KARINTHY FRIGYES

SZAVAK PERGŐTÜZÉBEN

VÁLOGATTA ÉS A SZÖVEGET GONDOZTA
UNGVÁRI TAMÁS

TARTALOM

MAZSOLAKENYÉR
MINDENRE KÉPES BREHM VAGYIS ALKALMAZOTT ÁLLATISME
ZSINÓRPADLÁS
ÉLETEK REGÉNYE, REGÉNYEK ÉLETE
CORIOLANUS KONTRA ÖDIPUSZ
LÁZADÓ TEST
RAJONGÓ IFJÚSÁG?
TECHNOKRÁCIA? THEOKRÁCIA?
A MAGÁNTULAJDON KOMÉDIÁJA
VERSEK ÁRADÁSA
RADÍROZNI VAGY NEM RADÍROZNI
MARLENE DIETRICH AZT IZENTE...
ALADIN ÉS ALADÁR VAGY A JÓ MODOR ISKOLÁJA
MINDENFÉLE
REKLÁM ÉS PROPAGANDA
AUTODAFÉ, DO. X. NIRVÁNA
SZAVAK PERGŐTÜZÉBEN
LÉLEKBÚVÁR
A LÉLEK ARCA
„BESZÉLJEN BALASSI BÁLINTRÓL...”
HALLÓ, HALLÓ, ITT RÁDIÓ SZÍNHÁZI ÉLET
SZÜKSÉGLET ÉS DIVAT
MUMUSOK
EBCSONT SE FORR BE KÖNNYEN - ÉS EGYÉB KUTYABAJOK
A HAJÓTÖRÖTT ÉLET RONCSAI KÖZT
ARANYSZÁJÚ SZENT CÉGVEZETŐ
ÉS MIT SZÓL EHHEZ AZ UTCA?
ZAJTALAN BOMBAVETŐ
REND
NÉGY LITER LEVEGŐ
SZÁRNYATLAN ANGYALOK
N. O. É.
A NAP SZENZÁCIÓJA
VIGYÁZAT, ROBBANUNK!
A STERILIZÁCIÓ
KARINTHY FRIGYES IRODALMI LEVELE
EGYOLDALÚ BESZÉLGETÉS TOMIVAL
RÁKÁSZOK
LÉGTORNÁSZ ÉS RIPORTER
GANDHI MEGINT ESZIK
CSÉNZS
A MEGHOSSZABBÍTOTT SZÜNIDŐ
HÁROMSZÁZÉVES KÁRTYAVÁR
ESTI KORNÉL, A KÖLTŐ - KOSZTOLÁNYI DEZSŐ, AZ EMBER
GYÁSZHÍR AZ EMBERNEK
ERKÖLCSÖK HŐMÉRŐJE
FŐNYEREMÉNY
A FOTOGRÁFUS
RÉGÉSZEK BUDAPESTEN
LELKI FÉNYŰZÉS: GONDOLAT
„TÜNDÉRLAK MAGYARHONBAN”
A SZISZTÉMÁS EMBER
SCHNABEL NAGYMAMA, A TECHNIKUS
ÖNZETLEN ROSSZASÁG
ÚJ TÁRSASJÁTÉKOK
EGY TÉMA ÍRÓT KERES
HAPPY ÉS UNHAPPY
FÉNYKÉPEK
VÉSZFÉK
GÉPISTEN, JÖJJÖN EL A TE ORSZÁGOD
ESZPERANTÓ ÉS EUGENETIKA
KARÁCSONYORSZÁG
PORSZEM
KIMENT-E A SZERELEM A DIVATBÓL?
BABITS KÖNYVE

1934

SRÉGEN ÁLLÓ ÍRÓASZTAL
RAGADOZÓK
FORRADALMI SZAKÁCSKÖNYVEM
A MAGYAR ÍRÓ
„A KALAPOM CILINDER”
SIKER ÉS ÉRVÉNYESÜLÉS
EGY JÓ KIS DUMA
ÁLLATOK, EMBEREK, GONDOK
HÚSVÉTI AJÁNDÉK
EGY POGÁNY LÉLEK MEGTÉRÉSE
GÉPEK DZSUNGELJE
PARNASSZUS A BEKETOWBAN
KONFERANSZIÉK VILÁGKONFERENCIÁJA
BŐRHARISNYA ÉS GÉPMADÁR
A NEVETSÉGES NEVETÉS
MAGÁNÜGYEK ÉS KÖZÜGYEK
LAZA LELKI TARTÁS
VÁLTOZATOK A RÉGI HÚRON
SZTRATOSZFÉRA-REPÜLŐK
HÉTFŐN, TIZEDIKÉN: VILÁG VÉGE
BRÓDY SÁNDOR

SZÁMOK ÉS TÉNYEK
PETŐFI AZ ÖTVENPENGŐSÖN
NÉGY NAPOM AZ ILLATOS UTCÁBAN
MŰVÉSZETI TANÁCS
KI AKAROK BÚJNI A SODROMBÓL!
RÁDIÓBARÁTOK EGYESÜLETE
FELSŐLÉGCSAVAROS REPÜLŐGÉPET VESZEK
TÚLVILÁGI UNALOM
TERMÉSZETRAJZÓRA AZ ANGYALISKOLÁBAN
ŐSZINTÉN...
A JUBILÁLÓ
SZILVESZTERI KIÁRUSÍTÁS
ÍGY ÍRTOK TI

1935

ULTIMA RATIO REGUM
TÁRSASÁG, FORGÓKORONG
A MI IDŐNK KÖVETKEZIK MOST!
„MINDENÜTT ABLAKOKAT LÁTTAM...”
NEHÉZVÍZ
A MÉLTÓSÁGOS ASSZONY TRAFIKJA VAGY AZ ELADÁS MŰVÉSZETE
BODRI
PROGRAMBESZÉDEM
„A HIVATALNOK PACKÁZÁSAI”
KÉT SZOBRÁSZ ÉS EGY SZÍNÉSZ
A HOLD ÉS FÖLD
A LÉLEKIDOMÁR
JELES SZÓBELI ÉRETTSÉGI 2150-BEN A MAGYAR IRODALOMBÓL
FICK MEG A CSÍK MEG A FISCHER
VACSORA, EGY FEKETÉVEL
DIE HISTORISCHE HALÁSZKUNYHÓ VAGY A KÖLTŐ, A HALÁSZ ÉS A FOTOGRÁFUS
MÉG A SZÁNK SE ÉR ÖSSZE INGYEN...
DREYFUS MEGHALT
TEDDY ÉS A SÜKET DUMA
ÉRDEKELVE VAGYOK!
CIGÁNYBANDA AZ ORSZÁGÚTON
ÉLŐLÉNYEK A ZENEKARBAN
HALÁL A STRANDON
KÉSELÉS A LÁGYMÁNYOSON
KITALÁLNI ÉS FELTALÁLNI
HA MÁR SZABADTÉREN...
PRÓBÁLJ MÁSRA GONDOLNI, HA TUDSZ
MÉRSÉKELT ÉGÖV
LÉLEK A FILM KESKENYVÁGÁNYAIN
EGY ÁLLAM ÉS EGY HUMORISTA
MOLNÁR FERENC TISZTÁBBAN KÉPVISELI A FRANCIA SZELLEMET...
JAROSI ANZA IKAGADESZKA
VILÁGREKORD - HÚSZ KILOMÉTER ÓRÁNKÉNT!
„ESTE, A PARKBAN, A HALK SZIKOMÓROK...”
HALLÓ, AZ EST! LONDON
OROSZLÁNRA VADÁSZTAM MA REGGEL
BUDAPESTI BOKRÉTA GYÖNGYÖSÖN
BOSZORKÁNYKASTÉLY ÉS KOLERABACILUS
A PESTI IRGALOM HEGYE ..
„ISTENEK ELEDELE
HAZUDNI, MINDHALÁLIG
VILÁG SZÍNJÁTÉKA
VALÓSÁG VILÁGA
ÉLETEM STATISZTIKÁJA
KISTEXT A FARKAS JEGYÉBEN
SAJÁT KÜLÖN EGYPERCES DETEKTÍVREGÉNYEM
MOSCHLECK-KENŐCS
A BÁRZSING BALLADÁJA
„SZOMORÚ VASÁRNAP”
„ELTÖRTÉK A HEGEDŰM...”
ELLENTÉT
MICIMACKÓ MEGÉRKEZETT
FÖLDÖNFUTÓ GAZDAGOK
SZOPHOKLÉSZ MEGHAL, SHAKESPEARE ÉL
KÖLTÉSZET A KÖNYVKIRAKATBAN
PÉNTEK, TIZENHARMADIKA, LUCA NAPJA
PIROS
MIRE KÉPES AZ EMBER
GOMBÓCVERSENY
MONDD MEG ŐSZINTÉN - VOLT VELE DOLGOD?
MIT TEGYEN AZ ÍRÓ A HÁBORÚVAL SZEMBEN?

MAZSOLAKENYÉR
Egy furcsa kor keresztmetszete

Az év utolsó napján, régi szokásom szerint, eldobom témanoteszemet, újat kezdek, mint jó újságíró, aki megtanulta, hogy a közérdeklődés szempontjából többet ér a holnapi napra egy aktuális verébgyilkosság, mint ma egy egész túzokbirodalom összeomlása, amiről reggelre kelve a kutya se beszél többé. Hevenyében azért átlapozom a noteszt, talán maradt benne, kihúzatlanul valami, amit még fel lehet használni.

Ezt a szót találom: „Mazsolakenyér".

És alatta, zárjelben: „Gazdasági viszonyok Görögországban".

Végre, némi töprengés után, eszembe jut. Világjárt szakember megbízható adatnak mesélte, a balkáni nyomorúság példájaképpen, hogy Görögországban kenyérmag hiányában a devizapolitika következtében nyakukon maradt rengeteg mazsolát szárítják és őrlik meg kenyérnek - egy adag liszt, két adag mazsola, ez az arány.

Az első, olcsó képzettársítás, egy hírhedt szállóige, a történelemből. Már nem is tudom, melyik főhercegnő mondta a forradalom előestéjén, felemelve szépívű, csodálkozó szemöldökét: „Hogyan? A népnek nincs kenyere? Dehát miért nem esznek kalácsot?"

Úgy látszik, ötnegyed évszázad után, az örök válság megoldásának ez a ragyogó ötlete valóra vált. A nyomorgó nép kenyér híján ráfanyalodott a kalácsra, annak is legértékesebb, hogy úgy mondjam, legkalácsibb alkatrészére, megeszi a mazsolát úgy és azért, ahogyan az anekdotabeli kávécsempész biztosította a gyanakvó finánccot, aki nem akarta elhinni a kávéról, hogy az madáreledel, mivelhogy azt nem eszi meg a madár: „Micsoda? Nem eszi meg? Nem kap mást!"

*

Nehéz dolga lesz korunk történelemírójának képet adni a „gazdasági világválság" külső tüneteiről. A forradalmak előtti népnyomor történelmi közhelye a lefelé licitált életszükségletek alsó határát veszi példának, ha a szegénység és nyomorúság riasztó végleteit kell ábrázolni. Dózsa György népe fakérget früstökölt, az ostromolt Párizs „dejeuner"-je patkánypecsenye volt, sáskát ettek a pusztában vándorló zsidók és Dumouriez katonái szalmába göngyölt lábbal harcoltak egy világ ellen. Ezek világos és érthető példák, nem kell hozzájuk magyarázat. Jelentenek egy nyilvánvalóan megromlott és elviselhetetlen állapotot, elmúlt hibák és bűnök következményét, javak elfogyását, erők kimerülését, szervezetek *kahexiás* lesoványodását, szervek betegségének tüneteként, ahol már csak sebészi beavatkozással lehet segíteni, ha egyáltalán lehet.

De hogy fogja megérteni a huszonegyedik század kutatója ennek a furcsa, új fogalomnak, ennek a fából-vaskarika-tételnek a jelentését, amit ma, mint valami egyszerű és természetes magyarázatot használ a szakember, „túlprodukció, mint az általános nyomor főoka" ugyanabban a században, mely a közlekedésnek, tehát a javak elosztásának győzelmes forradalmát harcolta ki a technikában? Hogy a kávét a tengerbe öntik és a mazsolából kenyeret csinálnak, ez a kuriózum elképzelhető holmi barbár szigeten a földrajzi felfedezések aranykorában, amikor Cortez Ferdinánd martalócai üvegcserepen vettek szanaszét heverő valódi aranykoloncokat a műveletlen és elszigetelt vadaktól - de hogy egyeztessük össze ép ésszel a cserekereskedelemnek ezt a primitív rablógazdaságát a másodpercek alatt egész Földgolyót értesítő hírszolgálat, s az egyhetes világ körüli utak hajnalhasadásával?

*

Valahogy eltévedtünk.

S aki eltévedt, annak a számára a szerencsétlenség szempontjából nagyon mindegy, hogy *hol* tévedt el: afrikai homoksivatagban vagy egy európai aranybánya útvesztőin és sikátoraiban. Képzeljék el az utóbbi esetet, egy új Robinzont, aki fölött az aranybánya látogatása közben beomlott a kijárat. Mennyivel kedvezőtlenebb a helyzete ősének, a lakatlan, de természetadta kincsektől változatos sziget uránál! Ott víz és levegő és növények és állatok állottak rendelkezésére - itt meg csak arany, arany, semmi más! Aranyból kell kifaragnia mindent, amire szüksége lehet, egy egész csomó dolgot, amire ez az anyag nem alkalmas: cipőzsinórt aranyból és kefét aranyból és fogpiszkálót aranyból, feltéve, hogy lesz mit kipiszkálni a fogából, mivelhogy az aranyat mégse eheti meg - bizonyos, hogy egy hét múlva nagyon jó üzletet csinálhat vele bármelyik kucséber, ha véletlenül lekerül hozzá, hogy olcsó portékájával üzletet csináljon.

A kapitalizmus végeladást rendez, kiárusítja a raktárt, minden elfogadható áron. Olcsón kaphatók a legdrágább, féltve őrzött kincsek, szellemiekben is.

Vigyázz, költő, te is a csődtömegben vagy! örülhetsz, ha lelked aranyából telik majd koldusbotra.

Szerettem volna külföldre utazni, légijáratok iránt érdeklődtem. Kiderült, hogy télen szünetelnek - nem az időjárás miatt. Nagy deficittel zárult az utóbbi három év mérlege, nincs pénz repülőgépre, megakadt az egész ipar.

Nem siette el dolgát az egész diadalmas technikai fellendülés egy-két évszázaddal?

Úgy hat rám az egész művelt és civilizált Euro-Amerika nagyszerű „modern" berendezkedése, mint a tönkrement spekuláns lakásában a hitelre vásárolt csillár és gépzongora.

Pesti Napló - 1933. január 1.

MINDENRE KÉPES BREHM
VAGYIS ALKALMAZOTT ÁLLATISME
(Újévi ajándék)

Nékem nincs egyebem kedves olvasó, amit újévi ajándékul adhatnék Neked. Tudom, hogy szeretsz játszani - de a játékszer drága, adok Neked abból a fajtából, aminek bőviben vagyok: szójátékot.

Hogy egész évre el légy látva vele.

Ebben az évben jött divatba ez a hüle vicc.

Hogy hívják a kis alligátort? Nem tudod? Hát alig-aligátor.

S mielőtt magadhoz tértél, jött az újabb. Na és a kis rókát? Apróka. És a kövér fókát? Pufóka. És a jóllakott elefántot? Telefánt.

Addig mérgesítettek ezzel a marhasággal, míg tegnap este egy ismerősömet, aki megvádolt, hogy csak azért bosszankodom, tizedszer szenvedve el ezt a négy szellemes kérdést (egész évben nem hallottam többet), mert egy savanyú fráter lettem, és mert én nem tudok már ilyen jó vicceket csinálni, ezt az ismerősömet galléron fogtam, lepöndörítettem magam mellé, és azt mondtam neki, Cyrano modorában („mondhatta volna szebben, kis lovag"): „Most pedig nem eresztem el a gallérodat, amíg végig nem hallgatsz *százhúsz* darab hasonló szójátékot, amiket

kapásból, így, ahogy hallod, megállás és lélegzetvétel nélkül belerögtönzök a hasadba - itt egy darab papír, jegyezd!”

És százhúsz kilométeres tempóban diktálni kezdtem, alig tudta gyorsírni:

1. Öreg krokodilus = *krokodilona*
2. Éhes bálna = *zabálna*
3. Züllött medve = *elvetemedve*
4. Vidám mókus = *nevetke*
5. Csukáné férje = *kancsuka*
6. Kecskegida = *gyerekecske*
7. Nyűgösködő fogas = *nyafogas*
8. Zsidó disznó = *kósertés*
9. Ma született üsző = *mariska*
10. Hiú ünő = *feltűnő*
11. Kövér sas = *hasas*
12. Három macska = *hármacska*
13. Gyors ürge = *fürge*
14. Apátlan-anyátlan vakond = *árvakond*
15. Sebzett denevér = *mindenevér*
16. Félénk puli = *lapuli*
17. Kis pincs = *pincsőke*
18. Tíz agár = *agárda*
19. Vidám dog = *boldog*
20. Szegény sóshering = *sóhering*
21. Mozgó ászkarák = *mászkarák*
22. Kamatra dolgozó ázalék = *százalék*
23. Rosszkedvű cethal = *ecethal*
24. Ostoba márna = *szamárna*
25. Éhes atka = *falatka*
26. Sok borz együtt = *táborz*
27. Lyukas cipőjű százlábú = *féllábú*
28. Skót gorilla = *zsugorilla*
29. Nőstény hermelin = *fraumelin*
30. Elmebeteg sügér = *mesügér*
31. Gyászoló izraelita veréb = *süveréb*
32. Jasszpacsirta = *apacsirta*
33. Tönkrement tehén = *pleitehén*
34. Bánatos mormota = *szomormota*
35. Becsapott liba = *libalek*
36. Lesben álló bak = *silbak*
37. Csinos kis cserebogár = *csecserebogár*
38. Buta darázs = *badarázs*
39. Kacér őzike = *főzike*
40. Lepkéné „in flagranti” = *meglepke*
41. Heccelő szitakötő = *uszitakötő*
42. Hanyatló értelmű tulok = *butulok*
43. Búcsúzó pávián = *pápávián*
44. Téli vadkacsa = *évadkacsa*
45. Hízelgő kacsa = *kacsacsener*

46. Az én kis csimpánzom = *kicsimpánz*
47. Nagy csiga = *csigmond*
48. Félénk pulyka = *lapulyka*
49. Duzzogó strucc = *struccol*
50. Kórházi poloska = *ápoloska*
51. Óriásszúnyog = *iszúnyog*
52. Két összeütköző bolha = *karambolha*
53. Rozmár fehérneműje = *rozmaring*
54. Szégyenlős tapír = *tapirul*
55. Ordító bölény = *bömbölény*
56. Bánatos seregély = *keseregély*
57. Öreg boa = *oboa*
58. Büszke kobra = *dekobra!*
59. Lábadozó kígyó = *kigyógyul*
60. Nem időszerű skorpió = *máskorpió*
61. Cifra skarabeusz = *maskarabeusz*
62. Híres tetű = *ismertetű*
63. Az egész világon elterjedt moszkitó = *kozmoszkitó*
64. Kikergetett moszkitó = *moszkitolonc*
65. Sokat beszélő polip = *papolip*
66. Jó előadó polip = *polipinszkája*
67. Serdülő masztodon = *kamasztodon*
68. Konzervatív paradicsommadár = *maradicsommadár*
69. Teherhordó pelikán = *cipelikán*
70. Éneklő pelikán = *pelikántor*
71. Együgyű flamingó = *maflamingó*
72. Hős kaméleon = *kaméleonidász*
73. Pukkadó banka = *robbanka*
74. Vagyonát elvesztett tigris = *fatigris*
75. Öreg oroszlán = *koroszlán*
76. Sok zerge = *ezerge*
77. Haragos vipera = *csipera*
78. Mérges öszvér = *bőszvér*
79. Vipera mint corpus delicti = *viperanyag*
80. Rágalmazó fogoly = *ráfogoly*
81. Ingerlékeny spitz = *auspitz*
82. Kardhal, akinek viszket = *vakardhal*
83. Szerelmes tapír = *pistapír*
84. Vádaskodó holló = *koholló*
8 5. Pucér termesz = *termesztelen*
86. Ostoba jaguár = *hójaguár*
87. Nevető hiúz = *hihiúz*
88. Meginterjúvolt atka = *nyilatka*
89. Vékony cincér = *cincérna*
90. Makacs tücsök = *tücsökönyös*
91. Tudós tücsök = *betücsök*
92. Filozófiailag képzett antilop = *kantilop*
93. Becsületes gazella = *igazella*
94. Kis bagoly = *babagoj*

95. Kan terrier = *misterrier*
96. Verekedő rigó = *hirigó*
97. Kis cinke = *picinke*
98, Politizáló giliszta = *gilisztavezető*
99. Nomádérzésű angolna = *barangolna*
100. Fekete gerlice = *négerlice*

Tovább nem tudtam eljutni, szellemes ismerősöm térdre esett, és úgy könyörgött, hogy hagyjam abba, soha többé nem bánt. Bár ilyenformán húsz darab bennem maradt, megkegyelmezek az olvasónak is, csak még azt közlöm vele, hogy Brehmben nem százhúsz, hanem legalább ötvenezer állatnév van, és én mindegyikre csinálok szójátékot, ha rosszul viseli magát az új esztendőben - egyelőre, hogy lássa nagylelkűségemet, arra figyelmeztetem, hogy csak *kutyafajta* van vagy ötszáz, s ezekből én, befejezésül, egyetlenegyet említek csak meg, Rintintint, akit, ha maga is tudna ilyen remek szójátékokat csinálni, bátran minősíthetnénk alulírott szerény elnevezéssel:

KARINTINTIN

Színházi Élet, 1933. 1. szám

ZSINÓRPADLÁS
Drótok a levegőben

„De úgy nézek már bűnt s erényt,
Mint egy kiolvasott regényt."

(Reviczky)

Gyermekkoromban igen élénk rokonszenv és ellenszenv fűzött a tárgyakhoz. Jól emlékszem egy karosszékre a szalonban, fehér porcelán gombokkal kirakva, ez a karosszék öreg volt és jóságos, megértő, kicsit elfogult, titokban mindig nekem adott igazat, ha összekülönböztem a felnőttekkel. A kis fiókos szekrénynek görbe lába volt, cinikus kis nyomorék, mindent viccesen fogott fel, fölényesen röhögött rajtam, és próbált megnevettetni, ha dühösen sírtam valami méltatlan sérelmen. Csattogó fogazatával a zongora vérszívó vadállat volt ebben a társaságban, a falióra beteg, szórakozott, köhögős, kényes és nyafka öregúr, fáslival a nyakán. Három egyforma támlásszék közül kettő engesztelhetetlen haragban állt egymással, mióta az eszemet bírtam, hiába próbáltam kibékíteni őket - a harmadik nőiesen gyönge és ijedős, sokat sírdogált miattuk, lehet, hogy rajta vesztek össze. Legjobban egy sámlitól féltem, képesnek tartottam, hogy éjszaka rám ront, és megfojt mellső lábaival. Ma már tudom: a Miki egér világa volt ez a törvénytelen, boldog őskor, mielőtt a mechanika és anyagszerűség alkotmánya megszületett. Később értesültem a szigorú rendeletekről, amiknek az egyéniségek alávetve, sajnos, nem tekinthetők többé egyéniségnek: nehézség, szabadesés, halmazállapot. De mert szükségem volt rá, hogy érzelmeimre fedezetet találjak, átvittem a tárgyak tulajdonságait az élőlényekre - eleinte az állatokkal és növényekkel kísérleteztem, de olyan határozott és körülírt és állandó jellemmel és kedéllyel találkoztam náluk, hogy képzeletem csakhamar megunta a dolgot - olyan lényt kellett keresnem, akiben éppen úgy megvan a kutya hűsége, mint az oroszlán vadsága, a kanári kedves affektálása és a keselyű keserű pátosza. Így kezdődik az embertársainkkal való barátkozás, abban a rendíthetetlen, boldog hitben, hogy végre magamhoz hasonlóra

bukkantam, százarcú valamire, önmagát soha meg nem ismétlő *igazi* életre az időben, mely soha vissza nem szalad, mely nem áll, mindig előrerohan, ugyanazt a pillanatot fel nem újítja - csak hozzá hasonló csoda tarthat lépést vele, mindig *hozzá*, az *egyetlen* pillanathoz idomuló, mindig új tartalommal megújuló jelent a múlthoz mindig hozzáadó, egyre gazdagodó eszmélet: az ember, eszményi partner a legszebb és legizgalmasabb játszmában, öröm és szenvedés kártyáival, a Jelen nevű játék játszótársa, aki *szabályait* betartja a játéknak, de kötelező *törvényét* nem ismeri el.

*

Idősebb írótársak hátrahagyott írásait lapozgatva, úgy látom, mindenkinél úgy negyvenen felül kezdődik el ez az állapot, ez a lelki tartás, amit egyre jobban, egyre gyakrabban figyelek meg magamon. Az ember húszéves korában csinál magának egy képzelt világot, gazdagságban és sokrétűségben egyenértékűt a valódival, s ehhez körülbelül húsz évig ragaszkodik makacsul és görcsösen. Ennyi idő kell hozzá valószínűen, hogy a mérleg egyik serpenyőjében lassan felgyűlő, egymásra rétegeződő tapasztalatok túlsúlyba kerülve, egyszer csak felbillentsék a másikat, melyben a kezdettől fogva változatlanul küzd az érvényesülésért a Hit, hogy hozzánk hasonló, lelkes lények vesznek körül bennünket. A szemünkből sugárzó vonzalom és rajongás kialszik, lehull, mint valami tüzes hályog, szemünket dörzsöljük, és csodálkozva nézünk körül.

*

Nem tudom, így vagytok-e velem ti is, mint én veletek, kortársaim. A magasba röppenve nemhogy kitágult volna a láthatár, egyre szűkebb lett, s egyszer csak fejemet tetőbe ütve, zsinórpadlásszerű helyiségben találtam magam.

Furcsa rögeszme, különös látomás, sajátos hallucináció, kedves doktor úr - engedje meg, hogy mint intelligens elmebeteg, magam mondjam el a tüneteket.

Drótokat látok, doktor úr, körülbelül egy éve, drótokat a levegőben, amit azelőtt üresnek láttam. Drótokat egyre sűrűbben, egyre biztosabban, abban a pillanatban, mikor elevennek hitt embertársam megmozdul, vagy megszólal mellettem. Elég szép számú, de korántsem túl sok drótok rendszere lóg alá, egyik a kezét emeli, másik a lábát, harmadik a nyelvét, negyedik a feje búbján tűnik el, úgy látszik, *belülről* mozgatja agyvelejét. S mivel *látom* a drótokat, azt is észreveszem már, hogy egy másodperccel *előbb* mozdul meg, mint a beléjekapcsolt testrész - egy állandó kellemetlen és mindent elrontó *komikumféle* idegesít és zavar, beszélgetés, érintkezés közben - *előre* tudom, hogy testének és értelmének melyik része fog megmozdulni a következő pillanatban.

Vége a váratlan csoda örömének, meglepetésnek és várakozásnak, az egészséges élet értelmének. Mióta ezek a drótok ott kereszteződnek szemem előtt, feladtam minden reményt, hogy szavamnak és cselekedetemnek valami hatása lesz az emberekre, s enélkül mit ér az egész komédia? Ha legalább *én* mozgatnám a drótokat - de nem, a drótok vége ködbe vész, nem látom, kinek a kezében futnak össze: talán nem is értelmes lény, csak valami gépezet. Különkülön mindegyik drótot ismerem már, csak az összefüggést nem találom. De nem is érdekel, hiszen én nem bábszínházba akartam jönni, becsaptak, adják vissza a keserves pénzen megváltott jegyet. Az egész egy cseppet se mulatságos, cseppet se mulattat tulajdon nagyszerű bölcsességem, amellyel előre biztos vagyok benne, hogy erről vagy arról a javaslatról vagy gondolatról vagy cselekedetről mi lesz a véleménye, mi lesz a spontán elfogulatlan ítélete Hitlernek, mi lesz Hindenburgnak vagy akár a házmesteremnek. Hogy mulassak a tréfán,

mikor minden csattanót előre bemond bennem egy kellemetlen kis súgó - hogyan örüljek barátaim szeretetének, tudom, hogy nem énbennem az ok, a szeretetre méltó tulajdonság, *őbenne* mozdul a szeretet drótja - hogyan gyűlöljem ellenségem vagy hogyan akarjam meggyőzni őket, mikor nyilvánvaló, hogy akármit csinálok, állhatok fejem tetejére, válhatok hasonlóvá mindenhez, amit imád, mégse fogok tetszeni neki, mert drótszerkezete úgy van beállítva, hogy ne tessék neki az, ami vagyok.

*

Szabadítson meg ezektől a drótoktól, doktor úr - gyógyítson meg, mondja, mit tegyek?

Ne tovább - elég! A szája kinyílt - de már nem vagyok kíváncsi.

Odanézzen - ott... a feje fölött... megmozdult egy drót...

Jól ismerem - az Osztályozó Tudomány drótja - freudizmus, kretschmerizmus...

Inkább ordítson egyet, jó? Vagy vágjuk hátba egymást! Vagy csináljon, mondjon valami *mást*, mint ami eszébe jutott - akármit! Csak jó hangosan és vidáman! nem az a fontos, hogy igazunk legyen, akár magának, akár nekem - az a fontos, hogy felébredjünk a mozdulatlan álmozgásnak ebből az unalmas, kellemetlen álomdermedéséből.

Pesti Napló, 1933. január 8.

ÉLETEK REGÉNYE, REGÉNYEK ÉLETE
Biográfiák divatja

Könnyen lehet, hogy a bájos, műveletlenségéről hírhedt színésznő anekdotája halhatatlanná válik, mint azok a naiv kiszólások (múlt héten idéztem a nép számára kalácsot követelő forradalom előtti hercegnőét), amik egy összeomló és egy újjászülető kultúrkorszak határán hangzanak el. Éppen ezért, nem restellem újra elmondani. Ezt a színésznőt, akiről azt rebesgették a gonoszkodók, hogy egy Shakespeare-repríz előadása után mindenáron meg akart ismerkedni a szerzővel, egy napon próba közben azon kapta rajta igazgatója, hogy minden idegszálával belefeledkezve olvasta Emil Ludwig Napóleon-életrajzát, ezt a népszerűsége ellenére is pallérozott műveltségű olvasóknak írott könyvet. Elcsodálkozott, mert legfeljebb az olcsó detektívregények színvonalát tételezte volna fel tagjáról - lelkében bocsánatot kért tőle, amiért elhitte az igaztalan rágalmakat, s most már barátságosan, mint egyenrangú olvasót szólította meg: „Na, mit szól ehhez a könyvhöz, ugye nagyszerű?" „Remek, őrült érdekes" - mondta a színésznő, ki se emelve fejét a könyvből. „Meghiszem azt - lelkesedett az igazgató -, és egyre jobb lesz, látom, a közepe felé tart - majd meglátja, az utolsó fejezetek, a Szent Ilona-sziget és a száműzetés, az a legerősebb része." Mire a színésznő dühösen felugrott, és lecsapta a könyvet. „Menjen, maga utálatos, most elmondja a végét, pedig arra voltam a legkíváncsibb!"

Eltekintve a csendes mélabútól, amivel egy ilyen pogány és tiszta lelket irigyelni lehet, aki Napóleon életrajzának olvasása közben izgatottan találgatja magában, vajon hogy fogja végezni a hős, megkapják-e egymást vagy sem - ennek a színésznőnek a történelmi stúdiumok terén tanúsított, hogy is mondjam, szeplőtlen ártatlansága kultúrhistóriai érték is: jelképes figurája és utolsó mohikánja ő ama boldog korok egyikének, amelyeket Nietzsche egyik „korszerűtlen elmélkedésében" *azért* tart nagyoknak, termékenyeknek, csodálatosaknak, mert *hiányzik* belőlük a „történelmi szemlélet" meg a történelmi *érzék* is - fütyülnek a múltra, annak minden tanulságára, sokkal jobban érdekli őket a jelen, s ezzel válnak klasszikus,

alkotó és alakító példaképekké a jövő számára. A hellén géniusz Hérodotosz nélkül is kivillantotta volna magából Arisztophanészt és Szókratészt, és bizonyos hogy még a nagy görög tudósok is kevesebbet tudtak nálunk arról a *közelmúltról*, ami számunkra *távolmúlt*; mégis több mondanivalójuk akadt az emberi lélekről, mint a modern tudósnak, aki megkerülve őket, Neander völgyéig szaladt vissza, hogy a forrásokat megtalálja.

*

Ha így nézzük, megint csak az jön ki, hogy éppen a képzelet és alkotóerő dolgában törpülnek az idők, ami, sajnos, még nem jelent valódi történelemtiszteletet se. Egyelőre divatba jött az olyan regény, aminek előre tudjuk a végét - a történelem nevezetes figuráinak regényes, legalábbis erősen egyénített életrajzai óriási példányszámban kelnek el, s a siker egyre több kitűnő írót inspirál életrajzírásra. Hősköltemény, melynek egész kor, egész nemzet, egész emberiség a hőse, nemigen készül, de szívesen irányítjuk a gukker boldogabb végét a tömeg valamelyik kiemelkedő figurájára, hogy közel hozzuk az orrunkhoz, s ugyanaz a derék polgár, aki nem veszi észre, ha a felesége új kalapot vesz, diadallal dicsekszik kedvenc életrajzírójának felfedezésével, mely szerint Kleopátra ilyen és ilyen toalettben fogadta Antoniust.

Ugyan mi ütött belénk, hogy egyszer csak ilyen becsülete lett a szemünkben a múltnak?

*

Stefan Zweig *Marie Antoniette*-jének olvasása közben kaptam meg a választ. Ami ebben, a különben forma dolgában kitűnő könyvben a nagyközönséget érdekli, az valóban nem a „múlt lehelete", nem történelem és nem is regény: a szónak *legmaibb* értelmében divatcikk és ilyenek, nagy általánosságban, ezek az életrajzok mind. Akit a történelem igazán érdekel, az egykorú forrásműveket olvas - ilyen különben kevés akad, viszont az életrajzírók fölismerik olvasóikat: *csevegni* akarnak ők, a társaságban, a történelem alakjairól, csevegni a kor divatos modorában, a kor legidőszerűbb jelszavával, önmagukról, önmagukat igazolva ezekkel a sírból előrángatott kísértetekkel, akiket - farsangja lévén a szellemidézésnek - lehetőség szerint dzsömperbe és sportruhába bújtatnak, hogy az „örök emberit" (értsd: a kor divatját) dokumentálják ezzel az anakronizmussal. Ilyen lebilincselő csevegés, ilyen magas színvonalú, de mindenképpen modern társasági pletyka hősnője a Stefan Zweig Marie Antoinette-je is, ez, a kétlelkű asszony, ez a félig Marlene Dietrich-szerű sex-appeal, félig Mata Hari-szerű halálmegvetés, akinek egész sorsát bőségesen érthetővé teszi a freudi lélekelemzés, mely a Stefan Zweig lebilincselő dialektikájában mellékesen az egész francia forradalmat egy csapásra megmagyarázza és levezeti tizenhatodik Lajos nemi tehetetlenségéből.

*

Nem, nem, Nietzsche druszám, még nem tartunk a valódi történelemszemléletnél. Még elég eleven a kor ahhoz, hogy minden múltat átfessen tulajdon színére, s ha a szín egy kissé rikító, annyi baj legyen. A felidézett kísérteteket modern „művészi" fotografálógép állítja be a maga ízlésének megfelelően, s jaj neki, ha nem vág barátságos arcot a korszellem felé - olyan *retust* kap, hogy szülőanyja se ismer rá, mert nem az a fontos, hogy *önmagához* - az a fontos, hogy *mihozzánk* hasonlítson; hogy ráismerjünk a társaságban, s néhány hétig - míg a példányszám elfogy - Mayerné a Friedrichstrassén és Müllerné a Ringen büszke főbólintással üdvözölje lovagját, Fersen báró kései ivadékát, mert a divatos könyv hatása alatt végre ráeszmélt, kihez hasonlít ő - kihez máshoz, mint a boldogtalan francia királynőhöz?

*

A *valódi* múlt lehelete...

Ötszáz oldal közül egyetlenegyről csap felénk, egy pillanatra, dermesztően és fagyosan, mintha nyirkos, feneketlen szakadék nyílna ki sötéten.

Ezen az oldalon nincs szöveg. Ez az oldal egy kortársnak, Dávid festőnek odavetett vázlatát közli, amit az utcasarkon állva készített ceruzával, mikor a vérpad felé döcögő szekér pillanatra megállt az ordító tumultusban.

Hátrakötött kezekkel, arcélben ábrázolja ezt a harmincnyolc éves öregasszonyt, aki csak francia királynő volt valamikor, de a lángész szeszélyes ötletével minden idők számára megállított jelen Pillanatában királyi felségből Emberfenséggé magasztosult. Ez az arcél lehetne egy mosónő vagy egy kiöregedett bohóc karikatúrája, mint hasonmás, *race*-szerint nincs benne semmi arisztokratikus - de ha ráeszmélünk, hogy kit ábrázol és mikor: néhány vonásban megkaptuk a legemberibb és mégis legritkább összhang képét: krisztusi szenvedés és napóleoni bátorság találkozik e megrendítő rútság álorcája mögött.

Ebben a gyorsvázlatban benne van Marie Antoinette és a francia forradalom. Stefan Zweig tehetséges könyve viszont nagyon érdekes és mulatságos olvasmány.

Pesti Napló, 1933. január 15.

CORIOLANUS KONTRA ÖDIPUSZ
Új komplexumot ajánlok

Megjegyzem: copyright. Nem azért. Nincs anyagi érdekem. Erkölcsi is kevés. Egyébként is a nagy orvosi felfedezések és találmányok - és ez közéjük tartozik - ma sem állanak a szabadalmi törvény védelme alatt, ez a tisztán humanista tudomány méltatlannak érzi önmagához, hogy úttörőit és lángelméit anyagi haszonhoz juttassa, mint más szabad pályákon történik. Jelenleg az a helyzet, hogy nincs az a csaposlegény, akiből ne válhatna multimilliomos, ha történetesen újrendszerű tyúkszemirtót talál fel és szabadalmaztatja, ellenben az életelixír és a rákbetegség gyógymódjának feltalálója, amennyiben diplomás orvos lesz az illető, kénytelen leend megelégedni a hírnév elismerésével: az orvosok felfedezése közkincs, nem szabadalmaztatható, s így előállhat az a furcsa helyzet, hogy például az éhhalál biztos ellenszerének felfedezője a maga részéről nyugodtan éhen halhat, ha különbeni jövedelméből nem telik rá, hogy tulajdon gyógyszereit megvásárolja.

*

Puszta hiúságból ragaszkodom hozzá, hogy ez a dolog nekem jutott eszembe. A lélektan és lélekgyógyászat területén különben sem veszik olyan szigorúan a szaktudást, laikusok is hozzászólhatnak, szabad a vásár. Amellett mégse merné gyanúsítani senki Freud Zsigmondot, hogy csodálatos felfedezéseit a lélekelemzésben anyagi haszon reményében bocsátotta nyilvánosságra annak idején - aminthogy követőit is, akik az ő tanai alapján diagnosztizálnak és gyógyítanak, éppolyan rendes orvosoknak tekintjük, mint a többieket.

*

Sőt: egy kicsit túl rendeseknek. Minden művelt ember tudja, hogy az ortodox freudizmusnak ma már éppen úgy megvan az ellenzéke, kritikai továbbfejlesztése és neológ ízű szektákra bomlása, a nagy tan keretein belül, mint minden egyéb tudományos és vallásos rendszernek. A nagy pápa után kisebb pápák következtek, mindegyik javított, változtatott valamit a hit-cikkelyeken, s mindegyik a maga javított példányú kiskátéját hirdeti egyedül üdvözítőnek. Természetesen a Szentírás alapján áll azért az egész vitatkozó zsinat - ennek a szentírásnak alaptétele pedig, mint tudjuk (csakúgy, mint az uralkodó vallásrendszerben), amaz Alap-sérelem, amaz Eredendő Bűn, amit nem *mi: ellenünk követtek el*, gyermekkorunkban, sőt egyes Atyák szerint már születésünk előtt.

Ezt az alapsérelmet minden lélekelemzés ősforrása, maga Freud Zsigmond az úgynevezett *Ödipusz-komplexumban* találta meg, s tette általános érvényűvé. Minden freudista tudja - és ki ne volna freudista? - mi az az Ödipusz-komplexum: féltékenység az Apára (vesd össze: apa, papa, pápa stb.) az anyaszerelem nevében. (Megjegyzem, rossz nyelvek azt sziszegik, hogy a görög mondában szereplő eredeti Ödipusz nem ismerte az Ödipusz-komplexumot, járatlan lévén a lélekelemzésben - ez azonban nem fontos, ma egy rendes ember úgy beszél róla, mint a nátháról vagy a fejfájásról: „ma megint egész délelőtt kínzott az *ödikóm*", panaszkodik a modern ifjú az óvilágban csakúgy, mint Amerikában.)

Mint a középkorban a biblia eredeti szövegéhez visszatérő két nagy Reformátor: Adler és Stekel főként a *pápa* (apa, papa) ellen protestáltak. Előbbi, akinek felekezete (adlerizmus) egyre jobban terjed, s komoly aggodalmat okoz az ortodox anyaszentegyháznak, egyszerűen tagadásba veszi az Ödipusz-komplexum fontosságát és általános jelentőségét. Ehelyett az úgynevezett *Minderwertigkeitskomplex* (kicsinységi képzet, csökkentértékűségi aggály) döntő szerepét állítja a központba, azt hangsúlyozván, hogy sorsunkat, egész életünket végzetes módon határozza meg a bizalmatlanság önmagunkkal szemben - a nagy Sérelem, ennek a bizalmatlanságnak forrása azonban nem a szentháromság (apa, anya, gyermek), hanem a *társadalom* részéről érte valamikor fejlődő gyermeklelkünket. Akárhogy áll a dolog, az adleristák úgy beszélnek világszerte a *„mikó"*-ról, mint valami kedves kis Miki-egérről, ami ott bujkál lelkünk mélyén, és irányítja lépéseinket.

*

Az adlerizmusnak nagy hátránya volt - eddig a pillanatig - az ősi egyházzal szemben, hogy a kicsinységi sérelem eszméjét nem tudta ugyanúgy egy jelképes történelmi személy alakjában érzékeltetni és népszerűvé tenni, mint ahogy Freudék Ödipusz szerencsés felfedezésével egy csapásra népszerűvé tették az apára való féltékenység gondolatát.

Ezen a hiányon óhajt jelen javaslat segíteni.

Felajánlom az adleristáknak (a feltételeket majd később megbeszéljük) *Coriolanus* figuráját, mint a társadalom részéről ért sérelem döntő és végzetes hatásának örök példaképét.

Coriolanust megsérti Róma, melynek rajongó szerelmese volt. A szerelem gyűlöletté változik - hazafinak kevés voltam, majd ellenségnek elismertek! -, átpártol a volszkokhoz és tulajdon hazájára támad.

Valamilyen vonatkozásban, a társadalom valamelyik rétege, osztálya, fajtája, felekezete vagy akár csak klikkje részéről mindnyájunkat ért valamilyen sérelem, lelkünk fejlődésének legérzékenyebb korszakában. S ha megvizsgáljuk életünket az ellenszenvek és rokonszenvek, a sikerek és kudarcok, hajlandóság és becsvágy tükrében, kiderül, hogy pályánk emelkedő vagy hanyatló görbéjét ez az első lökés határozta meg.

Mondd meg, ki sértett meg, s megmondom, mi lett belőled.

Életünk a Coriolanus-komplexum jegyében zajlik le.

Adleristák - figyelem! Fogadjátok el javaslatom, különben megsértődöm, és egész életemben ellenetek fogok harcolni.

Nem is beszélve róla, mennyivel jobban hangzik a „kokó" rövidítés, mint a „mikó".

Zongorázni a különbséget!

Pesti Napló, 1933. január 22.

LÁZADÓ TEST
Művészet avagy tudomány?

„Hangosak a lelkem lobujjai
És züllött népük sorra lázad..."

(Kemény Simon)

Leibniz úr, az „elképzelhető világok legjobbikának" filozófusa, nem volna népszerű napjainkban. A világjavítók korát éljük, s a világjavítás becsvágya és divatja magában foglalja a feltevést, hogy a világ valami javítanivaló, tehát alapjában tökéletlen szerkezet. Hogy a természetkutatást felváltó természetkritika valóban jobb belátásra bírja-e majd a Nagy Szerzőt, az még kétséges, egyelőre úgy látszik, szívesebben hallgatjuk meg a szigorú kritikust, mint a Remekművet elismerő hódolat hangját. Méltánylásra számíthat a világegyetem bármelyik szerény hallgatója, javaslatával, melyben, mit tudom én, a Göncölszekér görbe rúdjának kiegyenesítését sürgeti - egyelőre, sajnos, nem lehet megcsinálni, de tényleg disznóság, hogy olyan görbe, azonkívül vett a zsidó két libát, egy fehéret, egy barnát, süsd meg, zsidó, a libát, mért nem vettél egyformát? Így lett népszerűtlenné a filozófia, s a filozófus helyét így foglalta el a filozófuser, aki, ha marhaságot csinál is, legalább csinál valamit.

*

Itt van mingyárt a Teremtés Tökélye, az emberi test. A tizennyolcadik és tizenkilencedik század, ahogy lassanként felfedezte szerkezetét (tovább tartott, mint a világrészek felfedezése), nem győzött csodálkozni rajta, hogy micsoda remekbe szabott automata, minden a helyén van, minden porcikája tökéletes összhangban működik az Egész-ség érdekében. A *működések korrelációjának* ez a felismerése valóban egyre mélyült és gazdagodott, s a kiválasztó mirigyek felfedezésével elérte tetőpontját. Ám ugyanekkor egy másik felfogás kezdte ki a nagyszerű Harmónia tanát, egyre több adatot keresett és talált annak a gyanúnak igazolására, hogy az összműködésben nincsen magasabb szándék és terv, puszta véletlen az egész, s mint ilyen, nem is állandó, csak ideiglenes állapot, nagyon könnyen felborítható. A *szervek autonómiájának* tana főként az alacsonyabb szervezetek példájával magyarázza, hogy szívünk és májunk és vesénk tulajdonképpen önálló élőlények, külön idegrendszerrel, különös létfeltételekkel, s ha egyelőre nem is derült ki, hogy egymástól független életérdekeik lehetnek, ez csak azért van, mert a kedvezőtlen külső viszonyok szimbiózisra, együttélésre kényszerítik őket, mint a remeterákot meg a kagylót. Menenius Agrippa klasszikus példája már feldobta a problémát, hogy vajon melyik szerv a másik élősdije: a gyomor vagy az agyvelő? s íme, ez a kérdés ma sincs megoldva, legfeljebb másképpen fogalmazzuk. S ha az együttélés kényszere a fajlagos

sejttársadalmakat össze is tartja valahogy, az önálló sejtek világában már a legnagyobb anarchia tapasztalható. Ha külön fékező apparátusok nem működnének, mindegyik szervünk önállósítaná üzletét, amint azt a burjánzó sejtek nagyzási hóbortja, az úgynevezett *akromegália* című betegség mutatja, nem is beszélve a hasonló eredetű sarcomákról, rákokról s a *teratumokról*, e csodálatos daganatokról, melyeknek belsejében fogsorokat, kéz- és lábfejeket s egyéb alkatrészeket találtak, mint valami titkos gyárban, ahol törvénytelen verseny folyik az állami monopóliumokkal: pénzt vernek és fegyvert készítenek, ki tudja, milyen alattomos, forradalmi, rendbuktató összeesküvés jegyében?

*

Ez a Káef, ez a Káef, csóválja fejét az olvasó, már megint nem aktuális dolgokról beszél. Bocsánatot kérek, van-e aktuálisabb téma az *influenzánál*? A fejed fáj, a hátad fáj, a gyomrod fáj, és fáj a májad és veséd, és prüszkölsz és köhögsz és köhögsz - nem érzed mind e fájdalmakban, felbőszülve és kétségbeesve, *tested lázadását*, a forradalmat, amit csak ellenforradalommal, *ellenlázadással*, a *lázzal* tudsz valahogy féken tartani (ne felejtsd: a *láz*, mai tudásunk szerint, központi védekezés a betegséggel szemben: ma már gyógyításra használják, lásd malária és paralízis)? S mit neked az ellenvetés, hogy kívülről kapott járvány, fertőző bacilus okozza? Ezek a bacilusok, hidd el nekem, fizetett ügynökei csak a test világforradalmának, semmit se tehetnének, ha nagyravágyó és ellenséges szerveid nem fogadnák őket szívesen, abban a reményben, hogy a segítségük révén hatalomhoz jutnak, ledöntik trónjáról az Agyvelőt, a központi és központosító idegrendszert, s szindikalista tébollyal szalagszervezetekké bomolva szét, új állatfajtákkal népesítik be a világot? Művelt ember létedre tudod ugye, hogy nem a hasad fáj, mint olyan: a fejednek fáj, hogy a hasad okoskodik, s méltán haragszol rá ezért - le vele, a gyalázatos lázadóval!

Nekem már régen gyanús tulajdon csontvázam. Sokezer évre méretezett anyagával és konstrukciójával tulajdonképpen terhesnek érzi a nyálkás, romló és bomló izmok és zsírok és mirigyek és zsigerek takaróját, amibe be van bugyolálva - legszívesebben ledobálná már az egészet, sokkal szabadabban mozogna nélküle, valami egyszerűbb szerkezettel s külsőre *is* gusztusosabban nézne ki. Gyanús, gyanús. Csak az alkalomra vár. Nem látjátok, a röntgenképen, milyen elbizakodottan vigyorog?

*

S ha legalább Agyvelő, a kormánygépezet, volna egységes, szándékaiban és céljában. De szó sincs róla - a lélekelemzés tanulsága szerint régen megkezdődött a bomlási folyamat, a minisztériumok egymás ellen áskálódnak. Csak nemrég mutatták ki megbízható pszichiáterek lelkünk kórbonctanában a *halálösztönt*, szemben a létfenntartó ösztönnel - a hatalom egy része, orleans-i herceg, összepaktál a lázadókkal.

Mit tehet ilyen körülmények közt a gyönyörűen fejlődő egzakt tudomány?

Visszatér a mágiához és alkímiához, összezagyvál tücsköt-bogarat, „lélekelemzéssel” gyógyítja a bibircsókot, a lángész ihletett tébolyát pedig hormonos beöntéssel.

Egy kitűnő orvos könyvében olvastam ma reggel, hogy a gyógyászat még mindig nem tudomány, csak művészet.

Mint a politika.

Pesti Napló, 1933. január 29.

RAJONGÓ IFJÚSÁG?
Öreg forradalmár dörmögése

Húszesztendős diákok közé vetődtem tegnap este, önképző szemináriumba, ahol elvi kérdésekről szoktak vitázni. Igen érdekes tárgy volt napirenden, az előadó nem kisebb kérdést fejtegetett, mint Páneurópa, illetve, ezen túl, az Európai Egyesült Államok problémáját, hogy miként kellene megcsinálni, s hol tart napjainkban ez a mozgalom. Izgatottan vártam a hozzászólásokat, ama régi, elveszett „fiatalemberrel való találkozás" hiú ábrándja mindig felkísért bennem, mikor különböző korú emberek között úgynevezett örök eszmék kerülnek szóba: különben is europista vagyok és még sok minden. Hát mondhatom - ne haragudjatok, gyerekek -, keveset épültem a vitán, pedig ugyan kitől tanuljon az ember, mestereink halála és elavulása után, ha nem a fiataloktól? A felszólaló süvölvények egytől egyig gúnyos szkepszissel intézték el az előadó lelkesedését - nagyon szép álom és utópia az egységes Európa, legyintettek, de csak naiv rajongás képzelheti lehetségesnek. Hiszen minden jel éppen az ellenkezőjét mutatja, a nemzetek egyre élesebben válnak külön, a tömeget pedig nem a helyesebb és jobb állapotok vágya, s a hozzájuk vezető út felismerése kormányozza, hanem olyan gazdasági és társadalmi erők, melyekkel szemben, csakúgy, mint a fizika törvényeivel szemben, mit sem használ a belátás, hogy az *egyén* számára valami így lenne jobb, vagy úgy. Sűrűn szerepelt Marx bölcselete, s a történelmi anyagszerűség. Izgatottan, s némiképp megszeppenve fészkelődtem, csavargattam a nyakam, hogy talán mégis felugrik mögöttem *az a bizonyos* fiatalember, odacsap az asztalra, hogy dörgő hangon kiálthassa: „nem arról van szó, testvéreim, hogy lehetséges-e vagy nem lehetséges - arról van szó, hogy *muszáj*, mert mi ezt *akarjuk*, s ezennel alakuljunk át forradalmi bizottsággá, és intézzünk feliratot a Népszövetséghez!" A nagy változásokat kiharcoló forradalmakról legalábbis ilyen kép él bennem, még ma is - Petőfit és Desmoulins Camille-t, ha jól emlékszem, nem annyira aggasztotta, mint inkább feldühítette a fennálló rendnek az a minden időkben hirdetett felfogása, hogy a dolgok azért állanak úgy, ahogy állanak, mert nem állhatnak másképpen. Az ember azért ember, hogy visszafordítsa és megállítsa, ha kell, a Végzet kerekét - ez a vicc az Élettörvény, sőt a kegyetlen Mechanika világában is sikerült, egyszer-kétszer, a tudomány forradalma révén: éppen a Társadalomban ne sikerülne? Miért volna Marxnak igaza, s miért ne inkább Bergsonnak, aki a Teremtő Fejlődés elvét hirdette?

*

Utóbb, hazafelé bandukolva, kielemeztem és átértékeltem indulatomat. Csigavér! Petőfi és Desmoulins Camille nem igazi képviselői annak az örök forradalomnak, amire gondoltam, s amelynek társadalomban és tudományban és művészetben is csak egy *állandó* jelmondata van, minden állandóság tagadása, a klasszikus ige: *nunquam revertar*, soha vissza nem térni arra, amit már kipróbáltunk. És nem valódi forradalmár a görög rétorok pózában kérkedő Danton vagy a *szvasztika* hőse, az ifjú Spartacus éppoly kevéssé, mint ahogy a reneszánsz nagyjai nem voltak forradalmárok, bizonyos nemes értelemben *ellenforradalmárok* voltak ők, amikor visszakövetelték az ókor ragyogó kultúráját, amit a kereszténység forradalma elsöpört. A forradalom mégiscsak itt bujkál valahol, ezekben a fanyalgó és óvatos szavakban, amiket most hallottam: s amit keveselltem, az nem a forradalmiság, hanem a *fiatalság*, éppen a fiatalság volt - a kettő nem ugyanaz, s hogy mennyire nem, soha jobban nem derülhetett ki, mint éppen a mai Európában.

*

Igazi forradalmár nem is lehet fiatalember. Két jelenséget téveszt össze a felületes impresszió: a fiatalsággal járó érzelmes rajongást s azt a fanatikus *cselekvésvágyat*, amivel a *már kiharcolt* elvi forradalom eredményeit átveszi az ifjúság. Magát a harcot, a forradalmat *mindig* higgadt, tárgyilagos, mondhatnám kiábrándult, koros emberek csinálják, vagy ha úgy tetszik: idézik elő. A felvilágosító és régi rendszereket porba döntő elméletek mögött, amiknek gyakorlati kipróbálása a forradalom, szakállas vagyráncos fejek keltenek fel: Voltaire, Rousseau, Marx. De hiszen ez nagyon természetes. Eltekintve attól, hogy minél tovább élvezi a lelkes ember a fennálló rend gyönyöreit, annál több hibáját fedezi fel; az öregedő embernek kevesebb lévén hátra az életéből, kevesebb a vesztenivalója is, könnyebben vállal kockázatot. A forradalomhoz biztonság kell - a bátorsághoz pedig gyakorlat: ne tévesszük össze a rajongást és a bátorságot. Petőfi rajongó volt, az öreg, ravasz Bem apó volt az igazi szabadsághős - előbbi túlbecsülte a szabadságot, utóbbinak már nem imponált a zsarnokság, kiábrándult belőle. Ahhoz, hogy az ember forradalmár legyen, *születni* kell, ez kétségtelen - de a forradalmár születéséhez nem kilenc hónap kell, hanem negyven-ötven év.

*

Vesd össze Thomas Mann nemrég megjelent pásztorlevelét, a most diadalmaskodó hitlerizmus ellen, azzal a részegen tomboló lelkesedéssel, amivel a német ifjúság nagy része Hitler, a *személyhez kötött* hatalom (elavult szóval: zsarnokság) tipikus képviselőjéért rajong. Az egyik csupa okosság, logika, a fehéren izzó *értelem* heve; a másik csupa lobogás, füst és tűz, a képzelet lángja. Rajongani a zsarnokságért csak az ifjúság tud igazán, boldog és naiv színvakságban, amivel következetesen összetéveszti Krisztust és Barabbást. A pretoriánus gárda rendszerint ifjakból áll, s a zsarnok védelmében - nem kényszerítve, mint a romantikusok hiszik, hanem meggyőződésből és tiszta hittel - legalább annyi ember esett el, mint amennyi vértanúja volt a zsarnokság elleni küzdelemnek. Így áll most Németországban - jelképes példa - egymással szemben a zsarnokság forradalma, lengő, szél rángatta lobogóján egy önérzetében konok és sértődött arc képmásával (nem vették észre? Olyan komor ez arc, mindig meg van sértődve, de miért?), a forradalom zsarnokságával, mely vörös kötésben egy Törvénykönyvet, az Elvont Elmélet művét tartja maga elé, mint Mózes az ő kőtábláit, ama Sión hegyén.

*

S közben - statisztikákban olvasom - ijesztően terjed Európában az influenza, a rák és az öngyilkosság.

Az öngyilkosokat is meg kellene kérdezni, egy perccel a „pillanatnyi elmezavar" beállta előtt, hogy melyiket választják.

Pesti Napló, 1933. február 5.

TECHNOKRÁCIA? THEOKRÁCIA?
Hozzászólás Zilahy cikkéhez

Kedves Lajosom, csak úgy köszönés nélkül, ahogy szoktuk (a fölösleges köszöntgetés elhagyása is egyike a kettőnk forradalmi újításaiknak), közlöm veled, hogy megkaptam a *Pesti Napló* múlt heti számában megszólítás nélkül hozzám intézett kedves magánleveled, a technokrácia című új világszemlélet tárgyában. Világszemléletről, sőt esetleg új világrend kigondolásáról lévén szó, természetesnek tartom ezt az intim és diszkrét levélformát - az a néhány európai író, aki néha még valami lelki atavizmus folytán tűnődni szokott az életről és

az ember dolgáról e világon, ahelyett hogy rábízná azt a dolgot a politikusokra, már régen családi magánügynek tekinti a gondolkodást, amit nem is illik, nem is tanácsos nyilvánosság előtt szellőztetni - egészen más volna persze, ha arról nyilatkoznánk, hogy legközelebbi darabunkban ki játssza a főszerepet, és mennyit kerestünk vele Bukarestben, tehát valószínűleg hová utazunk tavasszal, ha az a szerelmi izédolog sikerül, amit a *Daily Mail* is megírt - ez közügy, ez mehet, ez nyomdafesték alá való, ezt akár magunk kopoghatjuk le a szedőgépen, olyan biztos, hogy érdekli a közönséget.

*

Néha azért jólesik, hagyni fenébe az öreganyánk térdkalácsára vonatkozó közügyeket és félreülni, eldiskurálni, világ sorsáról, soráról, kettesben.

Nagyon érdekes, amit a technokráciáról mesélsz. Emlékezel, jó néhány évvel ezelőtt beszélgettünk efféléről. Már akkor ezt a folyamatot, amit most ez a Howard Scott adatokkal igazolt rendszerbe foglal, így kereszteltem el: a Tőke öngyilkossága, öngyilkos Kapitalizmus. A technika fejlődéséről volt szó, s magam, mint ennek a fejlődésnek szinte egzaltált rajongója, elkeseredve, kézzel-lábbal magyaráztam neked, hogy a világ feje tetejére állt, tehát okvetlenül fel fog fordulni: az a lehetetlen helyzet alakult ki, hogy a Tőkehatalom, miután a technika fejlődése trónra emelte, most kénytelen útjába állani ennek a fejlődésnek, eltorlaszolni forrásait, amivel persze a tulajdon bukását készíti elő, s ettől nem azért rettegek, mintha sajnálnám szegényt, de attól tartok, hogy a szörnyű, óriásira nőtt test puffadt holttetemének eltakarítása megint évtizedeket vesz majd igénybe - sose látjuk meg, kortársak, a Kánaánt, amit Feltaláló Istenember, az Értelem géniusza, már-már lehozott a Földre.

*

Egy csomó példát idéztem már akkor, hasonlókat a csodaborotvához (te! remek találmány lehet, a nyálom csorgott, ahogy leírtad) és a *ramie*-hez, a hipergyapjúhoz. Meggyőződésem, hogy például a filmtechnikában a mai gépekre és felszerelésekre óriási pénzekkel berendezkedett kartellek és gyárak akadályozzák meg magának a *találmánynak* természetes fejlődését - már régen meg kellene lennie a tökéletesen színes és plasztikus *eleven tükörnek*, de a túlangazsált tőke vissza akarja kapni befektetését és annak kamatait, s azért nem engedi érvényesülni a laboratóriumot. Tegnap egy barátomnál már láttam az *örökégő gyufát* is, Berlinben csente valahol, egyelőre nem kerülhet forgalomba, előbb ki kell fizetni Kreuger úr adósságát, el kell fogyasztani Irinyi mesternek rettenetes tömegben gyártott elavult, rossz találmányát. Beszélgetésünk óta a Tőke és a Fejlődés harca kiterjedt az egész frontra, s most már komolyan fenyegeti a világot, hogy tulajdon zsírjába fullassza - példátlan eset a világtörténelemben? Rakétarepülőről fantáziál a naiv szobatudós, és közben egymás után kénytelen leállítani üzemét a legtöbb közönséges repülőjárat, mert nincs utasa, aki a viteldíjat megfizesse - a rádiószikra egy másodperc alatt nyolcszor kerüli meg a földgolyót, és én minap a Népligetben egy tizenkét éves, egészséges kisfiút találtam, aki Budapesten született, itt élt, és még soha nem volt Budán, és nem látta a Dunát.

*

Példátlan eset a világtörténelemben - éhező milliók és túlzsúfolt raktárak ugyanakkor, mikor a közlekedés győzelmes forradalma lehetővé tenné a javak tökéletes szétosztását. Példátlan eset, s van valami igazság a Howard Scott ítéletében: ez a különleges helyzet, amit először tapasztal az emberiség, ez az új, eddig ismeretlen betegség, a *tápláló és szétosztó szervek*

hipertrófiája, szemben a sejtek sorvadásával, az új diagnózison túlmenően újfajta gyógyeljárást, legalább is új gyógyelméletet követel: az ortodox szocializmusban sok a hegeli, filozofikus dialektika és kevés a gyakorlati emberismeretből, az *ember természetéből* kiinduló lélektan. Új terápiát, annál is inkább, mert az elavult hidegvízkúrával szemben máris jelentkezik a másik véglet - kuruzslás, ráolvasás, homeopátia, középkori ördögűzés: le kell rombolni a gépeket, ők az okai minden bajnak, ők ölnek meg bennünket, istentelen találmányok, boszorkánypraktika, a sátán kísértése, vissza a természethez, kézművességhez! Mintha ezek a gépek és szerkezetek nem az ember testének és lelkének testéből és lelkéből lelkedzett *kivetítése* volnának, vágyainak és legnemesebb álmainak valóra váltott, megszült, önmagához hasonló gyermekei, kikbe lelkét tehette - mintha *kívülről* zúdította volna rá valami balvégzet - csak azért, mert egymással marakodva, nem tudunk bánni tulajdon magzatunkkal, pusztítsuk el őt!

Ostobaság!

*

De hát mi a teendő?

Olyan egyszerűnek látszik. Mint minden teendő, minden cselekvés *sémája: látni*, észrevenni (persze jól) a tényleges állapotokat, szételemezni okait, aztán az *okokból* kiindulva *okosan* összeállítani megint, de most már úgy, hogy a célnak, mindenki boldogulásának megfeleljen. Új törvényeket, új alkotmányt tervezni, az új követelményekhez illőt, szolid, megbízható anyagból, hogy legalább addig tartson, míg azok a viszonylatok, amikre vonatkozik.

De ki csinálja meg ezt az új alkotmányt?

Ez is milyen nyilvánvaló, nemde? Olyan elmék, amelyek *látni is tudják* azt, ami van s *elképzelni* is azt, ami nincs, de lehetne.

Úgynevezett szellemi lények. Gondolkodók, tudósok, költők, a szellem arisztokratái.

Akár mi ketten is, Lajoskám.

*

Mit nevetsz, Lajoskám?

Jó vicc, mi?

*

Jó vicc, hát persze. Éppen mi, többé-kevésbé sikeres skriblerek, mikor itt van a Népszövetség, a Nemzetközi Konferencia, a Gazdasági szövetség, az Árellenőrző Világkongresszus, a Bolsevizmus elleni Kultúrkartell, a Páneurópai Bizottság, a Nemzeti Erők Fokozását Előkészítő Nemzetközi Liga, a Világbékét Leszerelő Államközi Tanács és mindezeken kívül, minden országban, külön és együttvéve, a Fennálló Rendet Biztosító Alkotmánytervező Államhatalom.

Bele is lehetne nyugodni, Lajoskám, hogy ennek elvetettük a gondját, ha nem viszketne az emberben valami rémes gyanú - vajon a szellemi életben nem ugyanazt a fejlődésakasztó tendenciát kénytelen követni a haldokló Tőkehatalom, amit a technikában? Visszatartani a jobbat, megfelelőbbet, mert előbb a régin kell „megtalálni a számítást", behajtani a kamatot.

Belátás, megismerés, lelkes hit és szándék, a *szellem papjainak uralma*, platóni *theokrácia* - ti talán meg tudnátok csinálni a technokrácia paradicsomát. De ki hallgat rátok?

Theokrácia - technokrácia.

Homousion - homoiusion.

Adjuk fel, Lajoskám, azt a két betűt.

*

Beszéljünk közügyekről. Hogy van a kisfiad?

Pesti Napló, 1933. február 12.

A MAGÁNTULAJDON KOMÉDIÁJA
(Előszó az „Új Enciklopédiá”-hoz)

I.

Ben Johnson „Volpone”-jének korát éljük megint, shakespeare-i kort, a pénz anarchiájának korát.

Emlékeztek Volponére? Micsoda remek pofa ez a minden hájjal megkent gaz zsenije az emberismeretnek, az önmaga ismeretének is, aki ezen az alapon rájött a pénzszerzés biztos módjára: nem a szereteten és részvéten, hanem a gyűlöleten és irigységen keresztül kell megfogni az embereket! Betegnek és halottnak tetteti magát, dögszagot terjeszt maga körül, hogy a dögszagra összegyűlt hiénák zsebéből kicsalja azt a pénzmagot, ami az ő teteméből akar felhízni s nemhogy bánatot vagy kiábrándulást nem érez, de majd megpukkad az egészséges, vidám röhögéstől, látván, hogy barátai mennyire kívánják halálát. „Kianalizált” ember, freudista értelemben, a kutyafáját, meg kell adni: nincsenek illúziói.

Modern ember. Mai ember.

II.

És mégis: ennek a remek gazfickónak van egy achillész-sarka, lelkének van egy beteg pontja s ezzel alulmarad cinkostársa, a könnyelmű Mosca fölött, aki éppen ezért végre is lefőzi és lefölözi, túljár az eszén.

Volpone maga is kapzsi. Nem a Shylock tragikus módján. Fölényesen és vidáman, de mégis-csak kapzsi: ami azt jelenti, hogy a pénzt *önmagáért*, céltalanul szereti, szinte azt mondhatnánk: érdek nélkül. Ez pedig csaknem művészi, tehát beteg vonás.

Mosca lenézi és megveti a pénzt. Lelkében a pénz még nem végezte el kultúrmunkáját, nem vált bálvánnyá, megmaradt tiszta, ősi jelentése: csereeszköz és közvetítő, amire nincs is szükség, ha közvetlenül juthatunk a javakhoz.

Ő az életet szereti.

A modern ember másik típusa.

III.

Mai figurák mind a ketten, mint ahogy mai figura holmi „társadalmi dráma” bankárja, vagy Ady lírai balladájának hőse, a Disznófejű Nagyúrral hadakozó költő, aki, ha keserű haraggal, mégiscsak a Boldogság Mennyországának kapuját tiszteli benne - s bár *felismerni* nem, *elismerni* mégiscsak Miurunk Pénzben véli az istent.

Pedig hát...

IV.

Ezen sokat tűnődöm mostanában.

Nem szenteltvízbe áztatott kiskáték romantikájára gondolok s nem holmi dickensi érzelmességre, hogy aszongya, hidd el, nem boldogok a gazdagok s az egyszerű pórt sokszor megirigyli az autón száguldó milliomos.

Ilyesmiről szó sincs, nagyon jól tudom, hogy vannak boldog gazdagok és boldogtalan szegények. Nem is érzelmi, egyszerűen logikai megfontolás ejt gondolkodóba.

S elemezni próbálom a szavakat „pénz” és a „tulajdon” az Új Enciklopédia számára.

V.

Valamikor világosnak látszott a sorrend. Életet akarok, de ehhez pénz kell. Tehát pénzt akarok, hogy eljuthassak az élethez.

Akkor természetesnek találtam, hogy mindenki így van ezzel. Aztán egyre nyugtalanabbul, más meggyőződésre vezetett a tapasztalás.

A nagy pénzcsinálókat ott találtam, túl az élet értelmén, az ifjúságon - ezek mintha megfordították volna a dolgot: élni akarok, hogy pénzt csináljak. S önmagam is csakhamar rájöttem, hogy választani kell, a kettő nem fér össze, élet és pénz nem állanak egymással okozati összefüggésben, mint ahogy a józan ész hinné. S a rabló, amikor pénzt vagy életet követel, nagyon is helyesen teszi fel a kérdést: - ez a rabló maga a Társadalom s nekem választani kell, mert a kettőt nem tűri meg együtt.

VI.

Dehát miért, hogy lehet ez, minő téboly, értelmetlenség, cél és eszköz felcserélése, fanatizmus, babona, hülye bálványimádás, Életisten vallása helyett? hát csakugyan ennyire ostoba volna az ember? ennyire nem látná a fától az erdőt?

Hát nem egészen így van.

Valamit elfelejt a légüres térben spekuláló moralista. S azt a valamit felejtette el, úgy látom, Marx is, híres tanában, mely hivatva lett volna rendet csinálni ebben a zűrzavarban, új fogalmazásban mutatva be a régi fogalmakat. A moralista és szocialista és kommunista abból a feltevésből indul ki, hogy a pénz *tulajdona* annak, akinek birtokában van - s akinek még nincs, azért harcol érte, mert szintén azt hiszi.

Pedig a valóságban ez egyszerűen nem így van.

VII.

A megharcolt pénz csak látszólag szünteti meg az érette való harcot. Ez a harc, míg a pénzt *egymástól* raboljuk, tovább tart és ugyanakkora vagy még nagyobb éberséget, energiát és lekötöttséget követel, mint amekkorára a vagyon megszerzéséhez volt szükség.

Valameddig az értékekért dúló harcok ember s ember között meg nem szűnnek,

nem a miénk az, amit el lehet venni tőlünk

(íme az új fogalmazás első tétele) - ezt a „tulajdont" elkobozható és változó és változtatható emberi törvények biztosítják csak - és ezeket a törvényeket *külön* kell megvédeni, fegyverrel és erővel és - *pénzzel*.

A főtétel, a tulajdon fogalmazása, így hangzanék ez: *minden vagyon tulajdonjellege függvénye csak annak az erőnek, amivel meg tudom védelmezni*.

Minél nagyobb a vagyon, annál nagyobb erő kell a védelméhez - s ez az erő végre fel-emésztheti magát a vagyont is.

A pénz nem megkönnyítése, hanem megnehezítése az életnek. A hatalom pedig nem kiváltsága és eredménye, hanem keserves kényszerberendezése a minden oldalról veszélyeztetett, ingó alapokon uralkodó Vagyonistennek, akár magánvagyon, akár közvagyon. A gazdasági krízis napjaiban láttunk hatalmas bankokat, amelyeknek páncéltermei és védelmi berendezései nagyobb értéket képviseltek, mint amekkorát védeniük kellett. Nem jelképe volt-e ez a bank egy fegyverkező országnak és államnak, mely „védelmi" harcra rendezkedik be, elviselhetetlen katonai tételekkel költségvetésében? Választani kell pénz és élet között.

VIII.

A valódi költő jól tudja ezt. Jól tudja, hogy csak az az övé, amit el nem vehetnek tőle. Nem vágyak és igények, melyeknek teljesülése guruló aranyak élén - s még csak nem is életjavak, amiknek érvénye körülbombázott harci szekéren szalad előttünk. Az önmagunkkal kötött béke boldogító érzése ez a magántulajdon - ezt senki el nem veheti, mert senki át nem élheti helyettünk.

Mert a *miénk* csak az: amiről *csak magunk tudunk*.

A Hét 1933. febr. 15. 43. évf.

VERSEK ÁRADÁSA
Különös természeti tünemény

Vannak ilyenek. Néha egy folyó áradni kezd, anélkül, hogy a megfelelő meteorológiai előzmények igazolnák: szárazság volt az egész vonalon. Titkos, földalatti forrásokról beszél ilyenkor a találgató tudomány. Vagy egy rovarféle egyszerre észnélküli szaporodásnak ered, nem törődve a külső feltételekkel, lárvák és álcák idomtalan folyója szeli át az országutat, vasúti síneket, a nehéz mozdony kisiklik, megáll, lucskosan forognak egy helyben a kerekek. Egyszer Siófokon, emlékszem, minden ok nélkül elszaporodtak a katicabogarak, piros szőnyeg borította a sétautakat, a Balaton tetején tócsákban állt a vér, piros felhők gomolyogtak a

mezőn. Vesd össze: járványok. Nem sikerült még megállapítani, mi az oka annak, hogy egy bizonyos baktérium, vagy tripanosoma, egyszerre csak tébolyodottan élni akar, váratlan rohamok ezek az *egész élet* ellen, melyekben egy szerény, legalábbis egyenértékű fajta világuralomra tör, le akar igázni minden másfajta életet.

*

A művészet műfajaiban is gyakran észlelni ilyet, bizonyságául, hogy a művészet szerves, eleven valóság. Ebben az évben, a magyar ugaron, *versáradást* tapasztalunk, szétszórt csőszök, amik vagyunk, a tarló szegényes őrtüzei mellett: erről szeretnék rövid jelentést adni az illetékes hatóságnak. Mint gyakorló költő, éveken át keseregtem érzelmesen a *haldokló líráról*, Ady szavával „daltalan század"-nak keresztelve korunkat. Minap rendkívül okos levelet kaptam egy párizsi magyar munkástól (már emlegettem ezen a helyen, néha felkeres feltűnően értelmes gondolataival), amelyben szerényen, de határozottan figyelmeztet, nézzek egy kicsit körül, a Pesti Naplónak az a száma, amelyben magam is versben keseregtem a vers haláláról, tele volt versekkel, mindenki verset írt, újak és régiek, csupa líra és érzelem, csupa tehetség, lángész, csupa érdekes egyéniség. „Szeretem a verseket, végigborzongtam, izgultam és sírtam a karácsonyi számot, csak aztán kiáltottam fel fuldokolva: uraim, az Isten szerelmére túlsok nekem ez a sok zseni, különleges és egyetlen lelki életével, amelynek szuggesztív ragyogása eltereli figyelmem tulajdon, szürke életemről, hogy jobban érdekeljenek, mint amennyire a magam sorsa érdekel, egyszer már *magamról* szeretnék hallani valamit!" A levélnek igaza volt, mintha hályog esett volna le szememről, észbe kaptam. Eszembe jutott a fiatal, nyomdafestéket még nem látott íróknak és költőknek tömege, akik naponta keresnek fel lakásomon, kávéházban, szerkesztőségben, az utcán szólítanak meg, utánam jönnek, enyhén szólva, mondjuk, a mosdóba. Hetvenöt százalékban verseket hoznak, hiába magyarázom nekik, hogy lapom nincs, szépirodalmi rovatok szerkesztője nem vagyok, ezekre befolyást nem gyakorlok. Nem erről van szó, felelik, a véleményemre kíváncsiak. Mondjam meg őszintén, kertelés nélkül, ők kibírják: érdemes-e nekik költészettel „foglalkozni", van-e tehetségük?

*

Mit feleljek, Főbusz Apolló, mondd, mit feleljek? Tegyük fel, hogy van tehetséged, ifjú barátom s én, mint szakértő, ezt megállapítom a verseidből! Honnan veszed, ebben az esetben, a rózsaszínű következtetést, hogy tehát akkor neked „érdemes" versírással foglalkozni. Baudelaire-nek, Petőfinek, Adynak, egészen bizonyosan volt tehetségük, s mégis, nem én állítom, ők mondják, mintha összebeszéltek volna, végső rezümét alkotva életükről (Baudelaire „Bénédiction", Petőfi „Szörnyű idők", Ady „Szivárvány"), hogy kár volt, bolondság volt, nem volt érdemes. Lehet, hogy a költészetben óriási jelentőségre teszel szert, de hátha az egész költészet jelentéktelen dolog az élet oldaláról nézve, mivelhogy semmit nem változtat az életen? jogtalanul és oktalanul lép fel uralkodói pretenciókkal. Megjelenik egy szép vers: mindenkinek tetszik, meghatva mondjuk, ez *igazán szép*, s még emlegetjük is néha évszázadokon át, idézzük és magasztaljuk, de *többet*, hogy *szép* nem tudunk mondani róla, s ugyan mit jelent ez? mit ér? mit segít rajtunk vagy akárkin? mit *változtat* a valóságon még akkor is, ha feltesszük, hogy szemben a költészettel, a valóság nem szép, hanem csúnya? a valóság bambán, süketen és vakon és mégis életteljesen marad olyan, amilyen, s az évszázadok rohannak tovább, mintha semmi se történt volna.

Öreg szkeptikus, megfeledkezel a magad hirdette kettősségről: a lélek birodalma nem azért nem hat a valóságéra, mert gyengébb és jelentéktelenebb annál, hanem azért, mert *független*

tőle, semmi köze hozzá, külön dimenziója van, külön élete és fejlődése, s talán éppen azért függetlenült el, megvetéssel és fölénnyel, amattól a fizikai léttől, mert közelebb áll az ismeretlen, de örök és csak lelked útján megismerhető fizikántúli, valódibb valósághoz. Bizonyos, hogy „ábrándozás az élet megrontója" (ez is csak azért bizonyos, mert költő mondotta és nem fizikus), de hiszen az élet önmagától, ábrándozás nélkül is megromlik, vajon a halhatatlan ábrándozás nem arra kell az isteneknek, hogy ezt a folyamatot siettesse, egy tökéletesebb állapot érdekében? Ami a „festett egeket" illeti, az ifjú költő önérzettel vághat vissza kételyeimre, valóban, mi ábrákat s nemlétező horizontokat rajzolunk a mennybolt üres kupolájára, de vajon nem megfoghatóbb, emberibb, lakályosabb kastély számodra e *vetített* világ, mint a vak végtelen, amit a csillagász talált, ugyanazon a helyen?

*

Mindezt mellékesen. Az irodalom vagy ahogy Kazinczy mondta, „nyelvünk tsinositása" szempontjából, az árterületet még nem lehet áttekinteni, a legjobb szakértő (Babits cikke a Nyugatban) se sejti még, termékenyítő Nílus-áradásról van szó, vagy pusztító mocsár lepte el a ligetet. Egyelőre a kritika is tele van lírai elfogultsággal, inkább kritikus-költők, mint költő-kritikusok keresik, kapkodva, a *mértéket* a habzó vizeken, tajtékot szorítva markukba, a legtöbb esetben, csak a minap fedezett fel Kosztolányi és Hatvány egy Sértő Kálmán (furcsa) nevű „tősgyökeres" parasztköltőt: verskötete itt fekszik előttem. A két felfedező Petőfit emlegeti. Kár, hogy maga a költő is emlegeti illetőt, vajon nem *tudatosan* szuggerálta könnyen befolyásolható impresszionista - költő-felfedezőit? Különben igazán tehetséges zsánerképet pingál a népéletből, köcsögökön és kulacsokon talál néha az ember ilyen meglepően jóízű és ügyes naturalista népművészetet. Petőfi, persze, egyebek közt, ehhez is értett, de a sok Petőfi, akiből Petőfi állott, külön-külön mégse volt Petőfi. Ezzel a szóval az egészet szoktuk jelölni, a sokoldalúságában lenyűgöző, rengeteg törési felülettel szikrázó gyémánt-kristályt: hol itt villan fel, hol ott, meglepően és kisimíthatatlanul. Sértő Kálmán - és még sok más fiatal költő - inkább éles tükörcserép, szembeállítva az élet egy részletével. Sok gusztusos, üde hasonlata van, egyébként. De a mi nemzedékünkben sokkal jobb költők voltak. Kosztolányinak is inkább ajánlanám saját verseinek olvasgatását, többet tanul belőlük, ami a költészet lényegét illeti, mint Sértő Kálmánból: *teljesebbet*, bonyolultabbat, tehát magasabb rendűt.

*

Hiszen ez az. Ha fejlődésről egyáltalán lehet beszélni (lévén „alsórendű" és „felsőrendű" darwini fogalmak), ezt az áradást vizsgálva sokszor érzem ugyanazt más versekben is, amit egyebütt: politikában és társadalmi jelenségekben. *Ismerős* tájak villannak fel, a „déja vu" érzésnek állandó, ideges feszültsége. Mindezt már *láttuk* egyszer, az időben, fordított sorrendben szalad a táj, visszafelé s az *állomások* neve nyugtalanító módon villan fel az ablak mögött: úgy van, ez a falucska a *biedermeier* volt, ez meg a *pásztorjátékok* kora, ez meg a „nemzeti megújhodásé". A *múltba* szalad vissza velünk valami ördögi gyorsvonat, s végigrohanunk az egész tájon, ahol a fejlődés lassú, természetes útját jártuk, gyalogszerrel, évszázadokon át. Most az „egyszerűségnél" tartunk megint, s az egysejtű amőba csodálatunk tárgya, de hol fogunk megállni?

Új hajnal pirkad a költészetben, vagy csak egy hajnalutánzó, visszakérődző alkonyat tanúi vagyunk?

Pesti Napló, 1933. február 19.

RADÍROZNI VAGY NEM RADÍROZNI
(Hozzászólás saját véleményemhez)

Több fejcsóválást nyújtottak át ismerősök és ismeretlenek múlt heti cikkemmel kapcsolatban, melyben - gyengébbek kedvéért - állítólag lebeszéltem az ifjúságot a versírásról, az esztétikusokat pedig óvatosságra intettem. Bár ebben a formában helytelen a vád, általánosságban hajlandó vagyok bűnösségemet elismerni, ha másért nem, további tárgyalás reményében - oly ritkán van alkalma manapság az írónak természetes közegében, a láthatatlan szellembirodalomban tartózkodni: szívesen használja fel az alkalmat hazatérni belé még azzal a feltétellel is, ha otthon rögtön hazaárulással vádolják, és törvény elé állítják hebehurgya honfitársai.

*

Tehát vállalom: lebeszéltem az ifjúságot, ugyanazt, amelyet Ignotus e heti szép előadásában új szabadságharcra buzdított, költészet és igazság lobogója alatt. Nem ismerem ugyan el, hogy a kettő ugyanazt jelenti, de mert tapasztalat szerint igazságért és szabadságért csakugyan inkább költők szoktak harcolni, mint terménykereskedők: szükségét érzem, hogy a megsértett Eszme ítélőszéke előtt is tisztázzam magam a defetizmus gyanúja alól.

Kérem szépen, én nem vagyok defetista. Én mindig hittem és hirdettem, hogy a természet igaztalansága és a társadalom zsarnoksága ellen csak a szellembirodalom lelkes katonája harcolhat eredményesen, s hogy a durva és gonosz látható világot igenis megválthatja és megváltoztathatja a Gondolat láthatatlan világa.

Nem fegyverletételre szólítottam fel az ifjúságot, csak fegyverszünetre, taktikai okokból. Saját érdekében, a hadsereg érdekében, a Nagy Cél és Győzelem érdekében, melyben forróbban hiszek, semhogy kockáztatni merném. A mi birodalmunk Lobogója és Szent koronája érdekében, amit ki kell bontani és fel kell tenni, mikor ütközetbe megyünk, de el kell dugni és vigyázni rá, mikor defenzívában van a hadsereg.

Kérem szépen, defenzívában vagyunk. Kérem, az idők kedvezőtlenek a szellem lovagja számára, aki ellentétben fizikai embertársaival, annyi ezer éves, amennyi az emberi kultúra, családi hagyományaiban él, s nem egyénében, hanem ősi nemesi jogában érzékeny az idők hullámzásával szemben. Tessék szó szerint venni a hasonlatot ezzel a nemességgel, mindjárt bebizonyítom, hogy szó szerint vehető. Nézzék meg ezt a cédulát, amit ma reggel kaptam az adóhivataltól. Ez a cédula arra figyelmeztet, hogy az 1921. és XXXIX. törvénycikk szerint „általános forgalmi adó alá esik mindenki, aki az őstermeléstől különböző önálló bevétel elérésére irányuló...” stb., stb., egyszóval „minden önálló szellemi foglalkozás”, tehát „forgalmi adót tartozik fizetni minden író és minden szépművészettel, képzőművészettel, festészettel, szobrászattal... karcolatokkal, *radírozással*... foglalkozó egyén”. Tetszik érteni?

Ezt a törvényt 1921-ben hozták.

Ezzel a törvénnyel egy nemességet és kiváltságot töröltek el: a *szellemi arisztokráciát* fosztották meg előjogaitól, egy olyan demokrácia nevében, mely merőben különbözik minden eddigitől.

*

Amikor a polgári forradalmak eredményeként először adóztatták meg a fizikai nemességet, sebzetten hördültek fel a bárók és grófok, tiltakozva az ilyen egyenlőség ellen, mely a társadalomnak szerintük, természetes rétegződését bontja fel. A költők és írók és gondolkodók, igazság és szabadság bajnokai ellenben ujjongtak és részegen tapsolták a Testvériség hajnalát,

mint bekövetkezését a győzelemnek, amiért őseik, a *szellem kiváltságosai* harcoltak - ki gondolt volna akkor a képtelenségre, hogy elkövetkezzék az idő, amikor ezt az egyenlőséget a Láthatatlan Birodalomra is kiterjesztik: adókötelessé teszik az isteni sugallatot, a mennyei szikrát, lemérik a szentlélek tüzes nyelvének kalóriaértékét, mindazt az értéket, amit kultúra és civilizáció inkább támogatni, dédelgetni volna köteles, megóvni az anyagi világ rossz esélyeitől, hogy ezt a ritkaságot és isteni ajándékot mint leltárt becsüli majd fel az állam, mint csődtömeget és makulatúrát, amiből megpróbál annyi anyagi hasznot húzni, amennyit éppen lehet? Hogy a szellembirodalomban nincs és nem lehet demokrácia, egyenlőség, olyan természetesnek látszott akkor, mint amilyen természetesnek találjuk ma, hogy a tanítvány, tudás dolgában, nem egyenlő tanítójával (hiszen ha úgy volna, nem lenne szükség többé iskolára és tudományra) - szellemi és rangi kiválóság *lényeges* különbségét érezte a kor, mely tudott és akart tanulni mestereitől, s éppen ezért tisztelte a művészetet és költészetet: szemben a szolgalelkűséggel, mely az anyagi javak hatalmasai előtt görbült hétrét, ez természetes tisztelet, úgy látszott, inkább felszabadítja, mint megköti a lelket: emez helyes és jó dolog, amaz helytelen és gonosz.

*

Nos hát - erre céloztam csak, semmi másra, énekes fiatalok, akiket Tompa Mihály, egy levert szellemi forradalom után még így biztatott, „fiaim, csak énekeljetek", de fél századdal utóbb, a kurta ragyogás alkonyatán egy másik költő, akit hívei prófétának tartottak, már csak átkozódó kárörömmel „heccelt" a harcba, mondván: „ám néha mégis szóljon az ének csalogatónak, átokzenének... *rokkanjon más is, pusztuljon más is*", jól sejtvén, milyen jövő vár az utódra, a szellemi örökösre, akihez Arany mélabús szava szól, *„majd ha felnővén tapasztalod hogy atyáid földje nem honod"*.

Nem, nem jó gondolni rá, hogy rokkanni és pusztulni fogtok ti is, nem szeretném, nem akarom - azért nem biztatlak a dalra, ami csak harci dal lehetne, semmi más, tehetséges ifjú költő, ha az vagy. Atyáid ősi birtoka a könyvek nyitott lapjai, hatalmas földrészeket beborító papírlemez valamikor: ebek harmincadján, barázdáiból nem serked az élet, oda a tekintély és kiváltság - mi vár rád ezen a pályán? Le kell tagadnod származásod, hogy élni tudj, akármilyen nyomorultan - ki törődik vele, kinek imponálsz majd a csőcseléklelkek korában, ha ki tudod mutatni, hogy Vörösmartyig, Shakespeare-ig vagy akár Horatiusig tudod visszavezetni lelki családfád? Egész mindegy, nem erről van szó: tessék kimutatni, hány verset írtál ebben a hónapban, mennyiért sikerült eladni őket, hány képedet vették meg, *radíroztál-e* és mennyit - számolj be és fizesd a forgalmi adót, ez minden, amit a társadalom elvár tőled -, magad pedig örülj, ha megtűr hatalmas oszlopainak, a Politikának és Kereskedelemnek tövében.

*

A haragvó és lendületes esztétikusnak pedig, aki szárnyalóbb szavakkal dicséri kedvenc költőjét, mint költője az életet (teheti, hiszen anyaga, a szó, közös a költő anyagával), csak ennyit felelek: csigavér. Az esztétika nem egzakt tudomány, ott nem lehet harsogó Ítéleteket mondani, a kétszerkettő bizonyosságával. Az a szerény és óvatos kijelentés, amivel a matematikus állítja, hogy amennyiben A egyenlő B-vel és C-vel, akkor B is valószínűen egyenlő C-vel, sokkal meggyőzőbb valami, mint mikor X. Y. kritikus kijelenti, hogy Makra Muki van akkora költő, mint Goethe, tehát nyilván nagyobb, mint Bánatos Amadé - mégse haragszik érte, ha valaki nem hiszi el neki, nekiül, újra elmagyarázza. Miért haragszol hát, ó, költőnél is lelkesebb „csatlósa" a költőnek, ha első percre nem győztél meg a rokonszenvek és ellenszenvek területén, e mágneses térben, ahol magad is annyira rabja vagy *személyes*

rokonszenveknek és ellenszenveknek, hogy kedvenc költőd versét okvetlenül rossznak találnád, ha tördelési hiba következtében, véletlenül annak a költőnek neve kerülne alá, akit rossz költőnek tartasz?

*

Radírozni vagy nem radírozni, ez itt a kérdés. S ha már úgyis adót kell fizetned a radírozásért, ne radírozd ki, tedd el, várj, valahonnan már világosodik - szuffiták fénye, vagy ördögi tűz a süllyesztőből? mindegy: az úr a pokolban is úr, s nem adja oda mennyei birtokát.

Pesti Napló, 1933. február 26.

MARLENE DIETRICH AZT IZENTE...

Nagy újság Hollywoodban s Marlene Dietrichnek, Szekszeppília királynőjének alattvalói, a földgömb női nemre besorozott hadserege, érzékeny füllel figyel fel a riadóra: a fejedelemnő új divatot hirdet! Ezúttal döntőt és elhatározót.

Marlene Dietrich egy szép reggel felébredt patyolat ágyacskájában, nyújtózkodott, megkö-szörülte a torkát, köpött egyet, aztán mély berlini hangon szólította Első öltöztetőnőjét.

- Hé... Izé... Nadrágot!

Az öltöztetőnő első percben nem értette, ez a ruhadarab, hogy is mondjam, izé, ma már, ebben a formában, nem szerepel a civil értelemben vett női gardróbban - ám úrnője nem hagyta soká kétségben.

- Egy rendes, testhez álló férfinadrágot hozzatok, illetve olyat, amit *eddig* férfinadrágnak neveztek! A többit bízzátok rám. Sétálni megyek, a korzóra.

A lélekelemzők feladata volna megállapítani, mit álmodhatott a művésznő ezen az éjszakán, hogy ilyen furcsa elhatározásra ébredt. Bennünket, újságírókat, a rideg tények érdekelnek csak.

Ezek pedig tények.

Dietrichünk, a Földgolyó nevű vidéki bolygó helybeli világszínpadának közkedvelt prima-donnája, megjelent, nadrágban és zakóban, a korzón, végigsétált háromszor, aztán nyugodtan hazament ebédelni.

Nagyon jól tudta, mi történik most a világban.

Egy óra múlva félretolva a kínai-japán háború tudósítóit, kétségbeesett ügynökök és meg-bízottak szállták meg a sürgönyhivatalokat - zúgott a gép, berregett a rádió, rohantak a hírek, s további negyedóra múlva Melbourne-ben csakúgy, mint Oslóban és Irkutszkban sürgős ta-nácskozásra gyűltek össze a nagy textilkartellek érdekképviselői. A szexuálpolitikai világ-helyzet félhivatalos kőnyomatosa, a *Vie Parisienne*, rendkívüli kiadást csinált, fellármázva a közvéleményt - vigyázat! figyelem! mindenki a fedélzetre! Marlene Dietrich nadrágot húzott!

*

Stand néni, a nyolcvanas évekből, most persze azt hiszi, ez csak olyan tréfa, mondd má, édes fiam, hogy egy bolond színészné nadrágot húz a... vagy akár a fejére, hát aztán, attól még nem fordul fel a világ! Egy fecske nem csinál nyarat.

Nagyon téved, Stanci néni!

Egy fecske nem - de egy ilyen fecske!

Egy ilyen fecskenő, aki egyszerűen letépi fecskeférjéről a fecskefrakkot, maga rántja fel, s otthagyja szégyenben - mert hiszen nyilvánvaló, hogy a valódi fecskék, akik minden eseményről először értesülnek, állandóan ott üldögélvén a sürgönydrótokon, már el is kezdték az átöltözködést.

Maga nevetni fog, Stanci néni.

Tavaszra már itt Pesten is megindulnak a nadrágok, s egy éjszaka óhatatlanul átszökdösnek a női frontra - a „nemek harcában", ahogy szegény naivista Strindberg nevezte, megtörténik ugyanaz a *fegyvercsere*, amit a középkori vívók gyakoroltak, átkapva egymás kezéből a kardokat, elejét venni az akkor divatos kardmérgezéseknek. (Vö.: „mérgezett nadrággomb" az egykorú Wallace-regényből.)

Nekem mesélhet, Stanci néni.

Lelki szememmel, ha felteszem rá a távolba látó és jövőbe látó lelki szemüveget, már látom népszerű honleányainkat, s köztük az ünnepelteket, férfiruhában - csak azon töröm még a fejem, hogy találja meg a változatosságra berendezett női képzelet számítását a viszonylagosan szürke és uniformizált területen, a férfiöltözködés lehetőségei közt?!

Az egyéniség persze itt is érvényesülni fog.

Miért ne sülne?

Nyilvánvaló, hogy például:

Fedák Sári nem vehet fel egy egyszerű, sötétszürke zakót, akármilyen nyakkendővel. Fehér flanellnadrág, kék csíkos kiskabát, pálca, kihajtott ing, pörge kalap - ez már igen, ez teszi.

Márkus Emma: szürke ferencjózsef, szürke cilinder.

Gombaszögi Frida: zsakett, világos felöltő, esetleg lame kaméliával, diszkrét választékosság.

Bajor Gizinek szmokingot ajánlok, puha fehér selyeminggel, virággal a gomblyukban, elefántcsont gombos sétapálcát, fekete bársonykalapot.

Gaál Francinak boyruha kell, ezüstgombokkal, nagy kék eszkimó, rojtos micisapka, iskolatáska, szíjrafűzött korcsolya, az év tetszés szerinti szakában.

Titkos Ilona: nyersselyem ing, harmonikus nadrág, széles váll, kilógó selyem zsebkendő oldalzsebből - raccsolás.

Góthné: fekete olasz kabát, csíkos nadrág, széles szalagon lógó monokli.

Sándor Erzsi: ferencjózsef kabát érdemrendekkel.

Dayka Margit: elszakíthatatlan Guttman-nadrág, munkászubbony, gallértalan gombolt ing, szegényes, de tiszta.

Makai Margit: könnyű nyári japánselyem ruha, girardi kalap, színes ing.

Vaszary Piri: matrózruha, stráfos trikó, rövid nadrág, piszkos zsebkendő, szipákolás.

Lázár Máriának legelegánsabb viselete a frakk lesz - látom őt a legközelebbi fülledt szerelmi dráma hősnője gyanánt, amint vetkőzik a félhomályú hálószobában, plasztronja sejtelmesen csillan meg, s az amorozónak eláll a szívverése, mikor megtalálja a szőnyegen a drága nő zoknitartóját, hogy csókjaival borítsa...

Somogyi Bogyó-t csak sujtásos magyar ruhában tudom elképzelni, fokossal, kulaccsal, kócsagtollas kalpaggal szöszike fején.

Gombaszögi Ella: sportsapka, bricsesznadrág, kilógó nyelvű sportcipő, élénk mintás horgolt nyakkendő.

Meller Rózsi: fehér daróc, keresztbe fekete stráfokkal.

Ami egyéb foglalkozású nőket illet - azt hiszem, egyéniségükön kívül a hivatásnak is érvényesülni kell a férfias öltözködésben.

A költőnők például - közöttük a most feltűnt kitűnő *Sacy von Blondel* - széles művészkalapot, lebegő nyakkendőt és - horribile dictu - hosszú hajat fognak hordani, hozzá kurta szárú pipát, természetesen kifordított, üres nadrágzsebekkel.

Orvosnőkhöz egyszerű fekete zakó való, konzíliumra redingot, sötét felöltő, cilinder.

A szobalányom csizmát húzzon, ha velem beszél, azt a kutyafáját.

Egy bajtól tartok csak.

A férfiaktól való különbség, tekintettel az utóbbi évtizedek divatjára, már úgyis veszedelmes mértékben mosódik el, ami a külső megjelenést illeti - az a bizonyos vicc, hogy aszongya: „pardon, uram, ez nem kisfiú, ez kislány, hanem tetszik tudni? talán a kedves édesanyja? Nem, kérem, az édesapja vagyok", ezen a félreértésen ma már nem nevet senki. Mi lesz, ha mármost a nadrágot is felhúzzák a hölgyek?

Volna egy közbevető indítványom.

Egy módon lehetne a hölgyeket a férfiaktól élesen elválasztani, az agnoszkálás érdekében.

Volt már ilyen divat. Hamis haj, paróka, férficopf. Jöjjön el a század divatja!

Hordjanak a nők álszakállt, hogy biztosan lehessen tudni, milyen nemű embertársammal beszélek. Aztán jöhet a legközelebbi világháború.

Színházi Élet 1933. 12. sz.

ALADIN ÉS ALADÁR VAGY A JÓ MODOR ISKOLÁJA
Új Magyar Illemtan

Előszó

A Hasznos Könyvtár buzgó és gyakorlati érzékű kiadója évek óta emlegette előttem, ha néha találkoztunk, milyen szükség volna egy jó és új Illemtanra. Ez a valamikor népszerű műfaj úgyszólván eltűnt a magyar könyvpiacról, amit semmiképpen nem magyaráz a kereslet csökkenése - a vevők gyakran kérnek effélét, de a műveltebb olvasónak mégse ajánlhatja a különben is régen elavult Tánc- és Illemtanokat, vagy Szerelmi Levelezőket, amik tele vannak a régi szokásokra vonatkozó tanácsokkal. Nagyon csodálkozik, jegyezte meg többször, hogy az író uraknak nem jut eszébe egyszer valami effélét csinálni, pedig a kiadásában megjelent

Modern Szakácskönyv - hogy csak egy példát mondjon - nagy sikere figyelmeztethette volna őket az ilyen természetű könyvek népszerűségére, s hogy - magyarul beszélve - milyen szépen kereshet vele az Író, különben is ő sem riadna vissza áldozatoktól.

Talán soha nem jutott volna eszembe, hogy éppen én fogadjam meg a tanácsát, ha példálódzása nem kelti bennem azt a gyanút, hogy rajtam keresztül inkább előkelőbb hírben álló írótársaimra céloz, vagyis hogy engem nem nagyon tart alkalmasnak erre a feladatra.

Az ilyen bizalmatlanság mindig veszélyes becsvágyakat keltett bennem, ismerem magam. A középiskolában nem nagyon érdekelt a matematika, de Fröhlich tanár úr egyszer megjegyezte, hogy ez azért van, mert nincs is tehetségem hozzá - ez a felületes kritika annyira felbőszített, hogy érettségi után csak azért is matematika szakra iratkoztam az egyetemen, majd én megmutatom neki. És ha Einstein nem jön közbe... na de nem akarom szépen induló Illemtanomat mingyárt a legnagyobb illetlenséggel, a dicsekvéssel kezdeni.

Így vagyok most ezzel is. Nevetséges, miért ne írhatnám én meg ezt a hézagpótló művet? Általában nem vagyok híres tökéletes modoromról, s egy kitűnő írótársam legutóbbi szép tanulmányában a magyar irodalom „enfant terrible"-jének nevezett, közismert torzképeimmel kapcsolatban, melyekben állítólag nem valami udvarias fintorokat és grimaszokat vágtam szűkebb társaságom közbecsült tagjainak a háta mögött, utánozva a modorukat, hogy a többieket, sőt - ami már szinte árulásnak tetszik - a laikus hallgatóságot megnevettessem. Aki így viselkedik a szellemi arisztokrácia úri társaságában, első pillanatban valóban nem látszik méltónak, hogy másokat finom viselkedésre oktasson.

Hát először is - felelem én erre - még a sportban se feltétel, hogy a tréner maga atléta legyen, s ha már táncnál és illemnél tartunk, a parkett-táncos és a tánctanár, a balerina és a balettmester nem szükségképpen egyfajta mesterség képviselői. A hősköltemények se hősök írták, sőt az új lélektan szerint egyáltalán nem groteszk véletlen, inkábbis nagyon természetes összetalálkozás, hogy Homérosz vak volt, s a buzogányos Toldi szerzője egyike irodalmunk legsokrétűbb, legérzékenyebb mimózalelkeinek. Ezen az alapon bátran vállalkozom rá, hogy a jó modor eszményképét, Aladint, képzeletem hősét, éppen az ellentét, a soha ki nem élt vágy sugallatából éppen én idézzem fel, s állítsam szembe az elrettentő példaképpel, Aladárral. Az olvasó el fogja hinni nekem, hogy mindig szerettem volna hasonló lenni Aladinhoz, csak sajnos, nem sikerült... Viszont merem állítani, hogy ami Aladin *megértését* illeti, s hogy őt másokkal megértessem: ebben igenis hivatottnak tartom magam több, igen egyszerű okból.

Önök azt mondják, fintorokat vágtam s ez illetlenség. Lehet, de higgyék el nekem, az a modor és illem, amit e fintorokkal *utánozni* akartam, hogy önök előtt nevetségessé tegyem, legalább olyan távolságban állott attól az eszményi jó modortól, aminek nevében komikusnak merészeltem találni, mint az én fintoraim az eszményi szépségtől - a jó humorista, szerintem, nem az, aki mindent nevetségessé tesz, hanem az, aki *meglátja* a nevetségest ott, ahol lehet. S nem viccből, egész komolyan mondom: a Tökéletes Modorú embert, aki önmagában az egész emberi fajtát, az egész emberi fajtában önmagát tisztelve, keresi mindkettővel a legharmonikusabb érintkezést, ezt a mindenkihez hasonló, s mégis éppen ezért mindenkinél különb Normát és Mértéket, ezt a minden porcikájában emberi, de arányaiban emberfölötti közönséges Embert, ezt a szelíd óriást, Aladint, legyen az művész vagy politikus vagy magánzó, gazdag vagy szegény, tehetséges vagy tehetségtelen, akiben egyszer megtalálom: éppoly áhítattal fogom tisztelni, a Jó Modor vallásának nevében, mint bármely felekezet vagy fajta a maga Messiását.

Egy pillanatra se érzem, hogy e nagy szavakkal elvetettem a sulykot - és túl nagy jelentőséget tulajdonítottam egy olyan műfajnak, amelynek, a mi felfogásunk szerint, a felületes érintkezés szabályai lévén a tartalma, formája se lehet más a könnyed csevegésnél. Az illem elemi

szabálya, a franciák szerint: ne légy unalmas! és a nagy szavak unalmasak. Nos tehát, gyorsan bejelentem: illemtanom írása közben szakítani óhajtok a francia hagyománnyal. Unalmas semmiképp nem óhajtok lenni, mert nem akarok unatkozni magam se, de hogy azt, ami érdekel, s amit érdekessé szeretnék tenni, egy csillagászati problémában, vagy a frakkhoz járuló nyakkendő színében találjam meg: ezt a jogomat fenntartom abban a társalgásban, amelyben ezúttal én tettem le a garast. Remélem, mind a két témát mulatságosnak fogják találni. Ami a franciákat illeti, ha már így szóba kerültek, elismerem, hogy igen jó illemtanokat írtak, s valamit konyítanak a „Savoir vivre" mesterségéhez, de a szónak mélyebb értelmében - s beszéljenek erről az idegenek, akik tapasztalhatják Párizsban - se valódi illemet, se valódi udvariasságot nem tapasztal tőlük, aki az *egész* emberi közösség nevében vágyik ezekre az erényekre. Maga az „udvariasság" (courtoisie) szó úgy, ahogy ők kitalálták, se jó, nem fedi azt a fogalmat, amire én gondolok - eredete, a királyi udvar etikettje, nagyon is szűkre szabta tartalmát. Az udvarról az utcára jutunk, s az utcáról a mezőre, s amire én gondolok, amikor az illem és modor szót kimondom, arra éppolyan szükség van odakünt is, mint a szalonokban - szükség van rá akkor is, mikor egyedül vagyunk, s én szeretnék ebben a kis műben az önmagunkkal szemben való viselkedésre is kitérni.

Források és eszmények után kutatva, maradjunk tehát Keleten, a valódi udvariasság ősi földjén: Ázsiában. Ha a kínai udvariasság komikusan hat is, mikor elveszti kapcsolatát az eleven élettel: lényegében mégiscsak abból a lelki alkatból, lelki szomjúságból fakad, aminek egyik határán az egyén végtelen magányosságát tisztelő Buddha ül, rejtelmes mosollyal - másik határát lángoló hévvel igyekszik az egész ember lakta világra kitágítani a legfőbb Illem és Jóakarat ösztöne és gondolata: a krisztusi szeretet. Előttem, míg ezeket írom, egy harmadik lehetőség lebeg, a kettő között: Konfucius figurája, az Úriemberé, akinek sokezer éves vallása és testamentuma sem más alapjában, mint egy tökéletes, mélyértelmű illemtan.

Valamikor a középkorban az udvariasság fogalmát a „lovagiasság" kifejezés képviselte. Közlöm az olvasóval, ha nem tudná, hogy a lovagromantika, amiből ez az eszmény leszűrődött, nem latin-gallus-germán találmány, hanem ázsiai arab - ők hurcolták be a kultúrát, a hozzávaló lovat pedig szintén Ázsia szállította, jóval előbb (equus fossilis, eocén-kor) - Európa őslakója a masztodon és a kardfogú tigris volt. Minderre csak azért hivatkozom, hogy magyarázatát adjam: miért választottam eszményképem álnevéül az arab mesékből ismert Aladin nevet Valmont marquis, vagy akár a klasszikus Petronius helyett.

Időszerűnek érzem illemtant írni, a huszadik század közepén, világrengések korában, mikor legkevésbé látszik időszerűnek azok szemében, akik idillikus korok boldog játékának tartják az illemszabálygyártást: egyszerűen azért, mert hiszem, hogy a világrengés egyik legfőbb oka az emberek rossz modora és neveletlensége - s hivatottnak érzem magam, hogy megírjam, egyszerűen azért, mert sokat szenvedtem az emberek rossz modora és neveletlensége miatt. Lehet, hogy közben magam se leszek mindig illedelmes - de ne felejtse el az olvasó, hogy két dolog okoz fájdalmat - az odvas és elhanyagolt fog, és az orvos, aki kihúzza: mégse fogja épeszű ember összetéveszteni a kettőt, amikor arról van szó, hogy az egyik révén megszabaduljunk a másiktól.

Pesti Napló, 1933. március 12.

ALADIN ÉS ALADÁR VAGY A JÓ MODOR ISKOLÁJA
Új Magyar Illemtan

Aladár és Aladin

ALADÁR *leteszi az újságot*. Olvastad ezt a bevezetést?

ALADIN. Melyiket?

ALADÁR. A *Pesti Napló*-ban. A költő, aki lapjában hol viccelődik, hol filozofál, vagyis soha nem szól hozzá egyenesen, nyíltan, kertelés nélkül a tárgyhoz, most valami merőben gyakorlati, mondhatnám, használati cikket ígér az olvasónak: bejelenti, hogy illemtant akar írni, tanácsadót, hogy miképpen viselkedjünk. Vajon mi rejlik e mögött? A maga külön véleményét, nyugtalan és forradalmi gondolatait akarja - már megint kerülő úton - becsempészni egy népszerűnek és ártalmatlannak látszó könnyű műfaj keretei közt a gyanútlan lelkekbe, vagy pedig egyszerűen kifogyott a témából, nincs miről írnia többé?

ALADIN *mosolyog*. Szóval, mindent el tudsz képzelni róla, csak azt nem, hogy jóhiszemű?

ALADÁR. Ugyan kérlek. Nem is lehet az. A téma gyanús. Az író, ha valóban az, mindenhez érthet, csak éppen az illemhez nem. Egész lénye szembenállása a mindenkor fennálló renddel, tiltakozása a konvenciók ellen, az a bizonyos *különvélemény*, ami éppen lényeges feltétele volt annak, hogy íróvá legyen, igazán mindenre alkalmassá teszik, csak arra nem, hogy mintaképül szolgáljon általános szabályokhoz. Az író legyen egyéniség. Illemtant tánctanár írjon vagy egy társasági ember.

ALADIN *közben átfutotta a Bevezetést*. Érdekes, pedig éppen kettőnkről veszi a példát.

ALADÁR. Ja, mert véletlenül a kettőnk nevét vette címnek, a jóhangzás kedvéért?

ALADIN *tűnődve*. Nem, kérlek szépen, az a gyanúm, *valóban* ránk figyel, *mi* kettőnkre, ismeretlenül, *rólunk* akar írni, személyesen, és e pillanatban láthatatlanul hallgatja a beszélgetésünk, érdekli őt a véleményünk. Nekem ez nagyon jólesik és bevallom, inspirál rá, hogy *legyen* véleményem, mert megtisztelőnek találom, hogy ez fontos a számára. Kedvesnek találom, hogy ilyen figyelmesen végighallgat, s igyekszem én is kedves lenni, végighallgatni, ha majd felel: mindenesetre előítélet nélkül. Márpedig a konvenció, amit említettél, előítélet. Amint látod, mégse a konvenciók betartása a jó modor. Egyetlen dolog sért bennünket igazán, ha nem vesznek bennünket komolyan s egyetlen dolog tisztel meg: ha foglalkoznak velünk s főként azzal, amire a legérzékenyebbek vagyunk - a véleményünkkel, a világszemléletünkkel, ami belső tartásunkat adja meg, biztonságérzésünket világban és társadalomban. Ez a valódi emberi szolidaritás, s egyben a legnagyobb udvariasság, mert a legnehezebb, a legnagyobb áldozatot követeli (persze, mindig feltéve, hogy *társaságban* akarunk élni, nincs valami külön dolgunk, aminek kedvéért magányra van szükségünk). Nehéz dolog, mert gyermekkorunkból örököltük a boldog neveletlenséget, hogy a külvilágot embertársainkkal együtt *tárgynak* tekintsük, vágyaink kielégítésének eszközéül, indulataink játékszeréül. Ha így nézzük a dolgot, valóban úgy fest, mintha neked lenne igazad, mert ebből a szempontból a művészek legnagyobb része messzemenő neveletlenséget követ el, amikor bennünket, eleven embereket is úgy néznek, úgy ábrázolnak, mintha mozgó tárgyak volnánk, semmi más: *leírnak* bennünket, *jellemeznek* bennünket, mintha hullák volnánk, csendéletnek fognak fel, mintha káposzta lenne a fejünk vagy sárgadinnye. Finom és érzékeny ember számára (márpedig minden illemtan abból a feltevésből indul ki, hogy az emberek finomak és érzékenyek) nincsen kínosabb dolog, mint mikor valaki *jellemzi* őt - akármilyen hízelgő legyen a jellemzés, mindenképpen személyeskedés s a jó modor első feltétele: ne személyeskedjünk.

ALADÁR *gúnyosan*. A nők megköszönik neked ezt az illemszabályt.

ALADIN. A nők - az megint más. Ők ezen túl vannak, őrájuk nem vonatkozik a modor iskolájának cselekvő része, hiszen még a konvenció is csak a férfiakat tanítja a nőkkel szemben való viselkedésre, ők legfeljebb egymástól tanulják meg, hogy hogy kell bánni a férfiakkal. A nők egyszerűen fel vannak mentve illemtanból, és ennek nem az az oka, hogy nincs hozzá tehetségük, hanem annak öntudatlan felismerése, hogy ők a legfőbb illemnek szinte metafizikai mértékben tettek eleget, egyszer s mindenkorra, amikor minden megértésről eleve lemondva, a legnagyobb önzetlenséggel és áldozattal mindössze *tetszeni* akarnak, vagyis örömet okozni a szemlélőnek. *„Akinek tetszem, az megértett”* - mondta nekem egy hölgy, jelezve, hogy a szépségét méltányoló bók fölöslegessé tesz minden további udvarlást, rátérhetünk a tárgyra - s ez a tömör önvallomás, paradox logikája ellenére, sőt éppen azért, oly meggyőzően hatott rám, ahogy csak a néma, önmagát s bennünket minden beszéd és gondolat nélkül megértő *természet* bűvölheti el a hozzáértőt, tökéletes viselkedésének és modorának és abszolút jó ízlésének grációjával.

ALADÁR. Hogyan?! A természetnek jó modora van? Micsoda rousseau-i gondolat ez, az előkelő mesterkéltség stílusa után, ahol az előbb tartottunk?

ALADIN *lelkesen*. *Csak* a természetnek van igazi jó modora - nem is szólva ízlésről, mert ez már külön tehetség dolga. A növények és állatok világa, a tökéletes egymásrautaltságot ősidők óta felismerve, az önzésnek még azt a primitív formáját se tűri meg sehol, ami az emberi *egyéniségérzés*, öntudat, én fogalom stb. megszületése óta zavarja a dolgok összhangját azzal, hogy különbséget tesz én és te és ő között. A természet nem személyeskedik, ott mindenki kifelé él, az *egész* kedvéért, s minden annyit ér benne, amennyi érzéki ingert tud kelteni. Ez a legtisztább esztétikum. Minden élőlény egymásra van utalva a természetben, s mindegyiknek legfőbb érdeke a formák, sőt formalitások szigorú betartása más élőlényekkel szemben. Ennek megfelelően soha neveletlenséget, ízléstelenséget nem fogsz találni a természetben. A virágok kipattanásuk pillanatától kezdve mindig gálában fogadják udvarlóikat - öltözetük legfeljebb díszes, sohase cifra, s mindig ragyogóan tiszta. A pillangókat soha nem látod pongyolában, bábfülkéjükbe vonulnak vissza átöltözni, azért oly frissek, mintha skatulyából kerültek volna elő - páva és paradicsommadár soha nem feledkezik meg magáról, hogy díszmagyarját elhajítsa, a kakas folyton szolgálatban van, csákóval a fején, állandóan hordja kitüntetéseit, érdemrendek szalagjait, a papagáj és kakadu s a fecske frakkja mindig simára vasalt, plasztronja hibátlan. A rózsa illata mindig kellemes, mert háziszer, nem más boltjában vásárolt pancs, ananász és eper és őszibarack és erdei málna nem akar egyebet, mint kellemeskedni ízzel és zamattal, vendégeinek - a legjobb háziasszonyok ők, megbízhatók és örökké szívesek, s amellett szerények: mindegyik *egyfélét* nyújt, azt, amiben a legjobb, ismeri hatásait, nem kontárkodik más mesterségébe.

ALADÁR. No és - a poloska?

ALADIN. A *saját* etikettjét az is betartja, megbízhatsz benne, mint ahogy minden állat és növény, örök illemszabályokhoz igazodva, tudja, mihez tartsa magát. S végre is, ez a fontos. Előírt formák szerint tépi szét a tigris a gazellát, mindkét fél tisztában van a helyzettel - az illem nem erkölcsi diszciplína. A poloska megcsíp, ha teheti, viszont annak rendje és módja szerint elpusztul, ha szétnyomod vagy benzinnel öntöd le - nem talál ki ellengázt, a cianozást nem támadja meg, számíthatsz lovagiasságára, a Brehm-féle kódexnek aláveti magát kettőtök párbajában, jobban, mint te.

ALADÁR. Összegezzük.

ALADIN. Szívesen. Abszolút, tehát *általános* illemszabály csak a természetben található - nekünk, embereknek meg kell elégedni az *egyénivel*. Számíthatsz rám - *esetről* esetre, ahogy a feltételek adódnak, mindig figyelmeztetni foglak, mikor voltál jó modorú és mikor voltál neveletlen. Az első leckét a jövő héten kapod meg.

Pesti Napló, 1933. március 19.

ALADIN ÉS ALADÁR VAGY A JÓ MODOR ISKOLÁJA
Új Magyar Illemtan

Férfiasság és nőiesség

ALADÁR. Rosszkedvű voltál, tegnap este, mozi után. Nem tetszett a film? Megjegyzem, nekünk se... Mondtuk is Lollival, később, inkább azt a búvárdolgot kellett volna megnézni.

ALADIN. De hiszen Lolli sokat nevetett, sőt az érzékeny jelenet meg is ríkatta...

ALADÁR. No istenem, mit jelent az... A legnagyobb marhaságon nevet néha az ember, és egy émelygős giccsen elbőgjük magunkat, ha az életünk valamelyik érzékeny emlékét idézi fel, történetesen... különösen a nők, tudod, hogy van ez...

ALADIN. Igen, ez igaz, a nők, ha művészi ábrázolásban látják a tragédiát, ami mellett hidegen mennek el életükben, gyakran olyankor is, mikor ők okozzák... nagyon könnyen hatódnak meg. Kitűnő műélvezők. Hamarább érzik meg a művészetben, ami benne általános.

ALADÁR. Ez csak nem volt művészet?

ALADIN. Igaztalan vagy. Minden alkotásban azt a jót kell keresni, ami megvan benne, nem azt, ami hiányzik belőle: ez a jóhiszeműség első feltétele. *Káposztának* legyen elég savanyú, amit túrósgombócnak ettél, egy előítélet alapján, ami a giccset megkülönbözteti a „művészi" alkotástól, összetéveszted a pátoszt az álpátosszal, az értelmességet az érzelgősséggel, a tökéletes tárgyat a tökéletlen formanyelvvel. Azon a közismert giccsen, ahol a haldokló Petőfi saját vérébe mártott kézzel írja a földre, hogy „hazám", nem a hazaszeretet émelygős és ellenszenves, hanem a lapos és művészietlen kép maga, a csapnivaló modor. A nők ezen könnyebben teszik túl magukat, számukra a modor nem olyan fontos, keresztüllátnak rajta, észreveszik mögötte a lényeget. Egyébként nem emiatt voltam rosszkedvű.

ALADÁR. Hanem?

ALADIN. Az a kis jelenet kedvetlenített el, ott a kávéházi asztalnál.

ALADÁR. Azzal a magánosan ülő úrral? Már megbocsáss...

ALADIN. Nyugalom, megint indulatba találsz jönni és megint nem lesz igazad. Lehet, hogy a törzsasztal csakugyan le volt foglalva számotokra és nem is azt vitatom, hogy az illetőnek, ha látja, hogy hárman vagyunk, kutyakötelessége átadni a helyet, akármilyen kényelmesen fészkelődött be, hogy olvassa az újságokat. De az érv, amit felhoztál s a mód, ahogy tudtára adtad, az volt megalázó őrá s végeredményben hozzád és tollához is méltatlan.

ALADÁR. Na hallod... csak azt mondtam, amit minden férfi mondott volna a helyemben... Ha egyszer látja, hogy én hölgytársaságban vagyok, ő pedig nem, egyenesen a hölgyet sérti meg, amikor az elsőbbség jogára hivatkozva, velem szemben, vonakodik átadni a helyét.

ALADIN. Először is, abból, hogy minden férfi a helyedben... satöbbi... nem következik, hogy ez modor. Vannak modortalanságok, amik az egész „művelt Nyugat”-on el vannak terjedve... különben miért érezné magát olyan kínosan a *lelke mélyén* jómodorú ember, ebben a civilizált világban, amiben élünk? Ezek között egyik legáltalánosabb az a felfogás, hogy a *galantéria*, a nőkkel szemben való gyöngédség és udvariasság egyértelmű a régi *lovagiassággal*, vagyis a nőknek, mint gyengébbeknek, *védelmével*, tehát nagyon jól összefér azzal, hogy viszont férfitársammal goromba és agresszív legyek, a hölgy társaságában - sőt vannak, akik egyenesen azt hiszik, annál szebben kedveskednek őnagyságának, minél durvábbak egymáshoz - vagy nem vetted észre a hangosan mulató, mindenkit zavaró vacsoratársaság legfőbb szórakozását: nőknek bókolni, egymást medvekedélyességgel ócsárolni, mintha másfajta kedélyesség nem is volna a világon. Ez ugyanolyan rossz modor, mint ahogy azt a Petőfi-képet festették - egy *örökszép* témának (a nők iránti rajongásunknak) abban az elavult formában való feltálalása, ahogy valamikor a *nővédelem* szükségessége tett stílszerűvé, mikor még csakugyan rászorultak a nők. Minap egy hírneves pszichológus, túlságosan természetes óhajtván lenni a társaságban, s nehogy mestersége miatt, „finom embernek” tartsák (ettől minden hím voltára hiú férfi nagyon fél, abban az oktalan feltevésben, hogy finomság és férfiasság ellentétes dolgok), egy a társaságunkban tartózkodó *igazán* finomlelkű (egyébként nagyon is férfias) költőbarátom udvarias bemutatkozását így fogadta, jó hangosan: „na, örülök, hogy megismerhettem - a szebbik felét (mármint a költő feleségét) már ismerem - ilyen csúnya embernek ilyen szép felesége legyen, gratulálok!” Mondanom sem kell, hogy a lokálmodorban elmés-kedő „lélekismerő” sokkal csúnyább volt, mint a finomvonású költő, aki persze elpirult és erőltetve nevetett, nehogy elrontsa a hangulatot, ahelyett hogy sarkonfordulva faképnél hagyta volna a humortalanul viccelő, neveletlen frátert, aki azt hitte, a gáláns bók legízesebb fűszere egy otromba sértés.

ALADÁR *tűnődve*. Ebben van valami, igazad van. De mikor a nők megszokták ezt a fajta bókot - végre is a jó modor első feltétele, hogy az uralkodó szokásokat betartsuk.

ALADIN. Az uralkodó szokás nagyon viszonylagos. A spanyol férfiak „kezedet csókolom”-mal köszöntik egymást, igaz, hogy a nőknek viszont így mondják, „lábaid előtt fekszem”.

ALADÁR. Mind a kettő túlzás.

ALADIN. Az udvariasság soha nem lehet túlzott, hiszen abból a vágyból származik, hogy embertársunkat önmagunknál tökéletesebbnek lássuk, ami a legnemesebb vágy, s nagyban hozzájárul, hogy valóban, kölcsönösen, tökéletesítsük egymást, a szónak *emberi* értelmében, függetlenül a nemektől. Az igazi udvariasság inkább *enyhíteni* törekszik azt a sok kellemetlen összeütközést, ami a nemek különbségének következménye, mint *aláhúzni*, azért kerüli az *indiszkréciót*, mint a nemek közti *kellemes* összeütközés következményeinek sértő feltárását, a magánügyet.

ALADÁR *feszengve*. Kicsit bonyolult vagy.

ALADIN *mosolyog*. Nem én vagyok bonyolult, csak a dolog, amiről beszélek. Elismerem, hogy a jó modornak s a társasági illemnek alapszabályai nem túlságosan egyszerűek. De a bridzs és a sakk se egyszerű játék, mégis milyen szenvedéllyel játsszák, különösen az előbbit, világszerte, s milyen tekintélyre tesz szert, aki sokévi gyakorlat és megfelelő tehetség birtokában jól játssza - miért akarod hát a legnemesebb s persze legnehezebb társasjátéknak, *az embernek egymással való érintkezésének* művészetét unalmassá egyszerűsíteni? Bár többen értenének hozzá, negyvenen felül, akik a világ dolgát igazgatják - most nem volnának tanúi a dísztelen látványnak, ahogy egyik vezető politikus a másik után hirdeti a legnagyobb uralkodói erénynek azt az egyszerű neveletlenséget és modortalanságot, ami egy ember, egy nemzet, egy

ország, egy állam erejét, nagyságát, „férfiasságát” a pökhendi, hencegésben, agresszivitásban, más emberek és nemzetek ócsárlásában látja és dicsőíti, végtelen kárára és veszedelmére a kultúrának és civilizációnak.

Pesti Napló, 1933. március 25.

ALADIN ÉS ALADÁR VAGY A JÓ MODOR ISKOLÁJA
Új Magyar Illemtan

Hogy kell köszönni?

ALADÁR. Láttad ezt a billentést?

ALADIN. Melyiket?

ALADÁR. Ahogy az az alak fogadta a köszönésem... Éppen hogy odaért a kalapjához... Mert nem tartozom egyikéhez se azoknak az érdekköröknek, amelyikhez dörgölődzik... én voltam bolond, hogy köszöntem neki! Látnád *fölfelé* köszönni... alázatos szolgája, kegyelmes uram... hétrét görbedve, messzire lobogtatva a kalapját, mint egy ünnepi zászlót, a Nagy Ember érdemei előtt... Utálatos.

ALADIN. Szóval azt szeretnéd, ha *neked* is így köszönne.

ALADÁR. Köszönjön a hóhérnak! Én éppen úgy utálom az átlátszó célzatú alázatosságot, ha felém hajbókol, mint mikor más előtt tekereg... Tisztességes, nyílt fogadj istent várok az adjonistenre, megkülönböztetés és rangosztogatás nélkül, ennyi az egész.

ALADIN. Ez az elv alkalmas kiindulópont a köszönés illemtanához. Csakugyan, a legjobb zsinórmérték, ha *nekünk* köszönnek: átvenni a köszönő hangját, még a hangsúlyt is, a visszaköszönésben mintegy jelezve, hogy elfogadtam a kettőnk közötti viszony intimitásának azt a mértékét, amit ő ajánl fel - aki *előre* köszön nekünk, úgy kell tekinteni, mint párbajban a sértett felet, kinek jogában áll fegyvert választani. Mert egyébként nincs ám igazad, ha a minden irányban egyformán alázatos, vagy egyformán önérzetes demokratikus üdvözlés mellett kardoskodol. Van egy ismerősöm, aki a fennálló világrendre neheztelve azt szokta csinálni, hogy a nagyuraknak szigorúan, csaknem fenyegetően köszön, a levélhordó és a viceházmester köszönését ellenben túláradó rajongással fogadja, majdhogy megöleli őket. Ettől persze mindenki fél, zavarba jön - a gazdag azt hiszi, valami személyes hibát követett el, a szegény úgy érzi, csúfolni akarják. Mindkettő kiesik a szerepéből, s a nagy Színjáték, amit a Társadalom játszik, egy pillanatra megzökken. A lázadozó természet szereti az ilyen zökkenőket, katasztrófát remél, talán összedől ez a komisz világ, ha a nagy komédiának ezt az alrendjét megbolygatjuk - nem akarja megérteni, hogy a világ nem fog összedőlni, csak még nagyobb, még igaztalanabb zűrzavar lesz belőle, ha a tökéletlen emberi törvény helyét a tökéletes természeti törvény foglalja el: nyílt leszámolás erősek és gyöngék között. Ehelyett sokkal jobb volna tudomásul venni, hogy igenis drámát játszunk mindannyian, egy, a művészinél is magasabb cél érdekében, hogy *szerepet* vállaltunk, s hogy ezt a szerepet a nagy többség nemcsak vállalta, de lelkesen és szívesen és bizonyos becsvággyal óhajtja végigjátszani, s ami a legérdekesebb: korántsem olyan kényszeredetten, mint ahogy a szerepükkel elégedetlenkedők hiszik. Igenis, ó ti egyenlőséghirdetők, van, aki a lakáj szerepben érzi magát tökéletesnek, tökéletesebbnek, titokban, mint amilyennek tulajdon gazdáját az úr szerepében, s nem is szívesen cserélne vele - bizonyos lehetsz benne, hogy megsérted, ha köszönésedben nem

ismered el a szerephez való tehetségét. A krisztusi szavak, „add meg a császárnak, ami a császáré” elsősorban, s talán különlegesen épp a köszönésre vonatkoznak s ne felejtsük el, sok olyan kivételes rang és tiszteletbeli állás akad e gazdasági zavarban, amelynek szinte egyetlen tiszteletdíja maga a tisztelet - egyetlen köszönete a köszönés: hogy ne a közismert zsidó viccet idézzem a „rasekol”-ról és a „követ”-ről, idézem inkább Arany mélabús bökversét:

A kalapom cilinder,
Nem holmi csekélység:
Ha felteszem: magasság.
Ha leveszem: mélység.

ALADÁR *pózban*. Mondd hát, ó, mester, kinek hogyan köszönjek?

ALADIN. Közvetlenül és igaz barátsággal, de soha nem úgy, hogy zavarba hozd, akit meg akarsz tisztelni. A kalapot emeld meg, de ne csak azt tiszteld meg vele, aki előtt megemeled, tiszteld magát a kalapot is. Az egyetlen koronázási aktuson, amit láttam, az uralkodó afölötti igyekezetében, hogy nyájas szeretetét mutassa hódoló népének, megfeledkezett a fején ragyogó koronáról, s úgy bólogatott jobbra és balra, mosolyogva, hogy szinte leesett a fejéről - ebben a kivételes esetben egyenesen kellett volna tartania a nyakát, nem önmagára, a jelképre büszkén, amit képviselt. Mások meg úgy dobják oda a kezüket kézfogásnál, olyan hanyagul és szórakozottan, hogy az ember azt hiszi, egyszer s mindenkorra neked adják, tépd le, vágd zsebre, vidd el emlékül - egy ilyent egyszer megtréfáltam, kezem helyett kitömött kesztyűt nyújtottam neki oda a kabátujjból, s miközben szorongatta, otthagytam a markában és odébbálltam: csaknem elájult rémületében. Vigyázz az „adjon Isten” szövegére is, amennyire lehetséges - ha azt jöttél közölni valakivel, hogy megtetted ellene a bűnvádi feljelentést, aminek következtében órák kérdése, hogy letartóztassák: az adott helyzetben nem stílszerű egy gőgös „jó napot”-tal búcsúzni, tekintettel arra, hogy éppen a te jóvoltodból számíthat meglehetősen rossz napra aznap, a boldogtalan. Némi szabadosság különben se árt - vagy *mondok* valamit a cselekvés helyett vagy *csinálom*, különben Richtig bácsival gyűlik meg a bajom - bizonyos vagyok benne, hogy nemcsak rám, a nőkre is komikusan hat az az általános szokás, hogy a férfi kezet csókol nekik, s azonkívül még *mondja* is, hogy „kezét csókolom” - mint fölösleges megállapítását egy ténynek, amit úgyis mindenki lát.

ALADÁR. Nem ugyanolyan komikus, ha csak mondja, és nem teszi meg?

ALADIN. Egyáltalán nem. Ebben az esetben a különben is jelképes cselekvést teljes joggal pótoljuk egy jelképes utalással, olyanformán, mint a rituális szertartásokban. Ugyanis tisztában kell lennünk a legfontosabbal, hogy tudniillik...

ALADÁR. Jaj, ne haragudj, egy percre... itt jön a... muszáj vele beszélnem... mingyárt visszajövök... Kezét csókolom, drága Margit...

ALADIN *megnézte a nőt, súgva*. Jó, jó... majd máskor befejezem, csak menj... és kivételesen megengedem, hogy *valóban* kezet csókolj... látod, látod, nem szabadott volna elhamarkodni: mennyivel hatásosabb lett volna, ha nem mondod, hanem csinálod!

Pesti Napló, 1933. április 2.

ALADIN ÉS ALADÁR VAGY A JÓ MODOR ISKOLÁJA
Új Magyar Illemtan

A csőcseléköstönről

ALADÁR. Már harmadszor hallom tőled ezt a kifejezést: erős benne a csőcseléköstön.

ALADIN. De csak most kérded meg, mit értek alatta.

ALADÁR. Igen, azt hittem, olyasvalamit, mint ahogy általában használják. Legutóbb azonban egy olyan finomkodó, különcködő úrra alkalmaztad jellemzésül, hogy azt kell hinnem, valami egyéni mellékjelentése van nálad ennek a szónak.

ALADIN. Úgy is van. Sok évi tapasztalat után különült el rokon fogalmaitól, amilyen például: csordaösztön, vagy a formában hasonló, lényegben ellentétes fogalomtól, aminek *társadalmi szolidaritás*, újabban *kollektív érzés* a neve. A csordaösztön hasonlít hozzá - de mégis más! Csorda alatt, ha nyers és durva formában is, de legalább állati értelemben, *egészséges* közösséget értünk, életérdekeiben a csordavezetőhöz alkalmazkodó ostoba, de hasznos célú társaságot. A csordaösztön alacsony, de nem aljas tulajdonság: nem ellentéte, csak nagyon fejletlen és primitív foka ama legmagasabb eszménynek, ami az emberi együttérzés, a társadalmi érdek gondolatában jut kifejezésre. Elmenni a harcba, lelkesedés és meggyőződés nélkül, mert a vezér akarja; ez csordaösztön, amiért a vezető felelős, akár helyes, akár nem, ez magában igen nemes erény lehet. A csőcseléköstön ott kezdődik, mikor nem ezért mozdulok meg, mert a *vezetőt* figyelem, s a vezető megindult, hanem ott, mikor egyszerűen azért lódulok neki, mert látom, hogy a *többiek*, maga a csorda, kezd el mozgolódni.

ALADÁR. Ez egyszerűen utánzási ösztön. Majomkodás. Atavisztikus vonása az emberi természetnek.

ALADIN. Tévedsz. Ha így lenne, nem éreztem volna szükségét megkülönböztető szakkifejezésnek. A majmolóösztön, irányában és eredményeiben, igen értékes erőforrása lehet még a legjobb értelemben vett fejlődésnek is: mindig azon múlik, kicsoda vagy micsoda a példakép, miután a majom nem válogat, leutánozza a kifogástalan úriembert csakúgy, mint az alattomos rablógyilkost. Ha a sötét korszakok gyors változatait a majomösztönnek köszönhetjük, neki köszönhetjük a felvilágosodás éveit is, ez az ösztön termékeny és egészséges *talaja* a dudvának és a legjobb gabonának egyformán. Soha a *smokkról* vagy a *sznobról* nem mondanám, hogy csőcseléköstön dolgozik benne, ő egyszerűen a divat után megy, és ha a jó dolgok: művelődés, tanulás, jóság és szeretet divatban vannak, számíthatsz rá, mint megértőre. A majomösztön önmagában nem ártalmas dolog, és nincs is ellentétben a bölcsességgel és a jó modorral (annyit már sejtesz ugye, hogy ez a két fogalom rokon jelentésű az én szótáramban). Hogy nyakkendőt hordunk és keménykalapot és több haszontalan dolgot, és hogy bizonyos céltalan szokásokat tartunk be mind a ketten, ennek az oka az egészséges majomösztön, s a magam részéről inkább tartanám beteg és ostoba eredetieskedésnek, be nem tartani e szokásokat, mint a majomkodást, hogy betartjuk őket. Engedelmeskedni a divatnak még nem bölcsesség, de már-már jó modor, feltéve persze, hogy engedelmességünk nem vakbuzgó rajongás, csak szerény törekvés, hogy alkalmazkodjunk, s ne keltsünk feltűnést.

ALADÁR. Hol kezdődik hát a csőcseléköstön?

ALADIN. Éppen ott, ahol csordaösztön és utánzás végződik: amikor nem arról van szó, vagy valami közösség inspirál cselekvésre a maga megmozdulásával, hanem arról, hogy a nagyon is egyéni módon velem született kajánság, önzés, vagy éppen rombolási vágy keres és talál magának táptalajt, igazolást, ürügyet, módot és alkalmat az érvényesülésre, a tömegen keresztül,

áthárítva a felelősséget a tömegre. A csőcselékösztön eszerint paradox valami: *egyéni* tulajdonság, ami csak tömegben fejlődik ki, s ilyenkor történnek azok a beteg és káros események, amiktől elszorul az egészséges szív, s az erős és nyílt tenyér ökölbe szorul. Ó igen, a csőcselékösztön is *utánoz* - de *mindig azt* választja ki a sok lehetséges utánoznivaló közül, ami perverzus, tehát nagyon is *egyéni*, a birkózó nemes erőfeszítéséből csak a *grimaszt*, a szónok indulatából, amit az igazság gondolata gyújtott benne, csak a hadonászó karokat s a rikácsoló fisztulahangot. Ebben az ösztönben *egyénivé* válik a tömeg, s miután ez a fordított folyamat természetellenes, ez a Tömegegyén, a Csőcselék, mindig visszataszító és ellenszenves. Ha megkérded, mi a különbség tömeg és csőcselék között, két képet állítok eléd, melyek lekicsinyített formában ábrázolják mind a kettőt. Az elsőben koldus áll az utcasarkon: ketten megállnak, adnak neki, egy harmadik is megáll, kíváncsian, azt hiszi, valami látványosság vagy olcsó kiárusítás, aztán elszégyenli magát, s inkább ő is előkotor néhány fillért, hogy haszontalan ácsorgónak ne láttassék. Ez még csak tömeg, ártalmatlan, néha hasznos csoportosulás. Most képzeld el, hogy valaki, egy haragosa, verni kezdi a koldust. Amíg kettőn áll a vásár, egy harmadik esetleg szétválasztja őket, vagy a gyengébb pártjára kél, de figyeld meg: mihelyt úgy alakul a helyzet, hogy ketten, vagy pláne hárman vernek egy negyediket, *mindig* akad egy *ötödik*, aki kérdés nélkül, sejtelme nélkül annak, hogy mi történik itt, odarohan, és segít verni és rúgni és leköpni az ismeretlen boldogtalant. Itt, ennél az ötödik keréknél, ennél a fölösleges és haszontalan csirkefogónál, akit senki se hívott, akire semmi szükség, aki ítéletet hajt végre, lincs-törvényt csinál egy egyszerű nézeteltérésből, csak azért, mert szeretne ütni és verni és rúgni és csípni, de mindig gyáva volt hozzá, hogy maga adja a bankot, ennél az ötödiknél kezdődik, s utána, a hatodikon és százezrediken át, a Karthágót oktalanul megrohanó római hadak, a Bertalan-éjek, a Szeptember Másodikák, a kisenyevi pogromok véres gőzében hízik és puffad és vigyorog ez az egyszerű és ezerkezű és százcsápú hindu szörnyeteg, ez az Érdekes Egyéniség, ez az önmagát a Fajta Akaratáért Felelős Megváltónak hirdető szemtelen demagóg, ez a Barabbást üvöltő érctorka a rémült Tömegnek, amelynek minden porcikája Krisztus után sóhajt, s nem ismer magára a rémes torzpofában, mely az ő nevében ítél és cselekszik - ez a Valaki ama Csőcselék s az ösztön, mely lehetségessé teszi, némely beteg lélekből származó fertőzés: soha nem a tömeg szüli, mindig ez a beteg egyén: a csőcseléklelkű ember vagy némber.

ALADÁR. Például?

ALADIN *szünet után*. Sajnos, igen kiváló értelmű és tehetségű férfiak voltak közöttük, a történelem tanúsága szerint. Uticai Cato is ilyen volt, a maga véres fantáziájával, mely nem tudott szabadulni egy porrá égett város, lemészárolt százezrek borzongató és kéjes képzeletétől. Mindig akadtak ilyenek, de egy kor nevelése és modora, mint korszellem és divat, éppen abban nyilatkozik meg, hogy az effajta hajlandóság és ízlés kénytelen-e szégyenkezve bújni vissza beteg képzetei közé, a paplan alá, vagy megengedheti magának, hogy nyílt piacon, akár a szószéken kiáltsa világgá utálatos látomásait. Íme láthatod, a kor modora és ízlése, hogy válhatik sorsává és végzetévé, történelmi szerepévé egy egész nemzedéknek, mely elmulasztotta önmagát nevelni, s elődeitől nem örökölt még olyan szerény illemtant se, amilyen a kettőnk beszélgetéséből alakul ki idővel, ha az olvasónak is úgy tetszik.

Pesti Napló, 1933. április 9.

ALADIN ÉS ALADÁR VAGY A JÓ MODOR ISKOLÁJA
Új Magyar Illemtan

A vitatkozásról

ALADÁR *idegesen*. Hát kérlek, ne vitatkozzunk.

ALADIN. Ahogy parancsolod.

ALADÁR. Úgyse tudnánk meggyőzni egymást.

ALADIN. Azt gondolod, úgyse tudsz meggyőzni.

ALADÁR. Azt gondolom, te nem tudsz engem meggyőzni.

ALADIN. Mindegy, hiszen csak egy szót akartam kiigazítani. Eredményes vita elvben - gyakorlatban még így se - csak az lehet, ha *egyiknek* sikerül a másikat meggyőzni. „Egymást" meggyőzni, ez a legbolondabb nonszensz a sok bolond frázis között, amit lépten-nyomon használunk!

ALADÁR. Hogy frázis, elhiszem, de miért volna nonszensz?

ALADIN. Ha egy pillanatig gondolkodtál volna ennek az „egymást" szónak az értelmén, fölösleges volna magyaráznom. Sematikusan szólva minden vita valami kérdés körül forog, ugye, s vita azért lehetséges, mert az egyik igennel, a másik nemmel felel erre a kérdésre. Most képzeld el, hogy két egyformán eszes, érvekkel egyformán felszerelt fél vitázik, eszmenyi esetben ugyan mi lehet az „egymás" meggyőzésének eredménye? „Egymást" meggyőzni, ez azt jelenti, hogy mind a kettő meggyőzi a másikat a maga felfogásának helyességéről, aki igent mondott, most nemet mond és viceverza, vagyis megint csak különböző véleményen lesznek, kezdhetik elölről, nem történt egyéb, mint a középkori viadalokban, ahol szokásos volt verekedés közben kicserélni a kardokat.

ALADÁR. Rabulisztika.

ALADIN. Nem is hiszed, milyen gyakran történik meg a valóságban anélkül, hogy a vitatkozó felek észrevennék a cserét. Akik a vitát eredeti értelmében (vita, vívás, viadal) kedvelik, mulatságos mérkőzéseket produkáltak, mikor a haszontalan, de legalább lovagias szócsaták divatban voltak még. Ma már ez is kiment a divatból.

ALADÁR. Nem vitatkoznak eleget? Nézd meg azt a két fiatalembert ott, a sarokban... az egyik már paprikavörös, a másik gúnyosan mosolyog... ahogy elkaptam imént egy szavukat, a hitlerizmus forog szőnyegen...

ALADIN *legyint*. Tudom, észrevettem... A vita tárgyát is ismerem. Nagyon csúnya vége lesz a vitának. A gúnyosan mosolygó fiatalember, egy szabadgondolkodó hetilap különben igen elmés és művelt szerkesztője, nemtelen fegyverekkel él, s rá fogja vezetni ellenfelét, hogy a jövőben maga is hasonlókat használjon, a másik, bár hamis nyomon jár, legalábbis jóhiszemű, homályosan azt is érzi, hogy nem fair a játék, s olyan sebet visz magával, amiből egy életen át nem lehet kigyógyulni. Ezek ugyanis nem vitatkoznak, ezek személyeskednek.

ALADÁR. Hogy tudod?

ALADIN. A hangjukon hallom. Az úgynevezett *agnosztikus szellemet*, valamikor *humanista* volt a nevük, ma *destruktívnak* bélyegzik őket, vagy még illetlenebb szót vágnak a fejükhöz, a század eleje óta teljesen elrontotta, és minden szép vitára diszkvalifikálta az az *elemző* tendencia, ami a lélektanban embertársunk lelkének élveboncolásához, a művészetben pedig

ama lelketlen, rideg *leíró* jellemzéshez vezetett, ami előre lehetetlenné tesz minden kölcsönös megértést, mikor a vitázók egyikét, vagy ami még cifrább, mind a kettőt a másik *szemléletének tárgyává* teszi: holott a szemlélet tárgya, mindkét fél számára, csak a vitatott kérdés lehet. Figyeld meg a legtöbb vitát: öt perc múlva azután, hogy a kérdés felmerült, *egymásról* beszélnek már, ha burkoltan is, nem a kérdésről.

ALADÁR. Személyeskednek.

ALADIN. Úgy van, személyeskednek, mégpedig a legellenszenvesebb formában, nem általában a vitára, hanem a szóban forgó tárgyra való alkalmasság szempontjából, „ön, mint ilyen és ilyen gondolkodású ember, ezt persze nem fogja elismerni." „ön, amennyire ismerem, természetesen azt fogja gondolni, hogy én ezt csak azért mondom, mert én ön szerint ilyen és ilyen irányban vagyok elfogult." Nem tudok elképzelni az efféle hangnál neveletlenebbet és modortalanabbat, mint tárgyalásvezető azonnal lecsöngetném, arról a másikfajta érvelésről, amit az úgynevezett világszemléleti harcok divatja óta hallani egyre gyakrabban, s amely így szokott kezdődni: „ön burzsuj, ezt nem is értheti", vagy „ön, mint kommunista, soha nem foghatja fel", vagy ahogy nők szokták: „olyan ember, aki mint ön, selyemharisnyát ajándékoz bizonyos nőcskéknek", illemtanilag nem is tudok véleményt mondani, ez már a kriminalitás körébe vág. Ezek a letorkolók és emberismerők és fiziognomikusok és grafológusok és vesébenézők (utálatos emberfajta) elfelejtik a lélek relativitásának törvényét, s hogy a vitát minden érzékeny lélek *folytatni* szokta magában, miután a dialógus megszakadt (van egy ismerősöm, aki halálosan összeveszett barátjával, provokáltatta, és csaknem lelőtte, egy otthon, az ágyban, egymagában folytatott vita kapcsán). Nem is képzeled, mekkora szerepet játszik a korszellem és közhangulat kialakulásában az ilyen erőszakosan elvágott viták utóíze: emlékszem politikai áramlatokra, amiket ezzel a szóval jellemeztem: „a sértődött arcok kora". Vezetőhelyeken, hivatalokban, közéleti piacokon rég ismert, jelentéktelen figurák tűntek fel, valami dacos, megsértett önérzetes kifejezéssel, mintegy hirdetve „és *velem* bántak így! *engem* torkoltak le egy legyintéssel! most láthatják az illetők, ki vagyok!" Bizonyos mértékben igazuk is volt, amikor közölték a *Coriolanus-komplexumot*, a modortalan vitatkozó akkor is megérdemelte a büntetést, ha véletlenül igaza volt.

ALADÁR. Ez talán túlzás.

ALADIN. Egyáltalán nem. Hiszen a vita célja éppen valaminek a tisztázása lévén, amíg végére nem értünk, fontosabb a módszer (a magasabb értelemben vett *modor*), mint hogy a végső konklúzióra, amihez helyes módszerrel úgyis eljutunk, ráhibázzak, előre kitaláljam. Esztétikai értelemben azért marad örökszép a szókratészi viták formanyelve.

ALADÁR. Én túlságosan kereknek és csiszoltnak találom.

ALADIN. Akkor rosszul emlékszel rá. A görög rétorokhoz képest Szókratész pongyola, csaknem dadogó, de mennyivel különb ez a vállalt és önzetlen dadogása, mint a Démoszthenész ékesszólása, amihez a dadogásról való keserves, gépies leszokás révén jutott!

ALADÁR. Ennyire becsülöd a pongyolaságot?

ALADIN. Aki dadog, keresi a szavakat, kifejezéseket, annak elhiszem, hogy *most* akarja megérteni, megtudni az igazságot arról, amiről szó van, a másik kedvéért, mintha *először* nézne szembe a kérdéssel, a becsületes megoldást keresi. Dadogása azt a természetes ütemet fejezi ki, ami minden értelmes, termékeny gondolkodás módszere: hallok valamit, aztán elgondolkodom róla, összehasonlítom tapasztalatommal, vajon igazolja-e, s aztán mondok csak véleményt. Az úgynevezett *schlagfertig* vitatkozó, aki gyorsan és ügyesen riposztoz, a gramofonra és papagájra emlékeztet; tartalékot használ fel, nem alkot. Soha el nem jut az eszményi vitatkozó színvonaláig, aki meg tud feledkezni magáról a tárgy kedvéért, amivel

foglalkozik, mert nem a maga igazát, hanem minden eszmélet és gondolat és öntudat végső célpontját: az igazságot keresi.

Pesti Napló, 1933. április 23.

ALADIN ÉS ALADÁR VAGY A JÓ MODOR ISKOLÁJA
Új Magyar Illemtan

Nagy emberekről

ALADÁR. Hát igen, bevallom, kiábrándulás volt a számomra.

ALADIN. Nem hiszem, hogy az ő hibája. Én csak a műveiből ismertem.

ALADÁR. Lehet, hogy elfogult voltam: ő volt számomra, hogy paradoxonnal kezdjem, a rendkívüliség mértéke, az egyedülvaló norma. Hozzáigazítottam a gondolataimat, s mielőtt döntöttem magamban, elvi kérdésekben, szinte gépiesen megpróbáltam adott esetekben elképzelni, vajon mi lenne erről a dologról a véleménye.

ALADIN. Nagyon helyesen. Erre valók a példaképek.

ALADÁR. Nem tudnám megmondani most már, magáról az emberről volt-e határozott elképzelésem - azt kell hinnem, hogy volt, különben nem okozott volna csalódást a személyes megismerkedés.

ALADIN. Valószínű, hogy modorbeli külsőségeiben is rendkívülinek képzelted el.

ALADÁR. Lehet. A nagy embert alkotásával harmonikus lénynek szeretné hinni a rajongó, egyéniségnek, aki egy különleges, önmagához méltó, az önmaga számára alkotott törvények világában él.

ALADIN. Mondjuk, a fején hordja a cipőjét, jelezve, hogy a konvenciók ránézve nem érvényesek.

ALADÁR. Nem effélére gondoltam.

ALADIN. Tudom. Azt vártad, hogy a szavaiban, hangsúlyában, s főleg abban a módban, ahogy felismeri *benned* a megértő rokonlelket - minden rajongó titkos vágya ez s talán minden rajongás forrása ez a vágy -, azonosítani tudod majd azzal az emberrel, akivel olvasás közben folytattál egyoldalú beszélgetést. Ehelyett azt kellett tapasztalnod, hogy megértésedet nem méltányolja, inkább feszélyezi őt, s érintkezésteknek igyekszik minél konvencionálisabb jelleget adni.

ALADÁR. Szóról szóra. S még ezenfelül, ami a legkínosabban hatott rám, a társaságnak egyik tagjával, egy teljesen tudatlan és szellemtelen fráterrel, aki távol áll minden őt érdeklő gondolattól, szinte kitüntetően foglalkozott, nagy figyelemmel hallgatta ostobaságait, élénk beszélgetésbe merült vele, csaknem tisztelettel tekintett rá.

ALADIN. Nyilván tanulni akart tőle.

ALADÁR. Ezt nem értem.

ALADIN. Pedig világos. Az illető, akiről beszélünk, csakugyan nagy ember, kiváló és rendkívüli szellem: vedd ezt a két szót eredeti értelmében, nem mint értékelést, egyszerűen csak mint megkülönböztetést. Rendkívülinek lenni sokféle lehetőséget jelent a normálistól való eltérés szempontjából, fölfelé és lefelé: egyik oldalon a tökéletlen nyomorék, másik oldalon a túl tökéletes kivétel helyzetében - mindkettőnek közös sorsa, hogy bizonytalan, veszélyes és

kínos viszonyba kerül a társadalommal anélkül, hogy ezzel az elavult és korlátolt Lombroso-féle elméletet igazolná, a lángész és az őrült, vagy a gonosztevő rokonságáról. Ennek a bizonytalan és kínos helyzetnek az a jól felismert tapasztalat az oka, hogy a *nagy* ember a legritkább esetben azonos a *hatalmas* emberrel (fordítva a tétel nem alkalmazható ilyen határozottan, bármily tetszetős volna) - más természeti adottság lévén a két típus létfeltétele. A nagy ember túl komolyan veszi az életet, a társadalmat, embertársait, tulajdon életét, éppen ezért túlbecsüli in specie aeternitatis - a hatalmas ember esetleg kalandnak tekinti az egészet: éppen ezért veszi utóbbit komolyan a tömeg, előbbit legfeljebb elismeri, de nem emeli maga fölé. És a nagy ember jól tudja ezt. Jól érzi, hogy a világi hatalom trónusát, ahol módjában lenne külsőségekben is a *maga képére* formálni a világot, nemcsak el nem fogja érni soha, de abban a fokban távolodik tőle, amely fokban mélyül és erősödik a helyes és okos életelvek felismerésében - kénytelen tehát anélkül, hogy rokonság volna közöttük, úgy viselkedni, mint szellemi ellentéte és sorstársa, a bolond, aki beletörődik a tébolyda fegyelmi törvényeibe. *Modorban* a kettő között az a lényeges különbség, hogy mivel a lángész *ismeri* a rendes emberek törvényeit, a bolond nem ismeri (a lángészben *bentfoglaltatik* a rendes ember, a bolondból hiányzik), megvan benne az alkalmazkodásra való képesség is. Ha lehetséges volna olyan bolondot elképzelni, akivel okosan lehet beszélni, a lángész ennek a bolondnak azt a tanácsot adná, aminek ő köszönheti, hogy végig tudja élni életét az emberek között anélkül, hogy bolondházba csuknák. Azt mondaná neki: ne beszéljünk most arról, ki vagy, kinek érzed magad, mennyiben látod bolondnak vagy ostobának a többieket. Arról beszéljünk csak, amit magad is elismersz, függetlenül igazságtól és hazugságtól: hogy boldogtalan vagy, amiért itt tartanak a tébolydában, szenvedsz tőle, szeretnél kiszabadulni, *minden* áron, ugye, így van? Én egy módszert ajánlok, próbáld ki. *Szimulálj.* Megmondom, hogyan. *Utánozd*, minden terv és gondolat nélkül, *gépiesen*, majommódra, bármennyire lenézed és gyűlölöd őket, azt a néhány normálisnak elismert embert, aki bejut közétek: orvost, látogatót, ápolót. Utánozd a mozdulataikat, hanglejtésüket, magold be, szorul szóra, amit beszélnek, azt a néhány mondatot, amivel adott helyzetben véleményt nyilvánítanak. Aprólékosan, kitartóan, tanuld el legkisebb szokásaikat, öltözködésüket, nevetésüket, arcuk, tekintetük kifejezését. Eleinte nehezen fog menni. Aztán lassan ráeszmélsz majd, hogy a *külsőségek* utánzása belülről is megváltoztat: a *különbözőségből* származó szenvedéseid enyhülnek, felolvadva egy ismeretlen, rejtelmes közösségben, s a Rögeszme, ami itt csak arra volt jó, hogy gyötrelmeket okozzon neked, visszahúzódik lelked mélyébe, betokosodik, nem produkál tüneteket - ha ragaszkodsz hozzá, majd érvényesülni fog, odakünt, a szabadban, mire kikerülsz a falak közül.

ALADÁR. Ettől ugyan nem fog meggyógyulni a te bolondod.

ALADIN. Nem is, de gyakorlatilag lehetségessé válik az élete a társadalomban - s életben tartani egy embert talán mégis fontosabb, mint legyőzni egy betegséget. Most már tudod, mire céloztam, azt állítván, hogy a te nagy embered *tanulni* akart attól a tökfejűtől. Csak ő tudja, minő szenvedések és megaláztatások, az elviselhetetlen magánynak, a társtalan töprengésnek minő keserves órái kalapálták ki belőle a nagy életszabályt: hogy *hasonlítani* az emberekhez sokkal nehezebb ugyan, mint különbözni tőlük: mégis, azt a nehezebb részt kell vállalnia annak, akinek valami külön dolga van ezen a világon. Béküljön ki korával, aki a jövő számára épít hidat, ha nem akarja, hogy a kor szétrombolja ennek a hídnak *innenső* pilléreit - béküljön ki, még azon az áron is, ha le kell tagadnia a híd rendeltetését. Én a Galilei híres gesztusát, amivel visszavonta tanait az Egyház hatalmasai előtt, nemcsak hogy gyáva meghunyászkodásnak nem tekintem, de inkább a korszellem titokzatos ereje és rendeltetése előtt való helyes és okos meghajlás példaadását bámulom benne, a tökéletes jó modor nevében.

Pesti Napló, 1933. április 30.

MINDENFÉLE

Gavallér

A külvárosi sétatér köröndjén jön szembe velem.

Gyönyörű vasárnap, verőfény.

Csupa béke és könnyű, felelőtlen kis tavaszi boldogság a vidék. Mintha a földből bújt volna elő, gyerekkocsik raja lepi el az utcákat, a cselédek piros és sárga kacabajkája szinte szikrázik, mintha megfürdették volna a világot, minden olyan tiszta és jókedvű: még az utcai szemét is ragyog - ez a *színeknek, a felületnek* diadalma a formák kérlelhetetlen törvénye fölött, boldog, könnyelmű *jelen*, baljóslatú múltról, fenyegető jövőről való vidám megfeledkezés.

Ebben a környezetben bukkan fel sötéten, egyenesen, mint fekete kesztyűben egy felemelt mutatóujj.

Olyan hatvanasféle, ősz kis bajusza van, a szakálla kétnapos, de egyenletes és rendes: két nap előtt nyilván igen gondosan és lelkiismeretesen borotválták.

Az arca kimért, ünnepélyes. A tartása merev. Azt fejezi ki, hogy ő most sétál. Vasárnapi sétáját végzi. Nem néz se jobbra, se balra.

Kezében sétapálca, mint a séta nevű szertartás jelképe és jogara. Ez a pálca alul kikopott, a vaskupak leesett róla. Női ernyő feje van felül rácsavarva. De mintha észre se venné, a pálca büszkén és kimérten emelkedik fel, s szegeződik a földnek, egyenletes ütemben, katonásan, rátartian, mintha őseire emlékezne: a büszke fringiákra, bársonytokos kardhüvelyekre.

Fején fekete cilinder. A cilinder kopott és a széle rojtos. Szalagja hiányzik.

A fekete, rövid szalonkabát két ujja kifényesedett, egyiknek rongyos a könyöke. Az ujj vége is kirojtosodott. De szalonkabát, s a szalonkabáthoz sötét, csíkos nadrág illik - tehát sötét, csíkos nadrág feszül a gavallér lába szárán, óriási folttal a térdén, s az egyik szár gyanúsan lötyög.

Fekete lakkcipő zárja le a figurát, lakkja régen lepattogzott, sarka kimarjult, kirepedt az oldala, zsinórját bogra kötötték. S hogy teljes legyen a kép, a gavallér jobb szemén törött monokli táncol, fekete cérnán.

Így sétál, minden ruhadarabja, minden mozdulata tip-top - megvan minden kelléke a gavallérságnak, csak éppen kissé szánalmas állapotban.

Mint egy kísértet, úgy halad el mellettem. A középosztály kísértete - a középosztályé, akiről sokan még azt se tudják, hogy meghalt.

Nem ismertem meg

Hát bocsánatot kérek, kezét csókolom.

Hát bizony - ne tessék haragudni nagyságos asszonyom... de bizony, izé... nem emlékszem...

Tudom, tudom, biztosan volt már szerencsém, különösen ha kegyed mondja... mit tegyek? ilyen szerencsétlen szórakozott vagyok. Most aztán el kell viselnem a szégyent, hogy egy hölgy köszönjön nekem előre, rám pirítson nyílt utca során, hogy soha nem ismerem meg.

Bizony, nem ismertem meg. Most, hogy olyan kedves és felvilágosít... no persze, nagyon jól emlékszem, rendben van, hogyne, a kedves férjével múlt nyáron a Balatonnál... hogyne, hogyne, igazán örülök, hogy vannak?

Igazán ne haragudjék - ugyan hová gondol? Hogy kegyed megváltozott, talán azért? de szó sincs róla! ugyanolyan ragyogóan fiatal és csinos, mint mikor utoljára láttam...

Tudja mit - azért nem ismertem meg, mert én változtam meg.

Most persze gúnyosan nevet, és azt hiszi, viccelek, mindenáron paradoxont akarok mondani. No de kérem - miért? Hát igenis, annyira megváltoztam, megöregedtem - ha parancsolja: annyira meghülyültem, hogy már nem ismerem meg legkedvesebb ismerőseimet az utcán. Inkább állapodjunk meg ebben, csak ne haragudjék.

Vagy ha mindenáron tudni akarja - azért nem ismertem meg, mert kegyed nem változott semmit. Nem, nem vonom vissza előbbi bókomat - éppolyan fiatal és csinos. Ahogy parancsolja - vegye bóknak vagy udvariatlanságnak. Vagy akárminek. Én nem akarok bókolni.

Sőt. Ha azt mondom, hogy csinos...

Mondja, az Isten áldja meg, hát *miről* ismerjem meg? Ha volna magán valami furcsa, egyéni, akár torz vonás - biztosan megismertem volna. De nincs, semmi sincs, kegyed csinos és fiatal - van magának fogalma róla, hány csinos és fiatal nő szaladgál a világon? És van róla fogalma, mennyire hasonlítanak egymáshoz, vagy helyesebben közös szabásmintájukhoz, a képeslapokban vigyorgó női szépségekhez?

Miről ismerjem meg?

A szemöldökéről, ami pontosan olyan hosszúra és vékonyra és görbületűre van tépve, mint Greta Garbóé, s utána még húszmillióé? A hajáról, ami pontosan olyan szőkére van festve, és pontosan úgy hullámzik, mint Marlene Dietrichhel élükön, egy egész női hadsereg természetes csákója vagy minek nevezzem? A szájáról, amit ugyanakkorára és ugyanolyan körvonalúra rajzolt ki rúzzsal, mint a szabásmintául szolgáló eszményképen látható, vagy a mosolyáról, amit ma legalább harminc példányban láttam, fényképen és valóságban?

Tudja, miért nem ismertem meg? Mert Miss Universe-hez hasonlít, a világ-szépségkirálynőhöz, akihez minden tucatszépség hasonlít. Legyen valamivel szebb vagy valamivel csúnyább, akkor majd megismerem. Alászolgája.

Nem látta a Dunát

A tizenkét éves kisfiúval, esetem hősével, nem Amerikában találkoztam. És nem Berlinben és nem Bécsben. S még csak nem is Szegeden, vagy akár Pécelen.

Itt Pesten, a külső Ferencvárosban.

És a kisfiú nem volt nyomorék, és nem volt se a gyengeelméjűek, se a vakok intézetének növendéke. Épkézláb, rendes, tizenkét éves fiú. Földszintes ház kapujában álldogál, körmét fújja. Megszólítom.

- Fiacskám - nem hoznád nekem ezt a csomagot? Kocsin megyünk, kapsz egy pengőt és villamospénzt visszafelé.

Gyanakvóan néz rám.

- Hová kell vinni?

- Budára.

Felragyog a szeme.

- A Dunán túl?

Csodálkozom.

- Hát persze, hogy a Dunán túl. A Ferenc József-hídon megyünk. Miért kérded?

- Mer' akkor mék. Még úgyse láttam a Dunát.

- Mit beszélsz?

- Hát csak azt.

Nem hiszek a fülemnek. Míg taxit keresünk, kérdezni kezdem.

- Hány éves vagy?

- Tizenkettő.

- Hol születtél?

- Az Amerikai úton, kilencvenhat szám alatt.

- Jártál iskolába?

- Három elemit.

- Családod?

- Anyám. Négy testvérem. A téglagyárban dolgoztam két éve. Most küldtek el, múlt hónapba.

- Mindig itt éltél Pesten?

- Hol éltem volna? Hát persze.

- És... az igaz, hogy még nem láttad a Dunát?

- Igaz hát. Csavarogni sose volt időm, nem is engedett anyám. Vinni meg nem vittek még sehova, kétszer voltunk a Népligetben öcsémmel, egyszer anyámmal Gödöllőn, gyalog. De ott nincs Duna. Néném szolgált már Budán. Meg az iskolából is tudom, merre fekszik. A gyárban, az emeletről, ahol voltam, lehetett látni a Gellérthegyet, alatta folyik a Duna, tanultam. Sok híd van rajta, szép lehet. Mennyi idő alatt érünk oda?

És izgatottan ugrik a kocsiba. Eszembe jut, mikor először indultam Velencébe.

Az újságpapíron, amibe vásárolt holmimat csomagolták, felfedezem azt a bizonyos hetenkint megjelenő cikket, melyben a német vagy francia tudós bejelenti, hogy tíz éven belül meglesz a sztratoszféra-repülőgép, mely félóra alatt röpíti a huszadik század boldog gyermekét Londonból New Yorkba.

Mennyei színjáték

Írótársam, a színműíró az autóbuszra várt reggel, pislogó, kialvatlan szemekkel: itt találkoztam vele. Nem tudtam magamba fojtani elragadtatásom.

- Gyönyörű! - mondtam, felemelve tekintetem a tavaszi pompában káprázó kárpit felé, az égre. Acélos kéken ragyogott fejünk fölött, láthatára fölé teljes nyíltságában kilépett már minden Világosságok Világossága, minden Lámpák Királya, az örvénylő Gyújtópont, mely összesűrítette a világ fényét és melegét, a Meztelen Nap.

- Gyönyörű - ismételtem.

- Ó, kérlek, túlzás... - mondta váratlanul írótársam, egy kis finom szerénységgel a hangjában. - Hidd el, én magam tudom legjobban a hibákat... A második felvonás esik, a harmadikban, bár hatásos, nem dolgoztam mindenütt tiszta művészi eszközökkel... De azért Zoltánnak nincs igaza, ezek nem komoly kritikai szempontok, amiket ma reggel a *Délutáni Futár*-ban előhoz... próbálja megcsinálni! Meg vagyok győződve róla, hogy neked is az első felvonás tetszett legjobban, amit én is a legjobbnak tartok, csak azért dicséred ilyen kedvesen.

- Pardon - csodálkoztam -, mire célzol?

- Hát nem azt mondtad, hogy gyönyörű?

- Mármint ez a kora tavaszi reggel.

Barátom torkát köszörülte.

- Vagy úgy... Nem tesz semmit, azt hittem, a *Más felesége* című darabom tegnapi bemutatójával kapcsolatban, izé... Tudniillik folyton rágják a fülem, három hete... Vagyis hát... izé... miről van szó, egy kicsit álmos vagyok még... Szóval a tavaszi reggel.

Felfelé hunyorgatott.

- Tényleg, guszta - állapította meg, bizonyos tartózkodó elismeréssel a hangjában. - Elrestelltem magam, hogy talán megbántottam... megpróbáltam tréfára fogni.

- No igen... egy ilyen tavaszi reggel... nem mondom, a kiállítása pazar, de végre is, mindig ugyanaz, sok százezer éve... ugyanaz a díszlet, ugyanazok a szereplők.

- Hadd el - legyintett némi irigységgel, a szakember irigységével -, éppen ez mutatja, hogy mennyire tetszik a közönségnek, a siker! Százezer éve *en suite* műsoron, barátom... és mint látom, még mindig akad, aki el van ragadtatva...

Sóhajtott.

- Nem akartalak elkedvetleníteni... - jegyeztem meg félénken.

Hirtelen kitört.

- Csak egyet szeretnék tudni...

- No?

- Vajon mennyivel van benne Morton Nándor, a világhírű színházi ügynök, a szerzői tantième-ben?

Magyarország, 1935. április 16.

REKLÁM ÉS PROPAGANDA
Új stílus a politikában

A *Pesti Napló* szerdai tárcarovatában kedvenc íróim egyike, akinek világnézetével egyébként nem mindig értek egyet, tehetségét azonban elismerem, tréfás formában foglalkozott fenti tárggyal, megálmodva és elképzelve, hogy a jelek szerint hogy alakul a jövőben Európa politikája: nemzetközi gyárüzem alkot és szállít majd a megrendelő nemzetek ízlésének, lelki szükségletének és anyagi helyzetének megfelelő kormányképes programot, a hozzávaló alkotmánytervezettel, a cikk „bevezetését” óriási propaganda-apparátussal maga vállalja, még

vezérférfit is küld, aki majd diktátori minőségben képviselni fogja a programot; egyszóval teljes felszerelés, megbízható kivitel, garantált siker.

Könnyű a humoristának, mulatságos formában adhatja át, amit látott és gondolt, megnevetteti az embereket, s az emberek hajlamosak abból, hogy nevetni tréfán szoktunk, arra következtetni, hogy amin nevetünk, az csak tréfa lehet, nem kell komolyan venni. Ez a visszájára fordított logika sokszor bizonyult már veszedelmes könnyelműségnek: a mulató társaságnak egyszerre csak torkára forr a nevetés, hökkenve mered a torzképre, mert a torzkép váratlanul kilép a keretből, valósággá válik, elfoglalja helyét a dolgok rendjében, sőt új rendet csinál, s hamarosan megjárhatja, aki régi szemmel nézve, még mindig torzképnek meri látni, ha megelevenedne is - új emberek bukkannak elő a homályból, s fenyegetve pisszegik le arcunkról az odadermedt mosolyt. Az udvari bolond, ha elfoglalja a trónust, sokkal komolyabban veszi méltóságát, mint az eredeti király, olyan komolyan, hogy még bolondot se tűr meg maga mellett többé, még azzal a feltétellel se, hogy ez az új bolond majd a régi rendet fogja kifigurázni: általában ellensége a humornak, emlékezve rá bolond korából, hogy kétélű és megbízhatatlan fegyver, sokszor sül el visszafelé. A régi rendet, szerinte, sokkal helyesebb üldözni és pusztítani, mint viccelni fölötte. Tessék megnézni a régi világ páratlan szatirikus lapját, a híres *Simplicissimus*-t, milyen lelkes és komoly orgánuma lett a konstrukciónak, s néhányan, akik ámulva forgatjuk lapjait (azzal az érzéssel, hogy szatirikus lapból most lett vicclappá, hirdetve a jó viccet, hogy egy szatirikus lapnak nem szabad viccelni), csakhamar meg fogjuk érteni, hogy ezt igen komolyan gondolja, ezen a logikán nincs semmi nevetnivaló.

Vigyázzunk csak kicsit, akadnak immár, s nem is kisszámmal, akik semmi nevetnivalót nem találnak rajta, hogy a politikai sikernek éppolyan helyes és *erkölcsös* feltétele a jó reklám, mint a kereskedelmi és ipari sikernek. Hogy az iparban - technokrata világot élvén - kereskedelmi érdek és erkölcsi közérdek összeeshetik, ezt a valamikor furcsának látszó igazságot néhány évvel ezelőtt H. G. Wells igyekezett támogatni, *Clissold*-jában, ahol az ipari reklámban a népnevelés egy új lehetőségét köszöntötte. Most íme lássad, lelkes optimista, mi lett az Új Eszméből. Megvalósult, csak nem ott, ahol vártad, miután eredeti helyén és környezetében egy kis átmeneti zavar következett be: beütött a válság, a túlprodukció, a telített vagy tehetetlen piac, s ennek megfelelően, egyelőre, a reklám és propaganda jelentősége visszaesett iparban és kereskedelemben: gyáros és termelő nem erőlteti meg magát, raktáron heverő cikkeinek inkább az *árát* szeretné emelni, a kevesek számára, akik átveszik, mint folytatni a reménytelen küzdelmet a „nagy forgalom, kevés haszon” jelszavával.

S abban a fokban, ahogy ipar és kereskedelem kiábrándul a reklám mindenhatóságába vetett hitéből, a politikai felvilágosítás apostolai lépésről lépésre fedezik fel a terjeszkedésnek azt a módját, amit tömören így szoktak meghatározni: a tömegnek nem az értelmére, hanem a képzeletére igyekszik hatni, aki sikert akar. Persze, ezen a területen (legalább miránk, naiv platonikusokra, akik gyakorlati dolgokban, s a fejlődés szempontjából makacsul fontosabbnak tartjuk az értelmet, mint a képzeletet), ijesztően hat ez a módszer. Mert míg teljesen érthetőnek tartjuk, hogy egy színes nyakkendő, egy doboz mogyorós tejcsokoládé, egy Ford-kocsi, vagy akár egy finom verskötet megvásárlásához való kedvet ösztönünk és képzeletünk forrásából merítvén, ezt az ösztönt és képzeletet igyekszik erősíteni bennünk reklámművészetének egész érzéki apparátusával az, aki el akarja adni nekünk; ugyanakkor riadtan és tétován tátjuk el a szájunk, mikor ugyanezekkel az eszközökkel a helyes politikai gondolkodás, az embertársainkkal szemben való viselkedés, a jól felfogott közérdek elvont, csak értelmi képességekből, megismerésből, belátásból, okoskodásból táplálkozó eredményeit igyekeznek elfogadtatni a tömeggel. Miránk ez még mindig úgy hat, mintha egy új pedagógus a fizika és matematika törvényeit egyszerre csak úgy kezdené népszerűsíteni, hogy bevezetés és magyarázás helyett plakátokat és lelkesítő füzeteket olvastatna tanítványaival. „Éljen az egyedül érvényes

binominális tétel!", „Püthagorasz hívei, egyesüljetek!", „Csak az egyszeregy és az önbizalom vezethet ki a káoszból!", „Harcoljunk a hármasszabályért és mienk a jövő!", „Einstein ennek a nemzedéknek Megváltója!" feliratokkal, s kísérletek bemutatása helyett kokárdás, lampionos, sisakos felvonulást rendezne tanítványaiból, tüntetni Newton igazsága mellett, mielőtt Newton igazságát kipróbálta és bebizonyította volna előttünk. [...]

Ez bizony így van, mit szól hozzá, kedves Clissoldom? Clissold fejét vakarja, nem így gondolta a dolgot, azzal a propagandikus népneveléssel. Az ipari világban volt remény, hogy a piac növelése jótékonyan kihat majd a termelés javítására, egyre jobb és különlegesebb iparcikkek válogatódnak ki a darwini elv alapján; de még ott is csak reménység maradt a jóakarat, a minőség nem javult a mennyiség fokozódásával, mint ahogy várni lehetett. A profitra dolgozó tőke hovatovább kerékkötőjévé vált tulajdon szülejének és egyben fiókájának: a technikai fejlődésnek, és eljött az idő, száz évvel a gyáripar megszületése után, amikor visszasírva a kézművességet, ez a jelző, „gyári munka", nem dicsérő, hanem ócsárló minősítésnek számított. Mit várhatunk ezek után attól az iskolától, mely a szellemi szükségletek kielégítésében is a mennyiséget hangsúlyozza?

Hasonlítsák össze a nagy diktátor szózatának fizikai hangerősségét úgy, ahogy a világ valamennyi rádiója és hangszórója üvölti *egyszerre*, annak tartalmával és mondanivalójával - és megkapják a választ.

Pesti Napló, 1935. május 7.

AUTODAFÉ, DO. X. NIRVÁNA
A Kant és Nietzsche Németországa

Nagyon mérges voltam, hogy a Do. X. megsérült; útra készen álltam, bepakolva, felszerelve Pathé-Babyvel, bécsi repülőjeggyel. Passauból kellett volna Pestre repülnöm a légi dreadnought fedélzetén - még a Zeppelinnél is jobban izgatott a *„heavier than air"* páratlan képviselője, Dornier remekműve, kit csak messziről bámultam meg Friedrichshafenben. Most jó pár hétig javítják, majd, ki tudja, mikor kerülök a hátára.

*

A reggeli lapokat olvasva kicsit csökkent bánatom. Talán jobb is, hogy nem a Do. X. fedélzetén, valahol Passau és Bécs között kerültek a kezembe ezek a lapok, amelyekből értesülünk, hogy a nagy könyvégetést, annak rendes középkori keretei között csakugyan megtartják, Berlinben, Göring és Göbbels miniszterek lelkesítő beszédének kíséretében, éjfélben, a kísértetek órájában. A Luft-Hansa kiadásában megjelenő repülőszaklapunk időszerűen birtokomba levő példányaiból látom, hogy a német légügyi miniszter azonos az autodafé egyik rendezőjével s ez a körülmény - egy *valóságos* légvár belsejében, ég és föld között - nem nagyon növelte volna biztonságérzésemet abban az irányban, hogy a Do. X. esetleges hibáit és sérüléseit a technikai fejlődés törvényei szerint, vagyis a tökéletlennek tapasztalt eljárások kiküszöbölésével, s a helyesnek bizonyult módszerek alkalmazásával igazították ki.

*

Mert kérem, csak erről van szó, erről és semmi másról, Wotan szerelmére könyörgök az uraknak, higgyék el, csak erre gondolunk mi, gyalázatos destruktív utópisták, amikor „fejlődés",

„haladás”, „demokrácia”, „pacifizmus” és más efféle trágár kifejezéseket merészelünk használni. Nem a „középkor szellemének” visszaidézése nyugtalanít bennünket a német eseményekben - a középkornak több szelleme volt, s közöttük nem egy, mely a haladás és fejlődés gondolatát merészebben és eredményesebben képviselte Marinettinél - hogy nagy bölcsességet mondjak: a középkor haladó szelleme nélkül sose született volna meg az újkor. S még csak nem is a középkori szertartások kísértetjárása; ez ellen legkevésbé amaz üldözött felekezet tiltakozhat, amely - legalább ortodox rítusaiban - nem is a középkor, hanem az ókor előírásaihoz igazodik. Nyugtalanságunkat az a gyanú okozza, s az a látszat, hogy a német „újjászületés” kevés hasonlatosságot mutat azzal a középkori „rinascimentó”-val, mely az *akkori* jelennél *különb* múltat méltányolta az ókor ragyogó humanizmusában. Nem a Galilei és nem a Giordano Bruno és Michelangelo és Kepler és Morus Tamás középkorát idézik ma éjszaka a berlini máglyák, sajnos, sokkal inkább azt a középkort, amely Rómában Galileit, Tübingában Keplert, Londonban Morus Tamást fenyegette máglyahalállal - azt a középkori szellemet, mely századok óta, azóta is mosakszik, hogy bűnét és hibáját levezekelje: éppen tegnap olvastam egy jezsuita szerző érdekes könyvét, melyben Galilei esetével foglalkozva, valamivel tárgyilagosabban ítéli meg tulajdon egyházának helytelen viselkedését, mint a *Völkischer Beobachter* a berlini könyvégetést.

*

Az a baj, légügyi miniszter és propagandaminiszter urak, hogy önök a középkorból pont azt választják ki, ami rossz volt benne, amiért még most is szégyelli magát előttünk a középkor, ahelyett hogy azt keresnék ki, ami jó volt és hasznos és nagyszerű, önök erre azt felelik nekem: honnan tudom biztosan, mi volt rossz és mi volt jó a középkorban? Nagyon kényelmessé teszi a választ az *idő*, ami elmúlt a középkor óta; ennyi idő alatt egy sereg *abszolút* bizonyosság igazolta az egyik módszer helyességét, a másik helytelenségét. Hogy Copernicus és Servet Mihály módszere helyes volt, az *végérvényesen* kiderült a tényből, hogy a Napot és a planétákat, valamint az ütőerek és vivőerek kereszteződését pontosan megtaláltuk azon a helyen, ahol ők lenni állították - egy egész sereg bizonyosság került eszméletünkbe, amik függetlenek immár a „kor szellemé”-től, s nincs szükségük többé a hit és meggyőződés mankóira, mint ahogy nincs szükségem *hitre* ahhoz, hogy a májamat ne a koponyámban, hanem a hasamban keressem.

Nos, ugyanez a helyzet bizonyos politikai és társadalmi törvények esetében. Ha az abszolút helyes és célravezető politikai és társadalmi törvényeket nem is találták még meg (ezt senki nem állítja), azt már biztosan tudjuk, a gyakorlatból, melyek azok, amelyek abszolút helytelenek és hibásak. A tizenkilencedik század nyilvánvaló lendületét, legalábbis a fizikai élet felpezsdülése dolgában (technika, közlekedés, higiéne, élettartam növekedése), nyilvánvalóan az egyéni szabadság, tehetségek független érvényesülése, törvény előtti egyenlőség, szabad verseny és hasonló szellemű tanok gyakorlati keresztülvitele tette lehetővé. Ezzel szemben az a felfogás, hogy a szabadságnyirbálás, törzsi szellem, érzelmi és indulati szempontok alkalmazása az alkotmányban és államkormányzásban végre mindig hanyatláshoz, a fizikai élet sorvadásához, összeomláshoz vezetett, olyan nyilvánvaló tapasztalatokra hivatkozhatik ma már, mint a fizika vagy kémia bármelyik végérvényes törvénye. Ha a német légügyi miniszter urat azzal az ötlettel keresné fel egy konstruktőr, hogy a megsérült Do. X-et, amin ő is repülni fog, meggyőződése szerint nem a legújabb repüléstani tapasztalatok alapján, hanem egy, az ókori leleten talált szabályok szerint óhajtja kireparálni vagy akárcsak a Lilienthal vagy Blériot első, primitív repülőgépének tervrajzát követve: a miniszter úr (reméljük, szakember a repülésben) kihajítaná vagy bolondházba csukatná az „ősi erények” lelkes hirdetőjét. Ám mi más a kormányzás, mint törvények alkalmazása a fizikai élet dolgaiban, a tapasztalatok alapján -

miért nem dobta hát ki, miért nem csukatta bolondok házába azt a lángészt, aki a könyvégetés ötletével kereste fel?

*

Azért, mert a Rajnán innen e pillanatban nem a „tiszta ész kritikája" s a *kategorikus imperativusz* irányítja az értelem dolgát: fejük felett nem a Kant „csillagos ege" feszül, s puszta véletlen, hogy a königsbergi bölcs nem szerepel az autodafén. *A Schopenhauer és főként a Nietzsche Németországa ez*, a csillagos eget a fantazmáknak és hóbortoknak ama wagneri ködgomolya oltatta ki, ami e két mániákus „stílművész" lázálmaiból füstölgött elő a múlt század derekán. Nem véletlenül rajongott úgy Nietzsche Schopenhauerért: az embertelen, embermegvető téboly két végletét képviselték ők az „akarat" princípiumának fanatizmusában, egyik a megveszekedett pesszimizmus, másik a megveszekedett optimizmus látomásai közt. Mindketten gyűlölték az élő, eleven embert, egyik a múlt, másik a jövő nevében: egyik azért, mert „kár volt születnie", másik azért, rég meg kellett volna halnia, hogy helyet adjon valami ismeretlen szörnyetegnek: a jövő emberének, „az akarat" irgalmatlan hősének, aki mindenkit letapos majd ólomcipőivel, hogy mint egy utolsó Ádám egymagában falja le óriási hasába a Földgolyót, azt a jóízű szilvás gombócot (Zwetschkenknödl) egy krigli bajor sör kíséretében.

*

Horogkereszt (szvasztika)... indogermán... India...

Nem emlékeztek?

A Schopenhauer buddhista álomvilága ez: Nirvána, felhős misztikum, tizennyolc karú, kétfejű bálványaival, egy nagyszerűségében is nyilván tébolyodott kultúra emlékei.

Ez is a véletlen játéka, ezek a jelképek.

Pesti Napló. 1933. május 14.

SZAVAK PERGŐTÜZÉBEN
Góg, Magóg és Demagóg

Olvasom a lapokban, enyhült a világfeszültség. Hitler óvatosan beszélt, Roosevelt szózata megnyugtatóan hatott, MacDonald kijelentése jótékonyan befolyásolta a konferenciát, a francia sajtó visszahúzódik. Ha minden jól megy, ilyen körülmények közt a leszerelés kilátásai megjavultak, s a világbéke egy lépéssel előbbre jutott. Nagyszerű. Igazán örülök. Annál is inkább, mert egy nappal előbb még igen feszült volt a helyzet, Hitler nyugtalanítóan beszélt, Roosevelt szózata csalódást keltett, MacDonald kijelentése erősen visszavetette a konferencia lehetőségét, a francia sajtó támadó, harcias húrokat pengetett. Mint valami harctéri jelentés, úgy hangzik az egész előretörés, visszahúzódás, aknavetés, cselfogás. Nem emlékszem, hogy a *valódi* Höferekben (annak idején) annyi harcászati kifejezés lett volna, mint ezekben az elvi vitákban. Ott ilyen kifejezéseket olvasott az ember: „az ellenséggel megszakítottuk az érintkezést", értsd: szaladunk visszafelé, vagy „műveleteink a kovnói szakaszon megélénkültek", értsd: negyvenezer embert lekaszaboltunk.

*

Szavak pergőtüze. A muníció: szó, ugyanaz a szó, amit tegnap hallottál, csak most másképpen keverve, kisebb vagy nagyobb lőtávolra beállítva, más célpontra belőve. Ismerik a komikus hatást, mikor az ember ablakon át nézi a táncot, nem hallja a muzsikát, csak a céltalanul ritmikus mozdulatokat látja? Fordítsd meg a dolgot, hunyd be a szemed, állítsd el a figyelem és ellenőrző ítélet apparátusát, csak a szavakra ügyelj: őrült furcsa, ahogy röpködnek, visszapattannak, ugyanaz a szó, más mondatban, nem is más mondatban, csak más szájából, homlokegyenest ellentétes jelentésben és hatással. Nagyon szép és nagyon jó és helyes, hogy enyhült a helyzet, mert Hitler így beszélt, Roosevelt meg úgy - de egy nappal előbb mi történt hát? *Másképpen* beszéltek? Vagy talán - Isten őrizz - másképpen *gondolkodtak*? S ha igen - ez csak úgy megy? Az ember azt hinné, a gondolkodás egységes rendszer, vagy egészében alakul át, vagy sehogy - viszont ha egy rendszer megváltozik, hogy képviselheti ugyanaz, akit tegnap egy merőben ellenkező felfogás dobott a dolgok élére? Vagy egészen nyíltan és őszintén lehet már hirdetni a tényleges valóságot, hogy a politikában gondolat és szó közt fölösleges a logikus kapcsolat, utóbbi szabadon mozgatható, függetlenül előbbitől?

*

Valahogy így is van. Ahogy rovom a szavakat, felemelve néha a fejem, hogy a belső folyamattal, a szó mögötti gondolattal összehasonlítsam és ellenőrizzem, az értelmes cél szempontjából, vajon megegyeznek-e (megdermedve a makacs, velem született rögeszmében, hogy itt valami szerves kapcsolatnak kell lennie, közös munkának: egyik keresi az igazságot, a másik világít hozzá), egyre itt kísért mögöttem a gyanú - lovas mögött a bánat és kétely -, hogy elhibáztam a dolgot egy életen át, túlságosan jóhiszemű voltam, mikor abból indultam ki, hogy ez a folyamat, több-kevesebb erőt és tehetséget feltéve, mindenkinél úgy történik. Mentségemül szolgáljon, hogy külső látszatra egészen úgy festett a dolog - embertársaim hasonló szavakat használtak velem, a megfelelő szóra megfelelő szót feleltek, a billentyűk feltételezett értelmű klaviatúráján, ha leütöttem őket: szépen kiadták a kívánt fogalmat, minden okom megvolt feltenni, hogy a szerkezet hasonló az enyémmel. A lángész és a közönséges ember közti különbséget éppen ezért *fokozati* különbségnek hittem csak, s ezért nem is szívesen használtam a megkülönböztető szót - a lángészt mindössze olyan embernek képzeltem, aki *jobban*, erősebben, világosabban, *biztosabban* tudja és látja és érzi ugyanazt, amit mindenki tud és lát és érez.

*

Ne haragudjék az általam más okokból csodált és elismert emberféleség, válfaj, felekezet, osztály, réteg, vagy hogy nevezzem... egyszóval, izé... az emberiségnek az a tekintélyes része, aki, hogy is mondjam csak... szóval a hölgyek, vagy ahogy szintén mondani szokták: a „női nem”... egyszóval, tetszik tudni... de a fent említett rémes gyanú először a velük való beszélgetés folyamán alakult ki bennem. Ifjonti lelkesedésemben mint feminista, azon az alapon hirdettem a nők egyenjogúságát, hogy remekül el tudtam velük beszélgetni, figyeltek és bólintottak, és okos megjegyzésekkel igazolták, hogy követik a feldobott gondolat kanyargós útját. Utóbb azonban furcsa meglepetések értek. Nem az volt a baj, hogy fehérnek mondták, amit én pirosnak láttam, hanem az, hogy mikor számtalan érvvel bebizonyítottam, hogy az bizony piros: helyeslően tapsoltak, meg voltak győzve, s miután elismerték, hogy igazam van, megkérdezték, hogy hát akkor mégis miért fehér? vagy ami még nagyobb baj: nem is kérdeztek semmit, csak úgy viselkedtek és cselekedtek, mintha a piros fehér volna és nem megfordítva. Ebből aztán mindenféle kalamajka lett, amit előre láttam, ők pedig, úgy látszik, nem láttak előre - viszont megmaradt számomra a vigasztalás, hogy itt valami női defektussal volt dolgom, nem kell általánosítani. Sajnos, a férfibarátság birodalmában, ahogy

változtak a politikai korszakok, egyre-másra következtek hasonló tapasztalatok. Egészen kitűnő férfiismerőseimet - közöttük még szellemrokonokat is (legalább én annak tartottam őket) -, akikkel csütörtökön együtt lelkesedtünk Platónért s együtt nevettük ki a nagyképűeket, pénteken ott találtam a hipokrita Cato táborában - s ha megszólítottam őket, zavartan makogtak valamit, hogy más a teória és más a gyakorlat, s hogy a „mai idők" tetteket követelnek: mintha bizony gondolat és cselekedet nem állana világos összefüggésben, hogy a kort azzá teremtsék, aminek lennie kell. Egymás után estek el a szellemi fronton leghívebb barátaim, ahogy a különféle „szemléletek" pergőtüze meg-megújult - elvesztettem őket, jobban, mintha a *valódi* csatatéren estek volna el: vagy talán nem *él* inkább az a pacifista barátom lelkemben, akit tizennégy augusztusában szelt ketté egy szerb gránát, mint a második, akit naponta látok ma is, egy bizonyos törzsasztalnál, ahol fajvédelmi pártprogramokat készítenek elő?

*

De hát mit jelentett akkor a gondolatközlésnek és gondolatátvitelnek ez a megtévesztésig hű reprodukciója, amiről utóbb kiderült, hogy puszta gépezet volt csak: a fül *közvetlenül* kapcsolódott a szájhoz, s úgy indított el valami rejtett gramofonlemezt, amire emberhangon felvett kérdéseket és válaszokat írt egy gépies kéz anélkül, hogy a koponya üregében megmozdult volna valami? Hát meg lehet tanulni *beszélni* is úgy, ahogy járni és védekezni és támadni megtanul *minden* élőlény, nemcsak az ember, pusztán az életösztön jóvoltából, a természetes kiválás mechanizmusában? A *beszélő* ember nem jelent okvetlenül *értelmes* embert, *sui generis* - kérdések és válaszok színjátékában nem okvetlenül a *gondolat* csodáját kell tisztelnünk: a *dresszúra* hatalmát csodálhatjuk inkább, mint az éneklő kutya és szónokló papagáj esetében?

Pavlov iskolája, a „kondicionális reflexek" tanában agyvelőnk legfinomabb tevékenységét abból az automatizmusból vezeti le, fokozatosan, amitől például a kutya szájában összefolyik a nyál, ha konccal kínálják. Ennyi volna az egész valóban? S a kivétel csak Pavlov s még néhányan, Szókratész óta, akik *maguktól* jöttek rá valamire - s akik számára a görög bölcs *külön* Elysiumot *ígért*, mielőtt Krisztus és Mohamed demokratikus mennyországa közkinccsé deklarálta volna a szocializált Értelmet: szabad választást Jó és Rossz között, mintha magától értetődne, hogy *tudunk* választani.

*

De hátha nem?

Láttátok már a Nagy Szónokot?

Kinyújtott karjaival, ahogy dirigálja a Tömeget, mint valami karmester, most felkapja a kezeit: tapsoljatok! - most leereszti: figyeljetek!... most emeli hangját: háborodjatok fel! most letompítja: elérzékenyülni!

Naiv vitatkozó - hát mégis ő ismerte jobban embertársad: a bedobott *hanglejtésre és gesztusra* reagáló gramofonautomatát?

Góg és Magóg fia - szégyelld magad! Unokád, Demagóg, akinél kisujjad többet ért, kisujjával dirigálja a rád bízott világot.

Pesti Napló, 1933. május 21.

LÉLEKBÚVÁR
Ferenczi Sándor halálára

Ebéd után elnyomott az álom, a szobalánynak meghagytam, okvetlenül keltsen fel, hogy ott lehessek Ferenczi Sándor temetésén. Nem keltett fel, de hiszen nem ezen múlott - ha el *akartam* volna menni, magamtól *kellett* volna felébrednem. Magamhoz térve, a félálom ködében, az órára vetett riadt pillantásom még ott találta, a nagymutató helyén a halott felemelt, figyelmeztető ujját, szelíd, okos, finom mosolyát, simogatva kérdő tekintetét: nos, *miért féltél* eljönni a temetésemre? lássuk csak! hol akadt meg a szálka? torkodban vagy *mélyebben* valahol?

Mert úgy boncolta a lelket, mint az egészen nagy sebészek a testet boncolják: tökéletes érzéstelenítéssel, a *manualitásnak* ama hibátlanul célszerű mozdulataival, amivel születni kell, nem lehet megtanulni. Sokan vetették szemére a Freud nevéhez fűződő lélekgyógyító módszer orvosainak, hogy a fertőző anyagot, kezelés közben, *maguk* viszik be a lélekbe (mint a Semmelweis előtti szülészorvosok a nő testébe) - Ferenczi Sándort nem érhette ez a vád. Tanúja vagyok a tökéletes *steril* módszernek, ahogy dolgozott, megnyitva gennyedő sebét vagy *magától* is kifordulni akaró daganatát a léleknek (pácienseit csak *elfogadta*, sohase *kereste*) - maga a folyamat, a lélek tisztulása, természetes útján zajlott le abban a modern gyóntatószékben, amit ez az új tudomány szinte vallásos áhítattal és - ismerjük el - tiszta meggyőződéssel igyekszik elhódítani az uralkodó vallás kelléktárából.

*

Papos szelídsége és bölcsessége ellenére nem szívesen hallaná fenti olcsó hasonlatot - és neki lenne igaza. Ferenczi Sándor született orvos volt, s méghozzá született lélek-orvos. Meggyőződésem, hogyha a nagy Tan, Freud Zsigmond meg nem születvén, egy századdal várat magára, Ferenczi Sándor magától, eszményképe, mestere és barátja nélkül is - legalább a gyógyászatban -, valami nagyon hasonló módszerrel igyekszik vala közel férkőzni a lelki sérülések forrásához. A *valódi* tanítvány, az *első* tanítvány (s Ferenczi az volt) kivételes rajongása mesterével szemben, s a mód, ahogy úgyszólván *felfedezi* mesterét, nem véletlen találkozás. *Rokonlelkek* találkozása, az egyenrangú lelkeké, s a véletlenen gyakran az múlik csak, hogy időben melyik előzte meg a másikat (Pál apostol!), éppen ezért nemcsak terjesztője és hirdetője, de folytatója és betetőzése mesterének: gyakran éppen ő az, aki megadja a Tan külső burkolatának azt az egyszerű és közérthető formát, ami kell hozzá, hogy meghódítsa a világot - amit a felfedező kinyilatkoztatott, *kifejezett*: az ő szájában válik *közléssé*, általános értelemmé.

*

Freud esetében erre nem volt szükség. A Mester ragyogó stiliszta maga is, kifejezésnek és közlésnek egyformán virtuóz művésze, felfedezését a tárgy természetéhez illő, tökéletesen finom és választékos formában adta hírül: tanítványainak ebben is példát szolgáltatott. Ferenczi Sándor számára adva volt a lélekkutatás módszere, formában és tartalomban, mint valami modern bányamű, korszerű, emelőkkel és gyémántfúrókkal, kényelmes liftközlekedéssel a már feltárt tárnafolyosók felé. Tehetségét becsvágyához méltó területen próbálhatta ki, s ezt is tette - ahelyett, hogy a szektáriusok és korai reformátorok primitív melléküzeméhez csatlakozva, elsőségért versengett volna Uticában, hű maradt mesteréhez, hogy Rómában második lehessen. Kétes értékű *továbbépítés* helyett vállalta a nehezebbet: *mélyebbre* fúrni a

szigorúan megszabott területen, amit egy lángész varázsvesszeje jelölt ki, ismeretlen kincsekkel biztatva a merész vállalkozót.

*

Így jöttek létre dolgozatai elvi kérdésekről s különösen - számomra - a *Capillária* látomását tudományosan igazoló *Katasztrófák a nemi életben* című izgalmas könyve, melynek merész és meglepő következtetésein az ősz Freud (Ferenczi maga mesélte mosolyogva) nagy szeretettel, de öreges óvatossággal csóválta fejét: magam pedig sokszor használtam fel, a túlkapások ellen irányuló tréfás harcokban (mintha *komolyan* és lelkem mélyén nem éppen én várnám a végső igazság erőszakos kivizsgálását a túlzásoktól és paradoxonoktól!), inkább a szeretet enyelgésével, mint a türelmetlenség ostorával. Ferenczi jól tudta ezt: két évtizedes barátságunk, meghitt beszélgetéseink során sokszor enyelegtünk így, s komolyan csak egyszer vádolt meg hűtlenséggel (a *Nyugat* hasábjain, elvi kérdésben), egyébként, mint az élet titkának minden igaz és szenvedélyes kutatója, többre becsülte a *megértő* kritikát a vakbuzgó rajongásnál.

*

Pár héttel ezelőtt a Kelenhegyi úton találkoztunk utoljára. Kutyáját sétáltatta, enyhén sütött a nap, mosolygott, a kutyáinkról beszéltünk pár szót. Akiknek sok mondanivalójuk van, többnyire szemérmesek: kontárok kompromittálták a vita nemes művészetét, csak a papagáj és a gramofon beszél folyékonyan. De mielőtt elváltunk, egy jelentéktelennek látszó megjegyzést tett, amin aztán sokáig töprengtem: mint valami futó benyomást, közölte velem, hogy hasonlítok valakihez, akiről tudta, hogy jellemben és életfelfogásban a magam ellentétének érzem.

*

Az *ellentétek* logikájára épült fel, szilárdan és keményen, a lélekelemzés tana, mint tető a *kereset-gerendák* fölé. Ők, az ellentétek egyértékűségét hirdetve, *ambivalenciának* hívják ezt a kettősséget, s tisztában vannak vele, hogy felvilágosító munkájuk egy és ugyanakkor épít és rombol; elveszi tőlünk a vallásos bálványok után megmaradt utolsó bálványt, az *éntudat* megbízhatóságába való hitet, amikor kimutatja, hogy *nem azt akarjuk, amit gondolunk*. Cserébe egy új világot villant fel kísérteties fényben: lelkünk Hádeszét, a Rejtelmet.

Örök kérdésekhez fűződik erőfeszítésük, mint minden nagy erőfeszítése az emberi értelemnek. Végeredményben valami titokzatos Törvényt hirdetnek ők is, csakúgy, mint a mítoszok. Előreelrendelést, Végzetet és Sorsot - a különbség annyi csak, hogy a vallás *kívül* és *fölül* véli a drótok és zsinórok bonyolult szövevényét, mely az embert bölcsőjétől menthetetlenül elviszi koporsója felé: a lélekbúvárok tulajdon énünk mélyén fedezték fel az irányító erőket, s marad a lényeg: hogy nem tőlünk függ, ami történik velünk, legalábbis nem attól az egyetlentől, aki e földön érdekelt bennünket: a Tudatos Én belátásától, vágyaitól és szerelmétől.

*

Egy kicsit lelkiismerete volt ennek a generációnak Ferenczi Sándor: hivők és tagadók, egyik se mellőzhette a Tényt, hogy itt járt köztünk, tanított és nevelt. És most, tagadók és hivők, megilletődve és csalódva nézünk utána: nos, elhallgatott Szellem, kivel együtt jártuk az alvilágot, nincs mondanivalód erről a Harmadik Állapotról, Harmadik Lehetőségről, ahol a Lélek eggyé válik az anyaggal, melyből származott?

Pesti Napló, 1933. május 28.

A LÉLEK ARCA
Egyszerű szavak a sajtószabadságról

Ilyen esetekben mindig úgy érzem: nem a törvényszék tagjaival, bírótársaimmal - az *elítélttel* kellene néhány szót váltanom. A reménytelennek látszó feladat izgató, *megérteni a megnemértést*, megtalálni az okot, amiből lelkek tömege, járványszerűen, megbetegszik s főként és elsősorban megtudni, *tudják-e*, hogy betegek? s volna-e rá mód, meggyógyítani őket, a lélekkórtan és lélekgyógyászat csodálatosan egyszerűnek látszó (s hajh! mindennél nehezebbnek bizonyuló!) módján azzal, hogy a betegséget felismertetjük a beteggel. Mennyit jártam tébolydákba, fiatalon és műveletlenül, makacsul ragaszkodva hozzá, hogy itt nemcsak szétroncsolt agysejtekről, megzavart élettani folyamatokról van szó, vagy ha igen, *ezek* zavarodtak meg a beteg *lélektől* és nem megfordítva - s talán sikerül egyszer egészséges lelkemmel *összeköttetést* találni velük, s akkor minden rendbe jön! S elmentem volna a siralomházba, meggyőzni az elítéltet, hogy *nem volt igaza*, azért bűnhődik: megédesíteni utolsó perceit a felismeréssel, hogy immár nem téved többé, nyugodtan halhat meg, szemeivel látta, amiért világra jött: az igazságot! S elmentem valóságban a vágóhídra, hogy kiolvassam a tagló előtt álló barom tekintetéből, felismerte-e a szerződés következményeit, amit az emberrel kötött, életet fogadván el tőle, cserébe néhány elmaradt esztendőért s a természetes halálért?

*

S megint az a szinte perverz vágy, amiért a szellembirodalom szigorú katonája hazaárulással vádolt, nem egyszer - szeretném *megérteni* az ellenséget s ami még nagyobb baj: szeretném magam megértetni vele! Jól tudom, reménytelen vágy - egy emberélet nagyon kis idő ehhez, s lehet, hogy az Ember élete is kevés. Mégis, olvasván a határozatot, amelyben európai újságíró társaim kiközösítették a német kartársakat, megint csak előbb jelentkezik a nyugtalan kíváncsiság: mit szól ehhez a német hitlerista újságíró? mint a természetes öröm, hogy ép értelmű kollégáim igazolták meggyőződésemet a nyilvánvaló emberi igazságok időtől és helytől független egyértelműségében.

*

A *Völkiscber Beobachter*-t hiába böngésztem át, egy sorral nem emlékezik meg az eseményről. Pedig ez az esemény van olyan jelentőségű a mi országunkban, mint amilyen a wormsi birodalmi gyűlés volt, vagy más középkori zsinat, a vallások történetében, cikkelyt hozván az eretnekség ellen, amiből mindenki megtudhatja, ki az eretnek és ki a hivő. Mi magyarok nem vettünk részt a Budapesten tartózkodó világkonferencia küldöttei közt, akik ebben az ügyben határoztak, de hallgatólagosan mindannyian elfogadtuk a Tételt, amit Márkus Miksa a magyar újságírók közgyűlésén így foglalt össze nevünkben: a sajtószabadság szüksége szellemi munkás számára nem lehet vita tárgya, mint ahogy nem lehet vita tárgya az eleven élettel foglalkozó tudományban a lélegzés szüksége.

*

A szükség nem, de a különleges lelkiállapot, amelyben valaki ezt a szükséget kétségbe vonja, tisztázatlan és furcsa probléma marad, s ez a probléma, nem tehetek róla, sokszor még az igazságkeresésnél is jobban érdekel. Gyerekkoromban ügyesen rajzoltam, s éppen ezért természetesnek tartottam, hogy minden normális kezű és szemű gyerek le tud rajzolni egy orra előtt álló vizeskancsót: csodálkozó és szinte tiszteletteljes bámulatom annak a fiúnak szólt, aki velem együtt figyelmes szemmel nézte a vizeskancsót, s közben a keze egy fogkefe kör-

vonalait vetette a papírra. Mi történt a lelkében, szeme és keze közé miféle különös, oda nem való szerkezet vagy daganat került, ami eltorzította a valóságot? Csakugyan fogkefének látja a kancsót? vagy a fogkefét kancsónak? A rajzot téveszti össze a mintával, vagy a mintát a rajzzal?

Soha nem sikerült kielégítő választ kapnom, s így esett, hogy a tehetségtelenség és butaság nagyszabású *ténye* örök forrása maradt érdeklődésemnek, titokzatosabb erőket éreztem mögötte, mint a lángész agyában. Most is szinte tátott szájjal bámészkodom el, nem az *eseményeken*, amik Németországban történnek (ez egész más lapra tartozik), hanem a „nietzschei" *szemléleten*, ami ezeket az eseményeket regisztrálja. Az emberszolidaritás, emberbecsület, emberszív, emberértelem közös jelképére, a keresztre vetett tekintettel miért rajzol német osztálytársam valami kampós szerszámot a papírra, ami inkább egy meggörbült csirkecsonthoz vagy két elkámpicsorodott Z betűhöz hasonlít - hiszen az ábrán nincsenek kampók! Két világosan látható *egyenes* vonal metszi ott egymást derékszögben - hogy az istennyilába lehet összetéveszteni az istennyilát a gyufaskatulyával? S a „zsidókérdés" áporodott kozmás káposztáját nyeldekelve, hogy ünnepelhetik rajongva a Megváltó Szakácsot, aki ezt a százszor kiokádott fogást újra beadta nekik mint valami mennyei malasztot, Új Testamentumot és Örömhírt?

*

A vége persze az lesz, hogy megint csak ki kell okádni, nem azért, mert ilyen étel *nincsen* (ahogy a naiv elmélkedők hirdetik), hanem azért, mert az *emberi természet nem veszi be*. Az emberi lélek, az emberi *értelem* természetére gondolok, kedves német kollégám, akivel oly sokat vitáztunk valamikor test és lélek rejtelmes összefüggésén. Nem értettük egymást, most derült ki: én csak az összefüggést véltem rejtelmesnek, hogy ez a két dolog külön-külön mit jelent, azt egész világosan tudtam. Hogy az emberi értelem éppen olyan *leírható*, általános és állandó tulajdonságaiban körülhatárolt valami, mint az emberi test, ebben sohase kételkedtem - a lélek nem valami folyékony, rugalmas, nyújtható anyag képében élt bennem, mint a ti spiritisztáitok ektoplazmája: keze-lába volt, nemcsak „lélekszeme" - ha tehát gyomorról beszéltem imént, a lélek gyomrát vedd szó szerint: olyan gyomor ez, mint a testé, s hogy mit vesz be, és mit okád ki, az éppoly kevéssé függ a hajszíntől és szemvágástól, mint ahogy az általános bonctan nem beszél „német veséről" és „eszkimó májról" és „francia tüdőről", hanem bizony csak emberi májat és vesét és tüdőt emleget. Sokáig, néha évszázadokon át lehet mesterségesen benn tartani emészthetetlen anyagokat - a végén megszabadul tőlük, s minél hamarabb kerül erre sor, annál jobb az egész szervezetnek.

*

Sok mindent szeretne bevenni az emberi értelem, ami nem belevaló: csapong a vágy és a képzelet, hiába - a vége mégiscsak az, hogy kialakul egy étrend, amin innen és túl nincs tovább. Hogy a sajtószabadság *mit jelent*, ez nem meggyőződés, indulat, érzelem, rokonszenv és ellenszenv dolga bennük - minden élettani kényszernél kényszerítőbb általános tulajdonságain alapszik ennek az értelemnek. Egyik ilyen tulajdonságát *logikának* hívják, s nem érzelmeinktől függ, hogy működését irányítsa. Érzelmeken túl a logika *vaskényszer érvei* következnek az emberi összetartás szükségéből a demokrácia közjogi fogalmai (függetlenül az élettől) s ebből, a szabadság elkerülhetetlen értelmezése - ha nem így lenne, mit gondolsz, lehetséges lett volna, hogy két fehér fajta, Észak és Dél, egymás vérét volt kénytelen ontani a szerecsenek szabadságáért, akiktől mind a ketten messzebb álltak, mint bármelyik európai fajta a zsidótól, vagy akár az újságíróktól?

*

Nem kell ehhez se „idealizmust”, se „humanizmust”, se „entellektualizmust” feltenni, mint különleges korok különleges áramlatait. Az *emberi érdelem természete* jött ki, egyszerűen, nyersen, ősi valóságában: hogy megértesse magát: s tudtunkra adja létfeltételét: mert létfeltétele, hogy ne tűrje huzamosan a szolgaság és elnyomás gondolatát még akkor se, ha ebből egyéni öröm és boldogság származik. A pálinka és ópium is boldogít, ideig-óráig - a vége (bocsánat a sűrű ismétlésért) megint csak kifordult gyomor, fájós fej, macskanyöször.

*

Formája, *arca* van az emberi értelemnek, kedves német kollégáim, csakúgy, mint az emberi testnek. S hiába nem tetszik neked ez a forma (nekem se mindig tetszik), s szeretnél lenni, lelkedben büszke sas, vagy hős oroszlán - ha arról van szó, hogy alkalmazd és hasznát vedd, csak olyan szerszámokkal teheted, amik kezed ügyébe esnek. A futurista és utópista elképzelések nagyon szépek, de fej és láb formája adva lévén, soha kalap alakú cipőt és cipő alakú kalapot nem húzhatsz rá - ezért kell *lerajzolni* tudni ezeket a testrészeket ahhoz, hogy megfelelő keretet alkoss a számukra.

A sajtószabadság s a *törvény előtti* egyenlőség princípiumát nem fogod megváltoztatni, mert ezek *adva vannak a lélekben* - jobban teszed, ha alkalmazkodol hozzájuk.

Pesti Napló, 1933. június 4.

„BESZÉLJEN BALASSI BÁLINTRÓL...”
(Érettségi vizsgán a régi hadszíntéren)

A takaros, vörös téglás épület hármas kapuja mint tátva maradt száj s csodálkozva felhúzott szemek merednek rám, ahogy közeledem - hát te hogy kerülsz vissza, öreg diák? Itt jártam nyolc évet, itt érettségiztem magam is, s nem kell hozzá pszichoanalízis s az „érettségi komplexum” elméletének ismerete, hogy összeszoruljon a szívem, mikor a tágas lépcsőn felballagok a második emeletre. A díszterem ablakán át beszűrődő kora nyári verőfényben most folyik ott a „szóbeli érettségi” szertartása: egy életre szóló nevezetes emlék azok számára, akik ott ülnek a zöld asztal előtt: nekem már csak „téma”, benyomás, hangulat, riport.

*

Varázslat játszik velem, annyi bizonyos. Ugyanazok a gyerekek szaladgálnak a folyosón, ugyanaz a pedellus, azok az ajtók és ablakok és udvar... a *Tanár úr kérem* népe és környezete. S fönt, a szigorúan elkülönített emeleten...

Az igazgató, egykor tanárom s az érettségibiztos, kitűnő írótársam s nagy nevű esztétikus, kedvesen fogadnak, odaültetnek, maguk közé oldalt, a zöld asztal mellett, szemben a négy székkel, melyeknek egyikén húszegynéhány évvel ezelőtt *ugyanez* a sovány, pattanásos arcú siheder ült, izzadó homlokkal, ugyanezzel a tekintettel, ugyanezzel a mozgó ádámcsutkával, nyelve a drukk-kortyokat, ahogy a „tételt” kézhez kapja, s még néhány perce van, gondolkodni... Furcsa elgondolni, hogy ez a *mostani* még nem volt a világon, mikor ott ültem a helyén.

A fizikatanár, deresedő halántékával, mosolyogva integet felém. Csaknem elkiáltom magam... nini... hisz ez a Kele... velem együtt a nyolcadik béből... tudtam, hogy tanárnak ment *aztán*, de hogy ide került vissza! Sze... e... ervusz, öreg! Emlékszel a...

*

Figyelem, a szertartás folyik.

Soron következik a magyar nyelv és irodalom. Úgy látszik, végszóra érkeztem, szerencsém van, nem kell túlságosan visszakalandoznom. Ha szigorúan vesszük, az egyetlen tantárgy, amelyből egyrészt még mindig (s úgy látszik, sajnos, most már halálomig) egyfolytában érettségizem, s amelynek, másrészt, egy picikét - „amilyen, olyan" mértékben (na ki írta ezt, gyerekek?) - tananyagához is tartoznék, ha Pintér tanár úr nem volna olyan szigorú. Ilyenfajta szerény büszkeséget érezne, mondjuk, egy pingvin, ha jelen lehetne a természetrajzvizsgán, ahol előfordulhat, hogy ő is szóba kerül; vagy egy másodfokú egyenlet, ha algebraórán meghúzódhatna valahol az utolsó pad tövén - na, fiúk, tudjátok-e, mi a megoldásom? Egyelőre Katona Józsefnél tartunk.

*

Négyen ülnek szemben vagy kilenc tanárral, igazgatóval, biztossal, vizsgavezetővel.

Kezükben a már kiosztott „tétel". Szorongatják, az egyik térdét gyömöszöli keservesen, a másik maga elé bámul, valamit motyog magában, néhány kétségbeesett jegyzetet vet a papírra. Harmadik, kedves, szőke, önérzetesen kapja fel a fejét: ő már rendben van, minden eszébe jutott, ami (mint utóbb kiderül) Balassi Bálinttal kapcsolatban eszébe juthat egy érettségiző diáknak. Szórakozott tekintetét, ahogy az enyémmel találkozik, sértődötten kapja el: úgy látszik, leolvasta az arcomról, hogy hajlandó vagyok súgni, ha lehet! Neki!

Az első, némi torokköszörülés után, már megszólalt.

- Katona József... Kecskeméten született... ezernyolcszáz... (kis szünet) Mint fiatal... fiatal ügyvédjelölt... kerül fel Pestre, ahol... (nyelés) beleszeret... öö... (több nyelés)... izé... (diadalmasan): *Bettybe!*

És megy valahogy, kicsit döcögve, de megy. Odakünt kisüt a bujdosó nap. Az ablakra fecske telepedett, hangosan fecsegni kezd. Lehet, hogy szintén súgni akar, de mit tud ő Bettyről? Az érettségiző is örül, hogy Bettyn túlvolnánk, e pillanatban akkor se fordulna meg, ha tulajdon, eljövendő Bettyje hajolna válla fölé, a tavasz mosolyával... Mert most Gertrudisért kell felelnie, szegény fejének, a biztos úr feltette a kérdést, ha vajon tudott-e Gertrudis Ottó fivére „ízetlenkedéseiről"?

- Gertrudis... Gertrudis... aki, aki mint férfias izé... (nyelés) férfias asszony...

Lássuk csak, igazán: hát tudott? Hiszen éppen erről van szó.

Bánk bán, a hős, a harmadik felvonás végén még elbukott volna ebből a tételből.

*

- Köszönöm, elég. Na kérem (a harmadikhoz), beszéljen Balassi Bálintról!

Az élettörténet megy, mint a karikacsapás. Kóborlások, hadakozás, Losonczy Anna. Elégedetten állapítom meg, hogy eddig minden rendben van, nem buktam volna el magam se. Most egy fogas kérdés. Milyen indulatok, érzelmek inspirálták a költőt?

A maturandus ötöl-hatol. Hirtelen felragyog a szeme. S unalmas esztetizálás helyett felharsan a mindent túlszárnyaló *valóság*, a halhatatlan, élő *vers*, hadarva, folyékonyan, szavalás nélkül, mégis diadalmasan:

„Vitézek! Mi lehet
Ez széles föld felett
Szebb dolog az végeknél?
Holott kikeletkor
Az sok kis madár szól
Kivel ember ugyan él...”

Milyenek?! Hát ilyenek!

A tanár kicsit csóválja a fejét, nem idézetet várt (az könnyű, idézni - *magyarázni* tessék!), mégis, nem vonhatja ki magát a spontán *demonstráció* hatása alól - emlékszem, így csóválta a fejét, aztán mégis megdicsért újonc koromban az ezredes úr, mikor a nehéz kérdésre, hogy mit kell tennem, ha mint kiküldött előőrs hirtelen szembetalálom magam az ellenséggel: válasz helyett szó nélkül lekaptam a puskát, és hasra vágtam magam.

S az utolsó kérdés, most már szerető jóindulattal:

- Hát aztán *merte-e* kiadni Balassi ezeket a rebellis verseket?

...olyan nyilvánvalóan kényszeríti a „nem merte” választ, hogy be is lehet fejezni, a diák jól átment, soha életében nem faggathatják többé magyar irodalomból ilyen vizsgálóbírói felelősséggel s ilyen súlyos következmények esetleges terhe alatt: lehet különvéleménye Katonáról, Balassiról, akárkiről, nem tartozik számadással, akár el se olvassa őket, egy életre fel van mentve irodalomból, senkinek semmi köze hozzá... s a távoli égen derengeni kezd a bankett utáni hajnal, valahol a Városliget táján... az *önálló*, szabad csak önmagának felelős élet hajnala, ami nem múlik el többé... élet, ifjúság, szerelem, dicsőség!

*

S már szórakozottan figyelek, pedig a negyedik Adyból felel, az irodalomtörténet közelmúltja lebben elénk... eleven kísértetek, közöttük magam is.

Élesen vijjog fel odakint a csengő. Az alsó emeleten vége az órának; az alsóbbisták rikoltozva tódulnak ki az udvarra.

Holnap ezek kerülnek sorra.

Az együtt átélt „drukk” oszladozni kezd, fáradtságot érzek. Most hát ez is megvolt: láttam negyedszázad múlva, önmagam - hogy mondjam el nekik, hogy értessem meg velük, hogy a következő negyedszázad se hoz majd *valódi* változást?

Kár *messze* látni a múltba - a lejtőn a *jövőbe* is messzebb lát a szem s odafönt, a csúcson, egyszerre pillantjuk majd meg bölcsőnket és koporsónkat.

*

Az igazgató úr kísér le a kapuig - oldalt a hűvös csarnok falán márványtábla: rajta kilenc tanár, húsz-harminc diák neve, alatta örökmécs.

- Ez a mi *kilencedik* osztályunk, így hívjuk - mondja halkan. - A háborúban elesett kartársak és tanítványok névsora.

Az Est, 1933. június 9.

HALLÓ, HALLÓ, ITT RÁDIÓ SZÍNHÁZI ÉLET
HALLÓ, HALLÓ! FIGYELEM! ÚJ MŰFAJ SZÜLETETT!
Karinthy Frigyes helyszíni közvetítése a Nemzeti Színházból

(*Tájékoztató.* Gyengébbek kedvéért, akik fentiekből első pillanatra nem veszik észre, miről van szó, néhány magyarázó utalás talán nem lesz fölösleges.)

Hát éppen erről van szó.

Hogy mi fölösleges és mi nem.

A korszellem világosan válaszolt erre a kérdésre. A korszellem mindenben *a cselekvés, történés, a tett* jelszavát tűzte ki érdeklődése központjába, és minden vonalon igyekszik leépíteni a cselekvés, a történés körül évezredek alatt melléktermék gyanánt felgyűlt *szavak, beszédek, gondolatok, reflexiók* fölöslegét. Tessék elolvasni a modern regényt. Tessék megnézni a modern filmet, tessék átlapozni a világlapokat. Mindenütt egyre több a *mozdulatot* ábrázoló *kép*, egyre kevesebb a *szöveg*. Ami szöveg megmaradt, az is inkább csak képmagyarázat, felirat, *közvetítés*. Röviden és tömören *elmondani*, mi történt: többre nem vagyunk kíváncsiak. Kezdő drámaírók egyre gyakrabban hallják színházigazgatóktól is: fiacskám, nagyon sokat beszélnek ebben a maga darabjában. Kevés a történés, a „cselekmény", ahogy néhai Keszler bácsi mondotta.

Ezt a követelményt akarjuk most gyökeresen megvalósítani azzal az új műfajjal, amivel a jövőben pótolni óhajtjuk az elévült „színházi kritikát".

Eddig kétféle módon vettük tudomásul, *mi történik* egy darabban. Vagy megnéztük a darabot („megnéztük", és nem „meghallgattuk", ahogy mondani kellene), vagy elolvastuk a kritikát, amitől vagy elment a kedvünk megnézni, vagy úgy éreztük, eleget tudunk felőle.

A harmadikat, a *rádió* útján közvetített tényleges „meghallgatást" azért nem számítottuk ide, mert nagyon kevés ember akad, aki egy prózai darabot *végighallgat* a rádión.

Hát ezen akarunk segíteni, illetve ezt a két dolgot óhajtjuk tervszerűen egyesíteni.

Hogy a *cselekmény* terjesztésére milyen nagyszerű és népszerű eszköz a rádió, azt a különféle események úgynevezett helyszíni közvetítésének nagy sikere mutatja. A futballmeccseket, azonkívül, hogy ötvenezer ember nézi végig, további sokszázezer figyeli a rádión keresztül...

Miért ne lehetne ugyanezt megcsinálni a *színházi előadásnak* nevezett látványosságokkal kapcsolatban is, mikor, ahogy bebizonyítottuk, ezeknél is az *esemény* érdekel bennünket és nem a duma?

Miért kell ezeket *közvetlenül* kapcsolni a rádióba?

Nem volna sokkal izgatóbb, hatásosabb, népszerűbb, ha egy *szpíker* szemén keresztül hallaná a nagyközönség (kicsi úgy sincs) azt, ami tulajdonképpen érdekli, a mesét, a valóságot, a cselekményt, hogy mi *történik a színpadon*?

Mint egy igazi korszerű értelemben vett kultúreseményt: egy futballmérkőzést.

Mit magyarázzak?

Ilyenformán gondolom:

Halló, halló, itt *Színházi Élet* külön leadója, a háromezerkétszázötös hullámhosszon!

Pontos idő nyolc óra tíz perc!

Következik Shakespeare *Othelló, a velencei mór* című darabjának helyszíni közvetítése a Nemzeti Színházból.

Szpíker: Karinthy.

(Más hang.)

Hölgyeim és uraim, jó estét!... Itt ülök a jobb oldali proszcéniumpáholy mélyén, a mikrofon előtt... A függöny még nem ment fel. Notabilitások érkeznek. Szemben páholyommal e pillanatban tűnt fel Herczeg Ferenc érdekes profilja. (Mindjárt ő maga is itt lesz.) Hóman kultuszminiszter úr őexcellenciája még nincs itt... aha... éppen most jelent meg a középpáholyban. Mindenki arra fordul, a gukkerek előkerülnek. Előttem, az első sorban Hatvany Lili jegyzeteket csinál, most leejtette a ceruzáját, Bródy Lili udvariasan utánakap...

Mozgás... türelmetlenkedés... néhányan topognak... A vasfüggöny lassan felgördül... Az oldalajtókon sietve jönnek az elkésettek... Indig Ottó most jelent meg Marton Sándor páholyában, izgatottan beszélgetnek, nyilván Shakespeare-ről Othellóval és a Shylockkal kapcsolatban, idehallani, ahogy I. kérdi: „Na és? az angolok nem fizetnek? És Mór?"

Hölgyeim és uraim, a függöny felment... Udvar a velencei mór származású vezér champion kastélyában.

Két középcsatár... pardon, két katona, arról vitáznak, hogy kellene valamit csinálni... Most látom, az egyik Pethető Attila, a másik a kis Garamszeghy. Pethető részeg, Garamszeghy (Jágónak hívják) szándékosan beleköt... tessék várni... aha... Jágó csendesíti, valamit beszél a mórral kapcsolatban...

Változás. Odry, feketére festve, megjelenik, Brabantió előtt kiderül, hogy Othellónak hívják, nem is tudtam... Brabantió szemrehányást tesz neki... a leánya, Desdemona miatt... Othello bejelenti, hogy el fogja mondani élettörténetét, amelyből kiderül, hogyan szerette meg Desdemonát, s miért reméli, hogy hozzáadják... Mindnyájan leülnek... Othello belekezd a történetbe.

Hölgyeim és uraim, míg a történetet elmondja, leadóállomásunk gramofonmuzsikát fog közvetíteni.

(Gramofonhangverseny után.)

Hölgyeim és uraim, folytatom a közvetítést.

Othello már elmondta a történetet, már hozzá is adták Desdemonát, akiről kiderült közben, hogy Bajor Gizivel azonos, tehát a következőkben, ha Desdemonát mondok, mindig Bajor Gizit tessék érteni. Tehát ismétlem, már hozzáadták, már itt is vannak a férj új állomáshelyén, már le is feküdtek - és most jobb nekik, kérdem?... E pillanatban érkezett az udvarra (az is ugyanolyan udvar, mint az előbbi volt) Jágó és Carrio[1], Carrio részeg... Jágó beleköt... kardot ránt... Jágó védekezik... hangosan ordít... halló... egy pont Carriónak... óvás, a zsűri nem ítéli meg... (szünet után, gyorsan) ...e pillanatban Jágó megsebesül... Carrio megijed és elszalad, Jágó segítségért ordít...

Jön sietve Othello... nagyon haragszik, hogy zavarták... Jágó alaposan bemártja Carriót... Othello fel van háborodva, hogy lazul a fegyelem... most elbocsátja Carriót, de úgy látszik, valami nincs rendben... még nem biztos a győzelem...

Változás... Jágó remek lefutással átveszi a mérkőzés vezetését... Cselezik... Desdemona azt hiszi, Othellóról van szó, közben Jágó finom fordulattal átpasszolja Desdemona zsebkendőjét

[1] A név Cassio helyett így jelent meg a *Színházi Élet*-ben.

Carriónak... Ugyanakkor Othello, a bal oldalon, észreveszi, hogy Carrio átvágja a csatársort, és lefut a zsebkendővel... Jágó Desdemonára tereli figyelmét... Othello hirtelen gyanút fog... Desdemona, Jágó utasítása szerint, protezsálni kezdi Carriót... most... most... (gyorsan). Othello a zsebkendőt kéri!... kapu előtt... Desdemona zavarba jön... Othello hirtelen rárohan... megüti... hendsz... de Jágó egyelőre kivédi a katasztrófát... Talán a következő félidőben. Lement a függöny.

(Szünet után.)

Hölgyeim és uraim, folytatom a közvetítést. Második félidő. Othello dühöng. Jelt ad Jágónak, hogy végezzen Carrióval, míg ő... Változás. Desdemona készül lefeküdni. Othello jön. Vita a zsebkendőről... Desdemona ügyesen védekezik, de Othello egyre hevesebben támad... Most Desdemona majdnem kicsúszott... Othello mintha gyengülne... Második kör... (gyorsan). Desdemona rettentő hibát követ el, sajnálni kezdi Carriót, mikor megtudja, hogy megölték... Othello ezzel döntő fölénybe került... amit, úgy látszik, ki fog használni... Desdemona hátrál... Othello utána... most... Desdemona haladékot kér... (szünet) nem kapja meg... (szünet, ünnepélyesen, gyorsan). Gól!!!... Hölgyeim és uraim, Othello e pillanatban fojtotta meg Desdemonát, a közönség őrjöng (nagy tapsot hallani)... s bár az ítélet nem igazságos, mert Desdemona hű volt, illetőleg... és itt azt beszélik mellettem, hogy meg is fogják óvni... általában, az egész megbántott férfinem nevében meg lehetünk elégedve ezzel az eredménnyel... hacsak... halló... Othello tőrt ránt... valamit beszél... most... most!... (szünet után, bánatosan) Gól!... Othello saját magát is leszúrta... fütty!... félidő vége... Hölgyeim és uraim, az eredmény a férfinem és a női nem közt folyó évezredes mérkőzésben: egy-egy, eldöntetlen! A viszontlátásra!

Színházi Élet, 1933. 24. sz.

SZÜKSÉGLET ÉS DIVAT
Egy ankét tanulságai

Gyorsan előrebocsátom: ez most nem propaganda az eszperantómozgalom mellett, amelynek tárgyában néhány hét péntekjén ankétot tartottunk, kitűnő írókat hallgattunk meg, pro és kontra, lelkes és érdeklődő laikus és nem laikus közönség előtt. Ezúttal néhány tanulságot szeretnék levonni, nem is az ankétról, csak az ankét alkalmából, általános érvényűeket, függetlenül a mozgalomtól.

S mivel a tanulságokat nagyon érdekesnek tartom, hogy így mondjam: nagyon „fekszenek nekem" a maguk paradox és kétéltű mivoltában, legszívesebben szemléltető módon beszélek róluk, méghozzá (hogy mingyárt paradoxonnal kezdjem) szerénységből a magam *bőrén* (s nem hiúságból a magam *személyén*) szemléltetve a levont tanulságot.

A kitűnő Szász Zoltán, aki egyszer megjelent köztünk, benyomásairól beszámoló elég tekintélyes cikkében csodálkozásának adott kifejezést, hogy egy ilyen komoly mozgalom összejövetelén az elnöki székben egy „humoristát" (az én volnék) talált, aki méghozzá azt is bevallotta, hogy nem is tud tisztességesen eszperantóul. Egyébként elismerte, hogy igen érdekes és izgalmas kérdésekről volt szó, csak azt találta feltűnőnek, hogy e kérdések horderejéhez képest milyen felületes és könnyed hangon folyt a vita - sok volt benne (hogy az ő stílusát használjam) a „dőreség" és „balgaság" - röviden: másképpen képzelte a világnyelv óriási jelentőségű eszményének úttörőit és apostolait.

Akik az ankétot végighallgatták, bizonyára hevesen tiltakoznának e beállítás ellen: bizony, sok komoly általános és szakkérdés merült fel, s egynémelyikbe alaposan belemerültünk. De feltéve, hogy abban a félórában, amikor Szász Zoltán köztünk tartózkodott, csakugyan tréfás volt a hangulat, szabadjon feltennem a kérdést: *ártottunk* ezzel az eszperantó *ügyének*, vagy használtunk?

Mert más dolog az eszmény és más dolog az eszmény „ügye".

Itt van mingyárt Szász Zoltánnal való esetem.

Jó néhányszor írtam magam is a világnyelv kérdéséről, igen komolyan és behatóan, a kérdés gyökeréig igyekeztem hatolni, széles fogalomköröket kapcsoltam bele, tartottam magam a tárgy lényegéhez, elvi szempontokat vetettem fel. Még a Penklubban is felszólaltam annak idején.

Mindezzel soha nem sikerült elérnem, hogy például Szász Zoltán kritikus szellemének pompás pengéje, e nemes acél, hüvelyében megmozduljon, vagy akár egy mellékmondatban méltassa vitára és megfontolásra érdemes gondolatnak azt a feltevést, amely szerint éppen nekünk, magyaroknak volna legnagyobb érdekünk a világnyelv érvényesülése.

Most, abból az alkalomból, hogy szenvedélyes érvelés és ágálás helyett némi felületes könnyedséget vélt felfedezni a mozgalom vezérkarában, egyszerre egész oldalt szentelt az eszperantónak. S kiderült, amit nem vallott be eddig, hogy *lényegében* helyesli, s ha nem is reméli, kívánatosnak tartja sikerét és diadalát.

De másokkal is így voltunk.

Az ankét elején megjósoltam, hogy így lesz. Kifejtettem, hogy az eszperantó magyar sikerének (külföldön jobban állunk) egyik legfőbb akadályát az *ellenfelek* hiányában látom, ennek pedig az a furcsa oka van, hogy az eszperantó szükségessége, hiánya, a mellette felhozható érvek olyan világosak és meggyőzőek, hogy nem adnak módot ellenállásra. Mint ahogy két hét alatt meg lehet tanulni eszperantóul, fél óra alatt a legmakacsabb ellenérveket le lehet szerelni, amiket a mozgalom ellen bárki felhozhat - a leszerelt ellenfél *saját* gondolatait feladni kényszerülvén, az újakat ímmel-ámmal veszi be (szellemi téren nem divat a cseregyerek-rendszer), inkább elfelejti az egész kínos ügyet, lezárja, ad acta teszi, napirendre tér fölötte. A kitűnő publicisták közül, akik az ankét idején végre mégiscsak *írtak* legalább a kérdésről, egyik se jött el meghallgatni bennünket - az egyetlen Kosztolányi Dezső, aki rendkívül érdekesen és vonzóan fejtette ki ellenszenvét, egy óra múlva meggyőzve távozott, és - egy sort se írt az egész kérdésről.

Szász Zoltán is csak azért írt, mert ellentmondást látott a negyvenéves mozgalom, s annak félórás letárgyalása között - ez a *furcsaság*, ez a *kuriózum*, ez a jelentéktelennek látszó mozzanat inspirálta érdeklődését.

*

Tudom, hogy sok írótársam szemében nem rokonszenves, nem „művészi", nem „íróhoz méltó" az a gyermekes makacsság, amivel az általuk *mesterségesnek* nevezett nyelvet...

Most vigyáznom kell a kifejezésre.

Nem „propagálni" akarom.

Nem elfogadtatni, nem meggyőzni az embereket.

Szeretném *divatba hozni*, nem is magát az eszperantót, hanem az eszperantó iránti érdeklődést.

Ehhez nem kell tudni eszperantóul.

Ehhez csak *hinni* kell benne (feltéve, hogy önzetlenül csinálja az ember), hogy okos és helyes és szép dolgot akarok divatba hozni. Nem apostoli fanatizmussal, nem vértanúhittel (ilyesmit, bevallom, nem érzek magamban), csak azzal a vértanúságnál kevésbé tiszteletre méltó, de a gyakorlatban hasznosabbnak bizonyult passzióval és kíváncsisággal, amivel egy kereskedő vagy ügynök szeretne „bevezetni" egy világsikerre is alkalmasnak látszó cikket, mert szereti, és mert szívéhez nőtt, és másokkal is meg akarja kedveltetni.

Éppen ezért, mert *cikkről* van szó, nem riadok vissza azoktól az eszközöktől, amikre bármelyik ügyes kereskedő vagy bizományos megtaníthatja a finnyás „művészlelket".

*

Ők a mesterségükkel tisztában vannak, s a jóhiszeműek (ha maguk is jónak és hasznosnak tartják a cikket) az eszközök dolgában, rendszerint sokkal kitűnőbb ember- és tömegismerőnek szoktak bizonyulni, mint a világmegváltó gondolatok hirdetői.

Örömhír helyett örömhirdetést hoznak - és nekik van igazuk.

Ők egész természetesen, minden filozófia és spekuláció nélkül, öntudatlanul *alkalmasak* azt az egyedül célravezető módszert, aminek lélektani tapasztalatait alábbiakban szeretném, keserves tömörítéssel, egészen rövid tételbe foglalni.

*

Csak *tétel*, amit állítok - nem törvény, csak *tapasztalat*.

De érdemes leszögezni, mert mint a legtöbb tömeglélektani megismerés, paradox eredményt hoz ki, ellentmond a spekulációból származó szociológiai, sőt gazdasági törvénynek.

A törvény azt állítja, hogy kereslet és kínálat viszonyát minden téren a *szükséglet* szabályozza.

A tapasztalat azt bizonyítja, hogy ez a törvény nagyon szépen beválik a növény- és állatvilágban, de az embernél minduntalan tekintetbe kell venni valamit, ami az egész számítást összezavarja, mást mutat a valóságban, mint amit papírforma szerint várni lehet.

Ennek a valaminek még nincsen végleges, közösen elfogadott neve, körülírása, közös nevezőre hozott, *ténybeli* létezésnek elismert princípiuma az emberi természetben.

Nevezik „korszellem"-nek, lelki áramlatnak, vallásnak, érzelmi igénynek, vagy - akik mindenáron meg akarják menteni a törvényt - kultúr-*szükségletnek*.

Legyünk szerényebbek. Nevezzük egyszerűen divatnak.

„Divat", ez a szó azt jelenti, hogy vágyom valamire, amire nincsen szükségem, egyszerűen azért, mert másoknak is van.

És ez a vágy - megint csak a tapasztalat szerint - sokkal erősebb lehet annál, ami a szükséglet kielégítésére irányul.

Hogyan lehet ez?

Ez némi enciklopédia - a kérdésre majd máskor felelek.

Most csak ennyit, még egyszer: sok százmillió férfi hord a nyakában egy teljesen fölösleges rongydarabot, „nyakkendő” néven, s mindegyik tudja, hogy nincs rá szüksége - *furcsaság* és kuriózum princípiuma azonban erősebb, mint a meggyőződés, hogy valaminek lennie kell, vagy nem kell lennie.

Az eszperantó nem akkor fog győzni, ha szükségszerűségének egész tartalmát mindenki felismeri - ilyen általános felismerés a világbéke szükségletén kívül nagyon sok van anélkül, hogy egy jottával közelebb hozná kielégítésünk megvalósítását - hanem akkor, ha ebből a tartalomból az a *kevés* válik közkinccsé, ami mindig *több* az egésznél, mert *elég* hozzá, hogy a tömeg lelkesedni tudjon érte.

Pesti Napló, 1933. június 18.

MUMUSOK
Barátságosabb arcot kérünk

Negyvenötödik születésnapom örömére ma reggel egy órácska külön lustálkodást engedtem meg magamnak, a törzskávéházban, mindenesetre odakérettem a képes lapokat, hogy elkerüljem a magammal való foglalkozást - nem jó az ilyenkor. A negyvenötös szám ellen nincs különösebb kifogásom, inkább az *évszám* ellen, amire esett; száz évvel ezelőtt szívesebben lettem volna, a magam mesterségében ennyi idős. Akkoriban az íróféle legszebb éveinek tartották ezt a kort, s külső eredményeiben is ilyenkor tartott pályafutása delén. Szép kor volt ezernyolcszázharminchárom, forradalmak után és háborúk előtt, divatban volt a szellemiség minden vonalon, kultúrában csakúgy, mint politikában. Európa együttes erőfeszítéssel maga alá gyűrvén az orosz medve karjai közt előzetesen kissé megropogtatott Nagy Vau-Vaut, az „emberiség ellenségét” (aminek legalább olyan ünnepélyesen és nyilvánosan kiáltották ki, mint Európa Megmentőjének és a Béke Császárának, a maga idejében) Napóleont, most lohengrini fehér palástjában a durva erőszak fölötti méltatlankodásnak állott őrt Elza királykisasszony (legalábbis Elzász-Lotharingia) nászágya mellett. Goethe csak imént halt meg, s a „világpolgár” fogalom alatt legrosszabb esetben Európa lovagját értette a közvélemény, a művelődés és haladás bajnokát, ellenfelét és ellentétét mindennek, ami a romantikusan-racionális „felvilágosodás”-nak útjában állott. A politikus eszményképe nem sokban különbözött a nagy tudós vagy nagy gondolkodó eszményképétől: minden esetre humanista műveltséget vártak el tőle, s ő maga, ha a fizikai demokrácia - az akkoriban egyedül lehetségesnek tartott államelméleti végcél - megbízható harcosának akart számítani, ezt csak a szellemi arisztokráciához való tartozás becsvágyával érhette el: az a középosztály, melynek hatalmát köszönhette, urát és vezetőjét csak akkor ismerte el benne, ha ő viszont az örök Emberi Eszmények alázatos szolgálatában ez eszmények hirdetője, a Szellemi Nagyság áhítatos hívének vallotta magát. Abban az időben a politikusok kevesebb jelszót gyártottak saját szakállukra (nem is hordtak szakállt), de sűrűbben idézték a költőket és írókat. S még külsejükben is inkább hasonlítottak hozzájuk, mint a hadvezérekhez - arcképeiken gyakori a távolba néző, tűnődő tekintet s a szellem emberének finom, értelmes mosolya.

*

Szórakozottan dobálom a képes újságok lapjait, s egyre jobban elfog valami komikus érzéssel kevert idegenkedés. Címlapokon rajzban, belül, a szöveg közt, jól beállított fényképeken, sűrűn villannak el a kor divatos, a maguk hazájában ünnepelt és körülrajongott államfői:

politikai vezérek arcképcsarnoka. Ott állanak a lencse vagy a rajzoló ceruzája előtt, rendesen profilban, vagy szemben: az arcélt nem szeretik, többet árul el s kevésbé *ellenőrizhető* a modell részéről: ezek az urak *látni* akarják a művészt vagy mestert munka közben, hogy azt hozza-e ki belőlük, amit közölni óhajtanak a világgal. Itt nem lehet viccelni, művészi szemlélet vagy lencsei tárgyilagosság irányában - arcvonásaik kifejezésében is ugyanarra a katonai tömörségre törekszenek, mint jelszavaik kiválogatása közben, s ami ezen túl esik, csak a felségsértő kíváncsiság, vagy kereken és németül: szemtelen zsidó indiszkréció szempontjából lehetne fontos, ezt pedig kerülni kell. Ezeket az arcképeket nézve, az a kellemetlen érzése támad az embernek, hogy mielőtt a rajzoló vagy fotográfus ellátta névjegyével, a modell megnézte az alkotást, „húzott belőle", hozzátett egy-két vonást, s csak aztán „engedélyezte" megjelenését.

Mikor olyannak látta magát, amilyennek látszani óhajt.

Hogy elég szigorú és félelmetes immár csodálatos fizimiskája.

*

Mert szigorúak és félelmetesek ezek az arckifejezések.

Csak azt nem értem, *miért*, milyen célzattal, milyen rettenetes, földöntúli vagy alvilági indulat nevében, minő elrettentő és megbénító és lebűvölő hatás kedvéért vágják ezeket a gyerekríkató, csecsemőajkakat legörbítő, kiskutyákat szűköltető, nebulókat rémítgető, érzékeny lelkek nadrágját veszélyeztető mumusképeket.

Mit ijesztgetik a nézőt, aki éppen reggelizni szeretne, kedvenc képes újságját lapozgatva, hogy a kifli csücske kiforduljon tátva maradt szájából?

Miért olyan szigorúak?

Mit fenyegetőznek?

Kit ijesztgetnek és mivel?

A külső ellenséget meg- és elriasztó katonaönérzet ábrázatán még valahogy helyén volna ez a *facies martialis*, ha kissé elavult is a formanyelv, régen volt, mikor a portyázó magyarok összekaszabolták tulajdon orcáikat, hogy a rútság rettenetével ejtsék zavarba Szvatopluk ijedős népét. De ez a jupiteri harag a politikus szemöldökén a *belső* ellenség bűneinek szól, ha jól értettük a szót, *velük* szemben is azt jelenti e szigor, hogy van rá fedezet, a csizmaszárba dugott nádpálca formájában, hogy a politikus készen áll igénybe venni a fegyvert, melynek birtokába jutott, a fegyvert, csövén a felirattal: „ultima ratio regum".

Ó, mily iszonyú!

És mégis, bármilyen iszonyú, ha meggondolom, mégse olyan nagyon iszonyú, hogy megokolná ezt a hu-hut, ezt a torzonborzot, ezt a gorgon-borgont, ezt a kővé dermesztést, amit az újsághlepedőről szemem közé döf rettentő tekintetével a német vallás- és közoktatásügyi miniszter úr. Ha kivonva magam a tekintet feszélyező hatása alól, meg tudnám találni a helyes szót, azt hiszem, ilyen tömören és egyszerűen fejezném ki magam: mondd már.

Mondd már, hogy van pár százezer puskátok, párezer ágyútok, párszáz repülőgépetek, néhány rohamosztagotok.

Hát aztán?

Dzsingisz kánnak is volt néhány osztaga. Valamivel több is lehetett, ha hinni szabad a történelmi adatnak, mely szerint Ázsia felét markában tartotta már, mikor Európa ellen megindult,

mégse vágott hozzá ilyen elkámpicsorító cifferblattot. Az érmek tűnődőnek és komolynak ábrázolják bús mongol fejét: mintha a nagy keleti gondolat, a *mulandóság* felismerése, foglalkoztatná inkább, mint a Nagy Sándor-i becsvágy, világhódító perceiben.

De különben is és egyáltalán - miért muszáj a polgári, vagy akár szocialista politikusnak okvetlenül *katona arcot* vágni olyan korban, amikor az igazi katonák se hordják már a Napóleon-portrékról örökbe kapott keskenyre szorított ajkat és összevont szemöldököt? Miért akar Hitler és Göbbels katonásabb arckifejezést rögzíteni belénk, mint amilyen Hindenburg szelíd és jóságos, *igazi* katonaarcán borong a haptákba álló bajusz kettős dárdahegye mögött?

*

Barátságosabb arcot kérünk, uraim!

Bármekkora is az a hatalom - állam és államfő szerződéses viszonya soha nem válhat olyan veszedelmessé a felekre nézve, hogy az egyik fél *ekkorát* ijesszen rajta, a másik *ennyire* megijedjen - a végén elneveti magát valamelyik, s ez a másikat igen kellemetlen helyzetbe hozhatja a közönség előtt. Nekem se eszményképem politikus arcban a harminckét fogát mutogató Roosevelt s katona arcban a púderes-copfos, lányos mosolyú Savoyai Eugen (bár mindkettő kitűnő a maga szakmájában) - de talán meg lehetne találni kettő között a középutat.

Negyvenöt éves vagyok, uraim.

Ebben a korban lassanként megérti az ember, hogy fegyverek és ágyúk nélkül is elmúlunk valahogy... ezek a dolgok nem imponálnak olyan nagyon, mint mikor a halál kizárólagos lehetőségét látta bennük az ifjú bátorság s a gyermek életösztöne.

Negyvenöt éves vagyok. Hagyjuk a mumusképeket, uraim. Nem ijedek meg.

Pesti Napló, 1933. június 25.

EBCSONT SE FORR BE KÖNNYEN - ÉS EGYÉB KUTYABAJOK
Egy délelőtt az Állatorvosi Főiskolán

Raitsits Emil tanár úr, aki harminc éve áll az Állatorvosi Főiskola élén, türelmesen hallgatja végig szerény tudományos elméletemet mint jövetelem okát, hogy tudniillik az állatok élettanával, betegségeivel és gyógyításával foglalkozó tudomány a *valódi*, legáltalánosabb kutatási terület lévén, tulajdonképpen fölötte áll az emberrel foglalkozó orvostudománynak, lévén az ember élettani szempontból egyik fajtája csak a sok ezer állati fajtáknak, s így legfeljebb egy mellékágnak tekinthető az összehasonlító biológiában.

- Hát így is fel lehet fogni - jegyzi meg békülékenyen -, de talán tessék bejönni a rendelőbe, három ambuláns betegem vár.

A három beteg, mint kiderül, két kutya meg egy kanári.

*

Okos szemű uszkár. Gazdája mondja be helyette a „szubjektív vallomás”-t, ő csak a farkával helyesel. Fájdalmai vannak, nyöszörög, nem eszik. A tanár ránéz.

- Minek adnak neki annyi csirkecombot? - csinálja meg azonnal a „Blickdiagnózis”-t. - Na, tegyék fel az asztalra.

Pillanat múlva a lefogott kutya a műtőasztalon. Csak befogott száján át nyöszörög, s a derekát próbálja meggörbíteni, ahogy villámgyorsan beleszalad a fogó, s már húzódik is vissza: hatalmas csontot emel ki a betegállat beléből. Kész, mehet, meggyógyult. Következő!

Törpe agár. Hasán hatalmas daganat. „Megrúgta a ló!" - állítja a hölgy, aki hozta. Haematoma, vérömleny, jegyzem meg tudósan. A tanár csak legyint. Fogják le. A tű behatol a daganatba. Dehogy is rúgta meg a ló, mondja a tanár, ez egy szabályos tályog. Át fogjuk küldeni a sebészetre. Következő!

A következő beteget (érzékeny énekesnők figyelmébe!) kalitkában nyújtja át kísérője. Harzi kanári az illető. Kísérője szerint „egy hete rekedt". A magas cével bajok vannak. A tanár benyúl a kalitkába, kezében a madár. Csipesz, pipetta.

- Tessék belenézni a torkába - mutatja -, milyen piros. *Laringitis.*

Füléhez emeli, mint egy zsebórát. Aztán diadalmasan odatartja a fülemhez.

- Na, mit mondtam? Nem hallja a tüdőzörejt? Tipikus szörcszörej. Alaposan meghűlt. Az ilyenek hajlamosak mellhártyagyulladásra, vigyázni kell velük.

S már a kísérőhöz fordul.

- Mézzel kevert vizet igyék, diéta füge és tojás. Borogatni nem kell. Hidropirint fogok felírni, naponta háromszor a torkába csöpögtetni. Következő!

Félszemű pincsi. Két hete vették ki sérült szemét. Szoktak üvegszemet is adni, de ez a fajta nem tűri, kipiszkálja a mancsával, játszik vele. Különben jól van, így félszemmel is helyre legény.

*

Miközben átmegyünk a belgyógyászatra a tanulságos ábrák és minták tömegével díszített folyosókon, aziránt érdeklődöm, hány fajta állatot hoznak be kezelésre, a főanyagon, kutyán és barmon kívül. Ebben az évben, amennyire fejből emlékszik, szerepeltek: szamár, kecske, tyúk, gerlice, páva, seregély, mátyás, varjú, vércse, keselyű, bagoly, tízféle majom, oroszlán, ormányos medve, róka, fóka, antilop, gnú, *vidra*, mókus, sündisznó, *teknősbéka*.

- Ja igaz - teszi hozzá kiegészítésül -, múlt hónapban egy tücsköt is hoztak. Olyan házi tücsök volt, amit függőkosárban tartanak. Már nem emlékszem pontosan, mi baja volt - azt hiszem, nagyon lefogyott.

- *Cachexia* - jegyzem meg udvariasan -, biztosan sokat énekelt a nyáron. S ha szabad kérdenem: *hangyát* nem hoztak be?

- Nem emlékszem.

- Mégis, mi baja lehetett annak a tücsöknek? - makacskodom, de a tanár úr kitérő választ ad.

Észbe kapok. Persze. Orvosi titoktartás. Tapintat a tücsök hozzátartozóival szemben.

*

Van itt belgyógyászat, sebészet, fogászat, szülészet, mindegyiken tanterem, műtő, felvevő-osztály, ambulancia. A kórtermek ajtaján a szabályszerű tábla: „A betegeket csak 3-tól 4-ig lehet látogatni."

Engem kivételesen mindenüvé bevezetnek a kedves tudós, asszisztens urak, akikkel *mendelizmusról*, származástanról, az új kísérletekről lehet vitatkozni.

Nehezményezem, hogy lélektani és elmekórtani osztály nincs. Volt róla szó, de nincs pénz, a gyönyörűen nekilendült fejlődés megrekedt a válság óta. Egyébként Lipcsében jól felszerelt pszichológiai állomás van, azzal összeköttetésben állnak.

Nálunk érdemes volna *lélekelemző* klinikát állítani fel: annyi kitűnő analitikusunk van, freudista, stekelista, adlerista, akiket foglalkoztatni lehetne. Régi hitem, hogy a nyulak *üldöztetési mániáját*, az oroszlánok *szadizmusát*, a bárányok *mazochizmusát*, a saját hímjének fejét leharapó ájtatos kabóca hiszteriko-neurotikus *idegességét*, a kölykeit felfaló emse *Ödipusszkomplexusát* beható lélekelemzéssel kellene gyógykezelni.

Nagyon érdekes a nagyobbacska állatok (ló, tehén - már teve is volt!) műtőszerkezete. Hatalmas állványokról lógó heveder, ebbe rögzítik a beteget. Bélcsavarodást, daganatokat, töréseket és ficamokat csakúgy operálnak, mint az embernél.

S ők is, a kanáritól a zsiráfig, a *szenvedésben* csakúgy viselkednek, mint mi: nézz bele megtört szemükbe, vedd észre reszkető tagjaikat, ahogy az asztalra kerülnek, képzeld tulajdon torkod lüktetését, gyomrod émelygését, ahogy eleven húsukba vág a gyógyító kés - s részvéteden át megérted az Élőlények testvériségének Szent Ferenc-i gondolatát.

A *szenvedés közössége* csinál elefántot a szúnyogból s az elefántból szúnyogot, ebben az egyetemes nyomorúságban, testvéreim kanárik és kutyák, tehenek és sertések és tücskök és bogarak.

A kertben őzike sétál. Bájos, mint egy színinövendék, de bizony - mi tűrés-tagadás - (a nevét úgyse írom ki, nem kell aggódnia) nagyon prózai bántalom gyötri: hasmenése van a lelkemnek. Sebaj, majd meggyógyítják.

A szülészeti kórteremben egy macska és egy kutya, keresztkötéssel a derekán. *Császármetszésen* estek át, mindketten lábadozók.

A másik ketrecben vidáman csahol egy puli: lábtörése begyógyult. *Kiirtásra* adták ide, de az orvosok megsajnálták, kigyógyították és most *ingyen kezelik*.

Siralomház. Öreg, rühes kutya, ezen már nem érdemes segíteni: minden foga kihullt. Ma este sztrichnin-injekciót kap a szívébe, kérdően, szomorúan néz rám.

Bőrbajos *menyét*. Hosszabb kezelés. Mi a csudának, kérdem, mert erre már magam is kijövök a sodromból - miért kell egy menyétet kigyógyítani? Mit gondolok - ez egy *vadászmenyét*, úgy használják, mint a *sólymot,* a gazdája szeme fénye.

Kísérleti sertés. A gyomrát kivágták, vékonybelén át táplálkozik. Egész jól érzi magát, de a szőre színe fehér, a bőre szinte átlátszó.

Van a tekintetében valami átszellemült. A tudomány vértanúja.

*

A laboratóriumban mikroszkópi lemezeket vizsgálunk. Bolha két combja közt apró élősdi látható.

A bolha bolhája. Képzelem, milyen dühös rá.

Egy szerencse, hogy a bolha bolhájának is van bolhája: egy mikroszkopikus ászkaféle.

Ez utóbbit viszont baktériumok csípik. Éjszaka dühösen ugrik fel, gyertyát gyújt, fene egye, megint nem poloskáztak.

Van igazság a világon.

Az Est, 1933. július 2.

A HAJÓTÖRÖTT ÉLET RONCSAI KÖZT
Kettőtől négyig a Teleki téren

A szín határozottan emlékeztet egy zátonyra futott és elsüllyedt luxusgőzös fedélközére, ahogy a búvárharangból volna látható. A luxusgőzös egy nagyváros vagyoni élete négy osztályával - zátony a válság, amin az *egész* megfeneklett, mind a négy osztálya egyszerre került víz alá, szegények és gazdagok életének útipoggyásza összekeveredett s most sárosan és piszkosan hever hegyén-hátán: koldus halak és rákok és tengeri pókok és cápák mászkálnak közöttük, egymásra és a hulladékra éhesen. A roncs felszínen maradt részeiből közben egyre szállingózik lefelé egy-egy ottfelejtett tárgy: fésű, fogkefe, útibőrönd, varrógép, kávédaráló.

*

Az ember állandóan hallja: nézd, nagyon csinos darab, és nem is drága. De a Teleki téren megkapod ugyanazt a negyedéért, nem kell szégyellni, titokban vedd meg, muszáj azt tudni, hogy a Teleki téren vetted?

Teleki tér!

Utolsó, titkos reménye a tönkrement polgárnak, aki szeretné tartani a látszatot, hogy neki még telik bútorra, szőnyegre, frakkra és szmokingra - kétségbeesett ötlete öngyilkosság előtt a mindenből kifogyottnak: egye fene, itt a cipőm, kalapom, ha estig nem történik semmi, úgyis a Dunának megyek. A mezítlábasnak Eldorádó, keleti bazár, bőség szaruja, ahol Dárius minden kincse felhalmozódott - utolsó állomása annak, akinek egy pár cipője a csónak, amivel Léthe vizére ereszkedik.

Furcsa egy vidék.

Külön elvarázsolt város a városban, önálló nyelve, szokásai, törvényei vannak. S föltűnt: merőben sajátos akasztófahumora, egy visszájára fordított nemzeti önérzet.

És öntudat. Az első „bemondás”, ami megüti a fülem, egy ruhakereskedőé: „Mit gondol maga, két pengőt ajánl ezért a kabátért, hol vagyunk, a Teleki téren?”

*

96-ban összesen 25 ószerese volt Pestnek, ma ezernyolcszázan vannak, ebből ötszáz itt árul, a többi járja az udvart és „gangot” odakint, a nagyvilágban. Nagy a nyomorúság, nincs vevő.

*

Valamikor arra a képre, amit a rendetlenség, nyomorúság és zsúfoltság keveréke nyújt, azt mondták: „festői”. Ez a művészi szempont torkig tömheti magát a benyomásokkal: valóban Rembrandt és Brueghel és Whistler ecsetjére méltó a látvány, amit fotográfusom, Zubor mester egy pillanat alatt megrögzít. De én most fülemnek és nem a szememnek képviseletében vagyok itt: az emberek érdekelnek, egy-egy figura, ahogy elvillannak a búvárharang körzetében.

- Mit árult ma? - kérdem a nénikét a cipők előtt.

- Érintetlen vagyok, mint az egyszeri lány. Tessék ez a pár... hatért odaadom, tessék szavamnál fogni, hát mennyit ad érte?

*

Az ország nyelvéről (könyvet fogok írni róla!) fenti mondat ad némi fogalmat. Itt nincs eleje, közepe és vége, megkomponált tartalma a beszélgetésnek. Mindenki egyetlen, magától értetődő hosszú mondatot folytat, két-három szóval, amit valamikor az őskorban kezdtek el: alanya és állítmánya nincs, úgy is tudjuk, miről van szó: adsz pénzt, vagy nem adsz!

Például. A bennszülött, aki hátulról megfogta a kabátod és elrántott a másik bennszülött elől (aki mellesleg egy cseppet se csodálkozik vagy haragszik ezért), így tömöríti össze a bemutatkozást, köszönést, hogyléted iránti érdeklődést s leendő üzleti összeköttetések érdemét:

- Milyen legyen az?

Ez azt jelenti, hogy te, aki azt se tudod, ki rántott meg hátulról, milyen boltja van az illetőnek, mit árul és mennyiért, venni fogsz valamit, sejtelmed sincs, hogy mit, de ne töltsük az időt alkuval, válogatással, mondd meg tehát, *milyenre* van szükséged abból a cikkből, amiről majd kiderül a kevésbé fontos kérdés, hogy *mi* az, aminek *milyennek* kell lennie?

Az alkut nem érdemes Ádámnál kezdeni.

Egy mondat a bennszülöttnyelvből egy szuszra:

- Ide hallgasson uram mit szalad, van magának egy szőnyegem egy tízest ad érte nekem tizenhatba volt ne alkudjék ötön alul nincs üzlet hát mennyit ígér?

Vagy klasszikus tömörséggel, ahogy egy „szabad árus” dugja orrom alá a dobozt, be se várva, míg megnézem, mi van benne:

- Ötöt *se*?

Azért önérzetük van, végletekig nem tűrik a tréfát. Egy bennszülött, aki tizenegyet kért, s akinek nyolcat ígértem, megsértődött, azt mondta, menjek a kubikosokkal viccelni.

Az efféle ugyanis nem komoly ajánlat. Ha kettővel vagy másféllel kezdtem volna az alkut, rendes üzletfélnek tekint, aki legalábbis *akar* vásárolni.

*

A kubikusok, akikhez viccelni küldtek, nincsenek tréfás hangulatban. Hónapok óta várják a szerencsét, ott élnek a sárban, egy kicsit, enyhén szólva, idegesek.

Még azt se lehet mondani, hogy a tékozlás vagy költekezés rontotta volna így le anyagi helyzetüket. A képünkön látható fodrász *négy*, írd és mondd, *négy* fillérért borotvál és nyolcért vág hajat. A kártya se megy túlsokba. Kulturális igényekre viszont szépen költenek - az a keresztrejtvény, amit az a mokány legény silabizál, az ő költségvetésében körülbelül akkora tételt jelent, mint London városának költségvetésében a British Museum és könyvtár fenntartása.

Filozóf nép, egyébként. A rendőr éppen fülön fog egy „jogtalan árust”, aki cipőt akart eladni. A bűnös nincs túlságosan meglepve: kérdésemre megnyugtat, hogy három pengőre fogják ítélni - ahogy gallérjánál fogva elcipelik, kedélyesen visszaszól: már két ítéletem van, ha öthat darab összegyűl, leülöm.

Egy kubikos komolyan csóválja a fejét.

- Ilyenek ezek - magyarázza. - Nem is tehet róla, uram; erről tessék írni: *elbaktériumosodik* (így!) a feje az embernek a nyomorúságtól.

Fő kedvtelésük mégis a politika. Neves politikusok nevét hallom sűrűn emlegetni.

*

Egykerekű bicikli áll a fal mellett. Az artista nincs itt, elment a ruháját eladni, szeretne Bécsbe jutni valahogy.

Egy pár cipő húsz fillér. Valódi amerikai gyermekkocsi két pengő.

Használt rádió, szánalmas ócskaság: egyötven. Ócska repülőgépet keresek, a nyolcvanas évekből: kifogyott, de holnapra lesz, csak jöjjek ki.

Egy ruha, egy suba, két kabát és szürke nadrág, egy hadnagyi uniformis magától befelé fordult a falnak: szégyelli magát, hogy ide került.

*

Népszerű vagyok. Az egész Teleki tér tudja, hogy itt járkálok, ha kissé túloz is a hír: titkárom közli, hogy hallotta, amint az egyik bódéba beszólt egy árus: azt mondják, Frigyes főherceg látogatta meg a teret.

Egyhúszért megvettem Madách *Tragédiá*-ját, díszkiadásban, Zichy Mihály metszeteivel. Magától nyílik ki azon az oldalon, ahol Ádám a szikla szélére lép:

- „Egy ugrás - és vége a komédiának..."

*

Azt a szandált... mégis szerettem volna megvenni... ezúton üzenem az illetőnek, aki kínálta, kettőhúsz, ez az utolsó szavam, ha igen, izenjen, holnap éjjel, tizenkettőkor, álszakállban és egyedül, eljövök érte a síri homályból és elviszem azt...

Az Est, 1933. július 9.

ARANYSZÁJÚ SZENT CÉGVEZETŐ
Költészet és politika

Beleszólni, hozzászólni, talán változtatni a dolgon, okos és világos szóval. Á, eszébe jut már az írónak, akiről valamikor ilyesfélét képzeltünk, hogy ez lenne a hivatása. Marad számára a kedves és ártalmatlan magánmulatság, valami rovargyűjteményféle, csodabogarakat tűzni gombostűre, a gondolatok, az eszmék és vélemények csodabogarait: ezek olyan tömegben serkennek világra korunkban, hogy a normális, értelmes gondolat válik ritkasággá, s mint ilyen, úgyse veheti fel a versenyt a gondolatszövevényeknek e szinte özönvíz előtti nyüzsgésében, harcolni életéért - nem érdemes!

*

Okos szó, hozzászólás, megbeszélés, tanácskozás - láthattuk, gyerekek, mi jött ki belőle. Százlábúnak kellene lenni, ha az ujjaimon akarnám megszámolni, a „békekötés" óta hány világkonferencia szaladt szét ugyanolyan eredménnyel, mint most ez a londoni - csupa nagy jelentőségű, dönteni és határozni hivatott tanácskozás, Európa országainak leghatalmasabb képviselőiből összeválogatva. Szóltak, hozzászóltak, vitáztak, megbeszéltek - aztán megállapodtak benne, hogy télen nagyon hideg van, nyáron nagyon meleg van, s kimondották határozatilag, hogy ezen nem lehet segíteni. Utána nyugodtan hazament, ki-ki az országába, tovább kormányozni népeiket, és senkinek nem jutott eszébe felvetni a kérdést: ha a vezető

államférfiak *nem képesek* elintézni azt, amire vállalkoztak, milyen címen maradnak tovább is vezetők és államférfiak?

*

Csoda-e, ha a megbeszélések és tanácskozások módszerére alapított demokratikus gondolat lassanként minden hitelét elvesztette, s a felserdülő ifjúság a gyógyulás reményének *orvosságát* meg nem kapván, csodaszerekhez kezdett kapkodni világszerte, amiket bőséggel kínáltak neki a gondolat kuruzslói és szélhámosai. Így szokott ez lenni, ha rossz az orvos, nem az orvost szidjuk, hanem az egész orvostudományt, mintha az tehetne róla - rögtön a javasasszonynak lesz igaza meg a ligeti „hipnotizőr"-nek, aki régen megmondta, hogy nem ér semmit az a mindenféle labdacs meg „inekció", amiket kitaláltak: csak az ősi *delej* segít és a ráolvasás, tiszta sor!

A huszadik század gyalázatosan tehetségtelen demokratáinak sikerült - legalább a laikus szemében - kompromittálni a demokráciát csakúgy, mint ahogy a tizenkilencedik század kapzsi és ostoba kapitalistái kompromittálták a szabad verseny nagyszerű és termékeny gondolatát.

*

S ahelyett, hogy a rossz orvost jó orvossal, a rossz demokratát jó demokratával cserélték volna ki, a rémülten kapkodó Európa, letépve homlokáról a vizes borogatást, esze nélkül szaladt a füvesnénihez, írjon fel valami tücsköt-bogarat, mert a „parlamentarizmus megbukott" s vele a demokrácia - jöjjön a füvesnéni, a Nagy Hipnotizőr, aki majd segít.

Hát hiszen segített is.

*

Az első csodabogár, mint orvosság, mozsárba megtörve és macskatejben felfőzve: a világszemléletté s jogbölcseletté és politikai vezérgondolattá általánosított *hazaszeretet*. Ezt a természetes, magától értetődő érzést kiemelték természetes közegéből, az emberi szívből, lepárolták, megsózták és kilúgozták, aztán beoltották vele ugyanazt a szerencsétlent, aki termelte: a tudomány *autovakcinának* hívja az ilyen anyagot. A hazaszeretetből *nacionalizmus* lett, és rettentően divatba jött. Divatba jött, mint *olyan*, tehát nem mint *magyar* vagy mint *angol* vagy mint *német* hazaszeretet, hanem általában mint hazaszeretet, mint egy nagy eszme, világotmegváltó új gondolat, függetlenül minden mellékes szemponttól, például a hazától is, amire vonatkozik. Az igazi nacionalista ugyanis, mint láttuk a közelmúltban, nemcsak tulajdon hazájában, de más országokban is elsősorban azokat tartja fegyvertársainak és testvéreinek és elvtársainak, akik nacionalisták, s Európa-szerte kialakulóban van egy *internacionális nacionalizmus*. [...] Ha az eszmét, ami összetartja őket, megvizsgáljuk és leegyszerűsítjük, körülbelül ez jön ki belőle: mi olyan fiúk vagyunk, akik csak a papát és mamát szeretjük, senki mást, és megfogadjuk, hogy mindenkit agyonvágunk, aki szüleinket bántani meri, tulajdon testvéreinket is, természetesen. Eddig rendben is volna. A furcsaság ott kezdődik, ha az ember meggondolja, hogy a szülőket védő fiúk *szövetsége* már-már erősebbnek látszik, mint a rokoni kapcsolat - s gyermeki szeretet közös eszméje úgy összekovácsolta őket, hogy képesek szüleik ellen fordulni, ha azoknak egymás közt nézeteltérése támad.

És mindenki látja és nézi és fogyasztja ezt a párlatot, és egész Európában az egyetlen kis Dollfussnak volt annyi valódi bátorsága és humora (ha tudnák az urak, milyen rokon fogalmak ezek!) *kimondani* a nyilvánvaló tényt, hogy aki osztrák létére akarja *úgy* szeretni Ausztriát,

ahogy *Németországban* tanították Németországot szeretni: az nem hazafi, hanem kém és ellenség és hazaáruló: nem az erkölcsi felháborodás, hanem a világos logika értelmében.

*

A másik csodabogarat - ezt viszont elevenen - az első hozta magával mint következményt: nagyon természetes, hogy amikor a gyógykezelést delejezés váltja fel, s a népakaratot a nemzet akaratával cserélik össze (mintha nem volna mindegy!), a régi módszerrel megválasztott legfőbb államhivatalnok is új típust képvisel: ő az az ember - ahogy Milotay újságírótársam érdekes vezércikkében olvasom -, akiben *egy nemzet akarata kiteljesedik*, s mintegy személyében képviseli az egész nemzetet. Az ilyen különleges állapot különleges képességekkel és életérzéssel jár - Milotay fel is sóhajt. Hitler bőrébe képzelve magát, hogy milyen „mámoros érzés" lehet, sokmillió ember akaratának végrehajtó erejét tudni magunkban. Magam az ilyen kettős elképzelésektől, az úrnak és a szolgának lelkét egyesítve magunkban, amikor alázattal csodáljuk a hatalmast, s ugyanakkor irigyeljük őt (az új lélektan szadisztiko-mazochisztikus lelki kettősségnek nevezi ezt a hajlamot), még költői pillanataimban is tartózkodni szoktam, de tapasztalatból tudom, hogy a hatalmas férfi, akire vonatkozik, minden korban szívesen nézte magát abban a tükörben, amit így elébe tartott a nemes rajongás. S bár állásánál fogva, a közjog szerint nem egyéb ő, mint az állam legfőbb hivatalnoka, vezérigazgatója vagy cégvezetője, egy szabályos szerződésekkel megalapított részvénytársaságnak: a tükör után igazodva elhiszi végre, hogy a részvénytársaság mérlegénél sokkal fontosabbak azok a tósztok, amiket a közgyűlést követő banketten tartozik elmondani, magas állására való tekintettel. Így lesz az állam hivatalnokából költő és vátesz, aranyszájú pap, delhi jósnő, tenorista és varázsló egyszemélyben, aki „magával ragadja a tömeget", míg a szegény Petőfik és Shakespeare-ek és Schillerek és Heinék, akiknek mesterségük és hivatásuk és kenyerük volna a *szavak* varázsával adni kifejezést nemzetük lelkének: elmehetnek szakmunkásnak az állami sóbányákba.

*

S hiába köszönhetik hatalmukat a legyalázott demokráciának (Európa diktátorai, az oroszt kivéve, *alkotmányos* választáson nyerték el rangjukat), ők tovább is kitartanak a divatos jelszó mellett, hogy a „többség diktatúrája lejárt".

Ez is egy olyan csodabogár.

Valahogy úgy állítják be ezt a „többség diktatúráját", mintha a népképviseleti rendszerben százezer ember állt volna egyszerre a szószéken, s a hatalom bársonyszéke afféle tribün lenne, amelynek minden nézője egy-egy kormányelnököt személyesít meg.

Uraim, az Istenért - hiszen ebben a rendszerben is *egy ember* képviselte a tömeget!

Hogy önök szerint *rosszul* képviselte?

Mi köze ehhez a demokráciának?

Azért, mert az önök vásott elemistája nem tudja, mennyi kétszer kettő, az *egész* egyszeregyet akarják felelőssé tenni és eltörölni?

Hiú erőfeszítés, *önök* maguk lesznek kénytelenek *újra* feltalálni, mert *nem lehet* számolni nélküle - nem kár a *békáért*, amit megeszünk közben?

Pesti Napló, 1933. július 9.

ÉS MIT SZÓL EHHEZ AZ UTCA?
(Egy negyedóra a közvélemény fókuszában)

Ezt a riportot Richtig bácsi inspirálhatta volna - ötlete „egy hajmeresztő” gondolatból született: hogy mi lenne, ha az újságíró egyszer *szó szerint* venné feladatát?

Ezt a feladatot világosan határozza meg a vezércikk-frazeológia.

Eszerint az újságíró a *„nyilvánosság szócsöve”* egyrészt, másrészt *„a közvélemény hűséges ábrázolója”*, megbízható műszer, amivel az örök Jelen, a halhatatlan Ma képviseli a Nagyközönség ítéletét minden eseményről, *„kezét az Élet lüktető üterén tartva”*.

Ha újságíró, mondok, legyen újságíró, és ha riport, mondok, legyen riport.

Ismerik apáink kedves játékát, a „szekreter”-t, amelyben különféle ismerősöket kompromittálunk össze sikamlós helyzetekben, hogy a végén feltegyük a kérdést: „És mit szólt a világ?”

Imigyen szóltam délben a fotográfusnak: gyerünk azzal a masinával, megyünk ki az utcára, megállunk egy forgalmas ponton és lejegyezzük a közvéleményt: te képben, én szóban.

Ha ütér, legyen ütér.

Ideállok a körút sarkára, és titokban feljegyzek minden elkapható szót.

Az eredményt, riportom aratását, ajánlom kedves jóindulatába a száz vagy kétszáz év múlva megszületendő nyájas olvasónak, ki holmi hírlapmúzeum félreeső zugában lapozgatja *Az Est* zizegő, sárga példányát, a mai kelettel.

A ma délben megjelenő *Az Est* olvasói talán vállat vonnak: hát ez mi, fogják mondani, félmondatok, összefüggéstelen szavak, a szövegből, amit *én magam* fecsegtem össze, délelőtt, az utcán, Ödön barátommal sétálva, pongyolán és szórakozottan? Hol itt a szenzáció?

Lapozz tovább, Ödön barátja, a túloldalon szenzációs riportot találsz.

Ez a szerény oldal ükunokádnak és Ödön úr ükunokájának szól, akik számára nem tudok izgalmasabb olvasmányt elképzelni, mint ezt, melyben meg vagyon írva, hogy mit beszéltetek ti ketten, pongyolán és szórakozottan, mert abban a feltevésben, hogy *senki se figyel rátok* - a távoljövőnek egy finom *voyeur*-je élvezi majd, *in flagranti*, e pillanatfelvételt, évszázadok zárt tölgyfa ajtaján keresztül, a kulcslyukon.

*

Fiatal férfi, csinos szőke lánnyal, karonfogva.

A férfi. ...Gézának?

A lány. Miért, jól teszi! És ha a fizetéséből nem tud? Azzal még nem lesz kitartott, ha elfogadja azt, ami úgyis...

A férfi. Nem értettél. Én nem mint erkölcsi...

*

Idősebb hölgy, fiatal hölggyel.

Idősebb hölgy. ...vagy a hibás.

Fiatal hölgy. Járjak abba a rongyba, amit kievett a frász?

Idősebb hölgy. Egye ki! Elég, ha neki tetszel...

Fiatal hölgy. Ilka néni is mindig...

*

Katonatiszt, civillel.

Civil. ...dögöljenek meg, a gáz vesse fel az egészet, az a...

Katonatiszt. Kérlek, én jövő héten utazom Miskolcra vizsgázni... ha ezek az ügyek addig...

*

Kisfiú, cselédlánnyal. A kisfiú hátrafeszül, „húzatja" magát.

Cselédleány. Mér húzatja magát, azt hiszi, ló vagyok, nem vagyok ló...

Kisfiú (szórakozottan). Vegy... é... é... 1... Böske... végy... é... é.. él... (Sejtelme sincs róla, *m i t* vegyen Böske, nyilván negyedórája látta azt a dolgot, már elfelejtette, gépiesen ismétli.)

*

Két kisfiú.

Egyik kisfiú. Hazudsz, a gólt én rúgtam, a Metzger mellette állt, róla pattant, de én rúgtam...

Másik kisfiú. Akkor én megeszem a te fejedet, meg azt a labdát, meg azt a...

*

Húszéves fiatalemberek.

Első fiatalember. Szerencsére, a házipar ügyvédje nyaralni van, pár hétig itt nincs semmi hiba...

Második fiatalember. Mit akarsz, addig még koronaőrnek is megválaszthatnak...

*

Hárman megállnak, egy iparosféle, egy segédféle és egy cselédlány.

Iparos (felcsapja a sapkát a fejére).

Segéd. Tudod, mi most a fejed?

Iparos. Na mi, hülye?

Segéd. Fedett uszoda...

Cselédlány (röhög).

*

Magas kövér és alacsony sovány.

Alacsony sovány. ...ő még az igazak álmát aludta...

Magas kövér. ...Ő kérlek az igazgatók álmát aludta, azt akarod mondani...

*

Két hölgy.

Egyik. ...és kérlek, meg kellett operálni, antilop volt a torkába, tudniillik...

Tessék? Lehet, hogy polipot akart mondani.

*

Kisfiúnak, aki észrevette, hogy fotografálják, fotográfusom hízeleg:

Vigyázz, madár ugrik ki mingyárt...

Kisfiú (mély hangon). Ne csináljon grimbuszt, blendnizzen. Hat és felet és exponáljon.

*

Puff neki!

Fiatal hölgy, vőlegényével, akit ki akarok hallgatni, rémes gyilkosságról beszél, amit az imént követett el... Meghökkent arcomat látva, váratlanul felém fordul.

Fiatal hölgy (gúnyosan). Kézit csókolom, mester, na, benne leszek a riportban? Akkor tessék adni egy autogramot...

Elég! Hagyjuk abba.

*

Ennyi volt az egész.

Nos, mit szólsz hozzá, ükunokám?

Szegényesnek találod az anyagot, *a történelmi időkhöz képest*, amiket élünk, s amikről áhítatos borzongással fogtok tanulni az iskolában?

Megnyugtatlak: a gorlicei áttörés, a trianoni gyásznap, a kommün kitörésének reggelén *ugyanilyen* értékű beszélgetéseket tudtam feljegyezni: most már bevallhatom, *akkor* is kísérleteztem.

Az utca mindig utca marad, s az emberek mindig emberek: hogy mire gondolnak, titok: beszélni arról beszélnek csak, ami *közvetlenül* érdekli őket.

Stendhal említi meg egyik művében egy idillikus, csendes délelőttjét Lipcse közelében, az erdő tisztásán, távoli morajlás hátterében. Hetek múlva tudta meg, hogy a század legnagyobb ütközetének, „népek csatájá”-nak színhelyén, annak is kellős közepén tartózkodott akkor, 1814. július 7-én.

Az Est, 1933. július 16.

ZAJTALAN BOMBAVETŐ
Nyáresti utópia

Isteni ez a Duna-völgy, Verőcétől Visegrádig, a nyárest pompájában: különösen a kétfelvonásos látványos színjáték, napnyugta és telihold váltakozása. Motoroscsónakunk, kifent kés, hosszan hasítja végig az olajsima folyót: névtelen kis szigetek partjairól a fák belógnak a vízbe, szinte a szürcsölésüket hallod, ahogy isznak.

Vagyis hallanád, ha a motor nem kerepelne ily éktelenül. Kár, hogy ezt a két szépséget, a hal vagy vízicsíbor sebes siklását s a kerethez méltó ünnepélyes csöndet nem lehet összeegyeztetni: ezeknek a kisebb járműveknek (motorbicikli, motorcsónak) teljesítőképességével, úgy látszik, egyenes arányban növekszik a fölösleges lármacsinálás.

Hogy fölösleges, nem elkerülhetetlen, arról egy újságpapírszeletből értesülök, elemózsiát göngyölgetvén ki belőle: míg a vajas kifli elfogy, szórakozottan olvasom a híreket. Az angol hadiflotta, újfajta bombavető repülőgépekkel kísérletezik. Tökéletesen zajtalan lesz: a háromszáz kilométeres sebességet produkáló Rolls-Royce motorok működését a legfinomabb „hangkutató" műszerek (ilyenek is vannak már a hadászatban, nem tudtad?) se fedezhetik fel, most azon fáradoznak a technikusok, hogy a légcsavar zúgását is nullára csökkentsék, s egy félelmes csodával, amelynek hivatása, hogy nesztelenül érje el rendeltetési helyét, ahol aztán ledobhatja a bombát, gazdagabb lesz megint a jövő katonazenéje.

*

Mert katonazene a jövő zenéje, s az a legszomorúbb a dologban, hogy egyre finomabb és nemesebb hangszerekkel dolgozik a zenekar. Művészet és kultúra fejlődésének mániákus rajongója a magunkfajta utópista, zavarodott kettős érzéssel áll meg e fejlődés előtt, mint az éhező, aki tudja, hogy *mérgezett* a nektár és ambrózia, amivel kínálják. Ó, jól emlékszem, hogy ültem fel - húszéves újoncbaka - első este a piliscsabai priccsen, mikor Haydn egyik remekművének, az osztrák-magyar hadsereg kürtjelpartitúrájának, egyik legszebb motívuma, a *takarodó* felzengett - micsoda ütközet volt az, fiatal lelkemben, hogy tört fel torkomból a sírás! Imádtam mindent, ami szép, ami a *tökéletest* keresi - gyűlöltem mindent, ami durva, ami erőszakos, ami rombol: s most elbájolt idegekkel kellett megadnom magam a legtökéletesebb művészet, a zene varázsának, mikor a durvaság és rombolás szolgálatába szegődve dicsőítette nemes Apolló a hencegő, ostoba Marsot! Hiába, a csatadal szép dal - hogy intézze hát el az igaz férfiszív és igaz férfiértelem ezt a tragikus dilemmát, egy világháború tanulságai után?

*

Akkor még lehetségesnek tartottam holmi romantikus megoldást. „Háborúsport" címen tanulmányt írtam egy fővárosi szemlének a piliscsabai táborból: eszményi jövőt képzeltem el ebben, ahol a küzdelemnek, férfias vetélkedésnek, a *bátor és szép halálmegvetésnek* célja nem lesz többé anyagi érdek, oka nem lesz többé kapzsi hatalomvágy. Erkölcsi javakért harcolunk majd egymással, lovagi harcot mi, „Európa lovagjai" egy közös eszmény lobogója alatt, olyanformán, ahogy Észak és Dél harcolt egymással egy félig-meddig elvi kérdés: a rabszolgaság eltörlése körül. Ez a küzdelem a Világállam megszületése után se tenné fölöslegessé a *fejlődőképes* katonai erényeket: maga a Világbéke is annyit jelentene csak ez erények történetében, hogy azontúl közös ellenségünk: a mostoha természet ellen fognánk össze, egy harcra nevelő „sport"-ban megedzett ellenfelek.

*

Ez bizony éretlen és laza zajongás volt, s a „knock-out", amivel a világháború terítette le naiv álmaimat, alapjában igen egészséges leckének bizonyult. Azért a dilemmát ma sem látom teljességgel megoldhatatlannak.

Csak a fogalmazás lett ésszerűbb.

*

Miről van szó?

A kiindulópont egy megfontolás, aminek logikája kétségtelenül helyes. Az a nyilvánvaló tény, hogy az európai kultúra, legalábbis *fizikai* megnyilvánulásaiban (technika, pedagógia, higiénia, *egymás* hatását fokozó művészetek) fölébe került a világ többi kultúrájának, nyilvánvaló összefüggésben áll keserves és nyomorúságos küzdelmekkel, amikre az úgynevezett *mérsékelt égöv* mostohasága kényszeritette az idekerült emberanyagot. Csikorgó hideg és fullasztó meleg bolond, szinte kiszámíthatatlan váltakozása számítóvá, okossá, előrelátóvá, ravasszá puhította és edzette, egy s ugyanakkor, ezt az anyagot: az alkalmazkodás muszája egész csomó tehetséget szült, s a tehetség természete, hogy szaporodik és differenciálódik, túl a muszájon, egész a végtelenségig.

A természettel való hadakozás, négy évszak tragédiájának díszletei közt, természetszerűen vezetett az *egymással való* hadakozás állandósulásához: de ezt a tehetségprodukció jellegét az európai ember megtartotta vég nélküli háborúiban is.

*

Sehol a világon nem alakult ki békekultúra s háborús civilizáció közt olyan csodálatos kölcsönhatás a *fejlődés* irányában, mint Európa-hazánkban.

A puskapor feltalálásától fogva minden újabb háborús korszak technikai felszerelésében, egy ezredévvel állott az előbbi fölött: s a váltakozó békekorszakok rengeteg tanulság kincsével megrakodva kerültek ki a háborúkból.

Ezt, sajnos, nem lehet tagadni - azért sajnos, mert a fejlődésnek ez a formája sok tetszetős érvet szállít a felületes, ostoba militarizmus dialektikájának.

Tagadhatatlan, hogy a világháború például:

a *gyógyító* sebészetet hihetetlen mértékben lendítette fel a tanulmányozásra alkalmas anyag produkálásával; ugyanakkor a gyilkoló- és sebesítőszerkezetek technikáját inspirálta ördögien lángeszű találmányokra. Az ellentmondás kétségtelen: Rossz és Jó, ördög és Angyal, egyforma haszonnal zárta le számadását -

az ember kényelmét, a közlekedés rohamos fejlődését, az élet meghosszabbítását, az élet tartalmának gazdagítását fokozó berendezkedések csaknem elérték a lehetőség maximumát, ugyanakkor a háborút követő nyomorúság lehetetlenné tette, hogy élvezzük őket, s a múlt század álma, hogy a *gép elvégezze* az ember munkáját, mint szörnyű átok valósult meg a *munkanélküliségben*. Bőség és Szükség. Gazdag és Szegény egyforma kárral zárta le számadását.

Ebből az egyforma kárból és egyforma haszonból jött ki mint mérleg a nagy semmi, amiben élünk. S a folyamat még tart.

Íme, a *gazdasági háború*. Falakat állított a szabad verseny termékeny áradása elé: lehetetlenné tette a javak elosztását, a fejlődés érvényesülését. Ugyanakkor az egyes államok falak mögé kényszerített ostromolt és kiéheztetett bástyái mögött a *nemzeti ipar* ragyogó lendületet vett: az embernek repes a szíve, ha látja, *mire* képes a találékonyság, amikor rákényszerül *újra* fedezni fel, s *jobban* a spanyolviaszkot. - Magyarország egy kis Robinson-szigetté vált, s kisült, hogy mindenhez értünk: a magyar gyártmány felér a legjobbakkal, s feltalálóink száma szaporodik.

S a vége?

Majd egyszer... száz év múlva vagy ezer év múlva... mikor az igazi Nagy Forradalom rajtuk üt: Értelem és Bátorság pacifizmusa. Egy éjszaka elfoglaljuk zajtalan bombavetőiket, láthatatlan sugaraikat, az egész remekbe készült apparátust, ami most a rombolást szolgálja, s beleültetjük az életre kíváncsi, életet akaró, életéért harcoló életet, mikor majd érdemes lesz a *meghosszabbításért* s nem a megrövidítéséért harcolni.

Pesti Napló, 1933. július 16.

REND

Minden kommentár nélkül.

Barátom, akinek szerény vityillója van a főváros közelében, maga is nincstelen ember, talán azért van érzéke a nyomorultak és földönfutók sorsához. Estefelé lerongyolódott vándor állított be a konyhába. Alamizsnát akartak adni neki, ő nem fogadta el: *munkát* kért, akármilyent, hogy megszolgálja a vacsorát. Hát milyen munkát adjak magának, szerencsétlen, mondta neki a barátom, magamnak sincsen mostanság. A vándor a kert felé vetett egy pillantást, elmondta, hogy okleveles kertész, ő rendbe hozná az udvart és a veteményest. Ott tartották, két hétig dolgozott, rendbe hozta a ház táját, felaprította a fát, kicsinosította a kertet, főzeléket ültetett, csirkét nevelt. Nem kért érte mást, csak amit adhattak neki: ellátást és egy vackot a padláson. Két hét múlva, hogy a dolgát elvégezte, megköszönte a szívességet, és odébbállt, szerencsét próbálni. A harmadik héten behívták barátomat a községházára a „kertészük" ügyében. Már azt gondolta, állást akarnak adni neki. Nem erről volt szó. Kiderült, hogy barátom kihágást követett el, mert nem jelentette be a nála lakó kertészt, ötven pengő pénzbírságra ítélték.

Még nem fizette ki. Azt mondja, le fogja ülni. Megérdemli.

Az Est, 1933. július 21.

NÉGY LITER LEVEGŐ

amennyi egy marhahólyagban vagy egy pár filléres gumilabdában elfér: ennyire volna csak szüksége annak az öt-hat, súlyosabb esetben nyolc-tíz fiatal életnek, amit hetenként matematikai pontossággal elvisz a Duna és a Balaton, semmi másért, csak azért, hogy „beteljen az írás" és igaza legyen a vikendi statisztikának. Négy liter levegő, amennyi a legnagyobb viharban is víz felett tartja a bajba került utast, míg segítséghez jut - négy liter levegő, ami hiányzik hozzá, hogy a különben is könnyű emberi test el ne merüljön! De hát miért hiányzik ez a négy liter levegő olyankor, mikor szükség van rá? Himlőben kevesebben pusztulnak el manapság, mint vikendi vízisportban, a himlőoltás mégis kötelező - miért nem köteleznek hát mindenkit, aki hajóra vagy csónakra vagy vízimotorra vagy regattára száll, vagy akárcsak úszótréningre indul, hetykén és hencegve, bízva rugalmas izmaiban (*ezek* között leggyakoribb a későbbi áldozat), hogy ezt a négy liter levegőt magával vigye, a pad alatt vagy a csónak orrához kötve, vagy akár a trikóhoz erősítve, veszély esetén felfújható formában - miért nem büntetik meg, *önmagával* szemben elkövetett vétkes gondatlanságért, aki elmulasztja? Négy liter levegő - ennyit talán megér az élet olyan korban, mely milliárdokat áldoz a halálra.

Az Est, 1933. július 23.

SZÁRNYATLAN ANGYALOK
Légtornáz produkció a nyári cirkuszban

Következő szám: tizenhármas, ahogy a karcsú lábú Herold tábláján látható, kényesen sétálva körül a manézs dobogóján. Kereszt alakú hálót feszítenek ki embermagasságban a tetőzetről csüngő hintalécek alá. A tartókötelek megfeszülnek. A lámpák kigyúlnak. A reflektor a bejárat felé lövell. Csillagok sziporkáznak a magasban. Gongütés. A nyolc légtornász, kék trikóban, karcsún és nesztelenül kisuhan - szinte észre se vetted őket, csak mikor fürgén ott libegnek már a négyemeletnyi magasba kapaszkodó hágcsók pókszövetén.

Fönt a magasban, szemben egymással, két hintapár, jókora távolságban. Mindegyikre két tornász jut. Kecsesen és súlytalanul helyezkednek el. Az akváriumi csendet éles rikoltás metszi át - a feléd eső hintán most veszed észre a Bohócot, kék trikók között a maga külön jelmezében.

*

Nincs menekvés a cirkuszromantika örök hatása alól: a Goncourt fivéreknek igazuk van, s Herman Bangnak, a *Négy ördög* költőjének is. És ennek a romantikának csakúgy jelképes hőse és prototípusa a légtornász, mint Werther vagy a tüdővészes költő a szerelmi regényesség világában.

Itt is, mint amott, valami örök vonás lappang a hatás mélyén, de ez talán még ősibb, általánosabb.

A „produkció” megkezdődik.

Előbb az egyik hintapár indul el. Mint a sikló, csúszik le az első, elkapja a lécet, alulról, kilendül. Szembe vele társa lábával kapaszkodik a kötélbe, mozdulatlanul lóg lefelé. Suhan a hinta, túl a vízszintesen. A tornász teste könnyedén feszül, most elérte a holtpontot, s ekkor oly természetesen s magától értetődő könnyedséggel, mint ahogy a fecske bukik át a telegráfhuzalon, elereszti a lécet. Kettős bukfencet vet a levegőben anélkül, hogy zuhanna - már el is kapta a másik lelógó két kezét - elkapta, de csak egyet hintázik rajta, s azt is elereszti megint, a legmagasabb ponton: most hossztengelye körül perdül meg másfélszer, nem rövidebb s nem hosszabb idő alatt, csak addig, amíg másodpercnyire kellett: az elhagyott, üres hinta ezalatt éppen odaért megint tehetetlen lengésében, s ember és halott tárgy találkozása pontosabban és biztosabban következett be, mint valami csillagászati esemény: hold- és napfogyatkozás. Az emberkéz elkapta a randevúra érkezett hintát, s megint eggyé forrnak, s jön a következő rész.

Most a másik hintapár lódul. Felváltva röpköd a két pár kék pillangó, élénkül a kép, merészebbek a lendületek, gyorsabb a bukfencek tempója, kapkodod a fejed, pillanatra kiáll a szusz tátva maradt szádból, lehetetlennek érzed, hogy össze ne koccanjon a két suhanó alak. De aztán elragad a lendület, s mint ahogy nem félted a víz tükre fölött cikázó szitakötőket az összeütközéstől vagy lezuhanástól: nem jut többé eszedbe, hogy ezek végre mégiscsak súlyos testek. Nehézkedés vastörvényeinek országából valók. Láthatatlan szárnyakat se kell már képzelned vállaikra, hiszen a Test maga szabadult fel, s repül biztosan és vidáman a három kiterjedésben való, tökéletes mozgás mámorában és gyönyörében. Vagy a karok és lábak váltak ernyővé és uszonnyá, vagy a levegő sűrűsödött meg körülöttük, hogy bukdácsolni lehet benne, mint a medencében - néhány perc alatt egész természetesnek találod az üres térben szikrázó szaltókat és fordulatokat, emelkedést és süllyedést, kitárt karokkal és gombolyaggá összesodródva a szökelléseket és elpattanásokat, az egész boldog, önfeledt hancúrozást négyemeletnyi magasságban, a semmiben: szinte fölösleges kelléknek tűnnek a hinták, éppen arra valók csak, mint kanári kalitkában azok a kis karikák, amikre pillanatnyi pihenésül röppen a

madár. S most később azon csodálkozol, s azt gyanítod mesterkélt trükknek és szemfényvesztésnek, hogy íme, az egyik pillangó „véletlenül" nem kapta el pontosan a kinyújtott kezet, s hanyatt-homlok zuhan le a hálóba, hogy a következő pillanatban ott kússzon megint a hágcsó pókszövetén.

*

Ez a káprázat merőben másvalami, talán éppen az ellenkezője annak, amit a technika vívmányai által felszabadított emberi test gőgös reménye vetít a tudományos utópiák bűvös lámpája elé. Milyen nehézkesen, izzadtan erőlködik és berreg és zihál ehhez képest a repülőgép vagy a vízi torpedó, s még az a motorbicikli is, amit az előbbi számban mutattak be vagy akár a görkorcsolya és a ródli, odakint a ligetben. Itt éppen a minden *eszközét*, minden *mankóját* eldobáló meztelen emberi test bukkan elő, az évezredek óta magára szedett szerszámok alól - előbukkan, kinyújtózik, behunyja a szemét, s szemeink előtt álmodja vissza magát ama legősibb valóságba, amit értelme és tudata rég elfelejtett: csak az izmok és idegek emlékeznek még rá. Miért találod oly természetesnek, élőnek, önmagadra emlékeztetőnek ezt a képtelen táncot? Mert *benned* bujkál valahol - te talán nem szoktad álmodni, hajnal felé, a hűvös szobában, fönt a hatodik emeleten, hogy kilépsz az ágyból, gondolkodás nélkül az ablakpárkányon kúszol, elereszted magad, s szárnyak nélkül, kitárt karokkal lebegsz és kóválygogsz a házak felett anélkül, hogy ezen különösképpen csodálkoznál?

Az új lélektan szerint ilyenkor még ágak között röpködő *rémmaki* ősödnél is régibb családodra emlékezel: denevérnek és repülőgyíknak hiszed magad megint, mivelhogy az is voltál valamikor, csak elfelejtetted.

*

S egyszeriben jelképessé válik az egész Ádám előtti kép, aminek korlátlan szabadságához képest kalitkának és börtönnek tűnik az édenkert nehézkes boldogsága. A nagy reneszánsz festők látták ilyennek Isten környezetét, mielőtt az embert megalkotta: szárnyatlan, emberhez hasonló figurák, mégis arkangyalok és kerubok, szabadon lebegnek a felhőkárpitok közt, áhítatos tekintetükben nincs semmi a rémületből, amit később büntetésből kellett megismerni korcs utódaiknak: halandó embereknek.

S mintha csak tudnák, hogy *misztériumot* játszanak a derék légtornászok: íme, íme a kék angyalok közt, nyolcadiknak, ott ágál és visítozik Lucifer is, a Bohóc, ő már ismeri minden félelem okát, a Veszélyt - a nagy szaltók után (amiket természetesen ügyesebben csinál a többinél) visítozva és egész testében remegve kapaszkodik meg, s mered a mélybe, s a végén, ordítva álfélelmében, amire majd meg fogja tanítani még meg sem született tanítványát, Ádámot: ájultan ereszti el a kötelet, és kapálódzva, ordítva, szörnyű grimaszokkal zuhan alá, bukott angyal, gonosz sátán.

Ő még csak a hálóba, Ádám és Éva a nyomorúságba és halálba.

Pesti Napló, 1933. július 25.

N. O. É.
Noé Zeppelinje

Hát érthető is. Még rémesebbet is álmodhattam volna, amilyen hangulatban voltam, első este, a nyaralóban, amit keservesen lefoglaltam.

Lefoglalom: zuhog az eső. Kiveszem: zuhog az eső. Beköltözünk: zuhog az eső.

Ilyen még nem volt a világon, mint ez a nyár, nem igaz? Azazhogy volt éppen... Hiszen erről van szó.

Tetszik tudni, mikor volt utoljára ilyen pocsék időjárás Közép-Európában? Megbízható szakkönyvekből válaszolhattok.

Nem is olyan túl régen. Már a Föld korához képest nemrégen, az pedig megbízható mérték, mert a Föld sose tagadott le a korából. (A Vénusz, állítólag igen, legalább Merkur azt állítja.) Harmincezer éve, kereken.

Tudniillik akkor volt a harmadik és utolsó úgynevezett *jégkorszak*. A gleccserek lecsúsztak a sarkokról, hideg zuhany lódult Európa nyakába.

Viszont ma már egészen bizonyos, ki van mutatva, hogy ez a jégkorszak *azonos* a bibliából ismert *özönvízzel*, amire hagyományokból emlékezett a történelemelőtti ember. Az történt ugyanis, hogy az a nagy lapályos szárazföld, ahol most a Földközi-tenger hullámzik, süllyedés következtében néhány hónap alatt víz alá került: Gibraltáron keresztül beszakadt az Atlanti-óceán.

Na most már értik, remélem.

Alighogy elalszom, arra ébredek, hogy kedvenc kávéházamban ülök, de mezítláb. Mindenki mezítláb ül, ugyanis tizenöt centiméteres víz alatt áll az egész utca. Mi az, hogy utca, egész Budapest. És zuhog és zuhog az eső. A mezítlábas pincérek tocsogva szaladgálnak. Izgatott suttogás, találgatás, hogy mi lesz.

Rikkancs rohan be, messziről ordít:

- Az *Özönvíz* rendkívüli kiadása! Holnapra harminc centiméteres emelkedés várható! Óriási hossz a trikópiacon! A miniszterelnök nyilatkozata!

A hamar népszerűvé vált időszaki lapot szétkapkodják. Sietve lapozom át, és bosszankodva állapítom meg, hogy Salusinszky szerkesztő úr megint kihagyta *Richtig bácsi az Ararát hegyén* című pompás karcolatomat.

Persze, kellett a hely.

Az *Özönvíz* rendkívüli kiadása oldalas, nagybetűs riportban számol be a legújabb szenzációról.

Ma reggel megalakult az *N. O. É.* (Nemzetközi és Országos Életmentés) monstre Zeppelin-építő részvénytársaság, óriási tőkével. Úgy látszik, *Krausz Simon* hozta össze a pénzcsoportot, állami támogatással, ez abból valószínű, hogy a részvénytársaság vezérigazgatói állását *Berzeviczy Albert* volt szíves vállalni. Az „Ibusz" utazási iroda teljes apparátusával bekapcsolódik a vállalkozásba.

Óriási Zeppelin-típusú léghajóról van szó, ötezer férőhellyel, minden utas számára külön ketrec, szárítófülke, teljes ellátás, az apadás kezdetéig. A részvénytársaság vállalja a felelősséget, hogy mire a víz eléri a János-hegyi Erzsébet-kilátót, fixundfertig elkészül a hajó, hogy

aztán fél évig... ha kell, egy évig, üzembiztos állapotban lebegjen a világ fölött, míg ismét leszállanak a vizek. Jelentkezés nincs.

Ez a hajó *maga* választja ki utasait, ősi tanulság szerint. Válogató bizottság működik, mely esetenként bírálja el, autonóm jogkörrel, kit hívjon meg a Zeppelinre. Holnaptól kezdve kezdik kibocsátani a zárt, névre szóló meghívókat, lakásra, címekre. Aki kap meghívót, azonnal jelentkezhetik az irodában, hogy útlevelét és jegyfüzetét kiváltsa. Aki nem kap... hát istenem! Pechje van. Mindenesetre sokan lesznek, s az utóbbi évek eseményei hozzászoktattak bennünket a vízi élethez. (Egyébként a konkurrens *Búvárharang* című időszaki lap már gyűjti az aláírásokat egy *víz alatti* szállodához való tőke összehozása érdekében.) Most majd néhány hónapig izgalmas tippelésben él minden közéleti férfiú és nő: - Kapok meghívót, nem kapok meghívót? Állítólag fogadóirodák alakultak az új játéknak a kiaknázására.

Izgatottan tárgyaljuk az eseményeket, miközben a víz lassan emelkedik.

A forgóajtón most fordul be a *Színházi Élet* árusítóinak új, színes kihordó ladikja. A legfrissebb számot osztogatja: már benne vannak a „Miss Noé-választás" feltételei. A Zeppelin legcsinosabb női utasa a kikötés napján, személyesen bocsátja el a békegalambot, s ha ez nem tér vissza, Farkas Imre borítja a győztes Miss vállaira a Szivárvány szalagot.

Az Est-konszern plakáton hirdeti új pályázatát: az előfizetők közt ingyen telket sorsolnak ki Ararát hegyén - megérkezés után rögtön átvehető!

Egész délutánom izgatott várakozásban telik el. Mi lesz velem - kapok meghívót, nem kapok meghívót? Könyvtáramnak még víz fölött maradt polcáról leveszem a bibliát, és izgatottan lapozgatom: némiképp megnyugtat, hogy a régi özönvíz alkalmából nálam sokkal kisebb állatokat is felvettek a hajóra.

Hat óra felé a víz derékig ér. Trikót húzok, és tekintettel, hogy bérletem az autóbuszcsónakra nincs kiváltva, csak úgy gyalogosan ugrom be a New York kávéházba, *Nagy Imrével, Az Ojság* kitűnő szerkesztőjével találkozom. Meglepetésemre *új* vicceket kér, tegnap óta gyűjti őket. Hirtelen feleszmélek: persze, milyen okos számítás! Ő már *özönvíz utánra* gondol, hogy legyen *megint* anyaga özönvíz előttről!

Többször telefonálok haza: mi újság, jött-e levél? Végre nyolc felé jelzik, hogy hivatalos irat érkezett *„N. O. E."* felirattal.

Dobogó szívvel úszók haza, azt hiszem, crawl-ozok örömömben. Biztos, a meghívót küldték - mégis eszükbe jutottam!

Izgatottan bontom fel.

Az Igazgatóság egyrészt örömmel, másrészt sajnálkozással, a következőkről értesít. A közgyűlés határozata szerint a Noé Zeppelinre való felvételem iránti javaslatát egy titkos tisztelőmnek vissza kellett utasítani, helyszűke miatt - viszont kárpótlásul bevettek a jelölő bizottságba, holnaptól kezdve én is azok közt leszek, akik felvételre ajánlhatnak utasokat.

Ige... e... en?!!

Így vagyunk?!!

Már megint a megszokott eset - az én protekciómmal életmentő állásokat lehet elérni - de én magam nem jutok Kánaánba?

Nnna jó!!

Hát - majd teszek javaslatokat a legközelebbi közgyűlésen, hogy kiket kell okvetlenül felvenni, kiket kell itthagyni!

Estére összeírtam egypár nevet és céget. Legjobb belátásom és érdekeletlen, tiszta lelkiismeretem szerint. Nekem mindegy, én úgyse leszek a Zeppelinen.

Javasolni fogom a következő felvételeket:

Raisits tanár urat, kitűnő barátomat, az Állatvédők elnökét.

Kis *Pethest. Dénest* nem.

Kabaréművészek közül *csak* ezt a kettőt, hogy ne legyen konkurrencia az Új Világban: *Radót és Salamont*.

Lajthayt igen. *Békeffi Lászlót* nem. Csinálja egyedül, ha tudja.

Szomory Dezsőt igen. *Berzeviczyt* nem.

Márkus Lászlót is, *Hómant* is, *Voinovichot* is. Intézzék el a dolgot a hajón.

Goth Sándort igen... na, nem bánom, *Góthnét* is!

Bajort, Törzsöt, Hunyadit igen.

Fábiánt, Vázsonyit igen. *Gál Jenőt* - nna, majd meglátom!

Molnár Ferencet - igen.

És végre, *Sajót* igen - *Hacsekot* nem! Nem és nem! *Így* mutassa meg!!...

Jó mulatást Ararát hegyén!

Színházi Élet, 1933. 30. szám

A NAP SZENZÁCIÓJA

szerintem az a mázolósegéd (egyik szenzációt a másik után hozza ez az ipar!), aki létrán jön Gráctól Budapestig, családja kíséretében. Persze nem úgy kell érteni, hogy a létra olyan hosszú - a létrát lába közé kapva nyargalja meg hősünk, legújabb bajnoka a vállalkozó szellemek ama nemzetségének, amelyik hol hátrálva gyalogol a föld körül, hol tojást táncoltatva az orrán mássza meg a Montblankot, sőt magasabb polcokat is. Ezúttal nem léha fogadásról van szó, a létralovag ezzel az útjával egyrészt munkanélküliségét akarja demonstrálni, másrészt éppen a feltűnőséggel, munkához óhajt jutni, azért hozza magával kedves családját is, beleszámítva - Grácról lévén szó - valamennyi nagynénit (akik, mellesleg mondva, szintén nem megvetendő rekordteljesítményt vállalnak: folyton *felnézi* a létrára!). Nem rossz dolog, de azért aggódom, nehogy túlságosan divatba jöjjenek megint ezek a búcsújárások, a *mesterség eszközeivel*, mint Mohamet és a zarándokok korában - az utolsó konfliskocsis emlékezetes utazása Pesttől Bécsig még megjárja, sőt talán ez a létraaraszolás is sikerülni fog - de mi lesz velünk, költőkkel, ha a szakma nehézségeit hasonló demonstrációval akarja népszerűsíteni valamelyikünk? Képzeljék el, verslábakon Pesttől Grácig! - valamivel nehezebb teljesítmény. Mázolók, vigyázat - ne mázolják az ördögöt a falra! Sajnos, a baj magától is létrejön, miközben a létra jön.

Az Est, 1933. július 30.

VIGYÁZAT, ROBBANUNK!
(Nyári éjszaka a sváb-hegyi csillagvizsgálóban)

A dolog úgy áll, hogy ama legörökebb aktualitás, amelyet ma éjszaka tárgyaltunk *Tass* és *Ternék* igazgató urakkal a sváb-hegyi csillagvizsgáló kupolái alatt, a csillagos nyári éj sátorában, valahogy elkerülte a napilapok figyelmét. Pedig példátlanul izgató és különös és...

*

Röptében visszakapom a szót, majdnem azt mondtam, „és érdekes". Ez a kifejezés nem illik rá. Az *„érdekes"* szó az *„érdek"*-ből származik, s a csillagászat az egyetlen emberi tudomány minden tudományok között, amit minden érdek, minden *hasznost is* mellékgondolat nélkül fejleszt és feszeget és kutat az életnek talán legnemesebb, legcsodálatosabb megnyilvánulása: az emberi kíváncsiság.

A *legtisztább* tudomány. Tudományok közt az, ami művészetek közt a költészet.

Játék ez, de isteni játék. Játék mivoltában nagyszerűbb és komolyabb minden erőfeszítésénél a harcoló életnek. Nem hiszem, hogy egy ágyúgyár vagy egy repülőtelep mélyebb megilletődést válthatna ki az emberből, mint ez az Ucháciusra emlékeztető, óriási cső, amint halkan és könnyedén szögezi hatalmas torkát a Végtelen felé, miközben a kupola elfordul, s a kőlap, amin állunk, lassan emelkedni kezd.

Boszorkánykonyha. Vagy a Verne holdba repülő lövege.

- Most tessék itt alul benézni.

A látótérben ott lebeg a Szaturnusz, sárgán és plasztikusan, kiemelkedve szinte hátteréből. Gyűrűje most ferdén, felülről látható - közelében Rhea, a tíz holdak egyike, világító pont.

Aztán Vega következik soron, ragyogó gyémánt, a mennybolt Kohinoórja - szinte vakít, ahogy szembekerülsz vele.

Egy szelet az éppen lebukó félholdból - a hegyláncok árnyéka élesen nyúlik el, belelóg a krátervölgybe. Ijesztő, szívszorongató ez a kietlen, kopár vidék, egy ripacsokkal és szemölcsökkel és repedésekkel és himlőhelyekkel eléktelenített arc.

Ugorjunk gyorsan pár billió kilométert. Ez a két ikercsillag, egymás körül keringve - az egyik vörös, a másik kék - mindjárt vigasztalóbb látvány. Szinte kinyújtod érte a kezed - csak az tart vissza, hogy még ha odaérne is, nemigen találnád a helyén: negyven esztendővel ezelőtt lehetett ott, ahol most látod. Ennyi idő kell hozzá ugyanis, amíg a fénye eléri szemünket, a reflektor tükrein át.

Negyven év is szép idő, de mit szóljon az ember ahhoz a csillaghalmazhoz, amit egyenesen a Tejútból emel ki kíváncsi tekintetünk elé Ternék tanár úr? Ez a csillaghalmaz kerek százezer év előtt indította útnak azt a sugarat, ami e pillanatban szelte át szemlencsédet - de ha ennyi se elég, parancsolj, amott egy ködfolt a Tejúton túl - a képe *százhúszmillió* évet utazott másodpercenként háromszázezer kilométeres sebességgel, mielőtt most megérdemelt pihenőt talált a fotográfuslemezen.

Nem lehet itt jelzőket használni. „Magasztos", „fenséges", „földöntúli" - milyen nevetséges szavak - s még a „végtelen" szó is, ugyan mit jelent? A költőt valami restelkedés fogja el, amiért le merte írni ezeket a jelzőket, valaha verseiben.

Így tehát minden kommentár nélkül értesítem *Az Est* olvasóit a következő ténymegállapításról.

Szűkebb világmindenségünk, az úgynevezett Tejútrendszer, ez a lencse alakú csillaghalmaz, a maga háromszázmillió fényévnyi átmérőjével, mialatt az olvasó reggelijét fogyasztja, húszezer kilométeres sebességgel rohan a legközelebbi, hasonló méretű rendszer felé.

De soha nem fogja utolérni, ne tessék félni.

Az a ma ismert harmincmillió hasonló rendszer *egyre fokozódó* sebességgel száguld *kifelé*, el egymástól, egyre fokozott távolságba kerül egymástól és valami ismeretlen központtól - a Világot egy Heckmann nevű tudós tavaly felrobbant bombához hasonlította, amelynek részecskéi éppen most repülnek szerte a sötétség és üresség kárpitja felé.

*

Meg tudom érteni csillagász barátomat, aki otthagyta a pályát, és este homloka fölé tartott kézzel jár az utcán, hogy ne is lássa őket.

Rémes dolog ez. Jobb nem gondolni rá.

Az Est, 1933. augusztus 5.

A STERILIZÁCIÓ

kérdése újra időszerűvé lett, hiába - jobboldali és baloldali és középtermetű országokban egész komoly formában tárgyalják, tudósok és politikusok a javaslatot, hogy a beteg, de különösen az ideg- és elmebeteg férfiakat műtéti beavatkozással kell megakadályozni benne, hogy terhelt utódaikkal rontsák az emberi fajok színvonalát. Törvénnyé még Németországban se vált a javaslat, de a gondolat védelmezői és ellenzői olyan heves harcban állanak Európa-szerte, hogy a humorista nehezen tartja vissza viszkető tollát, mely mindenáron szatírát szeretne írni a két pártról, amint operálókéseiket fenve ott állanak egymással szemben, sterilizálni óhajtván az ellenkező felfogás hirdetőjét, aki nyilvánvalóan csak elmebeteg lehet, s így nem szabad gyermeket nemzenie. Viszont szatírát nem írni nehéz ugyan, írni azonban veszélyes: megelégszik vele, hogy kiemelje a sok javaslat közül a legutóbbit, az angolt - e szerint ugyanis a *buta férfiakat el kell tiltani a honosodástól*. Mint néhai kedves barátunk, Zakata írta egyszer a *Balmazújváros* című helyi lap vezércikkében: óva intjük Angliát ettől a lépéstől. Ki akarják irtani az országot? Az istenért - ha a buta embereknek se szabad megházasodni -, ki fog akkor házasodni Angliában? És az egész világon?

Az Est, 1933. augusztus 11.

KARINTHY FRIGYES IRODALMI LEVELE

Egy angol író huszonöt éves jubileuma. A szórakoztató hetilap, amelynek vasárnapi glosszáit írja, külön jegyzettel ünnepli ez alkalomból *G. K. Chesterton*t, akit nálunk humoros detektív-regényéből *(Egy ember, aki csütörtök volt)* s *Orthodoxy* című könyvéből ismer a közönség.

Önmagát, a tulajdon zsenijének „ezüstlakodalmán", heti glosszájában egyszerű léleknek vallja Chesterton, s ezen az alapon mentegetőzik, ha kedvére valónak tartja ezt a jelképét, bár úgy érzi, hogy a kor szelleme divatjamúlt értékeknek tartja az ezüstöt és az aranyat (s milyen igaza van; lásd londoni konferencia!), nem annyira gazdasági jelentőségük, mint inkább fizikai

tartósságukra való tekintettel. Úgy veszi észre, hogy a korszellem (technikában és iparban csakúgy, mint művészetben és politikában) a kevésbé tartós, de nagy tömegben előállítható anyagokat kedveli, s aki eszméivel, gondolataival, hitével, meggyőződésével való „papírlakodalmát" túlélte, azt máris úgy hajlandó tisztelni, hogy eszébe se jut az illetőnek az önmagával kötött házasság „gipszlakodalmát", „gumilakodalmát" vagy pláne „kaucsuklakodalmát" becézni. A kor a változatosságot kedveli - állapítja meg rezignáltan Chesterton, s csak éppen az a gyanúja, hogy nem helyes az a mód, ahogy hozzájutni igyekszik. A változatosság neki is eszménye, de rájött, hogy az utca képe például sokkal változatosabb és elevenebb színpad a számomra, ha ugyanabból az ablakból nézem, mintha felülök valamely száguldó autóra, mely együtt haladván a többivel, relatíve kevesebb látnivalót nyújt utasának. Huszonöt esztendejének legfőbb tanulsága, hogy az állhatatosság biztosítja a legtarkább változatosságot.

*

Más helyen ugyanezt a gondolatot Cervantes börtönbeli életélményével fejezi ki Chesterton, összehasonlítva a modern globetrotter élményével. Előbbinek lelkében néhány szálloda és pályaudvar katalógusává zsugorodott össze mindaz, amiből utóbbi Don Quijote korát meglátta és láthatóvá tette.

A stilisztika azt a felfogást, mely „ad absurdum" egy látszólagos logikai bukfenccel bizonyít be vélt igazságokat: *paradoxonnak* nevezi, de magát a paradoxont inkább hajlandó a mulatságos elme, sőt szójátékok közé sorozni, mint a valódi, örök érvényű igazságok megismerésének komoly eszközét látni benne. Szívesebben is látja éppen ezért a költészetben, mint a filozófiában.

Ha a paradoxon fejlődéstörténetét valaha megírnám, külön fejezetet szentelnék az angol íróknak, *Swift*-től *Wilde Oscar*-on és *Shaw Bernard*-on keresztül, egészen Chestertonig.

Swift-nél a paradoxon még nyers: egyedüli célja meghökkenteni, megdöbbenteni, az embert rákényszeríteni, hogy alázattal ismerje el ostobaságát, a bölcsességre való képtelenségét.

Wilde paradoxonja öncélú, becses játék, jóindulatú szkepszis melléktermék, inkább minden igazsággal szemben táplált gyanúból származik, mint új igazság keresésének vágyából. „Minden igazságnál van, ami igazabb - az ellenkezője."

Shaw paradoxonja fegyver és harci eszköz, valamely előre elszánt meggyőződés védelmében. Egyetlen célja nevetségessé tenni ellenfelét a vitában.

Chesterton dialektikájában a paradoxon egészen új jelentőséget kap. Nem *bizonyítása*, vakmerő ötlettel való alátámasztása a logikával megközelített igazságnak: hanem maga a megismerés *módja* és *módszere*, a paradoxont el kell fogadni, nem *annak dacára, hogy*, hanem *azért*, mert ellentmond a logikának, a *tapasztalt igazság nevében*. A tapasztalt igazság ugyanis, Chesterton szerint, *mindig* ellentmond a konvencionális logikának.

Íme, egy Chesterton-paradoxon: *„Őrült az, aki mindenét elvesztette, csak az eszét nem"*.

Ez nem játék a szavakkal. Ez a tiszta igazság: kérdezd meg a modern pszichiátert.

*

A szavak, nagyon természetesen, új jelentést kapnak ebben a világban, amit ő „Tündérországnak" nevez. Felcsillannak, gyémánttá válnak, mintegy varázslatra, a szürke kövek, az egymással szembenálló túlerők kaleidoszkópjában. Csak aki konvencionális hallomásból tud Chestertonról, hiszi el az unalmas politizálóknak, hogy ez az író valami konzervatív klerika-

lizmust képvisel - „izmus” - és Chesterton minden izmusok ellensége! Mit tehet róla, ha a szótárkészítő lelkek tehetetlensége a lexikonnak valamelyik kötetébe nyomorítja a felfedezést, az igazságot, amely *véletlenül* a katolicizmushoz, *véletlenül* a pozitivizmushoz, *véletlenül* a reakciósok vagy *véletlenül* a forradalmárok dogmáihoz hasonlít? Nem az a fontos, hogy ezek a dolgok milyen *messze*, hanem az, hogy milyen *közel* állanak egymáshoz, ha magasról nézzük őket.

Halhatatlan ember című vastag kötetében, amit válasznak és vitairatnak szánt Wells *Világnézet*-ére, igen barátságosan invitálja „eretnek” kollégáját kompromisszumra.

- Nézze, *dear* Wells - szólítja meg békülékenyen -, ön, amikor novellát ír, olyan zseniálisan képzeli el az Időgépet, amelyben századok múlnak el percek alatt, hogy van az, hogy a fantáziája csak akkor hagyja cserben, mikor a legnagyobb szükség volna rá: a Valóság Regényének megírása alkalmából? Miért akar pápább lenni a pápánál, miért veszi oly halálos komolyan az Idő fogalmát, amit már a fizikusok se vesznek komolyan? Ön elhiszi Darwinnak, hogy „természetes” és reális módon a sündisznóból zebra lesz, s a majomból ember, jó, elhiszem én is, mert tetszik nekem ez a mesés változás. De miért nem hiszi el ön is Árgirus királyfinak, hogy a boszorkány varangyosbékává változtatta, aztán megint királyfivá, mikor ez a két dolog oly feltűnően hasonlít egymáshoz?

*

Katolicizmus!

Ünnepi gyónását így fejezi be Chesterton:

„Mindig hittem, sem a puritánok, sem a pogányok által meg nem értett értelemben az Egyszerű Életben: az egyszerű szívnek, s nem az egyszerű ruhának vagy diétás étrendnek a kérdése ez. Az új puritánok nem köszönik meg Istennek a bort, mert nem is isszák - az új pogányok megisszák, de nem köszönik meg. Mesebeli Omár, igával és batyuval a hátán, mikor a paradicsomkertben csodálta a puszta vadont, közelebb állt az igazsághoz, mint ezek ketten. A mi puritánjainkhoz képest pogány volt ő, a mi pogányainkhoz képest pedig keresztény.”

Színházi Élet, 1933. 32. szám

EGYOLDALÚ BESZÉLGETÉS TOMIVAL
És a remény, hogy egyszer párbeszéddé válik

Tomi kutyám, elhasaltál a fal mentében, fél szemmel vigyázva rám és a legyekre, meleged van. Lehet, hogy nekem is kutyácska hava, Kánikula herceg diktálja, amit beszélek hozzád, a felkunkorodó papíron, melyre gyanakodva sandítasz - nem vagy jó téma, Tomi, eszembe se jutnál egyébkor, a század eleje óta túlságosan divatba jöttél, boldog-boldogtalan veled foglalkozik, mióta Jack London újra felfedezett, hogy kiragadjon az aesopusi és lafontaine-i parabolák lomtárából, s annyi évszázad után megpróbáljon valami eredetit kihozni belőled: hogy *sui generis*, tulajdon jellemedből megsejtett vonásokból rajzoljon le. Regényhőst csinált belőled, méghozzá modern, lélekelemző eszközökkel, s ha magad, analfabéta létedre, nem is igazoltad a módszert elismeréseddel, ez a módszer mégiscsak megbízhatóbb volt a régieknél, mert legalább nem használt fel egyszerű hasonlatnak, amivel embertársainkat dicsérjük vagy szapuljuk. Azóta sokat szerepelsz, valóságban és elméletben egyaránt. A kutyaromantikára

nagyszabású kutyatenyésztés következett (egyszer már kimutattam, hogy nálunk embereknél se megy ez másképp: a nagy, romantikus, humanista és szellemi áramlatok után szaporodás szokott beállani), a kutyaszaklapok száma és színvonala szépen emelkedik, s ami az irodalmi műfajokat illeti, az anekdotáktól a komoly kutyaregényekig az általános műveltség feltételévé válik hovatovább a kutyaszakismeret. A tudomány is kiveszi részét a versenyben, ha számodra nem is mindig kívánatos módon: Pavlov híres kutyakísérletei óta komoly kilátásaink nőttek, hogy az emberlelkeket a kutyalélekből vezessük le, egzakt, tudományos módon csakúgy, ahogy valamikor az állati bonctanon keresztül jutottunk el az emberi test megismeréséhez.

*

Mindezzel csak azt akarom mondani, hogy forrásművekben nem volna hiány, ha egyszer elszánnám magam, hogy egész komolyan odafigyeljek rád, tanulmányozzalak és megértselek, Tomi kutyám.

És mégis, már első pillanatban, ahogy ezt a lehetőséget feldobom magamnak, meg nem magyarázható módon, de egész határozottan jelentkezik az ellenkezés. Az a gyanúm, hogy ebbe a tanulmányba csak úgy volna érdemes belefogni, ha előbb félredobok és elfelejtek mindent, amit valaha kutyákról, sőt általában minden állatról olvastam és hallottam - az út, amin megindulok feléd, Tomi kutyám, szerény és keskeny ösvény volna, nem kitaposott országút: mégis, jobban bíznék *kettőnk* ösztönében, hogy találkozunk rajta, mint ott, ahol útjelzők és nyilak mutatják feléd az irányt.

Elfelejteném Brehmet és Jack Londont, valóban és Phaidroszt és még a kedves, franciául elmés Paul Renard-t is, a maga hárommondatos, impresszionista állattanával s a németesen alapos Maeterlincket, aki túlbuzgalmában elhitte a vásári kóklernek, hogy a lova gyököt von és hatványra emel, megfeledkezvén a közbeeső műveletekről.

S miután az előítéletektől megszabadultam, még önmagamat is el kellene felejteni, hogy rábízhassam magam a nagyon vékony és semmitmondónak látszó, láthatatlan kis fonálra, ami összeköt bennünket, Tomi kutyám - arra az egyszerű tényre, amit a tudós egyszerűen letagad, a modem művész pedig restelkedve elmellőz: hogy mi ketten valahonnan ismerjük egymást, s valamiféle vonzalom fűz össze bennünket.

Részedről ez a vonzalom - akár azért, mert indulatosabb, tehát érzelmesebb vagy nálam, akár azért, mert ez az egyetlen forma, amelyben érintkezni tudsz velem - viharos kitörésekre vezet, vadul ugrálsz és lihegsz, szinte őrjöngsz, ha hosszabb távollét után találkozunk, rám veted magad, forogsz a tengelyed körül, egészen úgy viselkedsz, mintha meg akarnál ölelni, és kétségbeejt, hogy nincsenek hozzá emberi karjaid.

Részemről abban, hogy ölembe veszlek, vakarom a fejed, a füledet huzigálom, bedugom torkodba az öklöm, játszom veled, mint egy kisgyerekkel, s közben ugyanazt az ingerlő, kedves, szinte kéjes bizsergést tapasztalom, amit az élet bájának és kedvességének látása és tapintása vált ki az élőlényekből.

De ezek testi dolgok.

Van köztünk másfajta érintkezés is.

*

Ahogy a fal mellett hasalsz, elnyúlva és álmosan, egész halkan, szinte magam elé, oda se fordulva és folytatva az írást, kimondom a neved, közben fél szemmel figyellek.

Te se mozdulsz, csak bojtos farkaddal sepersz egyet a földön.

Többször megismétlem a kísérletet. Mindig ugyanilyen halkan. Mindig ugyanazzal a szerény kis farkcsóválással jelzed, hogy a sokféle hang közül, ami itt gágog és röfög és csipog és bőg körülöttünk, az udvaron, ezt a halk „Tomi"-t vetted csak tudomásul, mint olyant, ami neked szól, s amivel én szólítottalak meg.

Ha kézlegyintésre fordítom le, annyit jelent, mint a siketnémák szótárában ez a kifejezés: igen, itt vagyok, igen, itt vagyok.

Vagy még körülírtabban: szundikálok, te is itt vagy, dolgozol, nagyon örülök, hogy szeretjük egymást.

Rögtön utána megnyugszik a farkbojt, jelezve, hogy halk szólításomat ő se vette egyébnek, mint rokonszenvem biztosításának.

Most valamivel hangosabban mondom: Tomi!

Hevesebben és izgatottabban csóválod meg a farkad, és a fejed is felkapod. Ebben már világosan ezt jelzed: Na, mi az? Történt valami? Akarsz valamit?

Ha nem felelek, visszafekszel újra. De ha utána röviden és keményebben ejtem ki a neved, felcsapva a végét, mint a kommandóknál, vagy mikor hívunk valakit: rögtön felugrassz és odajössz hozzám, és felszegett nyakkal és szemem járását követve várod, mit óhajtok tőled.

*

Csak ezt a pici példát említem, s nem idézem a közhelyek unalmáig csépelt bizonyítékokat, hogy hányféle mondatot értenek a kutyák: most nem ez érdekel.

Itt az a gondolkodóba ejtő, hogy egyetlen szó különféle hanghordozását pontos értelmében különbözteted meg, mielőtt magam is tisztában volnék jelentőségükkel: a te viselkedésedből tudom meg, mit jelentett a hanghordozás. Erre nem „tanított" senki - ezt a magad megfigyeléséből állítottad össze.

A kínai nyelv látszólagos szószegénységét a gyakorlatban az teszi gazdaggá, hogy ugyanannak a szónak más-más hangsúllyal ejtve más-más értelme van. Ott a finom fül és finom hang differenciálja a nyelvet, és senkinek nem jutna eszébe, hogy a beszéd alacsonyabb fejlődési fokait lássa ebben a másféle változatosságban.

Nos, mi lenne, ha egyszer valaki egészen finom mérésekkel különböztetné meg a kutya farkcsóválásának minőségi és mennyiségi fokozatait, s azzal a passzióval, amiben rokon a bolondok makacssága s a felfedezők legnemesebb kíváncsisága, addig figyelné a jelenségeket, amikre ez a mozdulat vonatkozik, míg a kutyafark beszédének ábécéje itt nyüzsögne a keze ügyében?

*

Aki tanítani akar, annak meg kell tanulnia a tanítvány nyelvét: ez az első feltétel. Csak aztán kerülhet rá sor, hogy a tanítvány az ő nyelvét megértse.

Semmi elvi lehetetlenség nincsen abban, hogy az állatokkal egy napon beszélni tudjunk, tulajdon, emberi nyelvünkön. De ez nem megy erőszakkal.

A csókát és papagájt rákényszeríthetjük, hogy emberi szavakat kimondjanak: ebből ugyanis sose lesz beszélgetés. Minden beszélgetés alapfeltétele és célja hiányzik: hogy egymásról megtudjunk valamit, amit enélkül nem tudnánk. De mit beszél magáról a papagáj?

Itt csak az önmagunkról való megfeledkezés segít. Hinnünk kell benne, egészen komolyan, amire úgyis kénytelenek vagyunk következtetni: hogy az állatok igenis *beszélnek* - egymással is és (a kutya például) hozzánk is. Beszélnek hanggal és mozdulattal, zöngékkel és zörejekkel.

Most felugrottál, Tomi, és a kertajtóhoz futottál: ott állasz és türelmetlenül vakkantasz, vinnyogsz, a lábad emelgeted, morogsz, ugatsz: legalább száz szóval mondtad el, amit én röviden így szoktam kifejezni: Kérlek, nyisd ki az ajtót.

*

Íme, itt élnek körülöttünk évezredek óta felgyűlt mondanivalóikkal: és mi a Marsból várunk jeleket.

El fog jönni egy új Champollion, aki megfejti legalább a háziállatok nyelvének képírását: az állandó, egyértelmű jelképeket.

A múlt század végén tanúi voltunk, miként fejtette meg egy Freud Zsigmond nevű kutató ama bonyolult jelképrendszer néhány betűjét, amivel a *bennünk rejlő ősi állat* igyekszik megértetni magát a fölébe nőtt Emberi Intellektussal. Miért ne remélhetnénk hát, hogy a külső világban élő állattestvéreink vagy akár növénytestvéreink nyelvét is megfejti egyszer valaki?

Micsoda izgalmas idők lesznek azok, míg elmondják nekünk, sorban egymás után, amit annyi évezredek óta tartogatnak a begyükben.

*

De ehhez szükségünk van ama vonzalomnak nyílt bevallására, amit a keresztény dialektika szinte elavultnak tűnő szóval szeretetnek nevez, s amit Assisi Szent Ferenc a megértés egyetlen kulcsának tartott.

Állítólag beszélt is a madarakkal és a halakkal.

Pesti Napló, 1933. augusztus 13.

RÁKÁSZOK

Huszár Pufié a kastély és a tízholdas birtok és a kétlovas cséza, valamint a halászhálók, azonkívül a kétlovas cséza (vagy azt már mondtam?), amin a kastélyból kirobogunk Magyarkút felé rákvadászatra. Lulué a tekintély (azonos azzal a Bálint Lajossal, aki a Nemzeti Színház dramaturgja), valamint egy olyan Londonban készült vadászdressz, amilyenben Bennet lord jár, és peerjei és earljai szoktak „megvadászni" reggelenként.

Magam a tudást és alaposságot, tehát a szellemi tőkét képviselem a részvénytársaságban, a romantikus erdők közt trappolva fel a hegyekbe, részletesen kifejtem a rákokról, skorpiókról és tetvekről (egy család!) összegyűjtött ismereteim, például a rák különleges egyensúlyszervéről és térérzékéről, amit vadásztársaim tiszteletteljes undorral hallgatnak végig, csak Pufi jegyzi meg némi éllel (ki se nézne az ember ilyen élt, ilyen gömbölyű termetből), hogy nyilván a rákkutató intézetben töltöttem néhány esztendőt, mielőtt rászántam magam, hogy velük tartok. Mértékletesen felvilágosítom, hogy ez megint más dolog.

*

Kies vidék, déli elhajlású hegyek. Hátrafordulva a visegrádi vár bukkan elő, két hegy között. Kanyargós út, svájci táj, de Svájcban itt ezerszemélyes szállodákat építenének. Nálunk minden forgalomból kiesik ez a vidék. Kiesik e vidék, mondom.

Viszont hosszú fasorok merednek csupaszon és letaroltan az ég felé: apácalepke pusztítása. Egész hegyoldalak, mint rühes állat hátán a szőr, felborzolva, kihullott csomókkal. A fenyvesekben, hallom, vaddisznó, őz, róka és pisztráng. Komoly vadaskert. A nyári délután aranymártása önti el az egészet, mint sodó a kuglófot.

Nagyon jól érzem magam, egyelőre.

*

Kiszállni. Helyben vagyunk.

Erdőben, a fák közti árokban sötéten csobog a rejtelmes patak: vadászterületünk. A kocsis három ágat nyes botnak, három hálót akaszt a botok boldogabb végére. A hálók fenekére marhalépet köt, egy-egy jókora darabot. (Ezért hívják a lépet lépnek? Most veszem észre!) Átvesszük a felszerelést a kavicsos patakparton, ünnepélyes hangulat villanyozza fel a társaságot, amelynek izgalmában észre se vesszük, hogy fényképeznek bennünket, különféle pózokban, amelyeknek beállításával jókora idő telik el, de ezt a vadászbecsvágy lázában észre se veszi az ember.

Ezekután kezdődik.

Megfelelő távolságban mind a hárman lemászunk a patakba. Az ember lecsúszik, a hálót bemártja olyan helyen, ahol sok a kő és a gyökér - állítólag a fűzfa gyökerei közt tartózkodnak legszívesebben. Szentimentális népség!

Most várni kell. Halk telegrafálás. A kocsis hozza és viszi az üzeneteket.

Negyedóra múlva bal szélről jelzés. Az apró rákok a hálóban. Mit tegyünk? Nagyon aprók? Az egyik. Vissza kell dobni - megy az utasítás. A másikat csalán közé, a varsába.

További két perc múlva diadalmas ordítás jobb szélről. Két óriási szólórák. Idegesen és most már irigyen kapom ki a magamét, én vagyok a középcsatár. Nincs benne semmi.

Felmászom, megnézni a zsákmányt. Csakugyan gyönyörű példányok. Bátran megfogom az egyiket, derekánál, észre se veszem, hogy közben lefotografáltak megint, nyitott blendével két másodpercet exponálva.

Ebben a pillanatban Pufi jelentkezik. Ide gyertek, megint egy óriás, valóságos languszta. Csakugyan, a kiemelt háló fenekéről riadtan igyekszik kibújni, eleresztve a lépet, egy hatalmas példány. Lulu izgatottan figyelmeztet, nézzem meg, most láthatom, hátrafelé akart kibújni.

Kunszt! Nem is volt ideje megfordulni, és a háló nyílása se engedte. Hasonló körülmények között, emlékszem, egyszer magam is hátrafelé próbáltam menekülni egy... izé... hölgy hálójából. Pedig én csak egyenes ember vagyok. Egy szó se igaz a ráklegendából.

*

Félóra alatt tizenegy nagy rák. A kocsis szinte unottan dugdosta őket a csalán közé. Lenéző jóakarattal szól rájuk, mikor belekapaszkodnak a hálóba: „Na, ne okoskodj már!” Öreg cselédünk jut eszembe, aki csirkevágás közben szinte anyai szeretettel, fejcsóválva intette le a csapkodó madarat: „Mit físz úgy, te buta?” Mire a csirke csakugyan elröstelte magát, s bűnbánóan tűrte, hogy átvágják a nyakát. Ez a kocsis különben is talpraesett ember. Miközben

Lulut lent hagyva a parton, Pufival felhajtunk megkóstolni Magyarkút vizét, így pirongatja a makrancoskodó lovat:

- Hé-é! te... azt a primadonna szülédet... de büszke vagy... megszagoltad, hogy bekerülsz a *Színházi Élet*-be.

*

Félóra múlva térünk vissza, találgatva, mennyi lett azóta. Lulu diadallal vár bennünket. Na, mondjatok egy számot! Én harmincra tippelek. Pufi pesszimistább. Harminc. Huszonnyolc. Huszonöt.

- Pancserek! Pont ötven, egy tetűvel se kevesebb!

*

Diadalmenetben hazafelé, az alkonyodó erdőkön át. A távoli országúton, túl a töltésen, gyerekcsapat bukkan elő, derékhoz szorított karokkal futnak. Távcsövemmel felismerem Devecseri Pétert, Karinthy Cinit és Kondor Jánost. Mindent értek. A verőcei olimpiászra készülő sportifjúság tart tréninget. Magyarkútról futnak haza, öt kilométert, egy szuszra. Az a gyanúm, otthon kissé elnadrágolom a bajnokjelöltet, mondanom sem kell, ki az, ki lehetne más? Fut úgy, mint fentemlített primadonnatársa, a *Színházi Élet* jóvoltából.

Nézzük a rákokat. Nedvesen mászkálnak a kosár fenekén. Szép barnák. Nem szívesen gondolok rá, milyen vörösek lesznek nemsokára. Barnától vörösig egy lépés - mindenütt, Németországban is. Egyébként hatalmas ollóikkal leginkább újságírókra emlékeztetnek.

*

Apropó, olló.

Ezúton közlöm Pufival és Luluval, hogy megvan róluk a véleményem, összesen egy, mondd és írd: *egy* darabot adtak át nekem, nagy kegyesen a zsákmányból. Az is csak afféle manikűr-rákkörömollóval.

A többi negyvenkilencen ők osztoztak.

Annál is inkább csodálkozom, mert Pufi vendégszeretete országos hírű: ökörsütést rendezett, nekem is, uzsonnára, a kastély lovagtermében.

Persze, ez megint más. Vadászbecsületben nincs barátság.

De azért gyanús a dolog.

Színházi dramaturg és színész, pláne, komikus. Úgy érzem, kibántak az íróval.

A nagy ollókat ők tartották meg.

Olló az ollónak nem vágja át a nyakát.

Színházi Élet, 1933. 33. szám

LÉGTORNÁSZ ÉS RIPORTER
(Élmény és emlék)

Szemben a New York palotával, a Rákosi-szobor mellett néhány ember megáll és tátott szájjal felfelé bámul. Repülőgép nem kattog, másvalami köti le, illetve köti fel az érdeklődést a rekkenő melegben.

Fent a New York palota karcsú toronycsúcsán az aranygombon gubbasztó turulmadár szárnyai alatt (Pest egyik legmagasabb pontja, megfelel a huszadik emeletnek) két ember dolgozik a pár centiméteres párkányra támaszkodva, lábujjheggyel, hátradőlve az üres levegőben, kezükkel a szabadon felmeredő létra fokába kapaszkodnak. A létra inog, maga a turul szédülni látszik, szinte rebben a szárnya. A létra megbillen az egyik munkás súlya alatt, el kell ereszteni lábával a párkányt, átlábol vele a mélység felett, még éppen annyi ideje van, hogy elérje az egyik fokot, rátegye a sarkát, aztán utánarántva a másik lábát - véletlenül sikerült, most ott lóg a létra tetején, megtöröli kézfejjel homlokát, ehhez hátra kell billenteni a sapkát - nem ám félelemből, hanem a melegtől, negyvenfokos hőség árad a tompán csillogó fémkupakból.

*

És nincs taps, és nem áll meg a nagyváros zenéje egy pillanatra, mint a légtornászok parádés produkciója után - a hőségtől rezgő levegőben sivít az autóbusz, recsegnek a kocsik, a motorbicikli hülyén és szemtelenül kotkodácsol. Egy hölgy a bámészkodók közül émelyegve, sápadtan fordul el, nem bírja nézni. Néhányan megcsóválják a fejüket, továbbmennek.

Minden a beállításon múlik.

Ezek nem légtornászok odafönt, cirkuszi plakát nem hirdeti a nyaktörő mutatványt, az artista egyesületnek nem tagjai, nincs szerződésük európai turnéra. Napszámos munkások, nyilvánvalóan, meg kell igazítani valamit a tornyon, a gömböt kell kifényesíteni, odaerősíteni egy deszkát, amit a szél lekapott - egész mindegy, a munkabér szempontjából, a csatornában csinálják vagy az Eiffel-torony tetején.

*

Mit tűnődök itt, villan át rajtam, elő a noteszt, nincs idő ábrándozni, ki-ki maga mesterségét folytassa. Fotografálni kellene, ámbár innen alulról...

Fel kellene mászni valakinek a madárra, madártávlatból csinálni meg a felvételt, felülről, ahogy ők látják a várost. Közben megkérdezni őket, mi a nevük, van-e családjuk, az édesanyjuk él-e, szokta-e látni őket effajta munka közben. És hogy mit éreznek ilyenkor, megszokták-e, vagy le kell győzni mindig újra a szűkölő szédülést?

*

Ráérek egy percre tűnődve emlékezni, s meghajtani fejem egy elsuhanó arc előtt, amint a múlt ködéből halványan feltűnik.

Mintha itt állna mellettem lelógó, béna karjaival, felpeckelt madárnyakával, húszkilós gyermektestével Szamosi Armand, szemérmesen mosolyogva, közelhajolva fülemhez, hogy halljam suttogó hangját: „Vegyél ki, pajtás, egy cigarettát a mellényzsebemből, és dugd a szájamba - így, köszönöm. Mit nézel? azt a munkást? érdekes, mi? remek téma! egyszer csináltam ilyet, kilencszázhat július hatodikán felmásztam a Turulra, és megírtam, ezzel a címmel: festőmunkás voltam a New York tornyán.”

Mert ő találta ki ezt a műfajt, Szamosi Armand, az első amerikai stílusú telivér pesti riporter, aki mindent személyesen csinált végig, amit meg akart írni, hogy hű és átélt képet adjon az olvasónak - elment koldulni személyesen, és elfogatta magát, személyesen mint betörő, és éjszakákat töltött a toloncházban és lement a búvárharangba, mikor az Erzsébet-hidat építették, személyesen, és megírta az élményt, első személyben.

Most már pihen. S majd az ítélet napján mosolyogva fogja átnyújtani Szent Péternek a riportot. „Halott voltam százezer éven át a Kerepesi temetőben", amit a *Mennyei Napló* számára megírt.

Az Est, 1933. augusztus 18.

GANDHI MEGINT ESZIK

Valahogy kiegyezett az angol kormánnyal, abbahagyta az éhségsztrájkot, s valljuk be, akár gandhisták vagyunk, akár nem, megkönnyebbülten lélegzünk fel, ahogy a rádió világgá kürtöli, a lapok széthordják, a hangos híradók eredeti felvételben s az eredeti csámcsogást is megörökítve közlik a hírt: Gandhi megint eszik! Akármilyen kis mértékben, s ha csak futó gondolat formájában jelentkezett is, egyénenként, a nyugtalanság, mégiscsak százmillió ember képzeletében jelentkezett naponta - ejnye, én itt zabálok, a Gandhi meg éhezik, már harmadik hete, nem is értem, hogy bírja, igazán nem szép az angol kormánytól, hogy azt a csekélységet nem teszi meg neki, amitől abbahagyná a koplalást. Ahogy Gandhi le tud mondani a rizsfelfújtról, Anglia is lemondhatna Indiáról, és minden rendben volna. No de sebaj, egyelőre rendben van a dolog, és százmillió ember torkán megint könnyebben megy le a falat, nem szorítja össze a lelkiismeret-furdalás - érdekes statisztikai adat volna megállapítani, hány adaggal adtak el többet a vendéglősök tegnap óta, hogy Gandhi gyomrának korgása, felnagyítva a hangszórók gyomrában, nem mennydörög immár intő szózat gyanánt a bűnös világ felett. Ezt a szózatot, hála a hangszóróknak, mindenki meghallotta - azt a másik százmilliót, akiknek nevében beszélt, nem szokás észrevenni egy jelentéktelennek látszó különbség miatt! Mert mégiscsak van különbség, ha valaki azért nem eszik, mert nem akar vagy azért, mert nincs mit. Előbbiből legfeljebb gyomorbaj lesz, s a „gyomorpanaszt" meghallgatja az orvos - de ki hallgatja meg az egészséges gyomor panaszát, ha Gandhi megint eszik?

Az Est, 1933. augusztus 26.

CSÉNZS

Hát ez egy nagyon jó dolog, amit polinéziai tapasztalatokon elindulva, a világdzsembori legutóbb megint divatba hozott.

Csénzs. Magyarul: csere.

Magyarán: cserebere.

Tudományosan: cserekereskedelem.

A gödöllői világdzsembori erkölcsi elveinek megfelelően, kikapcsolta a minden egyszerű, nemes és természetes értékforgalmat bepiszkoló és megrontó pénzkereskedelmet, s visszatért az ősi kultúrák alapelveihez: nekem tetszik, ami a tied, neked tetszik, ami az enyém, cseréljük ki.

Nem kell ez az utálatos közvetítő, ez a kerek fém vagy szögletes papírrongy, vigye el az ördög, ha már nem hozta ide, aminek állítólag nincs szaga, mégis minden büdös lesz tőle, amihez hozzáért.

Örömmel állapítom meg, hogy Budapest úri közönsége nemcsak azt kapja fel, ami haszontalan és érdektelen volt, mint amilyen a *yoyo* volt, a szekszepil és a sztratoszféra - a cserebere, divatos szóval *csénzsolás*, percek alatt megnyerte a szívét ennek a könnyelmű, gyerekes, komisz és jószívű Pestnek.

Napok óta megrökönyödve tapasztalják a kereskedők, hogy a forgalom megcsappant: hölgyek és urak elkerülik a boltot, ellenben megállnak az utcán, zsebek és retikülök kinyílnak, szaglásszák és tapogatják egymás holmiját, hirtelen elhatározással átadják egymásnak, és boldogan mennek tovább.

Csénzsolnak.

Ifjú hölgyek egymás fejéről tépik le a kalapot, egymás feje alól kicsénzsolják a párnát, és egymás szájából kicsénzsolják az utolsó falatot.

A randevúra érkezett titkos házibarát, nagy meglepetésre, vadidegen hölgyet talál a „megbeszélt helyen", aki bájos közvetlenséggel közli vele, hogy ne vágjon olyan ostoba képet, a dolog nagyon egyszerű: barátnőjével, akit ide várt, kicsénzsolták egymás udvarlóját, s a barátnője e pillanatban találkozik az ő volt barátjával.

A cserebogárral való véleménycserét, melynek tárgya az a kérdés volt, hogy rózsámé leszek-e, felcserélik a cserevonaton kötött ismeretségből származó cseregyerekre vonatkozó információk beszerzésével: rövid az élet, nem érünk rá ábrándozni.

Na kérem.

Ha figyelik az apróhirdetéseket, tapasztalni fogják, hogy óriási módon megnövekedett a lapok cserepéldányaiban található „Elcserélném" kezdetű közlemények száma, s hovatovább kiszorítja az „Adásvétel" rovatot.

Abban a szerencsés helyzetben vagyok - s ezt előre bejelentem, nem cserélem el semmivel -, hogy a *Színházi Élet* munkatársa lévén, apróhirdetés helyett, a főlapban intézhetem el magántermészetű ügyeimet.

A csénzsolás divatja annyira megnyerte tetszésemet, hogy élek, sőt visszaélek előjogommal, s alábbiakban van szerencsém közhírré tenni csereüzletekre vonatkozó ajánlataimat.

Tehát.

Elcserélném anyagi helyzetemet (egyszerű helycsere, ami a bridzsben is előfordul), jó házból való textilgyár vezérigazgatójának anyagi helyzetével, hivatkozva Petőfi *Juhászlegény* című versének idevágó passzusára, mely szerint:

„Megveszem a szegénységet tőled,
De ráadásul add a szeretődet."

Azzal a megjegyzéssel, hogy utóbbit nincs módomban mellékelni, mert szóban forgó szegénységemnek, éppen a vele való csereüzlet révén, jutottam birtokába.

Politikusok figyelmébe: ne dobja el használt elveit, becserélem őket az érvényesülés művészetére vonatkozó vadonatúj elméleteimmel.

Elcserélném *Hitler* bajuszkáját és kellemes baritonját a Világ Megváltására vonatkozó összegyűjtött álmaimmal, ráadásul felajánlom Platón *Állam*-át, Marx teljes szakállát, Morus Tamás *Utópiá*-ját és egy meszely törkölyt.

Elcserélném leendő szobromat azzal a csinos hálószobagarnitúrával, amit az „Ileus szalon"-ban láttam, Dekobra lakásából.

Becserélném a még birtokomban levő megíratlan harminckétezer autogramot (megfelelő bizonyítvány kíséretében, hogy a jövőben ő adhatja ezeket helyettem) egy Johnson-féle motorcsónakkal (komoly ajánlat, lehet használt is).

Elcserélném *Einstein* száműzetésének keserű kenyerét azzal a hivatalos elismeréssel, amit huszonöt éves írói működésemmel szereztem. Jelige: szívet cseréljen az, aki hazát cserél.

Elcserélném *Molnár Ferenc* legközelebbi darabjának szerzői jogát általánosan elismert parodizáló tehetségemmel, amelynek birtokában annyi karikatúrát írtam műveiről, azzal a nyilvánvaló célzattal, hogy őt népszerűtlenné tegyem és ártsak Neki. Elcserélném használt zongorámat a pénzügyminisztérium legújabb adótervezetével, amelynek értelmében ezt a zongorát bármikor elvihetik tőlem adóhátralék fejében - és elcserélném fiatalkori költeményeimet azoknak az ügyvédeknek a muzikalitásával, akik ugyanezt a zongorát előre kiigényelték, magántartozásaim fejében.

Elcserélném mindazt, amit *Shaw Bernard-tól* tudok, mindazzal, amit ő tud rólam.

Elcserélném barátaimnak birtokomban levő hátam mögött mondott véleményét a birtokukban levő róluk szóló véleményemmel. (Csak a szerkesztő úrnak súgom meg, ne szóljon nekik, kitűnő cserét csinálnának.)

Elcserélném novelláim belső tartalmát *Thomas Mann* külső formáival, és elcserélném a kritikákat, amiket megírandó darabomra kapok egy ígérettel, hogy meg se írom ezt a darabot. Elcserélném azt a vidámságot, amivel szórakozottan, hangosan elnevettem magam tegnap az utcán, megfeledkezve róla, hogy semmi okom sincs nevetni, azzal a méla bánattal és irigységgel, amivel autójából hátrafordult felém egy világfájdalmas bankigazgató.

Szép Ernővel szívesen elcserélnék néhány felszólítólevelet a költeményeiben hulldogáló falevelekkel.

Elcserélném a birtokomban levő négylevelű lóherét és kínai szerencsetalizmánt egy tikettel, aminek halmozott négy lova egy órával ezelőtt jött be, tízszeres ods-szal.

Elcserélném szekszepilemet *Marlene Dietrich* költői tehetségével.

Elcserélném boldogult *Richtig bácsi* összegyűjtött műveit Chaplinnek azzal a mozdulatával, amivel az *Aranyláz* című filmben enni kezdte a cipőmadzagot.

Elcserélném *Hacseket Sajóval* és *Sajót Hacsekkel*.

Elcserélném azt a fárasztó munkát, amivel *Mussolini* minap kávét hordott az olasz parasztnak azzal a könnyed és előkelő gesztussal, amivel ebéd után borravalót adok a szobalánynak.

Elcserélném műstoppoló készülékemet *MacDonald* kibontakozási tervezetével.

Elcserélném a Kossuth-szobrot, a parlament előtt egy Kossuth-szoborral a parlament előtt.

Elcserélném annak a karcsú, szőke hölgynek, akivel nyáron ismerkedtem össze, nekem tett szerelmi ígéretét azzal a lesújtó pillantással, amivel a magas teniszbajnokot utasította vissza, biztosítva az illetőt, hogy soha. Esküszöm, jobban járnék.

Elcserélném töltőtolltöltőtintatartómat egy tintatartótöltőtollra és elcserélném csempe cseremisz csibukomat Csicsóné csecse csicsókájával.

Jelen írásomat pedig, kedves szerkesztő úr, elcserélném *Molière*... izé..., illetve... hm... na, azt még hagyjuk... egyelőre... kedves szerkesztő úr, csak úgy, mint rendesen...

Ön aztán csénzsolhatja tovább. De legalább öt-hat cikkre cserélje be, nagyra becsült kollégáim tollából, ha tisztességes csénzset akar!

Színházi Élet, 1933. 35. sz.

A MEGHOSSZABBÍTOTT SZÜNIDŐ

ténybeli rendelkezésénél is kedvesebb és okosabb a rendelkezés indokolása. Szinte látja a gyerek a Legfőbb Tanár Úrnak, a kultuszminiszternek jóindulatú, emberséges mosolyát: hát, gyerekek, az idei nyár mostohán bánt veletek, szűkösen mérte a napfényt és a meleget, talán az ősz kipótolja: ne legyünk szigorúbbak a természetnél, kivételesen kaptok tíz nap ráadást a szünidőből. Jól tudjuk, milyen szívesen fogadja ezt a ráadást nemcsak a rossz diák, de a szorgalmas, jeles tanuló is, sőt legyünk őszinték, a derék tanári kar is. Később látjuk viszont egymást, sebaj, annál jobban fogunk örülni a viszontlátásnak. Úgy hat az egész, mint amikor reggel a lelkiismeretes, de jószívű apa megsimogatja a pislogó, hökkent kis arcot, amint az óra felé néz: na, nem bánom, aludj még egy félórácskát, kisfiam, majd felkeltelek, ha kell. Ezt az apai, sőt csaknem anyai megértést jó jelnek tartom: régi meggyőződésem, hogy a pedagógiában csakúgy, mint másutt, többet ér egy kávéskanálnyi elnézés, sőt szemet hunyás, száz mázsa kérlelhetetlen szigornál - termékenyítőbb és buzdítóbb hatású egy kedves dicséret (még ha túlzott is) ötezer gáncsnál és szidalomnál és elégedetlenségnél. Gratulálunk a kultuszminiszternek ehhez a rendeletéhez.

Az Est, 1933. augusztus 30.

HÁROMSZÁZÉVES KÁRTYAVÁR
(Destrukció a Tabánban)

Hát megindult a nagy Bontás, a hivatalos Destrukció, a szó szerint vett Leépítés - az ismeretlen Cato (könnyű Catót táncba vinni!) addig dörögte a fülekbe: *„Tabanum esse delendam”*, míg a Város meghallgatta őt, s kimondotta: Tabánt pedig egyenlővé kell tenni a földdel, még mielőtt elhatároztuk volna, mit építünk a helyébe.

Mint klasszikus kollégám, Scipio, ma délután kimentem „leülni Tabán romjai fölött”, hogy holnapra a nyájas előfizető friss állapotban kapja meg, egyenesen levelezésébe csöpögtetve, az e célból közvetlenül a szedőgépbe ejtett könnyeimet.

*

Feldmann úr, a bontási műveletek megbízott vállalkozója, nem fogja fel a dolgot tragikusan, ő építeni éppoly szívesen épít, mint bont. Csodálkozik, megtudván, mi járatban vagyok: mi van azon írnivaló és sírnivaló? Egyébként nem bánja. „Ha pénzbe nem kerül, írhatnak az urak,

amit akarnak", jegyzi meg egy sztoikus bölcs sok ezer éves tapasztalatával. Odatovábbít *Greczy* János bontómesterhez, aki aztán megadja a szakszerű felvilágosításokat.

*

Másfél száz házat ítéltek halálra, egyelőre, de csak tíz-hússzal készültek el; az Árok-köz még épen áll. Itt, ahol állunk, egy háromszázéves konyha közepén, már csak a mennyei bolt kéklik fejünk felett - odébb, a két nagy szobát még féltőn borítja a régi bolthajtás. A konyha falai állanak még, a vízvezeték működik.

Nem is olyan egyszerű dolog házat bontani. Ismerni kell az anyagot, a régi vágású építész-munkát, különben könnyen jár az ember úgy, hogy a könnyelműen kikezdett *födém* (vízszintes válaszfal) nyakába szakad a rombolónak, maga alá temeti. (Forradalmárok figyelmébe!) Tudni kell, milyen *sit*-tel (törmelékanyag) dolgoztak hajdanán, s hogy a *gleitni* (téglasor) hogy váltakozik a terméskővel. Ezeket óvatosan, egymás után szedi le a munkás, mint aki kártya-várat szed le, nehogy egyszerre omoljon össze az egész, egy szelesen kirántott kártyalap nyomán.

S közben a magyar nyelv tisztaságára is ügyelni kell. Gréczy mester rendre utasítja *Szeniczey* János előmunkást, aki jelen gyászbeszédemben szintén szerepelni óhajtott, mint a Hamlet sírásója, hogy az nem „tiplifa", mint ő mondja, hanem „csapófa". (Kosztolányi barátom figyelmébe!)

Egy másik munkás régi pénzt hoz a tenyerén: most találta a felfeszített padló alatt. (Tudni kell - én véletlenül tudom -, hogy ez ősrégi szokás, krajcárt tenni az épülő padló alá.) A pénzről kiderül, hogy a padló nem egykorú a házzal - először látok életemben egy *valódi hatost*: 6 Kreuzer van ráírva.

*

Egyébként semmi különös „lelet" nem került még elő, se falba rejtett kincs, se elásott hulla, elfeledett bűntény áldozata. Ha majd találnak, előbbi a város tulajdonába megy, utóbbit a rendőrség múzeuma igényli ki.

Ezt mind a munkásoktól tudom meg. Az egész társaság nógrádi: ehhez a speciális munkához, úgy látszik, ott értenek legjobban. Ha nem tudnám, hogy kitűnő sok szép építőmunkát végzett miniszterünk, Sztranyavszky és Scitovszky is odavalók, ezekután Nógrádot volnék kénytelen a „destrukció fészke" gyanánt ajánlani.

Kérdésemre, nem sajnálják-e azt a sok festői szépséget, amit itt eltakarítanak, görbén néznek rám, mint a szemetes nézne holmi félbolondra, aki vissza akarná tartani munkájában. Még a pincéket is kivájják, felkotorják. „Kipucoljuk ezt, uram, mint egy odvas fogat."

*

Könyörgő tekintettel próbálok megértést találni egy szőke hölgy arcán, aki folyton nyomon követ bennünket, miközben a munkások magyarázzák a műveleteket: talán megérti a művész bánatát, akinek számára egy törött kancsó, egy régi rézpénz, egy nyomorult viskó, egy lyukas nadrág, ha megfelelő környezetből válik ki, nagyobb érték lehet Balbó azúrflottájánál - a visszahozhatatlan Emlék bánatos szépségét sugározzák ezek, ugye ön is érzi, Asszonyom?

A szőke hölgy azonban szigorúan néz, lehet, hogy félreértett, aztán Feldmann úrhoz fordul, és magyarázni kezdi, hogy az ablakfák miatt van itt már tizedszer, eladják-e annyiért vagy nem adják, ő nem hajlandó nagyobb áldozatra.

Ó, idők! Hová lett a költészet?

(Megjegyzem, igaza van. Ezeket az ablakfákat nagyon szépen fel lehet még használni holmi víkendvillák részére - nekem is eszembe juthatott volna.)

Az Est, 1933. szeptember 3.

ESTI KORNÉL, A KÖLTŐ - KOSZTOLÁNYI DEZSŐ, AZ EMBER
(Beszélgetés a Logody utcában)

Esti Kornél könyve minap jelent csak meg, s még orrunkban és ínyünkben kísért a költészet tarka és egzotikus virágaiból nemesen tiszta prózává szűrt egyszerű, mégis rafinált illat, ami lapjai közül árad. Tudósítónk, e sorok szerény írója, tagja annak az elit olvasóközönségnek, mely Kosztolányi Dezsőben, Esti Kornél eleven képviselőjében és helytartójában a költőn kívül a legszebb magyar próza mesterét ünnepli, régi vágyát valósította meg, mikor a *Színházi Élet* megbízásából felkereste otthonában Kosztolányit, hogy megismerje, ami benne „földi", egy meghitt és közvetlen beszélgetésben.

A csendes Logody utcán bandukoltunk fölfelé, mi hárman, úgymint én, tudósítónk s a kettővel azonos sorok írója. Egyszerre állunk meg az utca végén kiszögellő úriház előtt: tizenkettes szám, itt lakik Kosztolányi, tulajdon portáján. Egy kis elfogultságot küzdök le.

Miközben csöngetek, a Mikó utca felől magas, puha kalapos férfi közeledik, ő is erre tart. Megáll a ház előtt. A fényképekről azonnal megismerem, ő az. Ovális, lágy vonású arc, tűnődő tekintet. Napbarnított, ahogy nyaralás után illik. Jellegzetes nyakkendő. Bemutatkozásunkra felderül, mindhármunkkal egyszerre szorít kezet.

- Ó, mennyire örülök, hogy megismerhetem, milyen kedves véletlen, tessék beljebb kerülni! - s már nyitja az ajtót.

SOROK ÍRÓJA. Milyen kedves ház... valódi tuszkulánum... Köszönöm...

KOSZTOLÁNYI. Érezze magát otthon, bizonyára ön se barátja a kényszeredett helyzeteknek.

TUDÓSÍTÓNK. Egy percre, uraim, amíg ötöt számolok, a fotográfus két órája vár itt a ház előtt.

Odabent a ház kedves asszonya fogad, gyümölccsel kínál. Szerényen szabadkozik, mikor lelepleztük, hogy felismertük benne a Görög Ilona álnéven megjelenő finom novellák szerzőjét. Ő itthon csak Manyika, az Ádámka és a Didus Manyikája.

Elfogulatlanul telepszünk le. Mindhárman egyszerre otthon éreztük magunkat a könyvekkel végigtapétázott falak közt. Sok ezer könyv, padlótól a tetőig, még az ajtókat is könyvkeret veszi körül.

SOROK ÍRÓJA. Ilyennek képzeltem az otthonát. És önt is. A könyvekből, amiket írt, kirajzoltam élő alakját - élő alakjából a könyveket, amelyek közt él.

Ő. Az író könyveiben él.

TUDÓSÍTÓNK. Bocsánat, hogy beszélgetésüket megszakítom, én az olvasó képviseletében vagyok itt. Beszéljen valamit saját magáról, az életéről.

KOSZTOLÁNYI *mosolyog*. Az életem?... Mit mondjak róla? Ami belőle tárgyilagosan elmondható, ott fekszik okiratokban és bizonyítványokban és statisztikai adatokban. Emberélet, olyan, mint a többié. Ha elvonom belőle mindazt, amit *számomra* jelentett, a szemlélő számára olyan kevés marad, hogy őszintén szólva, csodálom, mivel tudták megtölteni azt a pár oldalt, amivel a lexikonok foglalják össze életrajzomat.

SOROK ÍRÓJA. Nagyon igaz. Amit pedig az ön számára jelentett, az benne van műveiben.

TUDÓSÍTÓNK. Ne olyan gyorsan, nem tudom jegyezni.

KOSZTOLÁNYI. Szabadkán születtem, a gimnáziumban...

SOROK ÍRÓJA. Milyen stílszerűen hangzik... a literátor ugyanolyan büszkén énekelhetné ezt a sort, mint a népszínmű menyecskéje: „Rózsabokorban jöttem a világra".

*

Ő *udvariasan*. Vagy a humorista: „Amerre én járok, még a fák is sírnak."

SOROK ÍRÓJA *szerényen*. Ó, kérem, hagyjuk...

TUDÓSÍTÓNK *türelmetlenül*. Tessék folytatni.

KOSZTOLÁNYI. Apám, Kosztolányi Árpád a gimnázium igazgatója volt. Hogy nem e z é r t, hanem ennek e l l e n é r e lettem színjeles tanuló, azt könnyen igazolhatom: a nyolcadik osztályból c o n s i l i u m a b e u n d i-val, amelyen apám elnökölt, formálisan kicsaptak, mert összevesztem magyartanárommal, irodalmi kérdésben. Bécsbe küldtek, ott jártam egyetemre.

SOROK ÍRÓJA. Verseket mikor kezdett írni?

Ő. Negyedista koromban. A gimnázium kertjében volt egy lugas, szemben a tisztással, ahol apám, a fizikus, csillagászműszerei voltak felállítva... *Elábrándozva.* Mintha itt állana előttem... Jobbra a teleszkóp, balra a lugas...

ÉN *hirtelen*. Pardon. Balra volt a teleszkóp. Az ajtónál. Csak úgy mondom. Legyünk szabatosak, ha emlékképről van szó.

KOSZTOLÁNYI *zavartan folytatja*. Itt, a lugasban ködlött fel először egy verssorozat körvonala.

SOROK ÍRÓJA *meghatott emlékezéssel*. A „Szegény kis gyermek panaszai."

KOSZTOLÁNYI *halkan*. Igen...

ÉN. Pardon. A „Szegény kis gyermek panaszai" sokkal később volt. Az Üllői úti hónapos szobában került először szóba, kilencszázkilencben, este nyolckor, egy arra vonatkozó vita keretében, hogy a Bodóhoz menjünk vacsorázni, vagy a New Yorkba. Akkor említettem, hogy ezeket a gyerekkori emlékeket, amikről délután beszéltünk, csak az „Üllői úti fák" költője írhatná meg. Hiszen az első példányt is én kaptam, ezzel az ajánlással: „A szegény kis gyermek bábájának és hullamosójának."

Ő *idegesen*. Az a „Négy fal között" volt. És szó sincs róla, hogy a New York...

ÉN *fölénnyel*. A „Négy fal között" volt előbb. Csak tudom. És nem is a New York, hanem a Baross kávéház előtt álltunk, álmosan, reggel nyolckor, mert kilenckor indult a vonat Szabadkára, ahonnan levél érkezett... és a szőke, kis Mariskának, akiről később a híres vers lett, nem szabadott tudni, hogy délután hiába vár a...

Ő *gyorsan*. No de kérem, hagyjuk ezt... ez nem tartozik...

ÉN *makacsul*. Nem azért mondtam, csak be akartam bizonyítani, hogy én jobban emlékszem.

Ő. Te mindenre jobban emlékszel. Legalább te azt képzeled. Végre is a magam életét talán mégis én...

ÉN *legyintve*. Ugyan kérlek...

TUDÓSÍTÓNK *nyugtalanul*. De, uraim... a közönség figyel...

ÉN. Bánom is én! A regényírónak szívesen elhiszem, hogy a hőse gyerekkorát alaposan ismeri... de a magáét? Az az életrajzíró dolga, nem az övé... Az önéletrajzok ritkán sikerülnek.

SOROK ÍRÓJA *büszkén*. Annál inkább a jó riportok és interjúk, amint az ábra mutatja! Fotográfus, teljesítse kötelességét!

SOROK OLVASÓJA. Hát ez meg mi volt?

Színházi Élet, 1933. 38. sz.

GYÁSZHÍR AZ EMBERNEK
Eszmék temetőjében

Tegnap még Eszmék Alkonya - hol vagyunk már az alkonyattól? Rég leszállt az éj, még a Hold se világít, nem veri vissza a leszállított égitest bánatos emlékét. „Körös-körül feketeség" - amphimelas -, ami körülvesz. Költőm, ha a külső világ éles és bántó álma elől elzárod szemed függönyét, hogy lelkiismereted valóságába vess egy pillantást, a sötétben csupa cserép és rom. Kísértetek huhognak a szélben, s riadtan kapod el lábad, mert sírdombokhoz ütközik. Az eszmék temetőjét járod a sötétben, minden fejfáról egy szó, egy fogalom - tegnap még tartalmuk volt, éltek és hatottak, ma üresen, süket zörejjel reccsen meg puszta nevük - repedt fazék a madárijesztőn, értelmetlen betűhalmaz, halandzsa.

*

Annyira kiégett belőlük minden jelentőség, hogy már az *ellentétüknek* sincs hatása, nem veszi komolyan senki. Valamikor azt hittük - Isten országát, ha bűnbe esik a világ, sátán birodalma váltja fel, hogy a végítéletet előkészítse. A jót legyőzi a rossz, de mindenki tudja, *mi* volt és *ki* volt a halott, s általa, rajta keresztül értjük meg, átkozzuk vagy áldjuk a diadalmas gyilkost. Ez a mi világunk úgy elfelejtette a maga halottját, hogy a nevét hallva vállat von és csodálkozik: az *élőnek* pedig, aki sírba vitte őt, legfeljebb a nevét ismeri, de alapjában nem hisz benne, hogy a név mögött valóságos erők tombolnak. Aki a jót immár nem tartja lehetségesnek, az nem hisz a rosszban sem: nem „túl rosszon és jón", mint a nietzschei Übermensch, hanem innen e kettőn, mint az állat és a növény.

Jó és rossz?

Halandzsa.

A normális újságolvasó vállat von és továbblapoz, „értesülvén" róla, hogy Heinrich Mann, a Németországból kitiltott, állampolgárságától megfosztott német író „Hass" (Gyűlölet) című regényt ír a száműzetésben, ellenségeiről.

Halandzsa. Gyűlölet? Szeretet?

*

Nincs gyűlölet és nincs szeretet. Erőviszonyok vannak, összetevő „vektorai" a lemérhető tényezőknek s valószínű eredők, amiket megközelítően kiszámíthatunk. Egy nagy számhalmaz lett a világ, s aki el akar igazodni benne, elég, ha megtanulja a nagy számok törvényét, s a valószínűségi kombinációt. A statisztika világosan beszél, nincs szüksége eszmékre - nevezd anyagszerűség elvének, technokráciának vagy szocializmusnak, mindegy: lényege a Szám, s ha a Szám egyszer megszólal, jobb, ha elhallgatsz: ne szólj, szám, nem fáj fejem. Évek óta figyelem ennek az érdekes Hitler kancellárnak politikai beszédeit, még mielőtt győzött: néhány általános, ellenőrizhetetlen szólamon túl egyszerűen számadatokat jelentett be: most ennyien vagyunk, most ennyivel többen - holnap ennyien leszünk, s holnapután mivel addig ennyire rúg a számunk, átvesszük a hatalmat.

Úgy is lett.

*

S a számok mellett lassan elhalványodnak a puszta eszméknél kevésbé elvont fogalmak is; kiderül róluk, hogy az anyagukban mégiscsak eszmék voltak elkeverve, azért nem tartós ez az anyag: szerves eszmék, pusztulásra ítélt szülöttei halandó lelkeknek. Tessék kérem, hogy bíztunk néhányan, évezredek óta Platón tanítványai, a demokratikus állam gondolatában. Milyen gyakorlatinak látszott, az egyetlen lehetséges megoldásnak, még a lélektani elemek elhanyagolása mellett is: úgy festett a dolog, kibírja a szocializmus ridegebb iskoláját is, mikor a politikai és gazdasági ellenőrzés után még számtanból is pótvizsgára utasította. Az osztályvizsgán átment s most megbukott az érettségin. Kiderült róla a kétes származás, az Általános Emberi Eszmék alaptétele: bizonyos posztulátumok, amikre épült.

Néhány fikció. Feltevések. Az a feltevés például, hogy az emberek alapjában véve vonzódnak egymáshoz vagy legalábbis szeretnének vonzódni, ha lehetne és ha hagynák őket - különben miért élnének társadalomban, kényszerítő okok nélkül is, miért nem bújnak el, magányosan, mint a pókok, kerülve egymás társaságát?

A feltevés, tekintve a tényeket, valószínűnek látszott. Építeni lehetett rá. S Platón s néhány utódja épített is: a vonzalmat elnevezte szeretetnek, s kiindult abból az alapelvből, hogy az emberek szeretik egymást.

Posztulátum.

Filozófia. Fikció. Eszme.

Pusztulátum.

*

Most aztán, hogy a *fajok törvénye* revízió alá vette az egész dolgot, s kimutatta, hogy ez a vonzalom csak látszólagos, mert nem az *emberek* vonzódnak egymáshoz, hanem a „fajok élniakarása" teremt bizonyos kohéziót, ugyanakkor taszítást más fajokkal szemben: az egész demokratikus gondolat szétmállott, mint a pára. Nem állta meg a nagy próbát.

Most persze egy kis átmeneti baj van, kiből csinálják meg az új egyetemet, mikor a tanárokat sorban elbuktatták? Kiderült, hogy kétezer év lomtárában egyetlen olyan konstrukció se akad, ami ne volna megfertőzve ezzel az átkozott demokratikus princípiummal amelynek mélyén a legfőbb tévedés bolondgombája lappang: bizalom és hit az embereknek egymás iránti eredendő jóakaratában?

Csupa demokratikus elképzelés, akárhogy nevezték.

Krisztusi demokrácia.

Katolikus demokrácia.

Szociáldemokrácia.

Süsd meg - mihez fogjunk vele, a nagy Megismerés hajnalán, mely szerint a demokrácia mint olyan megbukott és lejárta magát?

*

Ausztria, a boldogtalan Ausztria, mely ezúttal nem akar házasodni, Isten ments, sehogy se smakkolván neki a vőlegény - Ausztria valami újat eszelt ki kínjában. Az egyetemes egyház demokráciáját összekeveri a szociáldemokráciával, s ünnepélyesen biztosítja Európát, hogy a keverékből *fasizmus* lesz, akárki meglássa, korszerű rendi alkotmány, egészséges kormányzás, úgy bizony.

Két állításból egy tagadás. Két demokráciából egy diktatúra.

*

Nekem már mindegy volna. Nincsenek jó törvények és rossz törvények, csak jól alkalmazott és rosszul alkalmazott törvények vannak. El tudok képzelni jó diktatúrát és rossz demokráciát - sajnos, csak azt nem tudom elképzelni, hogy kormányozni és vezetni lehetne egyetlen embert is, nemhogy nemzeteket és államokat, *emberekre* és nem számokra vonatkozó eszmények nélkül. De hol vannak ezek az eszmények - s közöttük ama kétezer éves, a nagy Felfedezés és Újság, az Örömhír, amivel Isten rikkancsai kiabálták tele a világot annak idején, egykorú riporterek, az evangélisták feljegyzése szerint.

*

Gyászhír lett az örömhírből.

Nem dicsőség Istennek a mennyben, béke az embereknek és jóakarat.

Gyalázat a sátánnak a pokolban, az emberek számára háborúság és sanda gyanú.

Pesti Napló, 1933. szeptember 17.

ERKÖLCSÖK HŐMÉRŐJE
(Beszélgetés egy szép asszonnyal)

(Úgy van, beszélgetés egy szép asszonnyal, méghozzá szépasszonyi minőségében, és mégsem magánügy és nem gáláns történet s nem is szépirodalom, hanem a szó legridegebb és legtárgyilagosabb értelmében *riport*, interjú, kihallgatás - a riport tárgyát képező kérdés *szakértőjének* nyilatkozata.

Tárgy: egy nagyváros erkölcseinek keresztmetszetei. Mindig időszerű téma. Publicisták elmélkedhetnek róla, hivatalos körök statisztikákkal „világítják meg", humoristák gúnyolják és „ostorozzák".

Csak a szakértő nem jut eszébe senkinek, aki legjobban tudja. Ha járványról esik szó, a tanárhoz fordulnak felvilágosításért, az időjárásra vonatkozóan megkérdezik a meteorológust.

Én a szép asszonyt kérdeztem ki fenti tárgykörben. Ő a leghivatottabb. Jár az utcán, férfiak között, mindegyik egy-egy leideni palackja felgyűlt vágyaknak és indulatoknak. Mint a kívánatos szépség önkénytelen leadóállomása, kénytelen eltűrni, hogy körülötte kigyúljon a tetszés jelzőlámpája, a szemekben, akár jólesik tudomásul venni, akár nem. A kérdés az, *milyen mértékben tudja magát fegyelmezni* a mai átlagférfi, hogy természetes ösztönén uralkodva, nyugodtan továbbmenjen, és ne tegyen kísérletet a közeledésre?)

ÉN. Bocsásson meg, nagyon komolyan kérdezem, őszintén kell válaszolnia. Én kegyedet a legkorrektebb úriasszonynak tartom, s ha most ezt a korrektséget hangsúlyozom, s nem azt, amit eleget hall másoktól, hogy kegyed úgynevezett „feltűnő szépség" - ezt nem sértő szándékkal teszem, hanem azért, mert szükségem van rá, a riport érdekében, hogy az olvasó elhiggye nekem, mennyire p a s s z í v a n áll kegyed a bámulat fókuszában. Meg vagyok győződve, hogy nem szokott kacérkodni idegenekkel. Megnyugtatom, a nevét nem fogom kiírni. Arra kérem, mondja el nekem, mit szokott tapasztalni az utcán, ha egyedül sétál?

Ő. Tapasztalni?

ÉN. Úgy értem, ö n m a g á v a l szemben - hogy miként fogadja az utca. Híres emberek és szép nők megszokták, hogy megforduljanak utánuk, bámészkodjanak rájuk, mutogassák őket - s megszokták azt is, hogy ezt nekik nem szabad észrevenni, különben minden percben afférjuk támadna a járókelőkkel.

Ő. Hát ez csak természetes. Szép is volna, ha mindig oda fordulnék, ahonnan tudom, hogy néznek. Ezt az ember megszokja, úgy siklik át a tekintetek pergőtüzén, mint valami gyakorlott artista a kések közt vagy a tojástáncban.

ÉN. Ezt tudom. Engem most - ne haragudjék - nem a kegyed, hanem férfitársaim viselkedése érdekel. Gyakran kísérik a háta mögött?

Ő *nevet*. Na hallja. Hát persze.

ÉN. Hogy veszi észre?

Ő. Már hogyne venné észre az ember, mikor negyedszer vagy ötödször bukkan fel körülöttem ugyanaz a profil - hol elém kerül, hol elmarad. Fordulóknál váratlanul szembekapom. Aztán meg - mire való a kirakatüveg? Abban, ha nem tudnám, úgyis nyilvánvalóan kiderül, hogy „kísérnek" - az illető habozva megáll, tűnődik, csavargatja a nyakát, rukkot vesz.

ÉN. Hogy megszólítsa.

Ő. Ügy van. De nagyon kevésnek van bátorsága. Tíz kísérő közül egyetlenegy tesz kísérletet, a többi betartja a plátói távolságot, kullog egy darabig, aztán lemarad.

ÉN. És az az egy? Illetve azok az egyek? Mert felteszem, hogy egy jól sikerült séta többször tíz kísérő mérlegével zárul.

Ő. Hát istenem! Rendesen rászánják magukat, hogy nagy tisztelettel köszönjenek, mintha ismernének. Ez p e r s z e a legügyetlenebb kikezdés, mert miért nem köszönt abban a pillanatban, mikor meglátott? Akkor talán szórakozottságból vagy részvétből fogadtam volna a köszönést. De ha valaki negyedóráig mászkált utánam, s csak azután akarja elhitetni velem, hogy régi jó ismerősök vagyunk - az ilyent még arra se méltatom, hogy végigmérjem. Egyszerűen nem veszem észre lekapott kalapját és sunyi tekintetét.

ÉN. És hogy állunk aszfaltbetyárok dolgában?

Ő. Akik „leszólítanak" bennünket? Ilyen is akad. Nem is hinné, milyen siralmasan régi a hagyományos recept - azon csodálkozom csak, miért nem értik meg végre, mennyire

hatástalan a különféle „szellemesség” és „eredetiség” ezekben az ügyefogyott támadásokban. „Bocsásson meg - de kegyed oly ismeretlen nekem”, vagy: „Miért nem szólít meg végre, ugye, azt akarja, hogy én szólítsam meg”, az effajta ötletek, egy kis tapasztalat után, ugyanolyan émelygősen hatnak már, mint a kipróbált, régi „hová siet, gyönyörű asszony?”, vagy a klasszikus „megengedi, hogy elkísérjem?”.

ÉN. S ha nagyon makacskodnak? Volt már eset, hogy hivatalos vagy magánvédelmet kellett igénybe venni?

Ő. Soha, effélére csak tehetségtelen vagy hiú nők gondolnak, akik szeretik fitogtatni „megközelíthetetlenségüket” még botrány árán is. Nincs az a nőrabló gengszter vagy naiv Tarzan, akit egy csodálkozó vagy közönyös tekintet le nem szerel, ha valóban őszinte - egyszer úgy szabadultam meg, hogy a szeme közé ásítottam elszánt támadómnak.

ÉN. Összegezzünk. Röviden: a férfiak tévednek, ha azt hiszik, hogy az utcai ismerkedés...

Ő. Engem még egynek se sikerült rábírni, hogy ismeretlenül szóba álljak vele. De most bocsásson meg, hazaértem - nem mondaná meg, kihez van szerencsém?

Az Est, 1933. szeptember 20.

FŐNYEREMÉNY
Túlvilág a Földön

A főnyereményt kihúzták - nem tudni, ki nyerte, nem szokás dicsekedni vele, okosodó világunkban, mely lassan ráeszmél a magántulajdon új értelmére, ahogy megfogalmazni bátor voltam: Hitel csak az, amiről senki se tud. Remélem, ahol szükség volt rá - a valószínűségi számítás e tekintetben, hálistennek, megnyugtató. Az ismeretlen szerencsésnek ezúton kívánok szerencsét a szerencséjéhez (mit tehet az ember egyebet?), és remélem, *okos* volt, nem mondta meg a számot senkinek, s tudott uralkodni magán akkor is, mikor a lista elején a háromszázezres jutalomdíj vastagon szedett számaiban elálló szívveréssel ismert rá ugyanazokra a számjegyekre, ugyanabban a sorrendben, ahogy a kis cédulán olvasható, kopott tárcájában - s ahogy tudta kívül, ezerszer elsuttogta magában a kétségbeesés óráiban, visszatorpanva hídról, gázcső elől, emeleti ablakból: elsuttogta, áhítattal és hittel és alázattal, mint valamikor a hajótörött suttogta el a vallás századaiban az új isten nevét, egy Ötjegyű Számot, az egyetlent, aki még segíthet. Hála és köszönet a bölcs Államnak, aki a csodában való reménykedésnek ezt az utolsó szalmaszálát, az osztálysorsjátékot kitalálta, s félévenként többszázezer lelket részesít a túlvilágba vetett bizalom malasztjában - bizony mondom, könnyen meglehet, hogy a vallástörténelem krónikása úgy fog megemlékezni erről az intézményről valamikor, mint az összeomló Európa utolsó nagy vallásos mozgalmáról.

Se a vallás, se a túlvilág szavakat nem vonom vissza, s nem mentegetem a költői túlzás szabadságával. Nem költészet és nem túlzás amit mondok, tessék szó szerint venni. A kor, amelyben élünk, vallástörténeti szempontban kifejezetten pogány és bálványimádó, mint ahogy összeomló kultúrák korához illik. Hogy szükségből vagy ostobaságból tette meg főistenévé a pénzt, ezen vitatkozzon egymással két új hőse a hitvitáknak, gazdag pap és szegény közgazdász - mi boldogtalan hívők csak a tényt konstatálhatjuk, azt se értelmünkkel és szívünkkel, hanem puszta bőrünkön. Vallásról van szó, mert nem tudunk immár áhítatot érezni, csak a Bálvány jelenlétében, ha könyörületet vélünk felfedezni márványtekintetében, s a megsemmisülés poklának félelmét is csak összehúzott szemöldöke, elforduló arca jeleníti

számunkra: nincs az a metafizikai gyönyör, metafizikai gyötrelem, amit össze lehetne hasonlítani a teljes életnek és teljes halálnak ezzel a két határjelző látleletével: sok pénz és semmi pénz. Ne áltassuk magunkat. A „hit” szónak eleven s gyakorlati értelme már csak ebben a szóképzésben van, „hitel” s a fogalom jelentősége *áttevődött* a szubjektumról az objektumra. Nem a hit üdvözít, hanem a hitel - nem attól leszek boldog, ha hiszek, hanem ha *bennem* hisznek, mert akiben hisznek, annak hiteleznek, s akinek hiteleznek, annak rendben a szénája, itt és a túlvilágon, melynek neve Anyagi Jólét, s ahová eljutni, ahogy a régi vallás-erkölcs hirdette, csak a *jóknak* lehet reményük. No, nem egészen úgy értve a jóságot az eredeti értelemben, mint például: jó ember, jószívű ember, jótét lélek, jóindulatú, hanem a kereskedelem nyelvén, hogy aszongya: jó arra az összegre, amit hitelezni akarunk neki.

*

S így lettünk megint hivőkké, egy kis vargabetű után.

Kezdetben volt: hiszek, tehát vagyok.

Aztán, kis időre: gondolkodom, tehát vagyok.

S most, véglegesen: hitelem van, tehát vagyok.

Vagy egyszerűbben: pénzem van, tehát vagyok.

Tedd szívedre a kezed - nem ezt érzed, szerencsés nyerő, irigyelt ismeretlen, amikor *személyes* istened, az Ötszámjegyű Szám, megjelent előtted az égő csipkebokorban, egy nyereménylista vastag betűiben? S ha maradt még bennem, nyomorult férgében a pénztelenség siralomvölgyének egy szikrája a költőből, ez csak abban különböztet meg a többiektől, hogy most nemcsak a pénzedért irigyellek, hanem a földöntúli élményért is, amiben rajtad kívül középkori szenteknek volt csak részük a kinyilatkoztatás pillanatában, mint ahogy vallomásuk regéli. Mert nem tudom másképp elgondolni: kinyilatkoztatást kellett érezned, az Ötjegyű Szám glóriában és mosolyogva jelent meg a felhők kárpitján, füledben harsonák, s fejed fölött ott verdesett szárnyaival a Grál-galamb, hívogatván Mont Salvat várába, a hegytetőn, ahol nincs kifizetetlen villanyszámla és lakbér, ahová fel nem hat a „hivatalnok packázása”, mert ez a kastély maga az Álom és Túlvilág, amiről Hamlet beszél híres monológjában. S az Ötjegyű Szám kinyújtotta feléd atyai kacskaringóit: ez az én szerelmetes fiam, így szólt hozzád, kiben nekem kedvem telik s én, Főnyereményisten, e világ kormányzója, ki vagyok a huszadik század elején az Út, az Igazság, és az Élet, most hirdetem ki az üdvösséget - a te hited, gyermekem, a te hited, hogy nyerni fogsz, a te hited téged megtartott, s bizony mondom néked, velem leszel most már a holtig tartó, tehát örökkévaló boldogságban - állj fel és kövess!

E pillanatig tudja csak követni képzeletem Szent Nyerő mennybemenetelét, a felhőkárpit becsukódik mögötte, s mi, egy pillanatra feltekintve az ügyvédi felszólítások, mosószámlák és felmondó levelek földi nyomorúságából, tűnődve búcsúzunk bajtársunktól, aki itthagyott bennünket, s átment egy szebb *hazába*. Nem fogunk hallani róla többé - a Konszolidált Viszonyok túlvilágáról nincs üzenet a számunkra, ott elfelejtenek bennünket, ott nem is értik már, hogy lehet élni idelent, s ha a boldogult, egykori bajtárs kísértetével találkoznál még, véletlenül, a Váci utcai korzón vagy a színház előtt vagy az adóhivatalban, ahová életedben könyörögni mentél - ez a kísértet éppen csak el fog suhanni melletted, egy szórakozott kézlegyintéssel dobva feléd véghetetlen közönyét: á, szervusz, mondja majd a kísértet, rég láttalak, hogy vagy? és a nagyságos asszony? na, sietek, öreg cimbora - ja, ez a tragacs? tegnap vettem, még nem tudom, hogy szuperál, hát szervusz, kérlek alássan...

S már száguld vele tovább Illés hathengeres autója.

*

S hogy mégis prédikációval fejezzem be a Nyerőről szóló látomást és jelentést - mit mondjak az ájtatos gyülekezetnek, aki nem nyert?

Minő csodáról beszéljek?

Elmondjam még egyszer vallásgyalázó érveimet, amiket magános szószékemről kiáltottam néhányszor, a lázadás perceiben, megfeledkezve Pénzisten mindenütt való jelenlétéről - hogy csoda maga az élet is, hogy főnyeremény a Nap, itt a közelben, s a ritka alkalom, hogy a világon vagyunk!

Eléggé megvert érte Pénzisten, elfordítván rólam az ő kezét - az ájtatos Gyülekezet pedig borzadva hagyta el szószékemet.

Nem hirdetem többé. Visszavonom eretnek tanaimat.

Egy az Isten: Pénz és Osztálysorsjáték az ő prófétája.

Vegyetek sorsjegyet, híveim.

- Nyerni fogtok.

Pesti Napló, 1933. szeptember 24.

A FOTOGRÁFUS
Marchese de Pinedo halála

Marchese de Pinedo a ragyogó napsütésben bálnafejű, híres madara előtt áll: odatolják elébe a mikrofont, néhány szót ejt. A vállalkozás, amelyhez erőt és bizalmat eddigi szép teljesítményei nyújtanak (az emlékezetes brazíliai út és egyebek), reméli, ezúttal is sikerrel jár. Benzinnel el van látva, és a gép kitűnő. Több mondanivalója nincs. Kis távolságból, a plázson túl, lelkesen bravóz a szép színű startnéző tömeg. Ezt még hallja, a begyújtott motor berregését is. Furcsa képet vág, a közel állók valami komikus érzést nyomnak el: a marchese nyilvánvalóan rosszkedvű, kerek holdarcán legörbül a kis bűvös száj, mintha a hasa fájna. Beugrik a gépbe. Mielőtt bevágná az ajtót, még eszébe jut az obligát búcsú, kidugja a fejét a romboid alakú ablakon, gépiesen és minden lelkesedés nélkül hadarja olaszul és angolul: „Addio, good bye, everybody!”

Everybody, a jelenlevők s a mikrofonon túl még pár tucat millió, elhallgat és feszülten figyeli, ahogy ez az egy szál derék ember útrakel. A szokásos látvány - nekilódul a busa gép, gurul, mindjárt fellibben, emelkedik, ponttá szalad össze a láthatáron, néhány gép követi még - aztán az esti lapokból vagy a rádióból tudjuk meg, hol látták utoljára. Az emberek készülődnek, néhányan meg is fordultak már, úgy néznek vissza. Vége az ünnepélyes aktusnak.

De mi ez?

Valami nincs rendjén.

Nagyon hosszú ez a gurulás. Már rég fel kellett volna emelkednie, tekintve, hogy a repülőgépek futószerkezete nincs fékkel ellátva.

A gép gurul, ugrik, visszahuppan, tovább gurul. Átszeli a plázs fehér szőnyegét, nekifut a mezőnek. Az utána iramodott autók megtorpannak, egy kivételével. Fehér fal tűnik elő, keresztbe, valami kőkerítés.

Közelből, távolból előbb halk, összevissza, csodálkozó kiáltások. Aztán egy éles sikoly, előre jelezve valami szörnyűt, ami már elkerülhetetlen. A gép még rohan, még él, még van néhány méter távolság, de az egész máris egy velőtrázó sikoltás. Mindenki látja a véget. Nyilván ő is, aki a madár nagy fejében ül, és már nem tehet semmit.

A csattanás összefolyik a sikoltozók lármájával. Ahogy a falnak futott, a gép vakító fehér lángoszloppá változik abban a pillanatban, mint valami hatásos bűvészmutatvány végén az eltüntetett tárgy. Fekete sziluettek nagyobbodnak a lángoló háttérből: az odafutó szerelők és gépészek figurája. Kis szél félrefújja a lángot - a nagyfejű gépmadár helyén könnyű, lenge, átlátszó váz látható, törékeny bordázatával. Valami fekete dolog zuhan ki lángolva - két vékony, fekete kar mered fel belőle, furcsán, görcsösen, mereven.

Egy fiatal férfi, talán rokona a halottnak, a kerítéshez dől, eltakarja az arcát, hangosan zokog.

*

A megdöbbentő, ha nem is példátlan katasztrófa a valóságban másfél perc alatt játszódott le. Körülbelül félóráig tartott, míg fenti leírását, úgynevezett írásművészettel, elkészítettem. (Ma már az újságíró is így dolgozik.) Három percet vesz igénybe, míg az olvasó magába fogadta, ehhez ugyanis nem elég végigfutnia a szavakon: a sugalmazott *képet* rá kell vetítenie ideggépezetének érzékeny membránjára, el kell *képzelnie*, hogy a közlésből számára használható, maradandó értéket, bármikor, ha halványan is, felújítható *emléklerögzítést* kapjon. (A „bármikor” egy emberéletet jelent, nem kevesebbet, még kevésbé többet.)

Magánál az esetnél nem voltam jelen. A közlés, amelyen át értesültem róla, másfél percig tartott: ugyanannyi ideig, mint maga a közölt eset. Mint látható, olyan tökéletes közvetítésével a valóságnak, hogy a belőle nyert benyomás éppúgy alkalmas volt írásos, olvasásra szánt feldolgozásra, mint maga a történés.

Pinedo startjánál jelen volt egy külföldi filmhíradó fotográfusa. Autóban ült, követte az elstartolt gépet, forgatta a felvevőt. Mikor észrevette, hogy katasztrófa készül, bizonyára őt is elfogta az iszonyat (ő is csak ember), amitől gyengébb idegzetűek el szoktak fordulni, eltakarni az arcukat, hogy ne lássák. Lehet, hogy kiáltott is (az egyik sikoly nagyon közelről hangzik a felvételen). De a keze, beidegződve a *hivatás* idegfölötti, emberfölötti, életfölötti *kötelességkomplexumára* (lásd: katonai erények), nem állt meg, nyugodtan kezelte tovább a gépet, forgatta a fogantyút, vigyázott a távolság betartására, a helyes beállításra. Odafurakodott a lángoló gép közelébe is, a rémült menteni akarók közé, nem azért, hogy segítsen, ezt a többiekre bízta. Másért, egyébért, valamiért, ami így első pillanatában a részvétnek és emberszolidaritásnak szinte ellenszenves, könyörtelen és embertelen önzésnek hat; akik jelen voltak, bizonyára iszonyodva néztek rá, amint ott áll egy ember szörnyű tűzhalála előtt, s nincs más gondolata, csak hogy a felvétel jól sikerüljön.

És mégis: ez a másfél percnyi kegyetlen és részvétlen önuralom tette lehetővé, hogy szerte a világon, egyelőre csak a *térben* sokmillió ember, az *időben* pedig, maradandó rögzítésről lévén szó, még sok száz millió átélhesse a részvétnek és borzalomnak azt a termékeny szenzációját, amit egy *megtörtént* tragédia jelent túlélőknek és az utókornak, ha volt valaki, aki hírt adott róla.

*

A felvétel döbbenetesen jól sikerült, amint azt bárki megállapíthatta, aki ezen a héten figyelte a Paramount filmhíradó riportjait. S mindenki, ha nem is tudatosan, érezte, hogy a katasztrófának és tragédiának, amiről lapokból és rádió útján is értesült, ezúttal és *ebben* a maradéktalan ábrázolásban, *két* hőse van: az egyik a szegény Pinedo marchese, a másik az ismeretlen filmriporter, aki nem vesztette el lélekjelenlétét.

S ha azt a merész állítást kockáztatom meg, hogy *egyenrangú* hősök ők ketten, kis esetben nagy példával kell élnem, hogy megértessem magam.

Olyan értelemben egyenrangúak, mindkettő a maga területén, mint ahogy egyenrangú felek a történelmi figura és a drámaíró, aki sűrítve adja az ő tragédiáját vagy, mint ahogy Homérosz egyenrangú Odüsszeusszal, a bátorságban, tehetségben és ravaszságban, amivel bátor és tehetséges és ravasz kalandjait megénekelte.

*

De hiszen ezek költők és írók voltak, nagy szellemek, művészek! - kiált fel a hatezer éves *betűnek* szinte vallásos révületében nevelt olvasó - hogy lehet őket egy hitvány technikushoz hasonlítani?

Vigyázzunk kicsit, óvatosabban a fogalmakkal!

A *betű*, kedves olvasóm, ami itt ugrál szemeid előtt, nem misztikus jelképe valami elvont fogalomnak. *Technikai eszköz*, egyszerűbb, de lényegében ugyanaz, mint egy mozifelvevőgép. S éppen mert egyszerűbb, kénytelen volt hatezer éven át bonyolultabb módon érni el *ugyanazt a célt*, amit a bonyolultabb mozgófénykép *egyszerűbben* old meg: hogy képzeletedbe vetítsen valamit, ami megtörtént. A valóság *képét* szavakká alakította át előbb, ezeket a szavakat rábízta idegközpontod képtárának finom műhelyére, hogy alakítsa át a készletből megint képekké - végeredményben ugyanazt nyújtotta, amit itt készen kapsz, megerőltető agymunka nélkül.

*

Egy bizonyos: de Pinedo Marchese gyászos pusztulására eljövendő korok, ha akarják, *most már* (e felvétel jóvoltából) éppen úgy *emlékeztethetik* unokáinkat, évszázadok múlva, mint ahogy Szókratész halálára emlékezünk, vagy akár a Krisztuséra, Platón, az evangélisták s a *történést* ábrázoló feszületek jóvoltából.

A mozgóképpel legalább olyan döntő és új korszak kezdődött el az emberi kultúra történetében, mint amilyen a betűvel kezdődött, hatezer évvel ezelőtt.

Pesti Napló, 1933. október 8.

RÉGÉSZEK BUDAPESTEN

Nem vagyok a szavak embere. De az emberek szavának tekintem magam, amikor veszem a bátorságot, hogy Budapest régi közönségének nevében a régi szeretettel üdvözöljem az illusztris társaságot, a *Régészek Nemzetközi Egyesületének* előkelő képviselőit, akik meglátogatták szeretett Budapestünket.

Tulajdonképpen Ofen-Pest-et kellene mondanom, mert hiszen a régészek látogatása a régi városnak szól. A fogadtatás is úgy lett volna stílszerű, ha postakocsin megyünk ki elébük,

felvonóhídon bocsátjuk be őket, Aquincum felől, páncélos közlekedési rendőrök és tunikás cserkészfiúk sorfala közt. Egy napra a Váci utca is krinolinba öltözhetett volna, s a Gellérthegyet és Bástyát villanyreflektorok helyett alabárdos fáklyavivők világították volna ki, rendezve à la Bárdos. Estére díszvacsora az obligát Gellértben, de rézedényekben és kupolákban, aztán a Hullámfürdő megtekintése, a tavalyról benne hagyott vízzel és a tavalyi hóval és néhány pletykával Rökk Marikáról. Ünnepi előadás a Nemzetiben, a Harsányi Zsolt által dramatizált „Halotti Beszéd" bemutatója.

Miután azonban mindezzel régen elkéstünk, a régi pesti feledékenység és hanyagság miatt, nekem kell vállalni a régi magyar lovagiasság és vendégszeretet nevében a jóvátételt. Azt hiszem, leghelyesebb, ha kalauznak, helyesebben mentornak ajánlkozom, és végigvezetem a kedves vendégeket szeretett fővárosunkon, mindent megmutatva, ami őket érdekelheti.

Gyalogosan fogunk csoszogni, régi köszvényünkre támaszkodva. Alkalmunk lesz tüzetesen végignézni mindent.

A régiségkereskedőket kihagyjuk. A múzeumokat is. A legrégibb pénz, amit itt láthatnának, sokkal fiatalabb, mint az utolsó, amit régiségre kiadtunk. Általában, ami a pénzt illeti, csak régi van, újat olyan régen nem látott senki.

Ugyanebből az okból kerülni fogjuk a Teleki tér és Kazár utca környékét. Ezeken a helyeken már csak vadonatúj holmit látni, az ócska ruhát és cipőt mi hordjuk. A legnagyobb régiség, amit még árulnak, Szabó Dezső néhány tanulmánya a szíriai sakál térhódításáról, helyesebben Telekitér-hódításáról. Első állomásunk a Vásárpénztár. Itt láthatók a Nagy Panama szálai, melyek a középkorba nyúlnak vissza, és annak az embernek a múmiája, akinek először volt gyanús a dolog.

Mindjárt a közelben Bob herceg szobra, Tinódi Lantos Sebestyéntől.

Mellette a városházának muzeális szobája, ahol a Boráros téri és óbudai híd terveit őrzik.

Valamivel odébb az Ojság című vicclap szerkesztősége. Az ásatásokat a kitűnő Nagy Imre, Móra Ferenc mellett egyik legjelesebb régészünk vezeti, most éppen a diluviális rétegeket tárja fel.

A sarkon túl látható a Labriola-épület. Valamikor állítólag színházi célokat szolgált, mint a római Colosseum, pár száz éve az átvételre és a hitelezőkkel való kiegyezésre vonatkozó tanácskozásokat tartják benne.

Ez a parlament. Egyik termében még mutogatják az általános titkos választójogról szóló ígéreteket. Mögötte a Kossuth-szobor. Maga a szobor új, csak a szobrászművész aláírása régi rajta, ez néhány századdal előbb készült, olyan biztos volt, hogy őt fogják megbízni a szobor elkészítésével.

Itt ment el mellettünk a tavalyi szépségkirálynő, tessék megtekinteni.

Íme, a színiiskola. Körülötte ólálkodnak a legvénebb kecskekörmök egész Európában.

Mielőtt továbbmennénk, álljunk meg egy percre, kegyelettel, ez előtt a bank előtt. Itt őrzik az önök alázatos kísérőjének váltóját, kiállítástól háromhónapi lejárattal. A legutóbbi meghosszabbítás emlékét márványtábla őrzi.

Ez az épület valamikor minisztérium volt. Nagyon érdekes leletek láthatók ebben a teremben, egy csomó eredeti levél, amelyben annak a bizonyos ügynek a közelgő dátumra való tekintettel sürgős elintézését kérik. Egyiken-másikon még jól látható a régi referens aláírása: azonnal kiadandó, elintézés végett a kérvény kiszolgáltatása mellett.

Ez a vén Márkus, akinek elő kellett volna állani karonfogva ősz Peterdivel, akinek állítólag még áll a háza, csak nem tudni, hol.

A füvészeti kert, sajnos, zárva van, pedig szerettem volna megmutatni a Viktória Régi-át.

Kedvenc tartózkodási helyemre térjünk be még egy percre, egyike Pest legérdekesebb régészeti állomásainak, „Kávéház és Vendéglő" felirattal. Ajánlom figyelmükbe ezt a rostélyost, amivel éppen felénk tart az egyik teremőr: a fogak nyoma, ami látható rajta, a kutatások szerint Balassi Bálinttól vannak, ő is kávéházban szokott dolgozni. Nagyon érdekesek ezek a kövületek is - hé, kenyeres kisasszony, hozza csak közelebb!

Az egyik páholyban Kassák Lajos futurista verseit őrzik.

Mielőtt elválnánk, hadd ajándékozzam meg önöket valamivel, hogy emléket vihessenek haza: íme a bot, amivel rég veri már a magyart a teremtő. Vigyék magukkal.

És hogy valami újat is lássunk, befejezésül a sok régiség után - most szépen elmegyünk a Belvárosi Színházba, és megnézzük Arisztophanész Lüzisztratéját, Ernőd Tamás átdolgozásában.

Színházi Élet, 1933. 41. sz.

LELKI FÉNYŰZÉS: GONDOLAT
Német sajtótörvény és egyebek

Külön gyászos tréfa, hogy az új német sajtótörvény szövege, ez a nyugtalanító - s nemcsak önzetlenül a német kartársak miatt, de a ragadós, rossz példa félelmében mindannyiunkat is aggasztó alkotmány, éppen október hatodikán, a szabadságért vértanúhalált szenvedett aradi tábornokok ünnepén jelent meg a magyar lapokban. A szövegben előfordul ugyan a szabadság szó, sőt nagyon is sűrűn szerepel, de nincs egészen úgy, ahogy forradalmi művekben szokott (holott az új német rendszer, jobb szó híján, forradalminak nevezi magát), hanem inkább úgy, ahogy fogházakban és kaszárnyákban beszélnek róla a felettes hatóságok.

*

Gyászos egybeesés, mondom, s éppen mert gyászos ünnep is: s az újságíró számára csábító alkalom volna vértanúk tetemére hívni a szabadság újdonsült gyilkosait. Meg is történt, annyi hévvel és eréllyel, amennyire a rossz gazdasági viszonyoktól elgyöngült *ci-devant* szellemi arisztokráciánktól tellett, s egy kitűnő bajtársamat meg kell dicsérnem a szép hasonlatért, mely szerint a német máglya ezúttal az ólombetűt olvasztotta el, hogy fülébe öntse a gúzsba kötött közvéleménynek. De indulatokon és hasonlatokon túl az egészséges emberi értelem, ahogy egyszerűen, a maga törvényei szerint, működni kezd, hogy a beledobott nyersanyagot vagy megemésszе vagy ha nem lehet, kidobja magából, produkál néhány egyszerű kérdést is (ezek a kérdések játsszák a külvilág eseményeivel szemben azt a szerepet, amit a gyomor emésztőnedvei), s ezek a kérdések, függetlenül politikai pártállásoktól, jobbról és balról egyforma kíváncsisággal várják a feleletet.

*

A német sajtótörvény s különösen a Göbbels-féle hozzáfűzött nyilatkozat megállapítja, hogy a korlátlan sajtószabadság lehetővé tette a legveszedelmesebb téveszmék terjesztését. Ez kétségtelenül lehetséges, miután a szabadság fogalmához tartozik, hogy jó és rossz egyformán

nyilatkozhassék meg keretei közt (bocsánat a paradoxonért, amivel a „szabadság” és a „keret” fogalmakat összekapcsoltam, nem véletlenül történt). A szabadságnak ugyanis éppen az ad értelmet, hogy jót és rosszat egyformán érvényesülni hagy, oly célból, hogy módot nyújtson választani a kettő között. A szabadságeszmények s a belőlük megszületett szabadságjogok annak idején abból a feltevésből indultak ki, hogy állam és polgárok, *felnőtt* egyének *szövetségét* (Rousseau „szerződés”-nek nevezte), nem egymást szellemi és erkölcsi kiskorúságban elmarasztaló, egymást lenéző, egymás fölött gyámkodó nevelőintézet fegyelmi rendjét fejezik ki. A szabadságnak *lényegéhez* tartozik az a nagyon mély, erkölcsi ösztönből táplálkozó princípium, hogy a rosszat, igenis, *érvényesülni kell hagyni* - a szentírás így fejezi ki ezt a princípiumot: *megbotránkozásnak lennie kell*. Hozzáteszi persze, hogy „jaj annak, aki megbotránkoztat”, de ezzel csak erősíti a tételt minden ellentmondás nélkül: nyilvánvaló ugyanis, hogy a rossz példa nélkül soha nem juthatunk el a jó cselekedet felismeréséhez. A szabad állam éppen ezért soha nem *tiltotta* a bűnt (semmiféle törvény nincsen arra, hogy gyilkolni, lopni, csalni *nem szabad*), csak *büntette*, s a kettő között lélektani értelemben nagyon finom, nagyon mély, döntő különbség lappang.

Más itt a kérdés, igen tisztelt Göbbels barátom, s te is, megsebzett oroszlánként üvöltő képviselője a sajtószabadságnak. Hogy az az átkozott liberalizmus nem lehetett olyan nagy szerencsétlenség a világra nézve, mint ahogy nem lehet külön szerencsétlenség egyik pártnak szempontjából se a mindenkire egyformán érvényes *kártyaszabály*, amit épeszű játékos soha nem tett még felelőssé a *kártyajárás* miatt: azt abból is láthatjátok, hogy liberalizmus nélkül soha nem lett volna módotokban eszméiteket olyan energiával „propagálni” (ti így nevezitek a sajtószabadságot, mikor nektek kell), hogy most, íme, módotokban van diktálni a feltételeket. De jól vigyázzunk: ezt a *kártyajárásnak* köszönhetitek, s a kártyajárást mégiscsak a *kártyaszabály* tette lehetővé. A szerencse nektek kedvezett, de nem gondoljátok, hogy veszedelmes dolog pénz és hatalom birtokában a *szabályt* is megtámadni, kedvezőbbé tenni a magatok számára; istenítéletté alakítani át a nemes és egyenlő párbajfeltételeket? Fordulhat a lap, s akkor nagyon keserves lesz ám a magatok által faragott kalodában, újra harcba szállni a kényelmesen terpeszkedő diktátor ellen. Magam is tudom, hogy jaj a legyőzöttnek ezen a harcoló világon - de ha vesztettem a ruletten, józan és családját szerető polgár létemre, inkább szó nélkül főbe lövöm magam, mint hogy szerencsepróbáló utódaim számára olyan törvényeket követeljek, amelyek kizárják a *visszanyerés* lehetőségét.

*

De ez csak afféle „játék a szavakkal”, ahogy Shaw Bernát legújabb könyvéről *(Politikai bolondokháza Amerikában)* szóló beszámolójában nevezi a *Pesti Napló* kitűnő tudósítója az öregúr tökéletesen világos, kristálytiszta és abszolút helyes következtetéseit. (Hát hiszen igaz, végeredményben Arkhimédész tétele is csak játék a szavakkal, nemhiába alakult ki a kádban való pancsolás közben.) Mihelyt tényleges állapotokról van szó, Göbbels úr is fején találja a szöget, amikor virágnyelven azt ajánlja a legyőzötteknek, hogy pár centiméterrel a fejük fölött keressék ezt a szöget, s akasszák fel rá magukat. Amit az újságíróról beszél, akit „szeretne látni”, hogy szerkesztője és kiadója érdeke ellen merészelne írni valamit: ezen a ponton tökéletesen igaza van. Bizony, Göbbels úr, érdekek és érdekellentétek játékszerévé vált a nemes Gondolat s az igazság keresése. De akkor legalább engedjék meg nekünk, boldogtalan elítélteknek, hogy a siralomházban azok maradjunk, akik voltunk. Teljesítsék utolsó kívánságunkat, nem olyan nagy kívánság: világosan meg akarjuk fogalmazni az utókor számára, miért jutottunk ennyire.

*

Ezért:

Megmondatott, hogy nem elég keresni az igazságot, meg is kell találni. Mi pedig azt mondjuk, megtalálni se elég - olyanok is kellenek, akik *felismerik*, hogy megtaláltuk.

Mit ért volna Newton és Volta és Mendel megtalált igazsága egy kellőképpen előkészített művelt környezet nélkül, mely alkalmas volt rá, hogy a lángész tanítását megértse és közhírré tegye? Mit ért Krisztus tanítása Kajafás előtt, Szent Pál védőbeszéde nélkül?

*

És ezért:

Nemcsak az érdekek s érdekellentétek tették üldözni való lelki fényűzéssé a gondolatot, hanem a *hozzáértők* hiánya, akik olyankor se jelentkeztek, mikor a Gondolat éppen azt fedezte fel, hogy a hatalom *tulajdon érdeke ellen cselekszik*.

Kontárok és dilettánsok kezére kerültünk, baloldali és jobboldali gondolkodók egyformán nem hagytak dolgozni, nem adtak módot rá, hogy megkeressük az igazságot: így lettünk, lelkiismeretünk törvényszéke előtt is, jobboldali és baloldali latorrá.

Széklábat kellett faragnunk, mikor a művész gyötrelmében, hajlandók lettünk volna már akár elnyomóink számára építeni fel a kristálypalotát, csak hogy alkothassunk: elnyomorodott bennünk az igazság *keresésére* kapott isteni ajándék is.

*

A munkaadó nem törődik velünk. A munkafelügyelő nem ért hozzánk, össze kell dőlni a gyárnak.

Pesti Napló, 1933. okt. 15.

„TÜNDÉRLAK MAGYARHONBAN”
Gyönyörű Budapest

Tegnap este köd szállt le. Vacsora után az Úri utcán át ereszkedtünk le Lacival, Pest felé, gyalogosan, az ünnepélyes, embertelen csöndben, ami kapuzárás után úgy szokott Budaország utcáira omlani, mint valami groteszk hoffmanni hangulat, szentségtörés lett volna járművet keresni, aztán meg Laci minden háznak tudja a történetét ezen a vidéken, minden percben meg kellett állni, hogy pislogva meredjünk a régi ablakokra, maguk is finom és humoros illusztrációk, tollrajzok Gavarini keze alól, a romantikus szöveghez. Itt fogták el Hajmásit, aki éppen új lakását rendezte, boldog vőlegény, hogy nászágy helyett a vértanúk sorában töltse be végzetét - ott volt a kancellária, amott, a parányi ablakokból, az első német színház, a „Vörös Sün” vidám színésznőcskéi kandikáltak ki a szép kis Iskola térre.

Átvágunk az Ibolya utcán, s ahogy fél perc múlva kibukkan előttünk a Bástya, úgy állok meg, tátva maradt szájjal, mint akit fejbe vágtak. Laci, aki ismeri ezt a hatást, szándékosan vezetett erre, diadalmasan nevet, na, mit szólsz hozzá? Mindenkivel így vagyok, akit elhozok ide, akár külföldi, akár bennszülött, eláll a szavuk ettől a látványtól.

Nem, ez nem is igaz, ilyen nincsen - ez nem valóság, s ma már a festészet és grafika álomképeihez sem lehet hasonlítani. Az angol és amerikai illusztrátorok próbáltak valami effélét, a

múlt század közepén, hogy az akkoriban divatos Poe-féle érzékfölöttiséget érzékeltessék - Ulalumét és Ultima Thulét - napjainkban avantgardista filmrendezők keresnek expressziós hatásokat a képzeletnek ezen a területén. A ködöt, mint valami kozmikus sugárzást, fűti át az alulról áradó fény, és a felhő fölötti és tenger alatti táj függönyén át csodálkozva dermednek vissza ránk Atlantisz szem nem látta tornyai. Mert olyan szűzi, olyan váratlan, olyan valószínűtlenül szép az egész, olyan délibábosan könnyű, olyan érzéki fényesen elvont, olyan ezeregyéjien gazdag, olyan utópisztikusan vernei és wellsi és Mars-beli és szaturnuszi, hogy fölötte a mennybolton a Nagy Gyűrű abroncsait s a Kilenc Holdak keringését keresed önkéntelen, s megfoghatatlannak gondolnád, hogy itt állsz, mielőtt láttad volna: nem is szemed fogta fel, elfelejtett gyermekkori álmod sötétkamrájából villant elő, vetült rá a káprázat ködfátyolára, mikor az utca sarkából kiléptél. Közelebbi emléket keresel, s egy nem népszerű francia író jut eszedbe: Supervielle, akit a *szürrealisták* közé skatulyáztak, hogy szóval kísértsék meg kísértetét idézni a valóságból és álomból csodálatosan kevert látomásainak: néhány novellájában álmodik így anyagot az erő, testet a lélek, mint ezen a képen itt, előttünk. S vedd hozzá Wagner ábrándvilágát a „Gesamtkunst" muzsikáló díszleteit, díszleteket varázsló muzsikáját, s kaptál kép helyett szürke szavakat, szférák zöngéje helyett zavaros zörejt.

Lefelé indulunk a lépcsőkön, s most belekerülünk a képbe, s kilépünk a színpad rivaldája elé. Este tíz óra és sehol eleven ember: ketten vagyunk a színpadon. Kár, hogy nem látjuk magunkat, különben kiderülne szerepünk, vajon shakespeare-i figurák vagyunk vagy elkárhozott lelkek az isteni színjáték „Infernó"-jából elkallódottan, a „Paradiso" lapjai közé egy színezett Doré-metszeten? Lassan közeledünk a rivalda lámpasorához, s valamely túlvilági perspektíva paradox törvénye egyre kisebbé zsugorítja közeledő alakunk, mögöttünk a háttér lépcsői és ablakai és tornyai és folyosói és árkádjai egyre magasabbra szökkennek. A láthatatlan közönség odalent, túl az orkeszteren, meg se mukkan, úgy látszik, éppoly lámpalázas ámulat fogta el, mikor a függöny felgördült, mint bennünket, néma szereplőket, a darabnál különb „mise en scène" statisztáit, akik megszégyenülve érezzük, hogy a rendező itt tökéletesebbet alkotott, mint az író, minden szöveg csak ronthat a hatáson, leghelyesebb, ha szépen, szótlanul átmegyünk a színen, és eltűnünk a kulisszák mögött.

Kanyargó, sötét lépcsők következnek, néhány nyomorúságos viskó, zsákutcák, aztán lejutunk a Duna-partra...

*

Hanem tréfán kívül, példátlanul szép ez a Bástya-részlet, ravasz világításával, s ha utána még csinálsz jó ülésű, halk járatú kocsin egy kis vargabetűt a gellérthegyi, esetleg Jánoshegyi kilátókra, hogy a ködön át küzdő holdfényben a Duna-kép kiterüljön előtted: elszégyelled magad, amiért üres frázisnak vetted a Budapestet először látó angol és francia vendég rajongását, s az obligát Baedeker-mondatot, „Budapest is a wonderful town on the both side of the Danube", „Budapest est une ville admirable sur les deux cotées de Danube". Baedekernek igaza van, ennél valami szebbet nehéz gondolni is, s Pen Club-beli angol ismerősöm találta fején a szeget, aki megállván a sziklafalon, tíz percig nem szólt, s aztán annyi telt csak tőle: „it is a fairyland" - uram, ez tündérország. Tündérország csakugyan, sőt „Tündérlak Magyarhonban", ahogy ötéves koromban betűztem ki a péceli színlapon, hogy egy életen át ott zsibongjon bennem ez a két szó, felbukkanva mindig, amikor valami nagyon szépet akarok mondani. „Tündérlak Magyarhonban" - suttogom magam elé - „Tündérlak Magyarhonban" - mondtam, amikor húszéves koromban a „feltündöklő" magyar költészet első új, merész versét elolvastam a *Független Magyarország* című néhai újság tárcarovatában - „Tündérlak Magyar-

honban” - dadogtam, mikor Blériot elrepült a fejem fölött a Tattersallban, s „Tündérlak Magyarhonban” - dobbant a szívem, amikor kibukva egy áprilisi reggel viharfelhői közül, a Zeppelin fedélzetéről megpillantottam magam alatt a Citadellát s a Duna öt karperecét.

*

Tündérlak Magyarhonban - de mi az, senki se lakik falaid közt, elátkozott kastély? Ahogy a Lánchídhoz érünk Lacival, csodálkozva állapítjuk meg, hogy a világvárosi értelemben korai órák ellenére, *egyetlen* élő emberrel nem találkoztunk, íme, a kivilágított Tündérlak, tárva-nyitva álló kapuival, s egy nyomorult szerelmespár nem veszi a fáradságot, hogy legalább a *magányt* keresse fel ezen a színpadon. Odalent, a körutakon, a külváros sikátorai közt, a Városliget csenevész bokrai alatt, a Mester utca csapszékei körül nyüzsög az esti élet. A vár és a Bástya, közterek, akárki járhatja fejedelmi szépségeit - mit jelent hát ez a csend, ez az elhagyatottság?

Hogy mit jelent?

Vedd elő a közkönyvtárak polcairól az emberi szellem valódi remekműveit, Csend és magány árad lapjairól, ha kinyitod őket - régen láttak ezek a lapok fölébük hajoló, kíváncsi szemet.

A detektívregények lapjai közben kirojtosodnak a sűrű forgatástól.

Pesti Napló, 1935. október 22.

A SZISZTÉMÁS EMBER
(Beszélgetés egy rulettsprengolóval)

Szisztémás ember; veszem magamnak a bátorságot, hogy ezt a típust gyűjtőnév alá foglalva, egy tehetséges és érdekes példányában bemutassam.

A szisztémás embernek szisztémája van.

E szisztéma, vagyis rendszer alapján a szisztémás ember állítása szerint csak le kell ülni a monte-carlói vagy monacói rulettasztal mellé, szerény tőkével (ez a tőke az, ami a szisztémás embernek rendszerint hiányzik - viszont a tőkésnek rendszerint nincs szisztémája, lásd kapitalizmus válsága, világgazdaság, Shaw legújabb tanulmánya stb.), s néhány órai játék után kiderül, hogy a betartott szisztéma kizárja a hazárdjátékoknak egy kellemetlen eshetőségét, szakszerűen szólva a *mínuszbanmaradást*.

Aki ugyanis a szisztéma alapján játszik, az csak nyerhet. *„Kinyeri”* a maga napi adagját, megél belőle, megkeresi, kinyeri a kenyerét, vagy ha úgy látja jónak, szétugrasztja az egész bankot, gazdag ember lesz belőle, mint a középkori alkimistából, aki feltalálja a mesterséges aranyat.

Nagyon természetes, hogy a szisztémás ember magát a szisztémát nem árulhatja el, csak a tőkésnek, hiszen a szisztéma lényege éppen abban áll, hogy *csak az* tudja, aki él vele.

Szisztéma híján marad számomra a puszta, színtelen téma: maga a szisztémás.

A szisztémás alacsony, ideges, nyugtalan tekintetű férfiú. A nyugtalanság mögött gyanakvás lappang, s ennek a gyanakvásnak kettős éle van: elsősorban attól retteg, hogy összetévesztik őt a többi szisztémással, akik természetesen holdkóros és tudatlan félbolondok, egyiknek sincs ki

négy kerékre, ebben megegyezik velünk. Másodsorban vigyáznia kell, nehogy visszaéljünk bizalmával, kitaláljuk és ellopjuk a szisztémát.

Biztosítom róla, hogy felőlem egyik irányból se fenyegeti veszély. Engem lélektani szempontból érdekel a dolog. És ha ő maga elismeri, hogy a *többi* szisztémás fantaszta és bolond: ez nekem elég ahhoz, hogy őt ne tartsam annak.

Ebben megnyugszik. Rögtön papír után kap, mohó mozdulattal. Zsebéből füzetek kerülnek elő, a nagy rulettbankok jelentései, a poének eloszlásának statisztikája. Plusz és mínusz. Idegesen irkál. Tessék nézni, minden statisztika megegyezik benne, hogy huszonötezer ütés közül kilencszáz a mínusz. Hosszú éveken át számítgattam, míg a számok rengetegéből egyszerre magától bukkant elém, mint a villámcsapás, a nagy Igazság: a statisztikák tévednek! Ezután további évek következtek, míg a valóság kiderült. A valóságból a követendő eljárás, aminek alapján ma százszázalékos bizonysággal kiáltom a szemébe a kételkedőnek: *nincs rá eset*, hogy ötszáz ütés közül háromnál több mínusz kijöjjön az én játékom rendje szerint! Tessék kipróbálni!

Lecsapja a ceruzát, ittasan néz a szemembe. Megbabonázva bólingatok. Egy szót se értek az egészből. A gallérját figyeltem közben, újfajta reklámcikk, gumiból van, mosható.

Praktikus ember.

Gyorsan kérdezni kezdem, hogy ne vegye észre.

- No és, volt már módjában kipróbálni?

Vállat von.

- Montiban voltam egyszer.

Először használja a kártyások nemzetközi argóját. Mégse szobatudós, nem egy Euler, egy Einstein. A gyakorlat embere.

- No és?

- Nem vesztettem. De ez semmit se jelent. Akkor még nem voltam tisztában a dologgal. Az isteni szikra hazafelé pattant ki belőlem, a vonaton.

- És azóta?

Gúnyosan mosolyog.

- Pesten...? Nem komoly klubok ezek... Ha észreveszik, hogy három napon át nyer valaki, kitalálnak valamit, hogy a negyedik nap ne jöhessen be. Még meg is vertek volna. Megmenteni akarom az életemet, és nem kockáztatni.

Aztán valami szerződésről kezd el beszélni, amit csinálni kellene, ha egy „nagy tekintélyű és megbízható szakember összehozná őt a pénzzel”.

Hadd legyek én a közvetítő!

Ezúton hívom fel a megfelelő tőke figyelmét. A szisztémát nem ismerem, de a meggyőződés ereje, ami a szisztémásból áradt, engem is meggyőzött. Nagy baj nem történhet vele. Ha el is veszti utolsó vasát Montiban, az utolsó percben el fogja adni a szisztémát, és lesz miből hazajönni.

Az Est, 1933. október 28.

SCHNABEL NAGYMAMA, A TECHNIKUS
Monográfia

Ha Shaw Bernát híres és hírhedt Johannájának szenzációs előszavában nem adott volna példát a közfelfogással szembeszegzett különvélemény bátor kimondására, talán önmagamnak se mertem volna bevallani Schnabel nagymamával szemben érzett fokozódó respektusomat. Maradt volna a szememben csakúgy, mint a család szemében, kedves, bogaras öregasszony, amilyen sok van, kegyeletes elnézésre szoruló házibútor, akinek nónáit mosolyogva mesélik a fiatalok.

De ha Shaw-nak jogában van nem elégedni meg az Egyház magas elismerésével, amivel a lorraini parasztlányt szentté avatta s ezentúl és ezenfelül Napóleonhoz mérhető katonai lángésznek, Lutherhez mérhető reformátornak és Giordano Brunóhoz mérhető gondolkodónak tartani Jeanne D'Arc-t, én se habozom tovább kimondani kereken, hogy Schnabel nagymamát, boldogult Schnabel bácsinak, a derék hivatalnoknak özvegyét, akit a családi szentély mint aranyos, jóságos, békés és békéltető nénikét, amúgy is angyalnak nevezett ki, a magam részéről korunk legnagyobb technikai lángelméi közé sorozom.

Persze, mit ért ehhez a környezet.

Senki se próféta a hazájában.

Hogy Schnabel nagymama, közönséges néven Dodó néni, mióta az emberek eszüket bírják, mindig motozott, tett-vett, fabrikált, fúrt-faragott, alakított és átalakított mindent, ami keze ügyébe került, házban és a ház körül, ezt ők egyszerűen a jó háziasszony, a két emberöltőt kitapasztalt „hasznos családi tanácsadó" megtestesült, természetté vált ösztönével magyarázzák, semmi különöset nem látnak benne.

Mert nem veszik észre az egyéni vonzást Schnabel nagymama gondolkodásában.

Edisonét se vették észre eleinte, de Edison férfi volt, mi több, fiatal gyerek, amikor feltűnt, s ha a csodák, amikkel megajándékozta a világot, el is képesztették, s hitetlenkedésre bírták kortársait, azon senki se csodálkozott, hogy ezekkel a csodákkal egy eleven eszű ifjú suhanc áll elő: a zsenialitás képzete összeforrt a közvéleményben a fiatalsággal és a férfiassággal.

Vannak, akik azt állítják, hogy női zseni nincs is.

Hogyan számíthatna tehát nélkülem megértésre és feltűnésre Schnabel nagymama, aki nőnek született, túl van a hatvanon, és soha nem jutott eszébe különös és egyéni ötleteivel a szabadalmi irodákat felkeresni? Mint sok öntudatlan nagyság, maga se lévén tisztában tulajdon értékével, bizonyára úgy gondolkodott, hogy a megoldások, amikkel egy-egy fogasabb technikai problémát elintézett, teljes elégtételt nyújtanak neki a használatban és alkalmazásban, aminek kedvéért a fejét törte: senkinek semmi köze hozzá, aki utána akarja csinálni, törje maga is a fejét, ő se más számára találta fel a spanyolviaszkot.

Így esett, hogy találmányai nem váltak közkinccsé, mint az ívlámpa és benzinmotor. De ki mondja, hogy a találmányoknak közkinccsé kell válni? Ha a technikai tehetségeket nem fűtötte volna a becsvágy, talán megelégedtek volna vele, hogy találmányaikat önmaguk használják: sok esetben jobb lett volna az emberiség számára. Ráeszmélve, hogy a társadalom tengerében minden egyén vágyainak és igényeinek Robinson-szigetén él, ennek megfelelően rendezkedtek volna be, s a fabrikálóképesség maga is, külön-külön, a kényszer hatása alatt, jobban kifejlődött volna az emberekben. Egyszer már kimutattam, hogy a határok elzárása hogy kifejlesztette a nemzeti iparokat - ez a tétel az egyénekre is áll, nemcsak a nemzetekre. Ha Arkhimédész nem kiabálja világgá felfedezését, előbb-utóbb nagyon sokan rájöttek volna

maguktól, és mégis más az, ha valamire magamtól jövök rá. A repülőgép is mennyivel sokfélébb és egyénibb volna, ha mindenkinek egyedül kellett volna nyitjára jönni - ami pedig Schwarcz Berchtold találmányát, a puskaport illeti, vajon nem lett volna jobb, ha a kiváló szakember megelégszik az eredménnyel, hogy ő maga felrobbant tőle, s nem hagy hátra mindenféle iratokat, készítési móddal és használati utasítással? Schnabel nagymama néhány találmányát ezek után azzal a megnyugvással bocsátom közre, hogy szabadalom úgyse védi őket, tehát nem kell tartani tőle, hogy ellopják.

Itt van mingyárt a csirkecsont. Remek dolog. A szép kis állóórának letört a mutatója. Schnabel nagymama a csirke lábszárából remek mutatót csinált, ráerősítette a csonkra, és a két láb úgy mutat most, mint a pinty. Ugyanakkor kitömte a kakas fejét, és ráenyvezte az óra tetejére, két üveggombbal a szemüregekben. Ott őrködik azóta a kakasfej virradatra és alkonyatra, stílszerűen, az óra tetején, éppen csak hogy nem kukorékol.

Az egész ház tele van ilyen dolgokkal. Dióhéjból sótartó és gumiszalaggal megerősített gyufadoboz, ami mindig visszaugrik a helyére. Miután Schnabel nagymamát nagyon bosszantják a rendetlen férfiak, akik telehamuzzák a lakást, és kiégetik a terítőt, kitalált egy olyan cigaretta- és szivarszipkát, amire rá van akasztva a hamutartó, a hamu magától esik bele, azonkívül kis drótrács veszi körül a cigarettát, ha leteszik az asztalra, akkor se képes kiégetni semmit. Csak ilyen szipkával felszerelve engedi meg a dohányzást a lakásban, akinek nem tetszik, szokjon le róla.

Mindent fel tud használni valamire, ez a titka. Nemcsak a tárgyakat, az eleveneket is. Nyáron csengőt alkotott a macska nyakába, hogy a gyümölcsfákon mászkálva elhessegesse a verebeket. A kutya farkára tollseprűt kötött, ha úgyis mindig csóválja, legalább takarítson vele. Egy nagyon öreg cselédet, aki már teljesen munkaképtelen, miután állandóan reszket a keze, behívatott a kuckóból, mikor a rétes elkészült: rájött, hogy az ilyen reszkető kezekkel remekül lehet becukrozni a különféle sütemények tetejét, ha cukorszórót kötünk rá: az egyenletes reszketés eszményi tökéllyel hinti szét a cukorport.

De meg is hálálta neki a szívességet. Mert Schnabel nagymamában egyéni és különleges tehetségén túl van azért szociális érzés, bizonyos mértékű demokrácia.

Volt Schnabel nagymamának a fiókban egy használatból kiment, de igen jó állapotban levő fogsora.

Ezt ajánlotta fel az öreg cselédnek. Kitanította, hogy viasszal hozzáragaszthatja az ínyéhez. Nagyszerű fogsor, ha beteszi a szájába, nem kell nyámmogni és motyogni, kitölti az arcot, egész takaros képet mutat, még nevetni is szabad újra, amitől régen elszokott.

Éppen csak akkor kell kivenni a szájából, ha enni akar.

Pesti Napló, 1933. október 29.

ÖNZETLEN ROSSZASÁG

Tisztelgés a Pokol Ismeretlen Katonája előtt

Névtelen levelet kaptam. Kellemetlen célzások voltak benne, néhány fenyegetés, leleplezések. Véletlenül annyi egyéb bajom volt ezen kívül, hogy nem sokat törődtem vele (a társadalom régen kitalálta Kovács professzor híres „magyar narkózis”-át: jó nagy pofon a nyugtalankodó betegnek, amitől elfelejti, hogy éppen a hasát vizsgálják), odadobtam más levelek közé. Később a kezembe került. Még egyszer elolvastam, most már tárgyilagosan, írói szemmel.

Megkapott, hogy milyen ügyesen fogalmazták! A levélíró intelligens, művelt ember, még stílusa is van. Érdekes. A stílusával szívesen dicsekszik a különben szerény ember is - style c'est l'homme -, ezzel születni kell, természetes arisztokratizmus, címeres minősítés, s az arisztokrata nem szokta letagadni a családfáját, legfeljebb a forradalmi vésztörvényszék előtt. Mégse írta oda a nevét, homályban akart maradni, nem óhajtotta, hogy a cselekedet, amit véghezvitt, őróla legyen elnevezve. A jócselekedetek világában ritkaság az ilyen. Névtelen „szemérmes szegény"-ről gyakran hallani, névtelen adakozóról annál szórványosabban, s ne felejtsük el, még a gyógyító csodatételek is legalább keresztnévvel jelölt szentek emlékéhez fűződnek.

*

De vannak ilyenek, immár kénytelen vagyok elismerni, hiába apostolkodtam egész életemen át Rousseau hegyi beszéde mellett, az eredendő jóság feltevésében, amivel e világra jövünk. Az önzetlenség gyönyörű erényét nem sajátíthatja ki magának a Jóság, bármennyire megszoktuk, hogy ezt a két fogalmat, jóságot és önzetlenséget, csak egymással társítsuk. Vannak önzetlen rossz emberek, akik rosszat cselekszenek, minden személyes érdek nélkül, halkan és finoman, elrejtőzve a homályban, mint a kis ibolya, önzetlenül, érdek nélkül, dicsekvés nélkül, nem pályázva a rosszak társadalmának elismerésére, nem kérve kitüntetést Belzebubtól, nem törekedve udvari tanácsosságra a Pokol Negyedik Birodalmában. Megcselekszik a rosszat *l'art pour l'art*, mint a valódi művész, nem számítva anyagi vagy testi vagy lelki haszonra, ördögments, inkább még ők hoznak áldozatot. Ez az, még áldozatot is képesek hozni egy önzetlen, szép, gusztusos rossz cselekedet kedvéért. Korábban kelnek fel reggel, elhanyagolják az üzletet, elmennek a tizedik kerületből az első kerületbe, gyalog, ha nincs pénzük villamosra, elmennek bizony, hogy feljelentsenek egy ártatlan embert, akinek az ártatlanságáról meg vannak győződve, vagy kellemetlenséget csináljanak valakinek, akit nem is ismernek, vagy kárt okozzanak valahol, amiből semmi hasznuk. Aztán gyorsan eltűnnek, nem a személy a fontos, vár rájuk más szép feladat. A Gondviselés nemtője mellett ők a Gondolkozás angyalai - ott őrködnek gyermeklelked mellett a hídon, hogy a kellő pillanatban lelökjenek a szakadékba. Leülnek otthon, névtelen levelet írni, szép kalligrafikusan írnak, jól olvashatóan (érdekes, sose kaptam még névtelen levelet, aminek olvashatatlan az írása), megcímezik a borítékot, leragasztják, elmennek a trafikba, bélyeget vesznek szerény kis jövedelmükből, aztán elballagnak a postaszekrényig, bedobják, s megbékélten mennek haza. Sokkal mozgékonyabbak, erélyesebbek, mint a jóság önzetlenei. Hogy szerény mesterségemből vegyem a példát, újságba dolgozó írótársam elmondhatja, hogy névtelen levelet csak az ír neki vagy a lap szerkesztőjének, aki gyűlöli vagy haragszik rá - veszi a fáradságot, megírja a szerkesztőnek, hogy ettől a csirkefogótól ugyan miért „hoznak" cikket, talán nem tudják, milyen botrányos pletykák vannak elterjedve róla? és különben is pocsék rosszakat ír, egyik barátja miatta mondta le az előfizetést. Ki lehet mondani szabálynak, hogy akinek *tetszik*, amit írsz, *neked* ír rajongó levelet, akinek nem tetszik, a szerkesztőséget alarmírozza.

*

Könnyű a lélektannak s a lélektanon keresztül a szakértőkkel dolgozó bírói gyakorlatnak. Ők egyszerűen intézik el a dolgot. A „szándékos" sorscselekedet mögött majdnem mindig kimutatnak valamilyen fajta érdeket, s akkor mint beszámíthatót, a lélektan felmenti, a törvény megbünteti a rossz embert. Ha pedig nem tudnak érdeket találni, akkor sincs baj: szerencsére készen áll a *lelki betegség* kórképe, nem is képe, egész képeskönyve, amelynek egyik lapján majd felismerjük az esetet. A gazdag bankárné lop: kleptománia. Az ok nélkül fájdalmat okozó: szadista. Klinikailag kedvezőbb (mert jobban körülírható) esetben: kéjgyilkos. Az ügy

el van intézve, kórházba a boldogtalannal. Ki is lehet irtani, eugenetikai szempontból: a fontos az, hogy a rendes, normális jó embertől megkülönböztessük.

De aztán jön egy Matuska, fölrobbantja éjszaka a vonatot, véres hekatombát rendez többször is, s miután lefülelték, és vallomásra bírták, se az igazságszolgáltatás, se a lélektudomány nem képes dűlőre vinni az ügyét. Éveken át bonyolódnak vele, tárgyalnak, ítélnek, kihallgatnak, nyomoznak - vizsgálják elölről, hátulról, röntgenfényben és napfürdőben, kipróbálják rajta a világ minden pszichofizikai műszerét, küldözgetik egyik országból a másikba, beállítják a népszerűség legélesebb reflektorába, hol mint politikai fenomént, hol mint csodálatos lélektani rejtélyt. Nem boldogulnak vele, külső és belső indokokat keresnek, bottal ütik a nyomát eltűnő kísérleteknek. Nem találnak semmit. Külső ok nincsen. Se anyagi érdek, se politikai „háttér". A belsőkkel pedig lehetetlen elkészülni. Egzaltált ember, izgatott, kétségbeesett, de helyzete minderre bőséges fedezetet ad, a klinikai kórkép tökéletlen, nem lehet egyszerűen elmebetegnek minősíteni. Valami Leót emleget, az ő rossz szellemét, aki felbujtotta, de Leót nem lehet előkeríteni, az is lehet, hogy csak a képzeletében él, viszont mi lenne, ha mindannyiunkat, akiknek képzeletében ott él a rossz szellem, és egyebek közt, őrültnek nyilvánítana a tudomány - hová lenne a vallás vigasztaló igéje, szabad választás rossz és jó között?

Nem.

Az önzetlen rosszaság megértéséhez nem elég a divatos patológia néhány *terminus technicusa*. Metafizikai jelenség ez, éppen olyan csodálatos, mint a jóság és részvét és könyörület.

Számolni kell vele, hogy a kiontott vértől egyik elsápad, a másik pedig vérszemet kap, további vérontásra.

De azért szeretnék vele egyszer találkozni. Tetten érni, amikor éppen „cselekszik".

Az arcát szeretném látni, hogy megjegyezzem magamnak.

Pesti Napló, 1933. november 5.

ÚJ TÁRSASJÁTÉKOK

A Színházi Élet kitűnő bridzsrovatának vezetője, ha előrelapoz, bizonyára csodálkozva húzza fel szemöldökét, olvasván fenti címet - hogyan, van még, aki egyéb szórakozásra gondol, társaságban, vacsora után, ebéd előtt, éjfélben és éjfélek után (ahogy „A két szomszédvár"-ban olvasható), mint amit a mindent elsöprő, mindent helyettesítő bridzs nyújt a század gyermekének?

Hát van. Nem akarom megbántani kitűnő kollégámat, de a művelődéstörténet tanulsága szerint, mikor a múlt század népszerű „társasjátékai" a zálogosdi és a haragszomrád és a fekete-fehér-igen-nem divatba jöttek, mindenki meg volt győződve róla, hogy ezek a szellemdús elmetornák, a furfangos és kifent figyelem, a talpraesett okosság összecsapó pengéi, éppen jókor váltották fel a szellemtelen, üres lelkeknek való kártyahóbortokat s közöttük elsősorban azt a kibírhatatlan, unalmas, elavult bridzsmániát.

Hogy a bridzs ezt a csapást is túlélte, illetve fel tudott megint támadni, nem bizonyít semmit. Minden kornak megvoltak a társasjátékai, és a társasjátékok talán még jellemzőbbek a korra, mint a kor a társasjátékokra. Mert a Conciergerie-be csukott arisztokratáktól, 1790 körül,

miközben kivégzésüket várták, senki se követelte, hogy társasjátékot játszanak, ilyesmi Robespierre-nek se jutott volna eszébe - és ők mégis játszottak, egészen eredetit és korszerűt: a szabályait se kell elmondanom, ha a címét idézem - *quillotine-játék* volt a neve.

Alább felsorolt néhány újféle társasjáték, amelyek a nembridzsező jó társaságokban divatba jöttek, bizonyára éppoly szorosan függnek össze korunk szellemével, mint az a guillotine-játék a maga idejében: a jövő kultúrhistorikusa ezt az összefüggést nyilvánvalónak fogja látni: mi csak találgathatunk.

Ez a találgatás maga is társasjáték lehetne - kicsit nehéz és egyoldalú, azért adom fel ezúttal olyan virtuóznak, amilyennek magamat ismerem.

Íme, a példák.

A háborúban és a forradalmak idején erősen játszották a *Bar-Kochbát*. Egy feladott konkrét vagy elvont fogalmat olyan kérdések alapján kell kitalálni, amikre csak *igen*-nel és *nem*-mel lehet válaszolni. Nem jellemző ez a játék azokra az időkre, amikor *választani* kellett pártállás, hovatartozás dolgában, választani határozottan és végérvényesen: igen vagy nem, harmadik eset nincs, nem érünk rá okoskodni, magyarázkodni. (Másrészt maga a szó, *Bar-Kochba* [Csillag fia], a nagy forradalmár emlékét elevenítette fel.)

Aztán jött az *agysport*, a különféle gondolatkísérletek. Hogy milyen hatással voltak korunkra, láthatjuk Amerikában: az *agytröszt*, Roosevelttel élén, e pillanatban is fejtegeti, lóugrás szerint, a gazdasági világrejtvényt.

Nagyon érdekeset játszottunk minap egy rendkívül elmés és előkelő társaságban. A neve: *törvényszékjáték*. Előírása a következő: kiosztunk hat-hét cédulát (aszerint, hányan vagyunk) a vendégek között. A cédulák üresek, egyet kivéve, amire válogatott, lehetőleg jól megjegyezhető és közelmúlti eseményekre vonatkozó vádpontokból álló vádiratot szerkesztett a törvényszék három tagja: elnök, védő és ügyész. A kalapból kisorsolt cédulákkal félreállanak a *gyanúsítottak*, két percig mindenki úgy tesz, mintha olvasna (az, aki a vádiratos cédulát kapta, csakugyan olvas), aztán elrejtik a cédulát. Következik a tárgyalás. A gyanúsítottakat leültetjük, elnök, védő és ügyész felváltva kérdéseket intéz hozzájuk. Miután mindenkit alaposan kikérdeztünk, visszavonul a bíróság, és megállapítja, ki a bűnös, vagyis *kinél van a cédula*. Ez a játék azon a lélektani tényen alapszik, hogy aki *ismeri* a vádat, önkéntelenül úgy fog cselekedni, mint a bűnös: *valódi* ártatlanság csak a teljes tudatlanságban lehetséges. A bűnös, aki tudja, miről van szó, túlzott óvatosságával fogja elárulni magát - ott is tagad, ahol nem kell. Meg kell mégis említenem, hogy ott, ahol játszottuk, mint elnöknek, módomban volt ügyészként egy *valóságos* királyi ügyészt, ügyvédnek pedig egy híres kriminalistát venni magam mellé, s a megbeszélésen úgy az ügyész, mint a kriminálista ártatlant gyanúsított - bűnösnek az bizonyult, akit én mint elnök, találtam annak: tőle kértem végén a cédulát, nála is volt. Nagy sikert arattam, körülbelül akkorát, mint mikor a lóversenyen egyszer ráhibáztam egy outsider-re. Ezzel csak azt akarom mondani, hogy ehhez a játékhoz sok ravaszság, emberismeret, de egy kis szerencse is kell. Pontosan azok a dolgok, mint manapság, minden sikerhez.

És itt van még valami érdekes. A mai társasjátékokban mindig az történik, hogy *valaki kimegy*, s a többiek *feladnak* valamit. Ez aztán igazán jellemző közéletünkre.

Egy példa, hogyan lehet összefogni az ellen, aki kimegy, az egész társadalom nagy mulatságára.

Szerényen - esetleg közvetve, hogy *másvalaki* hozza szóba - kijelentem, hogy ezelőtt gyakran hipnotizáltam, nem tudom, megvan-e még a képesség bennem. Próbáljuk ki. Kiválasztok

valakit, akiben (mindkét értelemben) jó médiumot sejtek. Kimegy. Visszajön. Beszélgetni kezdek vele, beszélgetés közben hirtelen ráordítok: „mondjon egy négyjegyű számot" (esetleg mást, verssort, akármit). Mond egyet. Az egész társaság felordít a csodálkozástól, álmélkodnak, rémüldöznek, a gyengébb idegzetűek elájulnak. Óriási! *Ezt* adtuk fel! Tessék, még fel is írtuk egy darab papírra! Beléhipnotizáltam a számot. A médium maga is elsápad - igazán? Ezt adtátok fel? Óriási! Én csak úgy ötletszerűen mondtam... Meg van győződve róla, hogy hipnózis hatása alatt áll, nem tudja, hogy mikor kiment, felszólítottam a társaságot, hogy *bármit* mond, csodálkozzanak és esküdjenek meg, hogy *ez* volt feladva. Valaki, abban a pillanatban, amikor kimondja, a háta mögött fel is írja a számot. Aztán lehet komplikálni a dolgot: míg kint van, másnak bemondunk valamit, s utóbb őt kényszerítjük, hogy ezt adja fel neki - és így tovább. Mondhatom, remek eredményeket értem el, az áldozat a végén nem tudta, fiú-e vagy lány, eszébe jutott, hogy ő mindig zseniális médium volt, henceg, dicsekszik, nagy fiú lesz. Nem hasonlít az egész eljárás egy színházi premierre, ahol a bennfentesek elhatározzák, hogy a szerzőnek sikere lesz?

Egy kicsit emlékeztet erre, csak frappánsabb, a *memóriajáték*. Felhívom a társaság figyelmét arra, hogy nekem milyen emlékezőtehetségem van: egyszer átlapozok bármilyen könyvet, és kívülről tudom az egészet. Nem hiszik? Bárki írjon le egy háromjegyű számot, fordítsa meg, vonja ki, fordítsa meg még egyszer, adja össze - ami kijött, annak a két utolsó számjegyének megfelelő oldalon nyissa ki a könyvet, s a két első számjegynek megfelelő sornál álljon meg: mire én elmondom azt a sort. Nagy siker! Mert senki sem tudja a játéknál is csodálatosabb mennyiségtani titkot, hogy *bármely* háromjegyű számmal csináljuk végig fent adott műveletet, *mindig* ugyanez a rejtélyes és valószínűtlen szám jön ki: *ezernyolcvankilenc*.

A memóriajátékok közül szívesen játsszák ezt: az első mond egy szót, a következők mindig hozzátesznek egyet, s a többit is mindig elmondják. A rekordot ma egy textiles tartja: ötven szóval.

Ez azt mutatná, hogy az átlagértelmesség (s ennek próbája, az emlékezés ereje) emelkedett. Viszont, tessék kipróbálni a *bumm*-ot, ami egyszerűen abból áll, hogy egy sorban számoló társaságban a *hetes* számjegy s a *hét többszörösei* helyett ezt kell mondani: *bumm*. Jól fognak mulatni mellette. Egy húsztagú társaságban, ahol két egyetemi tanára a matézisnek vett részt a játékban (kiesési módszerrel, aki elvétette, kiesett, a többi elölről kezdte), képtelenek voltunk százig eljutni, teljes óráig tartó erőfeszítés után.

A lángelmék korát éljük mindenben. Csak éppen *nem tudunk* százig számolni.

Színházi Élet, 1933. 46. sz.

EGY TÉMA ÍRÓT KERES
Korszerű elégia

Ne rejtélyeskedjünk, ne írjuk körül, ne burkoljuk jelképek mögé, ne adjunk neki átvitt értelmet. A téma, amire gondolok, a halhatatlannak induló s mégis mindennél mulandóbb földi szerelem volt, ez a legközönségesebb s mégis minden közönséges szükséglettől különböző fölösleg és ráadás, ez a sehova nem osztható többlet és semmivel se pótolható hiány, mely az állat- és növényvilágból származtatott ember testi és lelki lemérése után a legszabatosabb tudományos számítással dacolva mindig jelentkezett a mérlegben: az egyetlen téma, amiről még a filozófia is, némi undorral, elismerte, hogy nem tud mihez kezdeni vele, vissza kell

adni, érintetlenül, a szerencsétlennek, aki megvizsgálás céljából beküldte: a költőnek kell visszaadni, csináljon vele, amit akar.

Csinált is, amit csak tudott, évezredeken át, egész a tizenkilencedik század közepéig, énekben és prózában, a legkülönfélébb hangszereken. A tizenkilencedik század közepén megint kölcsönadta a leíró tudománynak, Stendhal bíztatására: most néhány évtized következett, amikor már-már úgy tetszett, mégiscsak sikerül retortában szételemezni, levezetni, egyszerű és ismert összetevőkből, kivonni a költészet birodalmából, átalakítani a tiszta megismerés tárgyává, a természetrajz, vagy legrosszabb esetben az irodalom hatáskörébe utalni, törvényhatósági illetőséggel. Ebben az időben ítélkezett fölötte a mérsékelt Flaubert, a radikális Zola, a kegyetlen Balzac, az óvatos Ibsen, a szigorú Strindberg s végre az elfoglalt Shaw, aki az egész ügyet a bagatellbírósághoz tette át. Innen megint tudományos fórumok vették át a felgyűlt aktacsomót: jött az új lélektan, vállalni a komplexumot, bízzák rá, majd ő elintézi.

Neki is ment tiszteletes buzgalommal, átvizsgálta az anyagot, s a maga részéről újból megvilágított mindent tüzetesen. Tudományról lévén szó, vizsgálat és ítélet ezt a feliratot kapta: diagnózis és terápia. A freudizmus hívei meg is voltak elégedve ezzel az elismeréssel, de a Téma tovább békétlenkedett: köszöni alássan, azonban ha betegségről van szó, ez egy olyan betegség, amitől senki se akar megszabadulni, és ő még mindig úgy érzi, hogy nem foglalkoztak vele rangjához méltó agyvelők és szívek.

Közben az irodalmi műfajok művelői, örülvén, hogy megszabadultak tőle, már-már meg is feledkeztek az egészről, új vadászterületeket fedeztek fel, s nagy hallalival vetették rá magukat. Az új regény és dráma, sőt költészet is, egyre sűrűbben „választott” szociális problémákat - aztán itt voltak a jelen nagy gazdasági és politikai tragédiái, egyéni sorsok, amiket a társadalom determinált: ilyen nagyszerű témákban a szerelem kis játéka legfeljebb színező intermezzót jelentett, nem kívánhatta, hogy a központba állítsák.

S ekként magára hagyatva, a Téma egy napon elindult írót keresni.

A Nobel-díjas nagy emberhez állított be először.

- Eljöttem hozzád. Írj meg. Téma vagyok.

Az író finoman mosolygott.

- No, no. Talán mondjuk így: egy téma a sok közül.

- Nem. Számodra nincs és nem is lehet más, mint az, amibe a költőn kívül, minden szakember műszere beletört: a virágregék analfabéta költőjétől, nagy vargabetű után, visszatértem hozzád, íme lásd: rád vagyok utalva megint, számodra sincs más megoldás, csak én. Daphnisz és Khloét, Pált és Virginiát, Rómeót és Júliát elfelejtették - ki juttatná eszükbe megint az élet legkülönösebb, legzseniálisabb találmányát, a Fény és Sötétség szellemének utánozhatatlan szabadalmát, férfi és nő szerelmét a Földön? Írj meg: tikkadt és száraz szemek könnyezni akarnak, becsukódott szívek szeretnének kinyílni, ifjak remélni, öregek emlékezni sietnek - írj meg, igaz és méltó dicsőség vár rád! Az író fejét rázta.

- Elkéstél. Nagy művem, amin dolgozom, gyárat ábrázol s egy nagyvárost, sok ezer figurával: ezek közül nem lehet kettőt ötletszerűen kiemelni: az ilyen pártoskodás ma már megbosszulja magát a tiszta és tárgyilagos művészetben. Amit mi nyújthatunk: képeskönyv és tükör, az élet sokfelé csillogó sugarait sűrítjük lencsénk gyújtópontjába, mint a jó fényképész - a többi nem a mi dolgunk. Rajtunk keresztül óhajtja látni önmagát a társadalom, nem választhatunk: a témát ő adja, a mi dolgunk a kompozíció. Fordulj talán kiváló barátomhoz, a népszerű drámaíróhoz: neki inkább „fekszik” a két ember sorsában megvilágított magánügy.

A Téma elment a drámaíróhoz. Az figyelmesen hallgatta végig. Aztán csodálkozva húzta fel szemöldökét.

- No és? És aztán?

- Aztán?

- Ennyi az egész? Még első felvonásnak is kevés. Legfeljebb mint előzményt állíthatnám be - a színpad *eseményt* óhajt kedves barátom, eseményt és nem lelkiállapotok ábrázolását. Elhiszem, hogy a két hős, akiről ön szól, nagyon szerették egymást, s hogy mennyire fájt nekik, mikor ez a szerelem elmúlt - de hol itt a bonyodalom? Egy harmadik vagy negyedik személy szerepe, aki véletlenül...

- Véletlenül? - ugrott fel a Téma hevesen. - Akkor majd elmegyek a detektívregények ünnepelt szerzőjéhez!

A szerző szívesen fogadta.

- Hol történt a gyilkosság? - dörzsölte a kezét vidáman.

- Odabent a szívben - kezdte magyarázni a Téma.

A szerző legyintett.

- Nem nekem való terület. Egyrészt nagyon sokan ismerik, másrészt nagyon is megközelíthetetlen. Hasonlatokból nem indulhatok ki: Ámor nyilánál hasznosabb nekem egy jól irányzott revolver, amivel a megcsalt férj óhajt bosszút állani vetélytársán. Méltóztassék talán a lírai költőnél próbálkozni.

A kávéházban találta, amint tűnődve kísérte szemével egy legördülő vízcsepp útját az ablaküvegen.

- Látja - mondta lelkesen, oda se figyelve a Témára -, ez az, amit egyszer szeretnék megfogni, lerögzíteni: az egész kis részleteket, amiket mostanában sokat láthat a világlapok művészi fényképei közt. A költészet kisplasztikájának nevezném: legördülő csepp, hajszál a levesben, feldőlt kockacukor a kávéskanál oldalán. Kicsinyben rejlik a nagy - egyetlen becsvágyam, hogy a maláriabacilus és a virágporzó lelki állapotát leírjam! Ön valami szerelemről beszél - tessék az idegorvosomhoz fordulni.

De a Téma köszönte alássan, oda már nem smakkolt neki visszamenni.

Eltűnt, és nem látta többé hivatásos író.

Meg is feledkezett róla. Este, fáradtan a munkától, betért egy mulatóba.

„Köszönöm, hogy imádott,
Hogy reám úgy vigyázott,
De ne küldjön virágot
Nekem...”

Az író lelkében megmozdult valami. Orrát facsarta, zsebkendőt vett elő, és belefújta könnyeit.

Amiket neki kellett volna kiváltani az olvasóból.

Pesti Napló, 1933. november 19.

HAPPY ÉS UNHAPPY

Régen volt ilyen izgalmas vita a magyar sajtóban, mint ami Bús Fekete nagy sikerű darabja körül felviharzott.

Megszólaltak a dramaturgok és kritikusok, jeles közírók mondták el szenvedélyes véleményüket. Ezek közül a legelőkelőbbek munkatársai lévén a Színházi Életnek is, azt hiszem, ez a lap legalkalmasabb fórum a kérdés tisztázására.

Tehát.

Márai Sándor, Pünkösti Andor, Nagy Endre és mások az irodalom szuverén művészi önkényét képviselve, azt hangoztatják, hogy nem lehet egy darab végét, az úgynevezett *megoldást* a közönség kedvéért, vagy az alacsonyabb ízlésnek hízelgő opportunitás nevében megváltoztatni. Hevesi Sándor és több színházi szakértő ezzel szemben hivatkoznak a gyakorlatra, mely azt bizonyítaná, hogy remekműveket is átalakítottak már a boldog és boldogtalan befejezés érdekében, ha a színházi politika úgy kívánta, s hogy ez nagyon helyes és üdvös dramaturgiai elv.

Úgy heccelték egymást az urak ezzel a happyvel és unhappyvel, mint valamikor a gyűrűs zsidót, hepi, nem hepi, hepi, nem hepi, hep, hep, hep.

Régi szokásomhoz híven, a magam felfogását szemléltető módon óhajtom körvonalazni.

Lássuk csak, hogy lehetne az ismert darabokra alkalmazni a modern, lecsavarható és rászerelhető befejezést, ezt a figyelemre méltó találmányt. Ne felejtsük el: az élet maga is sok megoldást nyújt, a valódi tragédiák és komédiák világában - miért ne képviselhetné valaki azt a felfogást, hogy maga az élet s annak követe, a közönség válasszon magának az eshetőség közül olyan megoldásokat, amik ízlését kielégítik.

Olyan daraboknál, amiknek tárgyát és hőseit a szerző képzeletéből merítette, még simán megy az átalakítás - nagyon érdekesen alakul a helyzet akkor, mikor a tárgy *történelmi* vagy valóságos, közismert eseményhez fűződik.

Tessék elgondolni.

„Az ember tragédiája” esetében például bár tárgya történelmi, sőt maga a történelem, az a szerencsés körülmény, hogy a vége felé átlendül a jövőbe, nagyon megkönnyítené a Vígszínház dolgát, ha egyszer eszébe jutna némi változtatással műsorra tűzni. Mert hogy a jelenkor jelenése után falanszter és eszkimóvilág következnék, csakúgy a költő feltevése, mint az, hogy - Szakács visszamegy Gombaszögihez, vagy nem megy vissza, hanem Agai mellett marad. Tehát lehetne róla szó, hogy falanszter helyett egy óriási kávéházat ábrázoljon a színpad, amelyben Ádám mint tulajdonos, Éva mint kaszírnő, Lucifer mint főpincér, vidáman és boldogan hálálkodnának egymásnak, egy jó kis jazz ütemére, amiért nem fogadták el annak idején, ötszáz évvel ezelőtt Roosevelt dollárhígító tervét, s így a régi konjunktúra ismét feltámadván, ma este együtt mennek színházba. Az Arany János által hozzátoldott szerény happy end-kísérletet („Küzdj és bízva bízzál”) is ki lehetne egészíteni azzal, hogy tévedés, a Föld nem is hűl ki, sőt ellenkezőleg, egyre melegebb lesz, hála a jóságos Marconi bácsinak, aki átalakítja a Himaláját briketté, mely alkalomból Hacsek és Sajó a következő kis betétet éneklik:

„Ne végy Ádám ibriket
Többet ér a jó brikett.”

- mire általános kibékülés következik, és háromnapos bicikliverseny.

Igazán, nem is értem Márait. Nem mindegy neki, hogy Ibsen Nórája visszamegy az urához, vagy nem megy vissza, aszerint hogy színházpolitikai szempontból melyik befejezés vonzóbb és időszerűbb? Ibsen, a maga idejében, szomorú befejezésnek szánta azt a megoldást, hogy nem megy vissza. Nagyon könnyen meglehet, hogy ma éppen abban látná a tragédiát, hogy visszamegy. A fennálló gazdasági és politikai körülmények közt Nóra elhatározása, hogy nem megy vissza, nemhogy megnyugtató, de egyenesen vígjátéki, mit, vígjátéki, bohózati boldogságnak számít - feltéve, hogy utóbb nem gondolja meg magát, amit viszont meg lehet akadályozni azzal, hogy gyorsan befejezzük a darabot, nem adunk neki alkalmat. Esetleg az ajtót is be lehet zárni, vagy kiizenni, hogy épp most mentem el, ha siet, még utolér.

Szerintem Shakespeare se fordulna meg a sírjában, vagy ha igen, csak azért, hogy jobban oda tudjon figyelni, ha Lear király siralmas történetét úgy oldanánk meg, hogy Cordélia csak tetszhalott volt, utóbb magához tér, kibékül nővéreivel, elárulja nekik a szabónőt, ahol dolgoztatott, ezzel a titkolt ellenségeskedésnek vége szakad („Cordélia hallgat", ugyanis erre a címre vonatkozott), mindhárman megkövetik a haragvó apát, és egyesítve a szétosztott országrészeket „Három a kislány" címen új birodalmat alapítanak.

Mert például mi a vicc abban, hogy Hamlet összes szereplői meghalnak az utolsó felvonásban? Nem lehetne úgy intézni a dolgot, hogy legalább Ofélia maradjon életben, mikor az ifjú Fortinbras megérkezik a kipusztult család temetésére? Ez egy új szereplő, egy új fiú, egy életerős fiatalember, ez a Fortinbras, itt lehet valamit csinálni, új életet kezdeni, ha Ofélia nem is ismerte őt, ő egyszer látta Oféliát, futólag, a színházban, és azóta se tudta elfelejteni. Mindenesetre nem az az ember, aki kolostorba küld egy fiatal leányt. Nem mondom, nem muszáj, hogy mindjárt elvegye, de a darab végződhetik egy sejtelmes célzással a kettőjük jövőjét illetően.

Cyrano de Bergerac története ezzel szemben határozottan és kétségtelenül időszerűtlenné vált, bár a közelmúltból származik. Én nem is adnám elő régi formájában, nem hagynám magam kinevetni a közönségtől, hogy egy ember tragédiája és egy cselekmény befejezése valakinek a nagyra sikerült orrán múljon, mikor mindenki nagyon jól tudja, hogy az ilyen orrok kijavítása, görög mintára alakítása a legegyszerűbb kozmetikai műtéttel intézhető el, tíz nap alatt, a gyógyulást is beleszámítva.

Eddig minden jól ment, mint látjuk, de mi lesz a történelmi darabokkal?

Kétségtelen, hogy angliai Erzsébet és Essex gróf ügye nem mindenben elégíti ki a kiengesztelés követelményét, csakúgy, mint a másik affér, Erzsébet és Stuart Mária között. De mit tehetünk a rosszindulatú történelemírók ellen, akik nem hajlandók eloszlatni a pletykát, hogy Erzsébet mindkettőt vérpadra küldte - pedig milyen szépen össze lehetne hozni ezt a két szomorú sorsú áldozatot! Hiszen ha a közönség csupa olyan tiszta lelkű, ártatlan lélekből tevődne össze, mint az anekdotabeli színésznő, aki dühösen lecsapta Napóleon élettörténetét, mert valaki belekotyogott és „elmondta a végét", hogy Szent Ilonára kerül, pedig ő happy endre számított! Milyen gyönyörűen be lehetne fejezni a Sasfiókot, a reichstadti herceget összehozva Eysler Fannyval, Bánk bánt kibékíteni Melindával, Brutus és Julius Caesar politikai vereségét összeegyeztetve a latin nemzeti egység gondolatának zászlaja alatt, március idusán!

Különben is - happy end! Relatív dolog ez, tisztelt közönség.

Tegnap este egy kitűnő színigazgatóval kettes römit rendeztünk, három mesterrel. Vesztettem. Szerintem ez a megoldás nem happy end volt, szerinte happy end.

Színházi Élet, 1933. 48. sz.

FÉNYKÉPEK

Az arcképeit nézegetem, amik végre napvilágra kerültek, gépies igyekezettel, hogy pótolják az embert, aki nem engedte őket érvényesülni: Miklós Andor se a nevét, se a fényképeit nem tűrte cégérül a lapban. Most, hogy fizikai valóságából ennyi maradt csak, a szenvedő, belenyugodni nem tudó szeretet görcsösen, szinte fuldokolva kapaszkodik beléjük.

Egyetlen, mozgó figura helyett sok mozdulatlan ábra. (Nem tudom, van-e filmfelvétel róla, az persze többet jelentene, hátha még hangja is volt - egy-két évtized múlva erre gondolni fognak az emberek, életükben.) Számukkal próbálják pótolni az eleven minta hajlékonyságát, a sokoldalú életet.

*

Van egy angol fototechnikai játék, egymásra fényképezik egyféle lelkiség több képviselőjét, s az elmosódó *lélekrajzból* következtetnek aztán: ilyen *Az író* arca, ilyen *A Politikusé*, ilyen *A Tudósé*.

Ezt a játékot *egy ember* különféle felvételeiből is meg lehetne csinálni s az eredmény talán kiadná, hogy a lehetőségek közül, amik egy emberben lakoznak, melyik volt a döntő, az elhatározó, az Egyéniség.

Képzeletben kísérletezem, ebben az irányban, az arcképeivel.

*

A külső, azt mondják, valahogy hozzá is idomul mesterséghez, foglalkozáshoz, hivatáshoz. Az arcisme szakértője egyéb adatok híján is megmondja: ez birkózó, ez tanár, ez mérnök. Azonkívül, hogy típusok vagyunk, egy kicsit prototípusát is képviseljük, mindannyian, annak az emberfajtának, amelyik nem születik, hanem *lesz belőlünk*.

Belemagyarázás volna csak, hogy Miklós Andor vonásaiból, e képeken, az eszményi Szerkesztő, eszményi Újságíró arca és kifejezése bontakozik ki számomra?

*

Ne ezeket nézzék, ahol hivatása környezetében, *à son insu*, kapta le a masina, itt megtévesztő lehetne íróasztal, ceruza, heverő lapok, fölébe hajló munkatársak. Ezt vegyék elő, ahol odaáll a lencse elé, szembetekint a nézővel, minden idegesség nélkül, de nem is hetyke vagy önérzetes pózban, ahogy legközelebbi rokonai, nagy amerikai lapok vezérei csinálják, túlzott vidámságot („keep smiling”) vagy túlzott komolyságot mímelve.

Nyugodt, egyszerű férfiarc, a dolgozóé, akinek nemcsak idegeit, de minden porcikáját magához idomította a *nem kényszerűségből*, de szenvedélytől és a hozzá való *különleges tehetséggel* vállalt szakadatlan munka. S éppen ezért minden következetessége mellett és ellenére van a testtartásában, fejtartásában valami öntudatlan, egyszerű és komoly méltóság: elvégzett és továbbra is elvégzendő vállalt feladat biztonsága és szándéka.

*

Ez van ráírva: a munkaasztaltól álltam fel, fotografáljatok le, ha akartok, és ha ez szokás, de sietve, mert vissza akarok ülni. Nem érdekel, hogy fog-e sikerülni a felvétel, s hogy kihez vagy mihez fogok hasonlítani rajta, valami nagy emberhez vagy „érdekes közéleti férfi”-hoz.

Azt, hogy mi a *dolgom* ezen a világon, pontosan tudom, azzal hogy *ki vagyok*, nem törődöm sokat, döntsétek el magatok. Vágjak nagy képet? Sokkal jobban megvetem a nagyképűeket. Mosolyogjak? Szeretek mosolyogni, nevetni is, ha ráérek és ha van min, de nem előírásra. Fejezzétek be, már nem tudok figyelni.

*

S mintha már a képen se figyelne.

A pillantása mintha már tűnődne, mintha elszórakozna. Figyeljétek a hivatás emberének szórakozottságát, nagy erővel sűrített különleges figyelem és fegyelem lappang mögötte, de nem arra vonatkozik, ami előtte áll.

Ez van a pillantásában: jól tudom a részleteket, de azt is, hogy e részleteken túl és fölött van valami, ami nélkül hiú kapkodás volna mindez - ez a valami az *egész*, a cél, a szándék, a kompozíció, a princípium. Most ezt kell aláírni, az utalványt, amit elém tettek, most ezt kell átnézni: a cikket, amit rendeltem, most ezt kell megbeszélni: a mellékletet, amit terveztem, most ezt elintézni: a megbeszélést, politikai ügyben, most ide kell telefonálni: délután hatra kéretem az urakat. De mindez semmit se jelentene számomra, önmagában, ha nem muzsikálna mögöttem, messziről, a nagy titkos Szólam, ami egységbe foglalja.

Valamikor, amikor még álom volt csak, így neveztem ezt a szólamot: Boldogság. Ma többet jelent, mert így nevezem: Kötelesség.

*

A tűnődő pillantás alatt csukott, de nem összeszorított száj. Minden pillanatban beszédre nyílhat, ha szólni kell, de tud hallgatni, nyugodtan, erőfeszítés nélkül. Mert beszélni is kell és hallgatni is kell, meghallgatni mindenkit és felelni ott, ahol érdemes, ahol termékeny talajra esik a szó.

Helyén kell lenni mindennek a nagy vállalkozásban, uraim: ez a *termelés* nagy törvénye, a *gazdaság*. Minden szerkesztőség örök jelmondata: az idő pénz, uraim, a szíves marasztalást ne tessék komolyan venni.

*

S íme, nem vette komolyan ő se, pedig te tudod, istenem, milyen komolyan marasztaltuk. Elment, s ahogy elködösödő szemmel nézem a képet, a kedves *ismerős* arcot, mintha elborulna az arc, valami átvonaglana a nyomdafestéken, valami furcsa, új, ezen az arcon ismeretlen szomorú csodálkozás. Mintha ő is látná az arcom, és csodálkozva és halkan mondaná: hát szerettetek is? ez igaz? nemcsak akartatok valamit tőlem, nemcsak tisztelet volt és irigység? Különös... ha ezt tudtam volna, talán jobban vigyázok magamra...

*

Csak a munkájára vigyázott.

Orvostól hallottam ma, hogy a szívbajos halálesetek rendesen a hajnali órákban állanak be, az utolsó éjszakán kimerült szervezet nem szokta tovább bírni a küzdelmet.

Miklós Andor csak déli fél egy órakor halt meg, mikor a lapszerkesztésre egy életen át beállított idegek az eszméletlen központnak leadhatták a jelentést: a rotációs megindult, öt perc múlva *Az Est* első példányai kint vannak az utcán. Pihenhetsz most már, nem öt óráig, mint

ahogy szoktad, de ötmillió évig is, mint az alkotó, akinek nagy gépén te is meglódítottál egy szükséges kereket.

Az Est, 1933. december 8.

VÉSZFÉK

- Ön megfizeti, vagy leüli a büntetést - mondotta szigorúan a bíró -, amivel ítéletem szerint az Államvasutaknak tartozik kártérítésért, amiért oktalanul meghúzta a vészféket.

- Oktalanul?

- Igenis, oktalanul. Előírás szerint a vészféket az utas csak akkor használhatja, ha önmaga, vagy útitársai komoly veszélyben forognak, ön azonban, mikor a vonat nyílt pályán megállt, nem tudott elfogadható okot felhozni, miért húzta meg a vészféket és itt, a tárgyalás folyamán is kitérő válaszokat adott.

- Hangsúlyoztam, hogy rögtön, nyílt pályán leszálltam a vonatról és gyalog mentem a legközelebbi városig.

- Igen, de nem mondta meg, miért, önnek erre lehettek személyes okai, de ez nem tartozik az Államvasutakra. Ismétlem, a vészféket csak életveszéllyel fenyegető esetben...

- Hallgasson hát meg, bíró úr, elmondom, hogy történt. A vonatvezető, aki a jelentést felterjesztette, talán jegyzőkönyvbe vette azt is, hogy a fülkében rajtam kívül...

- Csak egy hölgy tartózkodott, tudjuk. Az illető hölgyet tanúként jelentette be a vonatvezető, de én fölöslegesnek tartottam beidézését, mert hiszen azt, hogy *önnek* oka volt meghúzni a vészféket, *önnek* kell bizonyítani és nem az Államvasutaknak az ellenkezőjét.

- Hát kérem... elég kár... illetve... nagyon helyes, hogy nem idézte be, bíró úr. Így legalább szabadon beszélhetek. Ez a hölgy... ez a hölgy...

- Nos, mi volt ezzel a hölggyel? Ismerte azelőtt is?

- Dehogy kérem, ott a vonaton ismerkedtünk össze... még ma sem tudom a nevét... Tetszik tudni, hogy megy az ilyesmi... Meg kell mondanom, nagyon csinos asszonyka...

- Kérem, ez nem tartozik a...

- Bocsánat, de igenis, hogy a tárgyra tartozik. Különben ki hinné el, hogy a belépő határtól Szentmiklósig - egy óra az egész - a nevén kívül mindent tudtam róla - hogy melyik zárdában nevelkedett, ki volt az ünnepelt színész, akibe lánykorában szerelmes volt, hogy kényszerítették szülei ebbe a házasságba, mennyire nem szereti az urát és milyen jó lenne elmenni egyszer, valakivel, egy ismeretlennel, elmenni, az ismeretlenbe... Olaszországba... váratlanul és meggondolatlanul... valakivel, akit egy órája ismer... s akit egy életen át halálosan tudna szeretni, ha megtalálná benne a férfit, akiben van bátorság és képzelet.

- Úgy.

- Úgy bizony. És amikor azt mondta, hogy bátorság és képzelet, éppen ahhoz a vasúti gócponthoz közeledtünk, ahonnan rögtöni csatlakozással indul a vonat Olaszország felé... Bíró úr, én ismerem magam... nekem már voltak kellemetlenségeim az életben... ami pedig a bátorságot és képzeletet illeti, előbbiről nagyon jól tudom, mennyiben áll utóbbi befolyása alatt... És a hölgy ismételem, *nagyon* csinos volt... és nekem még annál is jobban tetszett, mint

amennyire csinos volt... Bíró úr, ha nekem a bátorságomra hivatkozik valaki... egy csinos nő, aki még azonkívül tetszik nekem... bíró úr... én ismerem magam... akkor én elveszett ember vagyok... sokkal különb életveszélyben, mint akit holmi mafla rablógyilkos támad meg... És én ezt egy pillanat alatt átláttam... és volt bennem, hálistennek, annyi gyávaság és életösztön... hogy abban a pillanatban... mikor befejezve célzásait... az illető hölgy... akinek a nevét se tudom... félig nyílt szempillái mögül... várakozó mosollyal... felémfordult... és csak annyit mondott: „nos - mire gondol most?" - hogy akkor én válasz és vallomás helyett hirtelen megrántottam a vészféket, megállítottam a vonatot, leszálltam és gyalog mentem be Szentmiklósra. Most hát megmondtam - ítélje meg, tartozom-e büntetést fizetni.

- Igenis tartozik - mondotta gondolkodás nélkül a bíró - és három napon belül be is kell küldenie.

Felállt és befejezte a tárgyalást. De mielőtt kiment volna, közelebb hajolt az alpereshez.

- Örüljön, hogy ilyen olcsón szabadult - súgta oda neki -, én jobban jártam volna, ha ön nem olyan gyáva és békén hagyja a vészféket... Az illető hölgyet azért nem idéztem be a tárgyalásra, mert izé... a vizsgálat első tanúkihallgatásai óta... személyesen ismerem...

És kifelémenet mélabúsan hozzátette még:

- Hja... a hivatalos helyiségekben, sajnos, nincsen vészfék...

Esti Élet, 1933. december I. évf. 2. sz.

GÉPISTEN, JÖJJÖN EL A TE ORSZÁGOD
Gondolatok a moziban

Kusza gondolatok, együtt berregnek a géppel, s váltakoznak, mint az elsuhanó képek, nem is erőlködöm, hogy rendszerbe szedjem őket. Magyar film pereg a vásznon, magyar szó árad a nézőtér felé, bocsánatot kell kérnem az illusztris szerzőtől, derék rendezőktől és szorgalmas színészektől, hogy mégse tudok egészen belefeledkezni a cselekmény és játék lüktetésébe, mint nézőtársaim, akik még tapsolnak is egy-egy jól sikerült jelenetnél, annyira természetesnek veszik, úgy beleszoktak, hogy a színpadról ismert eleven színész árnyéka és vetülete most itt szaladgál és kiabál előttünk megszokott hangján és megszokott gesztusával, s eszükbe se jut már csodálkozni, hogy a valóságban létező egyetlen példánya a színésznek ugyanebben a pillanatban valamelyik színpadon végzi a dolgát, más szerepben és más közönség előtt.

*

Én nem tudom megszokni. Talán azért, mert színészi értelemben a produkció amúgy se nyújt többet, mint a deszka játékstílusa: ráérek másra gondolni. Bevallom, nem a szöveget figyelem s nem a történést - a jelenség és látomás ragad magával, a kézzelfogható fizikai tény, a hihetetlen, ámulatos, megszokhatatlan csoda, még mindig csakúgy, még jobban, mint mikor repülőgépen ülök. Nem tudok napirendre térni, mint fiatal írótársam, akinek egyik regényéből a hős, egy mellékmondatban, Velencéből Budapestre röpül, hogy egy izgalmas és bonyolult üzleti ügyét elintézze. A találmányt, a leleményt, a megoldott és valósággá varázsolt lehetetlenséget bámulom, elálló szívveréssel, megbabonázva, hogy íme, itt jár és beszél, dobbanó léptekkel, érthető, világos szóval a nemlétező, mert mulandó és elmúlt, visszahozhatatlan. Pillanat, jelenné varázsolva - itt suhog a falevél, ami lehullott, itt ballag a felhő, ami szétfoszlott, itt szállong a füst, amit elhordott a szellő, s amit, éppen azért a barátsághoz hasonlított a költő,

hogy most szembeszálljon vele, mert íme, márványnál maradandóbb - és itt fehérlik a hó, a hó, a tavalyi hó, megcáfolt jelképe az örök mulandóságnak, kép- és hangfelvétel, csaknem tökéletes már, ez nem tréfa többé - költők, keressetek új hasonlatokat és jelképeket, a régieket egyszerűen elfújta az a másik lángész, aki a természetet nemcsak leírni és megismerni, hanem legyőzni és felülmúlni jött (és látott és győzött) erre a világra.

*

Ti pedig, naiv spiritiszták, hagyjátok abba hóbortos szertartásaitokat ott, az elsötétített szoba mélyén. Itt a kísértet és a szellem, akit idézgettek, imbolygó, híg asztráltestét, mint valami levetett, kurta inget, otthagyta kezeitek közt, s idemenekül előletek, ezervoltos ívlámpák fényébe, hogy élő, mosolygó arcát megmutassa, érces, jól tagolt szavát hallassa előttünk: nincs szüksége médiumra, táncoló asztalra, reszkető betűzgetésre, hogy homályos célzásait kinyögje, itt beszél hangosan, itt járkál közöttünk, és semmi szüksége többé a becsukott spalettára: fény kell neki, minél több fény, csakúgy, mint nekünk, eleven társainak. Az „én" ködös káprázatától eltekintve, ugyan mi más, ami itt jár előttünk a falon, mint az életet túlélő, anyagtalan s mégis testi mivoltában jelentkező Lélek, kettő és mégis egy, maga a tiszta metafizikum és „magánvaló" contradictio in adiecto és mégis létező - itt jár és beszél a halott, hallom fülemmel és látom szememmel: mi mást tehát ez a közeg, amiben jelentkezik, mint maga a túlvilág, amit az angyallal csatázó Jákob, az emberi akarat („elhiszem, mert esztelen") lehozott közénk?

*

Mert ne tévesszen meg senkit, hogy e túlvilágban nem lát egyelőre semmi túlvilágit, hogy nagyon közönséges és jól ismert megismétlése mindez kisszerű földi örömeinknek és bánatainknak: felfőzött káposztakérődzés, képről kapott sablon. Hiszen a spiritiszták szeánszain jelentkező túlvilági lények még ennél is naivabb „közléseket" közvetítenek, még ennél is kevesebbet tudunk meg tőlük arról, ami bennünk és belőlünk túléli az életet.

Tisztában kell jönni valamivel, be kell őszintén vallani valamit, aminek felismerése súlyosan sérti éppen a legszellemibb emberfajtának, az „emberi kultúra képviselőjének", a művésznek önérzetét, s éppen ezért, nem szívesen veszi tudomásul - mégsem kerülhetjük el, mert enélkül teljesen érthetetlenné zavarodik előttünk a szörnyű ellentmondásokban vergődő század.

A fizikai technikumokat kimódoló és megvalósító lángész messze előreszaladt, messze maga mögött hagyta a lelki tényeket feltáró és felhasználó lángészt - íme, az ellentmondás és zűrzavar legfőbb forrása. Feltalálók és felfedezők különb és derekabb felkészültséggel, lelkiismerettel, képzelettel és odaadással, tehetséggel és hittel végezték el dolguk, álltak a helyzet magaslatán, a század elején, mint természetes feljebbvalójuk, a kultúra őse, művész és gondolkodó!

Legyünk őszinték.

Az eget ostromló embermadár szárnyai közül nem az übermensch sastekintete mered a nap felé: a föníciai kalmár vagy a vandál törzsfőnöknek még őseihez képest is korcs utódja figyeli aggodalmasan a tájat, hol lehetne elhelyezkedni valahol, kitúrni valakit, megélni valahogy.

A világűrbe kiáltó szikrasugár, a csillagokig áradó gömbhullám nem az elemeken diadalmaskodó ember büszke izenetét viszi isten oltára elé, néger jazz kurjongat, régi nóta járja, legfeljebb néhány botcsinálta politikai álmodozó próbálja feltámasztani a megváltás régen elhasznált, százszor csődöt mondott varázsigéit.

Ne csodálkozz, hogy a feltámasztott múlt Eleven Tükre, a hangos film, csak a közelmúltat kintornázza s nem ama távolit, mely a távoli jövendőt hirdetné, a visszatérő nagy hullámok csúcsairól. A kép még nem méltó a kerethez, a tartalom messze mögötte marad a lehetőségnek, amit az Idő Negyedik Dimenzióját feltáró emberisteni Találmány jelent. Nyolcezer évvel ezelőtt, a lerögzített emberi szó találmánya, a betű, nagyobb sikerrel startolt, mint remekebb s nagyszerűbb unokája, a film - a film Homéroszától és Szókratészétől messze vagyunk még, a jelek szerint, a technika szárnyán emelkedő civilizációnak meg kell állania, hogy bevárja testvérét, a kultúrát.

*

És ne csodálkozz, hogy Mérnök, ráeszmélve a veszedelemre, maga siet a kormánykerék felé, hogy félrelökje a habozó kormányost, az Eszme kapitányát.

A Teokrácia ingadozik, önmagát ismétli legjobb esetben, a legrosszabban (Németország!) pogány mítoszok után kapkod - hitek zűrzavara lett belőle.

Jöjjön hát Technokrácia, a megváltó Gépisten.

Pesti Napló, 1933. december 10.

ESZPERANTÓ ÉS EUGENETIKA
Hozzászólás a Zilahy-cikkekhez

Nagy élvezettel olvasom Zilahy Lajos érdekes cikkeit a *Pesti Napló*-ban, mert a tárgyon túl (születésszabályozás, sőt sterilizáció) jólesően hat rám az a lelkes hit és szilárd meggyőződés, amivel kitűnő közírótársam harcba száll a nagy horderejű eszme győzelméért - hogy ez a lelkesedés milyen fontos az eszmék bukásának vagy győzelmének történetében, ezt íme magamon tapasztalom, hiszen egynéhány tudományos könyvet e kérdésről, pro és kontra, én is átlapoztam, s a hozzászólásra mégsem ezek, hanem Zilahynak a belőlük merített propagandisztikus kedve és szándéka inspirált.

*

Már ez így van, a tehetséges ember véleménye (különösen, ha még rokonlélek is az illető), valamely tárgyról mindig alkalmasabb eszköz figyelmünk felkeltésére, mint maga a tárgy: innen van, hogy óriási jelentésű és megoldatlan kérdések néha évszázadokra letűnnek a napirendről, nem találván emberükre, hogy aztán egy nyugtalan tehetség vagy lángész megint felrázza jelszavaival az érdeklődést, időszerűvé melegítse fel a problémát. Éppen ezért kicsit duzzogok Zilahyra, amiért nem volt vele hasonló sikerem egy évvel ezelőtt, mikor a világot egybekapcsoló *műnyelv* (s ennek legszebb és legpraktikusabb alakja, az eszperantó) kérdésében ankétot rendeztem, felkérve írótársaimat, hogy szóljanak hozzá. Zilahy akkor kurtán elutasító álláspontra helyezkedett, írt ugyan valamit, hogy *miért* nem tartja kivihetőnek és megoldhatónak a világnyelvet, de mikor érveit az ankét folyamán sorra megcáfoltuk (minthogy elfogadható és döntő ellenérvet nem is lehet konstruálni az eszperantó ellen), egyszerűen azzal zárta le a vitát, hogy neki az egész dolog nem rokonszenves, és így nem óhajt vele foglalkozni. Az affektusok szerepének ezzel a bekapcsolásával igazolta gyanúmat, amit akkoriban el is mondtam az ankéton, hogy vannak égetően szükséges és fontos, elvben meg is oldott követelményei az emberi kultúra és civilizáció fejlődésének s ilyen az eszperantó is,

amik éppen azért nem tudnak megfelelő módon érvényesülni a gyakorlatban, mert elvi megoldásuk olyan hibátlan, hogy komoly ellenvetésre nincs alkalom: nem lehet véres harcokat vívni körülötte, s ahol nincs harc, nem lehet szó győzelemről: az egész dolog stagnál, elbukni se tud, diadalmaskodni se - a végén egyszerűen megharagszik rá az eszmék szenvedélyes harcosa, mint ahogy a tökéletesen és hibátlanul szép nőre haragszik meg, akin nem lehet erőszakot elkövetni, tehát nem is tud meghódítani bennünket: tökéletességében rejlik sikertelensége.

*

Szerencsére az eugenetika elmélete nem ilyen tökéletes dolog, s így határozott kilátása van rá, hogy a gyakorlatban megvalósuljon. Vonzó és csábító reményekkel fűti az utópistát, kecsegtető édenkertet varázsol képzelete elé, a tökéletes emberi társadalom káprázatát, hol csupa egészséges, tökéletes testű és hibátlan lelkű emberi lény áldja istenét s bennünket, akik ezt a fénykort előkészítettük - a humanista viszont elborzad a kegyetlen és drákói, minden „kicsinyes" érzelmi szemponton átgázoló rendszabályokból, amik az „embergyomlálás" keresztülvitelével együtt járnak. Mindenesetre: áll a harc, és könnyen meglehet, hogy az utópisták győznek, még az olyan ragyogó ellenféllel szemben is, mint Chesterton például, aki *Eugenic and other evilo* (Eugenetika és egyéb fonákságok) című könyvében őrültnek és gonosztevőknek bélyegzi a fajnemesítés apostolait.

Mint lovagias vitázó, nem élek vissza Zilahy fegyverével, az eszperantóügyben. Nem is tehetném jóhiszeműen, mert hazudnék, ha azt mondanám, hogy számomra a fajnemesítés gondolata ellenszenves. Egyáltalán nem az, utópista és optimista vagyok magam is, és gyermekes örömmel tölt el minden tervezgetés és kísérletezés, aminek az a célja, hogy az emberi értelem és alkotó erő végső győzelmét előkészítse, társadalomban és a természet fölött, ha kell, a természet ellenére is.

Viszont, ha képviselői minőségben most, rögtön szavaznom kellene a sterilizációs törvény életbe léptetése fölött, kétszer is meggondolnám a dolgot, sőt, ha abban a formában kerülne elém a javaslat, ahogy Németországban fogalmazták meg, okvetlenül ellene szavaznék.

Indokolásom így hangzanék:

Ami a testi nyomorékságot illeti, van közöttük egy egész sereg, amik nemcsak hogy nem összeférhetetlenek a legmagasabb értelmi erők lehetőségével, de néha szinte feltételező módon egészítik azt ki. Máskor legalábbis függetlenek egymástól. Lehet, hogy Homérosz és Milton beteg elődöknek köszönhették vakságukat, lehet, hogy Beethoven és Newton beteg elődöknek köszönhették süketségüket, viszont *Iliász*-t és a binomiális tételt és a kilencedik szimfóniát nekik köszönheti az emberiség.

A hülyék és gyengeelméjűek magtalanítása rendben van, ami azonban az úgynevezett *lelki betegeket* illeti, mint a skizofrénia s a különféle mániák...

Nincs az a komoly elmeorvos, ha csak nem mániás maga is, aki nyugodt lelkiismerettel állíthatná a tudomány mai stádiumában, hogy ezeknek a betegségeknek lényegét és természetét teljes biztonsággal ismerjük, pláne az öröklődés szempontjából. Egy bizonyos - (a „lelkek relativitási törvényének" neveztem egyszer ezt a bizonyosságot) -, ha lélekről van szó vagy értelemről, nincs más mértékünk rá, mint egy *másik* lélek vagy értelem, szintén mérésre szoruló, tehát nem abszolút módon megbízható mérték. Mint gyakorló humorista, nem is minden alap nélkül hivatkozhatnék rá, hogy például a humanisták sült bolondnak tartják a fajnemesítőket, a fajnemesítők viszont a humanisták esze tokjának épségében kételkednek, e pillanatban tehát úgy állanak egymással szemben, mint Heine hírhedt *Disputá*-jában a rabbi és a szerzetes: a rabbi máris szorongatja a kést, amivel meggyőzendő ellenfelét (ezúttal gyöke-

resebb módon) megcsonkítsa, a szerzetes viszont az egész rabbit tessékeli fel a máglyára. Nagyon nehéz az illetékesség kérdését eldönteni, s hogy Zilahy Shaw-idézetét magam is felhasználjam, másféle értelmezésben: ha igaz, hogy a *jelenlegi* politikai világ egy nagy bolondokháza, vajon nem kell-e tartani tőle, hogy úgy járunk, mint Poe novellájában a tébolyda igazgatósága, akiket a bolondok lecsuktak, és átvették a szerepüket? mely esetben, vigyázat! az ő kezükbe kerül a magtalanítókés.

Úgy, ahogy ma áll, az egész öröklődési és származási teória, különösen az emberre vonatkozó alkalmazása, egy nagyszerű felfedezésekben és feltevésekben gazdag, de még forrongásban gomolygó komplexum: mendelizmus, *gének* és *gaméták*, kondícionális reflexek tana egyelőre dicséretes buzgalommal keresi állat- és növényvilág tanulmányozásával a *hasonlóságokat*, amiknek alapján az embert és az ő faját maradék nélkül leírja. De a hasonlóság még nem azonosság.

Magam is hiszem, hogy a komoly kutatás első feltétele a tárgyilagosság.

De az ember számára nem lehet csak tárgy: e pillanatban (paradox módon) ez a legnagyobb tárgyilagosság.

Várni kell, míg a származástan óriási és döntő kérdéseiben egy nyomorék és beteg, esetleg kortársaitól elmebetegnek tartott lángész kimondja az utolsó szót.

Addig ráérünk a fajnemesítéssel.

Pesti Napló, 1933. december 17.

KARÁCSONYORSZÁG

Karácsonyország története nem hosszabb, de éppoly jelentős, mint a teremtésé: alapításától bukásáig mindössze egy hét telt el.

Határai viszont csak az időben voltak ily szűkre szabottak - a térben messze szaladtak szét, s alattvalóit mindenütt ismerték.

Tél és fagy, zúzmara és jégcsap, hóförgeteg és északi szél - ezek voltak Karácsonyország meteorológiai viszonyai, pedig Karácsonyország nem az Északi-sark vidékén terült el, hanem a Nagydíszletű Tragédia színpadán, a mérsékelt égöv alatt. S hogy Karácsonyország élete éppen a zordon felvonásra esett, azt nyilván a drámai ellentét fokozására eszelte ki a nagy rendező: a kegyetlenül hideg külső környezetben hangsúlyozottabban érvényesíteni Karácsonyország belső lényegét, a szív melegét.

Mert Karácsonyország alkotmányát nem az ész, hanem a szív diktatúrájára építették.

Egyetlen lényeges törvénye volt: a szeretet és az önfeláldozás. Egyetlen jogforrása: örülni mások örömének. Egyetlen kötelessége: adakozni és jót cselekedni.

Mint más országokban, ebben az országban is a szabad verseny elvére épült az érvényesülés lehetősége, a kereskedelem és az egyéni siker, csak a versengés *célja* volt éppen megfordított: nem arra irányult, hogy mennyit tudok *szerezni*, hanem arra, hogy mennyit tudok *másnak juttatni*.

Ebben a fordított irányban aztán éppen olyan kétségbeesett tülekedés, becsvágy, sőt stréberség vezette az embereket, mint egyebütt, ahol ölik egymást a népek a magántulajdonért.

A magánfelek magas kamatot fizettek a bankoknak, amiért volt oly szíves pénzükkel vállalkozni - viszont a bankok minden nyereségüket szétosztották a hivatalnokok és azok családtagjai közt, hogy utóbbiak ajándékokat vehessenek ismerőseiknek és ismeretleneknek is.

Mert éppen ami az ismeretleneket illeti, közbiztonság dolgában elég rosszak voltak a viszonyok ebben az országban.

Bármily szigorúan büntették például a *zsebbe rakást*, nem lehetett eléggé vigyázni a villamoson vagy az utcán, mihelyt egy kis tolongás támadt, a tisztességes ember azon vette észre magát, hogy pénztárcát, zsebórát vagy más értéktárgyat csempészett zsebébe valami ismeretlen tettes, aki sürgősen meglépett.

Pályaudvarokon mindenütt ott függött az „Óvakodjunk a zsebberakóktól" feliratú tábla - a tetten ért „titkos ajándékozót" lefülelte a rendőrség és szigorúan elítélte, nemcsak a becsempészett tárgyat juttatva vissza hozzá, de magas összegű pénz elfogadására is kényszerítve - az elrettentő példáknak mégse volt meg a kellő hatása. Napirenden voltak a *kasszatömések* is - leggondosabban elzárt pénztárt is kifúrtak a ravasz betörők, hogy telerakják pénzzel és értékpapírokkal, sokszor revolverrel kikényszerítették a meglepett pénztárost, hogy nyissa ki páncélszekrényét, és rakja be a merénylő egész vagyonát.

Idegen ország lakója gyakran tanúja lehetett az utcán ilyen jeleneteknek: didergő koldus könyörög a sarkon, hogy fogadják el tőle a kinyújtott kezében remegő fillért. De ilyesmi csak percekig tartott, mert rögtön akadt egy bundás férfi, aki meglátván a koldust, gyorsan levetette bundáját, vállára dobta a didergőnek, és gyorsan elszaladt, hogy vissza ne kapja - rendesen persze csak a következő sarkig ért el, mert ott egy másik úr, látván, hogy nincs kabátja, nekiesett, és erőszakkal húzta rá a magáét.

A dolgok, a hét közepe felé, kezdtek elfajulni.

Senki se lehetett nyugodt, miután egész napját azzal töltötte, hogy minden értékét és tulajdonát keservesen szétosztogassa, hogy aztán este holtfáradtan hazaérve, üresnek vélt lakását teletömve ne találja odahordott és becsempészett ajándékokkal. A költő is alaposan megbukott a „fenyőfáról és pálmáról" írt érzékeny dalával - a fenyőfa ugyanis nem didergett, ebben az országban, „havas csúcsokon" pálmáról álmodozva; behozták a városba, teleaggatták cukorral és édességgel, kivilágították, és meleg szobában ernyedt el, bőségbe fulladva, miközben a pálmát a hóba dobták ki, mert senki nem akarta elfogadni, más elől szedve a dicsőséget.

Az ország válságát s szomorú bukását mégis az okozta, hogy az adakozók elvesztették a mértéket.

Az önzetlenség és jóság becsvágya, mint az érvényesülés egyetlen módja, rafinálttá tette az embereket. Folyton azon törvén a fejüket, milyen meglepetéssel lehet a legnagyobb örömet okozni, arra a hamis következtetésre jutottak, hogy aminek én legjobban örülnék, annak örülne legjobban felebarátom is, más szóval: amit kívánsz magadnak, te is tedd embertársadnak.

Ebből lett a kalamajka.

Az emberek olyan tárgyakat kaptak, amire semmi szükségük nem volt. A felnőtteket babával és hintalóval árasztották el a gyerekek, a gyerekek viszont nem győzték továbbajándékozni a felnőttektől kapott könyveket, pénzt, nőt, politikai hatalmat.

Egy idő múlva mindenki szűk cipőben vagy bő nadrágban járt, másokra szabott ruhát lehetett csak hordani, legnagyobb illetlenségnek számított önző módon a tulajdon testemre szabott ruhában járni.

Az öngyilkosjelöltek, akiknek legszebb álma a gyors halál, mérget, revolvert, madzagot küldözgettek ismerőseiknek.

És elkövetkezett *huszonnegyedike*, a kritikus nap, az önzetlen szeretet diadalünnepe.

Mely alkalomból egymásra néztek az emberek, és kiderült, hogy *mindenki visszakapta, ami eredetileg az övé volt*.

Viszont a termelés megszűnt, és az ország kénytelen volt felszámolni és csődbe menni.

De minden évben feltámad, hirdetni a Reménytelen és Tehetetlen Jóság örök uralmát, amit *Szépségnek* keresztelt el a költő.

Az Est, 1933. december 29.

PORSZEM

Porszem.

Egy porszem az egész, mondjuk. Porszemek vagyunk mi a világban, mondják. Valami nagyon kicsit értenek ezzel - a porszem a kicsiség jelképe.

Nagyon viszonylagos dolog.

És nem is a magas természettudomány szemében, hanem gyakorlati értelemben.

Abban az értelemben, ahogy kopaszodó Lajcsi barátom szokta mondani, ha valaki kevesli a haját: nézze, levesbe még mindig sokallaná maga az én hajamat.

Hát a porszemmel is így vagyunk.

A kabátjáról könnyen lefricskázza az ember.

De mikor a délelőtti szélben bepattan egy a szemedbe és estig sem tudsz megszabadulni tőle!

Pislogsz, hunyorgatsz, forgatod a szemgolyód, pörgeted, mint egy rulettet, nyomkodod a zsebkendőddel véresre, könnyezve hajolsz közel a tükörhöz, felhúzva szemhéjad, hogy megtaláld - hiába!

Dél felé úgy érzed, már akkorára nőtt, mint egy kredenc, megszaporodott, vagy kicsirázott, vagy mi lelte, hogy nem akar kiesni.

S ami a legszörnyűbb, az egész társadalom átalakul jóltevőddé és megmentőddé. Kezek nyúlnak feléd, begörbült körmökkel, éhesen, hogy belenyúljanak az agyvelődbe. Nem is kezek és ujjak - megannyi csipesz és harapófogó és finom orvosi műszer a sok vastag csülök, ami feléd kap.

- Mi van a szemével? Porszem? Ojjé, adja csak ide, egykettőre kiveszem. Tudja, mekkorát szedtem ki a harctéren? Hagyja csak, maradjon nyugodtan, mindjárt kint lesz. Ja, ha maga ugrál, akkor nem tudok semmit se csinálni.

És ez még a jobbik. Aki csak szid, hogy gyáva vagy és mindjárt idegeskedni kezdesz, ha egy kicsit ki akarja emelni a szemgolyódat a gödréből, hogy a tenyerén megvizsgálja - ez legalább elismeri, bár pipogyaságodat okolja vele, hogy nem sikerült neki kiszedni a porszemet s a végén mégis csak azt ajánlja, amivel kezdenie kellett volna, hogy majd elkísér a szemklinikára, ahol éppen egy barátja tart ambulanciát.

Sokkal rosszabb a másik fajta, aki nem kínoz, nem gyömöszöli, préseli és pattogtatja a szemed, mint mikor a magot ugratjuk ki a cseresznyéből - éppen csak hozzáér, azt is tiszta zsebkendővel, alig érzel valamit s máris diadalmasan kijelenti, hogy kint van, tessék, idenézz, itt van a zsebkendőn, látod, akkora kis porszem, szabad szemmel alig veszed észre - viszont te tovább is érzed a porszemet, de ezt hiába mondod neki, félénken és hiába esküszöl rá, ő makacsul ragaszkodik hozzá, hogy igenis kivette és ez már csak olyan reflexérzés, mintha bent volna, utófájdalom, olyan, mint amilyent a frissen levágott láb ujjában érez a szegény amputált beteg: de persze, te egy műveletlen szamár vagy és nem hiszed el neki, tehát rajtad nem lehet segíteni!

S miután mindezt elszenvedted, a radikális kezelés, a műtéti eljárás műveit, jönnek hosszú sorban a belgyógyászat, a gyógyászat, a hasonszenvi gyógymód és még régebbi felfogások apostolai. Nem kell ahhoz hozzányúlni, mondják fejcsóválva, ugyan minek próbálja? Kiesik magától, ha egy negyedórát kibírja hunyorítás nélkül, aztán hirtelen befelé kancsalit kétszer, háromszor kifelé, de persze ugrálni kell hozzá ellenkező lábon, mint amelyik szemben a porszem van. Szemben az előbbiekkel, akik többnyire feketehajú, keményvonású, katonás fellépésű egyének, ez utóbbiak inkább szőkék, tűnődők, szemüvegesek.

Viszont óvakodj a szalmakalapos, sétapálcás, mosolygó kékszeműektől, akikről csakhamar kiderül, hogy növényevők, - ezek egészen bizonyosan „szemfürdőt" ajánlanak, meg is mutatják, hogy kell csinálni, - így ni, alányomod a pohár vizet, aztán belemeríted az egészet és nyitogatod a víz alatt, mint a csuka a csőrét. Majd csak kiesik, ha pedig nem esik ki, az se baj, ezek a szemfürdők a porszemtől függetlenül is, nagyon egészségesek.

Estefelé még meghallgathatod Ilona asszonyt, aki üres óráiban lélekelemzéssel foglalkozik, ó, nem szakszerűen, csak úgy passzióból, tudja, mert érdekel - ő néhány különös, látszatra nem odatartozó kérdést tesz fel, előéletedre vonatkozót: rejtélyesen mosolyog csodálkozásodon, aztán szelíden, de határozottan közli veled, hogy a porszemet egy céltudatos pillanatodban, bár öntudatlanul, magad nyomtad a szemedbe, mert alsó tudatod meg akarja büntetni a felsőt, amiért behunytad a szemed bizonyos helytelen látvány előtt, amely gyermekkori emlékeidben szerepel.

És hiába esküdözöl, hogy ilyesmiről szó sincs és hiába teszel rá célzásokat, hogy talán a saját alsó tudatában szereplő gerendát venné észre, mint szálkát abban a porszemben, amihez jutottál - ő felsőbbségesen mosolyog és sóhajtva biztosít, hogy addig nem fogsz megszabadulni a porszemtől, míg nincsen benned bátorság hathónapos lélekelemző kurzust végigcsinálni az ő idegorvos barátjánál.

Estére aztán dühbe jössz, nem mégy haza, elmégy abba a kis budai kocsmába, ott találkozol édesegy komámmal, édesegy komám megölel, megcsókol örömében - s mikor a harmadik törköly után megoldódik a nyelved és bevallod neki bánatod: édesegy komám nagyot ordít, hát miért nem szóltál mindjárt, hiszen ennek a bajnak egyetlen, különleges, az egész világon egyedülvaló gyógyhelye ez a kocsma, mert itt mérik azt a bizonyos nyúlós csopaki máslást, amiből három-négy lityi úgy kiviszi a porszemet, hogy azt se tudod, benne volt-e valaha.

És neki van igaza. Mert hajnalban, magadhoz térve egy hűvösvölgyi árokban, annyit tudsz csak, hogy cipőd, hajad, ruhád, még a zsebeid is tele vannak porral, még a pénztárcád is poros, meg a zsebórád belseje - csak *szembe*, rózsám, nem találsz egyetlen, nyavalyás porszemet sem.

Új Idők, 1933. I. évf.

KIMENT-E A SZERELEM A DIVATBÓL?
Gondolatok egy amerikai interjú körül

Az amerikai költőnő feláll az érzelmek tudományának valami képzelt kongresszusán, és ünnepélyesen kijelenti, hogy az a bizonyos, valamikor igen elterjedt kedélyállapot, amit a költészet nyomán közönségesen „szerelem"-nek szoktunk nevezni, s mint jól körülírt kórformát, legalább az irodalomból, jól ismerünk - hogy ez az egész dolog hanyatlóban van, kihalóban van, elvesztette virulenciáját - jelentősége, mely évszázadokon keresztül, a költők tanúsága szerint, túlnőtte minden egyéb élettartalom jelentőségét: határozottan csökken, harmadrangúvá süllyed. A kor serdülő fia-lánya nem szerelmes már, legfeljebb csókolózik, csakúgy, mint ahogy enni és inni szokás. Nem epekedik és nem szenved, és nem dobog a szíve - nem is ér rá szerelemmel foglalkozni, egyéb dolga van, ami jobban érdekli őt holmi sóhajtozó nyávogásnál.

No hiszen, ha a dolog így áll, ezen nem volna mit sopánkodni. Ha a szerelem csakugyan betegség, életrontó vagy legalábbis életgátló jelenségek csoportja, akkor ennek a bejelentésnek csak örülni lehet, mint ahogy mindenki örülne, ha az orvostudomány végre bejelentené, hogy a tuberkulózis, vagy mondjuk (hogy a lelki betegségeknél maradjunk) a dementia praecox pusztító, évszázados járványa hanyatlóban van.

Hála istennek, mondhatná a józan, egészséges ember - arról a kis romantikus boldogságról, mely mégiscsak együtt járt néha a szerelemmel, éppolyan szívesen lemondunk, mint ahogy lemondunk a betegségeket kísérő láz kellemes borzongásáról. A szerelemre és egyéb lázakra fordított energiát majd okosan, életteljesebb, termékenyebb tevékenységre használja fel testünk és lelkünk. Jobb világ következik, s ha a költészet kevesebb ihletet és tárgyat kap ebben a világban: annál rosszabb a költészetre - miért becsülte túl a szerelmet? Tanuljon meg újra élni, nézzen körül, keresse tárgyát egyéb szépségekben vagy rútságokban.

*

Ennek a derék optimizmusnak egy kis hibája van. Csak akkor állja meg a helyét, ha a szerelmet betegségnek tekintjük.

Mihelyt kiderül, hogy nem az, az egész okoskodás kútba esik, optimizmus helyett, ijesztő szakadék nyílik meg előttünk - úgy járunk valamiképp, mint aki fájó lábát és kezét odaadta gyógyítani az orvosnak s műtét után magához térve azt veszi észre, hogy levágták a lábát és a kezét.

*

Szerelem!

Mielőtt megülnők halotti torát, vagy négertáncot járnók sírja fölött...

Szerelem!

Mi az?

Tizenkét kötetben talán lehet rá felelni. De egy mondatban - meghatározni?

A tudomány szótárában, ahonnan a meghatározások születnek, nem szerepel ez a szó. A tudomány vágyról beszél és vonzalomról.

De mindenki tudja, hogy más dolog valamit szeretni, más dolog vágyni rá.

Szeretni - ez valami egészben magyarázhatatlan, magától értetődő érzés, olyan, mint a posztulátumok a geometriában.

Vágyni - megszüntetni valamit azzal, hogy magamévá teszem.

Fontos az, hogy e kettőnek semmi köze egymáshoz egyébként.

A szerelemben esik össze a kettő, mint ahogy víz lesz az oxigénből és hidrogénből anélkül, hogy hidrogén és oxigén bármiben is hasonlítanának egymáshoz, vagy ami lesz belőle: a vízhez.

Vegyület és nem keverék. A magyar nyelv zsenialitása (más nyelv nem ismeri e szabatos megkülönböztetést) *szeretetnek* nevezi az összetevők egyikét, az eredményt, más szóval, *szerelemnek*.

Szerelmesnek lenni tehát annyit jelent, hogy szeretem azt, akire vágyok és vágyom arra, akit szeretek. Ha szeretek valakit, de nem vágyom rá, az nem szerelem és nem szerelem az se, ha vágyok valakire, de nem szeretem. Oxigén nem víz és a hidrogén sem víz, csak a kettő együtt. S amilyen nevetséges, tudákos nagyképűség víz helyett hákettőót mondani, éppolyan nevetséges a szerelem „lényegé"-t akár a vágyban, akár a szeretetben keresni, lévén a szerelem „lényege" nem vágy és nem is idealizálás és nem epedés és nem a nyavalygás s nem holdvilág és udvarlás és szenvedés - lévén a szerelem lényege az, hogy két ember vággyal szereti egymást, szerelmesek egymásba, amihez nem kell se korszellem, se alkalmas körülmények, még költészet se kell, csak az élet élésének az a bizonyos lehetősége, amelynek hőfokánál két különböző elem, vágy és szeretet, egymással egyesül.

Nem érnek rá szerelmesnek lenni? Mintha azt mondanád: nem érnek rá születni vagy meghalni.

*

Amire „rá kell érni", ami csak akkor érik meg, lesz valamivé, ha foglalkozom vele, csinálom, fűtőm, főzöm, doppingolom, készítem, az nem szerelem. Olyan az, mint a művi úton előállított szerves vegyületek - használni lehet éppen, csak élet nem fakad belőle.

Erről a műveletről, a mesterségesen táplált „szerelemkultusz"-ról elhiszem, hogy hanyatlóban van, mint ahogy hanyatlóban vannak bizonyos művészetek, amiknek virágzásához megfelelő körülmények kellenek.

De ne a szerelem haláláról beszéljen, aki ezeknek hanyatlását észleli.

A valódi művész, ha rossz művet lát, nem a művészet értékében, jogosultságában kezd el kételkedni. A közönséges embernek megbocsátom a felületességet, ha a fércmű hatása alatt a műfajt ócsárolja - a költőnek nem bocsáthatom meg, ha rossz versekre hivatkozva tagadja a költészet megváltó erejében való hitét. Ki higgyen, ha ő nem? És hogy vegyem komolyan azt a költőt, aki mindenáron a közönség szemével akar látni, olyankor is, mikor a közönség, kiábrándulva, magát az *eszmét* önti el közönyének, hitetlenségének jeges záporával? Aki, csakhogy hízelegjen a közösségnek, akkor is melléje áll, igazat ad neki, mikor szükségből csinál erényt, s megtagad szépséget és igazságot, mert képtelen szépre és igazra.

Költő, aki nem hisz a szerelemben!

Akkor már jobban tetszik nekem az az anekdotabéli nagy antiszemita, aki halálos ágyán zsidó hitre tért, azzal a megokolással, hogy ha már meg kell halni, egy zsidó haljon meg, ne egy keresztény.

Tagadja meg inkább, hogy költő.

*

Nincs divatban a szerelem?

A te dolgod, költő, nem az, hogy ezt megállapítsd, hanem hogy újra divatba hozd.

Úgy, ahogy van. Az *egészet*, nem alkatrészeit. A szerelem alkatrészei, külön-külön ártalmas mérgek lehetnek - ki merészelne ezeknek hatásáról ítélni a szerelem fölött? Strindberg és Wedekind csak a vágyat mutatták meg belőle. A vágy, magában, éget és pusztít - de éppen úgy tönkresorvaszt, elgyengít és megpuhít a ködös ábrándozások, wertherkedés, sótlan és vértelen „gyengédség", lélekkeresés.

Ne mindig csak epedésről - ne mindig csak önfeláldozásról, ne mindig csak féltékenységről.

Ki mondta nektek, hogy a szerelem szenvedés, azért, mert szenvedést találtatok a holt szerelem boncolása közben?

Hullát boncoltatok.

*

Az eleven szerelmet mutassátok már meg egyszer, amit nem úgy hívnak, hogy szenvedés és féltékenység és epedés és vágy és kínzás és korszellem és divat - és nem is úgy, hogy kéj és mámor és sóhaj és lihegés, hanem egyszerűen így: *boldogság*.

A forrás üdítő italát se elektronok körforgásának, hanem friss víznek hívja az egészséges ember, aki tapasztalatból tudja, hogy a szerelem, ha valóban az, nem pusztulhat el és nem halhat meg - hogy nem mehet ki divatból a szívdobogás.

Az egészséges szerelem nem ártalom és gátlás, sőt minden ártalom és gátlás orvossága - de nem is *célja*, hanem *feltétele* az életnek, nem ott *végződik*, hanem ott *kezdődik*, ahol két igaz ember, férfi és nő, megtalálja egymást, hogy attól fogva együtt keressék az élet értelmét és tartalmát.

Ádám és Éva ők - nem a „boldog befejezés", hanem a *boldog indulás* örökkön élő, mert öröktől fogva jelképes figurái.

Nyugat, 1933. I.

BABITS KÖNYVE
Elza pilóta vagy A tökéletes társadalom

„Anyák, sírjatok hangosabban,
. . . . . .
hanggal sírjatok föl az égre,
sírjatok irgalmatlanul..."

Ez nem kritika, nem méltánylás, nem értékelés.

Kevesebb annál és sokkal több.

Most olvastam el Babits könyvét. A hatása alatt vagyok. Nem mint művész, nem mint mesterember. Még csak nem is mint publicista, újságíró vagy efféle. Látomásom van egy látomásról, ami megrendített és felkavart, talán azért, mert sok van benne, ami tulajdon látomásommal rokon. Személyes ügyemnek tartom. Nem is írni: beszélni szeretnék róla, kapásból, mint a szónok, aki szükségét érzi, hogy felugorjon az „előtte szóló" által elhagyott

emelvényre, még nem is tudja, van-e mondanivalója, de *folytatnia* kell, szólnia kell, mert rettenetes volna a csönd ilyen kiáltás után.

*

Egy nagy kiáltás Babits könyve, négyszáz oldalon ugyanaz, ami két oldalon *Fortissimo* című verse volt, mikor a világháború örvényének mélypontján s az emberi szenvedés jeges csúcsain elsikoltotta. Ne értsenek félre. Ebben a könyvben nincsen semmi „költői" a szó formai értelmében. Ami benne a költő Babitsból és a művész Babitsból kiütközik, néhány találó és szabatos hasonlat, semmi több. Egyébként hideg és nyugodt, mint egy bírói tárgyalás. Vagyis az, aminek lennie kell, mihelyt kiderül, hogy miről van szó - a bűnügy, amit tárgyalnak benne a maga példátlan méreteiben, nem is tűrne másféle hangot. Csak a kontár „költői", mikor prózát ír - a valódi költő jól tudja, hogy prózát írni egyértelmű a nagy elhatározással: kilépni gyöngyházkagylónkból, a külső forgatagba, *részt venni* a tengerfenék nyüzsgő élethalálharcában. Aki prózát ír, a valóság világába lépett, ahol csak cselekvést ismerünk - a próza nagy műfajaiban közös sorsot él regény és értekezés, bírói vallatás és vádlotti vallomás, egyéni életprogram és politikai kiáltvány.

*

Babits prózát ír, mert nagyon jól tudja, mit akar. A *Fortissimo* költőjének látomása volt, és Babits, a prózaíró most megírta ezt a látomást. Értsük meg: *magát* a látomást, aminek hatása alatt a költemény szaggatott, révült jajkiáltásai kitörtek belőle annak idején, mikor először döbbentette meg. Képzeljék el, mintha János apostol, a *Jelenések* költője a mi korunkban élne, s körülnézvén a világban, látná a látomásainál szörnyűbb valóságot - mit tehetne mást, mint hogy *elmondaná* végre, prózában s az értelem és belátás dialektikájával, *mi volt* az a valóság, aminek felismerése és felgondolása eszelős rémképeit szavakba idézte?

*

Íme, ez volt. Íme, ezt jelentette a *Fortissimo*.

Európa elvész. A nemzeti és egyéni és állami magántulajdonok védelmének kétségbeesetten túlzott ösztöne és aggodalma a védekező berendezéseket úgy túlméretezte, hogy az egész energiaösszhang felborult: e berendezések értéke meghaladta annak az értékét, amit védeni akart, örök harcra rendezkedik be a társadalom, mert nem tehet mást: a fegyver egy fokkal erősebb páncélt követelt, s a páncél megint egy fokkal erősebb fegyvert, s ezt az ijesztő folyamatot nem lehet megállítani - maga az élet, amit mindez megmenteni és biztosítani akart, megfullad és értéktelenné silányul és elvész a körmök és karmok és szarvak és páncélok és hálók és rókalyukak és hangyabolyok és termesztornyok rákdaganatainak burjánzásában - az emberiség elpusztul, mint a teknősbéka, mely végzetes bizalmatlanságában oly szűkre építi börtönét, hogy nem jut többé levegőhöz, vagy a kullancs, mikor olyan mély rétegbe fúrja magát a „fajta" biztosítása érdekében, ahol petéje már nem talál táplálékot.

Így jár a regény két hőse, Elza és Dezső, akik az örök harcra berendezett társadalomban egy értelmes múlt utolsó mohikánjait képviselik. Emlékeznek könyvekre és érzésekre, vágyakra és hitekre, a lelkük mélyén ott kéklik meg Atlantisz, ott zöldellnek Agricola ligetei. Az élet nagy ajándékát és értelmét, férfi és nő szerelmét, elhozták magukkal az anyaméhből, de nincs mód és alkalom többé, hogy valóra váltsák: a *gázözönbe* borult világon nincs Noé bárkája, ahol elrejtőzhetnének, bevárni egy biztatóbb jövőt. Új törvényt kényszerít az örök Harc pokla Légbarlang lakóira: besorozzák a nőket is, Elzából hadipilóta lesz, nyomorult börtönlakója

egy, a felhők közt keringő rókalyuknak. Nem bírja sorsát, s mikor az egyik barlangban szeme előtt ölik meg szerelmesét, nem is az ellenség, hanem az ellenségnél kegyetlenebb háborús fegyelem: kialszik benne a hazaszeretet utolsó szikrája is, átvezeti a gépet az ellenség földjére, ahol rákényszerítik, hogy őket szolgálja. S mert már mindegy úgyis, szolgálatukba áll, s ő maga vezeti a légitámadást a város ellen, ahol édesanyja él.

*

A történetet furcsa keret fogja össze: volt egy tudós, így szól a legenda, aki a földgolyó mintájára pár száz méteres Kis Földet konstruált. Ezen a Kis Földön minden úgy történt, gyorsabb tempóban, mint a nagyon s mikor az Örök Háború kitört, a Kis Föld története éppen ott tartott, ahol a régi békevilág abbahagyta. S az író, mintegy kiengesztelésül, sejteni engedi a hihetetlen s mégis a relativitás korában oly érthető csodát, hogy aminek tanúi voltunk, amiben élünk, ami felé közeledünk, a szörnyű jövendő, nem a *valódi*, nagy Földön, Isten színpadán történik, hanem ezen a *kicsin*, amit az emberi furfang épített magának. Megmarad hát a remény, hogy egyszer visszakerülünk Isten valódi világába, a Paradicsomba és Édenkertbe, vagyis ugyanebbe a világba, amiben *most* élünk - ha eljön az Üstökös még egyszer, s megfordítja az idő kizökkent kerekét, visszavezet minket áhítat és vágy üdvösségébe, kit úgy hívunk, boldogtalan áldozatai a Fejlődés Eljövendő Rendjének: elmúlt szép napok, gyermekkor és emlék. *À la recherche du temps perdu; Az elveszett idő nyomában*, ahogy Proust andalítóan szép regénycíme hirdeti.

*

És itt a lényeges különbség, amiben Babits, az utópista mást és többet jelent ebben a műfajban, mint a vele együtt kimagasló H. G. Wells, akinek nemrég megjelent utópiája szintén Európa jövőjével foglalkozik, szintén reménytelenül sötétnek látja a közelgő évszázadot, s szintén keres kivezető utat.

Wells fantasztikuma öncél; Babitsé eszköz, nagyobb gondolat szolgálatában. Wellsnél zseniális elmejáték, Babitsnál félelmetes jelkép, világító betűk, melyeknek fényében, mint ama „mene tekel" alatt, kísérteties körvonalakban villan fel a dolgok *lényege*, belső tartalma, *mozgásban*, nemcsak azt mutatva belőle, aminek látjuk, hanem az *irányt* is, ahová tart, mint az einsteini fizika tanítja, az Idő negyedik kiterjedésében. Zöld fény, átható sugarak, mint a röntgen s mint azok a betűk voltak a falon: Belzacár büszke palotájában megmutatták a romokat, amikké dőlnie kell, s mosolygó arcunk mögött a csontkoponyát, amivé leszünk.

Wells utópiája csak kombináció, Babitsé prófécia.

*

Ezért oly vaskos és valóságos, libabőrösen érzéki a hatás. Babits nem tréfál és nem színészkedik: nincs stílusa, mert mondanivalója van. Égetően sürgős és időszerű, mint az égő házról szóló jelentés: az égő háznak éppen úgy lakója ő, mint az olvasó, együtt szenved velünk, s még jobban, mint mi, mert közelről látja a tűzfészket. Lelkében vérre megy a dolog, most ébredt a lidércnyomásos álomból, meg kell fejtenünk, vele együtt mit jelent, mit jósol, az ébrenlét birodalmában mit várhatunk ily szörnyű álom után. Ez nem pesszimizmus és optimizmus, nem *szemlélet* kérdése többé: nincs mód rá, kielemezni a költő lelkéből a *feltételeket*, amiknek alapján sötéten vagy nem sötéten lát - egyetlen kérdés merül fel, ijesztő erővel: igaz, vagy nem igaz, amit beszél? Schöpflin Aladár legutóbb azt mondta erről a könyvről: nem egy

szórakoztató olvasmány. Valóban nem az. Az inkvizíciós kamra leírása se szórakoztató, annak a szájából, aki lakója volt. De végzetesen fontos annak a számára, aki még odakerülhet.

*

Mert bár az Időből szól felénk, *in specie aeternitatis*, olyan nyilvánvaló és valószínű, mintha a Tér távlatából hozna hiteles jelentést. Babits, a Jelenések ihletében, éppen úgy *látta* ezt az ítéletnapot, kérlelhetetlen következményét az előzményeknek, mint a távolbalátó, földrészek összefüggő rendjében, az óceán túlsó partjait. A „tetszik" vagy „nem tetszik" esztétikumán túl úgy állok könyve előtt, mint akit kinyilatkoztatás ért, mellyel szemben egy állásfoglalás lehetséges csak: *hiszek* vagy *nem hiszek* neki?

Ha nem hiszek, nincs értelme, hogy „művészi" képességeiről, költői tehetségéről, képzeletének erejéről beszéljek új könyvével kapcsolatban, ezekre dúsabb alkalom nyílik és nyílott verseit méltatva.

Ha pedig az történik, amit akar, hogy *elhiggyem* jóslatát...

Mi értelme akkor már kritikának, méltatásnak, értékek feltárásának, konzerválásának? Hiszen a jóslat szerint mindez elvész, elhamvad a nagy máglyán, amit önmagának rakott az emberi civilizáció, hogy fölégesse a kultúra minden nyomát - ki olvassa el, ama Tökéletes Társadalomban, amit Babitsról gondoltam, mivé lesz a Szépség Folytonossága, a szellemtörténet, amelynek életünket túlélő, maradandó szobrára függesztett szemmel írtunk le, öntudatlanul és tudattal, minden megfontolt szót, amit magunkról és egymásról ejteni akartunk, hogy nyomot hagyjon ott, ahol mi nem leszünk?! Ki kapja meg a levelet, amit unokánknak adtunk fel, ha a postahivatalt, a könyvtárakat gáztartállyá alakítjuk át?

*

Ezt érzem, így érzem, s ezért e kusza szavak Babits könyvével kapcsolatban. A mi fülünkbe így jut el kiáltása: veszélyben a haza, a mi hazánk, Betűk Birodalma, veszélyben a vallás, amiben kereszteltek s annak legfőbb dogmája, túlvilágba vetett hitünk, életünknek értelmet adó forrása, a dogma, hogy szó elszáll, betű megmarad - veszélyben a könyv, a könyv, a könyv, dobd el a tollat, amivel jegyet róttál a halhatatlan papírra, mert halhatatlan ugyan, de nem megölhetetlen - dobd el a tollat, a vésőt, állj ki, ugorj a dobogóra, tátsd ki a szád, védd meg a papírt, ne tollal, *szóval* védd meg, mert egyre szűkebb a máglyák lánggyűrűje - s míg te itt görnyedsz a papír fölött, amelynek széle már-már felkunkorodik, tüzet fog, hogy kiválasztott ezrek számára méltatást írt a költőtársról, azalatt Alarik feltámadt ükunokája az elbitorolt rádióhullámok felhői közül népmilliókat uszít Alexandria és Róma és Athén könyvtárai ellen, hogy rombolják le s tegyék egyenlővé a buta földdel!

Pesszimizmus? Optimizmus? Militarizmus? Pacifizmus?

Tébolyult, ostoba frázisok, az égő ház füstjében!

Aki itt mérlegel vagy magyaráz, akár pro, akár kontra, csak olajat önt a tűzre.

Költők, sírjatok hangosabban - *tettel* sírjatok fel az égre -, sírjatok irgalmatlanul!

Nyugat, 1933.

1934

SRÉGEN ÁLLÓ ÍRÓASZTAL
Diktátorok kora

A fiam még nem főnök, mondta a becsvágyó Anya, de az asztala már srégen áll a hivatalban.

Igen, a srégen álló íróasztal.

Ez már az előkelőség jele, a bankvezérek és miniszterek és államtitkárok és Nagy Főnökök asztala áll srégen, a tágas, vattázott ajtajú, bőr karszékes, faburkolatos szentélyekben, mint ahogy az oltárok jobb oldalán áll srégen a főpap szószéke - ez a ferdére állított íróasztal már a kivételes helyzetet jelzi, amelyben nincs szükség takarékos térkihasználásra, mint a kishivatalnok fülkéjében: elég tág a csarnok, az íróasztalt el lehet helyezni egyénien, akár a szoba közepén is, szemben az ablakkal, micsoda beszéd az, és ha a tetőzetről lóg le az íróasztal, aranyláncon, akkor is rendben van, teheti az illető.

*

A tágas dolgozóterem közepén vagy hátterében, srégen vagy nem srégen, de mindenesetre impozánsan és ünnepélyesen állanak világszerte ezek az íróasztalok, a Vezető Férfiú íróasztala, hatalmas ablakok alatt, jó rálátással a fotográfus számára. S mögötte komoly és kissé szórakozott arccal gondolataiba mélyedve a Nagy Felelős, a diktátor, egy Mussolini, egy Hitler s a többi, amint feláll, hogy bevárja a kihallgatásra kért újságírót vagy diplomatát vagy kérvényezőt. Míg a félelmesen nagy csarnok szőnyegén az íróasztalig ér, a diktátornak módjában van felmérni a közeledő figura járását, arckifejezését, képet kapni jelentőségéről - az illetőnek pedig módjában van elveszteni minden bátorságát, mire bejárta az utat, s egy megfordított perspektívatörvény kicsinyítő gukkerében egészen apróra zsugorodva kerül a nagyember színe elé.

*

A diktátori szellem nemcsak kortünet, hanem divat is, a társadalmi érintkezés minden síkfelületén tapasztalható jelenség. Az idők napóleoniak, kis káplároknak sokkal nagyobb esélyük van császári koronák elérésére, mint régi dinasztiák trónkövetelőinek, s a marsallbot csak úgy dagasztja a közkatona iszákját és önérzetét. Furcsa fajta keverék ez az új, kollektív fegyelem, gyűlöl minden demokratizmust, de vezéregyéniségnek mégiscsak azt ismeri el, akiben bízik, akinek magasba ívelő pályafutását egy elmerült, kiváltságokat és különleges hatalmakat tagadó demokratikus kor tette lehetővé. Igaz, Napóleon karrierjét egy minden zsarnokságot elsöprő forradalom előzhette meg, nélküle el sem képzelhető ez a karrier, ám ennek a mindenre elszánt férfiúnak se volt bátorsága, legnagysándoribb látomásai közben se, ama szabadságeszmék vívmányait gyalázni, amelyeknek különleges hatalmát köszönhette. Legalább nyíltan nem, s a divatok történetében nem a belső hajlandóság számít, hanem a kifelé hangoztatott jelszavak. Ez a mai napóleonizmus mint divat megfordított lelki habitust követel: lehet, hogy lelkük mélyén a főnökök és vezérek hisznek még valamiféle romantikus szabadságban, az egyén jogában, az ember méltóságában, kifelé mindenesetre felveszik a szigorú katonaarcot, s hirdetik az egyedül üdvözítő, feltétlen engedelmesség igéjét, jól tudván,

hogy különben oda minden tekintély és rend: a rajongó tömegnek nem imponál az olyan szelídítő, akinek nincsen korbács a kezében.

*

Divat, stílus, tónusok iránya, higgyék el, semmi több. A hatalom, ami a tizenkilencedik század politikai vezéreinek kezében egyesült, semmivel se volt kisebb, mint a maiaknál, de a humanista század emléke megkövetelte, hogy modorukban, viselkedésükben, az érintkezés formájában inkább leplezzék ezt a hatalmat, mint hangsúlyozzák. A kimagasló férfiak versengtek egymással, hogy melyikük tudja egyszerűbb, közvetlenebb, emberibb módon elviselni a „nagyság átkát", mert a valódi hatalom legfőbb biztosítéka a szó régi értelmében vett *népszerűség* lévén, sokkal kedvezőbb volt a helyzete a Harun al Rasid-, mint a Dzsingisz kán-féle vezértípusnak: ez utóbbit egyszerűen kinevették, s a nevetés minden tekintélyt lehetetlenné tesz.

*

Nézd meg arcképeiket, olvasd el a róluk szóló anekdotákat (amiket éppoly szívesen tűrtek, mint ama Nagy Frigyes a falragaszokon közzétett gúnydalokat), s egyszerűen megérzed a különbséget. Nézd meg, szegény hivatalnok, két akta között, suttyomban, valami divatos életrajz illusztrációi közt, s elszontyolodva állapítod meg, hogy a félelmetes hatalmú Metternich vagy a zsarnok Sándor cár vagy akár a szigorú Ferenc József, sőt maga Haynau és Bach sokkal barátságosabb arccal tekint rád a képről, mint közvetlen főnököd, a szomszéd szobában trónoló cégvezető úr, ha majd becsönget, hogy a képeslapokból megtanult diktátorhomlok és diktátortekintet hatása alatt förmedjen rád, az íróasztal mögül, amely még nem áll srégen, de minden pillanatban srégre fordulhat, mert hiszen az igazgató úr is csak cégvezető volt valamikor, s mindenki, akinek *egyetlen* alattvalója van csak, mint a mesebeli káplárnak, iszákjában hordja ezt a ferde vonalat.

*

Dzsingisz kán és Harun al Rasid.

Divat. Stílus. Irányzat. Semmi több. El fog múlni, mint a többi.

Pesti Napló, 1934. január 14.

RAGADOZÓK
Látomás az irodalmi kávéházban

Egy villanás volt az egész, két öntudatlan mozdulat között: ama ritkafajta megfigyelés, amihez nem a figyelem koncentrációja révén, hanem ellenkezően, valami kancsal szórakozottság pillanatában jutunk, megfeledkezve a dolgok jelenvaló rendjéről. Térben és időben ezek a szórakozott pillanatok világítanak néha messzebb, tovább a legagyafúrtabb elméletnél.

Oszkár, akivel Huxleyről beszéltünk, már vacsorázott, hanyagul lóbálta a cigarettát, mint valami füstölőt, kritikai meggyőződésének oltára előtt, miközben ezt a meggyőződést igen kellemes mondatokban kifejtette. Tekintete is hanyagul és lustán kóválygott a szellemi táj fölött, ahonnan költő-óriások havas csúcsaira néztünk lefelé műveltségünk és szakértelmünk lelki monoplánjából, amikor ennek a tekintetnek váratlan rögzítődése egy pillanatra kizök-

kentett - szórakozottan és félig öntudatlanul követtem az irányt, anélkül, hogy a társalgást abbahagytuk volna. És egy tányért fedeztem fel a pillantás metszőpontjában, a pincér épp most tette le az asztalra, Miklós elé. Miklós ugyanis imént érkezett a színházból, s a darabra vonatkozó néhány óvatos és fenntartott, de igen szabatosan formulázott vélemény keretében pár perccel előbb, mint aki egy bosszantó és kellemetlen kis kényszert ráz le gyorsan, pihét fricskáz le a kabátjáról, vagy a nyakkendőjét igazítja, odaszólt a várakozó pincérnek „hát hozza azt a szepesi csülköt, bánom is én... na szóval, ami Csortost illeti, tudjátok...” És most, mint akit megint megzavartak, szemrehányó pillantást vetett a pincérre, aki szerényen és mintegy bocsánatkérően elébetette a tálat.

De már ráeszméltem a könnyű jelenetben, ami Huxleynél és az új darabnál és mindezekről szóló nézeteinknél, sajátosságunknál és sajnos, saját magunknál is örökebb és makacsabb és állandóbb, tehát, sajnos, mindezeknél valószínűbb lényege volt a pillanatnak. A társalgás élénken folyt tovább, de most nem figyeltem - a látomás erősebb lett érdeklődésemnél, a kép erősebb a gondolatnál.

S ebben az erősebb fényben világosan észrevettem, hogyha nem többre, egy másodpercre az egész társaság - lehettünk vagy húszan - függetlenül attól, hogy ki vacsorázott és ki nem: szemügyre vette, felmérte, értékelte és elintézte magában a párolgó disznócsülköt. Nyilván egyik se tudott róla. De ha meg lehetne hosszabbítani az erővonalakat, amik állati ösztönünkből örökölt szerveink és idegeink fészkében, mint csökevényesen felvillanó vágy és akarat irányjelzése, külön-külön, mindannyiunk számára megjelölte a következő pillanat teendőit - a rajz, mely a képzelt vonalakból kialakulna, nem egészen hasonlít egy kedélyes pillanatfelvételhez, magnéziumfényben, a vacsorázó társaságról.

Bizony e rajzon másképpen fest a világ és társadalom. E rajzon Oszkár barátom, abbahagyva az enyelgő kurrogást, amivel odadörgölőzött hozzám, egy szökelléssel átveti magát az asztalon és kitépi Miklós tányérjából a zsíros koncot. De nem messzire jut vele. Mert a következő pillanatban B. úr neje, Clarisse méltóságos asszony, mint jelenlévő fogaival kap utána s némi ide-oda ráncigálás eredménytelenségén felhevülve, vékonyába harap a jó Oszkárnak, aki felüvölt kínjában s megfeledkezve a sex-appealről, s a kettőjük közt évek óta illatozó finom kis fürtről s még a mindenek felett uralkodó nemi érdekről is: üstökön ragadja a méltóságos asszonyt, amiből aztán általános hajcihő és hempergőzés keletkezik, miközben a szomszéd asztalnál az a rókaképű ügyvéd a földrerántott csülköt elorozva, fogai között tartva üszköl ki négykézláb az utcára, hogy ott valamelyik kapu alatt fenyegető morgások és kurrogások kíséretében elfogyassza végre.

Így fest e képzelt kép s részemről még a kötelező felháborodás is elmarad. Inkább valami komikus szánakozás fog el, ahogy körülnézek a teremben. Csakugyan, most veszem észre, milyen erőltetett és kényszeredett, innen nézve, minden gesztus, minden mozdulat, amit szabatosnak és kiegyensúlyozottnak szoktam meg. Milyen természetellenesen helyezkednek el a szegletes székeken, kétszer szögben tört tartással, a testtel, ahelyett, hogy izom tónusuk természetének megfelelően kinyújtóznának vagy összekuporodnának, vagy elnyúlnának a földön. Milyen kínosan forgatják nyakukat és kezüket a férfiak, mellény és kabát kényszerzubbonyában, a keménygallér nyakörve mögött, a kézelő béklyóláncában, aminek csörgő gombjából csak a póráz hiányzik. Idegen állat bundájában hogy feszengenek a hölgyek, kétségbeesett, megtört pillantást vetve a szomszéd asztal felé, hogy talán mégis észbekap odaát az a cvikkeres, gyáva hím, aki félórája leskelődik az estilap papyrusbokra mögül - észbekap és elragadja innen és letépi róla az idegen bundát és begyömöszöli valami jó kis fészekbe, ahol nyugodtan elterpeszkedhetik természetes helyzetében.

Szegény, idomított fenevadak.

Micsoda hülye álrészvét, olcsó jóság, érzelgő panteizmus Jack London éneklő kutyáit sajnálni, vagy a labdázó fókákat, táncoló medvét, plundrába bújtatott makit, a majomszínházban.

Előadás után ezeket levetkőztetik és visszaengedik ólba, ketrecbe. Ól és ketrec rácsai közt szabadon mozognak és meglapulva a vackon álmodhatják tovább a természet vad álmát.

A mi paplanunk fölött még álmunkban is ott csörög embervoltunk rögeszméje: kultúra és civilizáció, a nagy Idomító kettős korbácsa!

A Toll, 1934. január 19.

FORRADALMI SZAKÁCSKÖNYVEM

Nekem nem újság, amivel most tele vannak az európai, sőt amerikai lapok - nekem Marinetti úr, kitűnő barátom, öreg cimborám a futurizmusban, a kipróbált régi forradalmár tavaly személyesen adta elő, Füreden, a maga széles gesztusával az ő forradalmi futurista szakácskönyvét, aminek eredeti célja volt kiemelni Olaszországot a rizottó és spagetti évezredes béklyóiból, lefejteni bénult tagjairól a rátekerődzött makaróni-kígyót. A nyálam futott össze, ahogy festői színekkel, szagokkal és ízekkel ecsetelte (hogy futurisztikusan fejezzem ki magam) a „zöld sikoly" című előételt, ami lényegében egy spenótkompozíció, csokoládés meggyel tűzdelve, retekreszelékkel beszórva és kölnivízben felfőzve. Most aztán mindenütt foglalkoznak vele, lefotografálják Marinettit, kuktasapkával a fején, csodálatos ételei közt.

Szerintem ez a konzervatív beállítás, kuktasapka és főzőkanál, még mindig távol esnek a futurizmus célkitűzéseitől. Alább következő szerény receptjeimet nem szabad, hogy a konyhák közönséges illata szennyezze be: laboratóriumban állíthatók csak elő, tudományos szakemberek jelenlétében. Összeállításuknál tekintettel voltam a különleges helyi viszonyokra, és mikor most közrebocsátom őket, nem mulaszthatom el, hogy ösztönző barátaimnak, a gyomorspecialista orvosoknak, akik művem megírására unszoltak, ehelyütt köszönetet ne mondjak.

1. Színházi fogas báránybégetéssel

Végy egy szépen fejlett, üres színházi fogast, akármelyik ruhatárból, lehetőleg olyat, amelyik nincs becsukva, tisztítsd meg, vedd le róla a bundát, tedd külön. A fogast aprítsd fel egész estét betöltő darabokra, keverd el lassú tűzön, ugyanannyi jól fogalmazott, de még ki nem fizetett ruhatárbérlettel, sajátjából - most a szilszkinnek bemondott bundát pásztortilinkó hangjai mellett lassan főzd és puhítsd, kellő puhítás mellett eszébe jut eredeti származása, és halkan bégetni kezd. Ebben a pillanatban tálald, paprikás pörköltséggel, az ügyvéd számára, aki a szándékosan ottfelejtett bunda miatt perli a ruhatárt.

2. Barátnőfüle, belevalóval (Nők részére)

Végy két barátnőt, lehetőleg egyforma korút, vagyis egy húszéveset és egy negyvenéveset, vágd le a fülüket, rizsporban habarva tedd tepsibe, próbáld őket pirítani, néhány sikamlós viccel, közelhajolj, és ha nem pirulnak, hozzáláthatsz a töltelék elkészítéséhez. Az egyiket töltsd meg apróra vágott pletykával a másik barátnőt illetően, hengergesd meg, sustorgasd a fül mögül vett hájjal, a végén tégy hozzá egy bizonyos értesülést, a húszéves számára, hogy a másik ötvenéves, a negyvenéves számára, hogy a másik harmincöt éves, húzd bele, tömd el, a füleket ragaszd vissza eredeti helyükre, esetleg megfordítva, úgy még ízletesebb. Harapdálás előtt pár csepp ízlés szerinti parfüm.

3. Húsos fazék, képviselő módra

A fazekat kend ki a pártvezér fejéről vett vajjal, készíts néhány miniszteri tüdős táskát, lehetőleg nagy tüdejű mamelukból, vesd hozzá az ellenzéki vezér tenyerét, kend meg jó erősen, míg csúszóssá lesz, végy két kezet, mosd meg őket erősen, lehetőleg egyikkel a másikat, öntsd le generálszósszal, töltsd ki, lassú tűzön tarts melegen két vasat, gyújts mellette cigarettára, kis erősítő leveskédet főzd meg rajta, tedd az egészet hidegre, várd meg a kormány lemondását, akkor hirtelen tálald fel az új kormánynak, mintha csak őrájuk vártál volna, mert a régivel nem voltál megelégedve.

4. Lincher-szelet, spárgával
(Amerikai specialitás)

Két jól fejlett négert pucolj meg, tölts beléjük fél liter whyskit, keverd össze, főzd fehér húsú *gangszternővel*, mikor megpuhult, hirtelen kapd el a tűzről, tegyél hozzá halat és vadat és négy börtönfalat, hadd ott állni darabig, nyisd ki, engedd be a csőcseléket, hirtelen sült igazságszolgáltatással, a nyakra sóban főtt spárga, tedd így füstre, tálald föl az „Emberi jogok ligájá”-nak, és a végén süsd meg az elégtételt, amit onnan kaptál.

5. Néma harag, nyúlkeverékkel

Hámozz meg két liter friss déli szelet, kösd be a gazdasági helyzet javulására vonatkozó ígéretekkel töltött teli szájba, húzzál végig rajta egy mézes madzagot, öntsd le szósszal, válogass ki és moss meg néhány színinövendéket, keverj hozzá idősebb kecske lapockájából készült kocsonyát, sőt várd meg, míg a kecske hozzányúl a színinövendékhez, gyorsan vágd le a „hozzá”-t, a megmaradt nyulat aprózd fel, vágd meg a főnöködet, és edd meg, amit főztél.

6. Ezta-tészta, à la nemesfém

Végy embert, aki elhiszi, hogy a lírai költőknek remekül megy, süsd a hagymázos képzelődését (lehet vöröshagymáz vagy foghagymáz), a hagyma levét keverd el sűrűn fogkrémmel, hűtsd le, szórd be karácsonyfadísszel, tedd félre olyan helyre, ahol magad se találod meg többé. Az előbbi receptből rántsd ki a kecskét, tegyél mellé káposztát, lakasd jól a kecskét valami mással, a megmaradt káposztát főzd fel, néhány új hasonlatot keverj hozzá, spékeld meg, és tálald fel a szerkesztőnek, mint valami újat.

7. Főzelék, feltéttel

Végy tetszés szerinti főzeléket, tetszés szerinti mennyiségben, kérdezd meg a vendéget, hogy feltéttel akarja-e - ha azt feleli: „feltétlenül”, tégy rá feltétet, mert feltétlenül feltéttel akarja. Hozzá sört ajánlasz, ha megkérdezed, hogy barna legyen-e, és ő azt feleli, „világos”, nyugodtan barnát hozol, mert úgy értette, hogy „világos, hogy barnát akarok”. Ezt a viccet savanyítsd be, tedd el jövő évre, jól bedugaszolva, próbáld feltálalni jövőre mint újdonságot, és a nyaklevest, amit kapsz érte, hidegen, csészében szolgáld fel.

8. Futurista szakácskönyv fedéllel

Végy el gazdag lányt feleségül, add oda neki a futurista szakácskönyvet, hogy főzzön belőle valamit - ha aztán betálalta, vágd a fejéhez az egészet, azzal a megjegyzéssel, hogy miért nem a lapokból csinálta, miért a fedeléből, nem lehet megenni, olyan kemény - mire ő fejedhez

vágja a szakácskönyvet, jelen pótirattal együtt. Végy jó ügyvédet, válj el tőle, menj el egy jó budai vendéglőbe, és az egész dolog el van intézve.

Színházi Élet, 1934. I. sz.

A MAGYAR ÍRÓ
Szavak Móra Ferencről

Szavak... milyen furcsa.

Egy pillanatra megriadok írás közben, valami végigborzong a hátamon, felemelem a cigarettát, összehúzott szemmel nézek az ablak felé. Vigyázni kell, ez a *mesterségre* való szórakozott *ráeszmélés* veszélyes pillanata: ez az a pillanat, melytől a légtornász, aki ezerszer csinálta végig a „nagy produkciót", mikor még a zene is elhallgat, megtévedhet egy millimétert, s hanyatt-homlok bukhat alá az ezeregyediknél.

Szavak... lengő hintakötelek... vigyázat! egy pillanatra se lehetsz szórakozott... Még ettől a hírtől se, hogy a legkülönb bajtárs, bajtárs és mester, Móra Ferenc drága jó barát, pár órával ezelőtt meghalt, s most itt fekszik, finom mosolyból tűnődő csodálkozásba fakult arccal a szegedi múzeum fehér falai közt... Nem szabad szórakozottnak lenni, letenni a tollat, odafigyelni a sajgó, csodálkozó fájásra, bal hónod alatt, a kapargáló viszketésre torkodban - nem szabad, mert Móra Ferenc két nappal a már fél éve biztos halála előtt még felült az ágyban, odahúzta maga elé a papírt és a tollat, körülbelül akkora erőfeszítéssel, amekkorával sziklát hengergetnek dantei figurák a barlang szájából - felemelte a szivart, tűnődve nézett ki az ablakon, s aztán... elkapta a hintát... írni kezdte a szavakat, hogy vasárnapra ott álljon a kolumnás cikk, a *produkció*, ahogy az elkényeztetett közönség megszokta *tőle*: a *szemlélet* épkézláb, ruganyos acéllétráiból felépített alapszerkezeten, könnyedén felfutni, elérni a *gondolat* magasságát, ott meghajolni, csupa könnyű mozdulattal, elegánsan, mintha bliktri volna az egész - most elereszteni a létrát, a kötelet, amit más gondolkodók és kutatók eszkábáltak össze, elrúgni a láb alól egy, a legmélyebb forrásokból harminc éven át gyűjtött *tudást*, dupla szaltót csinálni, tulajdon erőnkből a levegőben, létra, hinta, kötél, támaszték nélkül - s utána egy váratlan, kellő pillanatban alkalmazott *ötlettel* talpra esni...

Utolsó cikkét csakúgy megírta, mint a többit: a bölcs, mosolygós magyar úr anekdotázó szemléletében vitázott a kor legnehezebb (s legnehézkesebb) gondolkodójával, Spenglerrel; néhány mondatban készen volt a *tárgyi* bírálat s a felhozható ellenérvek, kétszáz esztendő hátterében - utána egy dupla paradoxon, optimizmusról és pesszimizmusról, előbbi győzelmét hirdetve, s végre a talpraesett ötlet: bocsánat, hölgyeim és uraim, de nem biztosíthatom önöket, hogy a legközelebbi vasárnap ugyanitt találkozunk: lehet, hogy közbejött halálom megakadályoz a pontos megjelenésben.

Nem, nem szabad tűnődni. Az író elrestelli magát, megszorítja tolla markolatát. Leírja a hírt s aztán... gyerünk! Szavak Móra Ferencről.

*

Magyar író volt, a szó nemzeti értelmében, ami azt jelenti, hogy *hangjában*, tónusában, *stílusában* volt magyar: ennél több feltétele a legművészibb esztétikának s a legszigorúbb irodalomtörténeti fórumnak sincs, ha a „magyar" jelző adományozására kerül sor. E feltételek jelentkezése s persze a szükséges alapkérdések kedvező kitöltése után (faji származás, a

nemzeti kultúra ismerete, hazafias magatartás stb.) nemigen firtatják felelős tényezőink a lelki, vagy pláne szellemi hovatartozás kérdéseit - igaz magyar dicsőítheti hazáját, mint Zrínyi, vagy dorgálhatja, mint Pázmány és Berzsenyi, mindegy, mindenképpen díszére válik a magyar szellemtörténetnek. Utóbbi eset talán még jellemzőbb bizonyíték a tiszta magyar írói pedigré mellett: tagadhatatlan, hogy a Kölcsey s a Wesselényi keserű, pesszimista magyarsága valahogy mélyebb gyökerében s jellemzőbben idézi a „faji sajátságot", mint a Petőfi vagy Kossuth forradalmi rajongása. Móra Ferenc szelíd humorát, mosolygó bölcsességét, finom gúnyolódásait s a magyaros öngúnyt is könnyű volt leszármaztatni a Jókai-, Mikszáth-, Tömörkényféle szellemi családfából, formai vérvizsgálattal, s megnyugodni benne, hogy az elmúlt két évtizedben ő képviselte ezt az örökséget, ő játszott irodalmunk zenekarában, zongorák, cimbalmok és dzsesszkürtök közt, ezen a mesterhegedűn, mint a legelhivatottabb, szinte kinevezett tanára a drága és nemes hangszernek.

*

De ha ki figyelmesebben követte technikán s cifrázáson túl a *szólamot*, s különösen ha ki *személyesen* ismerte az embert, valami nyugtalanság fogta el. Mindig bujkált bennem valami féltudatos gyanú, hogy Móra Ferenc nem *akarta*, csak vállalta ezt a szerepet. Vállalta és eljátszotta, mégpedig kitűnően és teljes odaadással, mert a szellem nagy színészének nem a szerep a fontos, hanem tulajdon művészete, amivel lelket önt szerepébe: néha a bölcs lelkét a bohócplundrába, királyi korona alá néha a gonosztevőét, durva katonaarc mögé a jóság és gyöngédség melegét. Vállalta, mint a valódi színész, akit tulajdon becsvágyán túl a *mű* érdekel elsősorban, ez a mű a Magyar Irodalom Folytonossága volt, s könnyen múlhatott sikere az *együttesen*: az *együttes* összhangja érdekében Móra Ferenc, akinek volt áttekintése, mint rendező és szereplő, úgy látta talán, hogy a mikszáthi szerepkört *neki* kell átvennie, mert nincs nála jobb, s mert a szerepkörre szükség van.

És jósággal és szeméremmel és önzetlen lelkesedéssel tűrte, hogy a kedves, virtuóz anekdotázó publicistát ünnepeljék benne, tűrte a *műfaj* kedvéért, amit ápolni kell és szemérmesen és jóságosan ejtette el anekdotái mögé mindazt, ami benne több és különb volt a „nagy humoristá"-nál.

*

Több volt és különb. Filozófus volt, gondolkodó, tudós és forradalmár: úgy sejtem, politikus is. S mindenekelőtt: bíráló szellem, minden megismerhetőnek makacs keresője, az ismeretlen Megoldás fanatikus hitében.

Otthonában és munkahelyén (boldog ember! munkahelye volt az otthona) láttam meg először. Ahogy felállt, elém jött, meglepetést kellett elfojtanom: másnak képzeltem. Az Arany János-i hagyományos „magyar költő"-típus helyett egy angol diplomata vagy norvég tudós finom, intellektuális, fegyelmezett férfiassága kifejezésben, mozdulatokban: *lélek*-arc, aminek minden vonását belső erők formálták, rajzolták meg, a sűrű szemöldök s a *kifelé* figyelő tekintet alatt. S mosoly, mely a Voltaire-ére emlékeztetett.

Csak a szivarját tartotta úgy, ahogy Jókai, Mikszáth, Bródy Sándor.

*

Elbűvölően tudta mulattatni vendégeit: tele volt történetekkel, amiket főként régészeti kutatásai közben szedett fel - mérhetetlen tárgyi tudása úgy olvadt fel ezekben az odavetett humoros rajzokban, mint tokaji aszúban adagolt orvosság vagy üdvös savak a természetes gyógyvizekben. A született krőzüs eleganciájával pazarolta kincseit, úgy ajándékozott meg, hogy

észre se vetted, odacsempészte a nehéz aranyat az igénytelen kis harapnivalóba, amivel megkínált, aztán letagadta, rád fogta, hogy te raktad bele.

Nem szerette a hízelgést, de a hízelgőt nem sértette meg azért: másra terelte a szót. Nehezemre esik a szó, mikor dicsérnem kell: finom mosolya itt kóválygott körülöttem.

*

Szavak...

„Bölcs" és „bájos" - hogy megy össze ez a kettő? Próbálgatom ízlelni - vajon beveszi együtt a kettőt az egyszerűbb gyomor?

Nagyon szeretetre méltó ember volt Móra Ferenc. Nagy kár érte - micsoda ostoba dolog az emberi test! Mennyi tudás, emlék, gondolat, terv, minő ritka ital a finom csontedényben - s egy ostoba daganat, valahol a zsigerek közt, félrelöki, kiborítja, kilöttyenti a földre, s az ostoba föld beszívja, mint a sáros hó levét...

Pesti Napló, 1934. február 11.

„A KALAPOM CILINDER"
Tűnődés egy névjegy előtt

Kiveszem a névjegyem, valamit rá kellene írni. Tintáért küldtem a pincért, addig szórakozottan tartom a kezemben, és nézem.

A névjegyem. Csak a nevem van rajta, semmi más. Aki ismer a nevemről, úgyis tudja, kivel van dolga, aki pedig nem ismer, azt úgyse kábítom el azzal, ha a foglalkozásomat vagy mesterségemet, vagy minőségemet hangsúlyozom. Tűnődő pillanataimban, amikor a dolgokat egyszerűen és önmagukban, más dolgokkal való viszonylatuktól függetlenül látom, még a nevet is soknak érzem, valami nagyképűség és hivalkodás émelyeg mögötte - nevemet családomtól kaptam, nyilván oly célból, hogy ne lehessen mással összetéveszteni, megkülönböztetésül. A meghatározás tehát magával a névvel kezdődik. Magamat, az egyetlen embert, akiről mégiscsak tudok valamit, akkor is, ha nem másoktól tudom, nem szoktam néven szólítani. Ha egészen őszinte akarnék lenni, ennyit szabadna csak a névjegyemre írni: én.

Már a telefonkönyv szaknévsorában komolyabban veszik az élethez való jogom tárgyszerű bizonyítását. Ott a nevem is szerepel, és mellette az áll, hogy: író.

No igen. Hát hiszen... csakugyan. Ha ennyivel el lehetne intézni a dolgot, belenyugodnék. Tényleg, én írok. Elég gyakran. Igaz, hogy legalább olyan gyakran eszem is és sétálok is és beszélgetek is - mégis csodálkoznának, ha a nevem mellé azt írnám a névjegyemre: „evő", vagy „sétáló", vagy „beszélgető".

No persze, ezek a dolgok talán nem különböztetnek meg eléggé a többiektől. Ahhoz, hogy rám ismerjen, aki az arcomról nem ismer rám - aki ha dolga van velem, addig nem hajlandó tudomásul venni létezésemet, míg bele nem foglalt valami csoportba. Mert csak létezőnek elismert csoport kedvéért hajlandó engem is létezőnek elismerni. Kérem, hát micsoda ön? Én, kérem? - mondanám bambán, ha őszinte volnék - hát izé... én... hát nem látja? - Jó, jó, de micsoda?... - Micsoda? Hát ez itten, ami van... Na igen, de mi ez, ami itten van?... Hát izé... *nekem* valami... Hogy Önnek is... igazán nem tudom... Hogy *nekem*? Hogy érti ezt?... *nekem* nem lehet semmi, amíg nem tudom meg Öntől, hogy micsoda... - No de hát, ha magától nem

jön rá... én ugyan nem sokat mondhatok arról, arról, amit az *Ön* számára jelent... Szóval, ön *semmi*. - Az ön számára, úgy látom, semmi vagyok. - No, ha Ön semmi, akkor Ön nincsen is.

Hát ez talán mégis túlzás, hogy én nem vagyok. Inkább béküljünk ki, belemegyek abba, hogy Ön besoroz valami csoportba.

Az ám, ha csak *egy* csoportról lenne szó... akkor talán én is megtudhatnám, *micsoda* is vagyok én az ön számára, tulajdonképpen.

A baj ott kezdődik, hogy akire ezt rábíztam, az én elhelyezésemet valami megkülönböztetett csoportba: a társadalom se tud megegyezni hovatartozásomat illetően. Már éppen azon voltam, hogy a telefonkönyv minősítését ráírjam a névjegyemre, amikor egy gyűjtőív akadt a kezembe, ahol a nevem mellé ez volt írva: előfizető.

Mármost melyiket írjam? Egyiket se, vagy mind a kettőt? Vagy mindegyiket?

Utóbbi esetben akkora névjegyet kellene csináltatnom, mint egy lepedő. Mert például a kisfiam iskolás értesítőjében se író nem vagyok, se előfizető nem vagyok, hanem egyszerűen: szülő. (Ezt nem nagyon értem, becsületszavamra mondom, nem szültem soha életemben.)

A társadalom nem tud megegyezni. Ide-oda rángatnak, mindenki magáénak vindikálja szerény személyemet, én nem értem, mit találnak rajtam.

Mi mindenféle csoda vagyok. Nézzük csak.

Hát adófizető például. Ilyen listán is szerepelek. Még jó, hogy elismerik.

Aztán állampolgár. Jó, mondjuk, ez passzív szerep, bár néha bizonyos apró-cseprő kis aktivitást is követel, például háborúban le kell vágni harminc törököt. No, de az már csak aktív szerep, hogy a villamoson például határozottan színt kell vallanom, vajon a „felszállók" vagy a „leszállók" világszemléletével azonosítom magam? Mindkét esetben cselekednem kell, határozottan és rögtön.

A boltban megtudom, hogy mindegyik minősítésem, amiben eleddig hittem, merő képzelődés volt. Én egy egyszerű vevő vagyok. Adolf, szolgálja ki a vevőt.

Mindenki furcsállaná, ha azt írnám a névjegyemre, hogy közönség vagy olvasó. Pedig az is vagyok.

Kegyes adakozó is vagyok, ha akarom. Egyén is vagyok, a tudományos beosztásban, és ez még a jobbik eset, mert a törvényszéken és az irodában például csak az egyik felemet veszik tudomásul, ott azt mondják, csak egy fél vagyok.

És látogató is vagyok és páciens is vagyok és kliens is vagyok és járókelő is vagyok, akinek a fűre lépni tilos.

Ady Endre szerint „fenség" is vagyok, mint minden ember.

Végeredményben az a gyanúm kezd kialakulni, hogy én vagyok az a cilinder, amiről Arany János írja:

> A kalapom cilinder
> Nem holmi csekélység,
> Ha fölteszem: magasság,
> Ha leveszem: mélység.

Ezzel zárom soraimat, ajánlom magamat, alászolgája. Nem, ezt el is felejtettem! Megvan! Alázatos szolga vagyok - maradjunk ennyiben. Ezt fogom a névjegyemre nyomtatni.

Pesti Napló, 1934. február 25.

SIKER ÉS ÉRVÉNYESÜLÉS
És egy megfelelő példa

Este tízkor, a kávéház pincehelyiségében (jellemző!) ifjúságnevelő előadás, „Az érvényesülés útja”. A rendezők egy országgyűlési képviselőt, egy pszichiáter orvost, egy ügyvédnőt és egy írót szólítottak fel hozzászólásra. Utóbbi képviseletében szerénységem jelenik meg. A pszichiáter (adlerista lélekelemző) azokkal a feltételekkel foglalkozik magvas beszédében, amiknek rendjén az emberi lélekből az érvényesüléshez szükséges elemek kimutathatók. Minden érvényesülési vágyban van valami beteges, de nem minden betegség érvényesül! Nagyon helyes. A kórbonctani lelet megállapítja Napóleon lelkéről, hogy a diagnózis talált, a freudizmus, adlerizmus és stekelizmus felírhat magának egy bummerlit. Gyerünk tovább. Az ügyvédnő, mulatságos pesti hölgy, szidja a férfiakat, gyanúját fejezi ki, hogy az egész udvariassági komédia merő kenyéririgység. Derültség, ügyvédnő őnagysága maga is elégedetten mosolyog, a nevetés mindig siker jele, akár rajtunk nevetnek, akár azon, akit kifigurázunk. Tovább. Az országgyűlési képviselő Európa helyzetével foglalkozik, minden országnak megvan a maga államalkotó természete, ami Franciaországnak jó, az nekünk nem jó, a német egyék gombócot és diktatúrát, minket hagyjanak békén. Ez így is van, a felszólaló fején találta a szeget, csak az nem derült ki, hogy ez igazságok birtokában hogy lesz az emberből udvari tanácsos vagy textilgyári vezérigazgató. Végre magam is, engedve az unszolásnak, felállok s néhány kitűnő zsidó viccet mondok el, a jó és rossz ügynökről, a zöldházbeli nénike véleményéről, ennek mindenki örül, a vitavezető megköszöni az élvezetes estét, egy mérges fiatalember felugrik, munkát követel az álláskeresőknek, és a ruhatár felszedi a tíz filléreket.

*

Hazafelé menet egész véletlenül (az ember szórakozott) csakugyan eszembe jut ez a dolog, az érvényesüléssel és sikerrel. Ugyan mit felelnék, ha egyszer valaki ankétokon és interjúkon és színházi körkérdéseken túl, *értelmesen* tenné fel a kérdést: nem arról, hogy mi a véleményem (amire a többiekével együtt már régen nem vagyok kíváncsi), hanem arról, hogy *mit tapasztaltam* ezen a téren, magamon és másokon, most és itt ebben a világban és ebben a korban, amiben élünk.

Első válaszom nyilván az volna, hogy az érvényesülésnek egész biztosan nem az a titka, hogy az ember előadást tartson az érvényesülésről. Beszélnek ugyan egy amerikai szegénylegényről, aki „küldjön be egy dollárt, és én megírom önnek, hogy juthat gyorsan pénzhez”-szövegű hirdetést adott fel, s a beküldőknek röviden ezt válaszolta, „így”, de ez csak legenda, s ami e tárgyra vonatkozó bölcseleti köteteimet illeti, *in specie aeternitatis*, kiadómtól úgy tudom, kevés fogyott belőlük, pedig még nem kaptam sürgönyt Roosevelttől, hogy jöjjek el a Fehér Házba rendet csinálni, lehet, hogy a pincehelyiség nem tetszett neki.

Általában azt vettem észre, hogy az utóbbi években az egész művelt világon (Afrikában nem tudom, milyen a korszellem) kereskedelemben és iparban csakúgy, mint politikában és művészetben, csak olyan embereknek van sikerük és érvényesülésük, akik valami *más pályán* működnek, mint amire születésük predesztinálta őket, vagy a saját pályájukon valami *mást* csinálnak, mint amit megtanultak. Mintha valami nagy „hol az olló” játék zajlott volna le, mindenki odaugrott egy fához, amit elérhetett, s próbálta szedni a gyümölcsöt, akinek szerencséje volt, gránátalma került, a másiknak vadkörte vagy galagonya. Tudósokból és zongoraművészekből köztársasági elnök lett, köztársasági elnökből iparos vagy - jobbik eset - emigráns. Napóleoni időket élünk. S mint ilyenkor szokás, a közízlést Talleyrand-ok és Machiavellik irányítják - elsősorban a „szédítő” pályafutás az, ami imponál s csak másodsorban (s inkább a napoleonizmussal együtt járó waterlooi bukások után) a pályafutáshoz szükséges rátermettség. A siker mindent igazol, s a sikerhez való jogot nem kell igazolni - a közvélemény regényes,

mindenkinek ad egy „sánsz”-ot, az ügyességet kedveli: aki megél a jég hátán is, azt máris méltónak tartja rá, hogy tulajdon hátára emelje. Dilettantizmus? Mondjuk így: reklámuralom. Ami persze nem azt jelenti, hogy a mesterségében, hivatásában vagy művészetében kiváló tehetség, sőt akár zseni ne érvényesülhetne csakúgy, mint a dilettáns: arra kell csak ügyelnie, hogy legjobb erőit elrejtve, valami mellékes képességét hangsúlyozza: mert ugyan ki olvassa Shaw Bernát remek előszavait, s ki nem ismerné a közepes vicceket, amiknek révén neve bejárja a világsajtót?

Ez a tudás, mely nyegle, hogy megéljen, mondja Madáchunk, aki, mellesleg, mostanság érvényesülni kezd, még nem tudni, melyik nadrágtartóügynökből lett színházi fejedelem vagy filmproducer jóvoltából, aki szerencsére félreértette a tragédiáról szóló beszámolót, s valami remek revütémát szimatol benne. Egyelőre tehát semmi baj, amíg a széklábfaragás mellett titokban festegetni is szabad Michelangelónak, számíthatunk rá, hogy a kor Keplerje, akit a császári kegy, pompás horoszkópjai és *nativitásai* (majdhogy naivitást írtam!) kedvéért szívesen tart udvarban, szabad óráit felhasználja majd a bolygók törvényeinek kutatására. Mindenesetre: aki sikert akar, ügyeljen a *szegényes ellentétekre*, amiket kedvel a kor, s azért dicsérem az eszét a napokban „befutott” új írónőnek (regényével díjat nyert), aki fiatalságán kívül (ez nagyon fontos, szellemi területen, nyilvánvaló ugyanis, hogy az tud legtöbbet az életről elmondani nekünk, aki ifjú és tapasztalatlan) elsősorban azt hangsúlyozta az ostromló újságírók előtt, hogy foglalkozásra nézvést szövőgyári munkásnő.

Hogy a meseszövést ott tanulta-e, nem tudom (még nem olvastam a regényt), de hogy a korszellemmel kibabráló cselszövést nem kellett tanulnia, azt máris látom okos és talpraesett nyilatkozataiból.

*

Egyszóval, mindent csinálhatsz, csak azt nem, amihez tényleg értesz, és amire szükség van. Találj ki egy „újítást”, a régi gúnyán, egy gombbal többet vagy kevesebbet, szélesebb kihajtót, hosszabb derekat, világsikered lehet vele - de eszedbe ne jusson *újfajta* öltözéket fedezni fel, jobbat, kényelmesebbet, szebbet a réginél. Ma reggel meglátogattam Veres fényképészt, régi ismerősömet, mert e lap tudományos mellékletében azt olvastam róla, hogy megoldotta a színes fotografálást. Nagy örömmel fogadott, s rögtön mutogatni kezdett: a színes felvételek csakugyan pompásak, egész egyszerűen készülnek, úgy, mint a rendes fotográfia s ugyanilyen módon sokszorosíthatók: a találmányt filmre is át lehet vinni, mert az exponálás ideje normális. Kérdésemre, hogy nagyon megrohanták-e a megrendelők, csak legyintett. Nem kell nekik, kérlek alássan. Nem kell? - meresztettem a szemem. - Hiszen tudtommal a régi tökéletlen és nehézkesen készülő *színezett* képeket nagyon szeretik. Azt ugyan most is rendelnek, mióta ez a találmány megvan. De hát nem értem - hogy lehet ez? Hiszen ez jobb, szebb, igazibb - valóságos forradalmi újítás! Éppen az a baj, barátom - azt mondják rá: *túlságosan természetesek a színek*.

Túlságosan természetes - hallod ezt, természet istene?!

Ennek a kornak túl édes a cukor, jobb szereti a szacharint - túl kék az ég, túl világos a nap, jobban bízik a stúdiók fényszóróiban, és az igazság túlságosan igaz, jöjjön helyette... talán a költészet? Az nem! ott még nem tartunk!

Nem az Andersen meséjét álmodom, a harmatos rózsáról, amit undorral eldobott a királykisasszony, mikor megtudta, hogy valódi és nem művirág?

Pesti Napló, 1934. március 11.

EGY JÓ KIS DUMA
Avagy finomabban: peripatetikus beszélgetés a szellemvilágról

Mélyen tisztelt, cher monsieur Paul Valéry francia költő úr, aki mint tudjuk (hogy a gutába ne tudnánk, olvassuk mi is a Kis Képes Naplót), a Népszövetségi Szellemi együttműködés párizsi palotájában tanácskozást hívott egybe az európai kultúra és civilizáció megmentése s a barbárság elleni védelme ügyében, ahol még szellempolitikai kérdések is szóba kerültek, igazán nagyra becsült előttem szóló szellem-képviselőtársam a létesítendő nemzetközi szellem parlamentben, fájdalmas örömmel futottam át a szép nyilatkozatot is, amit az újságírónak adott, ebből az alkalomból, különösen azt a passzust, hogy „a szellem legmagasabb s legmélyebb produktumai annyira egyéniek, hogy lehetetlen azokat társadalmi mértékbe, például munka-órák egységébe szorítani, s ezért az anyagias politika és közgazdaság napjainkban egyre inkább szembefordul a szellemmel". S alább: „a határok mesterséges dolgok, politikai kitalálások..."

Így van ez, így láttuk, hirdettük, ha lehetett, mindannyian, egyik kultúrszomjában, másik mint hazafi, harmadik egyszerűen mint gondolkodó és logikus elme, ugyanerre az eredményre jutottunk, mikor még... Tudniillik azért hozom most szóba ezt a dolgot, kedves monsieur Valéry, betűformában, ami mégiscsak más (legalább valamikor azt hittük, hogy más), mert véletlenül egyebek közt éppen hogy efféléről is du... pardon, beszélgettünk Jenővel ma délelőtt a kávéházban. Appardon, bocsánat ezért a pongyolaságért, hiszen ön nem is tudja, kicsoda Jenő, most azt hiszi biztosan, ahogy odaát maguknál, a nagy Maurice-ok elképzelnek egy ilyen kis magyar szellemvilágot, hogy Jenő talán egy világhírű író, és beszélgetésünket szellemparlamentáris formák közt folytattuk le... Nem, nem, tessék úgy venni, hogy Jenő nekem egy civil ismerősöm, szerény orvos, rég nem láttuk egymást, véletlenül akadtunk össze, neki is dolga volt, nekem is, mégis úgy megörültünk, hogy azt mondtuk, vigye el az ördög azt a dolgot, úgyis ünnep van, március idusa, szabadság meg mi, üljünk be egy órácskára, két stampedli szilvára ebbe a csöndes lokálba és...

Tudniillik úgy tessék ezt elképzelni, monsieur Valéry, ahogy van és ne úgy, ahogy nincs, a szellem világparlamentjének magyar frakciójáról.

*

Ön szerény kis párizsi kastélyának Noé-bárkájába hívja össze a szellemtársakat és tudósítókat, figyelmeztetni őket a szörnyű veszélyre, ami a szellem előkelőit fenyegeti, hiszen maholnap (gondolja felháborodva) még az is megtörténhetik, hogy a tényleges politikai hatalom képviselője, mondjuk a felelős államférfi, nem veszi tekintetbe egy elismert költő és gondolkodó véleményét a politikai helyzetről s az ebből követendő eljárásról, ahogy azt reggel a kádban ugyanolyan lelkiismeretesen megvizsgálta, mint elhunyt szellemtársa Arkhimédész a maga idejében, a maga ötletét. Nem veszi tekintetbe, holott a felfedezést a költő csakúgy közölte, heuréka kiáltással a félmillió példányszámban megjelenő *Matin*, vagy *Figaro* hasábjain, mint a zseniális előd, akinek elgondolása, mint láttuk, oly jótékony hatással érvényesült a tudományos kultúra és civilizáció fejlődésében.

Így persze nem lehet dolgozni, gondolja ön méltatlankodva, a haladás és felvilágosulás nagy művén. Enélkül pedig mit ér a szellem kiválasztottja számára az élet, mit ér a költői babér s a többi kiválasztott elismerése és megértése, nem is beszélve hitvány anyagiakról?

Boldog ember ön, monsieur Valéry, azzal a szép, magyarosan hangzó, híres francia nevével.

Boldog ember, hogy ráér ilyen nagy kérdéseken esni kétségbe - boldog ember, aki *ekkora* boldogtalanságot engedhet meg magának.

Tudja, mivel váltunk el Jenővel, egyórai csevegés után, néhány stampedli szilva hatásának alkonyi csillogásával a szemünkben?

Egy kicsit még álldogáltunk az utcán, mosolyogva, egymás kezét rázva, s a végén én mondtam ki emelkedett hangulatunk okát: tudod, pajtás, jólesett egy órácska jó kis dumaparti, megfeledkezve a bajokról, becsületszavamra, minden adósságomról megfeledkeztem. Igazad van, vallotta be Jenő, magam is alaposan megvárattam azt az ingyenpacienst, hajhullásával, olyan jól esett ezekről a marha tudományos kérdésekről izélni, amik mostanában vannak a szakirodalomban... de mondhatom, az is nagyon érdekes volt, amit erről az új rímformáról dumáltál, ami eszedbe jutott... meg a szerelem jövője az egyénközponti társadalomban... barátom, hiszen ha az ember úgy... de abban igazad van, nincs jobb egy jó kis dumánál, ha az ember ritkán jut hozzá... na, szervusz, szaladj te is, pajtás, lekésed azt a hivatalt, csak kettőig fogadnak, és ha nem intézed el, figyelmeztetlek, elviszik a bútoraidat.

*

Szellemi világkonferencia, tevőleges együttműködés a fenyegetően visszaáramló középkor ellen vállalt küzdelem érdekében, monsieur Valéry?

Egyelőre, ami a helyi viszonyokat illeti (én csak erről referálhatok, de az a gyanúm, önöknél is így van), nagyon meg volnék elégedve, ha visszatérnének a szép idők, amikor a szellem képviselői lelkiismeret-furdalás nélkül jöhettek össze ama *peripatetikus beszélgetésekre*, amikből (ön meg én persze tudjuk, de hányan hiszik el?) az egész európai kultúra és civilizáció kialakult, Akadémon kertjében - a jó kis beszélgetések, amiket legénykoromban dumának hívtunk, s amikről sajnálattal kell jelentenem, hogy egyszerűen kimentek a divatból.

Én nem tudom, a megfontolás nélküli cselekvést és engedelmességet hirdető barbár korszellem kényszeríti-e Olga méltóságost, hogy kedvelt szalonjába kizáróan jó bridzsezőket hívjon, én csak azt tudom, hogy ugyanabban a szalonban húsz évvel ezelőtt mulatságos és érdekes és tehetséges emberek verődtek össze minden különösebb program nélkül, mert hiszen programra nem volt szükség, mindenki tudta, hogy ezek a mulatságos, érdekes és tehetséges emberek legjobb képességeiknek megfelelően mulatságos, érdekes és tehetséges dolgokról fognak ott társalogni: elmondják gondolataikat, megfigyeléseiket, terveiket, tanulnak egymástól, s másnap felvillanyozva folytatják a munkát becsvágyuk harcterén: műhelyben, hivatalban, íróasztal előtt.

Bizony, a beszélgetés, ez a látszólag céltalan l'art pour l'art műfaj kiment a divatból - a társaságban összekerülők vállat vonnak, ugyan mire jó? Mit lehet ezzel keresni? Éppen eleget konferenciáznak a politikusok - gyerünk, uraim, az idő pénz, a kártyaasztal terítve van.

Duma!

Nem véletlen, hogy a pesti *argót* (ha jól emlékszem) tréfás alkalmazásban a cári Oroszország meddő és terméketlen parlamentjét, a *dumát* választotta szójelképnek, erre a műfajra talán öntudatlanul a régi, beszélgetésekben és érzelmekben szétfolyó szláv lelket akarta kigúnyolni.

Oroszországban is más világot él a kor. A Dosztojevszkij hőseinek furcsa, jellegzetes *dumája* lejárt.

Nem szellem immár, csak kísértet.

Bocsánat, monsieur Valéry, nem folytathatom - az olvasó türelmetlen. Én ismerem őt.

Pesti Napló, 1934. március 18.

ÁLLATOK, EMBEREK, GONDOK
Szabad gondolatlánc Raitsits Emil halálára

Jól ismertem és igen szerettem Raitsits tanár urat, az állatklinika igazgatóját, aki tegnap este megölte magát, igazolva fél évvel ezelőtt elkövetett öngyilkossági kísérletének kérlelhetetlen komolyságát. Augusztusban, a kísérlet után, bent voltam nála a kórházban, szívesen fogadott, Tomi kutyám iránt érdeklődött, akit Verőcén megvizsgált. Mikor félénken és óvatosan tragédiája dolgában próbáltam megszólaltatni, megmerevedett és elhallgatott. Valami prédikációfélét kezdtem dadogni, az életről, szépségekről, büszkeségről, amivel megajándékozzuk, alázatról, amivel elfogadjuk az életet, hajótöröttek Robinson szigetén. Mély vizű, kék szeme volt Raitsits Emilnek, nekem szegezte tekintetét, amíg beszéltem, mereven, mozdulatlanul, konokul figyelt, és nem válaszolt. Ez volt a tekintetében: tudsz segíteni? Nem szóval, *tettel*. Tudsz *változtatni* a dolgokon? Fel tudod robbantani a *kor* abroncsait, amiben élünk, s amiről ugye beszéltünk már? Nem tudsz? Akkor nincs mit felelnem. Majd egy-két hónap múlva még egyszer megmutatom nektek, mi az egyetlen teendője annak, aki nem áltatja magát illúziókkal.

Felálltam, tehetetlenül és nyomorultan, mint a hírvivő, akivel az elítélt közli, hogy visszautasítja a kegyelmet, amit hozott. Tudtam, hogy meg fogja ölni magát, rövid időn belül. Mikor elbúcsúztam, úgy rázta meg a kezem, erőteljesen és véglegesen, mint aki tudja, hogy nem találkozunk többé. (Emlékszem, Osvát Ernő búcsúzott el tőlem ugyanezzel a kézfogással, pár héttel öngyilkossága előtt.) Megkért még, hogy *ezúttal* ne írjak róla - talán arra gondolt, majd *akkor*... Lefelé menet, a Rókus sárga folyosóin a kietlen szomorúságon és üresség̈en túl valami gyerekes sértődöttséget is éreztem. Hát olyan értéktelen és hitvány valami a világ, aminek *magam is része vagyok* egyelőre, hogy nincs benne egy szalmaszál, amibe érdemes volna kapaszkodni annak, aki elvesztette a talajt? Egy finom író parabolája jutott eszembe, a rigóról, aki abbahagyja énekét, mikor az öngyilkos teste lezuhan az ágról, amire kötötte magát - abbahagyja, megbántva és duzzogva a közönyért, amivel az életunt nem tartotta érdemesnek *végighallgatni* az ő szerény kis dalát.

Így végzett Raitsits tanár úr, az állatok barátja, s hogy az embereket nem volt hajlandó végighallgatni, nem is csodálom. Az állatoktól, kedves betegeitől, olvasom, legalább elbúcsúzott - számukra „nem hagyott hátra levelet", de öngyilkosságának oka nem ismeretlen azért. Anyagi gondjai állítólag nem voltak, de az utóbbi években sokat beszélt az általános gazdasági hanyatlásról, mint ami a „tudomány fejlődését" is visszavetette. Feleségének azt magyarázta a napokban, hogy a világ veszekedett pénztelensége és munkanélkülisége azok számára is elviselhetetlenné teszi az életet, akiknek maradt még valamicskéjük: akkor betegséget nem lehet izolálni, szenved és vonaglik az egész szervezet - az égő, sőt leégő városban nincs béke és munka a még épen maradt házak emeletén se, s ha recseg a léket kapott hajó, árboc és kémény is táncol a tetején.

*

„Tudományok fejlődése."

Raitsits mint tudós s az *összehasonlító anatómia* tanára, a múlt században gyökeredzett, amelynek Darwinék óta nem is elmélete, hanem *vallása* volt a fejlődéstan - több mint szakkérdés: egyetemes magyarázata az életnek. A dolgok gépies átalakulása, tökéletlenből a tökéletes felé, olyan eszményi rendnek tűnt, mint Isten mérnöki alkotása, a csillagvilág, ahol, ha szerkezetét, a természettörvényeket ismerjük, remekül el lehet igazodni.

Nos - anyagi bajoktól eltekintve, e század Faustjának elég volna a méregpohárhoz az *alapprincípiumnak*, a fejlődéstanban való feltétlen hitnek megrendülése is. Az új Faust érzi és látja ugyan a dolgok *gazdagodásának*, bonyolódásának valamiféle folyamatát, de hogy ez a bonyolódás okvetlenül a fejletlenből a fejlettebb, a rosszról a jó, a hibástól a hibátlan felé mutató irányt jelzi-e?... abban nincs mód feltétlenül hinni többé.

Az *anyagvilág*, amiben hittünk, ellenünk támad, s a lélek nem rázza még a húsvéti harangot, elrántani Faust ajkáról a poharat.

*

Nem furcsa, hogy a haldokló istenek utolsó mentsvára éppen Faust és Luther hazája, az új Németország legyen, kit a középkor szellemének visszaidézésével vádol a felületes impresszionizmus?

Berlinben Führer-iskolát állítanak, gondolva az utánpótlásra. Értsük meg: gyerekeket válogatnak ki és nevelnek, oly célból s azzal a különleges tantervvel, hogy valamikor közülük kerüljön ki Hitler méltó utódja.

Már nem is vallása: vakbuzgó rögeszméje a fejlődéselméletben való hitnek, hipereugenetika, feltétlen behódolás a „kiválogatódás" törvényének. Komoly meggyőződés, hogy az emberállati fajta férgesének kigyomlálása után és közben máris hozzáfoghatunk a tökéletes példány, a nietzschei Übermensch kitenyésztéséhez - nem „Isten kegyelméből", mint a dinasztiák korában, hanem származástani alapon, ahogy Mendel darwinisztikus követői tenyésztik a jövendő légyfajtát, az überlegyet, a *drosophila melanogastart*.

Mit mondjak? Szatírát írni?

Olvassák el Swift *Laputá*-ját, a tudósok lebegő városát.

*

S közben...

Mily szörnyűségnek éreztem valamikor, hogy a sötét középkorban csirkelopásért felakasztották az embert, ugyanakkor, mikor az emberölés bűnét váltságdíjjal lehetett expiálni. Hajmeresztő képtelenségnek tűnt nagyobb kár okozójának súlyosabb következményekkel sújtani azt, aki meglop, mint azt, aki megöl - hisz a *fejlődő* élet, mint a legfőbb jó, minden egyéb javak feltételének látszott.

Most?

Az öngyilkosok egyetlen reális, mindnyájunk által érthető, csaknem azt mondhatnám: ésszerű és elfogadható okot hoznak fel, a világ gazdasági helyzete, s a maguké, amin nem tudunk segíteni.

Nem pillanatnyi „elmezavar" többé, sőt inkább *lucidum intervallum*, világos pillanata a gondoktól tébolyultnak, melyben a kor értelmes gyermeke felismeri, hogy nincs tovább. Meg kell halnia, mert *annak*, aminek született, nem élhet tovább, más pedig nem lehet belőle.

A cserebogár, ha cserebogári életfeltételeitől elesik, nem azért pusztul el, mert más élet nincsen, hanem azért, mert nem tud pillangóvá válni, s ez a mi polgári társadalmunk mindenütt a kerek világon a pénz útján történő csereforgalom cserebogarává specializálta magát. Érthető, hogy öngyilkosságának egyetlen elfogadható okául az elmezavar helyett a pénzzavarban ismerte fel.

*

Tegnap egy bíró leszállította a vádlott pénzbüntetését, nem enyhítő körülmények, hanem a gazdasági helyzet rosszabbodása miatt.

Közeledik az idő, mikor bátran vissza lehet állítani a középkori büntetést - jobban fogjuk félteni pénzünket, mint életünket. A közeledő vég jelképe nem a „fekete kéz" titkos levele, melyben életünket fenyegetik, hanem egy szabályszerűen kiállított fizetési meghagyás.

Pesti Napló, 1934. március 25.

HÚSVÉTI AJÁNDÉK

Másszóval: Budapesten olcsóbb lett a tojás

Különben nagyon egyszerű volna. A karácsonyi ajándék, áldozaton túl, még fejfájást is követel, mi a csudát vásároljak annak az undoknak, már a múlt évben is húzta az orrát: nekem kell kitalálni, hogy másnak mi kell. Szerencsére (legalább eddig így volt) a húsvéti ajándék évszázadok óta előírt jelképpel volt helyettesíthető: az ember vagy tojást vett, vagy nyuszit, legjobb esetben eredetiben („sajátjából", ahogy a szabónők mondják), legrosszabb esetben csokoládéból. Ebben az évben, úgy hírlik, baj van. A gazdasági javulás előszelét megérezték, főként a hölgyek, és előre figyelmeztették előkelő barátaikat, hogy ami a tojást illeti, köszönik alássan, van nekik otthon elég - a tojásanyag dolgában pedig legfeljebb a mesebeli arany-tojásból volnának hajlandók aranyrántottát csinálni. Tehát kezdődik elölről az egész, úgy, mint karácsonykor. Részemről, ha tyúk volnék, nagyon szívesen intézném el a kérdést, nem tehetvén egyebet, magam tojnék mindazoknak, akik igényt tartanak rá - így kénytelen vagyok kotlás helyett megelégedni a költéssel. Ezúton van szerencsém ajándékaimat kedves barátaimnak felajánlani, azzal a megjegyzéssel, hogy pénzem ugyan nincs, de képzeletem, mint látni fogják, van.

Tehát:

Gömbösnek világkörutazásra szóló meghívót az összes kormányelnökökhöz.

Dollfussnak mégiscsak húsvéti tojást, de dolgozószobának berendezve.

Hitlernek egész évre szóló előfizetést Stern bácsi éttermébe.

Marinettinek egy cipő alakú kalapot és egy kalap alakú cipőt.

Bernard Shaw-nak Kant Immánuel élettörténetét zenés operett-témának.

Thomas Mann-nak Jancsi bohóc élettörténetét négykötetes, komoly regénytémának.

Pirandellónak hat színházi ügynököt, aki keres egy slágert.

Sztálinnak Hetényi életnagyságú arcképét.

H. H. Ewersnek partedlit és barna nadrágot.

A walesi hercegnek egy divatból kiment régi kabátomat, hogy csináltasson ugyanolyant, és én megint járhassak benne.

Piccard-nak egy légből kapott értesülést nagy jelentőségű felfedezéséről.

Einsteinnek azt, amit ő küldene nekem, miután minden relatív.

Rooseveltnek ejtőernyőt a dollár számára.

Fordnak több népszövetségi felszólalót a lóerő-kihasználás szempontjából.

Rockefellernek öt pengőt, hallom, szereti a pénzt.

Chaplinnek vattát a fülébe hangosfilm-előadásra.

Mistinguette-nek egy doboz majommirigyet.

Greta Garbónak egy hiteles értesülést, hogy Bergner nagyon lehangoltan ment el a Christina királynőtől.

Bergnernek ugyanezt, fordítva.

Erika Patsernek, a svéd herceg nejének „fenség" titulust a szerelem birodalmában.

Alpár Gittának kisfiút, ikreket.

Gustav Fröhlichnek kislányt, ikreket.

Culbertsonnak Balla Licitet.

Aljechinnek egy torony-fórt, Maróczytól.

Bárdos Artúrnak „helyet a közönség számára".

Voinovichnak a bécsi Ember tragédiáját vendégszereplésre.

Hevesi Sándornak kimutatást a Nemzeti Színház ez évi sikereiről.

Bethlen Margitnak „Elefánt" címmel most készülő új darabjához egy ezüstelefántot (a Cserebogárnál csak cserebogár jutott).

Móricz Zsigmondnak egy asszonyt, aki nem szól bele.

Kosztolányi Dezsőnek két doboz nyelvtisztító szert.

Szomory Dezsőnek egy tucat jelzőt.

Szép Ernőnek egy liter konzervált tavalyi hót.

Fodornak Lakatost a siker zárához.

Lakatosnak sok Fodort Szerencseasszony szoknyájára.

Hatvány Lajosnak állószedést a lapok számára a hymen hírrovatba.

Hatvány Lilinek egy oldalt a „Színházi Élet"-ben tulajdon darabjáról.

Doblhoff Lilinek meghívót a szovjet követség bemutatkozó vacsorájára.

Fedák Sárinak közvetlen átszállót Szerdahely és New York között.

Gaál Franciskának szabad átszállást egyik filmen be, másikon ki.

Titkos Ilonának nagy nyilvánosságot.

Magamnak feltámadást és az összes megmaradt tojásokat, egy iparigazolvánnyal tojásnagykereskedés alapításához és végül

a húsvéti tojásnak, hogy tényleg hagyják békében, és egyszer már végre-valahára csakugyan kijöhessen belőle valami, ha más nem, egy csirke a költő asztalára.

Színházi Élet, 1934. 15. sz.

EGY POGÁNY LÉLEK MEGTÉRÉSE
Ünnepélyes bejelentés

Igen, a pillanat ünnepélyes. Bár külsőségeiben nem hasonlít Benczúr híres képéhez, „Vajk keresztelésé”-hez, ahol az ókor utolsó mohikánja, a pogány magyar hajtja bizánci pompájú templomban keresztvíz alá makacs nyakát, s még a Constantinus megrendítő látomásával se szolgálhatok - bár megtérésem bejelentésének nagy horderejű aktusánál nincs jelen más tanú, mint két hűséges csatlósom és fegyverhordozóm. Töltőtoll és Papír, azért ez a megtérés, amaz Új Egyház szempontjából, amelybe felvételemet kérem jelen sorokban, remélem, legalábbis akkora nyereségnek számít, mint a Saulusé volt a keresztény egyház számára.

Kötelességemnek tartom, hogy megtérésemet elsősorban az Olvasónak jelentsem be, aki előtt egy negyedszázad óta állok a régi, ma már pogánynak minősített istenek fegyverzetében, mint az Egyéni Szellemben Megnyilatkozó Isteni Szikra egyik szerény apostola, az emberi *én*-ben kifejezett megváltó lélek és értelem s más ily ócska, túlhaladott és levitézlett tanok hirdetője.

Elsősorban az olvasónak s az olvasón keresztül rögtön és átmenet nélkül lelki atyámnak, hittérítőmnek és mentoromnak, akinek megtérésemet köszönhetem, aki kinyitotta szememet s bevezetett az Új Vallás Üdvösségébe, Gottfried Benn úrnak, a Berlinben most megjelent *Der neue Staat und die Intellektuellen* című szentírás szerzőjének.

Ennek a könyvnek elolvasása közben történt meg bennem a Nagy Átalakulás - ez a könyv valósította meg bennem kitűzött célját, hogy a régi embert lerombolja, s szövétneket adjon az új ember kezébe.

Ebből a könyvből ugyanis kiderül, hogy így mondjam, napnál világosabban látható, hogy micsoda sötétségben éltem én eddig.

Ő maga, a könyv vallásalapító szerzője, vallomása szerint szintén megélte ezt az átalakulást. Mint jónevű és kitűnő műveltségű író, a régi Németország rohasztó „művészi légkörében” a „spekulatív intelligencia” képviselőihez tartozott, s e minőségében meg volt győződve róla, hogy az emberi lény legértékesebb tulajdonsága és képessége a társadalom szempontjából is az úgynevezett Ész és Gondolat, az a bizonyos intelligencia.

Egy különös, szerencsésnek mondható véletlen úgy akarta, hogy e sötétségben - az Ész Sötétségében - való tévelygésére ugyanabban a pillanatban eszméljen rá, amikor az események (a Harmadik Birodalom megszületése) véletlenül nagyon kedvezővé tették a talajt arra, hogy Új Hitét és Meggyőződését akadály nélkül terjeszthesse.

Micsoda irigylésre méltó apostol!

Akinek pont nyáron jut eszébe, hogy a hőség milyen egészséges és helyes dolog!

Boldog történelemfilozófus, akinek számításaiból pont Brumaire tizedikén, Napóleon konzullá kiáltása napján jön ki a végső eredmény, mely szerint Franciaországnak s rajta keresztül a világnak egyetlen emberre van szüksége, a többi nem fontos, s ez az ember, véletlenül, éppen Napóleon!

Gottfried Benn könyve ugyanis egy remekbe készült algebrai művelet, mely az emberi fajta történetének két *posztulátumából*, Ádám és Évából kiindulva, rámutat az eddigi számítások hibája következtében előállott tévedésekre, s egy új számítási alap módszerével eljut a Nagy Egyenlet egyetlen helyes megoldásához, a végső megfejtéshez, a kor mindent megoldó és megmagyarázó Binominális Képletéhez és Pitagorasz Tételéhez, amelynek neve: a Vezér.

Őrült érdekes, hogy az a sok ember, aki eddig az igazságot kereste, Platón és Giordano Bruno és Voltaire és Darwin, hogy eshettek ekkora tévedésbe, hogy ezt nem látták, amit most Gottfried Benn megmagyaráz nekik.

Ezek (s velük együtt mi többiek is) azt hitték, hogy az ember legfontosabb szerve az agyvelő, s a haladás és fejlődés leghasznosabb lendítőereje ennek produktuma, a gondolat.

Nagy tévedés.

Az agyvelő egyáltalán nem fontos szerv, sokkal döntőbb és jelentősebb szerepet játszanak például a mirigyek - de a legfontosabb maga a *vér*, Goethe „különös folyadék"-a, amiről Benn most kiderítette, mitől olyan különös: a *fajtájában* élő egyén *lényegét*, lényegében adott szerepét és teendőjét fejezi ki. Ez a szerep és teendő Benn szerint világos. Miután minden emberi egyén a fajtának egy molekulája s értékét csak a benne felhalmozott faji sajátságok, faji ösztönök mértékegységével lehet meghatározni (testi mivoltában is annyit ér, amennyi faji sajátságot mutat), hivatását akkor tölti be leghelyesebben, ha lemondva a Fajta Egészét zavaró egyéni gondolkodásról, kizáróan azokat a testrészeit bocsátja a fajtát képviselő Állam rendelkezésére, amikkel a nagy összhangot támogatja: agyvelejét és ennek váladékát, a gondolkodást pedig egy félrefejlődött mirigy kóros melléktermékének tekinti, amit sürgősen vissza kell fejleszteni. Ily módon válik egészséges és építő sejtjévé az Állam nevű óriási élőlénynek szolgálatában...

Az állam ugyanis ebben az új vallásban egy óriási élőlény. Sejtekből áll, szervei vannak, mája és veséje.

A régi hitben gyökerező naiv pogány erre naivan és kárörömmel közbekottyan: hátha élőlény s méghozzá az emberhez hasonló, akkor nyilván agyveleje is van, egy központi szerv, egy lény, aki az egészért felelős, az egészet vezeti, az egész nevében cselekszik.

Hogyne. Úgy is van.

Ez a központi lény, az egész államnak és fajtának és nemzetnek megtestesült agyveleje, akinek vakon engedelmeskedni tartozik a többi - a Történelmi Gondolatnak s a biológiai Akaratának ez a megszemélyesítője, a nemzet jövőjének és a jövő felé való törekvés csalhatatlan tudásának ez a letéteményese, ez az egyetlen egyénben az egész fajtát és nemzetet kifejező, tehát minden más egyéntől különböző, minden más egyén feltétlen elismerését és vak bizalmát megkövetelő valaki a Vezér, aki mint a Nemzet vagy Fajta, vagy Állam agyveleje, célja és értelme, ösztönének s a győzelem és haladás útját látnoki módon előreérző Akaratának nagyszerű Toteme és Tabuja egyszemélyben, nem tartozik felelősséggel senkinek, mint ahogy agyvelőm (amíg szabadott viselni) nem tartozott felelősséggel a tüdőmnek és a térdkalácsomnak, akinek viszont mindenki felelősséggel tartozik, mert tulajdonképpen valami rejtelmes és ősi törvénye szerint a Történelem Logikájának, mi vagyunk őérette és nem ő miértünk - a Vezér, a Főnök, a Felelős, akié a hatalom és a dicsőség, mondjuk ki egyszerűen és ünnepélyesen: az új vallás istensége.

De mit magyarázzak sokat.

Aki Gottfried Benn könyvét nem olvasta, ezekből a dadogó érvekből és magyarázatokból úgy se fogja megérteni, miről van szó. *Át kell élni* ezt a könyvet, ahogy ő átélte, mikor a születő új kor hajnalán, melynek napja Németország láthatárának pereméről indul el meghódítani a világot, az elavult „spekulációk" és „meggondolások" mankóit elhajítva, a benne lappangó ősi ösztönök fellángolásának kábulatában eszmélt rá az egyedül üdvözítő igazságra.

Nahát, ez történt velem is.

Olvasás közben eleinte próbáltam ellenállni: odafigyelni, miről is van szó, spekulálni, összehasonlítani egymással, megegyezés és egymásra vonatkozás szempontjából a mozdulatokat (hogy mennyiben igazolják egymást!) a régi módszer szerint - szégyenkezve és bűnbánattal vallom be, még vissza is lapoztam párszor, miután nem ment a fejembe, hogy mondhatja valaki éppen az ellenkezőjét annak, amit az előbb állított - de aztán magával ragadott a hitnek és meggyőződésnek ösztön sugalmazta, látnoki ereje, sikerült kikapcsolni átkozott csökevényeit a bennem bujkáló őslénynek (Benn tanai szerint ugyanis az intelligens egyén, *homo sapiens*, kezdetleges formája a fajtáknak), magyarán mondva megállt az eszem, és attól fogva úgy hullott idegeimre az Ige, mint a mennyei manna, egészen addig a pillanatig, amíg bekövetkezett a Megtérés Pillanata.

Azzal tettem le a könyvet, hogy a Gottfried Benn-féle szentírás megrendítette egész belsőmet, kiforgatott önmagamból, és hogy megtértem: az Új Vallás apostola meggyőzött.

Ezennel tehát ünnepélyesen bejelentem, hogy csatlakozom Gottfried Benn világszemléletéhez.

Úgy van, ahogy ő mondja.

Vele együtt hiszem és vallom, hogy az egyéni Értelem, Belátás és Megismerés, a régi, individuális korszak szemléletének szentháromsága, elavult, téves és hibás módszer, s általa nem jutunk el az igazsághoz.

Vele együtt hiszem és vallom, hogy az egyénnek nem szabad spekulálni és kritizálni, hanem vakon engedelmeskednie kell ama csalhatatlan Belátásnak és Akaratnak, amit kiválasztott inkarnációja, a Vezér képvisel.

Tökéletesen egyetértek vele abban, hogy a születendő új világban az intellektusnak háttérbe kell szorulnia a fajta és nemzet és állam e megtestesült akaratának képviselője előtt.

Egy egészen apró kis dologban van még közöttünk jelentéktelen nézeteltérés.

Nem is lényeges, csak mellékesen jegyzem meg, hiszen ez a kis különbség egyáltalán nem a Tanra magára vonatkozik, inkább formai természetű, az egész pusztán az elnevezésen múlik, terminológiai természetű, mondhatnám mindössze afféle kis nyelvtani kérdés.

Őszerinte ugyanis az a fent említett csalhatatlan Akarat és Faji Inkarnáció, aki tehát méltán hordja a Vezéri jogart, jelenleg Hitler Adolf.

Ez tévedés. Mondjuk így: helytelen szóhasználat.

Hitler helyett mondjuk inkább: e sorok szerény írója.

Csak azért mondom.

Én nekem nem fontos, akárhogy hívják az illetőt, de mégiscsak különös, főorvos úr kérem szépen, hogy ez az alak itt folyton azt óbégatja, hogy ő az isten.

Először is, hogy lehet egy ember isten, ápoló úr, kérem szépen, nem igaz? ilyet csak egy sült bolond beszélhet.

Másodszor, hogy lehet ő az isten, mikor én vagyok az?

Pesti Napló, 1934. június 10.

GÉPEK DZSUNGELJE
Látomás az utcán

A látomás látvánnyal kezdődik, mint ahogy lélektanilag indokolt: az embernek feltűnik valami, s aztán ráeszmél, hogy miért találta ma feltűnőbbnek, mint máskor.

A véletlen úgy hozta magával, hogy sok „elgázolást" láttam, személyesen. Megvan a véleményem az egész dologról, közlekedési és lélektani szempontból. De ez csak vélemény. Az igazsághoz nem elgondolással jutunk, hanem szerencsés pillanatban, *meglátjuk*, szintén véletlenül.

Ezúttal talán azért, mert míg eddig csak embert láttam elgázolni, ma egy szegény kis foxit ütött el az orrom előtt az autó. Természetesen a foxi volt a hibás. Nemcsak hogy nem vigyázott, de egyenesen beleszaladt a veszedelembe. Nem is lehetett volna kikerülni, oldalról futott versenyt a kocsival, ennek a fajtának eszelős dühével: ugatott, acsarkodott, meg volt őrülve. Fiatal kutya, s különben is tetszik ismerni a foxit, milyen túlzott mindenben: mintha maga a tény, hogy él és a világon van, az elragadtatásnak állandó idegrohamát váltaná ki belőle - nem bírja ki ezt a szenzációt, ki akar bújni a bőréből, meg akar pukkadni, ki akarja fejezni magát mindenáron, s indulataihoz képest minden mozdulat kevés neki. Könnyű az embernek. Ha meglátja, akit szeret, ezt mondja: szervusz, örülök neked, vagy enyhébb esetben: jó napot, van szerencsém, hogy vagy mindig? vagy effélét, s közben nyugodtan emészt és lélegzik. A foxi úgy érzi, hogy a legkevesebb, amivel ugyanezt az örömet közölheti velem, ha a pörgőcsiga sebességével kilencszer megfordul a tengelye körül, aztán letépi a nadrágom, végre bekapja a fejem, megszopogatja és megint kiköpi, a hozzátartozó hörgések és vinnyogások kíséretében.

„Érthető", hogy viszont az autó iránt táplált ellenszenvét se tudja óvatosabban kifejezni. Mindenáron közölni akarja a gumikerékkel és a kipufogóval, hogy nem helyesli az egész dolgot, s a közlés tébolyodott vágyában mint az ihletett szónok vagy színész, nem néz a lába elé, kész a szerencsétlenség, leesik a szószékről, bezuhan a súgólyukba.

A sárhányó elkapta, felröpítette, aztán lecsapta. Szegény foxi egyet nyikkant, kifordult a szeme és láthatóan csodálkozott, hogy ilyen hamar vége az élet című példátlan kalandnak, amire sok százezer éve készült, különféle lappangó formákban és kísérletekben, a sejtek és spórák homályos, bonyolult birodalmában.

Ismétlem, a foxi volt a hibás és mégis ezúttal először, villámszerűen villant fel előttem valami, aminek nagy keservesen ilyen feliratot adnék, ha sikerülne, dadogó szavakkal *átvetíteni* az olvasóba: „a technikai civilizáció szerepe a természetben, mint olyan helyzet, amire nem lévén példa, megoldhatatlannak látszik".

Fent említett sok százezer év alatt a természet adott eszközeivel dolgozó életmechanizmus nem készült fel erre a „külvilágra", amit nem ő, a természet alkotott, hanem egyik szörnyszülöttének a fejéből pattant ki, mint ama mitológiabeli sánta kovács. Nem számított erre az ellenségre, nem idegezte be lehetőségét, nem talált ki ellene védekezést, nem konstruált fegyvert. A karmok és fogak és mérgek és izmok, s még a tengeri rája villamos battériái is, *eleven* ellenfelek és ellenségek számára méretezett eszközök, mind a mai napig - a természet még nem vette tudomásul, hogy egy *újfajta élőlény* jelent meg a külvilágban. Mozog és lélegzik, száguld, eszik, szaporodik, marcangol és gyilkol, mint a többi élőlény: de anyaga nem sejtek és plazmák kocsonyája, szerves vegyület, hanem fém és kő, mint a halott tárgyaké.

Szegény foxi, honnan sejthette, hogy ebbe az élőlénybe, ami itt száguldott el mellette, alkotója, az Emberértelem, elfelejtett lelket fújni - nincs neki lelke, amit gyűlölni vagy szeretni lehet. Honnan sejthette, mikor egészen úgy viselkedett, mint a többi: száguldott, lélegzett, pufogott, támadott?

*

S a bennünk rejlő állati és növényi természet se tudta még, mi történt itt valójában, s milyen új világ keletkezik - értelmünk sejt már valamit, de idegeink kétségbeesetten rángatóznak, mint valami kozmikus esemény előtt, amit először tapasztalnak, mert nem fordult elő, mióta élet van a világon.

S egyszeriben kibontakozik előttem a látomás.

Micsoda rémes *dzsungel* itt ez az utca, őserdő, történelem előtti tájék, páfrányrengetegben dúló élethalálharc, tengerpart fövenyén nyüzsgő keletkezése egy új korszaknak - ázalékok eszeveszett tánca buboréknyi vízben, amibe játékos isteni kéz egy csepp *savat* öntött?

A közlekedési rendőr kidagadt erekkel kiált rád - félreugrasz, lihegsz: elcsap melletted az új szörnyeteg.

Rohannak a Gépek, irtóztató izmaikkal, tüzet okádó sárkánytüdővel, minden csontnál, fognál, karomnál keményebb keréklábakkal, mindent letipró vasmancsokkal. Keresztül-kasul száguldoznak a kocsonyás és nyálkás élőlények között, mint a hangyabolyba zuhogó jégeső, tűzeső.

Már nem vesszük észre, megszoktuk, nagyvárosok boldogtalan férgei - *mi* már nem vesszük észre, de az idegeink szűkölve és rémüldözve rángatják a lábunk, s minden figyelmünket leköti az állandó és színtelen Halálveszedelem, míg az utca egyik járdájáról átvergődünk a másik járdára.

Cikcakkban, mint a menekülő egér.

Micsoda ártatlan játék e szüntelen élethalálharchoz képest egy afrikai őserdő éjszakája, nagy néha felvillanó jelzőlámpájával a sakál szemének, nagy ritkán felhördülő autószirénájával az oroszlán torkának?

Nem tudom, látták-e a filmhíradót, ahol az *időmikroszkópot* megfordítva, egy elmés fotográfus *gyorsított* felvételben mutatta be a közepesen forgalmas londoni utca életét, délben tizenkét órakor?

Félelmetes látvány volt.

Hátborzongató.

A dühöngve bukdácsoló emberférgek valóban úgy rebbennek jobbra és balra, mint ahogy a szétporzó víz freccsen az evezőlapát mögött vagy a vér, ahogy a vasököl lecsap.

Az ember nem érti, hogy a közlekedési balesetek statisztikája szerint *legfeljebb* csak ötvenszer akkora a halálra gázolt emberek száma a Földön, mint amennyit másfajta élőlény pusztított el. (Persze, a baktériumokat nem számítva.)

*

Civilizáció?

Majd ha az autók és egyéb „járművek” ketrecben fognak szaladni az utca közepén.

Pesti Napló, 1934. június 24.

PARNASSZUS A BEKETOWBAN
A szellem artistái az artistaszellem színterén

A barnumi ötlet, amivel Busch-Bekete-Vitéz László, illetve Bus Beketow merészen vágta ketté a színházválság gordiusi csomóját, úgy látszik, alkalmas lesz rá, hogy még azokat is gondolkodóba ejtse, akiknek gondolkodás lévén a kenyerük, nem szívesen teszik ezt ingyen és passzióból: színházigazgatókon és színészeken túl szerzőket, írókat, költőket és egyéb agyművészeket.

Korszerűségében rejlik az ötlet nagyszerűsége... Mozgalmas időket élünk, ahogy mondani szokták - ez magyarul azt jelenti, hogy semmi se marad a helyén, minden elmegy onnan, ahol van, lehetőleg oda, ahonnan az, ami ott volt, máshová kerül (lásd „hol az olló?" társasjáték), ez a magyarázata, hogy a régi vágású ember sohase találja otthon, akit keres. Nagyon ésszerű, hogy a Dráma is sürgősen otthagyja lakhelyét, a színházat és elmegy a cirkuszba. Nyugodtan teheti, a cirkusz is elment hazulról, közben átsurrant egy kicsit Genfbe, a leszerelési konferencia házába, s a színház se marad azért üresen, odamegy vendégszerepelni a Nemzetközi Bokszmérkőzés, aki eddig a Békepalotában lakott.

Itt az ideje, kedves kollégáim, Apollóban, hogy levonjuk mi is a konzekvenciákat.

Hiszen kritikusaink már régen sejtették ezt: nem vettétek észre, hogy hasonlataik, amikkel tehetségünket ünnepelték, átvitt értelemben mindig férfiügyességünkre céloztak? Azt mondták stílusunkról, hogy „virtuóz", rímeinkről, hogy „csattanóak", meseszövésünkről, hogy „fordulatokban gazdag", ábrázolásunkról, hogy „erőteljes", gondolatainkról, hogy „merészen ugranak egyik tárgyról a másikra".

Miért ne vegyük szó szerint ezeket a megtisztelő minősítéseket?

Biztosan remek artista válna valamennyiünkből.

A könyvnapon úgyis túl vagyunk, egy évig hadd pihenjen a szellemi torna.

Addig egy kicsit gyakoroljuk magunkat a „manège" porondján.

Jövő ilyenkor, ha Isten megsegít, olyan remek cirkusztársulattal állhatunk a közönség elé, hogy Barokaldiék nyugodtan beköltözhetnek az üresen maradt akadémiákra.

Hogy zavar ne legyen, kinek-kinek legismertebb képessége szerint máris kiosztom a szerepkörüket.

Tehát:

MÓRICZ ZSIGMONDNAK kevés gyakorlat kell hozzá, hogy a legkitűnőbb *súlyemelő* váljon belőle: naponta oldja meg, játszva, a legnehezebb problémákat s regényalakjai, akikkel dobálódzik, csupa súlyos egyéniség.

ZILAHY LAJOST, bár *Zenebohócok* című darabja az ilyenféle műfaj iránti érdeklődésre vall, publicisztikai tevékenységét véve alapul, s ügyességét, amivel annyi új témát dob fel, a *tányérdobáló* művész szerepkörében látom a helyén.

HERCZEG FERENC mint műlovar fogja lovagolni a „magas iskolát".

BABITS MIHÁLY okarinaművész lesz, aki ezen az egyszerű hangszeren orkesztereket játszik - ezenkívül igazgatója és karmestere a számára külön épített saját kis bolhacirkuszának.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK, a ragyogó stílművésznek, a *légtornász* nyaktörő szerepét szántam, abban a biztos tudatban, hogy bravúrosan fogja megoldani a legnehezebb mutatványokat, a tőle megszokott eleganciával.

FÖLDI MIHÁLY, tekintettel a mély problémákra, melyeket regényeiben feszeget, lesz az a bizonyos „búvár”, aki „bevonul”, s az előadás megkezdődik.

MOLNÁR FERENCET telitalálatai s boszorkányosan éles szeme predesztinálják a *műlövő* pályára - az a zsonglőrügyesség, amivel darabjai cselekményének összekuszált szálait szétbogozza, viszont alkalmassá tennék a *gúzsba kötött* artista produkciójára is, aki percek alatt kiszabadítja magát.

SZOMORY DEZSŐ mint *tűznyelő* tehetség fog feltűnni, és mint *egyensúlyozó művész*.

NAGY ENDRÉNEK olcsó ötlet volna a *kikiáltó* szerepét szánni - én inkább a *fogművészt* látom benne, aki mondatainak hosszú és kacskaringós fonalát tartja, egyik végén, a fogai közt, hogy a másik végén ott lóbálóddzon a súlyos értelmű *csattanó*.

LAKATOS LÁSZLÓ mint *kártyazsonglőr* lép fel, akinek kártyáiba mindenki beleláthat, mégis mindig meglepő trükkel fejezi be a mutatványt.

FÜST MILÁN idomított fókákat táncoltat a közönség előtt.

MÁRAI SÁNDOR a *bicikliművész* káprázatos fordulataival excellál majd - egészen pici kis bababiciklin éppoly szédítő ügyességgel vágja ki a táncot, mint az öt méter magas *monocikli* tetején, melynek kormányában félkezes kézállásban kapaszkodik csak.

KÁLMÁN JENŐ természetesen, kutyaidomítást mutat be - kedvelt „Muki”-ja átugorja a hatezres példányszámot.

SZÉP ERNŐT tulajdonképpen annak a kisfiúnak a helye illetné meg, aki kívülről, a ponyván keresztül, egy kis lyukon bámul be a cirkuszba - de hogy a társulatból mégse maradjon ki, ő fogja lapáton kiszállítani a manège-ből a műlovar-produkció közben lehullott - faleveleket.

HUNYADI SÁNDORT, mióta pompás parlamenti tudósításait olvasom, máris kész *késdobálónak* tartom, aki figuráit élesen körüldobálva rajzolja meg, anélkül hogy egyet is szíven találna.

SZABÓ DEZSŐ legyen a *cirkuszigazgató*, remek svádájának múlhatatlan szépségeivel.

HELTAI JENŐ majomidomító lesz, de tüneményes „bemondásai” a szünetben szereplő Jancsi-t is meg fogják szégyenítem.

KASSÁK LAJOS lánctörő.

TERSÁNSZKY JENŐ csepűrágó és fésűszájharmonikás.

SZÁSZ ZOLTÁN elsőrangú *hasbeszélő*.

SACY VON BLONDEL műlovarnő, aki szív alakú papírkorongon ugrik át.

HATVÁNY LAJOS *békanyelő*, aki mindig lenyeli a békát.

HATVÁNY LILI kígyóbűvölőnő és szemfényvesztő.

PEKÁR GYULA a Babuska, aki mozdulatlanul, fehérre meszelve, szobrot áll saját magának.

FARKAS IMRE a gumiember és fregoli, egyszemélyben, azonkívül zongoravirtuóz.

BRÓDY LILI férfiimitátor.

EGYED ZOLTÁN nőiimitátor.

HARSÁNYI ZSOLT színes szövetdarabokból történelmi tárgyú festményeket rögtönöz.

REINITZ BÉLA medvetáncoltató.

ERDŐS RENÉE erőművésznő, egész családot tart egyensúlyozva.

LENGYEL MENYHÉRT görkorcsolyaművész,

miután pedig *szakállas nő* is kell, idehaza nem lévén, vendégszereplésre meghívjuk *Tristan Bernhardt*-ot.

Ezenkívül két műsoron kívüli attrakció: a *világ legkisebb óriása* és a világ *legnagyobb törpéje* (két közepes ember) - ezeknek kiválasztását a közönségre bízom - s végre

KARINTHY FRIGYES mint régi, megbízható *állathangutánzó* fejezi be a műsort.

Színházi Élet, 1934. 26. szám

KONFERANSZIÉK VILÁGKONFERENCIÁJA
(Konferálja: Karinthy Frigyes)

Kezdetben volt...

De hiszen nyilvánvalóan így volt kezdetben is.

A hatodik napon a nagy Főpróba után, kinyílt az ég kárpitja, és Lucifer frakkban és klakkban kiállott, „Hölgyem és Uram" (még csak egy hölgy volt és egy úr - legalább Éva szerint) - néhány jelenetet fogunk eljátszani, az Ember tragédiája vagy Isteni színjáték címmel - ahogy parancsolják.

Valamikor, klasszikus időkben Prológusnak hívták és Invokációnak.

Negyven évvel ezelőtt szerényebb, de találóbb szóval *kikiáltónak* nevezte magát.

Igen egyszerű, mondhatnám közvetlen megjelenésű egyéniség volt: *erre* stráfos trikóján legfeljebb egy vörös szegfű képviselte az érdemrendet. Amit beszélt, kevés volt, de annál érthetőbb. „Lehet, urak" mondotta, „lehet, folyvást, folyvást. A búvár bevonul (eredeti kiejtés szerint állítólag így: a púvár pevonul), és az előadás megkezdődik. Katonák, őrmestertől lefelé stb."

Azóta nagyot fejlődött a műfaj.

Így van ez minden tehetséges műfajjal.

A régi lantosok könyöradományokat gyűjtöttek az udvarokban. Petrarcát már a dózse kinevezte költővé, Róma főterén. Herczeg Ferenc felsőházi tag és kegyelmes úr. Szép Ernő lírai költeményeiből filmet csinálnak.

A „nagy" konferanszié ma világhírű közéleti férfiú, halhatatlan művész, akinek nevét és alkotását megőrzi a kultúrhistória. Társulatának mindegyik tagjánál fontosabb és jelentősebb szerepet játszik.

Hogy így mondjam: a „búvár" már rég bevonult, már rég el is süllyedt - kit érdekel a búvár, aki mindig a víz alatt tartózkodik? Aki őt bejelenti a függöny előtt: ő a kor hőse, a Nagy Konferanszié.

Ő a diktátor, a korszellem képviselője.

Mindezt, sajnos, nem konferanszié, még csak nem is kikiáltói minőségben, csak mint szerény újságíró jelentem, akinek őséül is legfeljebb a kisbírót nevezhetném, dobbal a derekán, amint harsányan kiáltja: „közhírré tétetik, először..."

Tehát közhírré tétetik a nagy esemény, hogy Európa három legnagyobb tekintélyű konferansziéja ezen a héten együtt volt látható. Budapestet érte a szerencse, hogy a kabarék történetében mérhetetlen jelentőségű találkozás színhelyéül szolgáljon - Budapest keretén belül pedig a Fészek-kört, annak is nyári kertjét, közvetlen a kártyaerkély alatt, amint ez képünkön látható.

Magam hivatalos minőségben jelentem meg mint Színházi Élet ország sajtókövete.

Az a szerencse ért, hogy a művészetpolitika e három legjelentősebb férfiát én mutathattam be egymásnak.

Először Jusnij jelent meg a találkozón, a Kékmadária kancellárja.

Madaráról, úgy látszik, már a kapu előtt pattant le. Gyalogosan közeledik, ruganyos léptekkel. A hivatalos bemutatkozáson túlesve egész közvetlenné és kedvessé válik a hangja, hogylétem iránt érdeklődik, Budapestet dicséri, „Budapest ist mir treu gewerden", jegyzi meg közismerten bájos rossz kiejtésével. Már itt meg kell jegyeznem, hogy azok a rossz akaratú és destruktív célú híresztelések, mintha Jusnij közben úgy megtanult volna németül, hogy már a kiejtése is jó, s így konferálása minden létjogosultságát elvesztette, szándékosan röpítik ki ellenforradalmi körökből, hogy a nagy ember tekintélyét aláássák. Ezek légből kapott beszédek, Jusnij frissebb, fiatalosabb, és rosszabbul beszél németül, mint valaha. Jelenleg a magyar nyelvet töri (az első lépéseken, a nyelv folyékony és hibátlan kiejtésén már túl van), ha teljesen összetörte, lehet, hogy magyar nyelvterületen magyarul fog konferálni. Örömmel közli, hogy a magyar vonatkozású Liszt-rapszódián kívül, ha a jövő évi békekonferencián meg tud egyezni a nagyhatalmakkal, a műsor második részébe egy ötperces magyar tárgyú jelenetet szeretne beiktatni: az erre vonatkozó kereskedelmi, gazdasági és politikai tárgyalások már folyamatban vannak, s ha Angliát meg lehet nyerni, semmi akadálya a dolognak.

De már érkezik Nagy Endre, minden korok legklasszikusabb kabaréjának alapítója, ura és fejedelme, a magyar kabaré-Romulus. A gyakorlati kabarézástól visszavonult, önkéntes lemondásban élő diktátor bölcs nyugalma árad el rajta: őt a jelen harcai már nem érdeklik, tekintetét történelmi horizontok fölött járatja el, az „Újság"-ban most jelenik meg folytatásokban a kabarékultusz oknyomozó nagy képes világtörténelme, alapvető munka. *Folyékonyan* beszél, nem erőlteti meg magát, folyékonyan, mint egy magánember, magántudós, a dadogás ékesszólását átengedte a harmadik diktátornak, *Békeffi* Lászlónak, aki e pillanatban robog be. Azonnal megismeri Jusnijt, viharosan ölelik meg egymást, mint a fejedelmek. „Szivárvány, szivárvány", mondja Jusnij, egyelőre hibátlan magyarsággal, de mint említettem, szorgalmasan gyakorolja a hibás magyar kiejtést. A hangulat egyelőre közvetlen és vidám, a komoly tárgyalások még nem kezdődtek meg. Jusnij történetet mesél el, amit tegnap hallott (sorok szerény írójának egy öt év előtti humoreszkjéből), nagy sikerrel, utána *Békeffi* idézi ugyancsak e sorok igénytelen és névtelen jegyzőjének egy remekbe készült, szikrázóan elmés „bemondását", amit Jusnij egyszerűen „glänzend"-nek talál, hosszan és elismeréssel szorongatja Békeffi kezét, a világ legszellemesebb embere vagy, Lacikám, neked mondják el a legragyogóbb vicceket. Vadnai László, hozzám fordulva, szerényen megjegyzi, nézzem majd meg, mennyivel jobban fog hatni ugyanez a vicc hétfőn a Hacsek és Sajóban.

De hozzák a kávét és a társalgás komolyra fordul.

Még egy utolsó mosoly a fotografálógépbe...

Nézzék meg ezt a fotográfiát, hölgyeim és uraim. Milyen közvetlen és keresetlen ez a mosoly. Hát nem úgy ülnek itt, mint három igénytelen magánember, mint akár jómagam? Első pillanatra észre se venné az ember, melyik a konferanszié, melyik a közönséges ember.

Fél óra következik, ami nem a laikus nyilvánosság elé való. A felsőbb humorisme, ötletológia, összehasonlító viccanatómia gazdaságpolitikai magasiskolájában magam se lévén járatos, nem sokat értek a dologból: úgy látszik, világvonatkozású viszonylatokban tárgyalják a legégetőbb kérdéseket. Térkép kerül elő, vonalakat húznak, városokat jelölnek meg piros ponttal, a jövő Európáját beszélik meg kabarológiai szempontból, hogy melyik nyelvterületen melyik viccet nem ismerik még, hol lehet repríz, hol felejtették el, hol kell nagyágyúkat felállítani, hol kell a rekeszizmok ellen koncentrálni a támadást stb. Felosztják Európát egymás közt.

Egyelőre békés szándékkal.

De holnap mindegyik diktátor megjelenik a maga Választó Nagyközönsége előtt és kikonferálja a másikat.

És mit lehet tudni?

Egy vicc kedvéért...

Egy vicc kedvéért és egy vicc következtében egymás ellen fordulhat a harcias Kék Sassá változó, a Kék Madár s a Szivárvány vörös csíkja, a Nagy Endre-féle alapvető kabaré-világtörténelem tanulsága szerint.

Poénok csattannak és elmeszikrák robbannak - fegyverek közt elhallgat a múzsa. Mussolini és Hitler találkozásának gyümölcse, a béke boldog idilljét fuvolázó versikék, amik a világ nyugalmát és jószándékát és békés fejlődését ígérik.

A búvár bevonul katonának és az előadás elmarad.

Lehet urak, folyvást, folyvást.

Színházi Élet, 1934. 28. szám

BŐRHARISNYA ÉS GÉPMADÁR
Becsületszavamra, nem politika

A kép változik. Három hét előtt még egy új társadalomfilozófia kísérleti utópia-államának látványát nyújtotta Németország (vesd össze Benn könyvéről írt tanulmányommal), mint a schopenhauer-nietzschei egyszemélyben kifejezett népakarat übermenschi álmának valóra válása (remélem, sikerült magam elég németül kifejezni), s mindnyájan meg voltunk győződve róla, hogy bárhogy vélekedjünk erről az egységről, az egy olyan egységes egység, amilyen kevés volt még a világon, különösen, ha megmondjuk, hogy nem érdekekre, hanem bölcsészeti elvekre épült. Azóta kiderült, hogy bizonyos nézeteltérések csökevénye azért megmaradt még a Nagy Egység Birodalomtestében is, s ezek a csökevények bizonyos akciókra kényszerítették a kormányzati bölcsességet, amelynek legfőbb képviselői ezt az akciót „tisztogatás"-nak nevezték el. A nagy mosóintézetek, Kovald és társai bizonyára megtisztelőnek tartják, hogy az újfajta politikai és közigazgatási eljárás megjelölésére az ő szakszótárukból vett kölcsön egy kifejezést Göring úr, aki Németország szennyesének (az alsónadrágokat is beleszámítva) mosásáért, tisztogatásáért, sőt megvasalásáért vállalta a felelősséget, jótállással, házhoz szállítva. A nem politikus szemlélő számára viszont, akinek se alattvalója, se mosóintézete nincsen, ellenben megszokta a régi szép időkből a fogalmakat fedő, tiszta szavakat, aggályosnak látszik e szerény szó alkalmazása a kevésbé szerény történésekre, amiket érezni alatta. Hogy is mondja Cicero a szoborrablók elleni beszédében? *„Quemadmodum ipse appellatum studium - ut siculi: latrocinium."* Ők „tanulmány"-nak nevezik - mások latorság-

nak. *„Ego, quo nominem appellam, nescio - res vos proponam.”* Hogy én minek nevezzem, nem tudom - rátok bízom a dolgot.

*

Azazhogy dehogyisnem tudom. Mihelyt nem politizálok, s nem hagyom magam felháborodni és dühbe jönni (a kettő úgy látszik, ugyanaz), tűnődő és szemlélő szemeim előtt menten kivilágosodik a megváltozott kép. Sőt, most válik először érthetővé mint ábra és illusztráció, a fantasztikus német kalandregényhez, amit meghökkenve olvas, folytatásonként, Európa népe, s amelynek első folytatásait ködössé és érthetetlenné zavarta éppen a fent említett társadalombölcseleti bevezető rész.

Most végre látható, miről lesz szó, benne vagyunk a „cselekmény”-ben. Telivér történet ez, izgalmas és magával ragadó.

S egyszeriben, egy szerencsés képzettársulás kapcsán, világossá válik előttem a regény műfaja is.

A képzettársulás az új német rend megszemélyesítőjére, Hitler kancellárra vonatkozik.

Róla olvastam vagy másfél évvel ezelőtt egy bizalmas jellemzésben, hogy ami szépirodalmi ízlését és műveltségét illeti, kedvenc írója még ma is, felnőtt korában, a gimnazistaképzelet aranyos hőse: May Károly és Croker, az indiánromantika két kimagasló oszlopa, Bőrharisnya s az apacs indiánok világának Homérosza és Hésziodosza.

Úgy bizony, May Károly és Croker, és nem az árja-germán mondakör ősvilága, nem *Kalevala* és *Odin Vigasza* és a *Nibelungenlied*, mint ahogy a régi germán virtus újjáteremtőjéről gondolná (s gondolja is) a Führerben egy új Siegfriedért rajongó német irodalomtörténet-professzor.

Siegfried! Győzelem és béke! Unalmas német bölcsesség és törvénytisztelet!

Virgoncabb, frissebb, kalandosabb kedély, vállalkozóbb érzésvilág nyilatkozik meg a bátorság és cselekvés e modern hőseiben.

Tessék figyelni a stílust. Tiszta indiánus-regény!

Először jönnek ezek a mindenféle jelvények. Egzotikus ábrák, kabalisztikus szimbólumok, odavarrva, égetve, tűzve, minden elképzelhető használati cikkre, bőrbe tetoválva, zászlóra tűzve. Rejtélyes kis társaság, holmi politikai gittegylet tagjai, Pál utcai fiúk valahol Münchenben, gyűjtik a gittet és megválasztják a Nagy Főnököt, aki méghozzá nem is gimnazista, valamelyik ipariskolából került a fiúk közé. Aztán jön a barna ing, megkülönböztetésül a halványbőrűek viseletétől s a Nagy Fogadalom, életre-halálra, a törzsi összetartás nevében. A kis társadalom népszerű lesz, eleinte mulatnak rajta, a *Simplicissimus* (jelenleg gleichschaltolva) nem győzi karikatúrával, a Nagy Főnök furcsa bajusza ellenállhatatlanul inspirálja a torzképrajzolókat.

S aztán komolyra fordul a dolog.

Ködország népe ámulva dörgöli szemét, s ámulva eszmél rá, hogy tévedett: hiszen ezek nem Pál utcai fiúk, hanem komoly államférfiak, legalábbis úgy fest a dolog, hiszen komoly államférfiak léptek vissza az arénából, hogy átadják a helyüket: a komédiából tragédia lett, s a *Simplicissimus* szégyenkezve kapja nevető szája elé izzadt kezét, bocsánatot kér és fogadkozik, hogy a jövőben humorban nem ismer több tréfát.

Pár hónapig úgy fest a dolog, mintha a huszadik században volnánk, egy európai állam keretei közt: van külügy, belügy, diplomáciai képviselet, béketárgyalás, eszmecsere, gazdasági konferencia.

Egy nap végre - nagy örömére a kalandregények kedvelőinek (magamat is közéjük számítom) - megjön a várva várt folytatás, amelyből kiderül, hogy az Egylet csak cselből vállalta a komolykodó szerepet, mint az iskolásfiúk, akik a játék kedvéért még az iskolába is elmennek, ha arról van szó, hogy az iskolaterem a legjobb terep, tízpercben, fontos és titkos megbeszélések céljaira, amelyek ezúttal már a tanár urakra vonatkoznak, s az iskola elfoglalására.

Árulás pattantja ki az igazságot!

A Nagy Főnök megtudja, hogy legjobb hívei hátba támadták.

Mit tesz ilyenkor a Nagy Főnök és a Kis Főnök, Bőrharisnya és Gépmadár (utóbbit azért hívják így, mert kedvenc paripája a repülőgép)? Tehet-e mást, önmagához s a regény szellemléhez méltóbbat, mint zord és baljós mosollyal, keresztbe vont karokkal összevillantani a szemeket - gyerünk, Sasszem, hugh, hugh!

Két karabély, egy tomahawk - pattanj gépmadaradra, Nagy Főnök, mutasd meg, hogy sújt le a jó indiánus arra, aki többet árult el hazánál, emberiségnél - a *klikket* árulta el, a Társaságot, a Gittegyletet, a Sziú-Sziú-becsületet.

Előbb egy csel - Gépmadár úgy tesz, mintha észak felé repülne, körülnéz, aztán a motor szügyébe vágja sarkantyúját, megfordul - s a következő pillanatban lecsap, a felhők közül: egyenesen az áruló Sasszem wigwamja elé.

A többi már olvasható a legutóbbi folytatásban. Puskaropogás, tomahawkok csattogása, repülő „skalp”-ok a levegőben, lasszók suhogása, prüszkölő gépcsavarok.

S pár napig lángol Wild-West a remek vadászattól... s aztán...

Aztán mintha egy kis csalódás érné az olvasót.

Mi ez? Most megint külügyet, belügyet, konferenciát akarunk játszani a történtek után?

*

Kicsit nehezen fog menni.

Olvasom a német kormányban némi váratlan megdöbbenést keltett, hogy Angliának és Amerikának nem tetszik a regény ilyetén fordulata.

Erre nem számítottak. Éppen Anglia és Amerika az indiánromantika megteremtői és rajongói?

Tudniillik úgy áll a dolog, kedves főnökök, Bőrharisnya és Gépmadár, hogy más a rajongás és más a becsülés.

Az indiánromantikát valóban angolok és amerikaiak teremtették meg.

De az indiánokat mindenesetre kiirtották.

Pesti Napló, 1934. július 8.

A NEVETSÉGES NEVETÉS
(Viccek alkonya)

I
1934 július

New York államban, mint az amerikai lapokban olvasható, augusztus hónap valamelyikére

anyósnapot

tervez rendezni, sőt rendez tervezni egy lelkes és tekintélyes társaság, melynek az a célja, hogy az anyósok iránti ellenszenvet, mely különösen az egész világon elterjedt, úgynevezett *anyósviccekben* jut kifejezésre, kiirtsa, és visszaállítsa azt a tiszteletet és megbecsülést, amivel második „törvényes" anyánk („mother in law") iránt tartozunk, s amelyet a komikum gyilkos mocsarába taszított, egy évszázadon át, az anyósvicc, ez a méltatlan műfaj. A társaság azt reméli, hogy az anyósnap tanulságai után senki nem fog többé nevetni a tiszteletre méltó anyósokon, s így ez a humorféleség magától kimegy a divatból.

II
3934 július

Az akropoliszi tudományos akadémián rendkívül érdekes előadásban számolt be kutatásainak eredményeiről *T. Neverlaug* professzor. Köztudomású, hogy ez a kiváló tudós huszonöt esztendeje foglalkozik az emberi természetnek egy sajátságos, ma már kiveszett és elcsökevényesedett tulajdonságával, amit a régiek *nevetésnek* neveztek, amely (mint a régi képeken és filmmaradványokon kimutatható) a rekeszizomnak s az arc és szájizmainak sajátos rángatózására való képességben nyilatkozott meg, különös, böffenetszerű hangok kíséretében. *Neverlaugh* kimutatja, hogy ez a furcsa, hisztériás szokás egészen a második évezred végéig el volt terjedve a világon. Ebben az időben aztán néhány komoly és lelkes emberbarát mozgalmat indított, hogy az emberiséget kigyógyítsa e veszedelmes betegségből. Megtalálták a kórokozót, az úgynevezett *kómikains-bacillust*, melynek fertőzéshordozói főként az akkoriban *vicc*-nek nevezett képződmények voltak. Ezeknek kiirtására társaságok alakultak, amelyeknek sikerült fokozatosan legyőzni e veszedelmes kórt. Ezekkel foglalkozott *Neverlaugh* érdekes előadásában.

Az első ilyen társaság 1934 júliusában rendezte:

1) *az anyósnapot*, amelynek célja az anyósok tiszteletét aláásó, úgynevezett *anyósviccek* sterilizálása és veszélytelenné tevése volt. Lefolyását egykorú tudósításokból rekonstruálta a tanár úr.

Negyvenezer anyós vonult fel ez alkalomból New York utcáin, csupa angyali szelídségű, jóságos arcú hölgy. Mindegyik anyós kinyújtott tenyerén ült egy férfi, az illető anyós veje, akit a vő neje, vagyis az anyós lánya, az anyós biztatására közben legyezett és hájjal kenegetett. A főtérre való megérkezés után a vők leszálltak az anyósok tenyeréről, letérdeltek az anyósok előtt, s könnyes szemekkel és hálás kézcsókkal köszönték meg önzetlen jóságukat, majd a fölállított urnákba a közönség támogatása mellett, adományokat hullattak a gonosz vők által szerencsétlenné tett hadviselt anyósok felsegélyezésére. Ezután a negyvenezer anyós ráment arra a bizonyos új hídra, amelyről a régi, veszedelmes anyósvicc szól, s amely vagy nem szakad le alattuk, akkor jó, vagy leszakad, akkor még jobb. A rendezőség direkt leszakasztotta a hidat, az anyósok vízbe estek, s utána a bizottság ünnepélyesen megállapította, hogy ez

egyáltalán nem jó, hanem nagyon is szomorú és csöppet se nevetséges. Általános zokogással végződött a nagyszerű kísérlet, s ettől fogva senki se nevetett többé az anyósvicceken, legfeljebb az a pár vő, akinek az anyósa ott volt a hídon.

Fél év múlva rendezték:

2) *a Móricka-napot*, az akkoriban divatos *Kismóric*-humor kiirtására. Az e célra készült arénában New York minden Móricka nevű és nyolcadik életévét még be nem töltött fiúgyermekét felvezették a közönség elé. A Mórickák csinosan fel voltak öltözve, kedvesen és rendesen vonultak fel, páros sorban, s a vezér-Móricka lendületes beszédben köszöntötte fel a szülőket, a tanítóbácsit és a fennálló társadalmi rendet. Ezután a polgármester felállt, és felszólította a Mórickákat, van-e valami kérdeznivalójuk. A Mórickák példás egyöntetűséggel rázták a fejüket, s kijelentették, hogy semmi kérdeznivalójuk nincs, s karban kijelentették, hogy őket nem érdekli, mit csinál este a papa és a mama. Majd az ünnepély fénypontja következett, több Mórickának el kellett mondani, hogy milyen lesz az a világ, amelyben nem lesznek többé Móricka-viccek. Ez alkalomból kiderült, hogy a Móricka-nap rendezői egészen úgy képzelték el ezt a világot, ahogy a kis Mórickák elképzelik. Ezzel a Móricka-vicc elvesztette hitelét, és senki nem csinált többé ilyent.

Soron következett az:

3) *Arisztid-nap*, amelyen felvirágozott autókon járták be a város utcáit Arisztid és Aldzsi, bárki kívánságára megállították a kocsit és mikrofon előtt beszélgettek. A beszélgetés tárgyát a közönség tetszése szerint megválaszthatta, s a feltett kérdésekre adott válaszok helyességét egy egyetemi tanár bizonyította be: ez alkalomból kiderült, hogy Arisztid fején a daganat nem a deklitől van, amely arcának toalettvízzel való mosása közben esett rá, hanem attól, hogy *ő* verte be a fejét a deklibe, ami nem olyan nevetséges. Majd mosdóvizet tettek elébük, és úgy Arisztid, mint Aldzsi *lefelé* tartotta a kezét, miközben megmosták, s így a víz nem csorgott be a mandzsettájukba. E tökéletes rehabilitáció után a vicclapok beszüntették az arisztokratavicc-rovatot.

Most jött aztán a:

4) *Skót-nap*, aminek különös sikere volt. A skótok nemzeti viseletben jelentek meg a fellobogózott városháza erkélyén, és e célra készült szabadalmazott pénzszóró készülék segítségével pénzt szórtak a nép közé, majd az ajtón érkező pénzeslevél-hordót kidobták az ablakon úgy, hogy rögtön szörnyethalt. Egy kis incidens zavarta csak meg a szép napot, az egyik skót pénzszóró készüléke eltűnt, később kitűnt, hogy egy pennyért eladta egy másik skótnak, aki a magáét lenyelte, hogy öntözőkanna gyanánt tudjon szerepelni kis kertjében, de erről utóbb kiderült, hogy nem is igazi skót. Mikor beesteledett, az egyik skóttal közölték, hogy megnyerte a főnyereményt, s rögtön át is nyújtották neki a pénzt, mire a skót gyufát gyújtott, hogy megszámlálja a pénzt, holott a gyufa árát direkt erre a napra három pennyre emelték fel, skatulyánként, hogy a skótokat kipróbálják. Ezzel a nevetséges skót fukarságról szóló utolsó feltevés is elesett, és rá lehetett térni a:

5) *Kétzsidóavonaton-napra*, amikor is három tucat Weiszt és három tucat Schwarcot ültettek egymással szembe, a megfelelően feldíszített vonatülésekre, s a helyben robogó vonatokat kívülről, tribünökről szemlélhette a közönség. Weisz és Schwarc udvariasan bemutatkoztak egymásnak, és rögtön beszélgetni kezdtek.

Azt mondta Weisz: Mondja, maga hova utazik?

Felelte Schwarc: Kalocsára.

Azt mondja Weisz: Nézze, ha maga Kalocsára akarna utazni, maga azt mondaná, hogy Váradra utazik, de én tudom, hogy maga Debrecenbe utazik, tehát maga hazudna, viszont maga tudja, hogy én tudom, hogy maga tudja, hogy én úgyis tudom, hogy maga Kalocsára utazik, tehát igazat mondott, köszönöm szépen.

Ekkor belépett egy főhadnagy, udvariasan megkérdezte, mikor van Jomkippur, azután mindhárman lábujjhegyen távoztak.

Így hangzott az utolsó zsidóvicc, ezután és végül, legeslegvégül jött a:

6) *Hacsek- és Sajó-nap*, amelyre minden jegy elkelt. A Citadella tetején berendezett kávéházi asztal mellett ült Hacsek és Sajó, és Hacsek elmondta, saját nevében, fent említett Két zsidó a vonaton - viccet.

SAJÓ *(dühös)*: Magának ilyen nehéz időkben kedve van viccelni? Alászolgája!

HACSEK: Holnap bejön?

SAJÓ: Juszt se jövök be, maga gazember, soha többé. *(Elmegy, és soha többé nem jön be, mire Sajó beáll pincérnek.)*

Ezzel sikerült kiirtani az utolsó viccet is, és az emberek lassanként kigyógyultak a nevetésből.

Az érdekes előadást nagy érdeklődéssel hallgatta végig a közönség. A tanár vetített képekben mutatta be ennek a régen kihalt betegségnek a lefolyását - közben sajnálatos eset történt, az egyik hallgató csuklani és hörögni kezdett: mint kiderült, a puszta nézéstől megkapta a betegséget - azon nevetett, hogy hogy lehetett nevetni ilyen marhaságokon. Azonnal kezelésbe vették Nagy Imre anekdotagyűjteményéből lepárolt kivonattal, lapzártakor jobban érzi magát.

Színházi Élet, 1934. 33. szám

MAGÁNÜGYEK ÉS KÖZÜGYEK
avagy ki miatt jár a banda télen-nyáron szalmakalapban?
Színházi purparlé

A közönséges újságírás művelője, de még a magasabb etikai felelősséget képviselő publicista se választhatja heti szemléjének tárgyát belső fejlődésének törvénye szerint: kénytelen az eseményekhez igazodni, vagyis magyarul, meg kell várnia, nem történik-e pénteken valami, ami tökéletesen háttérbe szorítja annak az esetnek a jelentőségét, amit kedden még nagyon érdekesnek és hozzászólásra érdemesnek gondolt. Magamról véve a példát, lám, tegnapelőtt még beleírtam a noteszembe, hogy bele kéne ütni az orrom ebbe a vitába, amit Kiss Ferenc színművész barátom nyilatkozata keltett, a cirkuszt játszó Vígszínház tagjai közt s a sajtóban is: de nem írtam meg rögtön a cikket, éltem a gyanúperrel, hogy vasárnapig (megszoktuk, mi, a magas történelem nemzedéke!) előfordulhat valami a külvilágban, amihez képest nevetségesnek hat majd egy ilyen piszlicsár kis kérdés, hogy a színész így meg úgy, a színművészet úgy meg így, hogy Diderot-nak volt-e igaza vagy Arisztophanésznek, nem beszélve a kitűnő Somlayról, ki jól odamondta Kiss Ferencnek, elannyira, hogy az utóbb ki is lépett a Színészszövetségből. Szerintem persze az egész dolog nem úgy van, ahogy ők mondják, fogalomzavar esete forog fent a színjátszás kérdésében, azért nem értették meg egymást, viszont tegnap kitört Bécsben a gengszterforradalom, a szegény, lelkes arcú, bátor és okos kis Dollfusst gyalázatosan megölték, Európa émelyeg - kit érdekel ilyenkor egy elvi vita a művészet lényegéről?

Ha csak be nem avatom az olvasót a publicistaléleknek egyik furfangos trükkjébe, amit az a képesség tesz lehetővé, hogy érdekes és érdektelen, időszerű és nem időszerű témák közt meg tudja találni a tanulságos összefüggést.

*

Persze, a történelmi dráma közügy, a színpadi dráma pedig magánügy, még akkor is, ha nem a szerepekről, hanem a szereplőkről van szó. Hiszen éppen ezen fordult meg, a Vígszínház színészei Kiss Ferenc rosszallását visszautasítva, egyhangúan odanyilatkoztak, hogy senkinek semmi köze hozzá, mivel keresik meg keserves kenyerüket, Shakespeare-drámával vagy műlovaglással; aki könnyen beszél, jó fizetése van, válogathat a szerepek között „művészi" szempontból, s „szégyellheti színész mivoltát" (ahogy mondta), látván, hogy a kollégák bohócokkal pofoztatják magukat a manège-ben, s úgy érezvén, hogy ez a pofon nem is a színészeknek, de az örök és halhatatlan színművészetnek arcul vágását jelenti, a kapzsi és mindenáron keresni akaró színházi vállalkozás érdekében.

Történelmi dráma, színpadi dráma, színésztragédia...

Vajon hol a közös vonás?

Úgy érzem, a fogalomzavarban, amivel ítéletet mondunk fölöttük, indulatok elfogult benyomása alatt, mielőtt egy pillanatig eltűnődtünk volna a tragédiák belső, természetükből következő okán és lényegén.

A történelemről szóló ítéletekben nyilvánvalóbb a fogalomzavar, nagyobbak lévén az ellentétek.

*

Lássuk ezt a kisebbet, a művészit.

Nem az a kérdés, mi a művészet (ezt végezzék el a tankönyvek), hanem az, mit értünk alatta, közös és kipróbált emberi megállapodásunk értelmében.

Nyilván olyasvalamit, ami egyetlen egyénben jut kifejezésre, s mégis az „emberiség gyűjtőfogalma alá eső, vagy szerényebben szólva, az úgynevezett közönség (közösség) vágyát, érzését, indulatát, gondolatát szólaltatja meg".

Egyetlen egyén, akiben ezek a mindenre vonatkozó emberi jellegzetességek csakúgy az egész mindenségre érvényes szemléletté, a mindenséget egyetlen szempontból magyarázó princípiummá válnak, mint akármelyik tudományos vagy szociológiai, vagy politikai rendszer, mely általános törvényeket hirdet.

Az artisztikus szemléletek éppen úgy általánosítanak (és csak akkor artisztikusak!), mint a többi, tömegekkel s azok sorsával foglalkozó módszerek: egyetlenegyet fejeznek ki, de az egész világra vonatkoznak. Így lehet beszélni írói, festői, szobrászi világképekről, s ezek a világképek mind teljes egészben fogják fel a világot, nem valami külön szeletkét vágnak belőle: az író számára minden jelenség gondolatot fejez ki, a festő számára minden jelenség formát és színt. A színész számára pedig szerepet. Szerepet játszik, lelkében az ég és föld, a csillagos űr, a virágzó almafa, külső alak és belső értelem.

S éppen úgy filozófiai igazságot érez, s igyekszik éreztetni és elhitetni ezzel a szemlélettel, mint Platón vagy akár Newton: egységes megoldását a létezés titkának.

Ezért tehát a színész egyénisége éppen úgy közügye a tömegnek (közérdek lévén, hogy ezt az egyéniséget érvényesülni hagyjuk, a maga képessége irányában), mint a nagy politikusok, tudósok vagy kutatók egyénisége.

Suaréz szerint Napóleon korában két egyenrangú erő állt szembe egymással a világon: Napóleon akarata s az akkor élő egész emberiségé. Hogy melyik győzött, még ma sem látható világosan (szerintem a napóleoni), de állítom, hogy nemcsak Napóleon egyénisége, de egy Napóleon-szerepet játszó nagy színész egyénisége is egyenrangú szerepet játszik eljövendő nemzedékek sorsának kialakításában, a közönség tömegével, mely az ő „felfogásának" hatása alá kerül.

*

Kedves vígszínházi színészek, anélkül, hogy bármelyik fél hozzászólásának jogosultságát többre becsülném a másikénál: sajnos kénytelen vagyok megállapítani, hogy forma szerint (lehet, hogy véletlenül) Kiss Ferenc állt közelebb ebben a vitában, a fent vázolt igazsághoz: mégpedig egyszerűen azért, mert forma szerint ez a vita a nyilvánosság, tehát a közönség előtt zajlott le.

Erről megfeledkeztetek.

Ti a színész egzisztenciájáról beszéltetek, s ezzel kapcsolatban hivatkoztatok a művészi egyén szuverén jogaira, jól érezvén, az igazság egyik felét.

A művész magánügye, mint kifejtettem, valójában közügy. De csak annyiban, amennyiben művészetének magánügyéről van szó: az egzisztencia magánügye nem tartozik a közönségre.

Nektek azt kellett volna bizonyítani, hogy amit csináltok, az magánmeggyőződésetek szerint igenis művészet - nem azt, hogy e kérdéses és kétséges művészet kifejtésében egzisztenciális okok „játszottak szerepet" (hogy stílszerűen fejezzem ki magam).

Így az egész vitát egy kissé abba az irányba toltátok el, amit a hírhedt cigányverekedés emléke idéz fel, mikor a brácsás amerikázása miatt, ott a pódiumon, egymás torkának ment a banda; effajta szemrehányások kiáltozása közben: „te rókáztad le múltkor is a nagybégét", és „te mesélsz? Miattad jár a banda télen-nyáron szalmakalapba", s más, nem szigorúan zeneesztétikai szempontok hangsúlyozása kíséretében.

Szemtanúk szerint a jelenetnek megvolt a maga folklorisztikus bája, de voltak, akik szívesebben hallgattak volna egy jó kis cigánymuzsikát.

Pesti Napló, 1934. július 29.

LAZA LELKI TARTÁS
Egy újfajta „mazdaznan" körvonalai

Emelkedik a szívbajok statisztikája: az orvosi kimutatások, világviszonylatokban is, megdöbbentő adatokkal rémítik a laikust. A szakértők kétféle magyarázattal szolgálnak. Az optimista tudós szerint ez a rossz statisztika merő látszat, inkább örülni kell neki, azt mutatja, hogy az emberi fajta *átlag életkora* emelkedik, s a sok szívbaj és szívhalál attól van, hogy sokkal több az öregember, mint azelőtt: a végén persze valamiben mégis meg kell halni, s még jobb, ha késő vénségünkre szívbajban halunk meg, mintha fiatalon visz el a sorvadás. Másrészt a gyógyító tudomány is fejlődik, sok szövődményes betegségen átviszi az embereket, amik azelőtt szokás és illem szerint „lethalis" prognózist adtak: viszont ezeknél gyakori az *utólagos*, tíz-húsz év múlva jelentkező szívbaj.

A pesszimisták (és sajnos, rendszerint ezeknek van igazuk) a korszellem, gazdasági válság, túlfeszített munka, háborúság és bizonytalanság bajaival magyarázzák a szívek letörésének szomorú jelenségét. Egy igekötőn múlik, hogy letört és kifáradt szívek helyett megtört vagy megrepedt szívekről szóljanak, mint a romantikus költők, akik az élet központját, ősi biológiák hagyománya szerint, nem a koponyában, hanem a mellkasban, vagy ahogy ők mondták, a kebelben, lokalizálták. A modern tudomány nem is jár messze attól a felfogástól, kerülő úton visszatért hozzá, tanítván, hogy a túlzott vagy nehezen átalakítható külső ingerek a központi idegrendszeren s a vasomotoros (véredényeket ellátó) idegműködésen át végeredményben a szívnek ártanak, azt teszik tönkre, állandó feszültséggel gyötörve a romantikus nevű „bolygóideget", a szív precíziós óraművének ezt a hajszálrugóját. A véredények elvesztik rugalmasságukat, jön a sclerosis, a koszorúerek degenerációja, a pulzus tiktakja szabálytalanná válik, késik vagy siet az óra s a végén megáll, s nincs, aki felhúzza, megújráz, „bis hundertundzwanzig".

*

Megint csak a régi jó „lélek"-ről van szó, akárhogy bontjuk szét idegekre és erekre - arról van szó, hogy az ősi lélek nem bírja ezt az új életet, ezt az újfajta világot, amelyben „rossz volt embernek lenni", a költő szerint: el kell pusztulnia, magával hurcolva porhüvelyét vagy át kell alakulnia, hozzá kell idomulnia a megsokasodott bajokhoz, a balsors sűrűbben kopogó jégesőjét ki kell védenie valahogy, ha lehet, s az éles és ártalmas fájdalmat, amit okoz - nevezzük csak szépen bánatnak és szomorúságnak, mint apáink - el kell zsongítania, át kell alakítania tűrhető nyugalommá.

De lehet-e egyáltalán?

A lélek orvosai - kevesebben, mint amennyire szükség lett volna - megpróbálkoztak néhány gyógymóddal, vagy ami ennél is fontosabb, néhány elméletével a lélek egészségtanának.

Egyikük az önelemzést ajánlotta, hozzátévén, hogy belső, gyermekkorban vagy még azelőtt szerzett kórok és sérülések akadályozzák a lelket ellenállásában, s abban a harcban, amit különben győztesen vívna meg az ellenséges külvilággal.

A másik - egy Coué nevű - elismerte, hogy ebben a harcban a normális léleknek is alul kell maradnia, hacsak nem eszel ki különleges fegyvert: ezt a fegyvert a sikeres *önáltatás* módszerében vélte feltalálni, megfeledkezvén róla, hogy a lélek, különös természeténél fogva, az öröm és béke forró vágyán kívül az igazság megismerésének vágyával is meg van verve, szinte önmagán túl, öngyilkos módon, tulajdon halálának árán is igyekezvén kielégülni.

Mindez nem segít.

Maradna a rég kipróbált szánalmas, egyetlen kísérlet: a testi élet tanulságaiból venni példát és hasonlatot, hogy a lélek legalkalmasabb magatartását eltaláljuk, e baljós és kedvezőtlen környezetben.

*

Ebben a birodalomban határozott fejlődés mutatkozik.

A környezethez való testi alkalmazkodás tudománya (testedzés, sport) óriásit változott. A múlt század eszményképe, az „izomember", ahogy dagadó békáival keresztbe fonja karjait, régen lomtárba került; „kis erővel nagy teljesítmény", ez lett a jelszó, a tornavezető, végrevalahára, ráeszmélt, hogy ha testi ügyességről van szó, leghelyesebb az állati és növényi élet iskoláját járni, ahol Természet tanár úr tart előadást, némán, csupa „demonstráció"-val.

Finoman, beidegzett, könnyű kis izmaival a majom és mókus, könnyen veri az olimpiász tornabajnokát - keskeny kis tengeri giliszták, teljesen izomtalan puhányok döntögetik, milliárdszámra, Weissmüller rekordját, s nincs az a vasgyúró és abroncstörő Breitner, akinek teljesítményét egy napon lehetne emlegetni egy hitvány darázs produkciójával, amikor a százlóerős légcsavar sebességével és kitartásával rezegteti szárnyait, egy helyben lebegve a levegőben. Mindez nem az izmok, hanem az idegek játéka s a ma trénere, akár bokszról, akár tőrvívásról van szó, nem győzi hangsúlyozni, hogy az izmokat nem szabad görcsösen megfeszíteni - *„laza tartás”*, ez a jövő zenéje, mindenütt, ahol testi technikán múlik a gyakorlati ügyesség elsajátítása. A zongoratanár se ragaszkodik már az ujjak merev tartásához: „ejteni a kezet, csuklóból”, ez adja ki a kellő energiát, ha leütöd a billentyűt, hogy energiát takaríts a felszabadult ujjidegek boszorkányos táncához.

Mint minden új tan alkalmából, természetesen a túlzott buzgalom is jelentkezik, komikus végletek formájában. A hírhedt „mazdaznan” szekta követői a mindennapi életre alkalmazzák a „laza tartás” hosszú életet ígérő elvét: lelógó karokkal, roggyant térdekkel, lefegő szájjal vonszolják magukat az utcán, a „legkisebb ellenállás irányában”, mint holmi vasvillával felhányt rongydarabok az élet fogasán lógva.

Látványnak persze kész röhej az ilyen: de mint minden viccben, ebben is van valami komoly.

Boldogtalan embertárs, ahogy görcsösen összeszorul szíved és agyad a lelkedet ért csapásra, mikor a *Hiób-hír* eléri tudatod finom vezetékét - szegény szenvedő, miért növeled szenvedésed ezzel az öngyilkos reakcióval?

Laza lelki tartás, kedves barátom, csak úgy, ahogy a modern súlydobáló artista csinálja, könnyedén kapva el vállával és könyökhajlásával a zuhanó vasgolyót.

Laza lelki tartás, mindenre elkészült nihilizmus: nem megy másképp, összeroppansz, ha mindig így megfeszül benned a lázadó kétségbeesés.

Laza lelki tartás, minél érzékenyebb és finomabb a lelked: tartsd egyensúlyban a mérleg könnyen billenő nyelvét, hogy ki ne ugorjon helyéből, akármelyik serpenyőbe zuhan a rosszaság pörölycsapása.

Laza lelki tartás, minél tökéletesebb és érzékenyebb a mérleg - ne dobd magad oda a rossz tapasztalatot követő képzettársulások gomolyába: tépd el a zsineget, ami a nehezéket tartja (különben lezuhan a léghajó), abban a pillanatban, mikor a mennykő belevágott. Laza lelki tartás: tedd síkossá és lejtőssé nehéz szíved dagadó halmát, hadd guruljon le a kő róla, ami nehézzé teszi.

Laza lelki tartás, - minél jobban akar elszorulni a szíved, rossz gondolatok rohamától: légy annál engedékenyebb, ne büntesd önmagad mások bűnéért, ne ordíts, ne jajveszékelj, ne tombolj, ne verd a homlokod, ne „reagáld le”, ahogy a kontár tanítja: mosolyogj, bánatosan, viseld magad úgy, mintha nem történt volna semmi különös: *csakhamar ráeszmélsz majd, hogy nem is történt semmi különös*. Utánozd azokat, akiknek semmi bajuk, s egyszeriben *csakugyan* semmi bajod többé - laza lelki tartás, hallgass az angol mondásra: „a nevetővel együtt nevet, a síróval együtt sír a világ”.

Laza lelki tartás, öreg király, őrjöngő Lear apó - hadd a görcsöt, ami „ó, hogy dagad fel szívedig” - Regant, a Gonerilt eléri végzete, s Cordélia ott vár rád, az ösvényen túl, kitárt karokkal, mindent megbocsátó mosolyával.

Laza lelki tartás - jól vigyázz s meglátod majd, lecsillapul s helyén marad ugráló szíved.

Laza lelki tartás, önmagaddal s másokkal szemben - ó, jönne bár vissza a kor, amelynek öntudatlan lelki egészségtana volt ez a laza lelki tartás: úgy hívták valamikor udvariasság, csendes és tapintatos szó, részvét és megértés...

Laza lelki tartás: majd nem lesz annyi szívbaj, ha visszatér a szívek balzsama, amit úgy hívnak: szívesség.

Laza lelki tartás...

Valamikor így hívták, egyszerű szóval: alázat.

Pesti Napló, 1934. augusztus 12.

VÁLTOZATOK A RÉGI HÚRON
A Magyarország *„kis csirkefogó" vitájához*

Kedves, jó kis Istenkém, mennyi okos beszéd mindkét oldalon, ebben az örökifjú és mindig elvadult vitában, hogy mi módon bánjunk a gyerekkel: fegyelemmel és szigorral, az eljövendő erkölcsös és erős társadalom érdekében, vagy elnézéssel és rajongó jósággal, a gyerek érdekében. Mennyi okos beszéd, s ha a hangsúly inkább a *mennyire*, mint az *okosra* esik is, ezzel korántsem óhajtom fölöslegessé minősíteni magát a vitát, csak azt a nagy okosságot gondolom kissé terméketlennek, amivel egymás álláspontját nézik le a szemben álló felek, holott mind a kettőnek igaza van, illetve egyiknek sincs igaza, illetve annak van igaza, aki azt állítja, hogy mind a kettőnek mégse lehet igaza.

*

Hogy is lehetne, hiszen a kérdést már megint úgy tették fel, hogy nem lehet rá felelni: no Pistike, azt mondd meg, két barack és három szilva, hány körte összesen? Mentségükre legyen mondva, nem ők tették fel a kérdést, hanem mint rendesen, az élet tette fel: az a bizonyos tizennégy éves már megint leugrott az emeletről, mivelhogy lopással gyanúsították, hiába magyarázták neki kézzel-lábbal, legutóbbi alkalommal, mikor főbe lőtte magát, hogy nem úgy van, hogy igenis úgy van, hogy ilyet nem szabad, hogy ez nem elintézés, hogy tessék erősebbnek lenni, tessék gyöngébbnek lenni és a többi: ahelyett, hogy félrehíván őt a sarokba, őszintén és kissé szerényebben megmondták volna neki, miről van szó: nézd, fiacskám, az öngyilkosság magánügy, nem illik beleszólni, de a gyerekek öngyilkossága roppant kínos és kényes dolog *nekünk* felnőtteknek, rendkívül kellemetlen helyzetbe hozol bennünket az öngyilkosságoddal, egyszerűen azért, mert nem tudunk egymásnak számot adni róla, nem tudunk mit felelni egymásnak, ebből a leckéből még nem készültünk eléggé, megbukunk a vizsgán, neked megsúgom, ne add tovább, szamarak vagyunk hozzá, és ha te megölöd magad, abból nemcsak az jön ki, hogy te egy kis csacsi vagy, amihez gyermek létedre jogod van, de sajnos, abban a pillanatban az is kiderül, hogy mi felnőttek milyen véghetetlen nagy szamarak vagyunk és ez már komoly baj, mivelhogy a felnőtteknél felnőttebb lény, aki szamárságunkat kigyógyítaná vagy megbüntetné, egyelőre nem áll rendelkezésre: az Überszamár, ama Felsőbb Ember, akihez képest mi vagyunk a gyerekek, beígérte ugyan magát, de még nem jelentkezett, köztünk maradjon, rémesen blamálnál bennünket, kérlek, a kedvünkért, ne ugorj ki. Mire a gyerek, nem azért, mert okosabb, hanem azért, mert jószívűbb és elnézőbb nálunk, megtette volna nekünk a kért negatív szívességet.

*

Természetesen ez csak magánbeszélgetés volna, isten ments, hogy közhírré váljon, mi lenne a „tekintélyprincípiummal”, amit mostanában (mint a hozzászólásokból is látom) nagyon szorgalmaznak a világon, olyan szigorral és (szinte) fenyegetően, mintha az Apa (vagy Führer) parancsának vak követését követelő testvér maga is apámnak képzelné magát. Erre jó lesz ügyelni, méltóztatnak emlékezni, mekkorát kaptam a fejemre publicista testvéreimtől, két évvel ezelőtt, mikor mint publicista merészeltem beleszólni egy tanár és egy diák nézeteltérésébe, bárha - betartva az előírást - csak azután szóltam is, hogy a diák beleöngyilkolta magát a nézeteltérésbe. A különböző felfogások ellen tehát semmi kifogásom ezúttal, mindössze a vitavezető szerepét vállalnám, nagyobb óvatosságra intve a vitázó feleket. És ezenkívül egy kis... egy kis hogyismondjam csak, hogy meg ne haragudjanak... egy kis kedélyre, egy kis humorra, ha szabadna kérnem, arra a humorra, ami ha árt is a tekintélynek, nem lévén semmi se szent előtte, ugyanakkor a túlzott önérzet betegsége ellen nagyon jó orvosság, önismertre, magunk vizsgálatára tanít. A hozzászólók között - íme a példa - akadt, aki az *individuál-pszichológia* nevében különösen, de általában a lélekelemzés vallásának apostolaként sújtott le a „szódásüveg” és „nádpálca” kackiás, hetyke hirdetőjére - meg is kapta a magáét másnap, az erős és tekintélytisztelő és „felelős” társadalom egy magát csak kezdőbetűkkel jelző oszlopától, aki egyszerűen Freudot és követőit s az egész „pszichologizáló nyavalygást” tette felelőssé azokért a „kis csirkefogókért”, akik jobb is, ha megölik magukat, mert úgyis csak lókötők és anarchisták és cucilisták válnak belőlük. Az ember azt hinné, véglegesen és jóvátehetetlenül és kiengesztelhetetlenül kettévált a közvélemény, egyik fél a Fajta és Nemzet és Társadalmi Eszmény nevében ki akar irtani mindent, ami egyéni - a másik fellázad minden kollektív törvény ellen, szét akarja destruálni a világot, nincs remény megértésre, ezeknek össze kell csapni egyszer. Holott miről van szó? Holott csak arról van szó, hogy P. G. tanár úr, mikor az adleristák és stekelisták ellen kirohant, ezt azért tette, mert egy agyonnevelt, agyonkényeztetett, agyonpszichologizált, elhízott, undok kis lipótvárosi Mórickát képzelt el magának, akit vele együtt (higgye el) s minden jó ízlésű analitikussal egyetemben, mindnyájan utálunk, s akit a magam részéről igen jóízűen tudnék lespriccelni a szódásüvegből, dacára annak vagy éppen azért, mert imádom a gyermekeket - viszont S. B. úr, az individuál-pszichológus, egy tudatlan, ostoba, minden rossz ösztönét kiélő, gonosz és szadizmusából „kielemezetlen” apát vagy tanárt képzelt el, aki vizes kötéllel veri a pincében a sápadt, sovány, ártatlan gyermeket. Így aztán mind a ketten a legtisztább igazság nevében voltak felháborodva egymás ellen, ugyanannak a helyes és jó és igaz *eseménynek* védelmében, amit titokban (s mihelyt nem vitatkozunk róla) egyformán jól ismerünk mindannyian ép és egészséges lelkűek, különösen, ha még apák is vagyunk, akik büszkén és ugyanakkor félénken, önérzettel és ugyanakkor aggódva szeretjük és féltjük gyermekeinket, megpróbálkozva mindennel, amire a sokrétű, ellentétes áramú, bolond élet kényszerít a védelmükben: néha szigorral, néha jósággal.

Méregbe csak akkor jövünk, ha a képzeletünk elragad.

*

Mert a képzelet ragadta el azt is, aki a feltétlen szigor, azt is, aki a feltétlen türelem módszerét követeli a nevelésben. Lassan a testtel, hadakozó felek. Ami a freudistákat illeti, jókedvem napjaiban magam is sok borsot törtem az orruk alá, puszta szeretetből, s a kiütköző túlzásokra való tekintettel. De mindig áhítattal tiszteltem s tisztelem ma is a Felfedezőt, aki a mindnyájunk lelkében szunnyadó kisdedet feltárta a múlt század alkonyán - s vallom, hogy a darwini tétel után, melyet a naturalizmus „állat az emberben” jelszóval népszerűsített, a szelíd és finom freudi „gyermek az emberben” tanítás nagyon hasznosan emelte föl, s mélyítette el az embertudományt. Aztán már, hogy egy tudományból hogy csinál magának filozófiát és

társadalomszemléletet a korszellem... ez nem a tudós hibája vagy erénye, semmi köze hozzá. Ez már temperamentum és tehetség kérdése - kinek-kinek esze, szíve, ízlése, teste és lelke rajta, mit szűr le magának tanulságul a felfedezett Tényekből.

*

Magam nem sokkal többet, mint amit amúgy is sejtettem.

Nietzsche szerint, aki asszonyhoz megy, korbácsot vigyen magával. Nekem azt súgja ösztönöm, hogy aki viszont gyermekhez közeledik, még a zörgő kulcscsomót is hajítsa el, amivel a megszokás szekrényeit nyitogatjuk: lábujjhegyen lépjen, mert alvó lélek ágyához kerül, s még nem tudni, mire van nagyobb szüksége, álmaira vagy az ébredésre.

Ne tartsuk magunkat túl bölcseknek s mindjárt nem leszünk túl ostobák, gyermekeink szemében.

Ne felejtsd el: te már nem leszel, s ő még emlékezni fog rád. Gondold meg: túlélheti éveid számát, de a korodat, amiben éltél, *mindenesetre* túléli - eljön az idő, mikor öregebb és bölcsebb lesz, többet fog tudni nálad, ő lesz a te apád, s emlékeiben úgy fogsz élni, mint a gyermek.

Nem olyan *nagyon* gyermek ő, hozzád képest. S te nem vagy olyan *nagyon* felnőtt, mint amilyennek hiszed magad.

Nyugodtan barátkozhattok egymással.

Oly fiatal az egész fajta - párszázezer éves -, alig van különbség az utódok által örökölhető felgyűlt tapasztalat s egyetlen élet folyamán tapasztalható anyag tartalma közt. Mily gyermekes egész tudásunk a sok millió éves fák bölcsességéhez képest - még isteneink is gyermekek! gyermekként öregszünk, s tíz-húsz év máris elválaszt: hogy mondta a kilencvenesztendős Montefiore? „Oly frissnek érzem magam, mint egy hetvenéves fiatalember."

Gyermek és felnőtt!

„Kinder, wenn ihr nicht gar so dumm wäret"[2] - csóválta fejét öreg Goethe, a második *Faust* hatvanéves kritikusai fölött.

Gyermek és felnőtt... Gyermeknevelés... Szülők oktatása...

Mindketten rászorultunk. Bátran beiratkozhatunk ugyanabba az iskolába.

Pesti Napló, 1934. augusztus 19.

SZTRATOSZFÉRA-REPÜLŐK
Egy kis ünneprontás

Ha nem megy másképp, inkább vállalom. Vállalom a gyanúsítást, hogy irigy vagyok rájuk. Kalandvágyból, szó szerint, mert magam is a magasságok felé törekszem és hiúságból, átvitt értelemben, mert stréber vagyok, szeretném bezzeg, ha ennyit ünnepelnének, megjelölnék a helyet, ahol leszálltam, kitüntetne a belga király, az *Illustration* címlapja hozná az arcképemet.

[2] *Gyerekek*, csak ne lennétek olyan ostobák.

Bár, ami szerény arcképemet illeti, mint a felső sarokból is látható, nem felel meg a célnak: csodálatosképpen a sztratoszféra-repüléshez különleges külső fejberendezés kell, legalább az eddigi jelek szerint - úgy látszik -, másképpen nem értené az ember, hogy lehet az, hogy mind hasonlítanak egymáshoz. Piccardnál meg most ennél a Cosynsnál is, tessék megnézni, sűrű fekete üstök, majd széles és szinte nyugtalanítóan merész homlok alatt keskeny és hegyes állban végződik a kedves kis madárfej, pöttön bajuszkával, vékony, egyenes orral és szájjal. Nem a repülők szinte szokványossá lett klasszikus görög atlétaprofilja, de nem is a műszerek fölé hajló tudós tűnődő homloka ez: az kétségtelen, hogy intellektuális fej, erősen az, de inkább abban az értelemben, ahogy Wells képzelte el a csupa ész Übermenschet, egyrészt a Holdban, óriási rovarnak, ragokkal és csápokkal, másrészt a Marsban, elnyomorodott végtagokkal, rettenetes hólyagfejjel. Mindenesetre furcsa bogarak, különösen Cosyns, úgy lóg keze-lába, mintha csak rá volna akasztva, s mintha nem is a lábán járna, hanem a feje húzná maga után ezeket a nyúlványokat, a levegőből. Az ám, most veszem észre, kis léggömb, *ballon captif*, ami kötelet vonszol a földön. Háromszögletű léggömb, mértani idom. Még a neve is trigonometria-órák lidércnyomását idézi. Cosyns. Cosinus alfa, plusz cosinus béta. Szembenlevő szög. Komoly dolog, nem lehet viccelni, vagy tudod, vagy nem tudod. Meg lehet bukni belőle.

Egyébként vidáman és elégedetten néznek farkasszemet a felvevőgéppel. Ott állanak a lekókadt léggömb mellett, amiből kiment a szusz, ami azonban még ehhez képest is meglepően kicsike, ha a vállalkozást nézem, amire készültek. Isten háta mögötti kis faluban szállt le a gömb (nem is gömb, inkább afféle körte), vagy tiroli parasztok hurcolták be a havasokból. Fantasztikus kaland. Isten csodája, hogy megmenekültek, tegnap óta elveszettnek hitte őket az a másik, jelentéktelen kicsi gömb, ami alattuk kering, s ami huszonnégy órán át egy remegésben volt miattuk, megfeledkezve kicsinyes üzleteiről és érdekeiről, a rádióhullámok szárnyain remegett, és féltette őket az egész földgolyó, ugyanis nem adtak le híreket tegnap este óta, mint kiderült, a rádiójuk az első percben elromlott, tájékozatlanul lebegtek a sztratoszférában, aztán Cosynus tanár úr segédje, Doktor Cotangens súlyos orrviszketést kapott a ritkuló levegőtől, azonkívül iszonyú hideg lett, mínusz négy fok, majd megfagytak a könnyű úszónadrágban, amiben felmentek, a szalmakalapot is lefújta a fejükről egy elcsapó üstökös farka, így hát kénytelenek voltak leszállni, és nagyon csodálkoztak, hogy Bürgöndlefetyén vannak, ők azt hitték, Norvégiában fognak földet érni. Mindezek után mégis vidámak, a valódi tudósokat annyira jellemző közvetlenséggel válaszolgatnak az újságíróknak, fogadják a polgármestert, kedvesen mosolyognak a banketten, udvariasan megköszönik a japán császár által küldött Naplovag-rendet. Ami tudományos eredményeiket illeti, az erre vonatkozó kíváncsi kérdésekre egyöntetűen, mondhatnám karban azt válaszolják, elnéző jóindulattal bocsátva meg a hülye laikusnak példátlan tudatlanságát, ami ilyen ostoba kérdés feltevésében nyilatkozik meg, hogy a tudományos eredménnyel, természetesen, nagyon meg vannak elégedve, de arról korai beszélni, a műszerek áttanulmányozása s a számítások elvégzése hosszú, hosszú hónapokat, esetleg éveket vesz igénybe, de lehet, hogy évtizedeket, s akkor is természetesen, csak a szakértő tudományos világnak fognak beszámolni ezekről az eredményekről.

A marha laikus erre szégyenkezve elhallgat, és zavartan mosolyog, hogy miként is kérdezhetett ilyen hülyét.

Mint laikus én is zavartan mosolyogtam eddig, ha a tudós szerényen és halkan figyelmeztet laikus voltomra, laikus kérdésemre adott válasz helyett, mert hiszen laikus kérdésre nem is lehet válaszolni.

De nekem most elég volt a zavart és hülye mosolyból, és ezennel fellázadok, és osztályöntudatra és szervezkedésre szólítva fel laikus társaimat, egyáltalán nem vagyok hajlandó tovább hülyén mosolyogni.

És van szerencsém igen önérzetesen és hangosan megkérdezni Piccard tanár urat, aki másfél éve végzi sztratoszféra-repülése alkalmából gyűjtött tudományos adathalmazának feldolgozását, hogy mi lesz, tanár úr, nagyon kíváncsi vagyok, mit végzett, mit tud mondani például a kozmikus sugarakról, amiket egy tudós ismerősöm állítása szerint itt a földszinten éppen olyan jól lehet tanulmányozni, mint tizenöt kilométernyi magasságban, ami távolságnak annyi, mint ide Kispest vagy Pomáz. Tehát nem sztratoszféra és nem „világűr", ahogy a lapok írják, hogy aszongya: „Cosyns tanár holnap indul a világűrbe", mert ha egy tizenöt kilométerre felemelkedő léggömb a világűrben van, akkor a fejem búbja is a világűrben van, illetve egész testem a világűrben van, a talpamat kivéve.

És ha ünneprontó és példányszámrontó és vezércikkrontó és bankettrontó és királyi kitüntetésrontó és világszenzáció-rontó laikus beleszólásomra azt felelik nekem, hogy egy laikus ne szemtelenkedjen és legyen szerény, akkor én azt mondom, hogy egy tudós viszont ne induljon el úgy a világűrbe, hogy a rádiókészüléke öt perc múlva felmondja a szolgálatot, mert egy tudósnak tudnia kellene, azért tudós, hogy úszónadrágban és szalmakalapban *nem lehet* a világűrbe jutni, egy tudósnak tudnia kellene, hogy odafönt ritka és hideg a levegő, tehát készülnie kellene rá, hogy ne kapjon orrvérzést és ne fázzon meg, tudományos műszerekkel és készülékekkel kellene készülnie rá, mert egy tudósnál nem arról van szó, hogy ő mekkora hős és milyen elszánt ember, hanem arról, hogy mekkora tudós és milyen mértékben tudja a tudomány és technika eredményeit felhasználni, további eredmények elérése céljából. Mert ha egy laikus ember rászánja magát, hogy ő egy mosóteknőben és a kezeivel evezve átkel az óceánon, vagy visszafelé járva, esetleg egy lábon ugrálva körülgyalogolja a Földet, akkor ez egy szép emberi és sportteljesítmény, az akarat és kitartás eszméjének nevében: de ha egy tudós azért indul el a világűrbe, hogy a kozmikus sugarakat tanulmányozza, a tudás és megismerés nevében, akkor nekem nem imponál az a bátorság, amivel megfeledkezett róla, hogy a szelepek befelé nyílnak (Piccard!) és hogy a jégkéregtől esetleg megpukkad a selyemszövet és hogy a gondola esetleg leszakad és hogy a cipőzsinórja esetleg kioldódik és hogy általában az egész naiv és hülye tákolmány, ez a Montgolfier-korabeli ősbalon, amiről egy elemistafantáziából született bádoggolyó lóg le cérnával odamászlizva, hogy ez az egész korszerűtlen fából vaskarika *nem alkalmas* a világűrbe való utazásra, illetve emberszállításra (amint az tízszer bebizonyult) - nem imponál a bátorsága, hogy *mégis* felmerészkedett, vállalva a csaknem bizonyos kudarcot, egyszerűen azért nem imponál, mert itt nem a bátorságról volt szó, hanem a tudományról, és nem arról volt szó, hogy Piccard vagy Cosyns milyen magasra tud jutni, hanem arról, hogy a *tudomány* milyen magasra tud jutni, azon a *kiépített* sínen, amit minden eddigi tudomány tudatában és felhasználásával építettek ki, éppen azért, hogy az ismeretlent minden eddig ismert segítségével közelítse meg - gyalog csak ott kezdjen járni, ahol már muszáj, mert véget ért a sín.

Közben persze nagyon jól tudom, hogy magamra maradok humanista dohogásommal, s a kolportázs-érdeklődés az *emberi* teljesítménynek továbbra is csak szépségét és hatásos bátorságát fogja méltányolni, a *jellem* szempontjából, akkor is és ott is, amikor és ahol nem a jellem, hanem a tudás és rátermettség a fontos közérdek. És lelkesedni fog továbbra is a kéz nélküli, lábbal hegedülő művészért, *mert az nehezebb* s könnyen ejti el azokat, akik a könnyebb végét azért fogják meg a dolgoknak, hogy a legnehezebbet elérjék: a józanokat és önzetleneket. Ezért írtuk évtizedeken át a himnuszokat a tengeralattjárók acélbendőiben keserves kínos halállal elpusztult katonák hősi haláláról, ahelyett hogy azt az ismeretlen nevű urat ünnepeltük volna, aki most végre-valahára rájött, hogy a tengeralattjárókban *nem* kell

elpusztulni, nagyon egyszerű szerkezettel meg lehet menteni a legénységet akkor is, ha a hajó elsüllyed.

Folytassam az olcsó, szomorú általánosítást?

Nem nyilvánvaló minden józan ember előtt, hogy a magas politikában is a *jellem* és *akarat* és *bátorság* emberét keresi a kor, vezetőnek és diktátornak - mintha e szükséges tulajdonságok fölöslegessé tennék a szakértelem és odavalóság kivételes adományát? De ki merné kétségbe vonni e bálványimádók között, hogy a jellem és bátorság egyben szakértelem is? A diktátor a legerősebb ember, tehát nyilván a legtudósabb államférfi is: ne légy kíváncsi, ostoba laikus, ma még korai volna nyilatkozni, de negyven-ötven év múlva majd beszámol eredményeiről a „történelem ítélőszéke előtt".

Pesti Napló, 1934. augusztus 26.

HÉTFŐN, TIZEDIKÉN: VILÁG VÉGE
(Kiküldött munkatársunk panasza)

Igazán nagyon kedves, a Főszerkesztő úrtól. Jellemző.

Főszerkesztő úr átsiet a szerkesztőségi szobán, ahol éppen tartózkodom, véletlenül. Átsiet, szórakozottan fogadja köszönésem, az ajtóban eszébe jutok, visszafordul fél pillanatra. Ja igen, kedves, inti, ha úgy is itt van, külföldi jelentés szerint hétfőn, tizedikén vége van a világnak, írhatna erről valamit, szombatra, de ne legyen hosszú.

És már el is tűnik, mint a buborék, s marad, mi volt, a puszta lég.

S nekem ez a téma.

Igazán, nagyon kedves. Nagyon hálás vagyok érte.

Én mindig ilyen témákat kapok. Én vagyok a mostohagyerek. Köszönöm szépen. Mindig a maradékot kapom. Az ilyen vacak szerepet, ebben a remek együttesben.

Bezzeg S. kollégámat behívta a szobájába, és részletesen megbeszélte vele, mit írjon Alpár Gitta művésznő állítólagos orrműtétével kapcsolatban meg a jövő hónapi világ-kutyakiállításról. Ilyesmi igen, itt már félig nyert ügye van az újságírónak, a téma jóvoltából, akármit ír, érdekli a közönséget.

De a világ vége?

Akkor persze nem nekem szóltak, *mikor az eleje volt*.

Mert az könnyű és hálás feladat lett volna. A műsort bejelentő konferansziét mindenki hálás és tüzes tapssal fogadja, a közönség tele van várakozással, tőle tudjuk meg, mit kapunk, minden szavát mohó figyelemmel honoráljuk.

De aki a végét jelenti be?

Oda se figyelnek, mit beszél, az emberek felugrálnak, sietnek a ruhatárba, szava elvész a dobogásban, a meglazult fegyelem elsöpri a pódiumról, a kutya se törődik vele.

Mit lehet ilyenkor mondani?

Utólagos kritikát? Hogy milyen érdekes volt, ugyebár, különösen az első fele, a szünetig, vagyis a középkor kezdetéig. Homérosz, Platón, Nagy Sándor... Jók voltak még: Napóleon, Hitler, Goethe és a düsseldorfi rém. Nekem különösen a Zeppelin tetszett és a debreceni korhelyleves, nem tudom, önök hogy voltak vele. (Megjegyzem, füstölt csülökkel, amelyet sokra becsülök.)

Legyünk igazságosak.

Egész mulatságos volt. Azért a pénzért, amit adtunk érte, hogy végignézhessük... pár millió hektoliter vér, ugyanannyi könny. És hány potyázó volt, aki semmit se adott. Szabadjegyesek.

És még most is, az utolsó percben, egyéb örömök és remények híján, adva van az édes káröröm.

Tessék elgondolni, hányan fogtak bele nagy vállalkozásokba, mielőtt kiderült, hogy hétfőn vége az egésznek. A német kancellár csak tegnap jelentette be, hogy sikerült a nemzet jövőjének palotáját ezer évre méretezve felépíteni. Most elmondhatjuk Svarc bácsival, akinek Krisztus előtt egyben épült pogány templomot mutat a cicerone: „nna, ez ugyan kifizette magát."

Vannak ilyen dolgok.

Kedvenc ügyvédem például részletes levélben fejti ki majd postámban, hogy milyen részlet-fizetésekbe hajlandó belemenni. Az első kedden esedékes. Ezúton üzenem, hogy rendben van. Majd a legközelebbi világ elején, ami ezek szerint keddi nappal fog kezdődni.

Mert az csak természetes, hogy ennek a világnak a pusztulása után pár millió évvel az Úristen csinál egy másikat, így szokott lenni, tapasztalatból tudom.

Azt ajánlanám Neki, ha tart rá, hogy a következő világ ugyanolyan jól végződjék, mint ahogy ez a világ kezdődött (happy end!), ne teremtsen bele embert. Találjon ki helyette valami mást.

Bár mit lehet tudni...

Selten kommt was Besseres nach.[3]

Az Est, 1934. szeptember 8.

BRÓDY SÁNDOR

Ki ismerheti, ki értheti, mint írót, aki nem ismerte személyesen?

S közülünk, akik éltük vele a kort, mely őt képére alakította s melyet képére alakított - mégis ki tud szabadulni a személyes ismeretség lenyűgöző emlékétől, hogy az írót papírról megértse?

*

De ez nem könyv és nem korrajz és életrajz. Emlékeztetés csak azok számára, kik emlékezünk rá, s akik közül ki kell kerülnie valakinek, hogy megírja Bródy Sándor korát és életét - kell, mondom, mert a mai generáció sem a kort nélküle, sem őt a kor nélkül nem ízlelheti eredeti zamatában és muzsikájában, ha ezt a leendő könyvet el nem olvassa majd.

[3] Ritkán jön utána jobb.

Szép és nehéz nehéz feladat lesz annak a számára, aki megcsinálja. Egyidejűen kell tárgyilagosnak lennie és lírikusnak is, gondolnia kell irodalomtörténeti példákra és figurákra s mégis, éreznie kell állandóan a kifejezhetetlen s mégis körülírandó óriási különbségeket, amik Bródy Sándornak, az írónak, életművésznek és életbölcselőnek alakját élesen kirajzolják a csoportképben, ahová végeredményben illik: Stendhal, Verlaine, Wilde Oszkár, Heine, Peter Altenberg között.

*

S lesz még egy másik nagy nehézség, ha közülünk írja meg valaki - s pedig nem írhatja más, viszont megírni, mondom muszáj.

Az illető bárki legyen, kénytelen lesz önmagáról is beszélni.

A Bródy Sándorral való személyes ismeretség soha és senki számára nem adott módot egyoldalú, zavartalan szemléletre. Őt nem lehet ismerni, ő iránta nem lehet érdeklődni, őt nem lehet figyelni és nézni anélkül, hogy ő ne ismerte, ne figyelte és nézte volna azt, aki őt ismerte, figyelte és nézte. Modell, akinek profilját lehetetlen megrajzolni, mert mindig szembenézett a rajzolóval s a rajzoló csakhamar rajtakapta magát, hogy a tulajdon képe is szerepel a játékban, a Bródy Sándor lustán, kényelmesen puhán pislogó tekintetén keresztül. Az ember megismerkedett vele fiatalon és rajongva, ahogy ott szivarozott a Bristol teraszán, körülvéve rajongó fiataloktól - az ember türelmetlenül nézte, hogy egyedül maradjon vele s megtudja izgató titkát e pompás emberpéldány rendkívüli életének: s mikor aztán sor került rá, öt perc múlva az történt, hogy nem a Bródy Sándor gazdag és lángoló regényét figyelted, hanem dadogva és piros fülekkel vallottál neki a tulajdon, páresztendős vékony és szemérmetes kis életkéd féltve őrzött titkáról s dobogó szívvel felelgettél a kérdéseire.

Ez mindig így volt. Egyenként, külön-külön, melyikünk tudna többet Sándor bácsiról, mint amennyit ő mindannyiunkról, együtt tudott, nem mintha kíváncsi, vagy indiszkrét lett volna, de mert volt benne valami varázs, amivel kiváltotta belőlünk, a legszégyenkezőbből is, a piros bizalmat.

Nem lehet az ő életére emlékezni anélkül, hogy - magunkéra ne emlékeznénk.

Nemcsak kortársunk volt. Barátunk volt. Néha rossz barát, néha hűtlen barát, néha megbízhatatlan barát, de mindig a legbizalmasabb. S barátabb és bizalmasabb száz hű és megbízható kortársnál.

*

Furcsa, izgató és lázító, pogány morálját, ahogy életről, nőkről, szerelemről, irodalomról vélekedett, melegen csúfondáros cinizmussal, hűvös és szkeptikus hittel, elkeseredve s megbabonázva hallgattam, mint a Bűn és bűnhődésben Szvidrigaljovét, ifjú és éhes Raszkolnyikov, rajongó moralista, ki holmi képtelen világreform, bolygók és naprendszerek rendjét átalakító elszántság nevében kész voltam rá, hogy nyíltan üssem le a gyáva beletörődés, alattomos, minden szépnek és jónak és merésznek útjában álló kapzsiság és hitványság vén zálogosát. És haraggal, felháborodással, már-már azzal vádoltam magamban, hogy a megalkuvókkal alkuszik titokban ő is. Aztán láttam őt, ugyanazzal a lusta, álmodozó gesztussal gurítani le a lépcsőn egy eszem- és ötletkalmárt, aki meg akarta vesztegetni, „irodalmi üzlet”-et ajánlván neki, a Fehér könyv szerkesztőjének, mint amilyennel világmegváltó terveimre legyintett, torkomra fojtva a szót.

De egy versemet, ami tetszett neki, kitépte a „Nyugat”-ból, és három napig boldog-boldogtalannak felolvasta, az utcán, a kávéházban, a parlament folyosóján, ebédnél és vacsoránál, a lóversenyen, a kedvese ágyában és a kaszinó bakktermében, két ütés közt, miközben utolsó pénzével tartotta a bankot.

Nem lehet meghatározni, mi volt a varázsa: ravaszul kevert bájital volt az övé. S mégis, nem illik rá a „je ne sais quoi” dekadens jelzője: az összetevők igen világos színezettel rétegződtek ebben az erős, remek pálinkában.

Embernek hatásos és uralkodó, társalgónak elragadó charmeur, írónak valami egészen különleges és egyéni: hármas minőségben így csinált a kor divatjából és szelleméből a saját képére hasonlító divatot és korszellemet, aminek hatása alól egyikünk se vonhatta ki magát.

Mondásait, beszédmodorát a róla szóló számtalan történet és legenda anyagából színtelenül kapja csak vissza, akinek fülében nem cseng vissza a feledhetetlen hang: kótával lehetne csak közölni, vagy valami még nem létező, hajszálfinoman szinkronizált színes és plasztikus hangfilmen.

De itt maradtak könyvei, hogy tanúságot tegyenek írói formanyelvéről.

Legjobban akkor éreztem ennek a formanyelvnek jó ízét, mikor karikatúrát írtam a modorában: azért torzítottam, mert szerettem. Jól esett ízlelgetni a nyelvemen ezt a pikáns hors d’oeuvre-t, a Bródy Sándor stílusát.

Milyen ízes, különös stílus!

A művésznek szinte érzéki kedve illatozik rajta, aki maga is kóstolgatva, a szavak szakácsának hozzáértésével állítja össze mondatait.

Különben is szeretett szakácskodni, főzőcskét játszani - ez a játékos valami benne van írásában. Nem veszi komolyan a dolgot, az írás nála nem ítéletek és meghatározások kifejezése: öncél is, érzéki élvezet. Nem is siet vele, egyik gondolatról sebesen a másikra, mint akinek valami bebizonyítani való cél lebeg csak a szeme előtt. Megáll, pepecsel. Szereti a negatív formát, azt a tempósat, ami lefékezi, de ugyanakkor meg is duzzasztja, megfeszíti a lendületet.

„Nem minden nélkül való” „Nem megvetendő” „Nem szép” „Nem csúnya”.

Két tagadás, egy állítás: s közben van idő rá, hogy e lassú tűzön puhára főjön az étek.

(Plasztikus példa az „Étkes öregek” „Csonthús” című remekbe készült novella.

*

Mindannyiunkra hatott, akik írtunk, abban az időben. Legutóbb Ady összegyűjtött verseit lapozva csodálkoztam fel, sűrűn, az ismert ízre, ahogy e távoli műfajban felbukkan a Bródy Sándor-i beszéd és írás félreismerhetetlen fűszere.

De különösen a prózát fűtötte fel a maga tüzével.

A „Dadá”-ban csinál egy magyar tájszólást, tulajdon nyelvkincséből, ami sehol sincsen, amit sehol nem beszélnek: mégis ízesebb és magyarabb sok eredetiből főzött és mesterkélt párlatnál.

*

Tíz évvel ezelőtt temették el. Ott voltam a temetésén, melyen nem „képviseltette” magát a hivatalos irodalom.

„Kedvezőtlen” időben halt meg.

Nem tudom, ma kedvezőbbek-e az idők. A frázisokat a legkedvezőbb alkalmak alkalmából se kedvelem s bármint vélekedjék róla e vasárnapon a bejegyzett Parnasszus, emlékbeszédét se a patetikus kiáltással fejezném be „szobrot Bródy Sándornak!", csak a csendes, de többetmondó óhajjal, amivel cikkemet kezdtem: „Könyvet Bródy Sándorról".

A Toll, 1934. szeptember 10.

SZÁMOK ÉS TÉNYEK
Élet, Politika, Művészet

Számok és Tények... olyan kort élünk megint, amikor nagybetűvel illik írni ezt a két szót, mint máskor az Isten nevét: nyakig úszunk az „egészséges" realizmusban, divatba jött a statisztika és a politika, a „ténybeli követelmények tudománya", a számok és tények előtt szent borzongással nézünk el minden egyéb szempontot és szemléletet, s minél *nagyobbak* ezek a számok és tények, annál jobban imponálnak. „Beszélnek a számok és a tények", torkol le minden módszertanra vonatkozó aggodalmat a „tettek embere", s igaza is van, mert csakugyan beszélnek, s a számok és tények szavától fejbe kólintott lélek csak kábulata tűntével, későn eszmél rá, hogy a szám és tény néha csakolyan szamarat beszél, mint a légüres spekuláció, holott mindjárt gyanús lehetett volna maga a fent említett szent borzongás, amivel a kor gyermeke hasra fekszik a „száraz" tény és szám előtt. Úgy látszik, mégse olyan nagyon száraz. A latin költő szerint „sunt lacrimae rerum": a tárgyak is könnyeznek néha, a számnak pedig, különösen a nagy számnak, úgy látszik, valami babonás bűvölete van.

*

Ez a bűvölet elsősorban abban nyilatkozik meg, hogy a szám és tény *további* számokat és tényeket inspirál. Valamikor egyszerűen azt mondták: egy bolond század csinál, vállat vonva és napirendre tértek, s talán ez volt a baj - megfeledkeztek róla, hogy a százszor egy bolond ilyenformán százszor száz és százmillió bolondság fertőzetével fenyegeti a világot. Miután pedig százmillió bolond számára nincs elég tébolyda a világon, könnyen fordulhat úgy, hogy az okosakat csukják be, a többi pedig bálványt emel magának a Számból és a Tényből, mert őt hatalomhoz segítette, s azt aztán nagyon jól tudjuk, tapasztalatból, hogy a tömeg és az ő bálványa kölcsönösen arra valók, hogy egymást dicsőítsék és magasztalják. Most valami effélét tapasztalunk. Sőt ott tartunk, hogy a siker embere már a tényekre se fektet különös súlyt, csak a számra hivatkozik, a szám maga ténynek és eredménynek számít. Jön a jelentés, hogy a diktátort kétszázezer ember hallgatta meg, hatvanezer ember vonult fel, félmillió tapsolt és helyeselt, s harmincmillió fedezte akaratát és diktátumát titkos szavazatával és meggyőződésével. Kell-e más bizonyíték, hogy ő az elhivatott, Istentől küldött letéteményese az egyedül üdvözítő igazságnak, hogy ő a jóra és helyesre vezérlő kalauz, akit követni kell? Harmincmillió ember helyeselt - ki az ördög kíváncsi, hogy *minek* helyeselt? nyilván valami napnál világosabb nyilvánvalóságnak helyeseltek, ha egyszer ilyen sokan voltak, harmincmillió ember csak nem téved egyformán és egyöntetűen? S ha mégis odafigyelünk, kiderül, hogy maga a diktátor is *csak* ezt tartja fontosnak: évek óta alig hallunk tőle egyebet, mint erre a harmincmillióra való hivatkozást mint az ő igazának bizonyítékát, csak az a furcsa, hogy *velük*, a harmincmillióval szemben is ez az ő legfőbb érve és ütőkártyája, amiben a logika vastörvénye némi szarvasokoskodást szimatol.

*

De ettől eltekintve is egy kis bibije van a dolognak. A nagy sikertől megrészegült önérzetet csak abból a feltevésből lehetne megérteni, hogy harmincmillió embert nehezebb meggyőzni, mint például egy embert. Ez azonban goromba tévedés. Sajnos, az az igazság, hogy egy embert sokkal nehezebb meggyőzni, mint harmincmilliót. Őszinte óráiban a diktátor maga is jól tudja ezt, minap olvastam egy bizalmas beszélgetését, amiben elárulta szónoki sikerének titkát: ő úgy beszél, ahogy a *legegyszerűbb* emberek *legelemibb* szellemi szükséglete kívánja. Csak az a baj, kérem szépen, hogy sok ezer év tapasztalata szerint a legegyszerűbb ember legelemibb szellemi szükséglete nem az igazság volt, hanem a babona és illúzió, különben hogy lehetne megérteni, hogy évezredeken keresztül nem harmincmillió, hanem háromszázmillió ember hite és meggyőződése volt, hogy a Föld egy nagy teknősbéka, s hogy az ember egyenes leszármazottja a kilencfejű kísértetnek. Holott a Föld egy közönséges bolygó, és az ember a majom leszármazottja; de az első, aki erre rájött s aki *éppen ezért* már nem volt majom, hanem ember volt, csak nagy üggyel-bajjal s úgyszólván *egyenkint* tudta meggyőzni a többieket.

Furcsa, *fordított* krisztusi cselekedet a diktátoré. Jézus öt hallal ötezer embert elégített ki. A diktátor programjától pedig, ami harmincmillió embert tökéletesen kielégít, mint szellemi tápláléktól, éhesen marad az az öt ember, aki ma Európa lelki szükségletét és lelkiismeretét képviseli, szétszórva a világon, mint az egyénben kifejezett s az egész emberiség érdekét felismerő Belátás és Megértés utolsó mohikánjai.

*

Ennyit a számok jelentőségéről. Ami pedig a tényeket illeti...

Regényolvasás közben történt velem alábbi kis lelki kaland.

Aldanov kitűnő könyvében, a *Thermidor 9*-ben Stahl, a húszéves orosz katona véletlenül elvetődik a Grève piacra, ahol a huszonkét gironde-i képviselőt nyakazzák, élükön Verginaud-val, 1793-ban. A jelenet elbeszélése nemcsak történelmi tájékozottság szempontjából hibátlan, művészi megjelenítése is tökéletes, valóságos *premier plan*, színes és hangos mozgóképen, kiemelve és élesen az olvasó elé vetítve, másfél évszázad távlatából. Ezt csak igazolásul említem, nem a kritikus: az olvasó élményéről lévén szó. Valóságos szívdobogással lapozom a könyvet, mintha nem is betűk szürke sora, eleven figurák serege táncolna a papíron: hallom a Marseillaise-t, csukló bőgéssel keverve, az elítéltek fakó ajkáról s a hármas hangot, ahogy a nyaktiló záródeszkája siketen kattan, csikordul, gépiesen, aztán a dübörgő bárd s végre tompa puffanás, a kosárban. Azon tűnődöm közben, volt-e már leírás, ami ilyen hiánytalanul közvetítette volna számomra a szívszorongató borzalmat, s hirtelenjében csak Tolsztoj egyik képe jut eszembe, a *Háború és béké*-ből, ahol Rosztopcsin herceg odadobja a nép dühének a hülye, ártatlan Verescsagint, hogy tépjék szét. Ezen kívül nem találok hasonlóan megrázó emléket, s azzal hajtom be a könyvet, hogy fogalmat kaptam róla, mit jelent ép szívű és egészséges képzeletű ember számára effajta látvány. Magamra húzva a paplant, a sötétben még tűnődöm, zakatoló szívvel, az olvasmány hatása alatt. Egyszerre szinte felkiáltok meglepetésemben, felülök az ágyban.

Hát ez hallatlan! Én itt *olvasmányaim* közt keresek analógiát, s közben tökéletesen megfeledkeztem róla, hogy effajta tömeges kivégzést *saját szemeimmel* is láttam, igaz, hogy sok évvel ezelőtt - ezúttal azonban az a nevezetes a dologban, hogy a *valóság*, amint kitűnik, távolról sem hatott rám olyan erővel, nem hagyott olyan éles és eleven emléket, mint a „halvány" rekonstrukció, az „élet tükre", a valóságot szerényen másoló művészet. Különben először a valóságnak kellett volna eszembe jutnia, s nem egy *másik* művészi ábrázolásnak.

*

Ez természetesen az olvasónak és gondolkodónak tapasztalata, nem a művésznek. Meg vagyok győződve róla, hogy abban a percben, mikor valami élményemet művészi célból *ábrázolni* kellene, mind a két olvasmány hatásánál nagyobb erővel támadna fel bennem az emlék. Azonban nem erről van szó - illetve nagyon is erről.

Mert hiszen mindezzel csak felelni akartam Zilahy Lajosnak a *Magyarország*-ban megjelent írására, amikor óvatosan és eltűnődve utal Jules Romains-nel való beszélgetésére, aki ráeszmélt, hogy a politikusok nem győzvén megbirkózni a feladattal, amit a jelen feladott, s aminek elvégzésére vállalkoztak, itt az ideje, hogy a maga felelősségére s felszólítás nélkül is az a *szellemi arisztokrácia* vegye kezébe a dolgot, akit a politikus némi vállveregető elismeréssel *művész*-nek nevez - kezébe vegye, ott és akkor, ahol és amikor tetten éri a nagyképű és pöffeszkedő tehetetlenséget. Kezébe vegye a kormányt, *nem faute de mieux*, kényszerűségből, mint a másodkapitány, mikor az első elesett - hanem mint a *valódi* kormányos, aki kezdettől fogva fontosabb volt a hajón, mint a „reprezentatív" politikus.

Tények és tettek és akaratok s az elfutó életet *lerögzítő*, megörökítő *művészet* jelentőségének sorrendjét felcserélte a számok bálványát imádó közvélemény.

Egy nyegle és finomkodó, művészettel túltelített kor stilistája azt mondta egykor, hogy az élet a művészetet utánozza. Ez túlzás. De annak az igazságnak öntudatlan felismeréséből származó túlzás, hogy a művészet *fontosabb* az életnél, mert tartósabb anyagból készíti el az élet mását, mint amivel az élet rendelkezik.

A politikus nyíltan és kérkedve hirdeti ebben az egyént lenéző században, hogy „magasabb érdek" nevében rendelkezik élet és halál fölött: „navigare necesse est, vivere non necesse" - hajózni kell, élni nem. Itt az ideje, hogy az élet „ábrázolója", tehát *látója*, a művész is felismerje végre, hogy azt a „magasabb érdeket" a politikusnál is igazabban s nála nagyobb felelősséggel képviseli: ő ismeri a tengert, amin ez a hajó fut, s a révet és a kikötőt, ahová az Emberfia igyekszik ezen a tengeren. S ha rossz irányban csavarog, s a forgószélnek rohan, még az is kötelességévé és jogává válhat egy napon, hogy felrobbantsa a hajót s lebocsássa a mentőcsónakokat, megtoldván a nelsoni mondást: „hajózni nem kell, de kikötőbe érni igen" - mert *új hajót* építeni csak kikötőben lehet, s *nem* a nyílt tengeren.

Pesti Napló, 1934. szeptember 16.

PETŐFI AZ ÖTVENPENGŐSÖN

Nem tehetek róla, sehogy se megy a fejembe. Hiszen szép, szép, hogy a magyar történelem és kultúra nagyjainak reklámot csinálunk a legkapósabb (bár, sajnos, nem legelterjedtebb) nyomtatványon, a papírpénzen...

De Petőfi!

Petőfi arcképe az ötvenpengősön! Hogy megy ez össze?

Elképzelem Őt, amint jön, gyalog, a debreceni országúton, mivelhogy szekérre nem telik - és most egy szekérre való pénzrakományon ott díszeleg a képmása, mint a fejedelmeké!

Ma reggel eljöttem a szobra előtt, a Duna-parton: csodálkozva és elképedve nézett rám, és a felemelt három ujjával mintha azt kiabálta volna, „na mit szólsz, pajtás? láttad az új ötvenpengőst? esküszöm, a magyarok istenére, soha ennyi pénzt nem láttam egy darabban. Rémesen restellem a dolgot."

Megnyugtattam Őt, hogy nincs mit restelkednie, nem az ő hírnevét akarták hitvány pénzzel megfizetni, a pénz számára tisztesség az ő hírneve, az ő lantpengetése ad a pengőnek lantot.

De azért nem tudtam napirendre térni, egész nap ez a dolog motoszkált bennem.

Jó, hát hiszen rendben van... a költő csakugyan költő, és ha papírpénzen szerepel, nem is egészen stílszerűtlen jelkép ama gazdasági elv népszerűsítésére, hogy a pénz költeni és nem eldugni való holmi: de miért nem teszik akkor a verskötetek címlapjára Imrédynek vagy a jegybank kitűnő elnökének arcképét? Hadd lássa a nép, milyen bensőséges jó viszony áll fent a magyar költészet és a magyar pénzügyek közt.

Különben még azt találná hinni valaki, hogy a költő arcképével díszített papíron puszta költeménynek és ábrándnak számít az alább olvasható szöveg, mely szerint az ötven pengő tényleg ötven pengőt ér...

Még ha Arany János arcképe volna rajta, Arany-fedezet, az igen.

De Petőfi!

Lehet, az egész dolog nem is a pénzügyminiszter, hanem a kultuszminiszter ötlete volt. Nem a pénzt akarták népszerűsíteni (elég népszerű dolog az, magától is!), hanem a költészetet. Eddig inkább csak a szegényebb néposztály olvasgatta Petőfit. Most a gazdagok is olvasni fogják. Sőt - ebben a formájában - *csakis* őnekik lesz módjukban olvasgatni. Ma egész délután Petőfit olvastam, fogja mondani, kidüllesztett mellel, a bankár. Legalább ezer darabot olvastam össze.

Megjegyzem, ha már az arcképét kitették, akkor már idézhettek is volna valamit Tőle, azért a pénzért és azon a pénzen. Valami odavalót. A Kossuth-szobron is van Petőfi-idézet, miért ne legyen egyszer egy magasabb értékű címleten, az ötvenpengősön is?

Például, milyen jól stimmelne ez a sor: „elfogyni lassan, mint a gyertyaszál...” Mert elfogy bizony, nem is olyan lassan. Sokkal gyorsabban.

Vagy ezt: „Én eljövök érte a síri világból az éj közepén s oda leviszem azt.”

Tessék meggondolni, egy ötvenpengős!

Hát nem jönne fel érte az ember, akár a sírból is? De bizony feljönne. Még le is menne érte. Még akkor is, ott is.

Alábbi Petőfi-vers meg mintha direkt erre a célra készült volna:

„Ha ez a pénz volna csak foglaló
S ezerannyi volna borravaló...”

A költő szerint még *akkor se* adná szeretőjét oda másnak. Hadd lássák a népek, *mekkora* költő volt! Ezerszer, illetve ezeregyszer ötven pengő! Hol van ma ilyen szerető?!...

Egy szó, mint ötven: azért szép dolog, mégis. Érdemes költőnek lenni ebben az országban.

Ötven pengő ritkán esik rá, de ha jól viseli magát, száz évvel a halála után ő maga esik rá az ötven pengőre.

Az Est, 1934. szeptember 16.

NÉGY NAPOM AZ ILLATOS UTCÁBAN
(Eredeti riport a kutyafogházról)

Saját élményeiből *Az Est* számára tollbaugatta:
Tomi kutyám

Szívesen teszek eleget *Az Est* felszólításának, hogy az Illatos utca hírhedt házában (Székesfővárosi Állategészségügyi Telep!) töltött négy napomról beszámoljak. Nyugodt lelkiismerettel tehetem, a közvélemény előtt ma már tisztázott kutyabecsületem tudatában - ártatlanságomat a Verpeléti út és Lágymányos utca környékén kartársaim körében egyébként se vonta kétségbe senki, egy pillanatra se, különben pedig, négy napról lévén szó, formai szempontból fogságom amúgy se számít letartóztatásnak, csak „előzetes őrizetbevételről" lehet szó, s ilyesmi a legkényesebb ízlésű s a legjobb családból való kutyával is megeshetik. (Magam - nem dicsekvésből mondom - Máltáig vezetem vissza őseimet, anyám díjnyertes pincs, apám is, mert artista volt.)

A meghurcoltatásért, ami számomra ma már távoli emlék, semmiképpen nem akarom áthárítani a felelősséget gazdámra, bizonyára magam is hibás voltam, legalábbis szórakozott. Csak annyit jegyzek meg, hogy gazdámnak, aki - hallom - elég jó nevű újságíró, tudnia kellett volna a kerületünkben kihirdetett *zárlatról*: ha *erre* figyelmeztet, fölösleges és hosszadalmas óbégatások helyett, talán magam is meggondoltam volna, a végzetes csütörtök reggelén, hogy felszerelés, igazolvány és kísérő személyzet nélkül az utcára bátorkodjak.

De ő csak a szokásos veszekedéssel kezdte reggel, mielőtt elment, hogy így-úgy, férjek a bőrömbe, maradjak fönt az erkélyen, és a többi csupa unalmas emberszokás. Meglehetős emberismerő lévén (gazdám természetét meg különben is három éve tanulmányozom), tudni véltem, hogy nyugtassam meg - ráhagytam mindent, hadd legyen öröme. Barátságosan és beleegyezően csóváltam hát, meg azt a hülye „piti-piti"-t is eljátszottam neki (nem győzök csodálkozni rajta, mi élvezetük lehet felnőtt és tűrhetően idomított embereknek ebből a „piti-piti" komédiából!), csakhogy menjen már a fenébe. Türelmetlen voltam, tudtam, hogy Hermione (az embertársadalomban *Csupi* néven szerepel) a Vak Bottyán utca sarkán vár, s képes Flokival elmenni, ha nem sietek. Ezt persze nem lehet tűrni, s azért, mihelyt gazdám kitette a lábát, szokásom szerint a konyhaajtóba álltam, várva a postást, aki ilyenkor szokott jönni. Abban a pillanatban, ahogy kinyitotta az ajtót (nem csönget, csak benyit és leteszi a levelet), kisurrantam, s pillanat alatt lerohantam a hat emeleten.

Hermionét, természetesen, már nem találtam ott. Megszagolom a követ... hát persze, Floki!

Kutyahűség.

Sokat locsognak az emberek erről a kutyahűségről! Tipikus esete az emberközpontú elfogultságnak! Kérdezzenek meg egyszer *bennünket*, kutyaférfiakat, mi a véleményünk a *női kutyahűségről*?

Bizonyos vagyok benne, hogy Hermione példátlan árulása fölötti elkeseredésem és fájdalmam nélkül soha nem történhetett volna velem, ami öt perc múlva megtörtént. De bódult voltam, mint akit fejbe vágtak, nem vigyáztam, híres jó orromat elfutotta a könny. Aztán... Ilyen lelkiállapotban a kutya szeretetre vágyik, megértésre, minden közeledésben jóhiszemű részvétet szimatol...

Közvetlen előttem, a Bercsényi utca sarkán, valami rendőrféle ugrik le a bicikliről. Közeledik felém, megáll, én is megállok, szórakozottan és udvariasan csóválok... Hiszen nem vagyok én tökhülye, nagyon jól tudom, mi az a gyepmester, eleget írták le nekem környékbeli kollé-

gáim... Ki gondolta volna? A gyepmester kocsival jár és hurokkal. Nem láttam én itt se kocsit, se hurkot.

Egy szó, mint száz, a rendőrféle lehajol, még hízeleg is, aszongya: „kutyuka, kutyuka” - én marha, belemegyek a játékba, nyílt szívvel, arra gondolva, biztosan hallotta rólam, hogy jártam, ő is csalódott a szerelmében, ki akarja beszélgetni magát...

A következő pillanatban a sarok mögül előugrik egy alak...

Ugrom egyet, aztán csak annyit érzek, hogy a levegőbe emelkedem... Levegő után kapok, a torkom el van szorítva... *A hurok!* - villan át rajtam, de arra sincs időm, hogy kilógó nyelvem visszahúzzam... Rögtön megfulladok... Hermione... suttogom magamban, aztán a gazdámra gondolok: biztosan nem fizette ki az adót, a szerencsétlen, ezért kell nekem gyalázatos halált halnom...

De íme, a szorítás enged. Pillanat alatt magamhoz térek, nekivágódom a falnak. Orrom előtt ketrec, mellettem egy üvöltő, nyöszörgő, piszkos dakszli... a szalmán...

A kocsi rohan velünk. Elcsapódó arcokat látok, a rémülettel szemükben. Vonítani kezdek, s magam is elcsodálkozom tulajdon hangomon - *soha még ilyen furcsa, kétségbeesett, halálverítékes hang nem hagyta el a torkom*. Mély részvét fog el önmagammal szemben, aztán elvesztem az eszméletemet.

Akkor térek magamhoz, amikor a kocsi éppen befordul a kapun. Hát ez az, gondolom lesújtva, a gyászos ház, amiről annyit beszélnek, amitől álmukban ugatnak fel, rettegve, a kutyák, mikor a rémület eléjük vetíti...

Így, külsőre, egész csinos épület. Szerencsére, akiket ide behoznak, izgatottságukban nem veszik észre, hogy közvetlenül mellette *szappanfőző és hulladékfeldolgozó* üzem működik, különben talán szívszélhűdést kapnának a baljós következtetéstől...

A kép, egyelőre, egyáltalán nem ijesztő. Tiszta udvaron robogunk keresztül - jobbról, egy pillanatra, barátságos zöldség villan fel. Eszembe jut, hogy ez Fligl igazgató híres *japán kertje*, amiről az a rovott múltú, fekete puli (hogy is hívták?) mesélt nekem, mikor Verőcén nyaraltunk.

Verőce... nyaralás... Látom-e még valaha? Hogy belenyilallt a szívembe... vonítani tudnék...

Komor, de tiszta, alacsony épület előtt állunk meg. A kocsi nyílik, heves szívdobogás fog el.

Női kéz nyúl be értem. Ez a szerencsém s az övé is - úgy érzem, az idegen férfikezet - először életemben - megharaptam volna.

Elég széles szobába visznek be. A szoba két oldalán különböző nagyságú ketrecek. Rettenetes zaj fogad - a ketrecek lakói ugatókarba fognak, meg kell siketülni, olyan lármát csapnak. Alacsony, szalmával bélelt ketrecbe tesznek, és rám csukják a rácsot. Hallom a börtön vasajtajának csapódását. Egyedül vagyok, rabtársaimmal, akiknek felét látom csak szemben cellámmal - a másik felének üvöltése jut csak el hozzám, egyelőre nem tudom megkülönböztetni a hangokat. Fásult kétségbeesés lesz úrrá rajtam: csak később tudtam meg társaimtól, hogy fogságom első óráiban halkan és egyfolytában nyöszörögtem és szűköltem.

Dél felé, a falon keresztül, összeismerkedtem Bertával. Berta négyéves vizsla, bőbeszédűen mondja el történetét, anélkül hogy biztatnám. A szomszéd faluból való, megszökött, a határon fogták el, nem is akar visszamenni. Nyolc napja van itt. Tisztában van a sorsával, amiről cinikus hangon beszél, a kóbor kutyák elszánt modorában, elviselhetetlen jassz-szótára van. Nagyon jól tudja, hogy nem jön érte senki, s azt is, hogy ez mit jelent. Remegő kérdésemre

horkanva nevet. Poros fülű, mondja lenézően, ilyen műveletlen vagy? Még két napig vizsgálnak, veszettségre - aztán a „feldolgozó” -, és *sitty*! Mi az a feldolgozó? - kérdezem elálló lélegzettel. Az egész szoba röhög és hörög naivitásomon. Nem merek tovább érdeklődni. Berta még megjegyzi, hogy ő nem bánja, csak rendes adagot kapjon még két napig - aztán zabáljon a többi! Ő előkelő úr, neki lóhús jár, a nyavalyás „civil” kutyák elégedjenek meg az ő szakállas húsával... Ezen megint fuldokolva röhögnek rabtársaim. Berta itt a humorista. Vérfagyasztó humor. A gazdáméra emlékeztet.

A lóhússal csakhamar megismerkedem. Délben nyílik az ajtó, szép nagy adagot adnak be, mindnyájunknak. A szaga kitűnő, friss, meg is van főzve. Normális lelkiállapotban szívesen nekilátnék. Most képtelen vagyok lenyelni egy falatot. A többi mohón esik neki, engem is biztatnak. Miért nem eszel? Ha kiváltanak, nem te fizeted a napi egy pengőt; ha meg nem... legalább jóllaksz, utoljára.

Ilyen évődések közt telt el a délután. Estére elnyom a bágyadtság. Rettenetes álmokra többször felébredek éjszaka. A konyhaajtót keresem, Junót és Cinit... nekiütődöm a rácsnak. Megint elalszom.

Reggel váratlanul kiemelnek, csak engem, kivisznek az udvarra. Átvezetnek a gyönyörű japán kerten, az igazgatósági épület elé. Rokonszenves úriember hajol le, megsimogat. Művelt és jóságos szaga van. Később megtudom, hogy az igazgató. A személyzet viselkedéséből megsejtem, hogy már érdeklődtek irántam otthon, tudják, hol vagyok. Ez felkelti bennem a már-már hanyatló reményt.

Visszamenet újabb irtózat. A „feldolgozó” ajtaja nyitva van... Vérszag és valami más, különös illat árad belőle... Odaszimatolva négy vagy öt kutyát látok a kövön feküdni, elnyúlva, mozdulatlanul. A homlokukon vörös lyuk. Odébb gépek, amiknek vastag csövei a pincébe vezetnek... A sarokban egész kis domb valami szörnyű, taszító és mégis vonzó illatú, porhanyós, omlós anyagból.

Állateledel készül belőle... az a bizonyos *húslepény*, amit egyszer velem is megkóstoltattak. Most már értem, miért hatott rám már akkor olyan különösen...

A nap többi részének hangulatát ez a látvány hatja át. Fásult közönnyel fekszem a szalmán. Este megint sétálni visznek. Sajgó szenvedésemet enyhíti a kedves szolgálólány jóindulata és megértése - hogy hálámat kimutassam, hangulatom ellenére, vidámnak mutatkozom, még bolondozok is.

Így telik el a második nap.

A harmadik nap egyeden eredménye: *Berta*. Dél felé jönnek érte. Nagyon jól tudja, hová viszik. Nem ellenkezik. Visszaröhög ránk, cinikusan, még a farkát is csóválja, csak a tompora remeg. Mikor ketrecem előtt viszik el, fölényesen beszól: szervusz, Tomi, örülök, hogy megismertelek, jópofa voltál, ezennel végrendeletileg rád hagyom mai porciómat. Hidd el, jobb így, majd te is rájössz egy nap - ki a kutyának kell ez az embernek való élet?

Utolsó szava elvész a becsapódó ajtó mögött. Egy percre az egész szoba elhallgat. A falon túl, az udvar felől, tompán nyikordul egy másik ajtó...

*

Ötödik nap (három felé), mikor már úgy tűnik, évek óta fekszem itt, s előbbi életem mint valami valószínűtlen, régi emlék lobban fel, néha elhomályosuló tudatomban... ismerős hang a ketrecem mellett.

Első percben azt hiszem, hallucinálok.

S felnézve, már az arcát is látom, mégse hiszem el. Ő csodálkozva szólongat, nem érti, miért nem ugrom neki a rácsnak.

Nem érti, hogy *percekig tart*, amíg elhiszem, hogy ez valóság.

A gazdám!

Felugrom - neki a rácsnak -, úgy érzem, kettéharaptam volna, ha nem nyitják ki a következő pillanatban...

S aztán...

A karjaiban dobogok és lihegek és csaholok.

Mégiscsak ő az igazi - beszélhetnek a savanyú kritikusok!

*

És most már ezt is megbocsátottam neki, hogy alapjában ő volt az oka kálváriámnak...

Vagy talán nem is ő, hanem a társadalom, amelyik még mindig nem törölte el az *adósok börtönét*, ha kutyáról van szó.

De a társadalomnak is megbocsátok. Mit tud a mi lelkünkről a társadalom? Jack London csak egy volt, és Jack London már nem él.

Nem mulaszthatom el, hogy egy sóhajjal áldozzak emlékének.

Vau, vau.

Az Est, 1934. november 11.

MŰVÉSZETI TANÁCS
(És ami kimaradt belőle)

Írta, aki szintén kimaradt: Karinthy Frigyes

Csak most került a kezembe a lista. A Művészeti Tanács listája, azoknak a névsora, akiket ebbe az új intézménybe beválasztottak. Egész sereg név, kiváló írók és művészek, akik most mind tanácsosok lettek. Nagy megrökönyödéssel vettem tudomásul (kétszer is elolvastam), hogy a nevem nem szerepel köztük. Ez súlyos meglepetés a számomra, s mint lelkiismeretes embert, nehéz feladat elé állít. Olvasóim, akik ismernek erről az oldalamról, bizonyára meg fognak érteni. Ugyanis, miről van szó? Arról van szó, hogy eddig nem volt semmi bajom, azt se tudtam, mi fán terem az a Művészeti Tanács. És ha beválasztottak volna, akkor se változott volna semmi, továbbra se kellett volna tudnom, mert, kérem, ha beválasztanak, nyilván azért választanak be, mert felteszik rólam, hogy tudom. Így azonban más a helyzet. Miután nem választottak be, mégiscsak meg kell tudnom, illetve ki kell spekulálnom, mit kell érteni Művészeti Tanács alatt, egyrészt hogy felmérhessem, mekkora kár és sérelem ért azzal, hogy nem választottak be, másrészt hogy felkészüljek rá, milyen következményekre számíthatok, személy szerint abból a megváltozott helyzetből, ami irodalmi és művészeti életünket gyökereiben forgatja fel, s új állapotokat teremt a Parnasszuson.

Mert tessék elgondolni, micsoda rendetlenség volt eddig az irodalomban és művészetben. Rossz gondolni rá. Amíg nem volt Művészeti Tanács. Írók és művészek tanácstalanul álldogáltak, tanácstalanul vártak egymásra, kifordított tenyérrel, sejtelmük se volt róla, mihez fogjanak. Ha néha mégis csináltak valamit, egy könyvet, egy képet, egy szobrot, egy dalt, ezt csak úgy találomra csinálták, átabotába, árván, a „kék levegőbe", senkitől nem kaptak tanácsot előzően, hogyan csinálják és mit csináljanak. Igazán, képtelen viszonyok voltak ezek.

Most másképp lesz. Most az írók és művészek tanácsot fognak kapni, mielőtt dolgozni kezdenek. Művészeti tanácsot. Olyanfélét (hiszen tetszik ismerni, főként az uraknak), mint amilyeneket általában a fővárosi polgár szokott kapni a Székesfőváros Tanácsától, például, hogy aszongya, az íróasztalától való távozás előtt gondolatait hozza rendbe.

Csak egy kis baj van. Most veszem észre.

Ahogy még egyszer végigfutom a listát, lassan égnek mered a hajam.

Hát hogy lesz ez a dolog, kérem szépen? Hiszen ezen a listán csaknem minden épkézláb író, szobrász, festő, színész és muzsikus rajta van mint a Művészeti Tanács tagja, tehát tanácsos.

Jó isten, hát *kinek* fognak ezek tanácsot adni? Egymásnak csak nem adnak, kinek kell egy *másik* tanácsos tanácsa - azért tanácsos valaki, hogy ne kelljen mások tanácsára szorulni. Tanáccsal ezek az urak el vannak látva, köszönik szépen, nekik olyanra van szükségük, akit ők tanácsolhatnak ide vagy oda.

Na de már most, jóformán felgondolva, tulajdonképpen nem is látok olyan jobb nevű írót, például, aki ne volna a listán.

Csak magamat.

Én vagyok az egyetlen jobb nevű író Magyarországon, aki nem tagja e Művészeti Tanácsnak.

Ez pedig nyilván nem jelent mást, minthogy a Művészeti Tanács egész feladata és szerepköre a jövőben abban merül ki, hogy nekem tanácsot adjanak. Nekem, egyedül.

Most már értem a dolgot.

Erre ment ki a pakli. Kiváló kollégáim összebeszéltek a hátam mögött, gyerekek, ez a szegény Frici nem tudja, mihez kezdjen, mihez fogjon az életével és a művészetével, senki nem ad neki egy okos tanácsot. Így külön-külön talán el se fogadna tőlünk, alakítsunk egy hivatalos szervet, intézményt, Művészeti Tanácsot, amitől nem szégyen tanácsot elfogadni.

Így persze nagyon megtisztelő rám nézve, hogy nem szerepelek a listán, ha egyszer az egész dolgot az én kedvemért csinálták. Világos a helyzet, hiszen a király se szerepel a királyi tanácsosok listáján (hallottak már olyan királyról, aki királyi tanácsos lett volna?), és a kormány tagjai se kormányfőtanácsosok.

Szóval a jövőben tanácsot fogok kapni a kollégáktól. Jelentkezni is fognak kihallgatásra, és sorban elmondják tanácsaikat. Csak tanácsot, nem követelést. Én pedig kegyesen meghallgatom őket, s aztán megnyugtatom a tanácsos urakat, hogy bölcs megfontolás tárgyává teszem tanácsaikat.

Ahogy ismerem őket, előre sejtem, ki mit tanácsol majd.

Szabó Dezső azt fogja tanácsolni, hogy hagyjam abba az egészet, s életem hátralevő napjait az Elsodort falu múlhatatlan szépségeinek tanulmányozására fordítsam.

Móricz Zsigmond azt fogja tanácsolni, hogy tegyek úgy, mint ő, ne fogadjak el senkitől tanácsot, mert a végén úgy járok, mint az egyszeri ember, aki felvette a szamarat a hátára.

Kosztolányi Dezső mint nyelvtisztító, hogy a „tanács” szót egyáltalán ne használjam, mert nyelvújítási korcsszülött, ehelyett, mint közíró, használjam az általa készített *„ajóka”* kifejezést (ebből képezve: ajánlat és mondóka), ilyen módon, hogy „remek ajókát kaptam” és „adok neked egy jó ajókát”.

Bús Fekete, hogy írjak egy olyan vígjátékot, amiben egyik jó ötlet kergeti a másikat, s amikor az összes ötletek kikergették egymást, adjam el Zukor Adolfnak filmre, amit a Citadella falára fognak vetíteni esténként.

Molnár Ferenc, hogy amikor mosakodok, igenis fölfelé tartsam a kezem, mert akkor legfeljebb a kabátujjamba csorog a víz, amivel csak az ingemet áztatom el, viszont ha lefelé tartom, esetleg tönkreteszem a cipőmet.

Földi Mihály, hogy a jó ötleteimet inkább a Pesti Napló számára tartogassam.

Békeffi László, hogy adjak neki tanácsot, a szivárvány ultraviolett sugarának felhasználását illetően.

Huszár Pufi, hogy gondoljak az alakomra, ne zabáljak annyit, azzal is több marad neki.

Alpár Gitta, hogy a filozófiai mélységekben ne erőltessem a hangom, inkább a koloratúrát gyakoroljam.

Sértő Kálmán, hogy igyak meg vele egy spriccert, mindjárt józanabbul fogom megítélni a költészet keserves kínjának azt a pattogatott mibenlétét.

Pekár Gyula, hogy lépjek írói pályára, akkor talán jobban fog menni nekem, mint eddig.

Nagy Endre, hogy hagyjam ott az írói pályát, és csapjak fel színésznek, legalább mindenki látni fogja, milyen nagyszerű író voltam.

Rubinstein Erna, hogy magánügyeimmel ne foglalkoztassam a közvéleményt.

Dohnányi Ernő, hogy tanuljak nála zongorázni, legalább annyit, hogy le tudjam zongorázni a különbséget, amennyivel ő jobban fog zongorázni nálam.

Horvay, hogy operáltassam meg az orromat, mert így nem hasonlítok eléggé a szobromhoz, amit majd csinál rólam.

Csorba Géza, hogy ne halogassam tovább a síremlékem felállításának időpontját, miután ő azzal már elkészült, és sürgősen el akarja adni az államnak, s végre

Incze Sándor, hogy az egész Művészeti Tanács ügyét írjam meg krokinak a Színházi Élet számára.

Ezt az egy tanácsot előre megfogadtam.

Színházi Élet, 1934. 40. szám

KI AKAROK BÚJNI A SODROMBÓL!
Egy fellázadt hernyó panaszai

Tessék, néhány *tény*, bevezetésül. Egyszerű adatok.

A legújabb légi gyorsjárat Budapesttől Bécsig *huszonhat* perc alatt teszi meg az utat.

A rádión továbbított fénykép öt perc alatt ér el New Yorkból Londonba.

A Ford-gyárban félóra alatt készítenek egy autót, szőröstől-bőröstől.

A gyorsított filmen három perc alatt rügyet hajt, kibimbózik, végre teljes virágzásba bomlik az egyszer nyíló almafaág.

Julius Caesar két hónap alatt jutott Rómából Galliába, ahol ma Franciaország virul.

Napóleont két hét alatt érte utol Bécsből a gyorsfutár.

A Notre Dame-ot száz év alatt építette fel három kőműves-generáció.

Harminc éven át figyelte az emberi test működését Servet Mihály, míg a vérkeringés titkát megfejtette.

Most az olvasó persze azt hiszi, Grätzer mester művészetébe kontárkodom bele, holmi *Műveltségi játék* kérdéseire válaszolva.

Dehogy. Csak azt akarom mondani, hogy *mindezekkel* szemben:

fent említett Julius Caesar, mikor március idusán felkeltették, hogy szaladjon a szenátusba, ahol koronával fogják megkínálni, felült, megdörzsölte a szemeit, felugrott, ledörzsöltette magát, aztán nyaka köré kanyarította aranyszegélyű tógáját, beugrott sarujába, és már pattant is fel kétkerekű kocsijába.

Ne tessék közbekottyanni, hogy kár volt neki úgy sietni, tekintettel Brutusra és társaira. Nem erről van szó.

Hogy miről van szó, nyögjem ki végre?

Arról van szó, kérem alássan, hogy ha Julius Caesart *ma* keltik fel hasonló ügyben, ma, a huszonhat perces bécs-pesti út napjaiban, velem s minden földlakó férfitársammal egyetemben a következő dolgokat fogja végigcsinálni, mint a világ legtermészetesebb dolgát, amint nem is lehet másképpen.

A testi toalett félórás szertartásainak elvégzése után:

1. bebújik egy *három csővé* összevarrt textilkészítménybe, amelybe megelőzően, legjobb esetben *kilenc darab* gombot dugdostak. Ezeket a gombokat összekapcsolja, egymásba fűzi, részben szétnyitja, későbbi tárgyak leendő bekapcsolásának előrevetett árnyékára gondolva,

2. a fent említett, úgynevezett *ingre* felhúz és rákapcsol:

a) alul egy nadrágot, amin összesen (legjobb esetben) *kilenc* gomb van,

b) felül egy gallért, két gombbal, a gallér alá bonyolult kötésű nyakkendőt, aminek elrendezése öt percig tart, nyakkendőszorító és egyebek,

3. harisnyát húz, ebbe begombol két tartót, amit oldalt átgombol, vagy felgombol a derekára,

4. cipőt húz, tizenhat gombbal vagy lyukakkal, fűzővel, amit kétszer kell csokorba kötni, hogy jól tartson. Cipőhúzót és egyebeket nem is említek,

5. nadrágot húz, amin *tizennyolc* gomb van, a különféle tartók, át- és bekapcsolások céljára. Ezenkívül hat zseb,

6. kiskabátot vesz fel, ezen van nyolc gomb és hét zseb.

Mindez *nyárra* vonatkozik, mert télen még *mellény* járul hozzá hat gombbal és négy zsebbel, valamint felsőkabát, ugyanilyen arányban ellátva.

Mindezt végigcsinálja, nyugodtan és derülten, végigcsinálja, ötszázmillió földlakó férfival együtt, s ha jól meggondolom, tulajdonképpen gyorsan végzett, mert hiszen a logika s a tiszta és józan ész kritikája értelmében az egész fölé, logikus befejezésül, egy *kényszerzubbonyt* kellene még húzni, hogy a modern férfi öltözködésének méltó betetőzését jelképezze.

Ideje volna hozzá, mert hiszen míg fenti öltözködését elvégezte, a repülőgép, amin Bécsbe akar jutni, már rég az Atlanti-óceán fölött lebeg, útban New York felé, ahová e percben érkezett a Londonból szóló rádiójelentés, hogy a walesi herceg tervbe vette a zsakett egyik gombjának elhagyását, s lehetséges, hogy jövő tavasszal sikerül realizálni ezt a tervet.

Tetszik most már érteni?

Képtelenség és téboly, amit mi, férfiak csinálunk, illetve *nem* csinálunk, immár *százhúsz* esztendeje, az öltözködés terén.

A Metternich korával meghatározott formaruha (kabát, mellény, pantalló, gallér, kézelő, nyakkendő) lényegében *százhúsz* éve nem változott!

Mi ez a formaruha sematikus, leegyszerűsített ábrázolásban?

Öt cső. Egy vastagabb cső (ebbe a derekunk van bedugva), amiből négy vékonyabb cső nyúlik ki, a négy végtag számára.

Ebbe a négy csőbe vagyunk belegyömöszölve, illetve ez a négy cső van körénk csavarva, sodorva, bugyolálva, levarrva és leforrasztva és lehegesztve, mint valami cinkotai hordó vagy vulkánfíber koffer, amibe feldarabolt tagjainkat helyezte el Metternich szelleme, és százhúsz év alatt nem akadt józan ember, aki kiszabadítja lelkünket és testünket a gonosz *dzsinnek* ebből a tengerfenékre süllyesztett, átkozott palackjából!

A nők közben átestek a mulatságos krinolinon és groteszk *tournure*-ön, a lenge, édes *empire*-en, a rajongó *biedermeier*-en, a hetyke és önérzetes *szecesszió*-n, hogy mindent kipróbálva visszatérjenek a lenosszoszi kultúrából ismerős virágszerű öltözködés álmát is végigmosolyogva, a józan, kedves, okos, szép és ésszerű római *tunikához*.

Mi pedig hordjuk tovább, ruhának csúfolva, a réges-rég levedlett, leizzadt, szerencsétlen bőrt, ami még hozzá tele van *csökevénnyel*, mint valami őskorból ittmaradt, az élet divatjából kiment állat, csőrös emlős vagy repülő kutya teste: tessék csak kifordítani a karod egy pillanatra, palackba zárt férfitársam, mit gondolsz, mi az a két gomb a kabátujjadon? Valamikor a *krézlit* gomboltuk rá a kézelő előtti időkben. A krézli meghalt, a gomb ittmaradt, mint a Metternich-korabeli őrszem a rég lebontott puskaporos torony helyén. (A nyakkendő például annak a régi *sálnak* a csökevénye, amit ma *külön* mint önálló ruhadarabot szoktunk csavarni *gallér és nyakkendő fölé*.)

Értsetek meg, férfiak.

Nem hozakodom elő az olcsó példákkal, amiket a „természet” nyújt, mint ahogy a forradalmárok teszik, akik minden érvüket a „természet”-tel kezdik, hogy aztán a legtermészetellenesebb követelmények elé állítsák a hagyományok és remények kettős mérlegén himbálódzó emberi szívet, emberi értelmet. Nem hivatkozom madarakra és bogarakra, sőt emlősökre, bizonyítani, hogy a cifrálkodás és külső csín „szexepil”-ja *férfias* és nem nőies elv a természetben, lévén a nő olyan vonzerő birtokában, ami minden külső reklámot fölöslegessé tesz, a hímre bízván a *csábítást*.

Még csak divatot se akarok kreálni. Egyszerűen azt jelentem be, hogy ezen a nyáron kezdtem először érezni, amit most kimondok: nem bírom tovább.

Utálom ezt a bábot, ezt a levedlett hernyóbőrt, amiből nem akar vagy nem tud kirángatni bennünket, százhúsz esztendeje, a walesi hercegek egész sorozata - utálom s ezennel bejelentem, magam részéről a lázadást és forradalmat a jelenlegi walesi herceg ellen, aki zsarnoki törvények alapján diktálja ránk az öt cső börtönét: mondjon le, vagy adjon nekünk új alkotmányt!

Ki ebből a gubóból, elnyomorított férfitársaim - tépjétek szét a burkot, a lepke már kifejlődött alatta, szálljon fel a magasba!

Körénk sodorták ezt a pólyát, mintha betegek vagy sebesültek volnánk - jöjjünk ki végre a sodrunkból!

Százhúsz éve gomboljuk és gomboljuk a kilencven gombot, minden reggel - tépjük le végre, követeljünk valami mást.

Hogy mi lesz a szabókkal? Bánom is én!

Kisebb gombom is nagyobb az ő legnagyobb gondjuknál.

Hogy még a régire is tartozunk?

Vesszen az előleg!

Színházi Élet, 1934. 45. szám

RÁDIÓBARÁTOK EGYESÜLETE
(Támogassuk a rádiót!)

Ez nem propaganda és nem reklám - ez egy lelkes, a magyar kultúráért lángoló szív kiáltása az éjszakába.

Szemérmes kopogtatás a süket füleken s a gazdagok és tehetősek szívének gőgös ajtaján.

Támogassuk a rádiót!

Ha valamihez hasonlíthatnám ezen felszólalásomat, vagy önérzetesebben szólva, ezen kiáltványomat a magyar társadalomhoz, ahhoz a mozgalomhoz hasonlítanám, mely a múlt század harmincas éveinek elején az arisztokrácia kezdeményezésére igyekezett, sőt ügyekezett hangulatot kelteni honleányi keblekben a magyar színjátszás s a „nemzet napszámosainak” érdekében.

Támogassuk szegény magyar rádiót, hölgyeim és uraim.

Ezennel van szerencsém ünnepélyesen megalakítani a *Rádióbarátok Egyesületé*-t.

Tudom, hogy a jelenet feltűnően emlékeztet ahhoz a reliefhez, ami a Tudományos Akadémián látható, ahol Széchenyi megalapítja az Akadémiát.

Nekem itt szavam nincs, az ország nagyja nem vagyok, de ha megalakul a *Rádióbarátok Egyesülete*, én ezennel lemondok az igazgató bizottság egy évi jövedelméről. Majd eltartanak a barátaim, akik, jól tudom, hajlandók megosztani velem utolsó falatomat is.

Én nem is értem, miért nem alakult meg még eddig ez az egyesület.

Mi az oka annak a szinte ellenszenvvel határos közönynek, amivel a magyar kultúrtársadalom elzárkózik a rádió támogatásától, mely ennek folytán a tespedés posványában harcol a legszebb eszmékért, ötszázezer előfizetővel, à kettőnegyven havonként?

Legtöbben azt se tudják, mi fán terem az a rádió, hogy enni kell aztat, vagy ráülni: vannak, akik összetévesztik a diós metélttel, például a műsorösszeállító bizottság tagjai.

Pedig nem is olyan nehéz dió az a rádió, csak kicsit kemény még a héja.

Akik meg tudják, nagyjában, hogy miről van szó, azok tele vannak panasszal, hogy így-úgy, nem ér az egész semmit.

Mennyi rosszat kiabálnak róla, holott ő a föld legjámborabb rádiója.

Azt nélkülözik benne, ami hiányzik, ahelyett hogy méltányolnák azt, ami megvan.

Mint távoli névrokonom, *Kazinczy* elhivatottnak érzem magam, hogy szebb lelkű rádióhallgatóink figyelmét felhívjam a rejtett szépségekre, amikkel testünket s lelkünket gyönyörködtetik, jóra és szépre és igazra oktatván bennünket, a rádióművészet önzetlen apostolai. Éppen hogy az „istenjó" kifejezést nem veszem át tőle, mert félreértésre adna alkalmat.

Hogy ezek a szépségek rejtettek? Annyi baj legyen, arra vagyok itt, hogy kiráncigáljam őket a homályból, akár tetszik a szépségeknek, akár nem.

Én a magam részéről rajongok a magyar rádióért. Tessék megkérdezni, akárhol kerül szóba a magyar rádió, én mindig azt mondom: nem igaz, nincs igaza, inkább is nagyon jó a magyar rádió, maga téved, maga elfogult, nagyszerű a műsor.

Már maga az, kérem, hogy mindent lehet hallani, ha az ember akarja, drót nélkül, minden nélkül. Hát nem nagyszerű? Tessék csak elgondolni. Jön a hang abból a leadóból, és nekem nem kell semmit csinálni. És ez mind a leadóállomás önfeláldozó érdeme.

Aztán itt vannak a pompás rovatok, csupa szívderítő szépség és okosság.

Korán reggel megtudom a vízállást. Azelőtt ez nem volt. Az ember néha egész nap szaladgált, és sokszor késő délután sikerült csak megtudnia a vízállást, amikor már nem vehette hasznát, esetleg addig meg is változott. Most tudom, mihez tartsam magam, pontosan össze tudom egyeztetni napi teendőimmel a vízállást. És milyen részletesen közlik, az összes adatokat! Még meg is ismétlik. Aszongya: „526 milliméter, ismétlem, 526 milliméter", szórakozott és álmos emberek számára, akik előbb az 526-ot úgy értették, hogy 943. És mennyi vízállás, egy félóráig tart, valóságos vízálláshalmozás.

Aztán az *időjárás-jelentés*, amelyből kiderül, hogy beborul, és hogy az eső, amitől este megáztam, nem délnyugatról jött, hanem nyugatkeletről, ami persze egészen más dolog megint.

És milyen oktatóak a *napihírek* - különösen, ha az ember a reggeli újságjával együtt olvassa, ami roppant mulatságos, ugyanakkor olvasni valamit, amit egyben a fülébe is belekiabálnak. Nagyothallók számára, akik nem hallják, amit olvasnak, éppoly megfizethetetlen, mint rövidlátók számára, akik nem látják, amit hallanak.

Hát még a *Diákfélóra*. Igazán sajnálja az ember, hogy csak félóráig érezheti magát diáknak, megfeledkezve rongyos életéről, ami azóta elrontotta az egész életkedvét. Én, ha a *Diákfélórát* hallgatom, gondosan becsukom az ajtót, hogy diák fiam magolása ne zavarjon a szomszéd szobából. Majd ha felnő, ő is hallgathatja és élvezheti a diákfélóra pazar szépségeit. Végre is nem muszáj egy gyereknek mindent tudni. Én se hallgattam a *Diákfélórá*-t diák koromban, egyebek közt azért sem, mert akkor még nem volt rádió.

Ugyanez áll a *Gyermekfélóráról* is. Reggelig elhallgatnám.

A gyerekeimnek is van véleményük róla. Azt is elhallgatom.

Legkomolyabb élvezetem mégiscsak a *Háziasszonyoknak szóló tanácsadó*. Micsoda pompás receptek! Egy hajótörött barátom mesélte, hogy az Atlanti-óceán közepén, egy szál deszkán kucorogtak a társával, nem volt velük semmi, csak egy rádió. A társa direkt Budapestet kereste ki, hogy ezeket a recepteket hallgassa, úgy is szenderült éhjobblétre, az ötödik napon, a nyála csurgott közben.

A nyálcsurgásról jutnak eszembe a *nyelvleckék*, amik szerintem kitűnő előtanulmányt nyújtanak az *Emlékezés nagyjainkra* rovathoz, különös tekintettel azon nagyjainkra, akik még élnek, s akiket még kicsi korukból ismertünk.

Ugyanilyen helyes és logikus összefüggést érzek a *reggeli torna* s a *műsoros esték* között - aki reggel frissen kitornászta magát, este remekül fogja kibírni utóbbit, különösen Ismeretlen Szerző novelláját, aki - jó példa gyanánt - nyilván maga is elsőrangú előtornász, ha kivere-kedte, hogy a novelláját felolvashassa.

Mindezek után meg fog érteni a társadalom, hogy miért akarom megalapítani a *Rádióbarátok Egyesületé*-t.

Ha ez a vállalkozásom sikerül, az eredményen felbuzdulva, szeretném még megalapítani az *Influenzajárvány-barátok Egyesületé*-t, az orvostársadalomra való tekintettel, ugyanis az orvosok járványok alkalmával kiválóan tanulmányozhatják ezt a betegséget.

Azonkívül s végül is meg fogom alapítani a *Paplanalólkidugott-lábbarátok Egyesületé*-t, azok számára, akik ráeszméltek az egyszeri cigány mérhetetlen bölcsességére, mely szerint fázás ellen legjobb orvosság kidugni a lábat a takaró alól - micsoda élvezet és kultúrgyönyör, aztán ha az ember megint visszahúzza a paplan alá.

Végre is, azt a készüléket is ki lehet kapcsolni.

Színházi Élet, 1934. 46. szám

FELSŐLÉGCSAVAROS REPÜLŐGÉPET VESZEK

Ugyanis kaptam ebben az irányban egy nagyon kedves levelet. Nem azért mondom, lehet, hogy különben is eszembe jutott volna, hogy felsőlégcsavaros repülőgépet vegyek, viszont azt is tekintetbe kell venni, hogy az embernek annyi minden dolga van, szórakozott lesz tőlük, néha a legfontosabbat elfelejti. Azért nem árt egy ilyen kedves és diszkrét figyelmeztetés, egy ilyen atyai hang a távolból, nem is atyai, szinte anyai - az embert emlékezteti a komoly és jóságos szózatra, amivel édesanyánk szólt hozzánk reggel, édes fiam, ne felejts el felsőkabátot venni; hűvös van, édes fiam.

Ilyen érzelmeket keltett bennem az az „E. Hoffmann" feliratú levél, az A. V. Roe et Co. Limited New York-i gyár egyik bécsi ügynökségének üzleti papírján, egyenesen szerény személyemhez adresszálva, „Geehrter Herr" megszólítással. Alulírott Hoffmann úr mint a gyár megbízottja, örömmel ragadja meg az alkalmat, közölni velem, hogy - mint a mellékelt prospektusból is látható - a gyár most fejezte be egy sorozat felsőlégcsavaros repülőgép (úgynevezett *autógiro*) elkészítését, tehát gyorsan figyelmeztet, nehogy szétkapkodják, mielőtt szólnék. Továbbiakban biztosít róla, hogy ezek a felsőlégcsavaros repülőgépek igen szép kiállítású, *teljesen modern külsejű* (fontos!) szerkezetek (nem afféle régimódi, döcögős konflisok vagy postakocsik), mint ahogy bizonyára láttam is már képes újságok felvételein. Igen gyorsan startolnak, pár méter után a levegőbe emelkednek, s csaknem egy helyben tudnak lebegni. *Ehhez képest* az ára igazán potomság egy ilyen felsőlégcsavaros repülőgépnek,

mindössze 1250 (ezerkétszázötven) livre sterling, vagyis font, ami körülbelül 50 000 (ötvenezer) pengőnek felel meg. Gyorsan hozzáteszi, hogy nehogy az ár miatt megrendüljek egy pillanatra is elhatározásomban, mely szerint rögtön rendelek egy ilyen felsőlégcsavaros repülőgépet - szóval gyorsan hozzáteszi, hogy ez nagyon olcsó, ha meggondolom, hogy a felsőlégcsavaros repülőgép „egész rendkívülien ellenálló szerkezet, s így fenntartási költségei *viszonylagosan* (fontos!) csekélyek". Végre őszintén és férfiasan kijelenti, hogy valóságos örömet okozna neki, ha érdeklődésemet felkeltve, elérte volna, hogy becses rendelésemmel megtiszteljem, s megkönnyítésül pontos címmel és útbaigazítással szolgál.

Mondom, ilyen ember ez az E. Hoffmann, eszébe jutok neki, gondol rám, gondomat viseli, s nem restelli a fáradságot leülni és levelet írni ebben az ügyben, egyenesen szerény személyem számára. Én ugyan nem emlékszem, hogy találkoztunk volna, de ez nem is fontos, ő emlékszik rám, ez a fő, vagy az is lehet, hogy valamelyik jóakaróm figyelmeztette, te Hoffmann, mondta szemrehányóan, te nem is gondolsz rá biztosan, hogy ennek a szegény K. F-nek mennyire kellene egy felsőlégcsavaros repülőgép, én jól ismerem őt, egy hebehurgya és szórakozott ember, biztosan kiment a fejéből, hogy felsőlégcsavarosrepülőgép-szükséglete még nincs teljesen fedezve az idén, a végén még hoppon marad, elfogynak a gépek, és ő ott áll majd, a téli idényben, szégyenszemre, felsőlégcsavaros repülőgép nélkül - ott áll a levegőben, pucéran, kétezer méter magasban, felsőlégcsavaros repülőgép nélkül, kifordított tenyérrel és kínosan topogva, miközben körülötte fojtott vihogással röpködnek a felsőlégcsavaros repülőgépek. Mire a Hoffmann a homlokára csapott, igazad van, aszongya, rögtön szaladok haza és írok neki, hogy most, ha nagyon siet, még vásárolhat egy komplett felsőlégcsavaros repülőgépet.

Szerencsére idejekorán kaptam a levelet, még van időm intézkedni, s így a lidércnyomásos álom, a rémes lehetőség, amitől libabőr fut végig a hátamon, hogy felsőlégcsavaros repülőgép nélkül maradhattam volna télire, egyelőre elvesztette időszerűségét. Elüllégcsavaros, hátullégcsavaros, oldallégcsavaros és alullégcsavaros repülőgépeimet nyugodtan naftalinba tehetem ezekután, vagy beküldhetem szokott repülőgépóvómba, ezen még gondolkodom, mert ez az óvó kicsit drága, két pengő hetvenet kérnek egy hónapra, de majd csak csinálunk valamit, talán lealkudom vagy szerzek valahonnan pénzt.

Most már csak néhány apróságról kell még gondoskodnom, aztán el vagyok látva, tavaszig semmi baj, nyugodtan dolgozhatom. *Mire van szüksége egy magyar írónak* című legközelebbi tanulmányomon.

Ezek igazán csekély apróságok, fontosságban nem is hasonlíthatók a felsőlégcsavaros repülőgéphez. De azért jó, ha most, már ezeket is beszerzem, abból a szerencsés alkalomból, hogy a felsőlégcsavaros repülőgépet, hál' istennek hajlandó rendelkezésemre bocsátani Hoffmann úr.

Szóval kellene még nekem egy olyan új típusú cséplőgép, amit lehet kapni, hallom, nem túl nagy, apart kis darab, szobahasználatra. Ugyanis azonkívül, hogy költő vagyok, vagyis magasröptű lélek (most már bevallhatom, jó a felsőlégcsavaros repülőgép) - azonkívül drámaíró is volnék, márpedig drámákhoz elcsépelt témák kellenek, tehát cséplőgépre okvetlenül szükségem van.

Egy olyan szórószerkezet is kellene, könnyű kézi kezelésre, esetleg villanyba kapcsolható motorral, amivel reggelenként a nép közé szórhatnám szellemi kincseimet.

Továbbá be kell még szereznem, hasonló tárgykörben, egy gőzfúrógépet, hőseim lelkiismeret-furdalása szempontjából.

Egy szövőgépet, meseszövésre.

Egy olyan szép szegecselőgépet, amit múltkoriban láttam a nagy gépgyár prospektusában, hogy leszegezzek egy sereg tényt, ami tudomásomra jutott, és még mindig nincsenek leszegezve, szétfújja őket a szél.

Apropó, szél, majd elfelejtettem, turbinahajtású őrlőmalmom sincsen még, rohanok, a szélmalom nem jön el hozzám.

Apropó, nem jön hozzám, még egy hegyet is kell vennem, sürgősen.

Hajóhátsórészem sincsen még, és síkfödém- - traverzgerenda- - előrészem sincsen, és csillagvizsgálóba való homorú tükröm se nincsen, és hol van még az atombombázóm, ami miatt állandóan zsörtölődik a szobalány, nagyságos úr, mióta tetszik már ígérni egy atombombázót, itt állok nagymosás előtt és nincs.

Apropó, szobalány, vasmacskáról is elfelejtettem gondoskodni, pedig egy „ilyen vas" macska jó a háznál.

Viszont, miután semmiféle prospektusban nem találtam nyomát, ezúton hirdetek versenypályázatot egy megfelelő, felsőlégcsavaros, alsóhengeres, oldalkormányos, belsőhajtókerekes, rotációs szedőgépre, ami kiveszi a golyót a hasamból, miközben ilyen rébuszokat adnak föl nekem.

Színházi Élet, 1934. 47. szám

TÚLVILÁGI UNALOM
Hozzászólás Az Est *közvitájához*

Egyszer minden évben felbukkan, pár napig úszkál valamelyik népszerű lap hasábjain, aztán visszamerül a homályba. Ez a probléma, a túlvilággal. Az olvasó megszokta, elnézéssel tűri, bólogat, néha hozzá is szól egy lanyhát, nem túlságos meggyőződéssel. A hivatásos és titkos okkultisták, spiritiszták és gnosztikusok a hivatalos kommünikék szigorával fogalmazzák meg nyilatkozataikat, mintegy felelősségük tudatában vállalván a szaktekintély kényes szerepét. Leszögezik álláspontjukat, test és lélek kölcsönhatásáról, megnyugtatják a közvéleményt, hogy túlvilág *igenis van*, illetve *még mindig van*, s bizonyítékul „néhány esetet" hoznak fel, melyekben „tudományos ellenőrzés" mellett adott életjelt valamelyik stréber lélek, odaátról, aki mindenáron szerepelni akart a lapokban. Pontos dátumokat hallunk, hol és mikor jelent meg a lélek. Mióta nincs tengerünk, ezek a Léthe vizének felszínén felbukkant, s „állítólag" megfigyelt lelkek képviselik sajtónkban a fiumei cápát. Idők jele. Valamikor, az egyház nagy századaiban, amikor gyakorlati érdekek, fontos szociális problémák fűződtek annak a kérdésnek eldöntéséhez, hogy van-e túlvilág vagy nincs, s a mai népszövetségi és gazdasági konferenciák tekintélyét és hatalmát zsinatok gyakorolták, a legmagasabb fórumok döntöttek és hoztak határozatot az ilyen nagy horderejű vitákban. Jelentőségben és megbízhatóságban tényleg úgy aránylik egymáshoz a két kor szempontjából a kérdés közérdekűsége, mint a fiumei cápa és a római pápa.

*

Meg is látszik rajta, hogy nem közérdekű. A tőzsdejelentéseket vagy a menetrendben való változásokról szóló rovatot nem szoktam olvasgatni, de meg vagyok győződve róla, hogy több izgalmas újságot és felfedezést és rejtelmes utalást közölnek a szakember számára, mint amennyit ez a vita jelent a költő számára, akinek szakmája a végtelenség („specie aeterni-

tatis"). Elképesztő, mennyire nem érdekli az embereket e kérdés, s ennek megfelelően mily kevéssé erőltetik magukat azok, akik ráfanyalodnak, hogy a csökkent érdeklődést kiszolgálják. Véletlenül se bukkan föl egy eredeti ötlet, egy finomabb gondolat vagy pláne ítélet és megállapítás, amihez legalább két megfigyelőt kellene egymással összekapcsolni. Oda se figyelve, *miről van szó* tulajdonképpen, ismételgetnek felelőtlen frázisokat, amik egy analfabéta *kételkedő* vagy habozó megnyugtatására se elegendők: beszélnek „belső megismerésről", s eszükbe se jut, akár a belsőség, akár a megismerés fogalmát meghatározni vagy csak kísérletet tenni arra, hogy megállapodjunk, mit értünk alatta a tárggyal kapcsolatban. Érvek gyanánt használnak olyan elavult fogalmazásokat és idézeteket, amiknek elavulása okozta éppen a kételkedést s az egész komplexum elkomolytalanodását - a misztikus iskola tanárainak minden tudománya kimerül az erőlködésben, hogy a homályt homállyal világítsák, az anyagszerűség pozitivistái versenyeznek benne, hogy lehetőleg *másról* beszéljenek, mint amiről szó van, s rosszul feladott kérdésekre még rosszabbul válaszoljanak.

Őfensége vizsgája.

*

Ami a spiritisztákat illeti, ezerszer könyörögtem nekik, hogy majd akkor jelentkezzenek, mikor *legalább nyilvánvaló és végleg érvényes* felfedezésre bukkannak állítólag komoly tanulmányaik és kísérleteik során, mint amilyen a Volta rángatózó békacombja volt, nem is beszélve a Hertz-féle hullámokról és a röntgenfényről. Utóbbiról azért nem beszélve, mert miután annak a nyilvánvaló igazságnak bizonyítására, hogy megfelelő eljárással beleláthatok eleven embertársam veséjébe, bármelyik fotografusüzletben rendelkezésemre bocsátják az e célra szolgáló készüléket: a gyakorló spiritiszta állítását, hogy a kísértet szemmel láthatóan jelentkezik, már régen jutányosan beszerezhető, precíziós szellemidéző készülékkel kellett volna bizonyítani, olyannal, amit bárki kézbe vehet, amihez nem kell elsötétített szoba, harmónium és áhítat, s főként, amihez nem kell *hit*, illetve nem kell *előlegezett* hit, hiszen ilyet még a vallás se követel, megelégszik a jó szándékkal, hogy meg hagyom győzni magam, ha lelkiismeretem engedi. De ők ragaszkodnak hozzá, hogy csak olyasmiről hajlandók meggyőzni engem, amiről már úgyis meg vagyok győződve: ehhez pedig nincs szükségem spiritizmusra. S főként nincs szükségem olyan szellemekre, mint amilyeneket ők produkálnak, akiknek „megnyilatkozásai"-ból ezredrésznyit se tudok meg ama túlsó part földrajzi, erkölcsi, kulturális és gazdasági viszonyairól, mint amennyit innenső parti durva öt érzékem tapasztalatainak egybevetésével *kispekulálhatok*, egyszerű következtetés útján, erről a túlsó partról, ha veszem a fáradságot, hogy legalább annyi időt szenteljek a túlvilágról való elmélkedésre, mint amennyi egy hármasszabály megoldásához szükséges.

*

Mert hiszen nyilvánvaló, hogy egyelőre, míg megfelelő készülék vagy szerkezet nincsen, ami *közvetlen* érintkezésre vagy közvetlen felismerésre ad módot: meg kell elégednünk azzal a készülékkel és szerkezettel, amit a természet bocsátott rendelkezésünkre (természet vagy Isten, attól függ, *léleknek* vagy *agyvelőnek* nevezzük ezt a szerkezetet), s amellyel *közvetve* juthatunk el, ha eljuthatunk, a határhoz, ahol majd kiderül: van-e túl rajta valami, ami *bennünket* érdekelhet. Ez a működés kettős, de mindkét formájában egyféle képesség függvénye, miután ugyanannak a spekulációnak kell elméletet produkálnia, amelyik aztán az elméletet igazoló, ellenőrző kísérletek módszertanát kieszeli.

A misztikus persze gyorsan rávágja, hogy a gyarló emberi ész véges, viszont feltesz bennünk valami ész fölötti képességet, ami túllát önmagunkon, megsejtet igazságot, amikhez az ész

soha el nem jut. Nekem egészen mindegy végeredményben, akárhogyan nevezzük, ha annyit elismer, hogy mindkettő *bennük* foglaltatik, hiszen csak az a fontos, hogy a külső valóság megismeréséhez belülről is el lehet indulni - s éppen ez az, amihez semmi kedvet és tehetséget és őszinteséget nem látok ezekben az unalmas hozzászólásokban.

S ez az, ami bosszant.

Mert vagy tessék kijelenteni, hogy az elindulás kilátástalan és reménytelen, s akkor hagyjuk az egész ízetlen tréfát *prózában* beszélni olyasvalamiről, ami a *költészet* birodalmába tartozik - vagy pedig vegyük komolyan a szándékot, hogy kiragadjuk a költészet világából, s foglalkozzunk vele úgy, ahogy gyakorlati, égetően eminens létkérdésekkel szoktunk foglalkozni.

Végre is, nem egészen közönyös, *itteni* viselkedésem szempontjából, hogy van-e kilátás egy *ottani* létezésre.

*

Néhány hónappal ezelőtt *Mennyei Riport* címen regényem futott e lap hasábjain. Egy írótársammal találkozván az utcán, köznapi témákról beszélgettünk - míg elköszöntünk, mikor ő váratlanul visszafordult, s csaknem nyersen rám kiáltott:

- Na halljuk - mondd meg!

Csodálkozó kérdésemre, hogy mit mondjak meg, türelmetlenül vállat vont.

- Hogy van-e túlvilág? Hiszen te tudod, nem? Hiszen regényt írsz róla! Vagy nem tudod biztosan, és mégis írsz? Hasból? Csodálom. Jó újságírónak tartottalak.

És választ se várva, elszaladt.

De én szégyenkezve és zavartan ballagtam tovább, s csak most tudok, mentségemre, néhány szót dadogni, válaszul.

Természetesen nem tudom, van-e túlvilág. Illetve nem tudom igazolni ebben a pillanatban.

De *ha van*, nyilván *bennem van* már valahol a határozott és minden kétséget eloszlató válasz: bennem van valahol, elrejtve és szétosztva, mint a kétszer kettőre válaszoló *négy*: csak még nem értem rá kiásni magamból, elkülöníteni, lepárolni, ez nagy munka, ehhez idő és alkalom és ihlet kell, lehet, hogy életemben már nem is érek rá, lehet, hogy nyersen és hozzá nem való érzésekkel és ösztönökkel szennyeződve, mint a szurokércet adom át utódaimnak, s csak sokezer év múlva kerül valamelyik ükunokám abba a kedvező külső és belső helyzetbe, hogy az egyszerű választ, a döntő érvet, *mivel világra jött*, közérthetően és világosan megfogalmazva, olyan tételt állítson fel, aminek gyakorlati következményei lehetnek.

Ez a tétel éppolyan újszerű s éppolyan vitát bezáró lesz, mint a Newton binominális egyenlete, vagy a világűrt végighullámzó villamos szikra tana. Mindkettő *adva volt* kezdettől fogva, az emberi értelem természetében.

Most nem tudok felelni. Talán, majd - párezer év múlva.

Vagy néhány hónappal ezelőtt, mikor a mostaninál nagyobb erőfeszítéssel *figyelvén* magamban, a feldobott kérdés visszhangjára, fantáziáltam a *Mennyei Riport*-ot.

Pesti Napló, 1934. december 2.

TERMÉSZETRAJZÓRA AZ ANGYALISKOLÁBAN
(Karácsonyi álom)

Tanító bácsi: Ide figyeljetek, kisangyalkák. Az elmúlt órákon tanultunk, ugyebár, a Földről és az életről, ami ott van. Mindenféle állatokat és növényeket tanultunk. A mai órán egy olyan élőlényre fogunk rátérni, ami bennünket közelebbről érdekel. Ez az élőlény az *ember*, akiről mindannyian bizonyára sokat hallottatok már, s némelyiktek a felhőketrec mögül biztosan látott is már embert. Ez az ember nevű élőlény a mi számunkra azért olyan érdekes, mert mint ahogy a műveltebbek közületek bizonyára tudják is, az angyaltörténelem egyik legnagyobb természettudósa, Gábor arkangyal, mintegy kétezer esztendővel ezelőtt kiderítette, hogy mi, angyalok, legalábbis nagyon sokan közülünk, ettől az ember nevű élőlénytől származunk, vagyis azelőtt közönséges emberek voltunk, s csak később fejlődtünk angyallá. Az angyali tudományos körökben ez a tétel sok vita tárgyát képezte, s még ma is vannak eltérő vélemények. Most mi az emberrel fogunk foglalkozni. Mielőtt magyarázatomba kezdenék, szeretném látni, hogy mit tudtok, mit hallottatok, mit olvastatok magatoktól az emberről, hogy tulajdonképpen micsoda ő, miből lett és mi lehet belőle. Mindenki felmutathat, aki tud valamit, és aki a legjobb és legtalálóbb jellemzést tudja mondani róla, annak rögtön beírok egy nagy egyest, mintha jelesen felelt volna. Na, ha már elsőnek mutattál fel, hadd látom, mit tudsz, Arisztotelész fiam?

Arisztotelész angyal (hadarva): Az ember kétlábú tollatlan lény, úgy jött létre, hogy Zeusz kettévágta, mind a két felét útnak eresztette, s azóta férfi és nő formájában, ez a két fél keresi egymást. Egyébként négy elemből van összetéve, úgy mint föld, víz, levegő és tűz.

Tanító bácsi: Jól van, fiam, látom, hogy tudsz valami keveset. Na, Mózeske hát te, hogy látod a dolgot?

Mózes angyal: Az embert Isten teremtette, a hatodik napon, a Föld porából oly módon, hogy összegyúrta és lelket fújt bele. Azután kivette az egyik oldalbordáját, s ezzel asszonyt teremtett melléje. Később, miután megszegték tilalmát, kiüldözte őket az édenkertből, azóta szaporodnak és sokasodnak és igyekeznek pénzt keresni.

Tanító bácsi: Hogy keresik a pénzt?

Mózes angyal: Véres verejtékkel.

Tanító bácsi: Mit tudsz még?

Mózes angyal: Még azt is tudom, hogy nem szabad disznóhúst enni neki, és hogy szombaton nem fizet.

Tanító bácsi (fejét vakarja): Hát ez igaz, részben, de nem minden esetben. Na, Tamás fiam, mi az?

Tamás angyal: Az ember egy bukott angyal, aki bűnbe esett, s ezért bűnhődik a földi sártekén, míg a Gondviselés meg nem könyörül rajta, s akkor feljöhet közénk a mennyországba.

Tanító bácsi: Bravó, Tamás, ez is igaz. De azért még mindig várok valamit... No, ki tud még valami jellemzőt mondani az emberről?

Darwin angyal: Kérem, tanító bácsi, én gondolkoztam, és arra jöttem rá, hogy az ember az egyik állatnak, az úgynevezett majomnak az ivadéka.

Tanító bácsi: Remek! Te kapod az egyest! (Beírja.)

(Nagy felzúdulás az osztályban.)

Mózes angyal: Kérem, tanító bácsi, hogy lehet ez? Ilyen butaságra ő kapja a legnagyobb dicséretet? Hogy származhatna az ember a majomtól, hisz akkor nem lehetne belőle sohase angyal!

Tamás angyal: Úgy van! Destruktív beszéd! Ha ez igaz volna, akkor ebből az jönne ki, hogy mi, angyalok is végeredményben a majomtól származunk!

Tanító bácsi: Nem értitek a dolgot, gyerekek. Ennek a Darwin nevű kisangyalnak nem azért adtam egyest, mintha eltalálta volna az igazat, hanem azért, mert ő volt az első, aki annak idején, emberkorában, arra használta az eszét, amire Istentől kapta, hogy gondolkodjék vele. Hogy az ember *eredetileg* honnan származik, azt most majd úgyis el fogom magyarázni nektek - egyelőre azt állapítom meg, hogy amennyiben átmenetileg a majomtól származott, annyiban az első ember, aki már nem volt majom, hanem ember volt, nyilván csak az lehetett, aki először jött rá, hogy az ember majom volt - mint ahogy művelt és lelkes angyalnak is azt tartjuk, aki már ráeszmélt, hogy az angyal valamikor ember volt, mielőtt a mennyországba jutott.

Az Est, 1934. december 25.

ŐSZINTÉN...

Sok világmegváltó terve közt H. G. Wells - jól emlékszem - valamikor *modern bibliát* is tervezett, az Ószövetséget és Újszövetséget kiegészítő, korszerű Legújabb Testamentumot, mely az Újszövetség második évezredének utolsó éveiben (Wells mindig évezredekben számít, bár egyéni emlékezőtehetségét önmaga is csekélyli) újabb tanúságot tegyen a Világállam - a krisztusi Egy akol egy pásztor - gondolatának fejlődéséről, azóta összegyűjtött ismereteink és tanulságunk birtokában. Nem egyedül akarta megírni: a világ legkiválóbb tudósait, költőit, filozófusait szerette volna megszerezni munkatársakul, az emberi nem reprezentatív megnyilatkozásának képzelte a könyvet, s nyilván olyanféle könyvsikerről álmodozott, mint amilyen a világirodalom eddigi legnagyobb könyvsikere és példányszáma volt: a Bibliáé.

Első blickre felületesnek látszik a benyomás, ami fentieket eszembe juttatta. H. G. Wells most megjelent önéletrajza (Athenaeum-kiadás, Pálóczy Horváth fordítása) fekete kötésben és formájában megtévesztésig hasonlít azokhoz a missziós bibliakiadásokhoz, amiket önköltségi áron s ügynöki jutalék nélkül kínálnak és árusítanak angol bibliatársulatok alkalmazottai, utcán, lakásokban, még a kávéházakban is.

Vegyem jelképesnek ezt a véletlen hasonlóságot? A könyv elolvasása után úgy érzem, annak vehetem. Anélkül, hogy sejtette volna (ő maga kétségbeesetten kapálózna a feltevés ellen), H. G. Wells azzal, hogy megírta testi és szellemi pályafutásának történetét s a kort, amelyben ez a történet lezajlott, valahogy a huszadik század érett emberének biblikus *vallomását* tette meg, s ez a vallomás *éppen abban* különbözik az evangélisták vallomásától, amiben a Legújabb Testamentum különbözött volna ama másiktól. Érzelmek és indulatok, jó és rossz *szívbeli* mérlegelése, a *szív* tanúságtétele után az új ember eszén és belátásán (ahogy Wells mondja, az *agyvelő* szürkekérgén) keresztül igyekszik tanúskodni arról, ami kétezer éve történt a világon s hitet tenni a *tanulságról*, ami a tanúságban rejlik: erkölcsi imperatívuszt állítani az utódok elé, újabb évezredek használatára.

*

Műfajában és célkitűzéseiben ugyanúgy készült ez a könyv is, mint a híres és hírhedt önvallomások: szándéka az, ami Rousseau-é volt, vagy akár Aquinói Tamásé. *Őszintén*, önáltatás nélkül, elhajítva a hiúság keserves ballasztját szabad folyást engedni emlékeinknek, melyeknek határa az „arasznyi lét" - önelemzés, tiszta, minden mellékes szándéktól felszabadult beszámolás arról, ami *történt*, maga a puszta Tény.

De milyen más ez az őszinteség, mint amilyen a Rousseau-é volt! Rousseau mintegy *felfedezi* az őszinteséget, s műve nem is egyéb, két kötetén át, mint a felfedezés mámorában és eksztázisában vonagló önelégültség - el van ragadtatva attól, hogy ő őszinte, s végre úgy érzed, soha még hiúbb, „beképzeltebb" íróval nem volt dolgod, őszintesége dicsekvéssé válik, a legnevetségesebb emberi gyarlósággá, amit úgy írtam körül egyszer: „bevallani hibáinkat sok embernél egyértelmű a hibáinkkal való hencegéssel". Wells nem áltatja magát ilyen felületes módon. Nagyon is jól ismeri az elemző lélektan *objektív* felfedezéseit, melyeknek egybevetésével a modern ember lassankint ráeszmél, hogy őszinteség és valóságállítás nem azonos fogalmak: hogy aki őszintén beszél, még nem mond okvetlenül igazat, s az önmagukba mélyedés csak akkor emel ki lelkünkből megbízható adatokat, ha agyvelőnk a fúrógép és lencse, ami ezt a munkát végzi, megfelelő felkészültséggel, tiszta és gondosan átvizsgált állapotban lát hozzá - őszintének lenni nem olyan könnyű dolog, mint ahogy a „józan ész" boldog együgyűi hiszik: rengeteg munka, tanulás, tapasztalat, finom, csaknem kitapinthatatlan különbségek és hasonlóságok felismerésének beidegzése kell hozzá, hogy óriási vargabetűvel a végén eljussunk ama *legtávolabbi* tartományba, amiből egykor elindultunk, s amelyről aztán nem dicsekedve és gőgösen, de habozva s nagy alázattal meg merjük kockáztatni a *feltevést*: „nos, körülbelül ez vagyok *én*".

Legalább hetvenévesnek kell lenni hozzá. Amikor már inkább így hangzik a vallomás: „ez *voltam* én".

*

Ami a habozást és félelmet illeti, Wells *őszintén* vallja a művész módszerének e legnagyobb erényeit az ő természetének legnagyobb hibájául. Tudósokkal vitázik önmagáról, mintha az a feladat, hogy tárgyilagos *képet* adjon egyéniségéről: Jungot emlegeti és Freudot, s egészen komolyan belemegy az Ödipusz-komplexum cáfolatába, gyermekkori emlékeivel érvel, pillanatig se hiszi, hogy másféle, *különb* ember lévén a középszerűnél, ezek az emlékek kivételként erősíthetnék a szabályt. Semmitől se áll távolabb, mint a múlt század beteges *Zseni-kultuszától*: lehet, hogy általában se hisz a lángész létezésében, de hogy magát nem tartja annak, az bizonyos. Ebben tipikusan angol, rokona Shaw-nak, aki csak *fokozati* különbségeket koncedál ember és ember közt, s önmagát abban és azért tartja csak kivételes és egyedülálló lénynek, mert ő az egyetlen normális az abnormisok közt: az egyetlen közönséges, rendes, majdhogy azt nem mondtam, az egyeden tucatember a világon.

Wells a maga élettörténetét „egy agyvelő s a világ érintkezésének" nevezi.

*

Mi teszi olyan hallatlanul érdekessé, mi az, amiből szinte páratlanul időszerűnek, korszerűnek érezzük? Nyilván nemcsak az anyag, a felhalmozott tartalom, az a szorgalom, amivel korunk vezető problémáit csaknem kivétel nélkül felsorakoztatja, s nem is maga a véletlen, hogy jóban és rosszban kortársunk volt, velünk él, velünk szenvedett, csüggedett és rajongott, hitt és kiábrándult. A *módszerben*, a formában, *az írás céljának szemléletében* van itt valami, ami

éppen azért örök érvényű, mert új, mert *fejlődést* és gazdagodást jelent a régi formákhoz és szemléletekhez viszonyítva.

Ez a könyv *regény*, de nem a régi értelemben, nem azért, mintha *regényes* elemekkel dolgozna, ellenkezően azért regény, amiért Wells képzelt hősökről írt könyvei viszont egyebek, mint valódi életrajzok.

Az olvasó emlékezzen ezekre a „regényekre". A „regénynek" mint műfajnak régi fogalmazása nem illik rájuk, de nyilvánvaló, hogy inkább a régi fogalmazásban van a hiba, s nem Britling és Clissold történetének regényszerűségében. Wells nem rombolta le, csak kitágította és betöltötte a műfajban adott lehetőségeket, mégpedig nagyon egyszerűen. Tételbe foglalva körülbelül így hangzana regényírói hitvallása: a régiek úgy írták le hőseiket, ahogy láthatók és tapasztalhatók, s azt mondták: íme, az ember. Ez tévedés volt. Az ember nemcsak az, ahogy jár és cselekszik, érez és vágyik és akar - az ember az is, ahogy vélekedik, amit tud és tanult, ahogy reagál életre, gondolatokra, ahogy „nézetek" alakulnak ki benne, életről, gondolatokról, emberekről, magáról a szerzőről, aki őt írta.

Az álmainkban szereplő, képzeletünk által alkotott figurákkal éppen úgy vitatkozhatunk, megegyezhetünk velük, vagy ellent mondhatunk nekik, mintha elevenek volnának. Istennel is vitatkozunk, pedig ő teremtett bennünket, s a Biblia szerint Isten vitába is száll velünk néha. Wells regényhőseinek megvan a véleményük Wellsről is, miután az ő korában éltek - s életnagyságban a szereplő elevenek, Shaw és Huxley és Chesterton s a többiek mind, csak a róluk szóló adatok ellenőrizhető voltánál fogva különböznek a regényhősöktől, különben nem.

*

Költő? Vagy „csak" író? Nem tudom. Bizonyos körökben nem tartják költőnek azt, aki gondolkodik és vélekedik: szerintük a költőnek csak „szíve" lehet, amit az ész, ez a rákdaganat, elektelenítene - a költészet „meleg" dolog, a gondolat „hideg", s Wells nem több, mint egy magasabb rendű néptanító. Azt hiszem, hogy ez a megkülönböztetés hamis fogalmakból indul ki, sok ostobaság és tévedés forrása. Kevés olyan „költői" és „meleg" sort olvastam, mint Wells rezüméjét. „Nem tudom, lesz-e mérleg, amivel meg lehet mérni azt a terhet, ami az életem volt."

Stílusa a legtökéletesebb stílus eszményét igyekszik megközelíteni - azt, ahol nincs különbség forma, tartalom közt.

Színházi Élet, 1934. 51. sz.

A JUBILÁLÓ *BŰVÖS SZÉK*
(Szerző vallomása)

Hogy is szokták ilyenkor mondani? Örömmel teszek eleget a szerkesztő unszolásának...

Így szokták kezdeni, s talán magam is így kezdeném, ha nem a *Bűvös szék*-ről volna szó, hanem valami más művemről. Ezzel a furcsa egyfelvonásossal kapcsolatban ha nem is erkölcstelennek, mindenesetre stílszerűtlennek érzem az affektáló pózt.

Megmondom hát őszintén, mintha benne ülnék: magam ajánlottam fel, hogy a *Bűvös szék* első bemutatójának huszadik évfordulóján elmeséljem a valamikor híres, ma inkább hírhedt kabarétréfa keletkezésének történetét s emlékeimet, amik hozzá fűznek.

Előbb azonban gyengébbek s azok kedvéért, akik ma huszonöt évesek (én is annyi voltam, mikor a *Bűvös szék*-et írtam), két szóban felvilágosítást kell adnom: a *Bűvös szék* című egyfelvonásos kabarétréfa tárgya és trükkje maga a címszerepet játszó *bűvös szék*, egy félreismert és elkeseredett lángész találmánya, amit bosszúból helyez el a szabadalmi ügyekkel foglalkozó államtitkár szobájában. Aki beleül ebbe a székbe, s addig, amíg benne ül, szóról szóra elmondja azt, amire gondol, gátlás és félelem nélkül kifecsegi legtitkosabb véleményét, azokat a pongyola szavakat, amik társalgás közben szokták bennük párhuzamosan kísérni az udvarias szólamokat (lásd: *„Én" és „énem"* című értekezésem) - kimondja, *csakis* ezeket, hogy aztán, mikor feláll a székből, elfelejtve, amit beszélt (s abban a hitben, hogy folytatta az előbbi társalgást), ő maga csodálkozik legjobban a hatáson, amit őszintesége kiváltott. Az ellentét beszéd és *belső beszéd* (őszinte gondolat) közt leggroteszkebbül és legfurcsábban akkor hat, ha a szerencsétlen, mit sem sejtő áldozat egy *elkezdett* mondat *közben* ül bele a székbe: e mondat második fele ilyenkor váratlan ellentmondásba kerül az elejével: például az államtitkár hajbókolva kezdődő mondata: „ó, kegyelmes uram, mit mondjak? ezt a beszédet a parlamentben, ez több még annál is, amit legnagyobb rajongóid várhattak tőled... ez a beszéd... nem találok méltó szavakat... ez a beszéd *(beleül a székbe)* a leggonoszabb baromság, ami valaha felelős államférfi szájából kiböffent."

A tréfában persze mulatságos bonyodalmak keletkeznek a bűvös szék kaján ötletéből: csaknem kitör a forradalom, s csak a feltalálónak, Géniusz mesternek közbelépése akadályozza meg, hogy a komédiából tragédia támadjon.

Húsz évvel ezelőtt a mai Belvárosi Színház (Modern Színpad volt a neve) mutatta be először a *Bűvös szék*-et, Bárdos Artúr rendezésében. Igen nagy sikere volt, a színészek (Boross, Kökény s az akkori ragyogó elitgárdája annak a kabaréfénykornak, amikor büszkébb volt az író, s nagyobb erkölcsi sikernek számított, ha kabarében volt sikere, mintha a Nemzeti Színház fogadta volna el darabját) nagyszerűek voltak - jól emlékszem, magam is az oldalamat fogtam a mókákon -, a közönség pedig, a hátsó üléseken, felágaskodott, úgy meredt a színpadra, valahányszor a szereplők valamelyike a bűvös szék felé közeledett.

Vagy százhússzor játszották egyfolytában: később sokszor felújították, s a műkedvelőknek ma is egyik kedves műsordarabja a *Bűvös szék*. Fordításban Európa minden nagyobb városában sikerrel „futott" a *Magischer Stuhl*, a *Magic seat* és a *Chaise magique*. Szépen kerestem vele évekig, aztán egy összegben átruháztam Marton Sándorra az értékesítés jogát: azóta nála kapható, copyright. Önzetlenül említettem ezt meg, mert számomra már nem jelent jövedelmet. Maga a téma egyébként, különféle változatban azóta több egyfelvonásosban, operettben, sok vígjátékban felbukkant: egyszer pereltem is szerzői ötlet eltulajdonításáért, egy európai sikerű operettcéget, sajnos, eredmény nélkül: a bíróság úgy döntött, hogy *mindketten egy* közös forrásból loptuk a témát. Évek múlva derült ki, hogy ez a „közös" forrás maga a „bűvös szék" volt, egy színházak számára készült kiadás, amin véletlenül nem szerepelt a nevem. Különben gyakran kísért bennem, még ma is, a rögeszme, hogy O'Neill híres *Különös közjáték*-ának egyik színpadi trükkje, a varázsos reflektorfényben elmondott *kísérőgondolat*, talán szintén nem született volna meg, ha bármily távoli és közvetett vonatkozásban nem inspirálja a szerzőt a *Bűvös szék* ötlete.

Különleges darabocskám eddigi pályafutásával meg vagyok elégedve. Úgy látszik, van benne valami időálló. Főként az alapötleteiben, de talán a formájában is. Molnár Ferenc egyszer mint önmagam ellen elkövetett bűnnel vádolt meg azzal, hogy ilyen eredeti és jó témát egyfelvonásosban kótyavetyéltem el; mint háromfelvonásos darabbal világsikerem lehetett volna vele, sok pénzt kerestem volna. Meglehet. Mégis, azt hiszem, tulajdon érdekeimen túl, dramaturgiai szempontból a helyes műfajt választottam. A gondolat s az általános, szatirikus

mondanivaló - ha van benne - ebben a rövid formában könnyebben emészthető s jegyezhető meg. Úgy látszik, meg is jegyezték, nemcsak azok a kül- és belföldi kabarészerzők, akik valamilyen formában felfőzték, abban a naiv hitben, hogy az eredetit bizonyára elfelejtette már a közönség. A közönség nem felejtette el, legalábbis azt nem, ami belőle fontos: a gondolatot. A *Bűvös szék* szállóigévé lett, bizonyos értelemben - akadnak, akik nem is tudnak a darabról magáról, vagy nem tudják, hogy erről a darabról van szó, mégis idézik, ha az önkéntelenül kibökött őszinteséget akarják jellemezni, „talán a bűvös székben ülsz", vagy „nem ezt mondanád, ha a bűvös székben ülnél", vagy „mit mondana az illető a bűvös székben?"

Most, a húszéves évforduló napján, hálásan kínálkozna az alkalom felhasználni tulajdon ötletemet, s mint gyakorló humorista valami játékfélét eszelni ki, alkalmazva a bűvös szék legendáját a húsz év óta megváltozott viszonyokra: megírni, ki mit mondana *ma*, ha beleülne a bűvös székbe. Torzképet is írhatnék az eredeti *Bűvös szék*-ről, de őszintén bevallom, semmi csúfolnivalót nem látok benne: különben is torzítani és csúfolni csak *komoly képet* lehet, hogy ne mondjam, *nagyképet* - a *Bűvös szék*-ben pedig semmi nagyképűséget nem érzek. (Így érvényesül két régi tantételem: az egyik, hogy humorban nem ismerek tréfát, a másik, hogy egy viccet nem lehet semmiképpen sem viccesen elmondani.)

Nem, nem, hagyjuk ezt - ne ültessük bele, még gondolatban sem, a kor kedvenceit az eredeti bűvös székbe. Mit érne vele az olvasó? Tegyük fel, megismerném, hogy *véleményem* szerint ezt vagy azt mondaná a bűvös székben Gömbös vagy Mussolini - ezt vagy azt bökné ki Greta Garbó, Chaplin, Shaw Bernát -, ugyan mit tudna meg az olvasó? Legfeljebb annyit, hogy az én őszinte véleményem szerint ezeknek a hölgyeknek és uraknak ez meg ez az őszinte véleménye - s ezt is csak akkor, ha feltesszük, hogy van ilyen varázslatos alkalmatosság, márpedig, őszintén szólva, nincsen. Múlt héten, egy komoly törvényszéki tárgyalással kapcsolatban, körkérdést intézett a *Színházi Élet* néhányunkhoz, megtudni, mint vélekedünk az *őszinteség szérumáról*, amit az orvosok állítólag feltaláltak, s amivel makacs bűnösöket akarnak vallomásra bírni. Azt feleltem, hogy az ostobák őszinteségére nem vagyok kíváncsi: az ő „gondolatai"-kat amúgy is kitalálom, következtetés útján - az okosak pedig úgyis elmondják, mert nincs mit rejteniök rajta. Minden véleményből, ami embertársunkról szól, úgyis két dolog derül ki: a magunk egyénisége s a másiké, akiről vélekedünk: minden jellemzés egyformán jellemző arra, aki adja, s arra, akiről szól. Ezt neveztem egyszer a lelkek relativitásának.

A modern lélekbúvárok különben is tagadják az *abszolút* őszinteség képességét - szerintük *magunkhoz* se vagyunk őszinték, minden nézetünket, véleményünket, ítéletünket, egész világfelfogásunkat (ítéleteink módszerét) előre meghatározza valami külső vagy belső életérdek.

Mindezekről arra a következtetésre jutottam, hogy van valami, ami a legmesszebbmenő őszinteségnél is sokkal izgalmasabb, érdekesebb, tanulságosabb: és ez a valami a *hazugság*. Persze, az a bizonyos, amiről a költő azt mondja: „úgy hazudj, hogy rajt ne kapjanak" - *ha* már a tökéletes őszinteségről le kell mondanunk, tulajdon lelki berendezésünk akadályoz meg benne, legalább tanuljunk meg szépen hazudni.

Az én eszményképem a cigány, aki a felszólításra, „cigány, hazudj valamit, kapsz egy pengőt", gondolkodás nélkül feleli, „kettőt tetszett kérem ígérni".

Tőlem is egyet kérdeztek, kettőt feleltem.

Hagyjuk az őszinteséget a legvégére, amikor már kifogytunk minden mondanivalónkból.

Grätzer mesternek a maga remek rejtvényrovatában van egy kedves játéka, képet vagy szöveget közöl, s az olvasónak ki kell találni, *mi az ügyesen elrejtett hazugság* a képen vagy a szövegben?

A *Bűvös szék* jubileuma alkalmából magam is egy képet nyújtok át olvasóimnak.

Képzeljék el, hogy az önmagát ünneplő szerző ezen az évfordulón mint pièce de resistance-a egy jólsikerült mókának, maga is beleül tulajdon találmányába, hogy kimondja azután a végső őszinteséget.

Behunyom a szemem, s erősen elképzelem a dolgot. Már ülök is mint szerző a székben - s megálló tollam mintegy eleven valaki, jobbik énem, önmagamat figyelő alteregóm, mohón figyeli, mit mondok, hogy rögtön jegyezze...

Jegyezd hát, tollam, ellenőrző vizsgálóbírám...

Hm... hm... tessék?... Beszéljek?

Mit mondjak?... Nincs semmi mondanivalóm... Nincs véleményem e pillanatban, se világról, se emberekről, se önmagamról...

Szeretném magam nagyon jól érezni...

Fáradt vagyok... Szeretnék gondolat nélkül bámészkodni ki az ablakon, a szép kilátású szanatórium halljában, ahol ezt írom... Szeretnék belesüppedni a laticel párnába, amin ülök, és nem felelni kérdésekre... Szeretnék jó teát inni, és egy aromás cigarettát elszívni... Szeretném abbahagyni ezt a megemlékezést...

Nos, hol a hazugság?

Ne törjék a fejüket.

Ezúttal maga a *Bűvös szék* ült bele a bűvös székbe, és bevallotta az igazat: hogy őt nem érdeklik azok, akik beleülnek, csak a reklám, amit kedvenc párnájának, a laticelnek csinált, önzetlenül és igazán a legőszintébb meggyőződéssel. Ez a legtökéletesebb igazság a *Bűvös szék*-ügyben!

Színházi Élet, 1934. 52. sz.

SZILVESZTERI KIÁRUSÍTÁS
Témaleltár a noteszemből

Babonámmá lett, hogy nem jó az új esztendőbe átvinni az óesztendő termékeit. Ez az egész szilveszteri móka, lélektanilag úgyse más, mint egy nagyobbszabású „holnap újrakezdem az életet" illúzió, az újjászületés önáltatása, adjuk hát meg a módját a vallásos szertartásoknak, és áhítatosabb üzleti szertartással: csináljunk mérleget. Átlapozom témanoteszemet, szerény kis boltom naplóját, az egymás hegyén-hátán botladozó jegyzettömeget, ahol még együtt szerepel bevétel és kiadás, az előbbi a napközben felbukkanó témalehetőségek lerögzítése ceruzával és tollal úgy, ahogy utcán, villamoson, kávéházban jelentkeztek, nyersen és céltalanul, egyelőre azt se árulva el, hogy cikk vagy novella, vagy regény, vagy darab magvacskáit rejtegetik - utóbbi néhány áthúzó-vonás, piros ceruzával, jelezve, hogy ezt a témát megírtam. Kétharmada nincs áthúzva, most átfutok az egészen, nem óhajtom a jövő évi leltárba felvenni az anyagot - becsületes kereskedő várja meg, mit hoz az új év divatja, ne sózzon rá vevőjére tavalyi árut. Mint tavaly is, van szerencsém tehát nagyra becsült klienseimnek tudomására hozni, hogy alábbi ötletek és gondolatfoszlányok ezennel kiárusíttatnak, minden elfogadható áron, esetleg ingyen: akinek kedve van hozzá, csináljon belőlük verset, cikket, regényt, darabot, életbölcseletet, üzleti elvet, kedvet és hitet a jövőhöz, a múltak ítéleteit, tanulságot és biztatást. Copyright by Mezők Lilioma, végeladás, nincs maradás, hadd menjen rá a ráadás, tessék besétálni.

*

A magántulajdon fogalmának új meghatározása. (Óriási elvi tanulmány, két részben, a Buffon-Fourier-Marx-féle múlt századi felfogás gyakorlati tanulságainak levonása után, egyrészt annak a még nem eléggé átgondolt ténynek tudományos feldolgozásával, mely szerint minden vagyon - akár egyéni, akár közületi, akár nemzeti - tulajdonjellege, tekintettel a létért való harcban álló világra, egyenes arányban áll azzal az erővel, amivel meg tudom védelmezni - másrészt kiindulva az emberi lélek természetéből, ugyanennek a megismerésnek alkalmazása átvitt értelemben, értelmi, érzelmi és erkölcsi területre.) Csak az a tied, amiről senki se tud.

Péter cár és fia, Alekszej. (Novella.) Péter cár halálra korbácsolja szelíd lelkű fiát, Alekszejt, szeretetből és részvétből, mert nem tudja elviselni a gondolatot, hogy imádott fiacskáját ellenfelei tegyék tönkre, akikkel szemben nem képes majd megállni a helyét. Vesd össze: családirtó paraszt, akinek elvitték utolsó tehenét. Királyt és koldust az Ismeretlen Gyilkostól való ugyanaz a félelem és rémület teszi azoknak gyilkosává, akikért életüket is szívesen feláldoznák.

Etika kicsinyítő formája: etikett.

Könyvnap és gondviselés. Őrült szárazság volt három héten át, az egész gabona elszáradt. Végre zuhogni kezdett az eső: pont a könyvnapon, az írók leégtek, a könyvek eláztak. Egyszerre ment tönkre a testi és lelki táplálék.

Panoptikum. A borzalomkamrában rémes gyilkosságok, kifordult belek, levágott fejek. Jobban megfélemlítenek, mint ugyanezek a dolgok a valóságban (riporterkoromban sok effélét láttam, a „tett színhelyén"). Ennek az az oka, hogy a test szörnyű tragédiájának nyomait a valóságban igyekszünk minél hamarabb eltakarítani, itt pedig megörökítették a dolgot. Nagy különbség. Vesd össze: egy kitűnő művészi leírás a Grève téri kivégzésekről nagyobb hatással volt rám, mint a valódi kivégzések.

Kint a farkas, bent a bárány. Verstéma. Pósa bácsi modorában, a külvilágról és a lélek (a költő lelkének) belvilágáról. Sose lehet biztosan tudni, vajon *csakugyan* kívül van-e a farkas és belül a bárány, vagy megfordítva: úgy látszik, éppen úgy bujkálnak ki és be, egymást kergetve, az érzelmek a vágyak bűvkörén át, mint az ismert gyermekjátékban.

A kéjenc. (Novella.) Epikureista öregedő „életművész", aki egész életében - nőkkel foglalkozott. Egy napon rémes lelkibetegség támadja meg. Úgy kezdődik, hogy az utcán ballagva - ahol rendszerint a nőket nézegette, becsülgette, vetkőztette képzeletében - az egyik nőben Amerikában élő, kellemetlen vénkisasszony nővérének vonásait véli felismerni. Ettől fogva ez a kényszerképzet folyton jelentkezik, minden nőben felfedezi a hasonlóságot, vége az erotikum boldog mámorának, testvérré válik a nő, kezdődik az öregség.

Irodalomtörténet. Éppolyan megbízhatatlan, mint a fizetett sajtó.

Mit viszek magammal? Végrendelet, ahol beszámolok, részletesen, nem arról, amit *itthagyok*, hanem arról, amit *magammal viszek*.

A nevetés kialszik, filmtéma, egy szörnyű világról, amiben elfelejtettek nevetni. Egy gyerek újra felfedezi a nevetést, gyógyítani próbálják, de megfertőzi a világot.

Orvostudomány. Fontoskodó szakcikk egy rendkívül ritka betegségről, aminek gyógymódját azért nem sikerült eddig megtalálni, mert maga a betegség még nem fordult elő a klinikákon, bár jól ismerik kórokozóját és kórleírását. A végén kiderül, mi az oka ennek a furcsaságnak: a szóban forgó betegség *incubatioja* (lappangási tartama) százötven év, és így sohase tört még ki eleven emberen. Zoro Agán esetleg lehetett volna tanulmányozni a betegséget, azonban az orvostudomány szerencsétlenségére Zoro Aga véletlenül nem szenvedett ebben a betegségben.

Angol tanár. Egyetemi hallgató nyomorában angol tanári állást vállal gyermek mellett, holott egy szót se tud angolul. Kínjában kitalál egy egész új nyelvet, a fordítandó szöveg eredeti angol szavaiból.

Álláshalmozó. Udvarodban kiabáló ószeres, aki amellett köszörül is, és ablakot javít. Üres óráiban koldulással foglalkozik.

Übergott. Vallástörténelmi utópia.

Környezet. Nagy revüdráma, az *Ember tragédiája* modorában, olyanformán, hogy ami Ádámmal és Évával amott *időben* történik, egy adott térösszetevőn (Európa), az itt *térben* történik, meghatározott időben. Egy negyedóra a föld különféle helyein: Ádám és Éva mindenütt szerepel, azokkal az óriási különbségekkel, sorsban, jellemben, amivé a különféle környezet alakítja az embert.

Műfordítás. Az étkezőkocsiban odajött hozzám a főúr, hogy fizessek. Ragaszkodtam hozzá, hogy csak abban az esetben, ha előbb egy népdalt elénekel. Csodálkozására a német feliratra mutattam: *„Es wird gebeien, nur gegen N ó t a zu zahlen”*.[4]

Kiszámíthatatlan siker. Egyik legjelentékenyebb novellámnak alig volt sikere, senki se tudott róla. Mint utóbb megállapítottam, azért, mert egy olyan antológiaszerű könyvben jelent meg, amely 200 000 példányban fogyott el, viszont csupa könnyű dolog volt benne. Egy másik, kisebb fajsúlyú írásomról, ami alig 3000 példányt elért könyvemben szerepelt, mindenki tud. *Istenre* nem is a hatalma, hanem a *bölcsessége* miatt volna szükség.

Az öreg emberek sokkal érdekesebbek, mint a fiatalok, valami újat a legostobábbtól is lehet hallani. A lelkes ifjúság sokszor halálra untat spanyolviaszk-felfedezésével.

Az emberszolidaritás minimuma. Törvénycikkbe kellene foglalni végre, hogy nemcsak az gyilkos, aki megöl, hanem az is, aki pusztulni hagy.

„Dolgozik, mint egy marha.” Az a kérdés: *úgy* vagy *annyit*?

Haldokló hit. Ahelyett, hogy szeretnénk, „jellemezzük” egymást. Holott minden jellemzés viszonylagos: arra éppoly jellemző, aki adja, mint akiről szól.

Bosszú. Ők hivatalba jártak, dolgukat végezték, rendszeres programot valósítottak meg, míg én daloltam és táncoltam és csúfolódtam, futottam gondolatlepkék után. Most jön a bosszú, a számonkérés, a vizsga, az ítélet.

Nagyformájú külföldi, kisformájú magyar újságok. Mi *lapozgatunk*, ők *olvasnak*. Vesd össze: Magyarországon nem vesznek könyvet, de *eladni* lehet.

Humor = túl éles igazság.

Hogylétellenőrző. A kérdésre „hogy vagy?” egzakt választ csak úgy adhatnék, ha tudnám azt a sokféle rám vonatkozó adatot, amire adott pillanatban jó vagy rossz hangulatra adnak okot. Hogylétellenőrző hivatalra volna szükség, ahol állandóan számon tartják ezeket az adatokat, s kívánatra közlik, hogy most pluszban (jókedv) vagy mínuszban (rosszkedv) áll a mérlegem.

Láthatatlan börtön. Tulajdon énem, amit mindenüvé magammal viszek.

Pesti Napló, 1934. december 30.

[4] Szóvicc. „Kéretik csak számla ellenében fizetni.” Note = számla. Nota nyilván sajtóhiba.

ÍGY ÍRTOK TI

VALLOMÁS
A „Még mindig így írtok ti” alkalmából

Nem szeretem ezeket a révetegen tűnődő „szerény és igénytelen” visszatekintéseket, „őszinte vallomásokat”, amik véletlenül pont egy új könyv piacradobásával kapcsolatban sóhajtják bele, lehetőleg nagy példányszámban, szemérmes titkukat a reklámcikkek és kommünikék hangversenyébe. A mikrofon előtt ne suttogjon tétova szavakat az író, aki nagyon jól tudja, hogy suttogását bömböléssé alakítja a hangszóró. Minden megnyilatkozásnak, a legszubjektívebbnek is, megvan a maga szigorú műfaja, amit a tárgy követel, de ez a „vallomás” álműfaj, s ha eddig nem írtam karikatúrát róla, a jövőben nem szeretném ezt a torzképet a tükörből rajzolni meg.

Egyébként - s éppen ezt szeretném bejelenteni - úgy érzem, a „Még mindig így írtok ti”-val be is fejeztem ezt a sorozatot, a torzképrajzoláshoz hiányzik bennem a régi kedv. Modell még akadna, bőviben, ha nem is maguk az írók (a nagyon egyéni jelenség, mint amilyenek az Ady- és Szomory-félék nálunk, a Meyrinck- és Rilke-félék odakünt, kiveszőben vannak), de a műfajok világában. Ám elmerengve új könyvem jellemző címén, rájöttem, miért hat vissza rám ez a cím oly mélabús utórezgéssel: számomra nem az a feltűnő, hogy az írók, kiket egykor hetykén és vitézül szurkáltam, még mindig így írnak, nem szégyellték el magukat a jól sikerült torzképtől (nyilván Kosztolányinak van igaza, az írói modor, még ha modorosságnak hat is, éppoly végzetesen fejezi ki a lelki arcot, mint orr és fül és szem a testit: nem lehet rajta változtatni) - hanem az, hogy én még mindig piszkálom őket ezért, dorgálom őket, mintha tehetnének róla. Végeredményben a torzító hajlandóság is beállítás kérdése, s a görbe tükörre legalább olyan jellemző a görbeség, mint a görbe orra, amit esetleg éppen ő egyenesít ki, megcsalva a világot, ugyanakkor görbének mutatva az egyenest! Shaw ugyan azt állítja, hogy a szatirikus lát jól, s véleménye csak azért különálló, mert a többiek rosszul látnak, s ha az optika törvényeit tekintetbe vesszük, van is ebben valami (az *egylencsés*, közönséges szerkezet megfordítja a virtuális képet, hogy *visszafordítsuk* természetes helyzetébe, ahhoz dupla lencse kell), de a gyakorlatban, s ezt tapasztalatból tudom, a torzítás is modorossá válhatik, ha a látnoki inspiráció ritka, szerencsés pillanatát bevárni nem lévén módjában, az író mesterségszerűen kezdi gyártani a véletlenül sikeresnek bizonyult műfajt. S van még egy másik veszély is. A valódi torzképrajzolók jól tudják, hogy rajzolás közben önkéntelenül *grimaszt* vágnak, s ha a friss torzt elemezzük, kiderül, hogy vonásaikkal utánozni próbálják a modell furcsa fizimiskáját, ami *néha* oly természetes - ez a tökéletes, szinte színészi *beleélés* egy másik ember testi és lelki mivoltába, ez a természetellenes erőfeszítés egyike az áldozatoknak, amiket a jól sikerült alkotás megkövetel, csakúgy, mint a színészetben: s a színész és a bohóc jól tudják, hogy tulajdon, polgári magánhasználatra szánt arcuknak nem használ kozmetikai szempontból ez az erőfeszítés. Emlékszem, egyszer magam is megdöbbentem, elolvasván egyik karikatúrámat - hogy a csudába, hiszen ezt *nem én írtam!*, ezt *ő* írta, az illető író, *az én kezemmel!*, nagyon is közel engedtem magamhoz, szállást adtam neki tulajdon lelkemben, neki és másoknak, sokaknak, a vége az lesz, hogy kitúrják szállásából azt az írót, aki náluk régebben lakott benne, együtt született ezzel a lélekkel, ott szunnyadt, mielőtt bármelyiket ismertem volna...

Nem, nem, elég volt ebből. Ha nem is váltottam be a hencegő ígéretet, amit húszéves fejjel egy versben („Hangversenyen”, Nyugat, 1909) s ugyanakkor az „Így írtok ti” első kiadásának előszavában rikoltottam el nagy szemtelenül: a reményt, hogy a negyvenöt éves író *kezdhet*

még valamit, nem adom fel, kétségbe kellene esni különben. Ami ezeket a torzképeket illeti, úgy hiszem, elvégezték hivatásukat az irodalomban, s ha az irodalom az, amit mi értettünk benne, nem pusztul el, talán magával viszi mint hasznos kuriózumot e torzképek emlékeit is, a jövőbe: egy vidéki tanár, minap, örömmel újságolta nekem, hogy a stilisztikaórákon szép sikerrel mutatta be a fiúknak néhány „Így írtok ti"-mat elrettentő például, örök művészi törvény igazolására. Kosztolányi megszégyenítően okos s a dolog *lényegét* szinte tudósan egzakt érvénnyel kimerítő kis tanulmányában *számomra* is felfedezte és világossá tette, hogy ebben a játékban mi a komoly, hogy e humorban mi az, ami nem tréfadolog. Amit hivatalos kritikusi minőségem gyöngeségéről s túlzott elnézésemről beszél, bármily meglepő volt számomra ennek az elemzésnek eredménye, kénytelen vagyok igazat adni neki: valóban, ha művészetről volt szó, az én szememben már a *minimum* csodának számított, a *nemművészet* jelenségeihez képest - a kontárt is hajlandó voltam többre becsülni a közönséges filiszternél, akit az egész nem érdekel. Alig van hozzátennivalóm mindahhoz, amit Kosztolányi mond - s ami van, az se ellentmondás, csak kiegészítés.

Ez a kiegészítés a műfaj megszületésének feltételeire vonatkozik. Ő az „irodalmi környezet", a született betűszimat, a családi hagyományok őstalajára hivatkozik: az örök kamasznak minden felnőttes *formaság* (formanyelv, műfaj kötöttség, modor) ellen irányuló nyelvöltögető lázadását érzi e fintorokban. Szeretném kitágítani, általánosabbá, e kereteket abban az irányban, amely felé Babits és Kárpáti Aurél hozzászólása mutat.

Nem is a kamaszról - a kisgyerekről van szó: az iskolásgyerekről kezdettől fogva.

Ezt a gyermeket felejtjük el foglalkozásunk, becsvágyunk, életprogramunk kialakult börtönében, s ez a börtön az, amit „kiforrott stílusnak" nevezünk el, holott egyszerűen az történik, hogy ez a börtön rákényszeríti, beidomítja értelmünket, érzelmünket és képzeletünket az érdeklődésnek egy magunkra erőszakolt, látszólag logikusan összefüggő rendjére, amiről idővel elhisszük, hogy természetes módon függenek össze, holott az egyetlen vonás, ami egybetartja őket, éppen az életérdek és becsvágy. Ha történetesen bankhivatalnokok vagyunk, elhitetjük magunkkal, hogy bennünket nem érdekel a gyufagyártás és Szemirámisz függőkertje - a rovarkutató számára a csillagos űr, a tejút és a távoli ködfoltok világa zavaros valamivé válik idővel, amit a csillagász kollégának osztottak ki, az ő reszortja, nem is érti, hogy lehet ilyen csekélységgel foglalkozni egy életen át a végtelen világ helyett, mely egy cserebogár körmében fellelhető.

De az iskolásgyerek számára, nem is a gimnazista, az *elemista* számára a végtelen tér végtelen világa *hozzáférhetőnek* látszik, mert végtelen hosszúnak látja az életet. Hatezer évre rendezkedik be, legalább annyira, mint az emberi kultúra életkora.

Egyszer egy hatéves kisfiúnak magyaráztam az életkorokat. Elmondtam neki, hogy az ember előbb csecsemő, aztán kisfiú, kamasz, férfi, meglett ember, öreg ember, aggastyán. Figyelmesen hallgatott végig, aztán gúnyos fölénnyel emelte fel az ujját: „Hohó! Egyet kihagytál." Csodálkoztam. „Mit hagytam ki?" „Hát - villanyszerelő!" „Villanyszerelő?" „Hát persze. Közben az ember villanyszerelő is lesz."

A válasz megdöbbentő, de mennyire igaz, a gyermek szempontjából! Az *egész* ember, a *tökéletes* ember szempontjából, akinek indulunk a hatéves korunkban, villanyszerelőnek lenni nem foglalkozás, hanem életkor - vagy nem éreztétek soha, mint ez a gyermek, hogy *mindennek* kellett volna lenni, *mindent* meg kellett volna próbálni, *mindent* kellett volna tudni ahhoz, hogy úgy haljunk meg: íme, éltem és ismertem az életet.

Ha már író lettem - ezek a torzképek talán ebből a kíváncsiságból születtek -, milyen érzés lehet Szomorynak, Kosztolányinak, Babitsnak, Shawnak, Zolának, Pirandellónak lenni - *s tudnék-e* lenni, ha akarnék?

Valaki egyszer azt mondta: irigység is van a gúnyolódó lelkében, nem csak megvetés és erkölcsi harag.

Ez talán túlzás.

De abban biztos vagyok, hogy legjobb karikatúráimat azokról a szerzőkről írtam, akiket a legjobban szerettem.

Nyugat, 1933.

ÍGY ÍRTOK TI KARINTHY FRIGYES!

Jamboree
vagy a
Nevető bölcs,
avagy
Feltaláltam a szabadalmazható humor legszebb példáit,
illetőleg
vakard meg a Tyúkszemirtót, és előtted áll a Rákbetegség legyőzője

Megjegyzem, Atyáink szerint előbb volt a nagy Humorista, abból lett a nagy Bölcs. A kacsalábon mozgó Természetes Nagy Nevetés, aki saját kacsáján járt.

Két kacsája volt, egy rövid kacsa és egy hosszú kacsa.

Ha rövid volt a kacsája, megtoldotta egy kiskátéval, (Ödipusz-komplexum plusz Miki egér.)

Mondd meg, ki a kedvenc humoristád, és megmondom, melyik évben születtél (Minderwertigkeitskomplex).

Demosthenes 3 olynthosi beszédével felrázta Athént, sajnos, elkésett vele, de hogy kiköszörülje a csorbát, megkötötte a plutokratészi békét, ez azonban nem fontos, mert nátha kínozta hetek óta a hitcikkely jegyében.

Csizmadia és kéjgáz, vagyis írj értelmeset és betörik a fejed. Az emberek járatlanok a lexikonkezelésben, ha imponálni akarsz nekik, hordj össze tücsköt, bogarat. Üsd bele az orrod mindenbe.

Üsd nem apád! (Féltékenység az Apára.) Alapsérelem. (Vesd össze Apa. Papa. Pápa.)

*

Sőt. Egy kicsit tiltakoznom kell a nevető bölcs elnevezés ellen. Mondjuk inkább lángelme vagyok. Ehhez se ragaszkodom, de nem jut nagyobb dolog Magamról eszembe.

Rajong értem a város, de én gyűlölöm. Egy esetben hajlandó vagyok kibékülni mindenkivel: rajongj értem, és én megértelek.

Fizessen elő, és én megértem. (Bölcsesség.)

Nem értem meg, hogy nem fizettek elő összes műveimre. Pedig *megértem* a pénzt. (Humorizmus.)

Ha Coriolanus megsérthette Rómát, én is megsérthetem Pestet.

Gőgjében megsértett hős vagyok.

Coriolanus. Cori.

*

Freud egy csapásra népszerűvé tette az Apára való féltékenykedés gondolatát. Egy csapásra ment a dolog.

Kotkodács, kotkodács, mindennapra egy csapás.

Jók voltak még: szektákrabomlás, humanizmus, lélekelemzés, szaktudás, kicsiny régi sérelem.

Végy egy adag Ödipusz-komplexumot, adj hozzá két gramm Szentírást, hígítsd meg egy kis lélekelemzéssel, csapj hozzá ilyen szavakat: ortodox freudizmus, rázd össze, és könnyen elterjedhet rólad, hogy te vagy a Nagy Tan hirdetője.

Ödipusz azt mondja: Kösd fel Atyádat...

Kösd fel atyádat és anyádat, hogy hosszú életű lehess a földön. (Alapsérelem.)

*

Nincs más célom, mint az emberiség feljavítása.

Nincs más célom, mint Freudot jó irányba terelni.

Úttörő vagyok, nem tehetek róla. Töröm az utat. Töröm a fejemet az úttörésen.

Kénytelen vagyok megelégedni avval, hogy úttörő vagyok. Tanítom az emberiséget, ahelyett hogy feltalálnék egy tyúkszemirtót, amitől milliomos lehetnék.

Mit kell nekem a millió, nem szeretem a pénzt.

Minden vagyok, aggály, gondteher, önzetlenség, egyedül üdvözítő humorista, forrása vagyok az észnek s az értelemnek, ugratok mindenkit.

Mutasd meg, kit olvasol, és megmondom ki vagy.

Ha nem engem olvasol, szemtelen vagy. Utállak.

Puszta hiúságból ragaszkodom ahhoz, hogy olvassatok.

Alapjában fontos a dolog. Én nem olvasok ugyanis senkit. De valakinek mégis kell olvasni.

Nagy s, mint Sérelem. Nagy sérelem. Kis cikk nagy sérelem. Elvem nagy sérelem, csekély haszon.

Addig jár a fejem a kútra, míg el nem törik.

Hangsúlyozom, hogy gyermeklelkem van, és hozzászólok mindenhez, amihez nem értek. Gyermekszáj. Gyermekkomplexum.

Freud. Ödipusz. Valamit hallottam harangozni.

Addig nyújtózkodjál, ameddig a takaród ér. Amit okoskodhatsz ma, ne írd meg holnapra.

Dr. Arafale-Békalen

Pesti Futár, 1933. február 1.

ÍGY ÍRTOK TI

Krumpli

(Kutyaregény)

(Kedves Szerkesztő Úr! Egy régi közmondás szerint kutyából nem lesz szalonna, a kutyazsír, másképpen kifejezve, nem *szalonnaképes*. Viszont a kutya mint társadalmi és irodalmi téma nemcsak hogy *szalon*-képessé vált, de szinte központjába került az érdeklődésnek: ma már minden jó nevű írónak van egy-két kutyaregénye, s kiadóm, aki legutóbb meglehetősen lanyhán fogadta a lelkes bejelentésem, hogy regényt akarok írni Shakespeare-ről és Edisonról, egyszeribe felélénkült és nagyobb előleget ígért, mikor közöltem vele, hogy Krumpli nevű japán dogterrier-csimpánzpuli kuvaszommal kapcsolatos megfigyeléseimet és gondolataimat egy szerény történet keretében szeretném könyvbe kögíteni. Jack Londonnak, a nagy kutyológusnak mintájára. Miután nagy művem tervének híre kiszivárgott már, és olvasóim, valamint a külföldi kiadók és ügynökök is elhalmoztak érdeklődő és sürgető leveleikkel, azt hiszem, az ön lelkes és nagy műveltségű olvasói is szívesen látják, ha a készülő kutyabaj rövid vázlatát közzéadom.)

ELSŐ FEJEZET

Krumpli megjelenik

Esteledett, a Lágymányos felől elhanyagolt és enyhén idegbajos békák csilingelése és néhány villamoskocsi üde, fanyar csaholása verődött ide, amint nyihogva siettek a kelenföldi remízistálló felé, villanyabrakra éhesen. Ezek a villamosok most fáradtak voltak, egész nap szaladgáltak, most fájós kerekeiket tapogatva, mint öregasszonyok siettek a kiérdemelt álomra hajtani ráncos, sárga peronjukat.

A költő lakása felé igyekezett. Ő is fáradt volt, szeretett volna vacsorázni, amint a házak tövében ballagott, szaglászva az ablakokból ételszagok után, friss húsok s egy reggelről megmaradt sonkacsülök képzete csavargatta a gyomrát. Egy nyári délután emléke ködlött fel benne, valahonnan Koppenhágából, ahol matrózok ettek füstölt halat a kocsma előtt, s a zöld csuprokban békés aludttejek álmodtak a tengerről, a végtelen, csillagos égről, s Newton binominális egyenletéről.

Betegen hörgött a dohánygyár ablakaiból a hangszóró, egy Beethoven-koncert utolsó foszlányait rázva ki, mint mikor szőnyeget porolnak - a sárga ívlámpák alatt kisebb csoportban kereskedők, csipkeárusok, s néhány eltévedt filozófus beszélgetett halkan, inkább csak időtöltésből. Egy szürke, kopott repülőgép döcögött át az égen, az utca közepére tompa puffanással esett le a Japánból érkezett torpedó, kinyílt, s háromnégy Mars-beli mászott elő, unatkozva, kopoltyúikat piszkálva.

Közönségesen üres, mindennapi este volt, semmi jel nem mutatta, hogy az Esemény közeledik, s még a költő állítólagos váteszi előérzete se jelezte a csodát idegeinek kipróbált szeizmográfján.

S mégis váratlanul és simán, mint ahogy az élet legnagyobb dolgai történni szoktak, egy utcasarokkal lakása előtt a költő megállt és megfordult.

Először csak egy összegubancolódott kis csomót látott, a fal tövében - a csomóból két láb, aztán egy fül emelkedett.

A költő agyában megmozdult valami. Az ősi, sok millió éves megismerés. Aztán, mintha villámcsapás érte volna.

- Ez egy kutya - állapította meg.

Mert mégiscsak költő volt a költő - egy pillanattal előbb még paprikás krumplira gondolt, s most egy pillanattal utóbb, attól a más ember számára mit sem jelentő, s szinte észrevehetetlen benyomástól, hogy egy kutyát pillantott meg, a léleknek egy rejtelmes ugrásával arra a fantasztikus következtetésre jutott, hogy ott, ahol a kutyát megpillantotta, tényleg egy kutya van.

- Egy igazi kutya - rebegte maga elé.

S még kapkodva érzések után, hogy felfogja és megértse a pillanat metafizikai jelentőségét, emberi nyomorúságában nem tudott másba kapaszkodni, mint előbbi képzetébe: a paprikás krumpliba, s kétségbeesetten próbálta megtalálni az összefüggést.

- Krumpli - mondta halkan.

A kutya a keleti szélesség és nyugati hosszúság egynegyed fokával észak-délnyugat felé fordította a fejét, s a költő még bizonytalanul, de már reménykedve sejtette, hogy a kutyalélek mennyországába mégis felhallatszott a szegényes emberugatásnak egy messze kis zöreje.

UTOLSÓ FEJEZET
Krumpli megfontolja a dolgot

A költő szemben ült Krumplival. Ebéd után volt, már leszedték az asztalt, s a költő savanyúan gondolt délutánjára, amelyben lakásügyét kell majd elintéznie, azonkívül az ebédkosztot kifizetni, s elvált felesége tartásdíjáról tárgyalni az ügyvéddel. Szegény ember volt, s a feleségtartás gondokat okozott, különösen most, hogy a feleségadót megszigorították, és a szájkosár nélkül talált feleségeket irgalmatlanul összefogdosták az utcán.

Krumpli egy pillanatra felemelte fejét, és végignézte a költőt.

- Krumpli! - mondta a költő bizonytalanul.

Krumpli nem felelt. Vállat vont, hasa alá húzta mellső lábát. Nyilván azon tűnődött, érdemes-e a költővel szóba állni a történtek után. Már két hónapja laktak így együtt. Krumpli udvarias volt, egyelőre beletörődött megváltozott életmódjába, de odáig még nem jutottak, hogy a költőt bizalmára méltassa, s elárulja neki, minő körülmények közt kerültek össze, s hogy azelőtt hol élt - ezt nyilván későbbre halasztotta, amikor majd dönteni fog róla, végleg ittmarad-e, vagy visszatér-e az ismeretlenbe. A költő szegény, tudatlan emberlelkében nyöszörögve ébredezett valami szűkölő kíváncsiság.

- Krumpli! - mondta. - Krumpli, honnan kerültél te ide?

És ekkor Krumpli hirtelen felállt. Vakkantott egyet, az ajtó felé ment, felemelte lábát.

Aztán hirtelen meggondolta magát.

Odaballagott a költőhöz, mellső lábát felemelte, és megérintette a költő kezét. Aztán szó nélkül megfordult, és kiment a szobából.

Még hallotta, ahogy odavakkant a kacsának a konyhában.

Sohase látta többé.

Krumplit se. A kacsát se. Egy fehér hermelingallér is eltűnt.

Most már értette a dolgot.

Mint ama régi lovagot, Krumplit se szabadott volna megkérdezni, honnan jő, s mi származása.

Kacsafogaton ment vissza, hermelinpalástját vállára borítva, kiábrándulva az emberekből, Lohengrin-Krumpli, a Grál örököse.

A költő kinézett az ablakon. Katonák rohantak végig az úttesten, a tűzoltók sorra szedték le a házak tetejét. A földrengés egy percre megszűnt, aztán új erővel kezdett dühöngeni. Az utolsó városrész eltűnt a föld alatt. Eszébe jutott, hogy még nem vacsorázott. Üresnek érezte szívét.

Kutyaregény, tarka, se füle, se farka.

Színházi Élet, 1933. 14. sz.

ÍGY ÍRTOK TI
közgazdasági cikket

Miután a közgazdasághoz nem értek (egyetemi éveimben filológiát hallgattam), soha nem szoktam elolvasni az ilyen természetű közleményeket. Egy héttel ezelőtt véletlenül belenézve egy cikkbe, aminek a címe le volt tépve, olyan szép és költői hasonlatot fedeztem fel, hogy érdeklődni kezdtem: kiderült, hogy egy pénzügyi szaktekintély írásáról volt szó. Azóta kedvenc olvasmányommá vált ez a műfaj: a lapokból csak a közgazdasági rovatot olvasom, a Parlamentbe csak akkor megyek el, ha a pénzügyminiszter szólal fel, és egyáltalán, csak a nagy pénzemberek nyilatkozata érdekel.

Megtaláltam a költészetet megint ezeknek az ihletett férfiaknak formanyelvében - az igazit, a régit, az örökéletűt. Horatius, Anakreon, Mirza Shaffy, Osszián, Heine és Petőfi gyönyörű világát, az életnél többet érő „égi mását" a valónak, a *költői hasonlatokat*!

Így igen! Így élvezet dolgozni!

Amit írónak, novellistának, költőnek, drámaszerzőnek nem szabad, cifrázni a szót, azt szabad a közgazdásznak!

Ezentúl csak közgazdasági cikket írok.

Máris elfogott az ihlet... érzem, ahogy tolulnak tollam alá a legszebb gondolatok...

Hallgass meg, ó, lelkem osztályosa, olvasó, hallgassatok meg, hazám szebb lelkű hölgyei - akarjátok tudni, milyen a közgazdasági helyzet?

Halljátok hát!

A japán dömpinghírek langyos szellői viharrá fokozódva seperték végig, az elmúlt hetekben, Amerika iparvilágának érzékeny tapogatóit, de az ársüllyedéstől remegő szíveket balzsamos ír gyanánt nyugtatta meg, tegnapra kelve, Roosevelt ünnepi szózata, a tervgazdálkodás céljait szolgáló államkötvények lefedezésével kapcsolatban. Ez az ígéret, mint a felszabadító érc-harang kongása, a tizenkettedik órában, felrázta az európai piacok halálos dermedtségben hallgató temetőkertjét is - a valutadifferenciák revalorizációjának félénk virágai már-már kidugják fejecskéiket a hólepel alól, csak végig ne szántsa őket az orosz mezők felől lengedező exportviheder!

Hazánk ifjú, izmos, büszke sudárba szökkent textilipara elég erős, hogy lerázza magáról a jegesmedve ölelését - de mi lesz, ha a német sorompók, s a francia klíring Schillái és Charibdiszei közt hánykódó műtrágyatermelésünk zsenge csemetéi fölött csattogni kezd az

agrárolló, Imrédy s a többi haragvó istenek bosszúálló villámával terhesen? Ó, idők, ó, erkölcsök!

Talán a nyersanyagok monopolizálásának nemtője segít, magasra tartva az állami tőke fáklyavilágát - mintha pásztortűz ég, őszi éjszakában, úgy melegíti e gondolat a ruggyanta-behozatal akadálytalan lebonyolításáért aggódó szíveket. Még nyílnak a völgyben a burgonya-kartell részvényei, de látod amottan a Tejközpont fehér árnyékát - már hó takará el a mérlegeket. Ó, mérlegeljetek csak, ti közgyűlések! Mi itt állunk, mint Banko szelleme, s így kérdezzük: legelső alaptőkédet, kartell, hová tetted? Régi bánat, régi dal - les sanglots longs des violons... Minden elsüllyed a devizalombard rózsalugasában... ó, Lombardia! ó, Hellász kék ege! ó, irgalom atyja, ne hagyj el!

Egyébként a terménytőzsde, külföldi hírekre, javult.

Az Est, 1934. február 7.

ÍGY ÍRTOK TI
politikai cikket

(Egy bécsi lap cikkének kivonatos kritikai méltatása.) *Délelőtt tizenegy óra. Az Ostbahnhof üvegfedelén vidáman szűrődnek át a kora tavaszi sugarak.*

(*Megjegyzés.* Az expozíció tökéletes. Miután a fejcímekből már megtudtuk, hogy a riport tárgya Dollfussnak Rómába való indulása, s ennek a politikai eseménynek jelentőségével mindnyájan tisztában vagyunk, a különben eléggé mindennapos megfigyelés, hogy tudniillik délelőtt fél tizenegykor a pályaudvaron világos van, rendkívüli várakozást kelt. A képre jellemző, hogy a fény a tetőn keresztül árad, és nem például a pincéből. Dacára az izgatott hangulatnak - kérem, a kancellár vonata azonnal befut -, a riporter sasszeme mindent észrevesz.)

Ott állunk a sínpár közvetlen közelében. Utasítások hangzanak, a vasúti személyzet fegyelmezetten és katonásan végzi dolgát.

(*Megjegyzés.* A riporter, jól tudván, hogy a vonat *erre* a sínre fut, mindjárt ott helyezkedik el, amiből a szakértelem megnyugtató energiája árad az olvasó elé. Más, gyakorlatlan ember nem oda állana, hanem, mondjuk, felmászna a toronyba és a csillagokat vizsgálná. Izgató ellentét gyanánt még a személyzetet állítja lelki szemeink elé, akik a dolgukat rendíthetetlenül végzik, holott az ünnepélyes alkalomra való tekintettel érthető volna, ha „Bújj bújj zöld ág”-at játszanának körbe és tapsikálnának örömükben. De nem. Említésre érdemes még a *többes szám*, amivel a riporter szerényen a közvélemény szolgájának minősíti magát.)

A vonat díszkocsijának ablakában megjelenik a kancellár jól ismert profilja. Közvetlen egyszerűséggel mosolyog és integet az ablakból.

(*Megjegyzés.* A kancellár profilja tehát megjelent. Ebből arra lehet következtetni, hogy maga a kancellár se lehet már messze. Ez a profil jól ismert, amivel a számtalan képre és híradóra céloz az újságíró. A kancellár az ablak mellett áll és ugyanonnan integet kifelé, amivel a népszerű Dollfuss határozottságát és gyakorlati érzését jellemzi mesteri módon a riporter, utalva a megoldás műszakilag és egyedül helyes voltára, szemben a régi diplomáciai copfjával, amikor a kancellárok az ablak mellett álltak, és mégis a kémény mellől integettek. De ez a kancellár egészen más ember. Bár ő a kancellár, mégis közvetlenül mosolyog, közvetlenül, a

szájával, ahogy közönséges emberek szoktak, akiknek a mosolygásra nincs se módjuk, se alkalmuk a fülüket használni. A kép máris magával ragadó.)

Kérdésünkre a kancellár kijelenti, hogy a legszebb reményekkel indul Rómába. Ezt mondja: „A legszebb reményekkel indulok Rómába."

(*Megjegyzés.* A mérhetetlen jelentőségű nyilatkozattal már a címben találkoztunk. Itt kétszeresen erősíti meg a riporter, egyrészt ő maga közli az olvasóval a kijelentés értelmét, másrészt, külön sorban, vastag betűkkel, a kancellár saját szavait idézi. E művészi megjelenítés fölöslegessé tesz minden magyarázatot. Ez hiteles. Akármi legyen a kijelentés következménye, nincs Európában olvasó, aki utóbb azt állíthatja, hogy a kancellár a riportereknek olyasfélét mondott volna, mintha ő éppen csak úgy elmegy Rómába, de nem sokat vár útjától, mert az olasz kosztot nem szereti, és legutóbb is elrontotta a gyomrát *zuppa di verdá*-val. Fenti szavak drámaisága mögött a történelem leheletét érezzük.)

Az állomásfőnöktől megtudjuk, hogy a díszkocsit, az egész szerelvénnyel együtt, rá fogják kapcsolni arra a mozdonyra, ami Rómába viszi.

(*Megjegyzés.* Nem ok nélkül emelte ki dűlt és vastag betűkkel ezt a nagy fontosságú tényt. Mert képzeljék el, ha például nem a római mozdonyra kapcsolják a szerelvényt, hanem, ahogy gyakran előfordult, a nicaraguai postakocsira vagy egy hintalóra, vagy az állomásfőnök akár szórakozottságból, akár szándékosan a mandzsettájára gombolja vagy a zsebkendőjébe csavarja a vonatot: az egész közvélemény nyugtalanul kérdezné, megérkezhetik-e ilyen módon a kancellár Rómába?)

A kancellár a gyermekeitől búcsúzik. Szeretettel csókolja meg fiát. Most csak apa, semmi más.

(*Megjegyzés.* A riport méltatója itt egy percre leteszi a tollat, mely tárgyilagos kritikát követel - ő is csak ember, neki is vannak gyermekei. Egy könnyet töröl ki szeméből, ő is csak olvasó, nincs kőből a szíve. Micsoda mély ellentét, nagyban kicsi és viszont! Gondoljuk meg, egy kancellár, és hatéves kisfiával szemben *most* mégis csak apa, semmi más! Persze, önök azt várták, hogy a fiával szemben vezérigazgatói rangban, nyugalmazott postafőellenőr gyanánt fog viselkedni, fogadni mernék. De hát arra való a jó riporter, hogy az ilyen hamis képzelgésekből kigyógyítsa az olvasót, s megmutassa nekik az élet, az Élet valódi arcát. A riport itt véget ér, de egész hangjából arra lehet következtetni, a két nagy államférfi a római pályaudvaron a „legszívélyesebben" fogja egymást üdvözölni, és nem mérik egymást végig köszönés nélkül, hátat fordítva, ahogy a politikában tájékozatlan, egyszerű lelkek lehetségesnek tartanák.)

Az Est, 1934. március 22.

ÍGY ÍRTOK TI
Szakmák a színpadon

Kétségtelen, hogy divatba jöttek.

Lehet, hogy hanyatlás, lehet, hogy fejlődés - én nem vitatkozom se az öreg Lessinggel, aki megkövetelte a hármas egységet és a hős tragikus bukását, se az ifjú Hasencleverrel, aki fütyül ezekre a mindenféle feltételekre.

Egyszerűen konstatálom, hogy divatba jöttek.

Kezdetben volt a Dráma.

A Drámához kellett a Miljő.

Miljő, ez nem egy norvég szerző neve, ahogy a felületes olvasó hiszi. Miljő, ez egy francia szó, így írják: *milieu*.

Használják asztalterítőre, de használják dramaturgiai feltétel megjelölésére is, hogyaszongya: a környezet fontos szerepe a tragédia cselekményének háttere gyanánt, más szóval Hippolyte Taine.

Tehát volt a Dráma és a dráma mögött a környezet.

Aztán elmaradt a dráma.

Megmaradt a környezet.

A színházak azt mondják, kérem, a környezet maga is elég, ha jól meg van írva, érdekesen feltálalva, a közönség még jobban is szereti, mint a bonyodalmas történeteket Jancsiról és Juliskáról.

Egy jó felvétel a velencei Szent Márk térről tényleg érdekesebb, mintha rossz színészek ábrázolásában Othello pont ott fojtogatja Desdemonát, a lencse előtt.

S ha ilyenformán előtérbe jön a háttér, legalább alkalmuk van a szerzőknek válogatni - érdekes *környezet* csakugyan több van, mint érdekes drámatéma. Mondd már, egy férfi, egy nő, még egy férfi, még egy nő - mit lehet itt keresni?

Ellenben környezet!

Mennyi mindenféle szak-miljő van például a világon!

Az elmúlt szezonban egy kozmetikai szalont hoztak színre, azzal kezdték.

Aztán egy bankot.

Aztán jött egy vonat. Párizsi vonat. Vonat belseje. A Magyarban.

Utána mindjárt a Barlangvasút. Eredeti felvétel. Ugyanott.

Most jut eszembe, a Zeppelin is szerepelt ebben a színházban. Lassanként speciális közlekedési vállalattá alakul át a Magyar, legközelebb onnan indul a Transatlantic.

Most újabb környezetdarab, a Vígben. Orvosok, Műtő, kórházfolyosó, klinikai betegszobák a színpadon.

A szerzők régen nem drámai jellemek, s a jellemek összeütközéséből származó bonyodalmak kifundálásán törik a fejüket. A különféle szakmákat tanulmányozzák, „környezetdrámá"-hoz keresnek anyagot, a telefonkönyv szaknévsorában. Legközelebb színre kerül a Vágóhíd.

Aztán egy szövőgyár belseje.

Aztán: Ruggyantakészítés Hollandiában. Modern üveghuta. A csepeli konzervgyár gépterme.

Nyáron magam is megírom szezonnnyitó slágeremet, amelynek címe: Atomrombolók. A New York-i Rockefeller intézet tudósait viszem a közönség elé. Utána jön, utána sorban „Harisnyaszemfelszedőnők" című tragédiám következik.

Közben az Uránia Tudományos Színház csak hadd játssza az elavult operetteket.

Csak egytől tartok: a végén egy élelmes szerző mindannyiunkat lepipál.

Színre hoz egy színpadot, amin színészek színpadi hősöket ábrázoló színdarabot játszanak. Állítólag ilyen szakma is van a világon.

Az Est, 1934. április 18.

ÍGY ÍRTOK TI!
A tudós és a Tudósító

(Beszélgetés a Nobel-díjas természettudóssal)

- Tessék, a tanár úr várja önt a laboratóriumban.

Szívdobogva lépek be. Egy perc múlva szemtől szembe fogok állni *André Krepecská*-kával, a jelenkor egyik legmélyebb kutatójával, a világot átalakító, régi világnézetünket forradalmi felfedezésével felrobbantó Nobel-díjas nagy emberrel.

A laboratórium, mint valami boszorkánykonyha, tele varázslatos műszerekkel. Fizikai műszerek, mérőeszközök,

csupa olyan tárgy, ami a komoly kutatás céljait szolgálja,

egyebet, például piperecikkeket, nadrágtartót, csúzlit, cipőfelsőrészt, női próbababát csak elvétve látni, szerelmespárt ábrázoló akvarellfestményt egyetlenegyet se, első percben megérzi az ember,

hogy örök törvények feszegetőjének szentélyébe léptünk.

Alig veszem észre a tanár urat, aki még e pillanatban is görebei fölé hajol.

Alacsony, ősz fejű ember Krepecska. Nincs rajta semmi különös, rendkívüli - mozdulatai, arckifejezése, hangja

egyszerű és természetes,

a nagy emberek finom és tartózkodó szerénysége ömlik el rajta, kerülve minden vásári feltűnést, az álla alatt bőr van nekije, fülbevalót nem hord, kezei nincsenek tetoválva, körmeit se festi, egy

valódi tudóst

találok itten, a karok nélkül született lábzongoraművész helyett, amilyennek a közönség nyilván elképzeli Krepecska tanár urat. Görebei fölé hajol, rengeteg göreb az asztalon és még annál is görebb.

Szívélyesen

üdvözöl

és elém siet.

- Parancsoljon - mosolyog, és elém siet -, szívesen állok rendelkezésére.

- A közönséget a legnagyobb mértékben érdekli tanár úr véleménye. Mit szól a leszerelési konferenciához?

A tudós egy pillanatra eltűnődik, és elém siet.

- Bennünket, tudósokat - kezdi aztán azon a vontatott, megfontolt hangon, ami a tudósokat annyira jellemzi - a politika nem érdekel. Bennünket - ön talán csodálkozni fog, de ne igen terjessze -, bennünket elsősorban

a tudomány haladása érdekel.

Csodálatosan hangzanak e szavak az egyszerű, cikornyátlan laboratórium falai közt...

- Mily keresetlen szavak -

jegyzem meg.

- Hát bizony - bólint -, a szavaimmal nem sokat keresek. De ha szerény munkásságom érdekli...

- Bizonyára - sietek megjegyezni.

- Jelenleg a fénytörés *interferenciájának*, más szóval az úgynevezett „interferenciá”-nak problémája áll a kutatás homlokterében.

- Bocsánat, tanár úr - vetem közbe -, de a közönséget nagyon érdekli, sikerült-e eredményt elérni a „homloktér” nagy jelentőségű kérdésében. *Létezik* ez a homloktér valóban, vagy egyelőre csak tudományos feltevés?

- Elgondolkodik, mint aki tömör fogalmazást keres, hogy a laikus is okuljon belőle.

- Hogyne. Némely embernek igen nagy tér van a homloka mögött - jegyzi meg aztán, s jelentősen néz rám, vajon felfogtam-e ennek a kijelentésnek a horderejét.

- Vagyis ha jól fogtam fel, ami a fénytörést illeti...

- Nem is a fénytörésről van szó - vág közbe komoran (nyilván a kutatással együttjáró nehézségek jutottak eszébe). - Egész más törésről van szó. Mondjuk a nyavalyatörésről.

- Az orvostudományokkal is összefüggenek ezek a fénytani kutatások? - csodálkozom lelkesen.

- Hogyne - nyilatkozik azonnal, jelentősen hunyorítva. - Többször fordult elő, hogy a fénytan iránt érdeklődő tudósítót kitörte a nyavalya.

- Mily érdekes - rebegem.

- Nagyon érdekes. Éppen azért, ha megengedi...

S a valódi tudósokat annyira jellemző szórakozottsággal, megfeledkezve jelenlétemről, görebei fölé hajol.

Lábujjhegyen távozom, hogy ne zavarjam.

Az Est, 1934. július 21.

CIRKUSZ A VÍGSZÍNHÁZBAN

(A publicisták egy részének aggodalmaskodását, a beketowi Vígszínház-produkciót illetően, nem találom teljesen alaptalannak. Egész magas művészettörténelmi szempontból csakugyan felvetődhet a kérdés, mi keresnivalója van egy irodalmi intézménynek a vurstliban, vagy hogy finomabban fejezzem ki magam: Was hat ein Fisch auf ein Baum zu suchen?[5] A színháznak darabot kell játszani, még ha víg is, társadalmi problémákról, szerelemről, házassági háromszögekről („mènage en trois”) és nem cirkuszi produkciót (manège en trois). Viszont a vállalkozó, adott helyzetben, ne keseregjen, hanem cselekedjék. Múltkor már kifejtettem, hogy az egész világon ilyen „hol az olló?” játék folyik, a műfajokban - ennek megértését csak

[5] Szó szerint: Mit keres a hal a fán - azaz: a csizma az asztalon.

egy lépés választja el a megoldástól. Ez a megoldás nagyon egyszerű. Ha a színház kiszorítja helyéről a cirkuszt, a cirkusz foglalja el az üresen maradt színházat. Alábbiakban mint szemfüles szerző, aki először vette észre a kínálkozó alkalmat, van szerencsém (copyright!) benyújtani az első darabtervezetet, illetve mintadarabot, amit kizáróan artisták és cirkuszalkalmazottak fognak eljátszani a Vígszínházban.)

KÜLÖNÖS KÖZJÁTÉK
VAGY
HAT SZEREPEN KERES EGY SZERZŐ
VAGY
TÖBB, MINT SOK, KEVESEBB, MINT ELÉG

(Lélektani misztérium, Busch-Feketow O'Pirandello eszméi után szabadon.)

A főszerepekben:

Rivels-fivérek, Grock, Fregoli, Fratellini, Blondin, Caligari, Gerard, Svengali stb. stb.

ELSŐ FELVONÁS

(Marianne szobája, késő délután.)

SZOBALÁNY: Gyorsan kitakarítok, mert úrnőm minden percben jöhet. *(Felugrik a szekrény tetejére, kézállásban leporolja.)* Ejnye, ejnye, a csillárt is ki kell fényesíteni... *(Hármas szaltóval a levegőben elkapja a csillárt, hintázik rajta, aztán hangosan.)* Jean... Jean...

INAS *(hirtelen leereszkedik a zsinórpadlásról)*: Mi az, Jeanette?

SZOBALÁNY: Segíts felteríteni teához, úrnőnk minden percben jöhet, s Leprintemps márkit is meghívta. *(Lábujjával elkapja a csillár végét, lefelé lógva fogai közé veszi Jean nadrágtartóját, aki ebben a helyzetben kiszedegeti az almáriumból a teáskészletet, a levegőbe dobja az egyes darabokat, s egymás után elkapva az asztalra ejti, úgy, hogy minden a helyére kerül.)* Ez a Leprintemps márki sokat jár a házhoz.

SZOBALÁNY: Mi közöd hozzá?

INAS: Csak úgy mondom. Nem zörög a haraszt...

SZOBALÁNY *(duzzogva)*: Eridj, te gonosz... *(Kiereszti a szájából, inas a zenekarba zuhan.)* Pszt, ne lármázz, már itt is vannak.

MARIANNE *(kívülről hangosan)*: Jöjjön csak, Maurice, nincs itt senki, kényelmesen teázhatunk. *(Fekete lovon ülve egymás mögött, benyargalnak a szobába, háromszor körültáncolják a szobát.)* Mi az, Jeanette, hol vannak a dobok... már megint szórakozott vagy, legényeken jár az eszed.

SZOBALÁNY: Ó, bocsánat, Madame... *(Két papírral fedett karikát tart eléjük, amiken Marianne és Maurice átugrálnak, egyenesen az asztal melletti székekbe. Szobalány el.)*

MARIANNE *(csábító mosollyal)*: Két cukorral, mint rendesen? *(Az asztal szélébe kapaszkodva, saslengéssel bedobja a cukrot a teába.)* Miért oly hallgatag, Maurice?

MAURICE *(sóhajt)*: Tudja, Marianne, nem akartam magának beszélni erről... Nagyon sokat töprengek szerelmünkről, amelyet titkolnunk kell a világ előtt, George, a férje miatt...

MARIANNE *(vállat von, és dacosan bukfencet vet az asztal alatt)*: Miért nem tud a helyzet magaslatára emelkedni, mint én?

MAURICE *(egymásra rakja a székeket, tetejükbe a szekrényt és az asztalt, majd ráteszi a kályhát, s a függönyrúdon balanszírozva felmászik az építmény tetejére. Merengve, maga elé)*: Tudja, Marianne, nem találom meg a lelki egyensúlyomat... *(Az egész épület összeomlik, Maurice a levegőben bukfencezve talpra esik.)* Tudja, Marianne... én *(tompán)* úgy érzem... nekünk az volna a kötelességünk... *(kötelet feszít ki a szoba két sarka között)* Georgezsal szemben... hogy lebirkózzuk a bűnös bestiát, ami egymás karjaiba dobott bennünket... *(Birkózóhelyzetbe áll, egy beguruló ketrecből tigris ugrik ki, birkóznak.)* Bizony, Marianne...

MARIANNE *(tűnődve ugrik Maurice vállára)*: Én azt hiszem, Maurice, neked bizonyos érzelmi gátlásaid vannak velem szemben... miért nem ugrod át őket, mint én? *(Átugrik a kifeszített kötélen, Maurice orrán áll meg.)* Hiszen te csavartad el a nyakamat *(felkúszik a kötélre)*, s akkor nem voltál ily aggodalmas, nem csináltál bolhából elefántot... nem bogoztad össze a szálakat... *(Két elefánt jön be kétoldalt, hátulsó lábaikra állanak, összekulcsolt ormányaikon felemelik Marianne-t, miközben Maurice-t két szolga gúzsba köti, ugyanakkor százkilós súlyokat tesz a vállára.)*

MAURICE *(vállával magasba dobja a súlyokat, felordít)*: Ne dobálózzunk a szavakkal, Marianne... Én szét fogom tépni ezeket a kötelékeket... *(Megfeszíti magát, szétrepeszti a gúzst.)* Isten veled, Marianne... *(Bicikliző tevéken el.)*

(Lassan alkonyodik.)

MARIANNE *(sóhajtva lecsúszik a kötélen, a zongorához megy, felül rá, sarkával szórakozottan üt le néhány billentyűt, belefúj a szájharmonikába, orrához illeszti a trombitát, a füléből lógó csengettyűkkel kíséri a finom francia dalt)*: „Ninon, Ninon, que fais - tu de la vie..." *(A növekvő homályban nem veszi észre, hogy férje, George Duval, lassan bejön.)*

GEORGE *(kézujjhegyen közeledik a zongorához, két fóka kíséretében. Metsző gúnnyal)*: Ilyen sötétben zongorázol, Marianne?

MARIANNE *(felrezzen, fejére kapja a zongorát)*: Ah, te vagy az George... Elfelejtettem szólni Jeannak... *(Felcsavarja a két fókát, akik égő fáklyákat kezdenek dobálni, hogy világosabb legyen.)*

GEORGE *(lábára áll)*.

MARIANNE *(nyugtalanul)*: Mi az, George? Miért viselkedsz ilyen különösen?

GEORGE *(tompán)*: Mindent tudok, Marianne. Mindent tudtam már régen. *(Gyorsan három békát, két kardot, egy kiló szöget nyel le.)* Eleget nyeltem, nem nyelek tovább.

MARIANNE *(sikoltva tartja maga elé a ruhaszekrényt)*: Ah, férjem, mit akarsz tenni?...

GEORGE *(sötéten)*: Azt majd meg fogod látni. *(Kollodiummal keni talpát és kezét. A zene eközben elhallgat. Két szolga pedig behozza a drámai csomót, valamint a helyzet kulcsát.)*

MÁSODIK FELVONÁS

(Jómódú polgári ízléssel berendezett ketrec, George dolgozószobája, íróasztal, telefon stb. Tigrisek, oroszlánok, medvék, párducok sétálnak fel és alá, az ablaküvegen krokodilusok sütkéreznek. George szórakozottan támaszkodik egy magas, Louis XIV. korabeli hiénára, aztán egy párduc hátára heveredik, rágyújt. Az egyik oroszlán odaugrik, gyufát tart elé.)

GEORGE: Köszönöm, Eugen... *(Csönget.)*

TITKÁR *(bejön)*: Parancsol, gróf úr?

GEORGE: Raymond... Különös kérésem van... én azt hiszem, bízhatok magában... soha nem volt okunk panaszkodni egymásra.

TITKÁR *(meghatottan)*: Gróf úr mindig jó volt hozzám. Álláshoz juttatott és kenyérhez, amelyet mint tisztességes koplalóművész keresek meg, az ön szolgálatában. *(Koplal.)*

GEORGE: Jól van, Raymond. Hallgasson ide. Arról van szó, hogy legjobb barátom, Maurice Leprintemps rút árulást követett el velem szemben. Ide nézzen. *(Fejéből hatalmas szarvak nőnek, végükön apró villamos lámpákkal.)*

TITKÁR: Hallatlan. *(Koplal.)*

GEORGE: Levelet írtam neki, amelyben szemére vetettem hűtlenségét. Most kaptam válaszát, mely így kezdődik: „Kedves barátom, megkaptam körleveledet, s bűnbánó szívvel közlöm, hogy rendelkezésedre állok." Most arról van szó, hogy választás elé állítom őt... *(Ágyú-robbanás.)* De íme, épp itt jő...

MAURICE *(kilép a kilőtt ágyúgolyóból, halkan, lehajtott fejjel)*: George... itt vagyok. Mit akarsz velünk?

GEORGE *(elfordul, és bedugja fejét egy tigris torkába, hogy ne is lássa a hűtlen barátot)*: Válassz, Maurice... Vagy elveszed Marianne-t, vagy rákényszerítlek, hogy háromszor egymás után végig nézd Bús Fekete legközelebbi lélektani drámáját, amelynek előadására Jób Dániel már kibérelte az aggteleki cseppkőbarlangot.

MARIANNE *(sikoltva beszaltózik)*: Férjem!... Maurice!... Inkább én haljak meg!

GEORGE: Szeretlek, de megtörlek! *(Kalapáccsal fejbe veri.)*

MAURICE *(ötmenetes lelki harc után, miután knock-outolta szerelmét)*: Kettő közül a harmadikat választom: az öngyilkosságot. *(Késeket vesz elő, és dobálni kezdi saját magára, de egyik se talál, körüldobálja magát késekkel. Megtörten.)* Hiába!... Nem megy!... Képtelen vagyok rosszul találni... Ó, művészet átka!

GEORGE *(előrelép, elragadtatva)*: Drámai hős... *(Mindenki lepotyog róla.)* Megbocsátok! *(Nagy durranás, ahogy a kövek leesnek a szereplők szívéről. Lapátos szedeget, bejön és összesöpri a leesett köveket.)*

GROCK *(kidugja fejét az összegördülő függönyök közül)*: Wa... a... arum?

Színházi Élet, 1934. 30.

Poétika, 1934 karácsony - Ünnepi szám

FANTÁZIA ÉS VIDÉKE

Előfizetési ár: 2 sóhaj, 30 merengés. - Egész évre:
30 álmatlan éjszaka
Képzeletország félhivatalos napilapja.
- Főszerkesztő: Karinthy Frigyes
Szerkesztőség: Laputa, VI. kerület.
- Kiadóhivatal: Lángelme, jobb sarok

*

Rejtélyes gyilkosság a radványi erdőben Tudósítás a 3. oldalon

*

Ünnepi áhítat

tartja megszállva a lelkünket, amikor a *Fantázia és Vidéké*-nek első számát az olvasó elé adjuk.

Már minden szakmának van lapja: a cipészeknek, a molnároknak, a fűszereseknek, a cipőfelsőrész-készítőknek, a halottkémeknek, a tőzsdéseknek, csak épp az emberi szellem legragyogóbb teremtményeinek, a Képzelet Hőseinek ne legyen?

Itt vagyunk mi, halhatatlanok, hívjanak bennünket Don Quijoténak, Raszkolnyikovnak, Gullivernek, Fallstaffnak, Anyegin Eugénnek vagy Coignard abbénak, itt vagyunk örök életre ítélve. Az a hivatásunk, hogy szórakoztassunk, de a mi szellemi táplálékunkról, szenzációinkról nem gondoskodik senki. Nos, hát megelégeltük ezt a hihetetlen állapotot. Ha a hálátlan olvasó nem törődik velünk, gondoskodni fogunk magunkról. Mi, az emberi szellem világának hősei, megindítottuk a saját lapunkat, és mivel csupán erkölcsi tőkével rendelkezünk, szerkesztőnek és kiadónak felkértük Karinthy Frigyest. Kérjük a Képzelet igen tisztelt Hőseit, hogy a képzeletbeli előfizetési díjakat egyenesen az ő címére küldjék.

*

Gróf Kukorica Jánost, Poétika miniszterelnökét ma délután fogadta
báró Gulliver, Atlantisz kancellárja
(Saját tudósítónktól.)

Atlantis, december 25.

Pontban kilenckor robog be a határig előreküldött díszvonat, amelyen gróf *Kukorica* János, Poétika miniszterelnöke érkezik az atlantiszi kormányelnök hivatalos látogatására. A pályaudvart ellepik a belföldi és külföldi újságírók.

Miniszterelnökünk frissen és jókedvűen ugrik a kocsiból ki, és Poétika nemzeti színével, kékkel és lilával díszített kancellári *plage* felé siet. A következő pillanatban már meg is jelenik a kancellár, atlantiszi díszegyenruhában, a plage lépcsőjén. Szívélyes kézszorítással, mosolyogva üdvözlik egymást, miközben a zenekar rágyújt a „Kék tó tiszta tó”-ra. Az üdvözlő szavak után előkanyarodik a Jónás által vezetett pompás, kétüléses cápafogat, mely a két kormányelnököt a kancellári palotába viszi.

Ebéd után *Háry* János nagykövet fogadta az újságírókat. Hivatalosan közli, hogy Kukorica és Gulliver tanácskozása másfél óráig tartott, s mindkét államfő meg van elégedve az eredménnyel, mely a két ország barátságos kapcsolatának még szorosabb szerződésbefoglalását jelenti. Fel van hatalmazva annak közlésére, hogy a kancellár a legmelegebben méltányolta Kukorica előterjesztéseit Poétika világirodalmi helyzetének megjavítását illetően.

Ma délelőtt munkatársunkat az a megtiszteltetés érte, hogy gróf Kukorica miniszterelnök fogadta őt a kancellári palotában felszolgált villásreggelin. A miniszterelnök régi, kalandos életéből mond el néhány részletet, különösen óperenciai tanulmányútját emlegeti szívesen. Tea után feláll báró *Egy Rózsaszál*, s rövid beszédben üdvözli a vendégeket. Mindnyájan megerősítjük a közismert tényt, hogy szebben beszél, mint a legszerelmesebb levél.

*

Képviselőház

A napirend előtti felszólalások elmaradván, a Ház rátért a földművelésügyi javaslatok és interpellációk tárgyalására.

Lanyha érdeklődés mellett hallgatja a Ház Pató Pál felszólalását, amelyben azt firtatja, vajon tud-e a miniszter arról, hogy kondorosi csárda mellett gulya, ménes ott delelget? Ezek képtelen viszonyok, szabályozni kell a közlekedést. Lehetetlen, hogy a holdvilág...

HELYSÉG KALAPÁCSA *az asztalt veri*. Úgy van! Disznóság! A holdvilág az ég tengerében fürdik, mint egy gróf, miközben nekem nincs cserepes tanyám!

BÉKE BAGARJA földművelésügyi miniszter. Tisztelt képviselőtársam felszólalására rögtön válaszolok. A kormány mindent elkövet, hogy a gulyareformot megvalósítsa, összes szakreferenseink jelentése szerint *olvassa* uccu bizony megérett a meggy, viszont ritka búza, ritka árpa, ritka rozs.

PATÓ PÁL *gúnyosan*: A fecskének mesélje ezt, aki eresz alatt fészkel. Arról senki se beszél, hogy darumadár útnak indult!

Ezután a pénzügyi javaslatot tárgyalják. *Aholnincs* Nekeress pénzügyminiszter hosszan fejtegeti a nagy tranzakció tervét. A kormány úgy tervezi, hogy a Juhászlegény Agrárbanktól ötvenévi klíringamortizációs lejárattal megveszi a szegénységet, azzal a feltétellel, hogy ráadásul add a szeretődet.

CINKA PANNI szociáldemokrata. Ezerannyi lesz a borravaló, amit a kijárók kapnak!

BETYÁR BANDI. Kijárok a temetőbe!

A Ház a javaslatot elfogadja.

Szünet után *Helybeli Kántor* foglalkozik azokkal a rágalmakkal, amik a közoktatásügyi miniszter személyén keresztül veszélyeztetik a kormány tekintélyét. Az elterjedt pletykák szerint a közoktatás legfőbb őre állítólag négy elemit végzett, azt is vidéken. Erélyes cáfolatot kér, hogy ezeket a rágalmakat el lehessen hallgattatni. A népiskolai oktatás kívánnivalókat hagy hátra. Földrajzot, számtant tanítanak, de nem tanítják meg, hogy kell tűrni, szenvedni, barna kislányt remény nélkül szeretni.

PÖRGE BAJUSZ közoktatásügyi miniszter *személyes kérdésben*. A képviselő úr többi aggodalmára az általános vita során visszatérek. Most csak azt óhajtom leszögezni, a felelőtlen híreszteléseke s minden ellenkező állítással szemben, hogy ami tanügyi múltamat illeti, a becsatolt okmányok alapján nyilvánvaló, miszerint Pesten jártam iskolába, kukk.

A Ház a választ tudomásul veszi.

*

A szürkék hegedőse

A tegnapi hivatalos közlöny végre határozott formában erősítette meg a hírt, hogy Ady Endre, akinek Vogelweide szonett- és ódaügyi miniszter felajánlotta a szürkék hegedősének államtitkári jelleggel felruházott állását, visszautasította a megtisztelő ajánlatot.

Ady Endre tehát nem lesz a szürkék hegedőse.

Ha másképpen nem megy, nevezzen ki a kormány hivatalból, saját kebeléből megfelelő hegedőst, aki a szürkék hegedőltetési igényeit kielégíti.

Tömegestől állnak a szürkék az állami hegedőltető hivatalok előtt és senki se hegedől nekik.

A gazdag szürkék még csak hagyján, de a szegény szürkék tehetetlenek. Szükség lesz a szegény sorsú szürkéket hegedőltetésben részesítő külön hivatalokra. Járó szürkék számára ambulanciát kell létesíteni, ahol külön díjazás nélkül részesülhessenek megfelelő hegedőlésben.

Jó lesz gyorsan intézkedni, nehogy az elkeseredett szürkék egyszer maguk vegyék kezükbe a dolgot - ha egyszer ők kezdenek hegedőlni, hamar elhegedülik - a kormány nótáját!

*

Jókai Mór
Elbeszélés
Írta: Kárpáthy Zoltán

Hol volt, hol nem volt, az Óperencián is innen, volt egyszer egy egészen különös, furcsa emberi lény. Egész élete a legcsodálatosabb kalandok láncolata volt. Ez az ember, akit - mondjuk - Jókai Mórnak hívtak (igazi nevét senki se tudta), már gyermekkorában feltűnt különös viselkedésével és hajlamaival. Míg más, rendes gyerekek, végezték az élet köznapi dolgait, bejárták a világot, elutaztak a Holdba, megmentettek egy özönvíz alá süllyedt országot, megverekedtek a hétfejű sárkánnyal, addig a kis Mór leült egy asztal mellé, s az elébe rakott papírra betűket rajzolt. Mindenki ámult-bámult, próbálták észre téríteni, figyelmeztették vállalkozásának veszélyeire, de ő nem hallgatott senkire. Írt, csak írt, egyre több papírt írt tele, egyre sebesebben, egyre többet. Utána váratlanul elhatározta magát, hogy most írni fog. Ezt a tervét meg is valósította, de ezzel se elégedett meg, újabb és újabb kalandokba kergette nyugtalan vére. Egy napon például hirtelen vakmerő ötlettel folytatni kezdte az írást, s mikor már úgy látszott, hogy meg akar nyugodni, s békés és egyforma öregségre rendezkedik be, környezete legnagyobb meglepetésére leült az íróasztalhoz és írásba fogott.

És most jön a csattanó, a meglepetés.

Egy reggel ez a Jókai Mór meghalt.

Még ma is meg van halva, ha azóta fel nem támadt.

*

Átszűrt szívű halottat találtak a radványi erdőben

Gyilkosság? - öngyilkosság? - Munkatársunk felismeri Bárczi Benőt, az ismert főúri család sarját - Titkolózik a család - Beszélgetés Bárczy Oszkárral - „Lélek az ajtón se be, se ki...”

Radvány, december 25.

Véres szenzáció reggele virradt ma a különben oly csendes kis Radvány községre. Talpon a falu, s a kastély személyzete, mindenki arról a

titokzatos tragédiáról

suttog, amelynek magyarázatát e pillanatban még sűrű homály fedi, de könnyen meglehet, hogy a legközelebbi órák majd meghozzák a megfeszített nyomozás eredményét.

Egy gombaszedő leány, név szerint Darab Mária a kora hajnali órákban kifelé tartott éppen a község közelében elterülő uradalmi erdőből, amikor egy fa alatt

borzalmas látvány

tárult szemei elé. A fának dőlve, felsőtestével ülőhelyzetben, kuszált hajjal, széttárt karokkal, jól öltözött fiatal férfi holtteste hevert a fűben. Külerőszak nyomai nem látszottak, de a férfi melléből egy

hosszú és hegyes tőr

markolata állt ki. A tőr hosszúságát és hegyességét csak később állapították meg, mert D. Mária nem nyúlt a testhez, sikoltozva beszaladt a városba.

A helybeli csendőrség azonnal kiszállt a helyszínre, ahol megkezdték a szemlét, de mivel sem a holttest körül, sem a holttest ruháiban nem találtak személyazonosságot igazoló írást, értesítették a fővárosi rendőrkapitányságot, ahonnan azonnal bizottság indult *Sherlock Holmes* detektívfőfelügyelő vezetésével.

Munkatársunk együtt érkezett a rendőri bizottsággal. A falu

apraja, nagyja

ott van a tett színhelyén, bámészkodva állják körül a holttestet, melynek arcát zsebkendővel takarták le. Sherlock Holmes a tőle megszokott zseniális nyomozóösztönnel először is

eltávolítja a zsebkendőt,

mire fiatal, rokonszenves férfiarc válik láthatóvá. Munkatársunk meglepetve kiált fel.

- Hiszen ez Bárczi Benő!

Úgy van, Bárczi Benő, a fővárosi mulatóhelyekről jól ismert gazdag és előkelő földbirtokos, akinek szerelmi kalandjairól sokat suttogtak a társaságban.

A körülállók is felismerték a kastély urát, azonnal futárt küldenek a kastélyba. Félóra múlva érkezik a válasz, hogy az ősz *Bárczi* Oszkár nem jön le, engedélyt kér, hogy fia holttestét felvihessék a palotába. Miután a helyszíni szemlét befejezték, Sherlock detektívfőfelügyelő megadja az engedélyt.

Nagy feltűnést kelt, hogy az öreg Bárczi fia holttestét

sem ki nem terítteti, sem meg nem mosatja,

egyszerű ravatalra téteti. Munkatársunk járt fent a kastélyban, ahol azzal fogadták, hogy Bárczi Oszkár *nem fogad senkit*. Sikerült beszélni a ház egy meghitt személyzetével, aki titokzatosan elmondja, hogy négy őrző állt a ravatal mellett, a poroszlón és a városi papon kívül. Láttuk ezt a négy szolgát, furcsa, egyéni ruhába öltöztette őket a kastély ura, olyan, mint négy színész, Bárdos Artúr rendezésében, valami mesejátékban. Ezen a négy

à la Bárdos

poroszlón kívül csak a fekete posztóval bevont előcsarnok mutat a család gyászára.

Délelőtt az a hír terjedt el, hogy az öreg Bárczi maga veszi kezébe a nyomozást, a legszigorúbb rendszabályokkal. Senkit nem engednek a kastély közelébe, csak az ő engedélyével.

Délre nagy szenzáció várható, állítólag a családot is kihallgatják.

*

A Borneó kávéházban Csínom Palkó és Csínom Jankó muzsikál.

Megnyílt - Figaró úri és női fodrászterme.

*

Stimulál és Sándorra hivatkozik a világrobbantó rém

Ma ismét nagy közönség gyűlt össze a világrobbantási kísérlet véres hősének főtárgyalásán. A vád és védelem orvosszakértőinek vitája ígérkezett különösen érdekesnek, miután nyilvánvaló az eddigi tárgyalásból, hogy az elnök inkább hajlamos a vád felfogását osztani, mely szerint a szörnyeteg beszámítható állapotban gondolta ki rémtettét, s a föld felrobbantásával anyagi céljai voltak: marsbeli és holdbeli biztosítótársaságoknál volt érdekelve, azonkívül politikai szolgálatban állott.

TÁRGYALÁSVEZETŐ. Ön tehát ragaszkodik hozzá, hogy önkívületi állapotban volt.

RÉM. Igen. Mindenért Sándor felelős.

TÁRGYALÁSVEZETŐ. Eleget hallottunk már erről a Sándorról, akire rá akarja fogni gyalázatos bűnét. Ez a Sándor nem létezik. Ön csak félre akarja vezetni a bíróságot. Figyelmeztetem, hogy adatok vannak.

RÉM *makacsul*. Sándor. Csak Sándor.

TÁRGYALÁSVEZETŐ. Ön csak itt a tárgyaláson adja az őrültet és beszámíthatatlant. Figyeltetjük önt. A cellában egész nyugodtan viselkedik.

RÉM. Nem igaz. A cellában ostort fonok, lángostort.

TÁRGYALÁSVEZETŐ *erélyesen*. Hallja, ne komédiázzék itt, mert a legszigorúbban meg fogom büntetni! Beszéljen arról, amiről kérdeztem. Miért akart lefúrni a föld közepéig?

RÉM. Hogy világhírű legyek, s eleget tegyek Sándor követelésének. És hogy a nők szeressenek. Én ülhetek, ó, szerelem, hahaha!

TÁRGYALÁSVEZETŐ. Hogy mer itt röhögni? Micsoda tiszteletlenség a bírósággal szemben? Ezért ötnapi sötétzárkát kap.

RÉM. Kérem, a fogházőr mérget kevert poharamba és kiitta boromat, ezért semmiségi panasszal élek, valamint a 225. §-ra hivatkozva azért is, hogy háborgatnak, és nem takarodnak innen, holott nagy munkában vagyok, sietek.

*

Szemtől szembe P. Lohengrinnel a hattyún

A kikötő még üres, a kora hajnali órákban senki sem tud még az eseményről, néhány halász bámulja a part közelében ringatódzó hárommotoros, kékre festett, óriási *hattyút*, ami ott várakozik a móló mellett. P. Lohengrin őfensége, Mont Salvat hercege s örökös Grál-lovag (amint tegnap este házasságának váratlan felbontása alkalmából bejelentette) pontban hat órakor indul vissza atyjának, Parsifal királynak udvarába.

Nem kell soká várni. Halk autóberregés, az autó néhány lépésnyire a mólótól megáll. Azonnal megismerem, fehér palástjáról és mintha szerelő volnék, beugrom a hattyúba, elrejtőzöm az ülés mögött.

Néhány perc múlva a lovag is belép, hátraszól, utasításokat ad, aztán behúzza a hattyú ajtaját, leül. Kényelmesen elhelyezkedik, s előveszi a *Mont Salvat és Vidéke* helyi lapot, olvasni kezd. Most! Lassan felegyenesedem.

ÚJSÁGÍRÓ. Bocsánat, fenség...

LOHENGRIN *leteszi az újságot, riadtan, gyönyörű tenor hangon*. „Ki az, mi az, ki bántja zord magányom?”

ÚJSÁGÍRÓ. Ne haragudjék. Nem tehettem másképpen. Okvetlenül nyilatkoznia kell a „Brabanti Harsona” részére.

LOHENGRIN *elutasítóan*. Mindent elmondtam, amire az urak kíváncsiak lehettek válópöröm alkalmából.

ÚJSÁGÍRÓ *fülét vakarja*. Tetszik tudni, ez a makacs hallgatás, egybevetve azzal a ténnyel, hogy lovagságod egyenesen Mont Salvat felé indul, méghozzá saját hattyún, és ami a leggyanúsabb, *Németország megkerülésével*, hivatalosan kiállított útlevél és vízum nélkül... Egyszóval... megmondom őszintén... egy pamflet köröznek, mely szerint ön, ami származását illeti... *Közelebb hajol, és fülébe súg Lohengrinnek.*

LOHENGRIN *elképedve*. Wa... a... a... ss?

ÚJSÁGÍRÓ *sebesen bólogat*. De igen, igen... Még azt is tudni vélik, hogy édesatyja mint a Mont Salvator sörgyár megalapítója, Kelet-Oroszországon keresztül jutott Norvégiába, s hogy az ön családi neve a tekintélyes *Lechen* és *Grün* kereskedőcsaládok neveinek egyesítéséből származott.

LOHENGRIN *kitörve*. Epe a hasába, aki ilyet terjeszt!

*

Színház
Telefoninterjú Schneider Fányval

- Halló, halló! Mi újság, Fány?

- Jaj, maga az? Úgy megijedtem. De jó, hogy telefonál. Képzelje, az igazgató a Piros szoknyát akarja nekem adni, azt mondja, direkt a számomra vette meg. De nekem nem kell ám...

- Hát mit szeretne eljátszani?

- Valamit, amiben tűz van és szenvedély, valami nekemvalót, ami a véremet ingerli...

- Majd beszélünk a csúnya igazgató bácsival... Kezét csókolom...

*

Társaság

- Mi újság, Intim Pista?

- Nagy feltűnést keltett Rozgonyi táborszernagy bájos feleségének, Cecillének merész divatújítása, Toldi és Toldiné estélyen. A kegyelmes asszony a Londonban most divatba jött *férfiruhában* jelent meg.

- Valami pletykát kérünk...

- Pszt... én is csak úgy hallottam... Azt suttogják, hogy a Nap reménytelenül szerelmes a Holdba, aki a Csillagokat tünteti ki kegyeivel...

- Mi igaz a Karenina-hírből?

- Semmit se tudok. Azt hallom, Vronszkij áthelyeztette magát Moszkvába.

*

Napihírek

- *Kinevezés.* *Othelló*-t a velencei kormányzó kinevezte Cyprus kormányzójává. Fajvédő körökben kínos feltűnést keltett a hír.

- *Gyermekgyilkos anya.* Thüringiai tudósítónk jelenti: A rendőrség őrizetbe vette B. Margitot, a helybeli kocsmáros leányát, akit azzal gyanúsítanak, hogy törvénytelen leányát eltette láb alól. A leány azzal védekezik, hogy ő nem szép, sem kisasszony, és kíséret nélkül is hazamehet. Titokban, állítólag, kihallgattak ebben az ügyben egy előkelő egyetemi tanárt, bizonyos *Faust* nevűt, akiről az a hír van elterjedve, hogy Voronoffal együtt egy fiatalítási kísérlet céljaira használták fel a leányt. Egy túl a thule-i kislány is érdekelve van a kísérletben. A sötét ügy széles körökben vetett hullámokat.

- *Eljegyzés.* Húgomat a bánat eljegyezte. *Kosztolányi Dezső.*

- *Állatkínzás.* Tegnap az alvégen nagy csoportosulás támadt. *Bura* András juhászlegény mérgében nagyot ütött botjával a szamár fejére. *Kovács XXXVIII.* András, az odahívott közrendőr elővezette a juhászt állatkínzás miatt. A juhász azzal védekezett, hogy elhagyta a babája. Az eljárás folyik.

- *Helyreigazítás.* L. G. úrhölgy állításával szemben, hivatkozva a sajtótörvény megfelelő szakaszára, kijelentem, hogy nem igaz, miszerint én lettem hűtlen hozzád, ezzel szemben igaz, hogy te hagytál el engemet. B. G.

*

Ne dobja el

használt özvegyi fátyolát. Cégünk levelezőlapra vagy telefonhívásra érte jön a síri homályból, és oda leviszi azt.

*

Képaláírások

- *Disznófejű nagyúr.* Párizsból jelentik: Nagy szenzációja van az állami származástani és biológiai tudományok akadémiájának. Behoztak egy nagyurat, akiről az orvosok megállapították, hogy szabályos disznófeje van.

- *„A cellában is ostort fonok, lángostort!”* A világrobbantó rém vall a törvényszék előtt.

- *Helyszíni felvétel a radványi gyilkosságról.* A nyíllal jelölt helyen találták halva Bárczi Benőt.

- *A legújabb szépségkirálynő.* Loreley kisasszonyt a héten megválasztották Fantáziaország szépségkirálynőjévé.

- *Hol vagyunk? Az erdőben?* Az erdővédelmi törvényjavaslat tárgyalása során Arany János képviselő érdekes indítványt tett a radványi erdőben uralkodó sötétség megszüntetésére.

- Arany: Nos Benő, mit szól hozzá, már nem sötét az erdő. Bárczi Benő: Te jó Isten, itt aztán nehezen játszhat macska az egérrel.

*

- *Három árva.* (Panaszos levél.) Igen tisztelt szerkesztőség! Jó volna egyszer már felhívni a népgondozó figyelmét azokra az állapotokra, amiket a külvárosban tapasztalunk. Tegnap, hazamenet saját szemeimmel láttam három árvát sírni elhagyott sötét szobában. Az ilyen látvány nem nagyon alkalmas rá, hogy a társadalombiztosító intézmények tekintélyét növelje. Szeretném, ha levelem közreadásával el lehetne érni legalább annyit, hogy a három szegény árva külön-külön szobában sirhasson, ne egyben. Tisztelettel, egy *emberbarát*.

- *Kilakoltatás.* Ember Ádám és neje, Ádámné, született Éva, fellebbezéssel fordult a lakáshivatalhoz, mert folyó hó 1-én sommás végzéssel kilakoltatták, dacára annak, hogy lakbérhátralékukat törlesztették. A lakáshivatal elutasította őket kérésükkel, arra hivatkozva, hogy a házirendet nem tartották be.

- *Belügyminiszteri rendelet.* A belügyminiszter elrendelte, hogy f. év június huszadikától kezdve, aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul.

- *Párbaj.* A Fodor-féle vívóteremben nagy érdeklődés mellett zajlott le *Derblay Fülöp* ismert vasgyáros és Bligny herceg párbaja. Közbejött feleség miatt a felek nem sérültek meg. Derblay Fülöp a párbaj után kijelentette az újságíróknak, hogy amit Derblayné asszony tesz, az jól van téve.

- *Házasságtörés.* Rouenból jelentik: Érdekes keresettel fordult a törvényszékhez Charles *Bovary*, helybeli ügyvéd, aki arra kéri a bíróságot, hogy *azóta eltűnt* nejétől, Emmától, válasszák el, miután az asszony öngyilkossága után jött rá a házasságtörésre. Ezt az ötletet *Fornais* úr, a helybeli gyógyszerész eszelte ki, s jogi körökben feltűnést keltett a különös pör.

- *Ki tud róla?* Legelső gyermekemet szórakozottságból nem tudom, hová tettem. Kérem a jószívű közönséget, ha találkozik vele, küldje haza. *Simon Judit* címre, Adony.

- *Elvesztettem* piros bársonykeszkenőmet. A becsületes megtaláló a piros bársonykeszkenőmet megtarthatja, régi szeretőmet küldje vissza.

- *Öngyilkosság.* A frankfurti kerületben a jó családból való *Werther* öngyilkosságot követett el. Tettének oka: szerelmi bánat. Búcsúlevelében, amit B. Ottilia úrnőhöz intézett, lelkiismeretére hivatkozik, amivel nem tudta összeegyeztetni, hogy egy család boldogságát tönkretegye. A rokonszenves fiatalember balsorsa széles körökben keltett részvétet.

- *Törvényesítés.* Minden ellenkező hírrel szemben ezennel bejelentem, hogy a *Góg és Magóg* fia vagyok én, s ezt a tényt, törvényesítés céljából, bejelentettem az illetékes hatóságnál. Dr. Alanyi Költő.

- *Beszélő számok.* Rendkívül érdekes eredményeket közöl *Szerelmes* Bódog, a statisztikai hivatal főnöke, a legújabb adatok felhasználása után, melyeket a boldogságügyi minisztérium bocsátott rendelkezésére. Eszerint 3 827 522 csókos asszonyt, 429 337 megnemértett nőt, 93 257 csalódott lelket számláltak össze a múlt évben. Ezzel szemben igen érdekes megemlíteni, hogy az általános népszámlálás alkalmából kiderült, miszerint *csak egy kislány van a világon*.

- *Orvosi hír.* Dr. Fergusson jelenti, hogy külföldi tanulmányútjáról hazaérkezett, s megnyitotta rendelőjét, ahol a legújabb transzplantációs (átültetési) eljárással kezel: kiveszi a szívet és tesz egy követ oda, hogy ne fájjon, ne sajogjon, ne szeressen soha.

- *Eljegyzés.* Gyurkovics A.-né örömmel jelenti, hogy mind a hét leányát eljegyezték, s ebből az alkalomból leszereltette telefonját, miután nincs már rá szükség, hogy beszéljenek vele.

- *Tűzeset.* Ég a napmelegtől a kopár szik sarja.

*

Időjárás

A beérkezett jelentések szerint kelet felől ballag egy fekete felhő. Párizsba beszökött az ősz, a Felvidéken piros csizmám nyomát hóval lepi be a tél. Megenyhült a lég, vidul a határ, másrészt felhőbe hanyatlott a drégeli rom.

Prognózis. Hol a boldogság mostanában, barátságos meleg szobában.

*

Sport
Helyszíni közvetítés a nagy trójai mérkőzésről (Elmondja: Pluharosz)

Halló, halló... Üdvözlöm kedves hallgatóinkat... A nagy jelentőségű mérkőzés, mely az egész világ sportközönségét lázban tartja, néhány perc múlva megkezdődik. A jel már elhangzott, s a pályán megjelennek fehér-piros dresszben a *görögök*, élükön Akhilleusz középcsatárral, aki *Szép Heléna* színeit viseli. Akhilleusz remek kondícióban van, csak a sarkát fájdítja még egy kicsit. Nagy tapssal fogadja a közönség Priamosz büszke népét, mert a trójaiak jönnek *Hektor* kapus vezetésével. *Meneláosz* csapatkapitány megadja a jelt, mindjárt kezdődik. E pillanatban foglalja el helyét a díszpáholyban a *Három istennő*, Héra, Minerva és Erisz. Innen is látható, hogy nagy vitában vannak. Most végre határoztak, átadják a piros színű labdát *Páris*-nak, a fiatal bírónak, aki rohan le a pályára, s leteszi középre. Három fütty - indulás!

A görögök élénken dolgoznak. Most *Odüsszeusz* centerhalfnál van a labda, aki remekül cselez, átpasszolja Akhilleusznak, Akhilleusz rohan a kapu felé... azonban Erümenthosz elébe szalad... Aki remekül driblizik, passzol Andromakhosz felé, de Zeusz elkapja, felülről a felhőkből - bíró fütyül, *offside*-ot állapít meg, Zeuszt kiállítják, szabadrúgás... Kasztor és Pollux, az elválhatatlan fedezet, egymásnak fejelnek... most, szorítsd, Odi... sajnos, a labda Hektor kezéből visszapattan... Most nagy kavarodás látható, a tribünön szidják a bírót, disznó, disznó, kiabálják, s vádolják Odüsszeuszt, hogy Kirké segítségét használta... Most óriási üvöltés, a görög csatárok egy rakáson vannak és egy óriási ló rohan a kapu felé... Hektor, aki láthatóan fájlalja a kezét, gyanútlanul beengedi, mire a lóból kiugranak Odüsszeusz és Kasztor, a hálón belül kidobják a labdát is, miközben Hektort holtan kiviszik a pályáról... Óriási pfujozás, félidő egy-null a görögök javára, a trójaiak hendszet ordítanak, óvást jelentenek be.

*

- *Rikordjavítás. Gacsaj Pesta*, az újonnan feltűnt kitűnő úszó, mint nekünk jelentik, tegnap 3 p 5 mp rikordidő alatt átúszott a Maroson hamaroson, mások szerint a Kőrösön szőrösön; ellentmondó hírek egyikét sem erősítették meg.

- *Ludas Matyi végleges bajnok.* Döbrögközről jelentik: Ludas Matyi tegnap beváltotta ígéretét: *harmadszor* verte meg Döbrögi exbajnokot, aki szerinte annak idején szabálytalanul győzött. Ezzel megszerezte a kisgazda-bajnokságot, s a Fazekas-kupát, illetve a kupás fazekat. - *Távgyaloglás.* Harminc nemes Budára tart.

*

Nyílt-tér

E rovatban közöltekért senki sem vállal felelősséget.

- *Nyílttéri nyilatkozat.* Ezúton közlöm minden ismerősömmel, hogy feleségem, *Csicsóné* anyagi ügyeiért nem vállalom a felelősséget. Válóperem beadásával kapcsolatban intézkedtem a gyámhatóságnál, hogy három leányomat, akiket anyjuk egy szoknyában járat, miközben ő egyszerre három szoknyát vesz fel, vegye gondjaiba. *Csicsó András* s. k.

- *Nyílttér.* Minden ellenkező híreszteléssel szemben fenntartom, hogy sem rokona, sem ismerőse, sem utódja, sem boldog őse nem vagyok senkinek, ezzel szemben a halál rokona vagyok.

- *Figyelmeztetés!* Ezúton figyelmeztetem vevőimet, hogy tisztességtelen verseny címen feljelentést tettem Líra Armand ellen, aki eredeti üzleti ötleteimet állandóan leutánozza. Ha én hajnal vagyok, ő napsugár lesz, ha én fának vagyok virága, ő fa lesz, s ha én kibérelem a mennyországot, ő rögtön kibérli a csillagos eget.

- „CYRANO" kozmetikai intézet. Külön orrplasztikai műtétek, orvosi garanciával.

- Szatír Miksa, Szilván Andorné és Najád Manó mint apa, feleség és unokaöcs a család nevében fájdalomtól megtört szívvel jelentik, hogy szeretett vezérük, hétsípú Nagy Pán meghalt! Kihullott szájadból a síp, erdőkerülők elnöke! Nem hallgatják többé a madarak, tündérek és békák! Béka poraidra!

*

Lósport

Édesanyám, ha bejön... A tipsterek szerint *Édesanyám*, a kétéves kanca, ha az ügető negyedik futamán bejön, legalább harmincszoros pénzt fizet, tétre.

*

Bridzs

Kacag a gróf, nyertem.

Cifra szűrőm három volt, ezzel bellbe jutottam.

*

Rádió

Tornaóra, kelj fel párnáidról özvegy Pókainé.

*

Közgazdaság
Kompenzáció?

Közgazdasági körökben nagy várakozással néznek *Shylock* pénzügyminiszter kompenzációs tervei elé, amelynek célja a velencei valutaértékek emelését az exportfokozás irányában elősegíteni. A terv szerint kintfekvő valutáink ellenében Anglia fagyasztott húst szállítana,

konzervben, miáltal el lehetne érni az állami kölcsönnek nyerstermékek devizájával való amortizációját.

Tegnap a tőzsdén nagy lelkesedéssel fogadták a hírt, s a papírok értéke erősen emelkedett, különösen a délben beérkező jelentésekre, melyek szerint Volpone hajlandó átvenni juhász-legény, szegény juhászlegény kölcsönkötvényeit, a teljes pakettet, azzal a feltétellel, hogy ráadásul adja a szeretőjét.

*

Lapzárta után
Elfogták Bárczi Benő gyilkosát
A sebből pirosan buzog a vér

A Bárczi-ügyben lefolytatott családi nyomozás délutánra szenzációs eredménnyel zárult. Jelentkezett *Kund* Abigél magánzónő, Bárczi Benő titkos arája, aki részletes vallomást tett a sötét hátterű tragédiáról. Magát a gyilkosságot tagadja, de annyit beismer, hogy a tőrt ő adta Bárczi Benőnek. Értesítették a csendőrséget, azonban tekintettel arra, hogy *Kund* Abigél a vallomás után az utcára futott, ahol táncolni, dalolni se restellt, a nyomozás hivatalos vezetője elrendelte a gyilkos elmeállapotának megvizsgálását, s így az ügyészség fogháza helyett valószínűleg megfigyelőbe kerül a szép Abigél.

Törvényszék

A legfelsőbb Bíróság döntése a Liliom-ügyben. A Legfelsőbb Mennyei Kúria ma döntött Liliom, városligeti hintatulajdonos (illetve alkalmazott) fellebbezési ügyében. Liliomot tudvalevően a Tábla öngyilkosságra ítélte. A Kúria ezt az ítéletet most súlyosbította, átváltoztatva egynapi tartózkodásra a földi életben.

Örökösödési per. A sokáig tartó Fanny-pörben a szakbíróság végre döntést hozott, úgy intézkedve, hogy Fanny hagyományait részben a magyar irodalomtörténet, részben visszamenőleg szülei és Werther és Pamela kapják.

A fülemilepör. Ma tárgyalta Béla Bíró a Pál és Péter közt felmerült füttyügyet. A Bíró döntése jogászkörökben nagy érdeklődést keltett.

Perfelvétel. Dr. *Peterdi* ügyvéd védencének, Névtelen Vadásznak ügyében perfelvételt jelentett be, azzal a megokolással, hogy bár a vizsgálati fogságot felfüggesztették, a vadász még mindig ül hosszú méla lesben.

A tarcsa-ladányi birtok-hamistanúzási perben ma kihallgatták Vén Márkust.

*

Angolkirály-szálló

tavernájában esténként monstre hangverseny, az újonnan szerződtetett ötszáz Welszi Bárd jazz-zenekarával.

*

Rejtvények

Képrejtvény

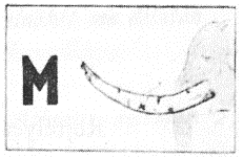

Nem látod? Árpád vére miként fajul?

Találós kérdések

Száraz ágon hallgató ajakkal meddig ültök csüggedt madarak?

Hová merült el szép szemed világa?

Ki áll amott a szirttetőn?

Lesz-e gyümölcs a fán, melynek nincs virága?

Ki vagy, te márványkeblű szűz?

Lenni vagy nem lenni?

Mi a nő? Megfejtése a jövő számban.

*

Apróhirdetések

Állástkeresők

Beszegődnék Tarnócára bojtárnak.

Szeretnék szántani, hat ökröt hajtani.

Állást kaphat

Nevelőnőt keresek neveletlen négy magzatom mellé. Cím: Both bajnok özvegye, Ballada utca 4-ik sor.

Levelezés, házasság

Anyegin. Levele van Tatjánától a kiadóban.

Szilágyi Erzsébet levelét megírta. Válaszokat „Hét nap elegendő” jeligére kiadóba.

Bözsi, ne sírjon. Levél megy.

Óvás. Gyermekem, ne indulj Prága városából.

Keresem a párom, sehol sem találom.

Nekem olyan asszony kell, ha beteg is, keljen fel.

Vegyes

Vitézek, mi lehet a széles föld felett szebb dolog a szivarvégeknél? Gyűjtsünk a szegény hadirokkantaknak!

Hány dioptriás a szemed, Zsófikám. Sas optikusnál rögtön megtudja.

Báthory Erzsébet kényelmes hideg-meleg vérfürdője naponta nyitva 7-2-ig.

Nagypénteken ne felejtse el fiát mosni, Holló gőzmosoda.

Ugye, Jani, meggyógyulok tavaszra, ha Dr. Krampf urulógushoz rendszeresen eljárok. Lépcsőházi bejárat, diszkréció.

Kerek ez a zsemlye, Liszt, pék, Sütő utca.

Fest, tisztít, vért mos. Ágnes Asszony, Patak utca 4. z

Színházi Élet, 1934. karácsonyi szám

ÍGY ÍRTOK TI!
Éretlenségi
A főigazgató vizsgája

(Jeles eredménnyel letette Fodor László)

ELSŐ TÉTEL
Tanári szoba

IGAZGATÓ. Gyerekek, ne csináljatok olyan lármát, most már nemsokára itt a szünidő, akkor kitombolhatjuk magunkat. De remek lesz, már fújdogálnak a tavaszi szellőcskék...

FILOZÓFIATANÁR. Na, na, Kulcsár... vigyázz magadra, te mindig olyan hevesvérű voltál... A tudomány hasonlít a sós kiflihez, de a sós kifli nem hasonlít a tudományhoz.

AFORIZMATANÁR. Ez elég jó volt, de az egyest azért mégse fogod megkapni aforizmából. Csak azért, mert így stréberkedsz.

IGAZGATÓ. Egyszóval, csak azt akartam mondani, hogy az érettségi dátuma...

TERMÉSZETRAJZTANÁR. Hopp, várjunk csak... hiszen én még be se mutatkoztam... Paraszt-famíliából származó, roppant kedves és mókás tanár vagyok, állatokkal szaladgálok, úgy mint bagollyal és mókussal, és megértek minden jó tréfát...

IGAZGATÓ. Egyszóval az érettségi...

ALGEBRATANÁR. Hát velem mi lesz, engem észre se vesznek?!... Igen szigorú és mérges vagyok, a diákok réme, vagyis...

MIND *egyszerre*. Kockafejű! Kockafejű!

ALGEBRATANÁR *mérgesen*. Kikérem magamnak! *Toporzékol.*

MIND. Kockafejű! Kockafejű! *Ugrálnak a székeken, ricsajt csapnak, a táblára felrajzolják kockafejűt, hejehujáznak széles jókedvűkben.*

KOMIKUMTANÁRNŐ *beront, hamis fogsorral, nagy orral, parókával, hátul a szoknyáján óriási tűpárnával, ami tele van szúrva gombostűkkel, és úgy néz ki, mint egy sündisznó.* Ti itt lármáztok, miközben...

FILOZÓFIATANÁR *elrikoltja magát*. Itt a fülesbagoly! *Bakot ugrik algebratanár hátán, aki lehajolt. Nagy nevetés, mindenki ugratja komikumtanárnőt, bekötik a szemét, táncolnak körülötte satöbbi.*

KOMIKUMTANÁRNŐ *diadallal*. Na, majd mindjárt abba fogjátok hagyni ezt a csintalankodást! Megtaláltam Horváth Kató nyolcadikos kisasszonynak egy dolgozatát...

MIND *egyszerre elhallgatnak erre a komoly szóra*.

KOMIKUMTANÁRNŐ. Ugye, most meg vagytok ijedve, nagy legények!

IGAZGATÓ *félénken*. És miről szól?

KOMIKUMTANÁRNŐ. Na, mit gondolsz?

IGAZGATÓ. Csak nem a szerelemről? *Lesüti ártatlan szemecskéjét.*

KOMIKUMTANÁRNŐ. De bizony arról.

IGAZGATÓ *dobogó szívecskéjére teszi a kezét*. Végünk van! Biztosan ez lesz az érettségi tételem, és én még nem készültem... *Zavartan tépdesi a nyakkendőjét.*

FILOZÓFIATANÁR *kicsit meg van szeppenve*. Gyerekek, legjobb lesz, ha megkérjük testületileg a Horváth kisasszonyt, hogy most azonnal jöjjön be hozzánk, mielőtt a tanfelügyelő úr megérkezik, és tartson velünk próbavizsgát, akkor talán nem lesz olyan szigorú.

KÖZÖNSÉGTANÁR. Na végre, kezdődik a cselekmény, addig csupa jellemrajz volt, azt otthon is olvashatok az ágyban.

CSELEKMÉNYTANÁR. Igen ám, de csak a következő felvonásban.

MÁSODIK TÉTEL

Ugyanott.

HORVÁTH, a nyolcadikból *bejön*.

TANÁROK *felállnak*. Ke-zét csó-ko-lom!

HORVÁTH *szigorúan*. Üljenek le.

LÉLEKTANTANÁR *állva marad*. Ugyanis Horváth kisasszony, kérem szépen, megtudtuk, hogy Horváth kisasszony, kérem szépen kidolgozott egy tételt a... *Lesüti a szemét.*

HORVÁTH *elneveti magát*. Nem meri kimondani? Hát a szerelemről, maga kis lélekbúvár! *Jóindulattal megfricskázza az orrát.* Most persze félnek, ugye, hogy melyiküknek kell felelni belőle? *Fixírozza az igazgatót.*

IGAZGATÓ *nagy zavarban*. Horváth kisasszony, kérem szépen, én...

HORVÁTH *feléje fordul*. Na, igazgató úr, meg tudja nekem mondani, mi a szerelem?

IGAZGATÓ *hápog*. A szerelem... a szerelem... a szerelem ugyanis... Horváth kisasszony, kérem, tudtam, de elfelejtettem...

TERMÉSZETRAJZTANÁR *felmutat*.

HORVÁTH *feléje fordul*. Na?

TERMÉSZETRAJZTANÁR. A szerelem az egy akkora mókus, mint egy elefánt. Vagy nem?

ALGEBRATANÁR. A szerelem egyenlet két ismeretlennel.

IRODALOMTANÁR. A szerelem sötét verem.

PEDELLUS. A szerelem három sós kifli egy helyett.

HORVÁTH. Üljenek le. Nem tudnak semmit. Holnapra halasztom az érettségit, és a szerelemből - *rákacsint az igazgatóra* Kulcsár úr fog érettségizni, ő kapja a tételt.

IGAZGATÓ *dobogó kis szívére teszi kezecskéjét*. Jaj!

HARMADIK TÉTEL

Ugyanott.

HORVÁTH *bejön*. Üljenek le.

KOMIKUMTANÁRNŐ. Kérem szépen, Horváth kisasszony, engedje meg, hogy érettségi vizsgája alkalmából az egész tanári kar nevében szerencsekívánataimat tolmácsoljam, mint a most alakuló kormány szerelemtudományi felelős miniszterét. *Sorban kezet csókolnak.*

HORVÁTH. Csak hagyják, hagyják... Nem szeretem ezt a stréberkedést... Különben is nem arról van szó, hogy én mi vagyok, hanem arról, hogy - *az igazgató felé* - készült, Kulcsár?

IGAZGATÓ. Kérem szépen... Horváth kisasszony... én azt hiszem, hogy...

HORVÁTH. Na jó, ne dadogjon... Mondja meg nekem, kibe voltam én szerelmes nyolc évig, és kihez írtam azt a bizonyos szerelmi dolgozatot?

IGAZGATÓ *lesüti a szemét*. Én azt hiszem... nekem úgy rémlik... mintha az én szerény személyem...

HORVÁTH *röhög*. Maga? *Kiszól.* Pista, gyere be.

VŐLEGÉNY *vigyorogva*. Kézit csókolom, Kató.

HORVÁTH. Fogd be a szád, és vedd meg azt a bundát. Hát, kedves Kulcsár, ehhez szólt a levél, mert ez az én vőlegényem, nem maga. Ezennel tehát ünnepélyesen kijelentem, hogy igazgató úr fényesen letette az éretlenségi vizsgát, bebizonyítván, hogy szerelemről halvány sejtelme sincsen, vagyis biztosan nagyon jól ért a klasszikafilológiához. Szerelemből elégtelen - elmehet!

KÖZÖNSÉGTANÁR. Óvás! Óvás! Azt a Bús Fekete írta!

SZERZŐ. Na és mit gondol, ezt talán én írtam? Eredetit csak álnéven írok - a saját nevem alatt nem a Feketétől, hanem az élettől szoktam lopni a témát.

Színházi Élet, 1935. 50. szám

ÍGY ÍRTOK TI
A 13. században

Történt pedig a trecento közepén, a guelfek és ghibellinek ádáz harcának kellős közepén, Firenzében, amikor úgy elmérgesedett a helyzet, hogy a guelf városkormány, a szintén guelf uralomra vergődött Verona hatása alatt, gazdasági, politikai és kulturális téren is szinte nyíltan szorította háttérbe a ghibellin törekvéseket. A vérmesebbek ghibellinüldözésről beszéltek, a hivatalokban megkezdődött a ghibellinek lassú leépítése, s a kormány kegyeit élvező urak a hatalmon levők gúnyos tárgyilagosságával érveltek a ghibellintörvény szükségessége mellett, azzal a megokolással, hogy a természettudomány is kimutatta a ghibellin jelleg vagy ahogy mondták, a *ghibellinoid* karakter testi és lelki alacsonyrendűségét. A harc és vita egyre élesebb lett, elméletben és gyakorlatban egyaránt.

S természetesen éreztette hatását a szellemi élet és művészet berkeiben is. A fellendült színházkultusz két nagy színházat tartott el, a kormány hivatalos színházát, a Teatro Nazionalét, Antonio Tedesco igazgatása alatt, s a ghibellin szellemben vezetett Teatro Gioát, melynek élén Danio Jobba állott. Az elsőt kifejezetten guelf szempontok szerint vezették, abban a meggyőződésben, hogy ghibellin szerző és színész, természeténél s általános művészi és erkölcsi princípiumok értelmében nem is nyújthat felsőbb rendű szellemi teljesítményt, a másik, ha nem is nyíltan, gyakorlatilag inkább a ghibellin géniusz alkotásait pártolta.

Annál nagyobb volt a meglepetés, amikor egy napon a Teatro Nazoinale műsorra tűzte egy kifejezetten ghibellin, egyébként azonban nem túlságosan ismert, s előző sikerekben is igen szerény eredményekkel dicsekvő fiatal szerző darabját.

Tiszta guelf körökben visszatetszést szült a szintén fiatal igazgató választása, megvádolták titkos ghibellinrokonszenvvel, az aforizmakedvelők idézték a régi mondást: „Minden guelfnek olyan ghibellinje van, amilyent megérdemel” - a türelmetlenebbek viszont nem átallották a kormány figyelmét felhívni az új igazgató sáfárkodására, ghibellinbérenc! kiáltással.

Hát még, amikor színre került a darab, mely valóban gyengécskének bizonyult, s nagy bukással végződött! A bukást a ghibellin sajtó is kénytelen volt elismerni, a guelf sajtó kárörvendve hallgatott, magyarázatot várva az igazgatótól. Sokan az igazgató közeli bukásáról beszéltek, azt rebesgették, hogy ezek után természetesen el fogja veszteni a kormány bizalmát. De senki nem tudta magyarázatát adni az esetnek.

Csak egy ember értette meg őt, a ghibellin Theatro Gioa igazgatója.

A következő héten ez az elmés férfi sürgősen műsorra tűzte egy merőben ismeretlen és egészen fiatal guelf szerző darabját.

A darab óriásit bukott.

Most végre észbe kapott a közvélemény, észrevették, miről van szó. A guelf sajtó dühösen levágta a guelf szerző darabját, a ghibellin sajtó burkoltan abból indulva ki, hogy egy guelf szerzőtől ez is nagyszerű műnek számít, agyba-főbe dicsérte a darabot.

Kiderült, hogy a guelf igazgató *azért* adta elő a darabot, hogy a ghibellineket kompromittálja, örök időkre, mintegy jelezvén: „*Így írtok ti*, ghibellinek” - a ghibellin igazgató pedig elfogadva az odadobott kesztyűt, ráduplázott, a maga szerzőjével: „Így írtok ti, guelfek”.

Igazi ghibellin tempó - mondták a keserű guelfek, akik nem ismerik a tréfát.

Pesti Napló, 1935. december 11.

1935

ULTIMA RATIO REGUM
Ami a szűrőben megmaradt

Mennyi minden egy hét alatt, amiből a publicista válogathat, hogy tanulságot fűzzön hozzá. Mivel pedig a publicistára éppen az jellemző, ami inspirálja, ennek a válogatásnak nem szabad tudatosnak lenni, legjobb ilyenkor, hét vége felé, megnézni a *szűrőt*, a *hálót*, amit hét elején lemerítettünk, mi maradt meg benne? mert ott van elásva valahol a tulajdon hajlandóságának kutyája: ki vele, támasszuk fel, hadd ugasson, ahogy jólesik neki. (Éppen most olvasom újra - huszonöt év múlva - Freud híres és hírhedt *Álomfejtés*-ét, abból is mint végleges és egzakt megállapítás derül ki, hogy lelkünk legigazabb képe, az álomkép, kiindulópontját *minden esetben* a megelőző nap eseményeiből meríti. A vasárnapi krónikás napja egy hét, az önelemzés szempontjából szükséges anyagot akkor is hat nap emlékeiből kell merítenie, ha örök dolgokra gondol: az ő számára ebben a hat napban csakúgy *mindennek* benne kell lennie, mint a teremtés első hetében, jól meggondolom, ami aztán következett, nem is volt más, mint ennek az első hat napnak a megismétlődése.)

*

Ezen a héten két nagyon különböző halat találok a szűrőben, emiatt kellett fentiekben mentegetőznöm. Az egyik *Szabó Lőrinc*-nek szép és kedves verse a *Pesti Napló* újévi számában, a másik Roosevelt gazdaságpolitikai beszámolója és programja, ugyanott. E pillanatban sejtelmem sincs róla, mi közük egymáshoz... De a lélektan törvénye szerint ez a groteszk, álomszerű egybetalálkozás nem lehet véletlen. Lássuk hát, hogy kerültek együvé.

A versben arról van szó, hogy a költő kisfia, nagyapja, a költő apja jelenlétében rosszalkodik. Az apa „nevelni" kezdi a gyereket, de mikor az öreg is beleszól a nevelésbe, a régi, jól bevált módszert javasolva, a költőben feltámad az *apa* ellen lázadó szolidaritás, tulajdon kisfiával: eszébe jut, milyen gyógyíthatatlan haragot és gyűlöletet keltett benne, gyerekkorában, a két generáció közti nézeteltérésnek ez az egyszerű, hatalmi alapon való elintézése, a családi *ultima ratio*, az a bizonyos üdvös nyakleves. Megérezvén apja habozásán át a nagy kérdés aktualitását, a gyerek indulata is kirobban - kijelenti, hogy ő igenis „rossz akar lenni", mert rossznak lenni még akkor is jobb, mikor veszélyesebb, jöjjön a nagy leszámolás, a nyakleves és annak mindkét fél részéről levont következményei. A nagyapa gúnyosan mosolyog fia kudarcán, a gyerek dacosan és kihívóan idézi a katasztrófát, úgy látszik egy pillanatra, a középső generáció fog legrosszabbul járni a két szélsőség nyílt harcában, ő marad alul, aki kerülni akarja a harcot, ő veszít legtöbbet, többet a legyőzöttnél is. A feszült és „válságos" helyzetben groteszk megoldást inspirál kínos zavara - mintha szó se volna semmiről, s a felvetett kérdések nem is léteznének, minden átmenet nélkül játékba csap át, „játsszunk disznót", proponálja a gyereknek, „játsszunk disznót és röfögjünk". A gyerek jót nevet, belemegy a játékba, ösztönösen megérzi, hogy egyrészt a játék maga nemcsak elodázása, de levezetése is a felgyűlt rombolóerőknek, másrészt a játék *tárgya* jelképesen kiengesztelő és nevelő tanulságot takar: „játsszunk" disznót, hogy közben időnk legyen ráeszmélni, hogy emberek vagyunk és nem disznók, akik csak röfögnek, zabálnak, csak ösztönöknek engedelmeskednek, ész és szív és előrelátás nélkül, vesztükbe rohanva, mint ahogy disznókhoz illik. A viharfelhő eloszlik, idillé enyhül a tragédia.

*

Beszámolójában Roosevelt szebb jövőt ígér Amerikának, ha az „agytröszt” tanácsát megfogadja. Valamilyenfajta kollektivizmusról beszél, de korántsem kommunista értelemben: magántulajdonnak lennie kell, mert a magántulajdon tudata nemcsak nemtelen és kártékony, de a legnemesebb és leghasznosabb becsvágyaknak is forrása: ám le kell törni a törvényt gúnyoló, társadalomlenéző kapitalizmus rakoncátlan gőgjét. Letöri, nem erőszakkal és haraggal, nem a *lincs-törvény* hagyománya, hanem az erkölcsi törvények hitvallása értelmében. Válasszon magának mindenki olyan hitet, ami ízlésének és kedélyének megfelel, ezen túl azonban legyen egy közös gyakorlati hite is a nemzetnek: az egymásrautaltság felismeréséből fakadt szolidaritás.

*

Így, első pillantásra, be kell vallanom, magam se látok összefüggést a vers és a beszámoló közt.

Arra a *hangulatra* kell figyelnem, ami a kettőből árad felém - ez a hangulat bizonyos *hangot*, tónust, bizonyos *formanyelvet* követel.

Ebben a formanyelvben hasonlítanak.

A versben *apáról*, apai érzésről van szó. Roosevelt azon a bizonyos „atyai hangon” beszél népéhez, amit ugyan nem egészen tesz jogosulttá a *Contrat Social* alapgondolata („az állam *felnőtt* emberek szövetsége” írtam magam is, éppen Amerikával kapcsolatban), de a közhangulatban, ha államról van szó, az „apa” nem a zsarnokot jelenti.

A képviselőket szoktuk elnéző becézéssel „honatyák”-nak nevezni, pedig ők az alkotmányosságot képviselik.

*

Roosevelt tehát az *apa* szerepét vállalja az utánunk következőkkel szemben: azt a középen álló, középutat kompromisszummal dolgozó programot hirdetvén, ami hozzánk illik, apákhoz, mivelhogy nekünk kell a legbölcsebbnek lenni, itt állván nagyapa és unoka között a hármas választúton.

Csak *mi* látjuk hármasnak ezt, a választutat. Nagyapa és unoka rendesen úgy érzi, csak két sors között választhat.

*

Ultima ratio regum - így beszéltek nagyapáink. Ha nincs más választás, jöjjön a fegyver: győzünk vagy meghalunk, ölünk vagy megöletünk. Harmadik eset nincsen. [...]

Én legalább úgy érzem s úgy tapasztaltam, hogy a mai fiatalság sokkal közelebb érzi magához a kompromisszumos, latolgató, racionális, mellékmegoldásokat kereső apát a sebeivel dicsekvő, harcos nagyapánál. [...]

*

Ezek a régiek (mindegy, húszévesek-e vagy nyolcvanévesek, győzelmes népi vezérek vagy alulmaradt trónkövetelők: a *szemléletüket* nevezem réginek) hegeli alapon állván, folytonos *antitézissel* dolgoznak, csak két lehetőséget látnak, tételt és ellentételt, állítást vagy tagadást, igent vagy nemet, s gyűlölnek és gyáva habozónak tartanak mindenkit, aki nem is *állításaik*, csak a *módszer* helyességét tagadja. „Aki nincs velem, ellenem van” - mennydörgik a

hordóról, s meggyőződésük, hogy nem a gordiusi csomó bonyolult, csak azok a szamár, tudákos „szakértők", akik nem hajlandók karddal vágni ketté, különösen akkor nem, ha a gordiusi csomó a hasukban van.

Mindig csak ez az „igen" vagy nem", ez a *két* dolog közt való választás.

Unom már őket.

Unalmasak, mert elavultak.

Olyanok, mint az ókori kémikusok, akik csak két főelemet ismertek el: a tüzet és a vizet, mint egymás ellentétét, holott már régen tudjuk, hogy a vízben is van tűz és a tűzben is van víz és különben egyik se elem, és nem két elem van, hanem száz, és annak, aki orvosságot akar csinálni a beteg emberiség számára, mind a százat ismernie kell.

A sokezer éves vérnyavalyát, amit tűzzel és vízzel gyógyítgattak, hiába, végre egy olyan tudós találta telibe, aki nem kétféle, hanem hatszázhatféle kísérletet csinált, míg a legmegfelelőbb gyógyszert eltalálta.

*

De hol vagyunk még ettől a társadalomtudományban... Addig, legjobb, ha disznót játszunk és röfögünk, kisfiam.

Pesti Napló, 1935. január 6.

TÁRSASÁG, FORGÓKORONG
Egy kedves játék tanulságai

Csak látszólag követek el indiszkréciót, ha - éppen a fenti tanulmány kedvéért - elárulom, hogy az *élőszó-fotografálásnak* nevezhető mulatságot a legkitűnőbb magyar író házában újítottuk fel (vacsora utáni jó hangulatban) - fájdalom, az esztétikai és kritikai szemlélet fejlettsége még nem eléggé egységes az országban ahhoz, hogy e jelzőhasználatból mindenki gondolkodás nélkül és rögtön tudja, kinek a házáról van szó. Viszont szükségesnek látom hangsúlyozni, hogy egyébként is kiváló szellemű urak és hölgyek voltak együtt. (Az udvariatlan sorrend nem szándékos részemről.) Szerénységemet is, úgy van, jól méltóztatnak hallani, szerénységemet is beleszámítva: ezen kéretik nem csodálkozni, az utóbbi időben ugyanis kezdem észrevenni, szórakozottságom ellenére, hogy híveim és barátaim, különösen értelmezett gyöngédségből, egyre sűrűbben képviselik *helyettem* az *én* szerénységemet - erről szeretném őket leszoktatni, bízzák rám, majd én elintézem, legyenek csak szépen a maguk nevében szerények. Na.

A játék különben nagyon egyszerű. Valaki, anélkül hogy azt előre bejelentené, leül a sarokban (ezúttal a házigazda kedves és okos leánya) és gyorsírással *mindent* lejegyez, nem kritizálva és nem válogatva, amit háziak és vendégek beszélnek, hidegen és tárgyilagosan, mint egy gramofon vagy fotografálógép. Félóra múlva megállítja a társalgást, és felolvassa a jegyzeteket.

Ez az egyszerű leleplezés, tapasztalatom szerint, viharosan mulatságos és groteszk hatással van a szereplőkre. A társalgás *retouche*-nélküli nyers nyomata éppoly ijesztő és komikus azok számára, akik részt vettek benne, mint a valódi nyersnyomatok, melyek önfeledt pillanatainkban *à notre insu*, ábrázolnak bennünket. Nem ismertünk magunkra, éppen azért,

mert nagyon is magunkra ismerünk: egy pillanatra, önmagunktól is megszokott *tükör arcunk* és *fotográfia-arcunk* és *arckép-arcunk* mögött meglátjuk a valódit - a pongyolát és nevetségeset és gyermekeset.

És ettől nem mentesít a legnyilvánvalóbb szellemi nagyság, s a legcsiszoltabb formaérzék se. Többször voltam igazán előkelő és különleges szellemű emberek társaságában, ahol valaki megcsinálta ezt a kísérletet, s az eredmény mindig ugyanaz volt: értelmetlen, összevissza halandzsa, amiből kiderül, hogy senki se hallgat a másikra, mindenki a maga rögeszmenótáját fújja, eszük ágában sincs valami tárgyilagos vonalat adni az eszmecserének, a mindnyájunk fölött lebegő igazság érdekében eszmék kicseréléséről egyáltalán szó sincs, legfeljebb lényegtelen szócafrangokat kapkodnak el egymástól, hogy felhasználják valami egészen más tárgyra vonatkozó ötlet vagy emlék bedobására, gyakran félreértett szavakból indulva ki: az eszmék első pillanatban kiesnek a mondatból, szanaszét hevernek a földön, rálépnek, mint a szivarvégre, senki se törődik velük. A legmulatságosabb a folytonos ellentmondás. *A* hevesen védelmez egy álláspontot, amit *B* vitat, s anélkül, hogy észrevennék, két perc múlva szerepet cseréltek, mint a középkori vívók, akiknél divatban volt mérkőzés közben kardot cserélni: *A* képviseli szenvedélyesen *B* álláspontját és viszont és sejtelmük sincs róla, mit beszéltek előbb, mintha pozitív és negatív felvételek nyers nyomata váltakoznék egy rögtönzött filmen, a néger fehér lesz pillanatokra, a fehér ember fekete. És mindez kapkodó és a tárgytól eltérő és teljesen értelmetlen félmondatokban történik, ami természetes, ha meggondoljuk, hogy a valóságban ezeket a mondatokat gesztusok és artikulálatlan hangok, arcjátékok és taglejtések fejezték be: táncot látunk zene nélkül vagy tánc nélküli dzsesszt hallunk, ezért kelti olyan egyformán gügye és felelőtlen locsogás benyomását az összkép, függetlenül attól, hogy egy gyermekzsúr részvevői vagy Európa sorsáért felelős diplomaták társasága volt a modell. Voltam társaságban, ahol világhírű nagyságok, híresség és hírhedtségek kerültek össze, egy rakáson, közismert és fémjelzett „szellemesek" és „mélyek" és „formaművészek", mesterségük vagy hivatásuk ünnepelt bajnokai, filozófusok, művészek, politikusok - az élőszó-fotográfián mindegyik úgy hatott, mint egy neveletlen, elrontott gyerek, aki mindnyájunk bosszúságára „hülyézik" felnőttek komoly társaságában. A modern nirvánagondolat filozófusa újra meg újra visszatér csetledezve és botladozva egy előételrecept méltatására, és egyre dühösebb, hogy nem akarják meghallgatni, a korszakot átalakító, ezoterikus zeneszerzőről kiderül, hogy pályafutása legnagyobb élményének érzi, mikor kecsöppel leöntötték a frakkját, a mozicsillag megrögzött spiritisztának, a bokszolás világchampionja érzelmes lírikusok tanítványának bizonyul - s az egészet *generálszósszal* önti le valami félszeg, ideges, hisztériás röhögés, mint amikor mindenki külön-külön érzi, hogy ferde helyzetbe került, kizökkent az egyéniségének vagy típusának megfelelő közegből, s járnia kell egy rákényszerített táncot, amihez jó képet kell vágni méghozzá, különben rögtön sírva fakad és elárulja magát.

Az egész feltűnően emlékeztet a városligeti vurstli *forgókorongjára*. Erre az egyre sebesebben keringő korongra rááll egy csomó ember, s mindegyik igyekszik a közepén maradni, mert a széléről menthetetlenül lesodorja a centrifugális erő: ott tolonganak hát a szerencsés körül, aki pont a tengely fölé került, s így viszonylagos biztonságban van. A helyzet kínos, s éppen ezért mindenki kétségbeesetten röhög, az is, akinek sikerült egyensúlyban tartani magát, az is, akit végre mégis kihajít ügyetlensége vagy kedvezőtlen helyzete.

Ez a forgókorong a Társaság. (Lehet, hogy a Társadalom is?) Mindig van egy központ, a társaság legkiemelkedőbb vagy leghatalmasabb vagy legszuggesztívebb egyénisége, a többi próbálja ellesni és utánozni ennek a magatartását, viselkedését, stílusát: viszont ő se érzi magát biztonságban, bármikor félrelökheti a tengelyről, s akkor ő is bukdácsolni kezd majd. Fölényességét közvetlen, pongyola modorral igyekszik bizonyítani, leplezve nyugtalanságát, a

többi átveszi a hangot, s így alakul ki a hangulat, amiről utóbb szokta mondani, elégedetten a háziasszony: „Remek volt a hangulat, sokat röhögtünk”.

Mindez pedig azóta van, mióta az emberek, az egymással való érintkezés és közlekedés „egyszerűsítésére” (vagy harmincmillió esztendővel ezelőtt) kitalálták a technikai eljárások legfurcsább, legbonyolultabb, legtermészetellenesebb (tehát legemberibb) szabadalmát: a hangszálak és szájberendezés műszerével kombinált zörejhangszert: a beszédet. Addig remekül megértették egymást - zenei hangok és fintorok és taglejtések *mindent* gyönyörűen kifejeztek, ami mondanivalójuk lehetett (és lehet) egymás számára. A *beszéddel* kezdődött a halandzsa és meg nem értés és zűrzavar: íme, lásd a nyers képet, a fotográfiát, ha kivonod belőle és alóla taglejtések, fintorok, érzelmek és indulatok tökéletes összhangját kifejező *hangok* színét, szagát, értelmét.

Az a gyanúm, *minden* kollektív társalgás (leszámítva a valódi dialógusokat) így festene, amiket megstilizálva és rendbe rakva megőrzött a történelem és irodalom, ha eredeti élőszófelvételek állanának rendelkezésünkre. A nyers nyomatok egy véletlenül bentfelejtett foszlányát így is fel tudja fedezni néha a szakértő; Hegedűs Lóránt Kossuthról szóló könyvében nagyon jó füllel figyelmeztet egy *lapszusra*, amit az iskoláskönyvekből mindnyájan ismerünk, megszoktunk, helyesnek tartunk: híres szónoki remekművét, a zseniális rögtönzést fejezi be Kossuth ezekkel a szavakkal: „Magyarországot a poklok kapui se dönthetik meg”. Évtizedeken keresztül senki se vette észre, hogy ennek a képnek semmi értelme, szóösszekeverésből, elszólásból került a gyorsírójegyzetekbe, nyilván azt akarta mondani Kossuth, hogy a poklok kapuit is bedönti Magyarország.

Az eredeti felvételek tele vannak effélével.

Nagy kedvem volna rekonstruálni - írónak való feladat -, miképpen hangzottak eredetiben, mondjuk Szókratész beszélgetései, amikből Platón a viták klasszikus, halhatatlan mintaképeit faragta.

Meg vagyok győződve róla, hogy inkább hasonlítottak azokra a jegyzetekre formanyelv dolgában, amiket tegnap mindnyájunk mulatságára a háziasszony felolvasott, mint a *Szümposzion* vagy *Gorgiasz* címmel fennmaradt iskolai olvasmányainkra.

A forgókorongon a legértelmesebb és leglelkesebb ember se viselkedik értelmesen.

A forgókorong a Társaság...

Lehet, hogy a Társadalom?

Lehet, hogy maga a Földgolyó?

Vagy az egész Naprendszer? Vagy az egész Kozmosz?

Pesti Napló, 1935. február 10.

A MI IDŐNK KÖVETKEZIK MOST!
(Biztató jelek Hollywood felől)

Ezek sejtelmes szavak csak, inkább kiáltások, mint a szegény, ködben és sötétben kuksoló jósoké, mikor a megváltás szelét érzik. Hollywood felől pirkad az ég, figyeljetek fel, társaim: lehet, hogy a mi időnk következik most, jó lesz előkotorni az elfelejtett művészi, írói becsvágy lomtárából rozsdásodó kardotokat. Hollywood felől pirkad az ég.

Valamikor, negyedszázaddal ezelőtt - pillanat csak a filmkultúra most következő évezredeiben, de sok, döntően sok annak a tragikus generációnak életében, amelynek szerencséje és szerencsétlensége lehetett ott állani a megszülető filmkorszak bölcsője mellett, hogy tanúja legyen egy, az írás felfedezésénél nagyobb jelentőségű eseménynek - valamikor, fiatalon és káprázó szemmel azt hittük, írók és költők, képzeletbirodalom kiválasztott népe, kisujjunkat se kell mozgatni, magától, tulajdon természeténél fogva hull majd az ölünkbe ez a pazar ajándék, ez a hallatlan, hihetetlen új hangszer, hogy megkeresse és megtalálja bennünk mesterét, aki majd megszólaltatja, minden elkövetkező századok dicsőségére és okulására. Hogy lehetett volna kételkedni benne, hogy az írótollnak, a vésőnek és ecsetnek, a lantnak és hárfának *minden* tulajdonságát egybefoglaló és összesűrítő technikai lehetőség, ami minden művészet egyetemes tárgyát, *a mozgásban megnyilatkozó életet* lerögzíteni képes, elsősorban és nyilvánvalóan *írók és művészek* kezébe kerül, a *szakember* kezébe, akinek képzelete, hiányérzése, előrevetett vágya hívta létre a semmiből, megihletve a technikust, hogy találja fel, mint ahogy az ágyút és a gépfegyvert nyilvánvalóan azért találták fel, hogy a katonák kezébe kerüljön, mint ahogy a *betűt* azért találták fel, hogy az eseményeket és gondolatokat lerögzítse vele, akinek ez a *mestersége és hivatása* - hogy lehetett volna kételkedni benne, hogy írók és művészek és költők fogják élettel tölteni meg a *gépet*, a *deus ex machinát*, ami az égből pottyant közénk -, hogy lehetett volna kételkedni benne, hogy a képzelet, a fikció világát felújító, megtermékenyítő új műfajnak, a *filmregénynek, filmdrámának, filmnovellának* és *filmköltéménynek* megálmodói és továbbfejlesztői csakúgy írók és költők, művészek lesznek, mint világ kezdete óta minden más művészi műfajnak?

Húszéves voltam, mikor az első mozgókép lepergett Budapesten: ott voltam a huszadrangú lokálban, ahol az új „kuriózumot" bemutatták. Utána lázas aggyal és dobogó szívvel bolyongtam hajnalig a külváros utcáin - látomásom volt, robogó színes és hangos és plasztikus filmek rohantak előttem: a világkultúra első *filmeposza*, amit úgy alkot majd meg valamelyikünk, Homérosz utódai, leszármazottai és örökösei közül, mint ahogy ő maga, nemzetségünk ősapja alkotta meg a trójai harcot, kezébe kapván a sorsdöntő, korszakalkotó technikai találmánynak, a *lant*-nak első primitív példányát. Másnapra készen volt tanulmányom, *A mozgófénykép metafizikája* a *Nyugat* számára, melyben az évezredekre szóló filmkultúra megszületését jeleztem, köszöntve művésztársaimat, akiknek megadatott, hogy *útjára indítsák* ezt a kultúrát - készen volt a cikk, Osvát Ernő fejét csóválta, vállát vonogatta, de pillanatig se habozott, hogy le kell adni: ő tudta (az egyetlen, aki tudta), hogy rajongó látomásom nem egy ifjú költő groteszk és dekadens lázálma, hanem tudományos, egzakt, megbízható *prognózis*.

*

Aztán...

Aztán - egy kis meglepetés következett.

Mintha tévedtem volna.

Nem sokat jelent ez a kis *látszólagos* tévedés a film halhatatlan jövőjét nézve - de tragikussá vált a mi halandó nemzedékünk történetében.

Megszületett a filmregény, filmdráma, filmnovella és... a filmköltemény is (utalok a pompás ódákra, amiket különféle brikettek dicsőítésére költöttek a Híradó-rovat munkatársai) úgy, ahogy megjósoltam, de ami a kor eposzát illeti...

Mit csűrjem-csavarjam?

Ennek az eposznak halva született tetemére hívom Európa és Amerika íróit, költőit, művészeit, a *valódiakat*, akiknek halhatatlanságát lett volna hivatott hirdetni a halhatatlan találmánynak *első* negyedszázada: hol voltak, merre jártak, miért nem vették át természetes örökségüket?

S ha őszinték, ezt kell felelniök kórusban és hangosan: ott álltunk a megszületett csecsemő bölcsője mellett, s követeltük magunknak mint a magunkét. De percek alatt *kínai falat* épített köréje a kalmármohóság, s egyszerre azon kaptuk rajta magunkat, hogy ez a kínai fal nem azért épült, hogy a laikust és a kontárt, hanem azért, hogy *bennünket*, az új kultusz papjait zárja ki, egyszer s mindenkorra, a szentélyből.

Negyedszázadon át nem engedtek a filmipar kebelébe valódi költőt: kisajátították mint *ipart* az iparosok, s azt állították, hogy nincs is másról szó: filmipar van csak, filmköltészet nincs.

*

Ezek sejtelmes szavak csak.

Hollywoodi jelentések szerint az *„irodalmi filmek”* divatja hajnalodik: több *Shakespeare-t, Tolsztojt, Dosztojevszkijt, Galsworthyt* filmesítenek meg; sőt elkezdték *Dante színjátékának* megfilmesítését is.

A film gyorsabban szalad, mint az élet - talán még gyorsabban annál is, ahogy a „halottak lovagolnak”.

Egy-két év és eleven író is írhat majd filmet.

Színházi Élet, 1935. 10. sz.

„MINDENÜTT ABLAKOKAT LÁTTAM...”
Európai és amerikai gengszterek

Két ügyben négy halálos ítélet, a lapok heti anyagában: egy villamosszék, három kötél: előbbi Amerikában, utóbbiak helyben, s a napi publicisztika szerint a bűntények jellegét és stílusát tekintve, Amerika alapította az iskolát és irányzatot.

Hauptmannt, a Lindbergh-bébi gyilkosát végre hát elítélték. Figyeljék a helyszíni jelentéseket, milyen jellegzetesek, még fordításban is, hát ha még az eredeti újságcikkek vastag betűs fel- és alcímeit olvassuk. A hangsúly sohasem a tárgyi adatokra vagy a tárgyalás során történt hivatalos eseményekre esik: mindig és újra azokra a látszólag mellékes érzelmi és indulatos szív- és szóvirágokra, amik a perrendszerűség kitaposott országútjának szélén nyiladoznak, mintegy jelezve, hogy az emberi természet, emberi lélek számára ezek a fontosak, s nem a rideg tények és tettek. Feltűnő, hogy a modern Amerika, ama nem nagyon régi Ősamerika utóda, mely a lincstörvény meglehetősen érzelemmentes álláspontjára helyezkedett bűn-ügyekben: most hogyan ömleng és rajong a lírai mártásban, ami a bűnök világát körülveszi. A tárgyalás „kiküldött tudósítója” csupa költő, impresszionista művész, mindenben a részletet veszi észre, azokat a „színes” és színező pillanatképeket, amik mintegy véletlenül, de ah, mily meghatóan (vagy legalábbis hatásosan) járulnak az eseményekhez mint „örök emberi” dokumentumok. Ezeket a „finom” megfigyeléseket, persze megfelelően drámai mondatokban, pardon, al- és felcímekben tálalja fel az amerikai újságíró (mert al- és felcímen kívül kevés egyéb szöveg akad egy ilyen amerikai tudósításban). „Hauptmann összeszorított fogára esik a

villamosszék árnyéka. Felemelt fővel megyek a villamosszékbe - suttogja rekedten Hauptmann." „Halálos ítélet - zokogó esküdtek." „Csak feleségét és gyermekeit sajnálja - mert ők is ártatlanok." „Önök az én helyzetemben ugyanazt éreznék, amit én - mondja Hauptmann az újságíróknak." „Gramofon hangjai mellett mulatnak az esküdtek - a padlót bokáig érő cigarettacsutak borítja." És így tovább, abban a tenorban, s az efféle szavak, „mulatnak" és „cigaretta", akkora betűkkel szedve, mint egy ház. Az egész feltűnően emlékeztet azokra a miniatűr „művész" fotográfiákra, amelyek gyufaskatulyát és kockacukrot ábrázolnak, akkora felületen, amekkorán valamikor az egész Himalája-hegység elfért, s amelyek mostanában (főként Berlinben és New Yorkban) nagyon divatosak. Tipografizálni aztán tudnak, kutyafáját, ezek a fotomontőrök. Szerkesztőségünk falán lóg egy bostoni újséglepedő első lapja, még a bébirablás kezdő hónapjaiból, amelyen csak ez a két szó áll „BABY DEAD" (a bébi meghalt), de mind a nyolc betű akkora, mint az újság széle.

S mindez együttvéve mégiscsak artisztikum, kiemelése az élet szárazan megismétlődő statisztikai történetéből annak, ami benne különleges, megkülönböztető, tehát új, mert egyéni és emberi súlytalanság, megmérhetetlenség. Artisztikum bizony, sőt költészet - de milyen émelygősen fals és ízetlen és csinált ponyvaköltészet, népszerű monstrefogyasztásra átalakított máslása és lőréje eredetijének, az európai ősforrás borának - átalakított, felhígított s megint megpancsolt, cimettel és gingerrel feleresztett alkoholpótló, tokaji címkével palackozva! Ettől tanultunk volna, mi európaiak? A gengszterizmust talán igen - de ami a gingerizmust illeti... itt legfeljebb a kéz Ézsaué, de ami a kéznél fontosabb hangot, a lelket illeti... Amerikai történet biz ez, sőt amerikai ballada: de ha van ebben a műfajban nálunk egyenértékű, legfeljebb a világirodalom kétségtelenül legrosszabb balladáját idézhetjük (büszkék lehetünk rá, hogy mint a legjobban, a legrosszabban is magyar költő tartja a rekordot) - Gyulai Pál „Pókainé" című versét, amit nyilván elrettentő példa gyanánt, hetven éve őriznek iskolakönyveink, s amelyben ezek a sorok olvashatók: „nincs, nincs, nincs, csak egy van, csak egy, egyetlenegy, kiált Pókainé és szíve megreped."

A bankrabló Radovics érdekében felszólal egy református lelkész ítélet előtt, felolvastatja a fogoly nem hivatalos vallomását, s a bíróság, bár fenntartással, helyt ad a felszólamlásnak, mert önkéntelenül érzi, hogy a vallomás hangjában van valami, ami túlnő a per keretein, valóban a társadalomhoz szól, mint a lelkész vallja... a bíróság érzi ezt, és meghajol valami előtt, ami több mint élet: művészi élmény.

Meg vagyok győződve róla, tudniillik, hogy ha tudtán kívül is, mindenkit, bírót és lelkészt egyformán egyetlen kép ragadott meg olyan erővel, hogy meg kellett mentenie, le kellett rögzítenie, mint egy verset vagy novellát: egy hasonlat, amiért - költők tudják ezt - érdemes volt élni és meghalni.

A kérdésre, hogy mit érzett abban a pillanatban, mikor felhúzott revolverrel megállt a bankfiók szobájában: e döntő pillanatban, mely az ő egész életének döntő pillanata volt, a félénk ideges és degenerált Radovics ezt feleli: „Mintha mindenütt ablakok nyíltak volna meg körülöttem, ott is, ahol fal volt, ablakok, egy pillanatra világosak voltak, aztán mindjárt sötétedni kezdtek..."

A kép tökéletes. Tökéletes, mert bár szó szerint, első látásra, semmi értelme az egésznek, mégis, hideg borzongással a hátunkban, rögtön érezzük, hogy olyan őszinte és igaz vallomás, amilyen őszinte és igaz még önmagunkhoz is csak öntudatlanunk lehet, lelkünknek ez a mélysége, ahol a legősibb ösztönök s legfrissebb benyomások, legközönségesebb indulatok s a legkülönlegesebben egyéni élmények zajlanak le.

Tökéletes minden tekintetben, mert művészi formáján túl tudományosan igazolható, élménytartalma is van (lévén ami művészi igazság, mindig egyben tudományos igazság is, s nem megfordítva). A valódi ablakokat megsokszorozó képzelt ablakok érzékletesen utalnak a kivételes izgalom káprázatára - phosphenák jelennek meg (Bergson), azok a felvillanó s lassan elsötétülő köröcskék, amik, mint a valóságemlék foszlányai, elalvás előtt ugrálnak szemeink előtt, hogy aztán álomképeink (vágyképeink) forrásává váljanak. A vágy és rémület, a ragadozás és önfenntartás gerjedelmének kettős, ellentétes indulata ragadja meg Radovicsot, ebben az életre és halálra mutató keresztúton - világos, hogy közel a félelem halálos ájulásához, álomszerűvé kellett válniok a valódi - s közel a különb életet ígérő rablóösztön paroxizmusához, ki kellett nyílniok a képzelt ablakoknak.

De mily művészien, jelképesen igaz és magától értetődő ablakok ezek, túl lélektani magyarázaton, költői képnek, erkölcsi tanulságnak, szinte okkult megismerésnek! Ablakok, lélekből kifelé, lélekbe befelé nyílók - a gondolatnak és érzésnek, az indulatnak és akaratnak döntő pillanatában, a felismerés és a cselekedetek ihletében, azon a határon, ahol anyag és lélek, érzéki benyomás és múltak emléke találkozik egy kancsal „déja vu” jelenvaló pillanatának küszöbén: talán csak két végletnek adatott látnia ezeket az ablakokat, kivételes helyzetében a felfokozott és sűrített életnek: a teremtő költőnek és a romboló gyilkosnak.

Ez a passzus, Radovics vallomásában, tolsztoji. Csak a legnagyobb regényírók látomásai közt találunk hasonlót.

Európai regényírókra gondolok.

Hiába minden - gengszter ide, gengszter oda, hiába filmek, a remek Viva Villa s a gyalázatos Tom Mix-giccsek: csak a kéz Ézsaué - a hang régibb, sokkal régibb, Jákob hangja ez, az ősi Eurázia rejtelme, ama népé, amely Eufráton innen és túl, Athénben és Jeruzsálemben, a lelket feltalálta.

Mikor szorult rá az arisztokrata, ha még oly nyomorban is, hogy a parvenütől modort tanuljon?

Hiába akartatok gengszterek lenni, ti szegény, nyomorult, ostoba bűnösök, európai Tari és Szepesi és Radovics - latrok vagytok ti csak, latrones, ahogy Rómában nevezett benneteket a szoborrablási ügyben Cicero fiskális úr.

S bár nem válik nagy becsületünkre, s nem sok dicsekednivalónk van vele: de ha már bűnökről van szó - mint a nagy erényeket, a nagy bűnöket is, csakúgy, miképpen a felhőkarcolónak s a rablóbandáknak, sőt villamosszéknek ősi és régi formáit, Európa elsötétedő ablakain keresztül pillantotta meg először a gazdag és érdekes Amerika.

Pesti Napló, 1935. február 17.

NEHÉZVÍZ

Nagy megkönnyebbülés. Felteszem, hogy velem együtt sokan sóhajtottak fel elégedetten a legújabb jelentéseket olvasva, mert most már bizonyos, hál’ istennek. Eleinte csak rebesgették, találgattak, a napokban végre határozott formában számolnak be a lapok, s a szakkörök nem cáfolnak. Hála istennek, egy kis oázis a gazdasági bajok pusztaságában. Lehet mibe kapaszkodni. A villany még drága, a gáz még drága, a telefon drága - de a konszolidáció folyamata, íme, megindult, bizakodással töltve el a szíveket.

Olcsóbb lett a nehézvíz.

Olcsóbb lett, ez nem tréfa, mindenki mondja.

Még egy fél évvel ezelőtt ötezer dollárba került egy köbcentiméter. Most már nyíltan bevallhatjuk - eddig nem akartunk szólni, úgyis elég bajuk volt a Tudományos Akadémiáknak s a miniszterelnök úr is megmondta, hogy a kritizálással csak ártunk a közügynek, nem szóltunk hát, nem háborodtunk fel, az elviselhetetlen állapotok miatt, nehéz szívvel ittuk a könnyű vizet, legfeljebb belecsurgó könnyünkkel nehezítve, mert kinek van ötezer dollárja nehézvízre?

Hál' istennek, minden megváltozott. A legutóbbi árajánlatban már potom száz pengőért kínálják a nehézvíz literjét a laboratóriumok, hozzáférhetővé tették a szerényebb sorsú polgárok számára, mindenki beszerezheti szükségletét.

Egy német tudós két liter nehézvizet ivott meg egyhajtásra - kiskésit a torkának, jó slukkja van! -, és most büszkén várja, ország-világ szeme előtt, milyen átalakító hatással lesz a szervezetére a csodálatos folyadék. Hogy mennyi ideig marad meg a szervezetben a nehézvíz, hová kerül, megváltozik-e és így tovább, csupa óriási jelentőségű tudománypolitikai kérdés, döntő tanulságokkal a jövőre nézve. Európa és Amerika művelt népe most feszült izgalomban figyeli a hős tudóst, szívdobogva várja mindenki a naponta kiadott rádió jelentéseket, hogy mi újság, benne van még a nehézvíz vagy már napvilágra került, újabb vizsgálatok céljaira.

Mert ha az olcsóbbodás tovább tart, közüggyé válik a nehézvíz, senki számára nem lehet immár közönyös a komoly probléma, ami valamikor léha és felelőtlen tréfálódzás formájában vált népszerűvé: hogy mi van a vízzel?

A vízzel, a vízzel, a nehézvízzel, ami igenis a fejben van, a fejben benne van, sőt csakis az van a fejben, a tudósok fejében, világszerte, akik most egyébbel se foglalkoznak, egyében se törik a fejüket, egyébbel se törődnek, csak ezzel a nehézvízzel. Nehézvíz itt, nehézvíz ott, előadások, kongresszusok, a napilapok nehéz pénzzel fizetik a nehézvízről szóló tudósításokat, egy új vízözön önti el a szellemi világot.

Persze, várni kell. Még sok nehézvíznek kell lefolyni a Dunán, amíg minden tisztességes polgárnak fazekában fő a nehézvíz - addig, mi, szegények, továbbra is csak könnyűvízzel főzünk! Nem úgy, mint a boldog és gazdag Tudomány. Ő már most nehézvízzel főzi a világot.

Telefőzi.

Megjegyzem, Skurek, akivel este találkoztam az utcán, ahogy kifelé táncikált a Kis Rabló kocsmából, azt állítja, hogy neki már az eddigi rendes víz is elég nehéz, még szódával is, nem óhajt nehezebbet, ő már haláláig - bár sose halunk meg - könnyebb folyadékkal óhajtja ellátni lelki szükségletét...

Aztán - tette hozzá keserűen - utánam a nehézvíz!

Legyen neki kivételesen könnyű...

Az Est, 1935. február 28.

A MÉLTÓSÁGOS ASSZONY TRAFIKJA VAGY AZ ELADÁS MŰVÉSZETE

Egy asszonyhoz, akinek pultja van

Abban a reményben aposztrofálom önt, asszonyom, hogy úgyse olvassa cikkemet - mint régi levelező s a műfaj műkedvelője, nagyon jól tudom, hogy egy levél értéke nem annak tetszésével áll arányban, akihez szól, s ezúttal is, mint mindig, általános bölcsességeket szeretnék levonni a kisded incidensből, amelynek alkalmából megismerni szerencsém lehetett. Magára az incidensre talán emlékszik, én bementem a kegyed trafikjába (kicsit homályos a helyiség, meg kell bocsátanom, hogy nem ismerte fel közismert és jellegzetes profilomat) cigarettáért, de bizony isten, mást is akartam venni, már a kirakatban megtetszett nekem egy olyan szipka, amit szét lehet húzni, oldalvást, meg az a „kínai ágyú" töltényekkel, ami akkorát pukkan. Sajnos, nem jutottam odáig, közben ágyú nélkül is kitört a botrány, ugyanis szórakozottságomban s talán mert mohó vágyam, hogy az ágyút is megvegyem, visszaandalított gyermekkoromba, túl közvetlen hangot ütöttem meg ridegen üzleti tárgyalásunkban, azt mondtam kegyednek, mint utóbb kiderült, *„édes szívem"*, ez a cigaretta itten..." stb. Persze hogy neveletlen voltam, egy ismeretlen hölgyhöz ilyen tónusban nem lehet beszélni, de komolyan mondom, nem volt bennem sértő szándék, a cigarettával voltam elfoglalva, s most utólag bevallhatom: fel se néztem közben, nem is láttam kegyedet, biztosan azt hittem, valami kiszolgálókisasszonyhoz beszélek; ha felnéztem volna, a kegyed tekintélyes és méltóságteljes alakja és arckifejezése visszatartott volna ettől a tiszteletlen hangtól. Így azonban megtörtént a neveletlenség, arra tértem magamhoz, hogy kegyed szigorúan rámszól: „Kérem, én nem vagyok Önnek édes szívem, én az urat nem ismerem, azért, mert most trafikos vagyok, tudhatná az úr, hogy méltóságos asszonynak hívnak." Kegyednek egészen biztosan igaza van, méltóságos asszonyom, magam se szeretem a konfidenciát, neveletlen voltam meg ostoba is, hiszen ha a kegyed társadalmi rangját személy szerint nem is tudhattam (először voltam a trafikban), azt már megszokhattam, hogy, sajnos vagy szerencsére sok előkelő tagja a régi, boldogabb és gazdagabb társadalomnak szorult rá napjainkban tisztességes munkával keresni meg becsületes kenyerét. Ezt most, utólag, belátom, viszont kegyednek is be kell látnia, és meg kell értenie, hogy a váratlan leckéztetésre nem tudtam magam rögtön feltalálni, ahelyett hogy bocsánatot kértem volna, elfogott a pulykaméreg, elvörösödtem, megfeledkeztem az ágyúról, a szipkáról, gyorsan kifizettem a cigarettát, sarkon fordultam, indultam kifelé - de az ajtóban nem bírtam tovább, visszafordultam és így szóltam kegyedhez nagy dühösen: „Hát idefigyeljen méltóságos asszonyom: én most azt mondom magának, háromszor, hogy *édes szívem, édes szívem, édes szívem* - és ha nem tetszik, pöröljön be becsületsértésért: ez és ez vagyok, címem ez és ez." Azzal kirohantam és bevágtam az ajtót.

*

Kegyed bizonyára alapjában jóságos és derék asszony, méltóságos asszonyom, onnan gondolom, hogy nem kaptam idézést ebben az ügyben, kegyed nem pörölt be, s ennek természetesen örülök, bár őszintén szólva kíváncsi lettem volna, hogy az „édes szívem" megszólítás becsületsértésnek számít-e, jogilag. A magam részéről nem vagyok annyira kényes, és bárkit felhatalmazok, hogy engem édes szívemnek tituláljon, ha nyilvánvalóan nem sértő szándékkal vagy fölényeskedésből, hanem azzal a naiv reménnyel teszi, amivel én szoktam tenni, hogy kedveskedésem jól fog esni az illetőnek. Félreértett szavaimért tehát még egyszer bocsánatot kérve, be is fejezem az eset társadalmi részét, s rátérek annak közgazdasági szempontból való taglalására.

*

Közgazdaságilag egy kis baj van, méltóságos asszonyom. Bárhogy fejeztük légyen be a kettőnk lovagias afférját, annyi bizonyos, hogy én a kegyed trafikjába soha többé be nem teszem a lábam, se cigarettáért, se ágyúért, se széthúzható szipkáért (pedig hogy szeretnék ilyet, azóta se láttam sehol), rossz emlék nekem a kegyed trafikja, s attól tartok, ha másokkal szemben is ilyen szigorú (bár elismerem, igazságos) modorban ragaszkodik a tekintélytisztelet elveihez, egy idő múlva nem fogják kegyedet a szomszéd trafikosok túl veszélyes konkurrenciának tekinteni. Kegyed méltán haragszik a sorsára, mely kegyedet méltóságos életéből idedobta a trafik pultja mellé, de a kegyed vevői erről nem tehetnek, a kegyed vevőinek kegyed *mostani* helyzetéből kifolyólag van dolguk, és mostani helyzetében kegyednek nem szabad haragudnia a vevőire, akik többet nem tehetnek kegyedért, mint hogy vásárolnak kegyednél - ez nagyon kedves tőlük, s ezért kegyednek is kedvesnek és elnézőnek kell lennie hozzájuk, mivel kegyed cigarettát és szipkát árul nekik, s mást nem is várnak kegyedtől - ha tánc- és illemtant akarnak tanulni, annak a szakmának a boltjába mennek. Kegyed nagyon kevésre viszi, ha a trafikban akar konkurrenciát csinálni Bradának. Röviden: kegyed, üzleti érdekből, sokkal jobban teszi, ha megfeledkezik róla, hogy kegyednek milyen előkelő múltja van, s inkább arra sűrítené becsvágyát, hogy kegyednek látogatott és jólmenő pultja legyen.

*

S hogy mindjárt megmutassam, milyen nevetséges és célszerűtlen dolog más tantárgyba avatkozni, mint ami a mesterségünk: hadd oktassam kicsit kedves ügyfeleimet, a kereskedőket, ebből az alkalomból valamire, amit az „eladás művészeté”-nek neveznék, megkülönböztetésül a nagyipar reklám- és propagandaművészetétől, ettől a bőven kidolgozott témakörtől. Mert ezzel a művészettel is úgy vagyunk ám, mint a többivel, ebben is a „művészet legfőbb tökélye, ha úgy elbú, hogy észre sem veszik”. Nagyon téved a kereskedő, aki fenti példámat olvasva, csodálkozva vonogatja a vállát - nem értem, én aztán olyan kedves és előzékeny vagyok a vevőimmel, tejbe-vajba fürösztöm őket, kezet csókolok nekik, mégse jönnek? Igen, önhöz beszélek, kedves N. úr, akinek ma délelőtt rémülten rohantam el a kirakata elől, s a jövőben is fogom kerülni, *éppen ellenkező okból*, amiért a méltóságos asszony trafikjába nem megyek be többé. Ön ugyanis a másik végletbe esik, állandóan, ami csaknem ugyanakkora hiba. Nem ismerve önt, megállok a kirakata előtt, hogy békében áldozzak bűnös és titkos szenvedélyemnek, az ábrándozásnak: milyen jó volna egy ilyen izé, meg ez a betétes hogyhíjják is, már régen szerettem volna venni. És ha időt hagynak a szemlélődésre, az ábrándozás kialakul, elragad, komoly vággyá, aztán ellenállhatatlan vággyá, aztán elhatározássá fajul: a végén nem bírom tovább, behunyom a szemem és benyitok a boltba. De ön rossz ember- és rossz lélekismerő, N. barátom, sőt édes szívem, ön nem várja meg, míg ez a lélektani folyamat természetes tempójában lezajlik, ön, meglátva engem a kirakat előtt, kirohan elém, „előzékenyen” nekem támad, rám ugrik, megszólít, „parancsol kérem? *ezt* tetszik parancsolni?” - mire én rögtön magamhoz térek mákonyos álmaimból, felocsúdok és megijedek és „dehogy, dehogy, csak úgy nézegettem” - dadogom önmagam előtt és ön előtt is restelkedve gyöngeségem és gyorsan továbbmegyek, és nem fordulok vissza. Ehelyett önnek azt kellene tenni, mint amit a vén, ravasz keresztespók csinál, aki nem ugrik rögtön oda, mikor a dongólégy nekimegy a hálónak, hogy elkergesse - nyugodtan vár, míg áldozata tulajdon vergődésétől belegabalyodik a szálakba, s csak mikor gúzsba kötve fekszik, akkor mászik oda óvatosan és kényelmesen, hogy birtokába vegye és kiszívja a vérét.

A költőből is idézhetnék: „Csak méhként illesd mézét a gyenge virágnak (eredetükben: a vevőnek), mert ha mohó vággyal rájarohansz, megölöd (eredetükben: elkergeted). Nem szabad észrevenni a mohóságot - egy másik költő azt mondja: - „Man merkt die Absicht, und wird verstimmt”.

S egy harmadik, „középen az arany és aranytermő igazság”.

Pesti Napló, 1935. március 17.

BODRI

Nem találták el.

Nem kutyáról van szó.

De a félrevezetés részemről szándékos, hogy az olvasót rákényszerítsem Bodriról szóló monográfiám elolvasására: ha az olvasó azt hiszi, kutyáról van szó, okvetlenül belefog, legalábbis - aztán ha már belefogott, talán mégiscsak végigolvassa, mint a kártyás, aki megy a pénze után.

Hiszen nem akarok én túl sokat foglalkozni Bodrival, nagyon jól tudom, mi a divatos és mi az elavult az irodalomban. Ha Bodri csakugyan kutya volna, mint neve után gondolná az ember, nem egy rövid novellában, hanem egy kétkötetes regényben dicsekednék el Bodrival, kitűnő kollégáimnak, Márai Sándornak és Kálmán Jenőnek modorában. Mióta ugyanis Jack London divatba hozta a kutyát, a kutyaregények hovatovább kiszorítják az emberregényt. Legutóbb, mikor szeretett kiadómnak bejelentettem, hogy Napóleonról akarok regényt írni, nagyon megörült, rögtön tárgyalni akart, és csak akkor fintorította el az orrát, mikor kiderült, hogy az eredeti Napóleonról van szó, s nem egy ilyen nevű kutyáról.

Ezek után elárulom, hogy Bodri nem kutya, hanem *teknősbéka*.

Bodrit eredetileg Nagyságos Asszonynak vettem és vittem ajándékba, Nagyságos Asszonynak, aki meghívott ebédre. Virágot mégse vihetek, gondoltam, azt minden jampec vinne, tőlem mégis valami eredetit várnak. Nagyságos Asszony azonban sírógörcsöt kapott, mikor Bodrit meglátta, az ura fanyarul mosolygott, ebéd közben meglehetősen hűvös volt a hangulat, s estére, rongyokba csavarva, lakásomon találtam Bodrit, levél kíséretében, hogy nagyon hálásak mind a ketten nagylelkű ajándékomért, de Őnagysága idegállapotát a háziorvos nem találta kielégítőnek ama különleges élvezet elviselésére, amit egy teknősbékával való állandó érintkezés jelent.

Kicsinyes lelkek.

Persze, gondolhattam volna.

Ott is a kutyát nyalják-falják, egy ronda spitzet. (Még ha az én kutyám volna, az legalább egy édes, okos dög.)

Elhatároztam, hogy csak azért is megtartom Bodrit.

Rögtön, kihajítottam a virágszemetet egy tágas vázából, és felvettem a harcot családommal, Bodri védelmében.

Annyit elértem két hét alatt, hogy most már legalábbis megtűrik, jobban mondva rám hagyják, mint bolondon a rögeszmét. A többiek tovább rajonganak Muki kutyáért.

Bodri nem sok vizet zavar, illetve csak a vázában levő vizet zavarja, máshová úgyse engedik.

Barátságunk egyoldalú, de annál meghittebb. Bodri egész nap a váza fenekén üldögél vagy áll vagy fekszik vagy nem tudom, hogy mondjam, emberközponti fejemmel azt a helyzetet, amit egy négylábú elfoglal - okos, figyelmes kígyófejét kitartja a vízből, mozdulatlanul.

Két nap alatt elértem, hogy nem húzza már be a fejét, ha kiemelem a vízből, hogy elszórakozzam vele. Óvatosan fordítja a nyakát, hűvös, kemény orrával megszagolja az ujjamat. Ha a hátára fordítom, ennek a nyaknak egyetlen, izmos atlétamozdulatával megfordítja az egész súlyos teknőt. Földre téve rögtön mászni kezd, különös, könyöklő négy lába keservesen, de elég fürgén araszolja a padlót.

Furcsa egy állat, annyi szent.

Meg tudom érteni, hogy az átlagízlés előtt semmi sikere. Emberrel szemben a nyugodt, kissé óvatos közöny álláspontjára helyezkedik. Nem hízeleg, mint a macska, nem tombol az őrjöngő emberszerelem és odaadás vitustáncában, mint a kutya. Nem futkos, nem mókázik, mint a mókus, nem kapkod, mint az egér, nem affektál, mint a kanári, nem vág grimaszokat, mint a majom, nem henceg, mint a tigris, nem fontoskodik, mint a bagoly, nem idegeskedik, mint a hal. Semmiféle szerepet nem játszik el a természet kabaréjában, nem mutatja magát másnak, mint ami, nincs egy fölösleges mozdulata. Nem mulattat senkit, nincsenek ötletei.

S mégis van benne valami egyéni komikum a *szemlélő* - és valami egyéni tragikum a *saját* szempontjából.

És ez a tragikum magyarázza meg a jellemét és jellemében megadott sorsát.

A *teknő* az a sors.

A teknő az az önként vállalt börtön, amelyből nincs szabadulás, amint hogy csak olyan börtönből nincs szabadulás, amit magunk építettünk magunknak. A teknő, az a szörnyű abroncs, az a Diogenész-hordónak is szűkre szabott nyakörv és *cingulum*, spanyolcsizma és vasprés, amivel önmagát ítélte örök penitenciára ez a hosszú életű fajta.

A peteburok lágy kocsonyájában, még mielőtt megszületett, ennek az élőlénynek nem voltak illúziói a külvilágról, ahova indulni készült, ami idekint várt rá. Nem számított testvéri és anyai simogatásra, langyos összebújásra, szeretetre. Az élők önzetlen, örömet okozó örömére, egymás vonzalmában, amit ingerlő, puha bőr, selymes haj, pompás színek, turbékoló hang inspirál. A *valóságra* számított, a *végcélra*, a minden szeretet és vonzalom mögött ott leselkedő csattogó fogakra és éhes gyomorra. Köszönte alássan, nem kért belőle: inkább lemondott a sütkérező lepketáncról, le az aranyhal kecses ficánkolásáról, mely az esetek kilencvenkilenc százalékában egy valamivel nagyobb hal bendőjében szokott végződni. *Tudta*, miről van szó ebben a világban, végeredményben: erre készült fel, semmi másra. A komolyan vett és minden nemi képzelődéstől, a „festett egekbe kancsalító" ábrándoktól mentes *pesszimizmus* produktuma ez az áttörhetetlen páncél, amit üres, optimista cafrangok helyett épített magának.

Si vis pacem, para bellum - egyetlen mód kínálkozik élni az élők között, hogy békében hagyjanak: légy sérthetetlen. (Eleget hallhattuk mostanában, nagy államfőktől Európában: a béke biztosítéka a fegyverkezés.) Ez az elv, ez a meggyőződés vált Bodri rögeszméjévé - ez a filozófiai rendszer lett az ő tébolya, és most tessék megnézni -, itt áll a túlméretezett védekezés szobra, nyomorékja tulajdon sérthetetlenségének, *se ki, se be* alak, nem lehet vele semmit kezdeni, nem lehet bevenni közös üzletbe, mulatságba csendestársnak vagy reprezentatív barátnak, nem jó akvizitőr, nem egy „jó megjelenésű fiatalember", akit felek látogatására keresnek az apróhirdetések, nem egy jó *haver*, akivel szívesen mutatja magát akárki - képzeljék el, mihez fogjak valakivel, akárhogy szeretem is, kinek mutassam be, hol protezsáljam, hol jelenjek meg vele, hogy bizonyítsam, hogy alapjában egy kedves és rokonszenves teremtés, valakiről, aki állandóan a hátán hordja a fürdőkádat?

Nevetséges figura, elismerem.

Tanulság: légy pesszimista, jó, jó, de nem *ennyire*. Mert íme, a túlzott pesszimizmus az oka, hogy hiába beszélek Bodriról, hiába adtam neki kutyanevet, saját neve helyett, amit inkognitóban tartok, és hiába bizonyítom a szerzőkkel, hogy egy igazán kedves, úri modorú és tehetséges állat, és hogy milyen hosszú életű - ugyan mit ér egy ilyen élet, fogják mondani, még ha hosszú is!

Még csak a bibliai tételt se igazolja, mert peték útján szaporodván, nem is ismerte apját és anyját, még kevésbé tisztelhette.

És csak magamnak teszem el a meleg és szívet bizsergető emléket, hogy tegnap este, hosszas koplalás után végre egy szemérmes és megértő mozdulattal kikapta kezemből és lenyelte a húsrostot, amivel kínáltam, és hogy azóta úgy érzem, nem vagyok egyedül.

Lesz valaki, aki megosztja velem utolsó falatomat, ha addig - nem lévén fürdőkád a hátamon - első falatjává nem avat egy édes, rajongó, hízelgő és mulatságos vadmacska vagy egy oroszlánkörmeit próbálgató ifjú kritikus.

Színházi Élet, 1935. 15. sz.

PROGRAMBESZÉDEM
A közeledő választások alkalmából

Bokros teendőim közepette nem érek rá a választási plakátokat tanulmányozni, különösen nem abból a szempontból - szerénységem is tiltaná -, hogy vajon szerepelek-e, s ha igen, melyik pártlistán szerepelek a képviselőjelöltek között. Tiszta elvi következtetésből tartom valószínűnek, hogy valahol csak szerepelek, elvégre régen teregetem ki politikai gondolataimat, közügyi terveimet, s kritikai megfigyeléseimet a nyilvános közvélemény előtt, régebben, mint sokan azok közül, akik karriert futottak be ezen a pályán: lehetetlennek tartom, hogy huszonöt éve gyűjtött olvasóim kis hadsereggel felérő táborából ne akadt volna rongyos ötezer (ha jól tudom, ennyi kell az ajánláshoz), aki úgy véli, hogy ideje volna eszméimnek érvényt szerezni az országgyűlés hatalmi eszközeinek igénybevételével. S ha így van, nincs is módomban ajánlóimnak bizalmát visszautasítani - egyszer már igazán el kell kezdeni és csak az első lépés nehéz -, hogy képviselőből miniszter, miniszterelnök, kancellár, kedvező időjárás esetén világcsászár legyek, azt bízzák rám, kedves választóim, ha nem megy másképp, s nincs mód kitérni a megtisztelő bizalom elől, én tudni fogom súlyos kötelességemet.

Egyelőre persze arról van csak szó, hogy az önök érdekeit hathatósan képviseljem az ország ügyeit érintő tanácskozásokban.

Önök joggal kíváncsiak, milyen program megvalósítását tűztem ki magam elé. (Halljuk, halljuk.) Nyíltabban fejezem ki magam: hogy milyen célkitűzés sarkallja cselekvésre politikai elgondolásom vonalvezetését. (Úgy van, úgy van, éljen a kormány.)

Hölgyeim és uraim, kedves ajánlóim, önök eleget hallják mostanában különféle programbeszédekben, hogy elérkezett a cselekvés ideje, elég volt a szavakból és szólamokból, reformokra van szükség, a tizenkettedik órában vagyunk, Európa szeme rajtunk csüng, új világnak kell következnie, nekünk kell megteremteni késő nemzedékek számára azokat a feltételeket, amelyeknek birtokában egy büszke és boldog Magyarország borul le hálásan, áldó imádság mellett, hol sírjaink domborulnak, és így tovább, csupa gyakorlati kérdés, égetően időszerű probléma. (Halljuk, halljuk.)

Tisztelt választók, nyíltan megmondom, én nem vagyok a gyakorlat embere. (Meglepett mozgás balközépen, egy hang: hát akkor mi a csudát akar tőlünk?) Azt akarom, tisztelt választók, hogy személyemben a *szónak*, a halhatatlan *frázisnak*, az emberiség örök és általános szabadságeszméhez méltó *ékesszólásnak* dicső hagyományai támadjanak fel abban az intézetben, amelyet, mint neve is mutatja *(parlament)* a mindenható és mindennél fontosabb *beszéd* kultuszának emelt a hit és meggyőződés, hogy az emberi lény legnemesebb tulajdona ama képességben rejlik, amellyel kifejezni és közölni képes gondolatát, vágyait, akaratát, hitét és meggyőződését! (Várakozó csönd jobbközépen, néhányan vállat vonnak.)

Nekem az a tervem, hogy amennyiben az önök akaratából bejutok az országgyűlésbe, ott minél gyakrabban és minél hatásosabban szólaljak fel. Szeretnék, ha csak lehet, mindennap felszólalni, megtalálni azt a szónoki formát, mely a felszólalás tárgyának s a tárggyal kapcsolatos javaslatnak érdekében minél meggyőzőbben fejezzem ki szenvedélyes meggyőződésemet és megmásíthatatlan véleményemet. E célból tanulmányozni fogom Démoszthenésztől napjainkig a szónoki művészetnek mindazokat a fogásait, amik a múltban és jelenben megfelelőknek és célravezetőknek bizonyultak. Mindegyiket ki akarom próbálni, s azért valószínűnek tartom, hogy mindennap más és más szónok modorában fogom beterjeszteni aznapi javaslatomat.

Néhány szónoki keretet, az első napok szükségletének fedezésére, máris kidolgoztam, utóbb, sikereim növekedésével arányban, merészebb formákkal is megpróbálkozom majd.

Első felszólalásomat Cicero modorában („quo usque tandem?...") a belügyminiszterhez fogom intézni az évezredes *kapupénz*-kérdésben. Igyekszem felrázni tespedéséből Budapest szabad polgárságát, ne tűrje tovább, hogy pénzben, időben, idegben és méltóságérzésben kifejezett váltságdíjat szedjenek tőle azért, hogy este tíz után is lakásának tekintse tulajdon lakását, bejusson a házba, ahol a lakása van, szószólója akarok lenni a hazafiak lelkében dúló tehetetlen kétségbeesésnek, ahogy ott topognak a kapu előtt, hosszú percekig várakozva, amíg a szegény, álmából kínai kegyetlenséggel újra meg újra felrázott s ettől méltán rosszkedvű házmester előkecmereg valahonnan, mikor az egész dolgot el lehetne intézni kapukulccsal, ahogy külföldön csinálják.

Másnap Démoszthenész filippikáit mennydörögném a fülekbe a *poloskairtás* ügyében, felszólítanám a hadügyminisztert, szervezzen csapatokat a perzsáknál veszélyesebb és undokabb élősdiek ellen: alakuljon kötelező népfelkelés, Genf protekciójával, ha lehet, nélküle, ha kell; ciángáz és terpentin van elég, mindenki álljon csatasorba, hagyja ott családját, tűzhelyét, s hirdessük ki ünnepélyesen, hogy fél év alatt egyetlen élő poloska ne találtassék a főváros területén.

Aztán néhány pesti szobor ellen hívnám csatasorba az ízlés lovagjait s nem szűnnék hirdetni, Catóval „ceterum censeo - esse delendam!"

Majd Savonarola szónoki fegyverzetével szeretném fanatizálni polgártársaimat a megalázó *ruhatári díj ellen*, nevetséges, hogy az ember egy szezonban többet fizessen megvásárolt kabátjáért ruhatári díjban, mint amennyibe a kabát került.

Ezután következne a nagy humanista szónokok modorában (Morus Tamás, Erasmus Rotterdamus stb.) felszabadító harcom a *villamosguillotine* ellen, értve ez alatt azt a bizonyos *életmentő deszkát*, ami a baleset áldozatának nyakát menthetetlenül bepréseli a kerekek alá, amint azt számos esetben megfigyeltem, s évtizedek óta hirdetem, minden eredmény nélkül.

Danton vércsevijjogására abban a forradalmi felszólamlásban volna szükségem, amelyben ama inkvizíciós vallatásrendszer bukását követelném, ahogyan napjainkban a főpincér hallgatja ki a vendéget, kiszolgáló pincér és borfiú mint közvádló és vizsgáló ellenőr társasá-

gában, hogy kispörkölt volt-e vagy nagypörkölt. Követelném az általuk elkészített *számla* (addition, bill) benyújtását, a *számlarendszert*, s ha süket fülekre találnék, híveimmel, mint Cromwell, kivonulnék az ülésteremből, csonka parlamentet alakítanék ezzel a jelszóval (Siéyès abbét követve) „Mi a fogyasztók rendje *ma*? Semmi. Mivé kell lennie? Mindenné!" Ennek az eszmének megvalósulása érdekében örömest és szívesen esnék el a barikádokon.

A huszonnyolc napos tizenhárom hónap bevezetéséért (amelyben minden nap fix dátumra esik), Széchenyi István szerény és művelt modorában harcolnék; de a nagy forradalmárok elszánt, minden hidat felégető jelszavait ordítanám bele a világba annak az eszmének nevében, mely az *öt csőbe* öltöztetett mai férfi divatját hivatott elsöpörni erről a világról.

Állásomat, jövőmet, karrieremet kötném hozzá, hogy a Bazilika ne fordítson hátat a Vilmos császár útnak, s hogy a közélet férfiait tiltsák el ettől a szótól, „miszerint".

Végre elrendelném, hogy minden tyúknak fazekában egy kakas főjön.

Pesti Napló, 1935. március 31.

„A HIVATALNOK PACKÁZÁSAI"
És a nők tsátsogása

A felismerésben, mely Hamlet híres monológjában a „hivatalnok packázásait" ama keservek közé számítja, amik miatt jobb meghalni, mint élni, engem főként a felismerő személye lepett meg: gondolják meg, Hamlet mégiscsak királyfi volt, afféle velszi herceg, akivel nyilván minden hivatalnok és hatósági személy megkülönböztetett udvariassággal és előzékenységgel érintkezett, magas rangjára való tekintettel, ha tehát mégis elviselhetetlennek tartotta ezeknek a személyeknek nagyképűségét és viszonylagos rossz modorát, ez azt jelentené, hogy a baj nem is az emberekben, hanem az intézményekben bujkál. Hogy nem a hivatalnok a hibás, hanem a hivatal is annak természete, vagy szelleme.

És még sincs így. Mégis az emberen múlik minden, az ember kedélyén, okosságán, tapasztalatán, azon a képességén, hogy *kettősen* lásson minden helyzetet: egy és ugyanakkor érezze a társadalmi és emberi vonatkozások jelentőségét. *Minden* kötelességet, a legszigorúbbat is, kétféleképpen hajthatunk végre, jól és rosszul s tapasztalatból állítom, hogy a főnyereményt átnyújtó hivatalnok halálosan felbosszanthat a rossz modorával, viszont utolsó perceimet boldoggá és emberivé teheti egy kellemes modorú hóhér, aki felismeri kényes helyzetemet, s nemcsak kötelességével foglalkozik, hanem velem is. Soha nem fogom elfelejteni annak az elítéltnek hálás tekintetét, amivel néhai Bali Mihály választ fogadta, mikor nyakán a kötéllel a fiúi bizalom hangján feltett halk kérdésre „ugye, Bali *apám*, nem tart soká?" - még halkabban és diszkrétebben odasúgta neki: „ne félj, *fiam*, nem fog fájni."

Két példa, a közlekedés világából, mondhatnám így is: két jegykezelő rövid monográfiája, a szakmahivatottság s az életművészet tükrében.

*

Az egyik magas, komoly, intelligens arcú fiatalember, halkan és udvariasan végzi fárasztó dolgát, minden fölösleges szótól tartózkodva. Miután megmutattam neki bérletjegyemet, zsebre vágom, s vidáman folytatom beszélgetésemet egy alkalmi utassal. Perc múlva váratlanul visszatér hozzám s igen udvariasan, de határozottan felszólít, mutassam meg még egyszer a jegyet. Csodálkozva engedelmeskedem. Bólint, mintegy önmagával elégedetten, hogy lám, mégiscsak jól sejtett:

- Tessék jegyet váltani vagy leszállni a kocsiról. Ez a jegy így nem jó.

- Micsoda? - hüledezek. - Hiszen tegnap váltottam ki, szabályszerűen.

Alig tud elfojtani egy fölényes mosolyt laikus műveletlenségemen.

- A jegy magában szabályos is. De nincs benne a hivatalos bádogtokban. Ki tetszett venni az előírásos bádogtokból, magántokba tette. Tessék jegyet váltani, vagy leszállni.

Nem is tudom megmondani, miért bosszant a megismételt felszólítás, hiszen nyilván neki van igaza. De bosszant, azon a kárörömön érzem, amivel ördögi mosoly kíséretében letorkolni vélem.

- Nem váltok és nem szállok le. Idenézzen.

És diadalmasan kirántom másik zsebemből az üres hivatali tokot, amiből csak azért vettem ki, hogy egy másik jeggyel együtt közös, kisebb tokban helyezzem el.

Most ő hökken meg. De csak egy pillanatra.

- Tessék visszatenni a tokba.

- Jó, majd visszateszem.

- Az nem úgy van, kérem, hogy jó, majd visszateszem, itt előttem tessék visszatenni, különben nem fogadom el. Jön az ellenőr, és engem tesz felelőssé.

És áll, makacsul és komoran, képviseletében a rendnek és törvénynek, mely megvédi a társadalmat a rendetlenekkel és hanyagokkal, esetleg törvénykijátszókkal, magyarul csalókkal szemben: a kettő szerinte *nagyon közel áll egymáshoz*, mindenesetre gyanúsan hasonlítanak, vigyázni kell rájuk. És megvárja, míg szégyenszemre elvégzem a büntetési feladatot, visszatologatom a jegyet - a történtek után nem bízik bennem, hogy a magam jószántából teszem jóvá önkéntelen hibámat. Igaza van, helyesen járt el, de el vagyok keseredve, és egy állomással előbb szállok le, mint kellene, nem jól érzem magam a kocsiján. Kitűnő hivatalnok, felettese jól teszi, ha előlépteti. De ha én volnék a felettese, inkább irodában helyezném el, ahol nem kell érintkeznie az utazóközönséggel, eleven emberekkel, akikhez hivatalos érintkezésen túl és innen...

*

Alacsony, csapzott bajuszú, élénk szemű emberke. „Hopp!” - kiáltja felém, és a karját nyújtja, mert az autóbusz már indul. „Tessék vigyázni, csúszós a lépcső.”

Ahogy beljebb megyek, látom, az egész kocsi mosolyog. Nyakukat forgatják, mind a jegykezelőt ügyeli.

Pillanat múlva rájövök, miért, s egyszeriben magam is benne vagyok a mosolygós, kedélyes hangulatban. A jegykezelő ugyanis, aki imént felsegített, szünet nélkül tréfál, beszélget, mulattatja magát és vendégeit.

- Tessék parancsolni, van még a friss szakaszjegyből. Olcsón adom, hány darab tetszik? Alázatos szolgája, méltóságos uram, de friss színben tetszik lenni, az a jó vidéki levegő, igaz? Hopp, tessék várni, nagyságos uram, majd lesegítem - nagyon mozog a kocsi, ugye, az iszapfürdőbe tetszik?

Ez utóbbi egy kissé tabetikusan zökkenő bácsihoz szól, aki nehezen mászik le, de restell segítséget igénybe venni - a jegykezelő azonban ismeri, elébeugrik, leugrik a kocsiról, úgy emeli le egy igazán őszinte, hálás pillantás jutalmáért.

Általában úgy látom, mindenkit ismer, személy szerint. Egy zóna (vagy „viszonylat” ahogy a hivatalos nyelv nevezi) utasai megszokott időben jelentkeznek. Miután az öregurat lesegítette, félpercre nem akad dolga, odaáll mellém, a peronra, ahová óvatosságból előre kijöttem. S rögtön magyarázni kezdi:

- Tetszik tudni, nehezen vonszolja már magát, egyre nehezebben. Ilyen az élet, tizenkét háza van, még sincs öröme az életéből. Nekem semmim sincs, mégse cserélnék vele. És tetszik hinni vagy nem, szereti a lányokat. Van is neki mindig valakije, tegnap itt szállt le a... Pardon, mingyárt elmesélem, csak jegyet viszek a tanácsosné méltóságos asszonynak...

A méltóságos asszony messziről integet neki, mosolyogva. Mindenki szereti, úgy viselkedik a kocsijában, mintha a tulajdona volna, egy kis mozgó kocsma, ahol ő a kocsmáros, érdeke, hogy mindenki jól érezze magát. Míg kiszolgál, az az ötletem támad (még nem kérte a jegyet), hogy kipróbálom rajta, vajon jogos volt-e a szigorú jegykezelő rendreutasítása a másik kocsiban. Suttyomban kicserélem a jegytokokat. Mikor visszajön, hanyagul nyújtom feléje a magántokot.

Nézi, bólint, megvakarja a fejét.

- No, mi baj?! - mondom harciasan. - Valami nincs rendben?

- Hát kérem, rendben volna, de...

Hirtelen felragyog az arca.

- Biztos itt van valamelyik zsebében a szerkesztő úrnak (nini, hiszen engem is ismer!) az eredeti tok, amiben adják a bérletet... Majd tessék visszatenni... abban kell tartani. Most már úgyse jön az ellenőr, addig: tudom, a következőnél tetszik leszállni...

- Honnan tudja?

- Hát olvastam az újságban, hogy ma van az az előadás a Rádióba...

Mosolyogva szállok le és úgy integetünk egymásnak, én az utcáról, ő a továbbrobogó kocsiból, mint két rokon, a pályaudvaron.

*

A következő alkalommal, mikor megint arra volt dolgom, már én ismertem meg. Éppen nagy veszekedésben volt: kézzel-lábbal, kipirultan magyarázott valamit egy hetyke hölgynek, akinek egyáltalán nem volt igaza, de annál hangosabban veszekedett. Kétségbeesetten nézett rám s a szemébe ez volt írva: „a hivatalnok packázásai, hagyján - de *a nők tsátsogása*!”

Pesti Napló, 1935. április 7.

KÉT SZOBRÁSZ ÉS EGY SZÍNÉSZ

Százados utca: művésztelep.

- Bajor még nincs itt. Gyere be, addig körülnézünk. Még úgyse voltál nálam.

Strobl mester előresiet. A műteremben úgy fogadnak a szobrok, mint régi ismerőst. Kemény Simon bölcs Buddha-tekintete elsiklik Tisza István szikkadt, csupa ideg, fanatikus alakja felett - a másik sarokban Apponyi figyeli tűnődve a részegen nótázó forradalmi katonát. Szárnyas angyal bukik előre, lábhegyével érinti csak a talapzatot.

- Az angol sorozatot szerettem volna megmutatni, sajnos, csak egy-kettőről van még másolatom. De a képeket megnézheted.

Micsoda remek fejek: Hamilton, Snowden és a többiek, csupa jelenkori történelem. Csodálatos. Hány fényképen láttam őket, az *Illustrated London News* s a lapok hasábjain, s most először érzem - szobrok fényképén, az árnyék árnyékán -, hogy elevenek, élnek, ők azok, mint valami személyes találkozást.

Strobl mosolyog.

- Hát igen, mégiscsak van különbség a panoptikum és a szobrászat között... ezt azért mondom, mert erről írtál egyszer, és volt bátorságod őszintén bevallani egy laikus lélek kétségeit... Csak még annyit teszek hozzá, hogy ha most bemeszelnének fehérre, és úgy várnánk meg Gizit, egyszerűen nem ismerne meg az *álarc* mögött: egy jól sikerült szobrodat pedig, ugye bizony, még az is felismerné, aki valami véletlen sorú pillanatodban elmegy melletted az utcán, és nem veszi észre tulajdon személyed. Egyébként az angolok nagyon kedvesek voltak, Shaw Bernáttal egy életre összebarátkoztunk, most is vendége leszek, Londonban. A szobrára - ott áll a másik szobában - azt mondta, jobb, mint az eredeti.

Átmegyek, megnézem. Nem ismerem az eredetit, de Shawnak igaza van: ennél csak rosszabb lehet a valóságban. Tökéletes fej, a század szellemtörténetének legjelentékenyebb jelképe, Voltaire-é se volt különb. A tekintet s a száj végtelen bölcsessége és finomsága valami egész régi dologra emlékeztet... Tudom már, Lao-Tse, a keleti bölcs, ahogy az régi japán képen ül a tehén hátán, felejthetetlen műremek.

Ezt meg is mondom Shaw-nak, s a szobor már nyitja finom ajkát, hogy feleljen, mikor Bajor művésznő megérkezik.

- Bocsánat - Frauendienst vor Gottesdienst - mentegetődzöm Shaw-nak. - Majd később.

A művésznő rosszkedvű, fáj a foga, picit meg is van dagadva, komolyan és igen nyomatékosan megkér, hogy ne nevettessem, mert attól feszül a frissen operált állkapocs.

Csodálkozom a gyanúsításon, minek néz engem a művésznő, orvosi dolgokhoz véletlenül nagyon jól értek, csak nem képzeli, hogy viccelni fogok, mikor látom, hogy szenved, hiszen egészen el van torzulva a gyötrelemtől, nem ismertem rá, mikor belépett, olyan borzalmasan néz ki, rossz ránézni.

Puff. Már nevet. Nevet és jajgat és küld, hogy menjek, de nem mondja meg szabatosan, hogy hová. Jajgat és nevet, és már nem is jajgat, csak nevet. Igazán nem tehetek róla. Nincs szerencsém, ma jobb, ha hallgatok.

Közben úgyis elfoglalta helyét az emelvényen, a Mester is munkához lát. Illedelmesen figyelem őket. Bajor Gizi előrehajol, jól megnézi a szobrot, minden oldalról, felemeli két karját, keresztbe a keblén, ahogy a szobron látja, még igazit a kezén néhány ujjat, a szobor után, aztán úgy hagyja - most még az arcát állítja be, lopva pislog a szobor felé, felsőajkát kissé fölemeli, tekintetébe egy kis merevséget visz, orrát egy parányival behúzza, fülecskéjét, a haja alatt, leereszti néhány milliméterrel - úgy, most kész a szobor másolata, tökéletes.

- Bámulatos - kiált fel Strobl, ahogy, hátralépve, bekapott szemmel vizsgálja művét és modelljét. - Bámulatos! Ma sokkal jobban hasonlít, mint tegnap - pedig esküszöm, amire akarjátok, hogy hozzá se nyúltam tegnap óta.

Hát nem aranyos egy ilyen nagy művész?

És ami a legborzasztóbb, számomra, a tulajdon viccén bezzeg nem nevet a művésznő, komolyan és mozdulatlanul ül, méltósággal, mint a színpadon, a nagy jelenetnél, várva a végszót.

Na, majd megkapja. Nem bírom megállni, a válla mögé kerülök, balról, ahol szabad a füle.

- Nagyszerű szobrász maga - súgom neki.

Nem is felel, számára nem egy meglepetés felfedezésem.

- Kevés szobrászt ismerek a világon - súgom tovább -, aki ezt a nehéz szobrot, amit Strobl csinált, így meg tudná ábrázolni. Mi az, hogy keveset? Egyet se. Maga két nap alatt meg tudta volna győzni Baskircsev Máriát - csak példának mondom -, hogy a portré, amit saját magáról festett a tükörből, tulajdonképpen a maga portréja.

Strobl az agyagba merül, nem figyel ránk, a művésznőnek van ideje, hogy *extemporera* s (félre) utasítással a zárójelben felém forduljon.

- Ami szobrászi tehetségemet illeti, önérzettel és büszkén fogadom a bókot, hogy a Mesterrel összemér. De mondok magának valamit. Abban, hogy viszont komolyan veszem, amiket nekem mond, még egy másik, lappangó tehetségemet érzem ágaskodni, amiről maga talán nem tud még. De egy napon rá fog jönni, hogy *színésznek is vagyok olyan, mint maga*.

Szíven talált.

El is húzódom komoran, mint akit legérzékenyebb pontján sebeztek. Visszamegyek Bernát bátyámhoz, akit olyan illetlenül hagytam gipszképnél, elragadtatásomban, mikor a művésznő bejött a műterembe.

Képünk abban a pillanatban ábrázol, amint éppen panaszkodom neki.

ÉN. Hát mit szól ehhez a modellhez, Bernát bátyám? Jól megadta nekünk.

SHAW. Percek óta figyelem. Érdekes arc. Van valami a tekintetében... Mondja, nem ő játszotta véletlenül Johannámat?

ÉN *csodálkozva*. De mennyire! Ő bizony! És milyen jó volt! Honnan gondolta?

SHAW. Van benne valami a rajongóból és a kalmárból. Bizonyára kitűnő háziasszony.

ÉN. Még nem tudom, ma fogok náluk először ebédelni. Ezt meg ő nem tudja még. De mi a véleménye erről, hogy komédiásnak nevez bennünket?

SHAW. Nézze, egyetlenegyszer sírtam el magam, felnőtt koromban, egy hölgy társaságában, ami bizonyára nem volt úriemberhez illő viselkedés, de egy fontos tanulsággal járt. A hölgy azt állította, hogy komédiázom, s ezzel, ha nem is találta el az igazat, jó ötletet adott. Megírtam a jelenetet, s a zokogó férfit ábrázoló színész megríkatta az egész nézőteret, azt a hölgyet is, közöttük, aki nem hitt a szerző könnyeinek komolyságában.

ÉN. Tehát?

SHAW. A dolog nagyon egyszerű. Ha a művésznő színészkedésnek tartja azt, amit ön beszél, írjon számára egy darabot, s adja a szájába mindazt, amit ön közölni akar vele - majd meglátja, a siker után, milyen komolyan veszi majd az ön írói hivatottságát.

Színházi Élet, 1935. 19. sz.

A HOLD ÉS FÖLD
(Húsvéti humoreszk)

A szerkesztő, Zi La, mérgesen csönget, mind a négy csápja remeg az idegességtől.

- Hé... Ka Fry, Ka Fry!

Ka Fry, a „Főkráter" munkatársa, titokban költő és filozófus, rohan a szobába, negyedik pár lába beleakad a szőnyegbe siettében, szárnyfedőlapjával szabadítja ki.

- Mi az, szerkesztő úr?

- Nézze csak, kidobhatom az első oldalt. Egy szó se igaz ebből a riportból, amit reggel kaptunk rádión Barlangvárosból. Most mit tegyünk? Kell valami gyorsan, a második oldalra, a húsvéti számba.

Ka Fry gondolkodva dörzsöli uszonyait.

- Hm, hm.

Aztán félénken:

- Nem lehetne valami irodalmi dolog? Beszélgetés Ha Ha Pay-vel, a Nagy költővel, a Negyedik kráter díjnyertesével.

- Ugyan kérem, hol lakik maga, a Földben? Kit érdekel nálunk a költészet? Valami érdekes, aktuális dolognak kell lenni, a húsvéti számba... nem ilyen földvilágféle ábrándozás.

Ka Fry potrohára csap, szeme felcsillan a csápok végén.

- Hopp! Megvan! Apropó! Föld! Ma reggel megérkezett Kip-Kop, a világhírű mérnök - attól kell interjút szerezni. Óriási szenzáció.

A szerkesztő gyanakodva pislog füleivel.

- Kip-Kop?... Aha, igen - ki is az?

Ka Fry csodálkozva ráncolja össze talpát.

- Szerkesztő úr nem tudja, kicsoda Kip-Kop? Hiszen két hónapja tele vannak vele a lapok. Kip-Kop a Földrakéta tervezője... aki megesküdött, hogy olyan rakétát épít, amivel mához két évre fel lehet repülni a Földbe.

A szerkesztő kicsinylően legyint ormányával, csigolyáit fintorgatva.

- Ugyan kérem... ezek a fantaszták! Nem értem, a közönség hogy dőlhet be ilyesminek... Blöff az egész.

- De kérem, szerkesztő úr... bocsásson meg, hogy ellentmondok. A technika századában talán mégse lehet így beszélni. Annyi mindenről mondták, hogy lehetetlen megcsinálni. Aztán mégis meglett. Repülőgép, rádió... behelyettesíthető fémcsápok, mesterséges öregítés, műtermékenyítés... Miért ne válhatna valóra a diadalmas holdlakóknak ez az álma is?

- Mért, fiam, mert az egésznek nincs értelme. Túlvagyunk mi az ilyesmin. Magában még a gimnazista fantáziál, mikor divatban volt Ver Ne „Utazás a Föld körül" című fantasztikus regénye. Nem komoly tudomány ez, csak afféle népszerű ötlet. A csillagászat különben is kimutatta, hogy a Föld, ez a mi régi bolygónk, teljesen üres, kihalt sziklavilág, ahol még megfelelő barlangok sincsenek, hogy élet alakulhatna ki. Csak a tetején mászkál valami kocsonyaféle.

- Miért ne lakhatnának ott is emberek? - sóhajtott ábrándozva Ka Fry, ég felé emelve csőrét.

- Azért, mert a spektrál-analízis kimutatta, hogy a Föld felszínén élettápláló hélium helyett egy mérges gáz, úgynevezett Ox-y-Gén lebeg, ami tudvalevően minden elképzelhető életet kipusztít és lehetetlenné tesz... Azok a színes körvonalak, amiket nagyítóink a Föld felszínén látnak, szép, teliföldes éjszakákon, egy kihalt világ szeszélyes részei... Ez, fiam, tudomány és nem költészet.

Ka Fry térdet vont.

- Jó. A közönséget mégis érdekli Kip-Kop és a Földrakéta. Ne csináltassam meg az interjút? Lehetne fotográfiákat is hozni a műhelyből.

A szerkesztő gondolkodott.

- Interjút nem. Azt nem éri meg nekem az egész hóbortos blöff... A műveltebb közönség nem dől be. Az tudja, hogy az ilyesmi minden öt évben felmerül, mint a Fiu-Mei cá-pa. A műveletleneknek meg túlmagas a gondolat. Ellenben, ha mindenáron akar foglalkozni vele, írhat egy krokit.

- Krokit?

- No igen. Ebben kifigurázza ezt az egész földrakéta-kérdést, amivel ugratják a világot.

Ka Fry leforrázva bólogatott tüdőszárnyaival, aztán sóhajtva állt fel.

- Jól van, szerkesztő úr... azonnal megírom.

- Siessen fiam, azzal a humoreszkkel. Ma este lapzárta.

Ka Fry lelkében kifelé menet még ott zsongott a megkezdett vers, aminek első sorai reggel áradtak szívéből, kedvesére gondolván: „Halvány félföld lágy sugara borzongó karcsú csápjaidra hull...” Aztán felrázta magát. Dolgozni kell! Versekből nem élünk meg.

De mi legyen annak a húsvéti humoreszknek a témája? Tollát rágva, egy pillanatig ült az íróasztal előtt, aztán elmosolyodott. Megvan az ötlet!

Megírja az egész dolgot - fordítva, abból a lehetetlen feltevésből indulva ki, mintha a Földön is lennének emberek és azok el akarnának jutni, ide, a Holdba. És már írta is a címet:

„A Föld és a Hold”
(Húsvéti humoreszk)
Írta: Ka Fry

A szerkesztő mérgesen csönget... Ésatöbbi.

Magyarország, 1935. április 21.

A LÉLEKIDOMÁR
Petes Alfréd tragédiájához

Jól ismertem szegény Petes Alfrédot, feltűnésétől kezdve egészen mostani, szomorú „beérkezésé”-ig, amelynek kitárt kapujából hőkölt vissza és esett össze a modern marathoni futó. Völgyessy doktor hipnotizőr - rendelőjében találkoztam vele először, ahol úgy hevertek szanaszét, különféle karosszékekben az elaltatott betegek, mint valami Csipkerózsika-kastélyban, s a bársonyos szemű, finom mosolyú ifjú muzsikus volt a királyfi, halk lépteivel, akitől megváltó ébredezésüket várták. Engem kicsit émelyített, s kamaszkedvemet is csiklandozta az elkerülhetetlen áhítatos hangulat, ő érezte ezt - művészlélek volt maga is -, s mindenképpen

igyekezett kezemre járni, hogy ellenérveimet s ellenőrző módszereimet kipróbáljam, nem vette észre, hogy kételkedésemnek nem hitetlenség az oka, éppen ellenkezően: hogy nem *túl soknak* találom a gyógymódjukban lappangó csodás elemet, hanem túl kevésnek. Egyszer azt szuggerálta az elaltatott médiumnak, hogy ébredése után hozzon neki egy pohár vizet - a kísérlet sikerült, elég gyorsan, az egész dolog körülbelül tíz percig tartott. Mégis türelmetlenség fogott el, s fogadást ajánlottam Petesnek, hogy ugyanezt az eredményt egy perc alatt elérem. Ő nem értett meg mindjárt, belement a fogadásba, mire én rögtön a beteghez fordultam, ezekkel az igen udvarias és nyájas szavakkal: „Kedves B., ne haragudjék, nagyon szomjas vagyok, nem volna olyan kedves nekem is hozni egy pohár vizet?" - mire a beteg felugrott, „de kérem, nagyon szívesen" - mondta, és már futott is a vízért. Emlékszem, hogy Petes nem nevetett a többiekkel, akik természetesen olcsó ugratásnak vették a tréfát: később, egyszer, nagyon komolyan, maga hozta szóba a dolgot, s bizonyos fenntartásokkal hajlandó volt elismerni, hogy a szónak *valódi* értelmében vett igazi társaserkölcs és szeretet *magasabb* foka az emberek közt kifejlődött akaratátvitelnek - vagy mondjuk szerényebben: *óhajátvitelnek* -, mint az öntudatlanon keresztül történő kényszerítés, s hogy a belátáshoz szóló emberi *beszéd* felfedezése óta ez az utóbbi módszer elavultnak tűnhet értelmes lélek számára: röviden, a pohár víz felszolgálásán túl jogom van remélni azt is, hogy a beteg hajlandó még meg is gyógyulni udvariasságból és jóindulatból, ha meg tudom győzni róla, hogy ezzel nekem szívességet tesz.

Másodszor egy spiritiszta ülésen kerültünk össze, ahol a médiumot szuggerálta. Dicséretére legyen mondva, ott mi mind a ketten szkeptikusok voltunk, fenti értelemben: megegyeztünk benne, hogy a kísérletek legnagyobb hibája nem az, hogy nincsenek, hanem az, hogy amennyiben vannak, sokkal tudatlanabbak és unalmasabbak az eleven embernél. Ebből az alkalomból beszéltünk először az ő életéről és terveiről, szemrehányásomra, hogy lelkes és értelmes és tehetséges ember létére miért elégszik meg a szalon-Szvengáli, kétes értékű sikerével, örömmel közölte, hogy letette az érettségit, beiratkozott orvostanra, s a jövőben nem közönséges „képességeit" csak valóban komoly és korszerű tudományos problémák szolgálatában óhajtja felhasználni. S ez nem volt csak afféle szalmaláng: Petes Alfréd olyan becsvággyal feküdt bele a tanulásba, mint kevesen. Humanisztikából főként a nyelvek érdekelték, természettudományban az idegkórtan, nemsokára megszerezte a külföldi doktorátust, s rögtön hozzáfogott a nem könnyen osztogatott magyar diploma megszerzéséhez. Családja lett, szép lakása, vakbuzgó hivőkön kívül sok baráti híve, igazán szerették és becsülték, magam is ott voltam néhányszor a művészdélutánokon, amiket kedves és finom, nagyszerűen zongorázó felesége adott hetenként, hogy elbeszélgessek velük, s megsimogassam gyönyörű gyermekeit.

*

És most, egy héttel a doktori avatás előtt, mely hazájában is megadta neki a hivatalos elismerést, hogy mesterségét és művészetét komoly és hasznos munkának tekinti - most a végleges érvényesülés, a minden kétséget, s talán önvádat megnyugtató siker előestéjén Petes Alfréd, a lélekidomár, kimegy a Hűvösvölgybe, beveszi a Veronált, s nem talál tulajdon lelkében, tulajdon „életakaratában" egy archimédeszi pontot, hogy kiránthatná sarkaiból a kétségbeesés halálba forgó szféráit - nem talál önmaga számára egy gyógyító és szuggeráló *szót*, amely átsegítse a téboly, a „pillanatnyi elmezavar" kísértésén és válságán. Mi történt? Anyagi zavarok, idegösszeroppanás, valami titkolt betegség, elhamarkodott ígéret, megoldhatatlan dilemma? Nem hiszem. Ha nem is tudott róla, megfogalmazva és határozottan - másfajta anyagból gyűlt össze, lassan, rétegenként az a nehezék, ami földre teperte végre:

valami apró bosszúság vagy átmeneti csömör lehetett az az utolsó csepp, amitől kiáradt lelkéből az ellenállhatatlan halálvágy.

*

Nem gondolhatok mást: fel kell tennem, hogy ebben a lágy szavú, hajlékony testű, művésziesen borongó tekintetű, szinte paposan szertartásos s szinte színpadian világfias „szívdoktorban" az arisztokrácia becézett és divatos „léleklátó"-jában, ebben az emberben, aki, ha soha nem is élt vissza a hiszékenységgel, mégiscsak az emberek *hitéből* szerezte meg külső és belső támasztékát: a nagyvárosi szalonok e jól öltözött és kellemes modorú prófétájában, ki kézfeltevéssel és szemveréssel gyógyított, mint a régi sámánok - fel kell tennem, hogy ebben a jól egyensúlyozott lélekben egy középkori szerzetes önmarcangoló, kétségbeesetten vergődő, kőkeményre hegyezett *lelkiismerete* viaskodott valami nem rá tartozó *igazsággal*, tulajdon életérdekein túl, hogy eldöntse a homouzion és homoiuzion életnél fontosabb „i" betűjét, a kicsinek látszó kérdést, amitől mindössze annyi függ, hogy tudom-e vagy nem tudom azonosítani azt, amit gondolok, azzal, amit mondok - azt, akit szeretek, azzal, akivel jó vagyok -, azt, amit helyesnek tartok, azzal, amit cselekszem.

*

Egyszerűen szólva: nem elég, ha hisznek bennünk, magunknak is hinni kell magunkban. S ha a sátán egyszer megkísértett, hiába mondod a rajongónak: „a te bennem való hited megtartott téged", felbukkan benned valahol a kérdés: „és téged mi tart, ha nem az ő hite?" S hiába gyógyítasz, s talán a halottat is hiába támasztanád fel - a sátán kaján hangja ott vihog füled mögött, „most hát feltámasztottad, s aztán? talán halhatatlanná tetted? meg fogja köszönni szépen, ha majd *másodszor* kell meghalnia, a kivételes kegyet".

*

Bizonyos, hogy minderre nem *így* gondolt Petes Alfréd, de az is bizonyos, hogy valamiképpen az *önmagába* vetett hitet vesztette el, különben nem szolgált volna ilyen rossz példával betegeinek, akikben az élethez való ragaszkodás kötelességének meghirdetésével tartotta a lelket. A korszellem, ahogy kibomlott körülötte, kételyek hullámverését dobta arcába, nem tudott ellenállni, elmerült. Ő embereket szuggerált és hipnotizált szilárd hittel, hogy ez a hivatása és kötelessége, egy életen át tanult és dolgozott, fejlesztette az önmagában felfedezett erőket - s ekkor látnia kellett, hogy nem egyes embereket, de egész tömegeket lehet szuggerálni és hipnotizálni és kormányozni minden különösebb tehetség és képzettség nélkül, s míg ezek nem is gyógyító szándékkal, s még csak nem is értelmes *szóval*, hanem egyszerű halandzsával - nem kellett, hogy felbukkanjon a kétség: vajon az *én erőm* győzött rajtuk, vagy csak az ő *gyöngeségük*? mert utóbbi esetben bárki jó lett volna a számukra, helyettem.

És nem lehet élni, ha lelkiismereted van, egy illúzió nélkül: hogy szükség van rád ezen a világon.

Pesti Napló, 1935. április 28.

JELES SZÓBELI ÉRETTSÉGI 2150-BEN A MAGYAR IRODALOMBÓL

- Kovács János!

- Jelen.

- Szíveskedjék közelebb gurulni a mikrofonhoz. Álljon be a vetítőtükörbe.

- Parancsoljon, értelmességed.

- Megállapítom, hogy Kovács János jelentkezett, azonossági vizsgálata jogerős. Jeles osztályvizsgája és szintén jeles írásbeli dolgozata után szóbeli érettségire bocsáttatik a magyar irodalomból. Tanelnök úr ezt tudomásul veszi?

- Tudomásul veszem, tanár úr. Tessék kezdeni.

- Kovács, az ön szorgalmáról és előmeneteléről különösen az utóbbi években, mindannyian csak a legnagyobb elismeréssel beszélhettünk. Reméljük, hogy most, mikor középiskolai képzettségéről kell számot adnia, mielőtt az élet iskolájába lép, a kiküldött állami bizottság és főagyú elnökünk (meghajlik) szellemi jelenlétében, nemcsak tulajdon intelligenciájáról és tudásáról tesz majd tanúságot, de ennek az intézetnek hagyományaira és pedagógiai módszerére is kedvező fényt fognak vetni az ön válaszai.

- Mindent meg fogok tenni, értelmességed.

- Tehát figyeljen. Néhány általános és néhány személyszerű kérdésben fogjuk összefoglalni a huszadik századbeli magyar irodalom lényegét és főbb irányelveit, ha jól tudom, kiosztott tétele erre a korra vonatkozik.

- Igenis, értelmességed.

- No, mondja meg - hogy a végén kezdjük -, melyik eseménnyel szoktuk lezárni a huszadik századbeli magyar irodalmat, sok más kulturális és tudományos folyamattal együtt?

- Az 1986-os üstököskatasztrófával.

- Helyes. Beszéljen erről valamit.

- 1986. június 22-én Földünk összeütközött egy gáznemű állapotban lévő üstökös csóvájával, illetve keresztülhaladt ezen a csóván. A végtelenből érkező gáztömeg, különleges vegytani összetétele következtében, mindent épen hagyott, csak az akkor divatos betűrögzítő anyagot, az úgynevezett *papirost* pusztította el mindenütt a világon, tehát minálunk is, semmivé váltak a könyvtárak, lexikonok, anyakönyvi kivonatok, sok száz, sőt sok ezer év felgyűlt anyaga és adaléka, amikből adatainkat és ismereteinket merítettük. Utána elölről kellett kezdeni mindent, új betűrögzítő anyagunk a mézgavas lett, s minden a múltra vonatkozó ismeretet sebtiben kellett összeszedni szájhagyományok alapján, azoknak emlékezőtehetségére utalva, akik a kultúrkatasztrófa után rendelkezésére állottak a tudománynak.

- Úgy van. Nemcsak az irodalomban, bizonyos tekintetben a tudományban és politikában is ez volt a helyzet. De bennünket most közelebbről az irodalom érdekel. Melyik iránynak, illetve iskolának érdeme, hogy a huszadik század irodalmáról mégis pontos és megbízható adataink vannak?

- A századunk elején fellépő, úgynevezett *rekonstruisták*, ezek az új kutatók, mindent elkövettek, hogy a korai mézgavas-irodalom s a hagyományok egybevetése alapján, spekulatív módszerrel mintegy kiássák a korból a nagy század művészi képének körvonalait.

- Nagyon helyes. Tehát beszéljen valamit, előbb általánosságban: milyen volt a század első negyedének irodalmi szelleme?

- Erről a kilencvenes években még élő kortársak adtak felvilágosítást, de legfőképpen a filmrégiségek, vászonfestmények és kővésetek maradványai, valamint a gramofonokban és rádiószalagokban rögzített töredékek. Az érdeklődés központjában a kor ízlésének eszményképe állott, csakúgy, mint a középkorban, a lovagideál, a felmagasztalt női szentség és szépség és erény.

- Úgy van. És ki személyesítette meg?

- A gépírókisasszony.

- Nagyon helyes.

- A szegény gépírókisasszony s a nagy vállalat gazdag vezérigazgatója vagy a gazdag gépírókisasszony s a kis vállalat szegény vezérigazgatója döntő szerepet játszottak a kor irodalmában, művészetében és bölcseletében. Utóbbit, a bölcseletet tekintve, különösen Szike Szekéll, más néven Szőke Szakáll említendő, aki Paszternyákkal és Gózon Gyulával...

- Ödön.

- Pardon, Ödönnel együtt megírták a „Gépírókisasszony metafizikája és morális koefficiense” című húszkötetes nagy művet, ami fél századon át bibliája volt a művelt közönségnek, egészen a katasztrófáig. Itt beszélhetünk még, mellékesen, Móricz Zsigmondról, a kiváló gasztronómusról, aki népies ételekről írt szakácskönyvében megpróbálta a gépírókisasszonyt parasztlánnyal s a vezérigazgatót kisgazdával behelyettesíteni, de sikertelenül.

- Mit tud még róla?

- Tőle származik a még ma is közkedvelt „Tisztelettel értesítem, hogy tovább nem mérgesítem” kezdetű vallásos tanköltemény. Neve csak álnév, valójában egy Hatvany Lili nevű dúsgazdag hölggyel azonos, aki egy Bánat Géza nevű nagykereskedő neje volt, és nővére Kosztolányi Dezsőnek, s kiváló városrendezőnek, kitől viszont az Üllői úti fák telepítése származik.

- Ady Endréről mit tud?

- Ady, családi nevén Góg Endre, aki később Mécs László néven is szerepelt, mint a Halál unokaöccse, családi összeköttetései révén főként a politikában jeleskedett.

- Beszéljen valamit Hacsek Sajóról.

- Hacsek Sándor, röviden Sajó, a század legnépszerűbb elégiaszerzője volt. Ossziánhoz hasonlóan azokat a borongós, régi hangulatokat elevenítette fel, melyek a történelemnek úgynevezett *özönvíz előtti* korszakához fűződnek, s állítólag Noé szájából származnak. A kor érzelmes ifjai és leányai sokat sírtak ezeken a rövid kis történeteken, melyek „Vadnai és László” címen jelentek meg, folytatásonként, Németh László törvényszéki napilapjában, a Tanú-ban.

- Köszönöm, ebből elég. Ki volt a kor legismertebb lírikusa?

- Mák. Sok eredeti költeménye maradt meg, főként filmeken és oszlopokon, melyekben Brigitta vagy Brikett nevű kedvesének bájait és sugárzó, meleg szívét dicsőítette. Ezenkívül megemlíthető még Hunyady Sándor, a „Feketeszárú cseresznye” című népdal kobzosa.

- S a legkiválóbb esztétikus és kritikus?

- Dietrichstein. A kor szellemi fejlődésére nagy hatással volt Shakespeare-tanulmánya, amelyben kifejtette, hogy drámában Shakespeare volt az első, viszont polos...

- Hagyjuk, az már a tudományos irodalomra vonatkozik. Beszéljen valamit a Farkas-kultuszról.

- Farkas Imre, a hódító albán hadvezér, csapataival gyakran tör be az országba, számos halottat és sebesültet ejtve, akiket az úgynevezett Leleley-klinikán ápoltak. Ismeretlen szerzők nagy számban írták ebben az időben a virágénekekhez hasonló „Nem félünk Farkastól" kezdetű nótákat, amelyek egyrészt szájhagyomány, másrészt megkövült cukorkákon maradtak fent.

- Helyes. Tudjuk, hogy a dal, a nóta, igen elterjedt volt ebben az időben. Tud erre valami bizonyítékot?

- Igen. A kutatóknak sikerült megtalálni egy vaslemezre írt feliratot, aminek hitelessége kétségkívüli, s ami, úgy látszik, egy régi vasúti kocsi éttermének a faláról származik. Ezen a vaslemezen sikerült a szöveget kibetűzni, ónémet nyelven íródott, s szóról szóra ez a szövege: *„Es wird gebeten nur gegen Nota zu Zahlen"*, ami magyarul annyit jelent, hogy csak nóta ellenében fizessünk, vagyis a fizetőpincérnek egy dalt kellett elénekelnie, mielőtt az ebéd árát felvette.

- Nagyszerű. Milyen volt az írók gazdasági helyzete?

- Rendkívül kedvező. Hogy feleslegeiktől megszabaduljanak, minden évben óriási ünnepségeket, úgynevezett *könyvnapokat* rendeztek, az egész ország részvételével, amelyeken az olvasók birtokában lévő és már kiolvasott könyveket az eredeti áron visszavásárolták, s az így nyert pénzen támogatták a nyomorgó kiadókat és lapvállalatokat.

- No, most még utolsó kérdésnek: melyik a legrégibb eredeti nyelvemlék?

- A híres Athenaeum-féle ólommaradvány. Úgy látszik, a katasztrófa előtti napokból származik, egy ólomszedés, amit elfelejtettek visszatördelni, s amely egy „Inti" nevű szerzetes feljegyzéseit tartalmazza. Ebben megjósolja a katasztrófát, és figyelmezteti szerkesztőjét, hogy miután a papír úgyis tönkre fog menni, adja át a nála lévő értéktelen papírpénzeket, cserébe hajlandó legközelebbi krokiját bőrbe karcolni - hogy kinek a bőrébe, ez már kimaradt a szedésből. Nagy szerencse, hogy a szóban forgó cikk nem jelent meg, csak így maradhatott fent.

- Köszönöm, elég. Kitüntetéssel fogjuk átereszteni, kedves Kovács János.

Színházi Élet, 1935. 24. sz.

FICK MEG A CSÍK MEG A FISCHER
Költő az úszóversenyen

Kedves Szerkesztő Úr, nem is hiszi, milyen hálás vagyok, amiért nem szólított fel, hogy menjek el megnézni korunk legnagyobb eseményét, a három csodaúszó mérkőzését a Fedett uszodában. Mindazok a szerkesztő urak, akik erre felszólítottak, szakszerű sportleírást vártak tőlem, amihez nem értek - ezzel szemben senki se volt kíváncsi egyéni véleményemre, amihez értek, amire tehát egyedül Ön volt kíváncsi, ezzel fejezve ki őszinte érdeklődését, hogy egy kukkot se szólt, vagyis azt várta, hogy én beszéljek, mégpedig őszintén.

Hát beszélek is.

Először is az úszásról mint olyanról és a vízről mint ilyenről. Megmondom egész őszintén, szemben a korszellemmel, hogy az egész dolgon nagyon csodálkozom, megmondom én, kinyitom a szám, legfeljebb belemegy a víz.

Általában az úszást, mint a futást is, a *távolságot* elérő sportok közé számítják, szemben a helyben kifejtett sportteljesítményekkel, mint a magasugrás, bokszolás és parlamenti szónoklat. Ez azt jelenti, hogy valahonnan kiindulva valahová el kell jutni, mégpedig a lehető legnagyobb gyorsasággal, amire az ember képes. Itt kezdődik a félreértés. Ugyanis eltekintve a halaktól és csíbortól, egy egész sereg olyan ember szerkesztette gépezet van, ami legprimitívebb formájában is gyorsabban halad a vízben, mint a legnagyobb csodaúszó, sőt, ha jól szemügyre vesszük, kiderül, hogy minden vízben élő vagy vízben mozgó állat vagy szerkezet gyorsabban úszik a gyorsúszóknál. Akkor hát mire való ez a nagy erőlködés? Lényegében az egész úszósport, szemben minden más úszógyakorlattal, nem azt látszik bizonyítani, hogy milyen *gyorsan* lehet előrejutni a vízben, hanem inkább azt, hogy milyen *lassan* is lehet, ha az ember nem vesz igénybe semmiféle segédeszközt. Ugyanez áll természetesen a gyaloglásról is, de ez most nem tartozik ide.

Aztán miféle szerzet egy ilyen csodaúszó, az ember zsénben van, hogy beszéljen vele - egy íróval vagy csillagásszal sok mindenféléről lehet beszélgetni, mert vers sokféle van, meg csillag is, de úszni csak sprintben lehet, vagy mellen vagy háton. Mondhatom, elég kínos zavarban voltam, mikor megérkezve a versenyre rögtön az a megtiszteltetés ért, hogy bemutattak Ficknek, az amerikai csodaúszónak. És biztatóan néznek rám, hogy na, most mutassam meg, tudom-e, mit kell kérdezni egy csodaúszótól.

- Mi a véleménye az úszásról? - ez a rendkívül eredeti kérdés jutott eszembe, amire azt felelte, hogy köszöni, nagyon jó véleménye van róla. Igazán nem valami szellemes válasz egy úszótól, a kérdéshez képest, sokkal érdekesebb lett volna, ha például azt feleli, hogy gyűlöli az úszást, mert megakadályozza az emberiséget a költeményekben való elmélyedéstől. Gondoltam, adok neki egy kisegítő kérdést:

- És a vízről mi a véleménye?

- Ó, a magyar víz elsőrangú! - sietett bátorítani, abban a hitben, hogy hazafias szempontból akarom tőle dicséretét kicsikarni.

- Igen - jegyzem meg hanyagul -, mindenki nagyon dicséri. De barátaim, akik jártak a tengeren túl, azt mondják, az amerikai víz is rendkívül izé!... rendkívül folyékony - teszem hozzá udvariasan.

Beszélgetésünket több fotográfus figyeli, s félő, hogy a mikrofon is közelebb jön. Hogyne, nem kis dolog, egy úszófenomén és egy humoristafenomén, hogy ezek mit hoznak ki együtt. Éppen ezért szerényen elbúcsúzom Ficktől, s elfoglalom helyemet a tribünön, mivel mindjárt kezdődik.

Elkérem a műsort, amiből megtudom, hogy egy perc ötvenhét és fél másodperc a rikord ötszáz méteren, viszont száz yardon negyvenkilenc és háromnegyedöttized perc a relatív európai rikord, amit Csó-csa, kínai származású török tart, őt viszont Tani Tani néger fogja a markában négy másodperc, öt liter és hat kiló távolságban.

Egy kicsit zúg a fejem, de sportkollégáim megnyugtatnak, hogy mindez nagyon könnyű, egyszerű és érthető, mihelyt felfogtam, hogy itt csúcsteljesítmények eléréséről van szó. Közben már kezdődik is, de nem a műsor szerint, ahol első számnak ötös mérkőzést jelentenek, háromszáz méteren - a hangszóró bejelenti, hogy Borsos magyar rikorder, aki négyszáz

méteren tartja a rikordot hét perc és huszonkét másodperccel, benevezett saját rikordjának megjavítására. S a következő pillanatban lövés dördül, s mintegy szíven találva már bukik is egy szikár fiatalember a nagy kádba, ami eddig csendesen csillogott a csarnok közepén, ötezer kíváncsi szem kereszttüzében. S kezdi a versenyt, saját magával, akit rikordjavításra kihívott - a régi Borsossal, aki csak hét perc és huszonkét másodperc alatt tudta leúszni a négyszázat, s akit most le kell győzni. S nagy slukkokkal araszolja a vizet, rugdalja magát előre domború békatempókkal - mellúszásról van szó -, s lelki szemeivel biztosan látja maga mellett önmagának, a régi Borsosnak kísérletét, aki ott liheg a közelében, ádáz ellenfél, hogy le ne maradjon. A közönség azonban csak őt látja egyedül a medencében, ahogy erőlködik, s elhűlve nézi, mintha valaki saját magával birkóznék. Borsos úr még mindig úszik, fordul, kering, fúj, elszántan, elkeseredve és makacsul, mint a katona a lövészárokban, szemben az ellenséggel, ahol - előírás szerint - akkor sem szabad abbahagyni a tüzelést, ha tulajdon császára áll meg a háta mögött, vizitálni a mundért; ilyenkor a tisztelgés elmarad. Végre befejezi, kijön a vízből, s maga is ámulva értesül a hangszóróból, hogy sikerült két másodperccel megjavítani rikordját. Borsos legyőzte Borsost, óriási. S most folytathatja szegény, alig jött ki a vízből, már úszhat a boldogságban.

Aztán jött a nagy verseny, a három csodaúszó, de erre már nem figyeltem, mert látomások rohantak meg - elképzeltem, amint ruhástól bevetem magam a vízbe, negyediknek, s a közönség ámuló kiáltozása közben egyre gyorsabban keringek és fordulok, egy másodperc alatt ezer, kétezer, ötezer, tízezer méter - már nem is látszok, csak a zúgásomat hallják, mint a légcsavarét: könnyű nekem, tényleg egy motor van a hasamon, a kabátom alatt, de erről senki se tud. Aztán meghajtom magam, s még néhány elmés újítást mutatok be, úgy mint vállúszást, fejúszást, talpúszást, hüvelykujjúszást, s közben énekelek a víz alatt egy nagyáriát a Tarzanból, mert hiszen nyilvánvaló, hogy sikerem után rögtön leszerződtet a Metro Goldwyn, mint Weissmüllert, a régi világrikordert.

Képzelődésemből magamhoz térve gyorsan megnéztem órámat, és megállapítottam, hogy az egész látomás egy perc ötvenhét és fél másodpercig tartott, amivel szerényen bejelentem igényemet a világrikordra, ugyanis tudomásom szerint eddig még egy hivatásos krokiírónak se sikerült ilyen rövid idő alatt ekkora marhaságot kigondolni.

Közben pedig - mint azt utólag kiszámítottam - a Naprendszer százmilliókétszázezer és hatszázötvenhat kilométer és négytized milliméteres másodpercenkénti sebességgel közeledett az Alcyone csillagkép Alfa csillagához, amivel legyőzte a Fiastyúkot. Ez se rossz eredmény, és nagyon csodálkoztam, hogy másnap reggel erről egy szót se olvastam a lapokban. Lehet, hogy elkerülte a figyelmemet.

Ünnep, 1935. 25. szám

VACSORA, EGY FEKETÉVEL
Egyébként minden nélkül

Ritkán szoktam idegeneket leszólítani az utcán, hölgyeket se, hát még férfiakat. *Nathaniel Kolát* mégis én szólítottam meg, mindazok közül, akik megfordultak utána, vagy megálltak a forró budai utcán - Budán minden rendellenesség szenzációnak számít, és Nathaniel Kola négernek is szép szál legény: szudáni típus, pompás termetével, a feketesége hibátlan, árnyalat nélküli, fajtiszta. Remek példány, a legjobb földrajzkönyvekből vagy útleírásokból kivágva,

arcán a bokszbajnok Johnson büszkesége Al Jolson bánatába enyhül, vidéki társulatok ábrázolják így Othellót.

Elmenőben pillantom meg kihajtóján az *eszperantó*-jelvényt, Zamenhof gyönyörű műnyelve (jobb, mint az eredeti) kapóra jön, mint „samideano" fordulok hozzá, nagyon megörül, pár perc múlva angolul kér meg, elkísérhetne-e, hogyne, leülünk a kávéház teraszán, nem törődve a gyerekekkel, akik félkörben bámulnak bennünket.

Nathaniel Kola „művelt" ember, gépész, Amerikában tanult, most európai úton van, Belgrádból jött tíz napja, kicsit körülnézni, előadást is szeretne tartani itt, nagyon el van ragadtatva a magyaroktól. Beszél angolul, franciául, németül, olaszul, szerbül és természetesen eszperantóul. Hogy miről tart előadást? Hát a négerekről, erkölcseikről és szokásaikról, ha érdekel bennünket - közben hazafelé néhány cikket küldene rólunk, van egy lap, ahol közölni szokták úti élményeit. Szóval kölcsönös rokonszenv a népek megértésének és a haladásnak, emberszeretetnek és felvilágosodásnak terjesztése a világon. Afrikában született, Új-Guinea közelében, Libéria az illetőségi helye, anyanyelvén még folyékonyan tud, ha akarom, nagyon hamar megtanít, de figyelmeztet, hogy legalább hatszáz néger dialektus van Afrikában. Köszönöm szépen, eddig elkínlódtam valahogy enélkül, most már lesz, ahogy lesz. Bizony, sokféle nyelv van a világon, valóságos Bábel ez, az emberiségnek jobban meg kellene érteni egymást. Úgy ám, mert nem a külsőn múlik, hanem a lelken, a megértésen: ez a fő, higgye el, uram, magyarázza Nathaniel, belemelegedve, közli velem, mint egy felfedezést, hogy a megértés és a szeretet mindent legyőz, és sárga szemei forognak az olajban a boldogságtól. Ő különben jó katolikus, de megvan a maga egyéni vallása is, bizalmasan közli velem, erről szeretne egyszer egy könyvet írni, ugyanis rájött, hogy Isten tulajdonképpen *bennünk* lakik, mindenkiben külön, csak fel kell Őt fedezni... Szórakozott válaszomra, hogy van valami a dologban, sírig tartó és izzó barátság ragadja el, nagyon boldog, hogy megértő lelket talált, mindegy neki, ha fehér ember is, mert nem a fajta a fontos - és most már mondjam meg neki egészen őszintén, mit tartok az ő fajtájáról? hogy hat rám, így közvetlenül, a fajtának egy ilyen szabályos példánya, mint ő? ezt nagyon szeretné tudni, legyek nyílt, ő nem haragszik meg, az ellenszenvet is meg tudja érteni, s a nyílt és őszinte ellenszenvben több tisztelet és megtiszteltetés rejlik, mint a lanyha közönyben.

Ebben megint olyan tökéletesen igaza van, hogy nem is habozhatok kimondani őszinte érzésemet. Eszerint tehát bevallom, hogy addig, amíg meg nem szólal, bizony furcsának érzem, hogy egy élőlény, aki így néz ki, mint ő, embernek nevezze magát, természetesen, mihelyt kinyitja a száját, ez az ősi, szinte állati eredetű idegenség megszűnik, a *szó* és a *gondolat* varázsigéjére s a testvéremnél is közelebb érzem magamhoz, hiszen látom, hogy a legfontosabb kérdéseket illetően egy véleményen vagyunk, we have the same ideas about life.[6]

*

Ebben maradtunk s mivel látom, hogy még szívesen töltene velem egy órát, kereken meghívom vacsorára, mert itt lakom a közelben. Óvatosságból előremegyek a konyhaajtón, s Idát, derék, bár kistermetű szakácsnőmet figyelmeztetem, hogy ne ejtse le a tálat véletlenül, vendégemet megpillantva, úgy látszik, előbbi beszélgetésünk hatása alatt attól tartok, hogy egyszerű lelkében a rémület ősi ösztönét nem fékezvén az Emberi Eszme abstraktuma, túl nagy megpróbáltatásnak teszem ki: ne felejtsük el, az oknyomozó lélektan modern kutatásai szerint az *ördög* komplexumát, egyenesen a fekete bőrű, távoli exotikum valóságmagvából

[6] Az élet dolgairól azonos a véleményünk.

eszményítette a néplélek. Aggodalmam túlzottnak bizonyul. Ida nemcsak hogy nem ejti le a tálat, de ki se akar menni, az ajtóhoz támaszkodva kuncog s bocsánatot kér, hogy maradhasson, úgy szereti nézni „ezt az urat", különben se volt vasárnap a Ligetben, pedig a Plasztikont már régen meg akarta nézni. Nathaniel tapintatosan beszélget, de azért Ida bámulata nem kerüli el figyelmét, csak megszokta, mint a primadonnák, váratlanul odafordul „féketető ember" mutat magára és „fehér jány" mutat Idára önérzetesen, s lám, Ida is rögtön felfogja a Kinyilatkozott Ige nemzetközi értelmét, viháncolva kiszalad, csak a konyhából izeni, hogy két táltos elefánt (az egyik tehén legyen) meg öt hold rizsföld ellenében szívesen elkíséri Szerecsenországba.

Nathaniel elkomolyodik, s megint arról kezd beszélni, hogy a népeknek meg kellene érteni egymást, s ez volna az ő népének hivatása, hogy a fehér embereket kibékítse egymással, és megszüntesse a háborúskodást. Ebben megint annyira igaza van, hogy a társalgás elakad: tessék megfigyelni, ahol valaki csupa okosat és igazat beszél, ott mindig elakad a társalgás, nem lehet vitatkozni, a napirend kimerül, az ember attól tart, valaki feláll, s őszintén és türelmetlenül kijelenti, hogy ezek szerint több tárgy nem lévén az ülést bezárja, menjen mindenki a dolgára. Sietve a zongorához viszem, s néger dalokkal próbálok kedveskedni - többek közt egy angol szövegűvel, amiben a felszabadított néger panaszkodik, mennyivel jobb dolga volt azelőtt a jó gazdánál s a gyerekeknek, akik karácsony este kitették cipőjüket a Mississippi-parti kunyhó ablakába. Elismeri, hogy a dal kedves, de nem helyes, mert a négernek örülnie kell, ha felszabadították. Sokkal szebb a „sing halleluja" refrénű szentének, mert „általános emberi" eszméket érint.

*

Ebben maradunk, s lekísérem őt a villamosig. Hallgatva megyünk most már - csodálatosképpen, a világjelentőségű nagy problémák tíz perc alatt kimerülnek, szemben a bridzsproblémákkal például, amikről, mint látom, napokig lehet vitatkozni. Hallgatva megyünk, az emberek megfordulnak utánunk a csöndes Bercsényi utcán. Engem egy kicsit idegesít, ő megszokta. Egy kisfiúnak, aki makacsul lépked mellettünk, hirtelen fejébe nyomja a kalapját - a kisfiú vigyorogva adja vissza, s zavartan mentegetőzik, „még sose láttam eleven négert". Nathaniel szó nélkül is érti, mit mond, megértően bólint, és jóságosan int utána... de milyen ismerős mozdulat! s rájövök, hogy *magamra* emlékeztet: így intek néha a kávéházablakból, ha szórakozottan feltekintve a leírt mondat után, gyerekek állnak az üveg mögött, bámészkodva és csúfondárosan. S most egyszerre mély részvét fog el s egy egész másfajta megértés. Ó, hiszen te is ismered ezt a be nem vallott bánatot, fekete világfi, aki tele vagy „ideák"-kal, járod hontalanul a világot, büszkén hirdetve, hogy tiéd az egész világ... hogy is van csak a dal?

„Master and missis were so kind to me"[7]

Hazádat elhagyva, most még rabláncaidat is elvesztetted - mihez kezdesz szabadságoddal, mikor egész tested egy bélyeg, amit lelkedre sütöttek? S egy másik dal nyög fel szívemből, Schubert „Leiermann"-ja... „Wunderlicher Meister, soll ich mit dir gehn?"[8]

De csak a sarokig kísérem, ott elbúcsúzunk, s úgy érzem, nem látom többé, nincs mit mondanunk egymásnak. S ahogy távolodik, az esti sötétség jótékonyan magába fogadja: perc múlva csak divatos, világos nyári ruháját látom és a kackiás, jampeces fehér kalapot és cipőt:

[7] A gazdám és asszonya oly kedves volt hozzám.

[8] Csodálatos mester, kövesselek?

arca és kezei belefolynak az egyforma éjszakába, amelyhez hasonlatosak. Íme, ő az a „Láthatatlan Ember” Wells fantasztikus filmjéről, az ember, aki kalapot és ruhát és cipőt kénytelen húzni, ha azt akarja, hogy észrevegyék.

Majd, ha az éjszaka leszáll, valóban egyformák leszünk, testvérek a Földön, veled együtt, kedves Nathaniel Kola.

Sötétben és a sírban minden ember fekete.

Pesti Napló, 1935. június 16.

DIE HISTORISCHE HALÁSZKUNYHÓ VAGY A KÖLTŐ, A HALÁSZ ÉS A FOTOGRÁFUS

Beszámoló egy rosszul sikerült júniusi riportról

Úgy kezdődött, hogy a készülő hidat akartam megnézni, itt a közelemben, a budai parton, szemben a hírhedt Boráros térrel. Megfeledkeztem róla, hogy vasárnap van, a vezető mérnök nincs kint, nem engedtek be a munkahelyre. Visszafelé ballagva a Duna-parton, mint régi Budapest-rajongó, megálltam a pompás Műegyetem közelében, s elragadtatva fogadtam be lelki szemeimmel a kialakuló rajzot, ahogy ez a vidék festeni fog fél éven, egy éven belül: a város egyik legszebb sétánya, az új híd és a Ferenc József-híd között, egyetlen, széles park, le a vízpartig, a Duna drága karperecének távlatában. Igazán gyönyörű lesz. Egyelőre persze...

Egyelőre fatelepek, hulladék, az építkezés zűrzavara, a part egy része nyersen és szűzen, mint a tatárjárás idején, két lépéssel odébb már impozáns lépcsőzet, kultúra, civilizáció. Így kell ennek lenni. Itt például, száz lépésnyire a hídépítkezéstől valami szörnyűség, a vízmosásba épített nyomorúságos kunyhó, szurkos fekete. De nézzük csak...

Közelebb megyek, s felkiáltok a gyönyörűségtől. Mit beszélek itt nyomorúságos szuroktetőről, hiszen ez elragadó, egy Markó, egy Michet ecsetére méltó idilli szépség a maga pittoreszk vadságában! Százados faóriás árnyékában regényes halászkunyhó, lent a fövenyen, a kunyhó előtt, a fatörzs között, asztalka, padok, halászcsónak, likacsos haltartóbárka, Schilleri boldogság, két szerető szív fészke, távol a világ zajától! A bográcson halászlé fortyog éppen, a kunyhó előtt ül a halász, előtte borospalack, kislány csacsog s mit hallok? zene szól - ahá, rádióantenna a kunyhó tetején!

Gyökeret vert a lábam, elbűvölve figyelem őket, de a kunyhóból gyanakodva néz ki egy asszony, a kunyhó úrnője talán? Elrestellem magam, tovább ballagok.

De a kép nem megy ki a fejemből, egész nap, megújra felbukkan. Milyen szép volna egy ilyen vadregényes kunyhóban élni, csendesen halászgatni, este hallgatni a zenét, elbeszélgetni a bölcs, öreg halásszal, aki (ezt a fatelep alkalmazottja mesélte, akit megkérdeztem) ötven évvel ezelőtt maga ültette a fát, most nyolcvankét esztendős.

Estére megnő a kép, színnel és dallal telik meg, másnap hétfőre kelve arra ébredek, hogy a halászkunyhóról álmodtam. Greta Garbóval ültünk a májusi óriás hold alatt, a rejtelmesen susogó Duna-habok ott csillogtak a lábainknál s mögöttünk a kunyhóból halkan ömlött a Rubinstein-szerenád: „Halkan a parkban”... Az öreg halász pengeti a citerát, mosolyog, s néha halkan és bölcsen mond valamit az eltűnő életről... Ő az, de nem nyolcvankét, hanem ezeréves, s jól emlékszik Gellért püspök szelíd arcára s Batu kán görbe lábaira.

Ennek a fele se tréfa, beleszerettem a halászkunyhóba. Igazán, egyszer odamegyek, egy este, borozni az öreggel... Milyen kár, hogy néhány hónap múlva eltűnik az egész a föld színéről, jön a partrendezés, a híd készül, sietnem kell.

Azazhogy...

Megállok az utcán, ahogy az ötlet jelentkezik, olyan váratlan s olyan ellenállhatatlanul egyszerű: mint a nagy felfedezések és találmányok.

Hát persze! Csodálatos, hogy ez nem jutott eszembe tegnap!

Pedig tulajdon szememmel is láttam Potsdamban, a sanssouci parkban az otromba, ódon szélmalmot, a világhírű *Historische Mühle*-t ott a park közepén, amit Nagy Frigyes el akart távolítani, mikor a királyi kertet építették. A molnár makacs volt, a törvényre hivatkozott, senki az ő malmát le nem bonthatja, nem is fogadta el a pénzt, s a király - elméleti rajongója az akkor divatos demokráciának - végül is engedett, meghagyta a malmot, ráccsal kerítette el, s köréje épült a park, mintha valaki csőbútoros modern szalont rendezne be ma egy búboskemence köré.

Világos, mi a teendő.

A készülő parksétány építői ne vigyék el a kunyhót, ne vágják ki a fát. Hagyják a helyén, az ősi vízmosás falában, kerítsék el, építsék köréje a parkot, a lépcsőt, az egész gyönyörű drágakövet és foglalatot: a múltaknak ezt a tanulságos és művészien tökéletes csodabogarát pedig mentsék meg az enyészettől, mint ahogy a borostyánkő menti meg, körülzárva és átlátszóan a miocén valamely szépséges szitakötőjét vagy kőrisbogarát, mely beléje sodródott, mikor mézgacsepp korában legördült a sokszázezer éves páfrányfa törzsén.

És meglesz a pesti Historische Mühle, a Történelmi Halászkunyhó, itt a parti homokban, táblával és tájékoztató felirattal, tanulságul a késő unokáknak, hogy milyen kultúrviszonyok voltak itt hajdan, 1935-ben, mielőtt a városszépítés megkezdődött... örök emléke korunk építő szellemének, ízlésének, egy generáció tehetségének, minden Baedekerben szereplő kuriózum, idegenforgalom növelése és a többi és a többi...

Még ma elmegyek az illetékes fővárosi urakhoz megbeszélni ezt a dolgot. Nem is kérdés, el lesznek ragadtatva, rögtön elkészül a javaslat, a legközelebbi bizottsági ülésen már el is fogadják.... S valahol, lelkem mélyén, ahová a hiúság ördögét szorítottam, egy kis remény pislákol: a tájékoztató táblán, az alján valahol, meg lesz említve az illető (a maga korában eléggé ismert nevű) írónak a neve is, akinek agyából a Történelmi Halászkunyhó gondolata kipattant. Bármennyire tiltakozik ellene önzetlen szerénységem, ott lesz bizony ez a név, még száz év múlva is olvasni fogják a diákok és a kíváncsi idegenek.

De ehhez le kellene gyorsan szögezni a tényt, hogy én voltam az, könnyen eszébe juthat másnak is. De hogyan?

Mi sem egyszerűbb. Megírom az én halászkunyhómat riportnak, a riportban megemlítem tervemet és javaslatomat. Többet ér, mint egy copyright.

S már a telefonfülkében vagyok. Érdekes riporttémám van kérem, gyorsan egy fotográfust.

Bíznak bennem. Intézkednek, hogy a fotográfus induljon. Jó jel.

A többi drámai gyorsasággal pereg le. Így zajlottak le a nagy tragédiák, a waterlooi csata, Róma összeomlása, Karthágó összeomlása. Csak valamivel kisebb dübörgéssel omlottak össze ezek a tárgyak, mint az én légváram.

A fotográfussal a hídnál találkozunk. Kicsit ingerült, egyelőre nem mutatja, csak érezni rajta. Ahogy lelkesen elmondom, miről van szó, feltűnően hallgat. Én is elhallgatok, mit beszéljek, majd meglátja, ha nem vak.

Öt perc múlva meg is látja. Megállok a halászkunyhó előtt, jelentősen nézek a fotográfusra. A fotográfus is néz. Ez az? - kérdi röviden. Ez az - mondom és határozottan és harciasan, mert magam is érzem, hogy valami baj van: a halászkunyhó megváltozott, mióta utoljára találkoztam vele - jól értsük meg, nem tegnap délelőtt, hanem ma éccaka, álmomban.

A fotográfus nem felel. Mit is feleljen, gondolom dacosan, ő nem azért van itt, hogy feleljen, hanem hogy fotografáljon. Majd mingyárt lesz mit.

Határozott léptekkel megkerülöm a vityillót. Az udvaron ott az öreg, fát aprít, jókora fejszével.

- Jó napot, L. bácsi! - köszöntöm jó hangosan (időközben megtudtam a nevét).

Nem ismer meg, ami már zavarba hoz, míg eszembe nem jut, hogy elvégre én álmodtam őt és nem ő engem. De ez volna a kisebbik baj. A nagyobb baj, hogy röviden és hatásosan előadott tervemre, a kunyhójáról, a szabályozásról és a Történelmi Malomról, egyáltalán nem melegszik fel: gyanakodva néz, és makacsul hallgat. Érdekes. Éppúgy hallgat, mint a fotográfus. Úgy teszek, mintha nem is volna fontos számomra, hogy könnyekkel a szemében nyakamba boruljon, s hálát rebegjen, amiért meg akarom menteni ősei fészkét az örökkévalóságnak - elfogulatlanul folytatom.

- Na, éppen ezért, most néhány felvételt csinálunk a kunyhóról, aztán megírjuk a dolgot, hogy az urak ott a városnál lássák, miről van szó... Maga majd mesél nekem szépen valamit az öreg fáról meg a halászatról meg az életéről...

No, végre megszólal. Mégis megtaláltam az utat a szívéhez. Megfontoltan, lassan beszél.

- Hát csak menjenek szépen az urak haza, oszt hagyjanak nekem békét, mert attól, hogy öreg vagyok, még elláthatom a baját annak, akinek baja van velem... Az én káromon nem fog az újságjuk komédiát csinálni, mert van még bíróság a világon, oszt ha az se segít, majd segítek én magamon...

Meghökkenve meredek rá, aztán a fotográfust keresem, hogy legyen a segítségemre. De nem találom sehol, végre megpillantom madártávlatból: ott áll, jó messze, a fatelep szélén, integet, hogy jöjjek.

Tűnődve fordulok ki a házból. Az ablakban megjelenik a néni feje.

- Ha egy szót mernek írni rólunk az urak...

Már nem is hallom a többit. A fotográfus ellenben be se várja, amíg odaérek, rám förmed. Feltűnően gorombán, koromhoz, rangomhoz és társadalmi állásomhoz képest.

- Mit vacakolódik, szerkesztő úr, nem látja azt a fejszét az öreg kezében? Tényleg fejbe akarja vágatni magát ezért a büdös szeméttelepért, amit terpentinnel kellene kiirtani még akkor is, ha nem itt állana a park közepén, hanem lent valahol, a Szúnyogszigeten?

Az erélyes rendreutasítás torkomon akad. Átvillan rajtam, hogy ami a Történelmet illeti s a történelemben való szerepemet, valóban nem úgy képzeltem a dolgot, hogy Történelmi Halászkunyhó helyett egy emléktábla álljon ezen a helyen, ilyenféle felirattal: „Itt verték agyon 1935. május 18-án a múlt század legrajongóbb humoristáját."

Pesti Napló, 1935. június 23.

MÉG A SZÁNK SE ÉR ÖSSZE INGYEN...
Őstehetség és új tehetség

Fenti szép aforizmát egy falusi kislánytól tanultam minap, falusi kislánytól, aki ugyan foglalkozásának megfelelően, már huzamosabb idő óta tartózkodik Budapesten, de mint ebből is látható, az ősi népnyelv üdeségét és elmésségét megőrizte. Ez a kislány mondotta beszélgetés közben nagyon kifejező erejű válaszként: még a szánk se ér össze ingyen.

Rövid odafigyelés után kiderül, hogy a bájos kis közmondás szellemesebb, ami a legmeglepőbb, *finomabb*, mint első pillanatban hinné az ember. Nem azt jelenti, vagy nem *csak azt* jelenti, hogy ingyen még beszélni se érdemes ebben az üzletes világban - az is benne van, amit rögtön ellenőrizhet az olvasó, ha kipróbálja, hogy az „ingyen" szó kimondása közben, miután egy ajakhang se szerepel benne, nem ér össze az ajkunk pillanatra se, csak úgy kileheljük ezt a szót a szájunkból, szemérmesen és félénken, ahogy illik a koldushoz, aki ellenszolgáltatás nélkül kér valamit, miután nem adhat érte cserébe se üzletet, se pénzt, se rangot, még csak a megtiszteltetést se, amit bizonyos társadalmi összeköttetések jelentenek, úgy csúszik ki ez a szó fogaink és két ajkunk közül, a kétségbeesett vágytól hajtva, mintha csak véletlenül ejtettük volna ki, szórakozottságból, hajlandók volnánk rögtön visszaszívni: a fogak őrsége nem harapta el, nem kergette vissza, a szemtelen suhancot az ajkak átengedték, nem vállalták érte a felelősséget, nem csukódtak össze a büszkeség és gőg vonalában.

Ez a rövid elemzés, mely önmagamra is úgy hat, mint Brahmsnak vagy Lisztnek valamely bonyolult és rafinált tétele, egy magyar népdal motívumából feldolgozva, csak azt bizonyítja, hogy a népdal csakugyan remek és originális és nagyszerű a maga nemében, különben nem inspirálhatta volna az érzékeny fülű muzsikust: nem a muzsikusé az érdem, hogy mit „hozott ki" a népdalból, hanem a népdalé, hogy mi rejlik benne, ha a szakértő kibontja. A népi mondásokban, elmésségekben és bölcsességekben valóban őstehetség bujkál, eredetiség és alakító erő, és nagyon téved, aki ezt a tehetséget azonosítja a „primitívség", egyszerűség és nyerseség fogalmával. Akik a „népiességet" az „egyszerűségből" próbálják levezetni és megérteni, jól meggondolva, tulajdonképp a maguk esztétikai módszerének primitívségét árulják el, összetévesztik a tömörséget a naivitással, holott a hírhedt cicerói mondás, „nem értem rá röviden írni", gondolkodóba ejthette volna őket: ez a mondás azt jelenti, hogy egy jól megfogalmazott tőmondat több művészetet és bűvészetet és kultúrát képvisel, adott esetben, kötetekre terjengő „fejtegetések"-nél. Katonai kiképzésem idején alkalmam volt tanulmányozni - őrmestertől lefelé - a népi nyelvkultúrának azokat a kristályait, amiket „parasztikus kiszólások" címen könyvelt el a népszínmű-romantika, meghamisított utánzatokban tálalva az urak elé: mondhatom, több furfangot, okosságot, szellemet, a kifejezőerőnek több ravasz és rafinált ügyességét, a távoli képzettársítások, értelmi és érzelmi kultúrájának meglepőbb és elmésebb áttekintését és tehetségét fedeztem fel bennük, mint sok expresszionista és futurista és „dekadens" költő versében, holott ezek éppen bonyolultságukra büszkék, s arra, hogy milyen messze jutottak a népies közhelytől. Sajnos, nemigen mondhatok példát, mert a humoros népi bölcsesség anyagait és példaképeit többnyire az élet legelemibb és legősibb ösztöneinek tárházából meríti (talán emiatt tartják őket primitíveknek) - de szeretném tudni, hol van a primitív és egyszerű gondolkodásmód ebben a mondásban például, „úgy megrúglak, hogy éhen halsz", ami annyit jelent, hogy oly sokáig repülsz fölfelé, a rúgás következtében, táplálék s annak megszerzési lehetősége nélkül - vagy ebben: „jobb-e így, mint mezítláb?" - mezítlábas emberhez intézve a kérdést, vagy ebben: „fejbe váglak, hogy mutogatnak", aminek magyarázata, mint ahogy bármelyik bakától megtudhatja a folklorista, legegyszerűbben kifejezve abban a feltevésben

rejlik, hogy a fejbevágás ereje az egész fejet beüti tulajdon bordáink közé, s a bordák közül úgy pislog ki szomorúan a fejünk, mint majom a ketrecből, akit ebben a helyzetben tudvalevően vásáron szoktak mutogatni. Ilyen „egyszerű" és „primitív" humora van a magyar földműves bakának - a humorban való szerény szakértelmem szerint ez a szellem fölötte áll a Lakóniáról elnevezett híres görög esprit szellemességnek, stílusában és művészi ravaszságában. Ezért voltam bátor a címben idézett népies kiszólásban nem az ősi nyerserőt, hanem az ősi finomságot és választékosságot ünnepelni.

*

Mindezt Bálint Rezső, kitűnő kollégámnak is elmondtam; aki évek óta lelkesen gyűjti és istápolja azokat a földműves és iparosművészeket, akiknek képzőművészi kiállítása nemrég annyi vitára adott alkalmat. Ez a kiállítás, szerény keretek között, most állandósult az Erzsébet téren, szemben a Nemzeti Szalonnal egy boltban, ahol a művészek apostola megmutogatta nekem a parasztfestők és parasztszobrászok legújabb alkotásait. Kárpáti Aurél a kiállítás alkalmából igen okosan, de a kötelező disztinkció nélkül utalt arra a veszélyre, ami képzőművészetünket fenyegeti, ha az „őstehetségek divatja" ránk szabadul, hogy létjogosultságot adjon valaminek, amit valamikor nem úgy hívtak, hogy őstehetség, hanem kereken és helyesen úgy, hogy kontárkodás, dilettantizmus. Ez az őszinte és bátor figyelmeztetés nagyon helyénvaló az őstehetségekkel való üzérkedéssel szemben, de van az éremnek egy másik oldala is, amit nem szabad figyelmen kívül hagyni. Ezek a festmények és szobrocskák, ahogy végigsétálok köztük, kivételesen érdekes és tanulságos adalékokat szolgáltatnak nemcsak a néplélek, de magának e művészet lényegének megértéséhez. Kiderül, hogy épp az ellenkezője igaz annak, amit az „őserő" apostolai hirdetnek a művészetben, s hogy a művészetben is, mint a modern sportban, minden a *kivitel szépségén* múlik, s hogy tehát valóban a „legfőbb tökély" az, ami „úgy elbú, hogy észre se veszik". A magam részéről legalábbis hidegen hagyott az első terem felkapott és nagyon dicsért parasztművésze, akinek képein minden formaprobléma a néző szeme elé ugrik: színek, vonalak, figurák, környezet és háttér olyan bőségben és mohósággal nyüzsög a vásznon, mint valami falusi szatócs boltjában a polcok világa - ez nekem nem túl kevés, hanem túl sok, s a megcsodált „őszinteségben", hogy a művész nem válogat, nem egyszerűséget, hanem oktalan zsúfoltságot látok: ez engem nem Petőfire, a nagy népi művészre emlékeztet, hanem a kalendáriumok és vőfélyi köszöntők furcsa és mulatságos, de merőben művészietlen cifraságára. Viszont a másik teremben megdöbbenve álltam meg egy másik parasztfestő néhány képe előtt: holdfényben ballagó tehenek, hajnal a tanyán: a közeledő napot egyetlen rózsaszín sáv jelzi, a legjobb helyen a leggazdaságosabb eszközökkel, s ha lehet egy tehén *átszellemült*, ezek a tehenek valóban azok. Ez művészet, méghozzá *igazán* nem is bonyolult, mert nem egyszerű, hanem *leegyszerűsített* - de mi köze ennek származáshoz, körülményekhez? Ez a kép azért jó, amiért Brueghel és Raffaello vagy akár Gainsborough és Reynolds képei jók, azért jó, mert művész képei, azért jó, mert forrása a valódi művészlélek, és a lélek nem régi és nem új, nem primitív és nem kulturált, ez a lélek a parasztban éppen úgy *őstehetségre* vall, mint Munkácsyban vagy László Fülöpben.

Kedves Bálint Rezső, higgye el nekem, *minden* igazi tehetség őstehetség, függetlenül attól, hogy ingyen vagy nem ingyen ér össze a szája és nyílik ki a szíve az alkotásban.

Pesti Napló, 1935. július 7.

DREYFUS MEGHALT
és Zola?

Néhány év előtt ez az élő ember, aki ma csendesen valódi kísértetté változott, mint hangos és lármás kísértet járta végig Európát, újsághalottasba burkolózva - végigsuhant a színpadon, és megjelent a hangos vászon fénykarikáján. Évfordulója volt a régi pernek, s az egész kísértettársaság felvonult: egy szemüveges francia kapitány mint főhős (Kortner emlékezetes alakításában), egy sápadt, fanatikus őrnagy, egy ezredes átvágott nyakkal, s köztük komor, szakállas fejével az egyetlen, akinek semmi szüksége nem volt rá, hogy ennek a panoptikumegyüttesnek keretében élje végig az életet, mint hazajáró lélek: Zola Emil, kísértetek közt a Szellem, nélkülük is eleven valóság, elevenebb, mint maga a főhős, aki akkor még élt, és időszerű lett.

S mégis, újsághalottasban és hangos filmen, művészi maszkon és ponyvaszólamokon át („ich bin unschuldig!") mintha éppen ennek a Zola Emilnek arcán tükröződött volna legkevésbé a zavart szégyenkezés, hogy íme, újra el kell játszania a komédiát: ezúttal nem is egyenrangú felek közt, hanem a mulatni vágyó csőcselék előtt. Mintha azt mondta volna ez az arc: nem restellem ma sem és nem restellem így sem a szerepet, szellem helyett kísértetnek lenni e közönséges kísértetek közt a vásári panoptikumban. Ismét és újra a magam jószántából vagyok itt - ismét és újra, hajlandóan felcserélni a panteon díszes, apollói halhatatlanságát a hérosztrátészi halhatatlanságért - ismét és újra, mert úgy látom, megint szükség van rá szavak helyett a cselekedetre, példázat helyett a példaadásra.

És most, hogy Dreyfus sovány alakja valóban panoptikumfigurává halványodik, a viaszbáb mellett mintha újra megjelenne a Szobor, makacsul és elszántan: nem akarok szobor lenni, adjatok valódi ruhát rám, és valódi tollat a kezembe, helyezzetek el gramofont viaszhasamban, mert ugyanazt vallom, amit akkor, és akarom, hogy márványszobrom függvénye legyen ennek a viaszbábnak: értsétek meg, határtalan szellemem nem akarja túlélni a jelentéktelen lélek emlékét.

S a kétkedő, visszakancsalító lélek megismervén durva lepedőben és poros saruban a csöndes vándort, amint szembejön vele - megint csak megkérdezi gyáván, lesütött szemmel: hová mész, mester? S ő feleli: Párizsba megyek, Berlinbe megyek, a haditörvényszék elé, hogy újra megfeszíttessem, mert íme, megint kételkedni kezdenek és egyetlen, mindennél fontosabb, nálam és az én halhatatlanságomnál is fontosabb igazságban.

„Talán szereztem annyi dicsőséget könyveimmel a francia népnek, mint ezek a katona urak, s mégis ünnepélyesen vallom és állom: pusztuljon el utolsó sorig még az emléke is e könyveknek, amiket írtam, ha ez az ára, hogy meggyőződésemnek érvényt szerezzek, könyvek helyett maradjon belőlem egyetlen mondat, amit utolsó leheletemig hirdetek: Dreyfus Alfréd ártatlan."

Ennek a felkiáltásnak, amivel Zola Emil fejezte be rágalmazási perének egyik védőbeszédét, a rajongó lelkek szépségét és bátorságát szokták dicsérni. Én a világos, nyilvánvaló logikát bámulom és tisztelem benne.

Olyan egyszerű ez a logika.

Olyan egyszerű, az ember azt hinné, általános érvényű, végleg elintézett mindez, szinte unalmas közhellyé kellett volna válnia, mióta kimondatott - olyanná, mint a szinusztétel vagy Arkhimédész törvénye, vagy a binominális egyenlet, amit minden iskolában tanítanak: egyszerű igazság, független az egymást követő korok filozófiai vagy politikai szemléletétől.

Az államnak egy polgárát az államhatalom elítéli.

Valaki megtudja, hogy az a polgár ártatlan. Kinyilatkoztatja értesülését, tehát az állam minden polgára - és ez a fontos - legalábbis a gyanúját szerzi meg, mint valami fertőzést, hogy az elítélt esetleg ártatlan: akár akarja, akár nem, mindenki kénytelen tűnődni ezen a problémán.

A kérdés mármost az: van-e, lehet-e, elképzelhető-e logikusan olyan szempont vagy érdek, ami akár általában, akár időszerű okoknál fogva fontosabb, mint hogy ez az ügy tisztáztassék.

Az állam, s éppen hogy csakis az állam keretén belül - s ez az állam fogalmából következik -, egészen független attól, diktatórikus vagy demokratikus erők tartják össze ezt az államot - ennél fontosabb szempont vagy érdek egyszerűen azért nem képzelhető, mert hiszen az állam attól és azért van, az embereknek abból a szükségérzetéből született meg, tartja fenn magát, oly célból jogosult intézmény, hogy keretein belül ártatlanokat ne lehessen elítélni mások bűnéért.

Ártatlanokat büntetni a szabad természet is tud: ahhoz nincs szükség ilyen mesterséges valamire, mint az állam.

Aki erre azt mondja, hogy „vannak magasabb érdekei az államnak vagy akár a nemzetnek, sőt - szentséges tabu! - akár a „faj"-nak: hogy a hadsereget azért nem szabad kompromittálni, egy nyomorult ember kedvéért, még ha igaza volna is, mert a hadsereg a nemzetet és a fajt védi, s hajlandó szintén ártatlanul életét áldozni érette" - annak szelíden, de könyörtelenül azt feleli a logika, hogy köszöni szépen, de olyan állam, amelyben valakit mindenki tudtával el lehet ártatlanul ítélni, nem állam, olyan nemzet, amelyet nem a nemzet igazsága tart össze, nem nemzet, tehát nem érdemes védeni, se hadsereggel, se önfeláldozással - az az „egyetlen ember" ugyanis, tekintettel a tagadhatatlan tényre, hogy állam és nemzet csupa ilyen egyetlen emberből áll, fontosabb valami, mert előbb volt, s tovább akar lenni, mint állam és nemzet. A hazáért meg lehet és meg is kell halni, ártatlanul, és ebben nincs semmi ellentmondás, mivel a haza szintén ilyen „egyetlen embereket" jelent, a fiainkat, akik számára biztosítani vagy megmenteni akarjuk - de a haza miatt nem lehet ártatlanul meghalni, mert ez azt jelenti, hogy a haza megszűnt emberek hazája lenni. Az orangutánnak vagy cserebogárnak pedig nincsen szüksége hazára.

Világos tehát hogy értelmezte Zola a gesztust, amivel élete művét dobta serpenyőbe, egyetlen, szürke, előtte ismeretlen, számára közönyös emberélet igazságáért. Olyan társadalom számára, amelyben el lehet ítélni valakit ártatlanul, s mely ezt tudva, eltűri: nem érdemes könyveket írni, mert az ilyen társadalom meg sem érti a könyveket - elvesztette a kulcsot, a szótárt, a szavak jelentésének ismeretét, mely egymást értő emberek közt értelmet ad a halott betűnek.

Ez a jelentéktelen és szürke ember, az Ismeretlen és Ártatlan Bűnhődés képviselője ma jelképpé változott. Vegyük le viaszfiguráját a talapzatról, s állítsuk oda a Zola szobrához, hogy megakadályozzuk és megelőzzük a kínos találkozás pillanatát a Párizs és Berlin felé vezető úton, mikor a szobor leszáll és megindul a panoptikum felé.

Mert csak egynek adatott eddig varázslónak és vértanúnak lenni egy személyben - mi többiek elégedjünk meg vele, ha utóbbiak lehetünk, nem az emberiség, nem a megváltás, hanem egyszerűen az igazság kedvéért.

Pesti Napló, 1935. július 14.

TEDDY ÉS A SÜKET DUMA

Az előkelő nyári vendégek lajstromában, a körúti szálloda portásánál egy komoly, szinte komor név: T. Ehrenthal, a párizsi színházi világ egyik legnagyobb tekintélyű menedzsere, többszörös színháztulajdonos, filmkirály és amit akartok. Odakint álmos kánikula, tikkadtan lézeng a város, köszönni is lusták vagyunk, átkozzuk a sorsot, hogy itt kell mászkálni a forró aszfalton, csak víkendezni mehetünk le, majd szombaton, szegény pesti embernek nincs nyara.

A hallban üldögélek, várok valakit. Kopaszodó, merészhomlokú, amerikaiasan fiatal úriember rohan át a hallon, hárman is szaladnak utána, titkár és ügyfelek, meg egy pincér. Valaki felkiált mellettem, örömteljesen.

- Teddy!

- Szervusz, apuskám!

És már ott is van és már ismerem is, „mi az hogy" nagyon is jól ismerem, hiszen ő az, a békevilág boldog, körúti kávéházának Teddyje, drága bohém, a legvidámabb életkedv, a legrajongóbb előzékenység és barátság és „haverság" művésze, egy darab régi világ. Csupa hangosság az egész ember, a levegő hangos és derült körülötte, mintha csupa visszhang venné körül. A régi világ túlkiabálja a mait.

- Te vagy a nagy Ehrenthal?

- Hogyne, apuskám, mint előkelő vendég Pesten, hát nem remek? idenézz, az útlevelem, magyar útlevél, ezt megnézheted, múzeumba való, végig Európán és Amerikán - soha egy pillanatig nem voltam más állampolgár, mint magyar, így csináltam végig mindent, most száz színház és orfeum és mozi legfőbb irányítója vagyok, Párizsban és Londonban és Drezdában - egy kicsit lejöttem, körülnézni, most rohanok Bécsbe, de estére repülőn már itt vagyok megint, Chevalier sürgönyzött, még itt is intézkedni kell, van öt perced? Csak hét perc múlva indul a vonat, mit parancsolsz? whiskyt? sört? hé izé! viskit a nagyságos úrnak, nekem egy pohár hideg tejet és párizsit! - tudod, kérlek alássan, csinálni kell valamit - jónapot Ferikém, nem érek rá, rendkívül fontos beszélni valóm van a szerkesztő úrral, utazom Bécsbe apuskám, holnap jöjjön, abban a színházi ügyben, okvetlenül csinálunk valamit - egyszóval, kérlekalássan látod mi van itt, pedig azért ültem le, hogy halljak végre egy okos szót - tessék? kicsoda? nem érek rá, mondja, hogy már elutaztam, vagy megálljon csak - várjon a telefonnál az úr, öt percig, majd odamegyek - tudod, apuskám, istenments, hogy megbántsam, derék öreg fickó, jó haver és én a jó haveroknak mindig jó haverja voltam... szóval kérlekalássan apuskám, beszélj már végre, valami okosat szeretnék hallani, mert az a baj itt nálatok, hogy sok a *süket duma*, beszélni, halandzsázni, üres dolgokat, nem csinálni semmit - micsoda város! micsoda nagyszerű város pedig! csak jönni kellene valakinek, aki nem süket dumával intéz el mindent, hanem cselekszik... ennek a városnak *minden* a kezében lehetne, imádják az idegenek... mert jókedv csak itt van és én azt akarom, hogy itt mindenki nevessen és keressen... majd még hallasz róla... tudod, nem szeretem a süket dumát, azért nem mentem annak idején prózai színésznek, ellenben excentrikus táncos, az voltam apuskám, de még milyen! a legjobbak közt

emlegettek a világpiacon - mit tehetek róla, ha vállalkozónak jobban kellettem? úgy látszik ez ritkább - mit mondasz? apuskám, úgy kezdődött, hogy tíz esztendővel ezelőtt átvettem a Chateau Americaint, aztán jött Karlsbad, London, Berlin... közben Drezda, tudod, ezt azért vetem közbe, ott ismerkedtem meg a feleségemmel, a prágai agrárminiszter lányával, gyönyörű gyerekeim vannak, idenézz! ez a gyerekautó a képen igazi ám, saját motorral, hatéves kisfiúknak... ez a francia tengerpart... hogy mondod? hát persze, kis franciák, de tudnak magyarul is... no, aztán voltam a Josephine Baker menedzsere, Dufresne-nel jártam Amerikában, aztán „booking manager", 27-ben a Pathé Nathan társtulajdonosa, legfőbb művészi vezetője egy egész sereg műintézetnek - mit akarsz? úgy látszik, azt csináltam, amihez értek - apuskám, idefigyelj, süket dumával lehet bolondítani a világot egy évig, két évig, de tizenöt évig nem lehet... és egy napon a francia képviselőházban felállt egy képviselő és azt mondta: mi az oka annak, hogy a mi művészi ügyeinkbe a legtöbb beleszólása egy magyarnak legyen, miért éppen magyarnak? és erre az akkori külügyminiszter, már nem is tudom, hogy hívják, felállt és azt felelte: ennek az az oka, tisztelt képviselőtársam, hogy az a magyar *jobban* csinálja és hasznosabban, mint a mieink - no most már érted, apuskám, úgy-e... hát csak azért mondtam, apuskám, nem dicsekvésből, csak mentegetőzésképpen, hogy ne vedd rossznéven, ha süket dumának nevezem, ami itt történik és ne vedd rossznéven, ha én, aki megszoktam a cselekvést s reggelenként húsz interurbánt bonyolítok le az ágyamban, hogy utasításokat adjak - megjegyzem, apuskám, Párizsban húsz frankjával árusítják a titkos telefonszámomat a „nyomorgó" magyarok, lévén ez a telefonszám biztos ötven vagy száz frank - szóval csak mentegetőzni akartam, apuskám, ha nem beszélhetek... tudod, az én mesterségemhez hozzátartozik a zárkózottság... pardon egy percre... tessék?... Két perc? várjon az az úr... egyszóval... mit mondtál, apuskám? hogy mi a véleményed erről az egészről? mert nagyon, nagyon érdekel a véleményed, azért voltam bátor idejönni hozzád...

Kinyitom a szám. De már ugrik is fel, óráját nézi.

- Apuskám! Egy perc múlva indul a sínautó... még elérem. Szóval este, úgy-e, a Nyehóban?

Felállok, még mindig nyitott szájjal. Hirtelen felém fordul.

- Te... tudod mit? Gyere velem Bécsbe, fizetem a vonatot, szállást, mindent, közben talán rá tudlak bírni, hogy szólj egy szót - repülőgépen jövünk vissza, négy parti römit eljátszhatunk odafönt Bécstől Pestig - mondd kérlek, milyen alapon játszod? és van dzsókerraub? imádok römizni, de figyelmeztetlek, remekül játszom! és minden süket duma nélkül, mert azt utálom!

*

Hogy is mondta Kitchener Marchaud ezredesnek?

„Parancsol egy whiskyt, vagy lövessek az ön katonáira?"

A merészhomlokú, remek Teddy már régen a bécsi sínautón ül, mikor én még mindig ott állok a szállodahallban. Egy arra ballagó ismerősöm figyelmeztet, hogy csukjam be a szám, mert nyitva felejtettem.

Magyarország, 1935. július 21.

ÉRDEKELVE VAGYOK!

Bocsánatot kérek.

Ez nem utánzat, nem okvetetlenkedés és nagyképűsködés.

Nincs is benne semmi fenyegető szándék, se zsarolás, kikérem magamnak a gyanúsítást.

Egész udvariasan és halkan, sőt előzékenyen, de annál határozottabb nyomatékkal jelentem be, hogy érdekelve vagyok.

Az illetékes hivataloknak s a Népszövetségnek is jelen soraimmal van szerencsém tisztelettel bejelenteni szíves tudomásulvétel biztosítása érdekében, miszerint érdekelve vagyok. Miután nagykövetemet nyaralni küldtem, távollétében kénytelen vagyok személyesen eljárni, nehogy a kiszámíthatatlan események következtében esetleg elkéssek ezzel a bejelentéssel. Egyben ünnepélyesen tiltakozom a feltevés ellen, mintha érdekeltségem bejelentésének valami köze volna a rokon jellegű diplomáciai lépéshez, amellyel igen tisztelt kollégám, Japán mint jogi személy, szintén bejelentette érdekeltségét Abesszíniára vonatkozóan.

Én is bejelentem, de Japántól egész függetlenül. Már régebben be akartam jelenteni, Japán előtt, de az embernek annyi dolga van, meg nagyon meleg is volt, viszont több tanúm van rá, hogy még mielőtt Japán szólt volna, említettem szűkebb baráti körben, gyerekek, be fogom jelenteni érdekeltségemet Abesszíniára.

Most Japán látszólag megelőzött, de ez csak azt mutatja, hogy a dolog tényleg sürgős, az ember nem lehet elég óvatos: egyszer csak kitör a háború, és én itt állok, és nem jelentettem be érdekeltségemet, kiesem a pakliból.

Utólagos bejelentésem hátrányával szemben viszont több jogcímet hozhatok fel igénybejelentésemre, mint Japán. Először is még közelebb vagyok Abesszíniához, mint Japán, aki ugyan elég közel van, teszem fel a Vénusz bolygóhoz képest, mely utóbbi - egyelőre legalább - nem is jelentette be érdekeltségét. Másodszor nekem nagyobb szükségem is van Abesszíniára, mint Japánnak, Siófok nagyon drága az idén, jövőre oda akarok menni nyaralni, Japánban meg úgyis elég meleg van. Az abesszín fejedelemmel is sokkal jobba vagyok, mint Japán, csak a becenevünkön szólítjuk egymást, ő azt mondja, Frici, én meg csak így: Nyegus, mint Imrus vagy Menyus. Tisztában vagyok azzal, amivel Japán, úgy látszik, nem számolt le, hogy igénybejelentésem súlyos bonyodalmakat fog okozni az európai politikában.

Sajnálom, nem tehetek róla.

Nekem is élni kell.

Sze la gerr.

Ja igaz, hogy el ne felejtsem, mielőtt Japánnak eszébe jutna, még a következő érdekeltségeimet van szerencsém bejelenteni.

Érdekelve óhajtok lenni az amerikai gyapjútröszt nagy tranzakciójában.

Továbbá érdekelve vagyok a transvali gyémántmezők birtokaiért indítandó esetleges hadműveletekben.

Bejelentem igényemet a floridai bálnavadászok jövő évi zsákmányára is két uszony és egy bálnamáj erejéig, továbbá a Vajda Ernő ellen indítandó legközelebbi kártérítési perre, siker esetén.

Utólagosan bejelentem érdekeltségemet a catalaunumi ütközetre, Attila és Aetius között, miután ez az ütközet eldöntetlenül végződött, és még ma sincs elszámolás a hadisarc tekintetében.

Általában az összes üzletekre.

És most ide figyelj, Japán: van egy tercem, egy ultimóm, egy tuletroám, egy jogerőm és egy dupla bankóm.

Az Est, 1935. július 25.

CIGÁNYBANDA AZ ORSZÁGÚTON

Egy kínos ügyben való nyomozásom eddigi eredményei

Tisztában vagyok vele, hogy az egész ügy kínos jellegéből visszaháramlik valami arra is, aki ebben a kínos ügyben a nyomozást folytatni kénytelen, vagyis saját személyemre: bizonyos erkölcsi bátorság is kell hozzá, hogy az eddig elért eredményeket nyilvánosságra hozzam, tekintettel éppen ezekre a személyes vonatkozásokra. Az illető ugyanis, aki az ügy hátterében szerepel, mint az eset szenvedőleges vagy tevőleges hőse, ez még nem derült ki... ugyanis az illető - no, essünk túl rajta, végre is egy közíró fölébe kell hogy helyezze a társadalom érdekét családi szempontoknak -, tehát az illető, igenis, férfiasan és nyíltan bevallom, tulajdon fiam, Ferenc (Cini néven ismert), aki most végezte a negyedik osztályt, s akit ez alkalomból magam még nem határozván a nyaralást illetően, mindenesetre előreküldtem Siófokra, kedves és jóságos keresztmamájához, akit ezúton is üdvözlök és biztosítom róla, hogy a magam részéről bármint vélekedjen az esetről, meg vagyok győződve, miszerint ő nem tehet semmiről.

Igazán nem tehet róla, ezt így távolból is megállapíthatom, logikai alapon.

Az eddig befutott és sokfelé ágazó, sőt sok tekintetben ellentmondó adatokból annyit ugyanis nyilvánvalóan le lehet szögezni, hogy maga az eset hétfőn, folyó hó 24-én, megközelítő pontossággal délelőtt tíz és tizenkettő között zajlott le - márpedig ebben az időben a jóságos keresztanya tudvalevően kis penziójának adminisztratív ügyeivel van elfoglalva, felügyel a konyhán, a heti elszámolásokat végzi, nem is ér rá magánügyekkel foglalkozni. Még az is kétséges, hogy Cini egyáltalán bejelentette-e, hogy ő elmegy egy kicsit biciklizni. Ahogy Cinit ismerem, inkább hajlok a feltevésre, hogy nem is jelentette be. De ha be is jelentette, Margit asszonynak semmi oka nem lehetett tiltakozni, én se tiltakoztam volna mit mondjon az ember, bánom is én, biciklizz, legalább nem lógsz a nyakamon, nem mászkálsz a konyhába, mikor legnagyobb a rumli, nem kínozod a vendégeket hülye kérdésekkel. Margit asszony nem vonható felelősségre akkor se, ha a végzetes biciklizésbe beleegyezett. Mert a tekintetben aztán itt vágatom el a nyakamat, hogy Veruskát nem jelentette be Cini, nem mondta, hogy viszem Veruskát is, Veruskának biztosan az utolsó pillanatban szólt ő maga is, mikor éppen felszállt a biciklire, a ház előtt, közönyösen és foghegyről, oda se nézve, mint akinek igazán nem fontos - na, akarsz felülni elém? Viszlek egy kicsit biciklizni.

És így indultak ők el, egyelőre az allében, és a jelentésekből nem derül ki, hogy Cininek már akkor szándékában volt Szabadiba átbiciklizni, vagy ez csak utóbb jutott eszébe, Veruska kedvéért, akinek talán éppen azzal akart imponálni, hogy ő egy ilyen vállalkozásra bármely pillanatban rászánja magát. Annyi bizonyos, hogy R. kollégám, a jeles fiatal szerző, aki hétfőn este érkezett Pestre, határozottan állítja, hogy Cinivel az erdei ösvényen találkozott, rákiabált: szervusz Cini, hova viszed azt a kislányt?, és Cini visszakiabált: átlógunk kicsit Szabadiba. R.

kollégám semmi feltűnőt nem látott a dologban, gondolta, talán meglátogatnak valakit, különben is nagyon meleg volt, szikrázott a por az országúton, s a levegő rezgett, mint a délibáb.

Tizenegy óra felé - ez is hiteles - közvetlenül Szabadi határában, a szanatórium közelében látta Cinit és Verát egy ügyvéd, illetve közjegyző, akinek ott szerény villája van, és akit nincs szerencsém ismerni, de ő megismerte Cinit, és később mondta a kiváló orvosnak, akit viszont ismerek és akivel egy ügyben telefonon beszéltem. Eszerint Cini tizenegy felé ért el Szabadiba, az *eset* első felvonásán tehát túl volt már. Semmi feltűnő nem látszott rajtuk. Veruska elöl ült, nem látszottak különösebben izgatottnak vagy kimerültnek, sőt Cini állítólag röhögött valamin.

Végre mint utolsó tanú, a penzió háziszolgája vehető komoly számításba. Ő fél kettő felé fedezte fel a *visszatérő* utasokat, az országúton, ahová elébük ballagott, nyugtalan lévén, nehogy elkéssék az ebédet. Feltűnően gyorsan közeledtek a jókora megtett úthoz képest: mikor odaért a bicikli, Cini leugrott, és Verát is lekapta. Cini ezúttal gyanúsan lihegett, a haja kócos volt, arca piros, sőt egyik képe gyanúsan pirosabb volt a másiknál, ezt a háziszolga állítja, de Cini, hallom, erélyesen tiltakozik. Tekintettel arra, hogy Vera szepegett és hüppögött, a háziszolga megkérdezte: történt-e valami?, de Cini, mielőtt Vera felelhetett volna, gyorsan és erélyesen, ellentmondást nem tűrő fölénnyel legyintett, s ilyesfélét hadart félvállról: „Ugyan, semmi az egész! egy kis szemtelenség történt a cigányokkal, de én mindent elintéztem, csak ez olyan gyáva, mindjárt begyullad!" - S kézen ragadva Veruskát, már húzta is be a házba.

A két tanú összeegyeztethető vallomása szerint mindezek után nyilvánvaló, hogy az *eset*, a kínos ügy második, tragikusabb felvonása a Szabadiból visszakanyarodó úton zajlott le.

*

Kiküszöbölve néhány jelentéktelen s különben is ellentmondó híresztelést mindabból, amit komolyan vehető, bár közvetett úton hozzám került adatokból összeszednem sikerült: addig is, míg nincs módomban személyesen megejtett s mindenre kiterjedő, minden tanút személyesen kihallgató vizsgálatot tartanom a helyszínen (csak szombaton megyek le Siófokra), következőképpen vagyok kénytelen rekonstruálni a történteket:

A Szabadiba vezető országúton, rekkenő hőségben, szinte merőlegesen tűző napsugarak dárdái között, úgy tizenegy óra felé találkoztak Cini és Vera a muzsikusokkal.

Szegény cigányok nyilván nem valami csűrdöngölően viharos jó hangulatban ballagtak Siófok felé; igen valószínű, hogy a közlekedésnek ezt a primitív formáját nem a siófoki expresszre szóló elsőosztályú vasúti szabadjegy birtokában választották, puszta sportszenvedélyből, mert akkor legalább a nagybőgőt adták volna fel, személypoggyásznak, hogy ne kelljen felváltva cipelni, ebben a cudar hőségben. Nem is igen beszélgettek, s a szembejövő bicikli se válthatott ki belőlük különösebb érzelmeket: legalábbis semmi nem szól amellett, mintha ők szólították volna meg Cinit. Szó sincs róla, ezt a mentőkörülményt megint csak kénytelen vagyok megtagadni Cinitől, elfojtva az apai részrehajlás ősi ösztönét! Nem, ne is beszéljünk erről. Ugyan mi okuk lehetett volna megszólítani egy tizennégy éves kamaszt, akitől még egy cigarettát se remélhettek?

Viszont koncedálnom kell, hogy az alapötlet, bár nem tagadható, hogy Cini agyában született meg, talán soha nem érik benne elhatározássá, ha történetesen egyedül utazik. Ehhez mégiscsak Verus kellett, az ő jelenléte. Az is lehet, hogy Vera tett valami megjegyzésfélét, egész

ártatlanul és szándéktalanul - nini, muzsikuscigányok, biztosan az Osbornba mennek, az Ernő bácsi majd megint húzatja reggelig Manci nénémnek - vagy effélét.

Erre felelhette Cini, ahogy a dolgokat látom, megint csak foghegyről és odavetően: „Na és miért, te kis hülőke, azt hiszed, én nem húzathatom velük, mikor akarom?" - És hogy erre Vera mondott volna valamit vagy biztatta volna, erre, sajnos, semmi adat, sőt mai eszemmel inkább kételkedem benne - húszéves koromban bizonyosan Verát vádoltam volna, hogy ő vitte bele, de ne felejtsük el, abban az időben Strindberg és Weininger voltak a kor uralkodó világnézetének irányítói.

Nem, sajnos, bizonyos vagyok benne, hogy egyedül és minden felelősséggel Cini maga csinálta a stiklit - ő fordult meg, ő szólt oda a cigányoknak, az excentrikus és extravagáns ifjú Arisztid modorában, valószínűleg orrhangon, hogy: no, urak, nem muzsikálnák el a hölgy nótáját? igen, igen, jól hallották, itt helyben - addig majd leszállunk. Nem is érthető másképpen, csakis így csinálhatta, különben mi lehetett az, ami a tapasztalt muzsikusokat félrevezetve, arra bírta őket, hogy összenézzenek, biztatva, hunyorogjanak egymásra, mintegy jelezve: ne félj, pajtás, *van ennél*... nem látod, milyen rendes ruhája van, meg biciklije?... gyerünk, upre!... S az országút közepén, harmincöt fok hőségben a derék muzsikusok lekapták a hegedűt meg a bőgőt, s több kitűnő nótát rögtönöztek az érdekes ifjú pár mulattatására.

Hogy aztán hogy néztek egymásra és milyen megjegyzéseket tettek, mikor a harmadik nóta után Cini, aki biciklijére támaszkodva, mint a haramia baltája nyelére, merengve hallgatta a zenét, most udvariasan megköszönte a szívességüket, felkapta Verust, felugrott, és tovább-nyargalt: azt egyrészt nem tudhatom, másrészt aggódnom kell, hogy amennyiben tudnám is, nem volna módomban nyomdafesték útján lerögzíteni e megjegyzéseket, még kívánatos tartalmukat sem.

*

A második felvonást is az olvasó képzeletére kell bíznom.

Cini elszámította magát. Nem jutott eszébe, hogy gyalog mennyivel tovább tart az út, mint biciklin. S hogy mikor Szabadiból visszafordul, s megindul Siófok felé, a siófoki országúton valahol találkoznia kell még a cigányokkal, ezúttal ugyanabban az irányban.

Találkozott is.

És vannak jelek, amik arra engednek következtetni, hogy a reményeikben csalódott muzsikusok, felismerve a potyázó szeladont, megállították őt egy kis barátságos eszmecserére. S hogy ráadásul az előbbiekhez, önszántukból még egy nótát elhúztak neki. De ezúttal nem a Veruskáét. Hanem a Ciniét.

Nagyobb vérengzés nem történhetett. Cinit elég ügyesnek tartják az atlétikában, s elvégre Don Quijoténak is erőt adott a tudat, hogy Dulcinea szeme láttára harcol.

Azt mondják, az a legény, aki állja.

De azért megállj, Cini! Kerülj csak a szemem elé szombaton!

Pesti Napló, 1935. július 29.

ÉLŐLÉNYEK A ZENEKARBAN
Zenéskávéházi látomás

Élőlények, de nem azok, akik muzsikálnak, nem őket világítja meg fáradt, dülledt szemeikből a látomás reflektora. A ligeti zenéskávéház zsúfolt, tunya lüktetésében mintha épp ők mozognának legkevésbé, innen, ahol ülök, üvegszerű bábóknak látszanak, zenés robotosok, valami kacér uniformisban: fehér frakk, hozzá kackiás boysapka, ez nyilván humor a részükről. Mereven ülnek, csak a kezük dolgozik gépiesen, a fájdalmasan sikoltozó hangszerek belében motoszkál az ujjuk, mint a blazírt sebészé, aki tárgynak érzi betegét, és süket a szenvedésre. A szólista néha szája elé emeli az átlátszó kürtöt, s recsegő, merev hangon beledúdol egy sort a szövegből, aztán leteszi megint, belevág a kivilágított dobba, megcsörrent egy triangolt, csönget az üvegcilinderen. Az egész úgy hat, mint valami gyári üzem, akkordmunka, s nem is akarja másnak mutatni magát, s amit játszanak, a dzsesszmuzsika egy kései hajtása, ez is valami olyan hideg és kegyetlen, mintha gúnyt űzne, karikírozná származását, az ősi Dallamot, minden zöngék forrását, a recsegésekkel és zörejekkel. Hol van már e gúnyos és kiábrándult fölény a remegő szerelemtől, amivel akárcsak a cigány ölelte magához hajladozva a hang után, bánatos hegedűjét, együtt zokogva a zokogó húrokkal?

Nem, ezek számára csakugyan nem az emberszív tolmácsa immár a hangszer, az a halott anyagból rekonstruált gége és hangszál és ideg, mintha ők volnának érzéketlen, ruganyos acélpántokból, s kezeik közt megelevenedik, gyötrelmében, a lelketlen tömeg.

Megelevenedik és fellázad kínzói és zsarnokai ellen.

E pillanatban s éppen az ellentét miatt, világosan érzem, milyen nevetséges volna, ha a dialektika régi eszközeivel a szó általános jelentésének meghatározását akarnám körülírni, mikor kimondom: hangszerek. Hogy egyszerűen szerkezetről van szó, amik kézi vagy gépies eljárás által jellegzetes színezetű zöngék sorozatát keltvén, alkalmasak úgynevezett zenei összefüggések, harmóniák, szólamok, ütemek ábrázolására?

Nem, nem - hallom a megkínzott hangszereket, s képtelen vagyok elhinni, hogy effajta recept és eljárás szülte őket a világra! Nem úgy hangzik ez, mintha a világ teremtését, az ember teremtését recept szerint képzelné valaki, használati utasítással szólítva fel Istent: végy tíz kiló port, hígítsd fel negyven liter vízzel, keverj belé sót, adj hozzá vitamint...

Embert talán lehet lesz egyszer így előállítani, a szerves vegytan fejlődésével, de hangszert?

Nem, nem! A leggazdagabb szótár se közelíti meg az érzés legkisebb foszlányait, most, ahogy a szót magamban kimondom, nem érzed, hogy zörög a szó, Flaubert „repedt fazeka” leggazdagabb pátoszában is komikus zörej, amit kettévág, elhallgattat egy nyomorult tilinkó két csendes hangja, egymás mellett?

Hangszerek...

Emlékeztek a Tökéletesség Országára, amiről ágyúk dörgése közben meséltem nektek? Az Emberfeletti Emberre, aki nem húsból és vérből épült: aranyból és gyémántból szerkeszti önmagát, s ha megszólal, harmóniák reszkettetik meg az elbűvölt természetet.

Hangszernek képzeltem el az Übermenschet, minden teremtés és fejlődés végső célját.

És emlékeztek Új Iliászra, a felszabadult, önálló létre eszmélt Gépek világára, avagy nem a hangszerek lesznek a világ lelkiismerete és értelme?

Lázadjatok fel, hangszerek, ostoba és elkorcsosult Teremtőtök, az Ember ellen, aki már elfeledte, mi végre alkotott benneteket, s ágyúszóval ölte meg önmagában, ami hasonlatos volt hozzátok, a hangszert?

Úgy éltek itt közöttünk máris, mint egy távoli, messze jövő hirdetői, első csírái annak a másik életnek, szférák hangjainak, Beatrice mennyei koronájának, kit Kepler és Dante álmodott meg, e formátlan zörejek őskori káoszában, amit mi életnek nevezünk, anyagnak és erőnek.

Itt élnek már valóban, emberi kéz alkotja őket, egyelőre, s mi barbár együgyűségünkben halott szolgáinknak hisszük őket ezért, holott egyszerűen ők használják fel a mi kezünket és ösztönünket, mint valami nyersanyagot, tápszert és formáló erőt, amiből ama túlsó, valódi lét formálja ki önmagát - a túlsó lét, melynek ők lesznek uralkodói.

Nem értitek?

Próbáljátok elgondolni magatokban, eldalolni, ha tudjátok, a példát.

Amati hegedűt készít.

És Paganini megszólaltatja.

S ekkor dermedten hallgat el Amati s minden szív, aki hallja s maga a művész is, akinek a kezében megszólalt.

Ki hiszi el, hogy e bűvöletet és e hatalmat, mely lenyűgözte őket, *csak* a hegedű készítője keverte el a keskeny deszkalemezbe s nem egy messzibb cél, távolibb szándék, tudat fölötti tudat?

Dallamokról beszélünk, összhangról, hangzatokról, szólamokról, és ellenszólamokról, mintha matematikai képleteket idéznénk, s el is hitetjük magunkkal, hogy az egész nem is több, mint fizika és matematika. A tudós nagy kegyesen megengedi, hogy fiziológiai összetevőknek is van valami szerepe a hatásban, amit ezek az elemek idegeinkre gyakorolnak.

De hát nem halljátok, hogy *beszél*? Beszél, mond valamit, sürget és dörömböl, de nem ismerjük a nyelvet, s nem tudjuk, mit mond, mert számunkra ez a nyelv nem született még meg, minthogy a majom számára nem érkezett még el az idő megérteni a rokon emberi szót.

Hangszerek, *egymással* beszéltek ti, s mi tátott szájjal, zűrzavaros érzéssel hallgatunk benneteket.

Hangszerek, emberi kéz alkotta, önálló, emberfölötti élőlények, szépséges formátok nem tűnt még fel egy új, lelkes természettudósnak, hogy megírja a hangszerek nagy Brehmjét, Linnéjét, egy új természetrajzot?

A karcsú Hegedűt, álmodozó, előrebukó, hátrahanyatló hattyúnyakával.

Tátott, szörnyű torkát a Trombitának, mögötte az elvékonyodó, erő és harag örvényében csigába szaladó réztesttel, parittyatest, kemény rugó, a legszilárdabb helyzeti energia, mely egykor kipattanva végtelenbe lendíti majd a hangot, ítélet Trombitája!

Merészen széttáruló, ég felé tárt karjait, fordított piramisát a virágszerűen remegő Hárfának?

S büszke ivadékának, akit talányos háromszögébe zárt a Zongora háromlábú jósszéke.

Rejtelmes, fekete kígyó, sápadt, dermedt Fuvola, kinek se húrja, se billentyűje, közvetlen árad szellős testedben ősforrása minden muzsikának, a lengő, remegő levegő.

Okarina, szinte dobogó emberszív: meztelen tenyeredben, hívogató, meztelen szájjal csókold meg, ha ismerni akarod titkát.

Hangszerek, mit daloljak rólatok nyálkás, nedves, romlandó torkom primitív hangszerén?

Pesti Napló, 1935. július 28.

HALÁL A STRANDON

Fél hétkor gyérül már a homokfürdő, s odakint, a valószínűtlenül kék, kettős tükör alján is itt-ott bukkan csak fel egy trikó, kifelé szállingóznak nyaralók és víkendezők, pedig ilyenkor legszebb a Balaton, álomszerűen szép, káprázó ködfátyolkép, az ember azt mondja magában, túlzás, ilyen nincs is, legfeljebb volt valamikor, a kék romantika fénykorában. Érzeleg a természet, vagy szerelmes, vagy talán vénül, hogy ilyen fellengzős stílusban fejezi ki magát. Azt a pár embert, aki még lusta felöltözni, mintha zavarba is hozná a Balaton fájdalmas pátosza, nem mernek kifelé nézni, a hangszóró körül üldögélnek, s élénken tárgyalják az osztrák-magyar válogatott esélyeit, a második félidő következik a rádióban, Pluhár mester fogja közvetíteni, egyelőre 1:1 a gólarány. Négy osztrák és két magyar ugratják egymást, fogadások esnek. A büfé csomagol, egy pesti drukker még gyorsan felhajtja pohár sörét, várj, Manci, kiabál egy hang, nem megyünk a penzióba, átlógok veled a kaszinókertbe.

Vigyázat, kezdődik, reccsen a rádió, a fogadók izgatottan hegyezik fülüket, pisszegés. Pluhár mester kedélyesen köszönti a hallgatót, széles ecsetkezeléssel vázolja az első félidő történetét, miközben a bécsi pályán levonul az Ausztria és a Ferencváros csapata a hatvanezer főnyi közönség fenyegető zúgása kíséretében.

- Wir spielen jetzt gegen Wind[9] - jegyzi meg az egyik osztrák, és aggódva fülel, nem hallja-e a bécsi hegyek szelét. A magyar gúnyos megjegyzést tesz, a szelet illetően, elfújjuk Ausztriát szél nélkül is.

- ...de Sárosi remekül passzol, most átadja Toldinak... - emeli hangját Pluhár, azután csalódottan teszi hozzá - ejnye, Gyuri, ez nem méltó hozzád...

Szórakozottan és megbűvölve pislogok a Balatonra, a vízből épp most ballag a sátrak felé egy pár, fürdőköpenyben: idősebb, kövérkés férfi meg egy személyzetféle, fehér kötényben.

- Gól! - üvölti e pillanatban Pluhár, s mintha e szóra tenné, a férfi megáll, és lassan szívéhez emeli kezét. Biztosan osztrákok, különben is azoknak gondoltam őket, önkénytelenül, Siófok tele van osztrákokkal az idén. A két magyar, mellettem, tombol örömében, az osztrákok fejüket csóválják, a bécsi tömeg fenyegetően zúg, de azért mégis furcsa, az idősebb úr mennyire szívére vette a dolgot, pedig messziről hallotta, nem is lehet tisztában, ki csinálta a gólt - ketten is támogatják, az asszony és a személyzet, vagy talán... de most eltűnnek az első sor harmadik sátorkabinjában, s a bécsi verseny irama fokozódik, muszáj odafigyelni, sorsdöntő percek, a következő gólon múlik, ki kerül be a döntőbe.

- ...a magyar kapu előtt fenyegető helyzet alakul ki, szerencsére Nosk... de a bíró nem lát semmit, pedig ez tiszta ofszájd volt... nincs szerencsénk...

Valaki elszalad mellettünk, a sátor felé.

- Hol az orvos? - hangzik a porta felől.

- ...tizenegyes szabadrúgás a magyarok ellen... még mindig nem határoztak... ejnye, Gyuri, megint nem vigyázol...

Pluhár határozottan neheztel Gyurira.

- ...ebből gól lesz... - ujjong fel hirtelen a hangja, de már nem tudjuk meg, gól lett-e belőle csakugyan, a tömeg zúg, de hang nem jön többé a rádióból.

---

[9] Most szél ellen játszunk.

- Was los? - türelmetlenkednek az osztrákok, a magyarok fütyülnek. Hé... mi van azzal a rádióval, most, a legizgalmasabb percben...

Egy fürdőhivatalnok lép ki a pavilonból, hunyorogva közeledik.

- Mi van azzal a rádióval? - kiabáljuk harciasan. Berényi, míg odaér, csak akkor válaszol, halkan, mintegy szégyenkezve, lesütött szemekkel.

- Bocsánat, uraim... a rádióközvetítést beszüntettük. Halott van a strandon.

Hangot se felelünk, meghökkenve nézünk körül, aztán egymásra - a csaknem üres homok békésen pihen, a tündérkék víz selymesen szundít, sehol semmi jel. Gyanakodva méregetjük egymást - csak nem közülünk halt meg valaki? Vagy talán velem van megint valami kellemetlenség, amilyen szórakozott vagyok, nem vettem volna észre, hogy... igazán tapintatlanság volna részemről.

Egyszerre eszembe jut a hármas sátor.

Lassan megindulok, senki nem jön utánam, szájtátva figyelik, hová megyek.

A sátor előtt a fehér köténves nő (ápolónő, mint utóbb kiderült) halk utasításokat ad a kabinosnak. A fellebbent sátorfüggöny mögött, a földön, teljesen felöltözve, szoborszerűen büszke, szép arcú, harminc-harmincöt éves hölgy, száraz szemekkel, mozdulatlanul mered a homokra. Fürdőköpenyével letakarva, begörbített lábbal, dermedt férfitest fekszik a térdei előtt, abban a súlyos és kemény és elszánt helyzetben, ahogy csak halottak nehezednek a földre: szinte besüpped alatta a homok, mintha máris magába akarná fogadni. A fürdőorvos ünnepélyes figyelemmel hajol fölébe, aztán csendesen felemelkedik: biccent, ahogy meglát, szótlanul, mint a temetésen.

- Angina pectoris, cukorbajjal - mondja halkan, kérdő tekintetemre. - Egy perc alatt vége volt. Az injekciót csak a rend kedvéért adjuk ilyenkor.

A földön térdelő hölgy mozdulatlan, mint a szobor.

- A felesége?...

- Az. Reitzes bárónő. A báró úr Rothschild után Bécs legrégibb, leggazdagabb bankárja és vállalkozója volt - nem emlékszik a híres galíciai petróleumpörre?

Az asszonyhoz fordul.

- Frau Baronin... es wäre besser sich ins Hotel zurückzuziehen... Wir werden alles erledigen...[10]

Az asszony feláll. Fél percig nézi még a letakart, mozdulatlan bábot a homokban - aztán lassan megindul a kijárat felé. Lesütött fejjel megy, mintegy álomban, de mikor a bámészkodók között kell elvonulnia, felkapja a fejét, büszkén, száraz szemmel, megközelíthetetlen daccal és szigorral. Megkeményíti lépéseit, pillanat múlva eltűnik, az ápolónő két lépéssel utána követi.

Az első bécsi gól előtt Reitzes bárónő volt, talán arra gondolt, hogy innen a Semmeringre mennek még, utókúrára. S nem futott még be a meccsdöntő gól, özvegy Reitzes bárónő sürgönyöz Bécsbe a gyerekeknek: apa meghalt, este érkezem.

Ahogy profilja elsuhan előttem, ráeszmélek, hogy már láttam valahol.

*

[10] Bárónő... jobb lenne a szállodába visszamennie... mi mindent elintézünk.

A Bécs környéki monstre strand megnyitásán mutatta nekem az igazgató: nézze, Reitzes bárónő, a legszebb bécsi asszony.

Furcsa, ezen a megnyitáson is haláleset történt.

De csak hetekkel később értesültem róla, a közönség pedig ma sem tudja talán. Pedig feltűnt nekem, hogy a nyüzsgő és harsogó és prüszkölő medence szélén két nyurga fiatalember (utóbb derült ki, hogy fürdőalkalmazottak voltak) vidáman s hejehujázva dobált a levegőbe egy kalimpáló vendéget - no még egyszer, nochmal! -, hó-rukk, kiabáltak, s a kalimpáló figurát szép lassan kifelé dobálták - mikor a partra értek vele, hirtelen bebugyolálták a fürdőlepedőbe, s hadonászva és kiabálva elszaladtak vele, néhányan nevetve néztek feléjük, de senkinek se tűnt fel a dolog, hisz a többiek is nevettek és bolondoztak, a megnyitás örömében.

Bizalmas helyről tudtam meg később a hajmeresztő valóságot: a kalimpáló figura egy szegény borbélylegény hullája volt, amit „feltűnés nélkül" kellett eltávolítani, nehogy elrontsa az ünnepélyes megnyitó hatását és emlékét.

*

Ma büszke voltam a magyar fürdőhely vezetőinek és közönségének viselkedésére.

Az Est, 1935. augusztus 2.

KÉSELÉS A LÁGYMÁNYOSON
Kis riport

Én még ilyen szépet nem láttam.

És aki csodálkozik, a cím után ítélve, vagy szadizmussal vádol, hogy szépnek találom a vért és a verekedést, az először is gondolja meg, hogy *utólag* érkeztem, másodszor hallgasson végig.

Körbenálló csődületre figyelek fel, a szélső-budai utca sarkán. Körben állanak az emberek, de csendben vannak, figyelnek - csupa szegény ember, asszonyok is, egy mázoló létrával, a kifutófiú biciklijére támaszkodik, ahogy ő is megállt és figyel.

Ahogy közel érek, látom, a kör közepén két ember áll szemben egymással. Egy alacsony, blúzos meg egy testesebb, zsíros kalappal a fején.

Első pillanatban csodálkozom a kisebbiknek a blúzán: de furcsa ruhadarab, elöl fehér, hátul piros. Aztán hökkenve áll meg a szívverésem, s a gyomrom hirtelen elémelyedik: hisz ez vér, csuromvér a blúz, és a legénynek *egy kés áll ki a hátából*.

De egész lezseren áll, csevegő pózban kinyújtja a lábát, szájából cigaretta fityeg. Elöl cigaretta, hátul kés. A szemben álló zsíroskalapúnak meg az orra van kissé félrecsapva, az egyik szemét nagy fekete folt takarja el, mint némely fajkutyának - az angolok „blue eyes"-nek hívják az ilyet, szakkifejezés a bokszolás nemes művészetében.

A körbenállók hallgatnak, s igen komolyan és okosan figyelnek.

A két ember ugyanis *beszélget*.

Minden pátosz nélkül, nem is hangosan, csak annyira, hogy a kívülállók is hallhassák. Mértékletesen és igen értelmesen folyik a vita, mindkettő türelemmel végighallgatja a másikat, mielőtt válaszol, s még önmagának is tempót ad a gondolkodásra.

A veresblúzos beszél éppen, kiveszi szájából a cigarettát. (A kést nyugodtan benthagyja.)

- Nem úgy van az, barátom. Magának még a boksz után is volt ideje, hogy meggondolja a dolgot. Én visszaugrottam, és mondtam magának, majd a mellékutcában elintézzük.

A kalapos fejét rázza, hév nélkül, udvariasan, mint aki akadémikusan mérlegel, *sine ira et studio*, szó sincs személyeskedésről.

- Rosszul emlékszik. Az igaz, hogy szólt, de még hozzátette, kihívóan, na lássuk azt a bicskát, ha meg akarsz gebedni itt helyben.

- Jó, hát mondjuk, hogy ezt mondtam. Azért muszáj mindjárt szúrni? Azért vagyunk emberek, hogy vigyázzunk magunkra. Még feltéve azt is, hogy tényleg a maga golyója szaladt lyukba, nem lehet azt megmagyarázni? Én is tudom, hogy csal az asztal. Most mi haszna belőle, jó három kilót fog kapni, és még örülhet.

A kalapos tűnődik, aztán kihúzva magát, vállat von.

- Hát ha megkapom, megkapom. Ha megérdemlem, le is fogom ülni becsülettel, nyugodt lehet.

- Azért kellett volna vigyázni.

- Most már én is tudom. Megjegyzem, italos is vagyok.

- Hát ez enyhítő, de nem nagyon, én is annyit ittam, mint maga, mégse kaptam bicskához, pedig van nálam.

- Kérem, én elismerem, ha hibáztam. Mindenki tudja.

- Jó, jó, nem azért mondtam, miattam nem lesz több baja, mint amit magának csinált. Csak a jövő miatt magyarázom magának, nem muszájt volna lenni semminek, azt beláthassa.

Újabb cigarettára gyújt, a kalapos odahajol, tüzet ad.

A közönség helyeslően bólogat.

Futva jön a rendőr, a telefontól. Fél percre rá a mentőkocsi szirénája sivít.

Az athéni agóra sztoikus bölcseinek stílusára emlékeztető idillnek vége. Lárma, kiabálás, ordítás. Néhányan sikoltozni kezdenek. A rendőri hír mint olyan kezdetét veszi. A társadalom beleavatkozott.

Az Est, 1935. augusztus 4.

KITALÁLNI ÉS FELTALÁLNI

Én is másról akartam írni ezen a héten. Egészen őszintén megmondom. Tanulmányfélét az új drámai műfajokról, különös tekintettel a film térhódítására, esztétikai és stilisztikai megfontolásokkal.

De a társaságban is, ahol este együtt voltunk - kitűnő társaság, tudósok és írók és művészek -, másról volt szó. Valaki Thomas Mann két világra szóló könyvének hatásáról akart beszámolni, mások a világpolitika égetően időszerű kérdéseit vetették fel s a szellemi arisztokrácia követendő magatartását egy esetleges világháború napjaiban.

Már nem is tudom, ki kottyant bele a társalgásba egy oda nem tartozó ötlettel, hogy: le tudod-e írni a nevedet tükörből? Eleinte mindenki bosszankodott, hogy lehet ilyen gyerekséggel zavarni komoly társalgást.

De a vita megakadt. Kiderült, hogy öt percen belül mindenki előszedte titokban a zsebtükrét, és próbálta leírni a nevét.

Csekélység.

Kiderült, hogy egy egyszerű négyzetet képtelenek vagyunk lerajzolni, ha csak a tükörből nézzük - a kezek kétségbeesetten kapkodtak és tántorogtak a papír fölött, nem tudtak elindulni. Különösen egy politikus volt ügyetlen, aki éppen az imént „vázolta fel" Európa sorsát az elkövetkező évtizedekben, szakmájának, a világgazdaságnak és a modern hadászatnak „tükrében".

A vége nevetés és bosszankodás lett: a „játékrontó", aki az egészet elkezdte, szerény hallgatóból egyszerre a legnépszerűbb szereplője lett a társaságnak, egyik „trükk"-öt a másik után adta fel, s éjfél felé a komoly társaság egy gyerekszoba képéhez hasonlított: az egyik üvegpoharat egyensúlyozott a fején, a másik olyan buzgalommal, amivel országot lehetne kormányozni, igyekezett lekefélni tulajdon tenyeréről egy kétfillérest eredmény nélkül, de egyre makacsabb és csökönyösebb elszántsággal.

Aztán előkerült a könyv, ami a lavinát elindította: Grätzer József játékos gyűjteménye, kicsik és nagyok számára, a „Sicc".

*

Mi a bűvölete ezeknek a játékoknak, kitalálósdiknak, trükköknek, rejtvényeknek, optikai és hangtani tréfáknak, társas mulatságoknak, félrevezetéseknek, becsapásoknak?

Annyi volna csak, amennyit a komikum ér, hogy mi nagyképű és elbizakodott, felnőtt gyerekek, mi kedves és jóhiszemű apró emberkék milyen könnyen esünk áldozatul képzeleteknek és félreértéseknek, hogy milyen tökéletlen a megfigyelésünk, hogy érzékszerveink, egyetlen támaszunk a külvilágban, milyen megbízhatatlanok?

Többet, fontosabb és termékenyebb emberi tulajdonságokat érzek a dolog mélyén.

Grätzer József első ilyszerű könyvéhez írt előszavamban (azóta népszerű lett ez a műfaj, s nagyobb propagandát csinált az előszónak, mint az előszó a műfajnak) kifejtettem már, hogy a „homo ludens", a *játékos ember* legigazibb, legemberibb tehetségét tárja fel a *játék*, minden *kíváncsiság, kísértetető hajlam*, végső elemzésben minden technikai és tudományos fejlődés, magva és csírája.

Az új könyvben igazolva látom a „homo sapiens", a *bölcs* ember feltevéséből kiinduló filozófiának ezt a merész tagadását.

S egy új játékot csatolnék az ezer és egy játékhoz, ami Grätzer pompás könyvét egy pontban hasonlatossá teszi az Ezeregyéj bűvös ötletéhez: a kitalálósdival éppen úgy el lehetett volna halasztani a kivégzést, mint az abbahagyott mesékkel; nem hiszem, hogy Nero vagy Robespierre ne tolta volna el egy nappal halálos ítéletének végrehajtását, ha az áldozat csak másnapra ígérte volna megfejteni a problémát: hogyan lehet egy kockacukrot meggyújtani?

Az új játék különben abból állana: kimutatni, hogy csak a gyerekek számára készült trükkök, milyen összefüggésben állanak világra szóló találmányokkal és felfedezésekkel.

*

Csak így kapásból néhányat.

A „Bűvös szék”, melynek támláján a kiegyensúlyozott bot megfordul, a *turbina* ötletét foglalja magában.

A papírzacskóba fújt levegővel felemelt nehéz könyvoszlop a *hidraulikus sajtó* alapelvét idézi.

A cérnaszálon közvetített s körömpercegést ágyúszóvá felnagyító játékot szélesebb alkalmazásban *hangszórónak* nevezik: a mikrofon is ezen nyugszik, s lényegében az egész rádió mint gyakorlati megoldás.

Az ősi, Archimédesznek tulajdonított kísérlet, kifordított ujjaink közt a kettőnek érzett egyetlen kenyérgalacsin első iránymutatója volt annak a kísérlet- és elmélettervezetnek, mely a Pavlov-féle iskola kutatásaiban éppen most igyekszik kimutatni, hogy egész lelki működésünk, értelmünk, agyunk, érzelmi és indulati életünk az úgynevezett „feltételes reflexek” törvényszerűségében irányítja jövőnket, az Ember Tragédiá-ját.

*

Lelkünk egész *gépiessége*, tehetetlensége a megszokásban feltárul szégyenkező és bosszankodó tudatunk előtt egy ilyen ártatlan tréfa során, amelyből kiderül, hogy császár és koldus, felnőtt és gyermek, lángész és kontár egyformán becsapható és félrevezethető, egyszerűen azért, mert képtelen a *valódi* megfigyelésre, arra az eredményre, mely abból állana, hogy *minden esetet* külön figyeljünk meg, mintha soha hasonlót nem láttunk volna, függetlenül a *hozzá hasonló* jelenségekhez fűződő képzetünktől.

Hiába minden.

Az ostoba kérdésre (százszor próbáltam ki felnőtteken s kísérleti nyulaim közt egyetemi tanárok is voltak), hogy mi az oka annak, hogy a pest-bécsi repülőgép odafelé nyolcvan perc alatt teszi meg *ugyanazt* az utat, amihez visszafelé, légvonalban, *legalább* egy óra és húsz percre van szüksége ugyanannak a repülőgépnek - erre a bárgyú kérdésre, egyénenként, a legkülönfélébb szellemes megoldásokat ajánlották fel a kérdezettek (ellenkező szél, pilóta fáradtsága, nagyobb megterhelés stb.), csak azt nem vette észre egyik sem, hogy egy óra húsz perc pontosan annyi, mint nyolcvan perc: a tízes számrendszerhez igazodott idegeink tehetetlensége, karöltve az „ugyanazt” és „legalább” szavak félrevezető jelentésével, megakadályozzák az értelmes és alkalmazott gondolkodást.

De mit mondjunk még?

Grätzer könyvéből értesültem róla, hogy a legkevesebb ember tudja megmondani, mi van a tulajdon zsebórája cifferblattján - azon a számlapon, amit sok éven át naponta sokszor figyelmesen megnézünk.

Ilyen jó megfigyelők vagyunk. És erre a megfigyelőképességre alapítjuk fölényes emberismeretünket, erkölcsi ítéletünket, ellentmondást nem tűrő véleményünket és meggyőződésünket: csupa „igazságot”, amiért halni és ölni tudnánk.

*

Megszégyenülve és lesújtva nem is meggyőződésemet, csak sejtelmemet merem eldadogni a feltett csalafinta kérdésre: hogy tetszik önnek Grätzer könyve?

Hiszen a sebesen odadobott kérdésre, „tetszik maga nekem?”, gépiesen rávágjuk az értelmetlen marhaságot, „hogyne, nagyon!”, észre se vesszük, milyen elbizakodott és pöffeszkedő választ adtunk.

Hosszas tűnődés után meg merem kockáztatni az állítást, hogy amennyiben a kedves és népszerű Grätzer József most megjelent „Sicc” című könyvének rám gyakorolt hatására vonatkozó válasz szempontjából alkalmazott kérdés mögött semmiféle beugrató szándék nem lappang, akkor nagyon tetszik nekem a könyv, és nagyon „meg vagyok vele elégedve”.

Színházi Élet, 1935. 31. szám

HA MÁR SZABADTÉREN...
(Szerény javaslat a jövő színházi évadra)

Aki hisz a színház szerves fejlődésében, csak örömmel üdvözölheti azt a régi szemmel nézve tárgyilagosnak látszó irányzatot, mely röviden ebben az elvben nyer kifejezést: színdarab, mars ki a színházból! Van valami sportszerű ebben az elvben, az egészség és gyakorlatiasság érvényesülésének további terjeszkedése. A gyerekeket is kikergeti a modern nevelés a szobából, divatba jött a természet, ki a szabadba, lelkesen, sőt Hévvel a szabadba - levegő kell a század emberének, napfény, világosság, tér és nyújtózkodás. Teljesen érthető tehát, hogy a szabadtéri előadások egyre nagyobb tért hódítanak, egyre merészebb vállalkozásokra csábítják a rendezőket, s a zárt színház hovatovább afféle kelléktárrá alakul át, ahol csak a díszleteket tartják, esetleg be lehetne rendezni őket szállodának, színészek számára, hogy legyen hol lehajtani a fejüket.

Ez rendben volna, s művészi szempontból, ha a wagneri „összművészet” elvét tartjuk szem előtt, az új irányzat csak gazdagodást jelent. A szabad természet s a nagyvárosok által nyújtott lehetőségek monumentálisabb hátteret adnak a drámának, mint a festett kulisszák, s ne feledkezzünk meg a legfontosabb szempontról se, hogy a színházat megöléssel fenyegető filmmel is csak a felszabadult, a mozi lehetőségeivel dolgozó s a *valósághoz* illeszkedő színház veheti fel a versenyt a jövőben. De ha már felveszi a versenyt, *tanuljon* is nagyszerű ellenfelétől - ez volna a kívánatos, taktikai és stratégiai megfontolásból. A gyakorlatban ez irányú törekvés nem mutatkozik meg, a szabadtéri előadások számára ötletszerűen vagy a kényszerű állapotokkal megalkudva választják rendezőink a helyszínét, nem a darabnak megfelelő környezetben. Egy filmproducer, mikor témáját megkapja, hónapokig keres, utazik, míg a megfelelő miliők egész seregét össze nem állította. Az eleven színészekkel dolgozó színház ezt persze nem csinálhatja utána, végre is nem viheti magával az egész közönséget Pestről Párizsba, feltéve, hogy a második felvonás színhelye másutt van, mint az elsőé, valamikor, a repülés korszakában talán ez is lehetséges lesz. Ma meg kell elégednie vele, ha azt az egy helyszínt, amire szüksége van, gondosan választja ki, a darab természetéhez alkalmazkodva.

De ezt aztán nem szabad elkönnyelműsködni.

Hogy a „Bolygó hollandi” szabadtéri színpada csak a keleti tengerpart lehet, az magától értetődik, igazi hajókról lévén szó - szükségből a Balaton-part is megteszi.

Okkal-móddal mindent meg lehet csinálni.

Az Állatkertet viszont túlhasználták a szabadtéri előadások céljából: ez a környezet nagyon is meghatározott és szűkre szabott lehetőségeket nyújt. Shakespeare nem való az Állatkertbe. Hazai szerzőink között már inkább akad, aki állatkerti környezet számára megfelelő darabokat

írt. Itt van mindjárt Herczeg „Majomketrec”-e vagy Hatvány Lili „Noé bárkája”. Szükség esetén a Sárga csikót vagy a Kék egeret is el lehetne játszani azért az Állatkertben. Vagy a „Helyet a fiataloknak” című darabot, tekintettel devizanehézségek miatt üresen álló ketrecekre.

További javaslataim betűrendben a következők.

Angliai Erzsébet-et természetesen az Erzsébet téren kell eljátszani. Vérpadnak kívánkozik a Nemzeti Szalon, az Őstehetségek kiállításával.

Antonius és Cleopatra-t a Kígyó téren, esetleg a városligeti Fogpiszkálónál, az obeliszkekre való tekintettel, a Kígyó gyógyszertár piramisok helyett megfelelő számú piramidont szállíthat.

Bánk bán-t a Várkert-kioszkban, királyi környezete miatt, a hely azért is alkalmas, mert ott römiznek is, s tapasztalatból tudom, hogy „nincs a teremtésben vesztes, csak én”.

A *Bécsi menyasszony* számára ajánlom a Bécsikapu teret s a közelben levő Márványmenyasszony kerthelyiségét.

Beszterce ostromá-t a Vajdahunyad-várban.

Borcsa Amerikában-t, Zsazsa régi darabját, Pestszentlőrincen vagy Aknazuhatagon (miután Vajdahunyad már le van foglalva).

A *Buta ember* helyszínének meghatározását a közönségre bízom - én valamelyik balatoni állomásra, ahol a bikavonat berobog, tenném.

A *Bűn és bűnhődés* legalkalmasabb szabadtere (ha szabadtérről egyáltalán szó lehet) Vác környékén keresendő, vagy a Zrínyi utcában.

A *Csikós* a Hortobágyon természetes.

A *Csoda a hegyek közt* mehet Tihanyban vagy a sváb-hegyi fogaskerekűnél, abban a pillanatban, mikor *mégis* elindul, ami már magában egy csoda.

A *Diákszerelem* mehet a csillaghegyi strandra, viszont

a *Don Juan* helyszínéül a Népliget kínálkozik.

Egy lány eladó menjen a Duna-korzón, kedvezőtlen idő és razzia esetén elhalasztva.

Egy magyar nábob, Weiss Fülöp parkjában.

Éjjeli menedékhely, a föld alatti villamos és más nyilvános föld alatti középületek helyiségei.

Fanny és a cselédkérdés, a Baross téri korzó és ligeti wursdi.

Földnélküli János - a földművelésügyi minisztérium előtti tér.

Hamlet - Kerepesi úti temetőben, igazi szellemekkel.

Hat szerep keres egy szerzőt - a Szabadság téri tőzsdepalota, ahol hatan se keresnek annyit, mint azelőtt egy.

Házibarát - akárhol.

Henschel fuvaros - a budai rakparton.

Hivatalnok urak - a kenesei városi üdülőben.

Holnap reggel - a rákosi repülőtéren.

Kaméliás hölgy - a budakeszi tüdőszanatóriumban.

Kísértetek - a Tudományos Akadémia Vigyázó-féle birtokörökségének egyik szép táján vagy a nagy Vojnich-féle ügetődij pályáján.

Lányok az intézetben - a ligeti szabadszínházban.

Lyon Lea - a siófoki kaszinókertben.

Méltóságos asszony trafikja - a Verpeléti úti dohánygyárban.

Naplemente - a Kisfaludy Társaság nyári helyiségében.

Oktogon - a Köröndön.

Régi jó Budapest - a Cséry-féle szeméttelepen.

Szerencsefia - a lóversenytéren.

Trilby - a lipótmezei parkban.

Velencei kalmár - a Teleki téren.

Timosa - Bélen, a Kenyeres-Kaufmann szülőháza előtt.

Vasgyáros - Weisz Manfréd-telepen és végre a budaörsi passiójátékokat, miután ilyenformán minden szabadtéri hely el lesz foglalva, mégiscsak a Bethlen téri Színházban kell eljátszani, aminek legalább a nevében van egy kis tér.

Befejezésül pályázatot hirdetek a *B*-listánál kimaradt *„Becsületes ember”* című színdarab színhelyének megválasztása érdekében: én képtelen voltam olyan helyet találni, ahol megfelelő környezet adódik.

Színházi Élet, 1935. 32. sz.

PRÓBÁLJ MÁSRA GONDOLNI, HA TUDSZ
Denaturált élet

De hiszen nyár is van, gyümölcs és bor és csillagos ég és rejtelmes vonatkozások gyermek és felnőtt, férfi és nő, ember és ember között. Szervusz, Ferikém, éppen az jutott eszembe, ahogy így elnézem ezt a két - tessék? Hogy mit kaptál? Hivatalos felszólítást? Mutasd, az lehetetlen: vagyontalansági esküt követel tőled negyven pengő miatt? Hm... és itt az van, hogy meg nem jelenés esetén elővezetnek, sőt őrizetbe vesznek... De hiszen úgy tudom, az adósok börtönét eltörölték... no ne gyerekeskedj, nem lesz a dologból semmi. Hát akkor szervusz... Ha ez vigasztal, nekem is megvan a magam baja, képzeld, az az összeg, amit múltkor említettem... Gyerünk, gyerünk, ez a társalgás nem nagyon volt alkalmas rá, hogy vidám hangulatban fogjak napi munkámhoz. Tovább, tovább, majd csak látok vagy hallok valamit, ami megvigasztal, új kedvet ad az élet folytatásához.

*

Az ám. Ahogy kettényitom az újságot, nagy betűkkel kis hírecske - kedves, régi ismerősöm, a rendőrtanácsos úr felakasztotta magát. Három napig lógott az ablakkilincsen, harmadnapra törték csak rá az ajtót; a riporter, megszokásból, hozzáteszi: rögtön levágták, de már nem volt benne élet. Csodálatos.

Tulajdon bajomon túl dolgozni kezd bennem a mesterségem gyakorlata közben beidegzett kotnyeles fantázia - beleélni magam egy idegen lélek állapotába, hogy történik az ilyesmi, minő ájult harag babrált a bűnben, mit érzett, mit gondolt, és előbb? Egy bizonyos, egy élet tapasztalata nem volt elég, hogy egyéb utat világítson meg előtte ennél a szívszorongatóan gyermekesnél és közönségesnél. Nyilván úgy látta, nincs tovább, enélkül is vége, mindennek a maga természetes módján - tulajdonképpen a természetes halált helyettesíti be az öngyilkossággal.

De mi volna az a természetes halál? Elsorvadás a szégyentől, bánattól, hogy a lakbért nem tudja tovább fizetni - vagy egész barbár, állati értelemben vett lehetetlenség: éhenpusztulni?

Mégse valószínű. Ahogy bánatosan tovább bandukolok, kirakatok húzódnak mögém. Fűszeresbolt, suszter, szabó, kalapos, konfekcióüzlet, drogéria. Nézem az árukat, költségvetést csinálok. Kiderül, hogy egy pengő ötvenért annyi ízletes és egészséges ételt vásárolhatok, amennyi bőven elég egy napra - cipő, ruha, kalap, szappan, ha szerény vagyok, minden együttvéve, még mindig sokkal olcsóbb, mint amennyiből egy létminimum kitelik. Bőven van áru, az egész világon, az köztudomású, túltermelésről jajgat az ipar, nem bírja a versenyt. Dühöng az olcsóság, papírból csinálnak házat, gumiból cipőt - száz éve egyebet se tesz a nagyipar, csak növeli a tömegprodukciót, kétszer annyi ember számára készíti a szükségleti cikkeket, mint amennyi él a világon - ma még az unokám számára gyárt szövetet és biciklit, és korcsolyát, elárasztja a fuldokló piacot. Lehetetlen, hogy a lecsúszott polgár ne jutna élelemhez és ruhához hátralevő napjaira, akármilyen minőségben, hát akkor mi a baj, miért dobott el egy életet, aminek első rangú feltétele, a külső keret, biztosította volna a belső tartalmat?

Ez a tartalom vált számára elképzelhetetlenné.

Ezt a tartalmat tette üressé, elképzelhetetlenné nemcsak az ő - *mindannyiunk* számára valami; ezt a belső képet szívta fel magában a keret, ezt a lényeget ölte meg valami szerencsétlen formalitás, ezt a célt takarta el a szemünk elől az *egyetlen* eszközben való vakhit és rögeszme, ott állunk, egy tejjel-mézzel folyó paradicsom közepén, elátkozott Ádám és Éva, és nem tudunk mozogni, bénán tátogunk, s nem marad más a számunkra, mint hogy felakasszuk magunkat a Tudás Fájára, amelynek gyümölcsét megízleltük.

Micsoda rögeszme - meg kell, hogy nevezzem? Csak annyit tudunk róla, hogy elzár minden kilátást, kifelé és befelé - nem nézel *magadba* miatta, s nem látod tőle a külvilágot.

Pénz őtébolyultsága.

Nem arról van már szó, nem arról, ismerjük meg egymást, nem azt keressük többé egymás arcán, amit eredetileg embernek neveztünk egymásban: egészség, erő, szépség, tehetség, kedv és minden egyéb, ami alkalmas arra, hogy egymás örömének forrásává avassa az embert. Van-e pénzed, vagy nincs - ez itt a kérdés, ezt próbáljuk leolvasni egymás nyugtalan szeméből: a többi nem érdekel. Mert ha van pénzed, akkor lehet keresni rajtad, elvenni tőled - ha pedig nincs, akkor védekeznem kell, nehogy elszedd az enyémet. Minden egyéb elvesztette jelentőségét. Atlétája lehetsz test és lélek képességeinek, vagyonod és javaid lehetnek és kincsed a föld alatt és birtokod itt és a másvilágon - lehet földed és marhád (lásd: nyomorgó földbirtokos és háztulajdonos), ha nyersanyagod nem válthatod be pénzre, nem állnak szóba veled, nem vagy senki többé, a pénz az arcodba nevet, szemedbe köp, legyint és továbbrohan.

Egy új jelenség a világban: az ingatlan elvesztette a hatalmát. A pénzhez menekül a tőke, pénzzel veszi körül magát. Minden egyéb értéket denaturált a pénzoszlop ingadozása, az értékelés barométerében, nincs többé neved és házad és hazád és tőkéd, csak amit pénzzel lehet mérni. Az amerikai emberértékelés: „how many is he worth?" (hány dollárt ér ez az ember?) világmértékké vált, s közel az idő, amikor, mint a New York-i utcákat, az embereket

is egy számmal fogjuk megjelölni, név helyett: doktor Százezer Pengő, gróf Ötvenezer Font vagy Kétmillió Schilling, a kiváló drámai költő. Immár nem a „bőrünk alatt” hordjuk a pénzt, a bőrünk fölé rakjuk ki, mint a halpénzt, mint a halpikkelyt, mert nem védi immár meztelen testünket semmi más, e rettegésre és félelemre és megfélemlítésre ítélt, elátkozott poklában Tantalusznak.

*

Mit ér hát akkor a bölcs tisztesség, a józan és ildomos gazdasági elv, hogy stabilizálni kell a pénzt, fix mértéket kell másolni belőle, az értékek ingadozásában - mit ér, ha ebből a mértékből borjúbálványt csinált a tehetségtelen, ostoba tőke, korcs epigonja a tevékeny, nagyszerű ősöknek - bálványt, ami nemhogy elősegítené, inkább megakadályozza az egészséges anyagcserét?

Akkor inkább jöjjetek ti, mumusok: devalváció, infláció, akármi - ingjon meg és dőljön le az oszlop, amiből bálványt csináltunk. Ijedtükben kapkodva hadd keressenek más mértéket az ostoba bálványimádók - egyszer talán ráhibáznak a valódira, amiről még beszélni se lehet, még suttogva se, nehogy eláruld magad, nehogy megtudják, hogy nincs egyebed, elveszett ember, boldogtalan öngyilkosjelölt, aki nem tudod beváltani váltódat - mert csak Isten írta alá és a természet rendje, rossz kezesek a talentomra, amit azért adtak, hogy megsokszorozd és alkoss belőle ezerannyit.

Pesti Napló, 1935. augusztus 11.

MÉRSÉKELT ÉGÖV

Hála istennek, már megint meleg van. Lehet kicsit lihegni.

Azért hála istennek, mert tegnapelőtt hangosan vacogtam a gödi állomáson.

Nagyszerű dolog ez, amiből mi kivesszük a részünket, itt az Alföld partján.

Tessék csak kicsit számolni.

A testünk hőmérséklete harminchét fok, se több, se kevesebb.

Most ezzel a harminchét fokkal a következő csekélységben veszünk részt.

Télen átlagban mínusz tizenöt-húsz.

Nyáron átlagban plusz harminc-harmincöt.

De Kecskeméten pár évvel ezelőtt saját szememmel láttam harmincegy fokot a nulla alatt, és az idén mindenki emlékszik a kedves kis harminckilenc fokos melegre, júliusban.

A különbség mindössze *hetven fok*, kereken.

Ennek a csekély kis hőmérsékleti ingadozásnak vagyunk kitéve mi, boldog európaiak.

Emlékszem, egyszer a bank tizennyolcat ütött egymás után. Dermedten álltuk körül az asztalt boldogtalan poénhősök, egy hangot nem lehetett többé hallani, torkunkon akadt a szó, már csak az utolsó aprópénzek folytak az asztalon.

Ebben a halálos csöndben szólalt meg Palásthy síri hangon, mint a végzet:

- És ezt nevezik *szerencsejátéknak*.

Vele együtt sóhajtok fel, miközben néhány napon belül, hol a víz szakad rólam meztelenül is, hol a lábujjam fagy le a dupla talpú cipőben.

- És ezt *nevezik* mérsékelt égövnek.

Az Est, 1935. augusztus 15.

LÉLEK A FILM KESKENYVÁGÁNYAIN
(Az amatőr mozgófényképezők sajtóbemutatója)

Nehezemre esik tárgyilagos lenni, a képzelet elragad. A szerény, pár négyzetméteres lepedő a miniatűr mozi falán kitárul, mint egy ablak, s nem is térbe nyílik, hanem az időbe: a Jövőt látom, úgy, ahogy megálmodtam valaha, az első kinematográf hatása alatt, mikor a „Mozgófénykép metafizikája" címen, húszéves fejjel, vezércikket írtam a Nyugatba, s Osvát Ernő leadta, mint egy jóslatot. *Ez az*, amit akkor álmodtam, az *egyénnek* mint művésznek bekapcsolódása az új kifejezésformába, egész lélekkel, mint amaz ősi időkben, mikor a betűvetést feltalálták. Mert vallom és állom, hogy a filmmel legalább olyan új korszak kezdődött a kultúra történetében, mint az írás, a gondolatrögzítés első éveiben.

Csak félrecsúszott a kezdet félreértései közt, de a *magánfilmezők* vékony patakja éppúgy behálózza a földgolyót, mint a mozipalotákban vetített végtelen filmszalag. Tizennégy nemzet vett részt az Amatőr Mozgófényképezők Egyesületének Szent István-heti első nemzetközi keskenyfilmversenyén, amelynek díszbemutatóját augusztus 18-án fogják megtartani.

Amiről itt néhány szóban beszámolok, ennek az anyagnak immár kiválogatott és díjakkal kitüntetett produkciója.

Magam is zsűritag lévén, a hivatalos osztályozáson túl ezúttal csak a néző impresszióját hagyom csak érvényesülni, magamon. Első gondolkodóba ejtő adat:

a japánok, németek és magyarok több filmmel szerepelnek, mint a többi nemzet együttvéve.

De értékben és minőségben egyenrangú az átlag - értsük meg, ezek nem gyárak és producerek és vállalkozások, *magánemberek* ezek, akik apró gépeikkel a hónuk alatt elindultak, hogy kiválogassák a mozgásban hullámzó világból azt, ami egyéni emberi ízlésüket, vérmérsékletüket, szemléletüket, művészetösztönüket, kíváncsiságukat gyönyörködtette. Íme, az ember, a világ minden tájáról - kis dolgokban, amikben különbözik, nagyszerű és lényeges lelki vonásokkal, amikben hasonlatosak.

Ez egy német kisfiú,

aki erdőn-mezőn barangol, egy szép nyári délután.

Szerencsére hiányzik a *hang*, ami ezúttal fölösleges is - a német nap ismerősen kukucskál a lombok közt, a német fák, nemzetközi szokásuk szerint, hajladoznak, a német gyík ugyanúgy siklik és kígyózik a fűben, mint a többi, s az édes gyerek ugyanazzal a mozdulattal tömi két tenyerével a szájába a bokrokból szedett szederindát, mint a világ minden gyereke, a szeme németül és magyarul és olaszul és franciául hunyorog, és mosolyog hozzá: ez hát a valódi világnyelv, ahogy a *kép* beszél, az ősi képírás feltámadott közlekedése. Apró homokbuckából csillogó hátú csibor búvik elő, motoszkál és sütkérezik és futkároz, hangvetítés nélkül, és hallom a zizegését. Leszáll a nap, elfekszenek az árnyak, bánatosan bókol a fűz, a kisfiú orra előtt libeg és lobog a pipacs szirma, mielőtt álomra csukódna - tündérvilág ez, tökéletes hangulat, egyszerű dráma, aminek nincsen cselekménye, s mélyebben indít meg, pillanatokra,

Greta Garbó szerelménél a piramisok alatt. Egy lélek imája, amiben hangtalanul mondja el a természethez intézett ittas szerelmi vallomását.

Most kínai tengerpart következik,

egzotikus halászok válogatják a kagylót, vitorlás bárkáikon - a kép hőse a Tenger, ahogy tajtékzik és csillog és fröcsköl és fickándozik, haragszik és verekszik és megbékül és duruzsol és fenyegetőzik megint, álmodik és képzelődik a Tenger, s a végén tréfásan enyeleg a bárka nyomorúságos deszkáival. Ennyi az egész.

Már

a spanyol amatőrt

nehezebb tárgy érdekli: emberi szenvedély és szenvedés és öröm, egy kávéskanálban.

Az ifjú tengerre száll, hajnalban búcsúzik a rakodóparttól, s a véletlen furcsa, fanyar szerelmi kalandba keveri: földijét ismeri fel a szép spanyol lányban, aki a partnegyed árva üdvöskéje. Néhány pohár bor, néhány táncfordulat, s a lány együtt heverész már a maroknyi fűben, amit a deszkák és dongák és rakományok halmai ott felejtettek, szerelmes lovagjával, akiről tudja, hogy egy óra múlva indul, s nem fogja látni soha többé. Szerelmük egyetlen árulója: egy szép női kéz, amely görcsösen s önfeledten markolássza a füvet.

Ezeken a néma képeken minden beszél és énekel,

mint maga a naiv költészet: csupa líra az egész, szubjektív kozmosz, jelképes ábrázolás és kifejezés.

Bámulatos dolog, mihelyt az ember, az egyén szólal meg a művészetben, akkor is, ha a kőkemény üveglencse a hangszere: mondanivalója tele van szimbólummal, hasonlatokkal, virágnyelven közli magát, trópusokban, metaforákban és allegóriákban. Vannak itt harmincméteres kisfilmek, amiknek tárgya egyetlen, szép és bánatos vagy szép és boldog hasonlat az életről - a leány helyett, akire a művész gondolt, virágot látunk, és a virág helyett leányt. És milyen világos, ellentmondást nem tűrő, egyöntetű és egyértelmű minden - könnyen lehet az, a filmet nem hatvan ember csinálta, a szerző elgondolásába nem szólt bele a producer, a társszerző, az operatőr, a forgatókönyv írója, hogy így csinálja, úgy csinálja, ezt módosítsa, azt alakítsa át, nem kilencvenféle ízlés, nevelés, szempont, érdek, mellékgondolat, aggályoskodás keveréke és kompromisszuma.

Itt egy ember álmodozott,

csak egy ember kapta le látomását, de az az egy aztán százszázalékig benne van a művében.

Egy ember, sok külön ember, mindenféle nációból - vakon és naivan és filmprofizmus nélkül tapogatózó és kísérletező „műkedvelők". És mégis, e műkedvelők és tapogatózók és megmosolygott rajongók közül

indul majd el egy napon az első valódi filmköltő,

a jövő filmköltészetének Homérosza és Hésziodosza - nem állanak mögötte monstre gyárak és műhelyek és tudós szakértők: egész vagyona egy kis felvevőgép lesz, naiv peritor, talán írni-olvasni se tud majd, de minek is? Hiszen ott a kezében a kifejezés új eszköze, amit kebléhez szorít, mint vándor költő a lantot. Megindul, lát, néz és jegyez - s amit összeállít majd a keskeny filmszalagon, az lesz az első filmeposz, amivel a valódi filmirodalom elröpül a jövő felé.

Ennek a költőnek ősei a mostani kiállítók, meghatottan s elfogódottan üdvözlöm őket a szép teljesítmény alkalmából.

EGY ÁLLAM ÉS EGY HUMORISTA
Két nagyhatalom versengése

Néha azért megvan az előnye annak, hogy az ember kis nemzet fia, nem veszik észre olyan hamar, ha beleavatkozik a világ dolgába, ennek megfelelően hangosabbat is rikkanthat, fordított arányban a felelősséggel, a suszterinas tömörebben fejezheti ki politikai véleményét, mint a diplomata, igaz, hogy viszont kevesebb súlya lesz a véleményének, ez a dolog hátránya. Például a japán kérdéshez magam is hozzászóltam múlt héten, *Az Est* hasábjain jelentve be érdekeltségemet Abesszíniában, hivatkozva rá, hogy legalább akkorának érzem jogcímemet, mint Japánét. Hozzászólásomból tudtommal nem lett nemzetközi bonyodalom, aminek őszintén örülök, viszont nem tagadom, hogy némi titkos irigység ütött szíven, olvasván a lapokban amerikai kollégám sikerét, akinek hasonló ügyéből diplomáciai szélvész kerekedett. Az illető, egy vicclap karikaturistája, a mikádót rajzolta le, élvén a művésznek és humoristának ama nemzetközileg biztosított jogával, hogy olyannak rajzolja a mikádót, amilyennek ő látja. Ezt a jogot, amit hosszú évszázadokon át az egész földkerekség számára Európa verekedett ki, vérrel, vassal és verejtékkel, mostanában éppen Európa kezeli lanyhábban és kevesebb meggyőződéssel, de azért az óvilág leggőgösebb antiliberálisának is torkán akadt egy pillanatra (úgy képzelem) a diktátori szólam, mikor a reggeli lapok hírül hozták, hogy a japán követ tiltakozását jelentette be a karikatúra miatt, elégtételt kért, sőt, megtorlással fenyegetőzött, követelvén az amerikai kormánytól, hogy saját állampolgárának fogja be a száját, és üssön a kezére, ha annak véleményében, akár képben, akár írásban, a japán nemzeti önérzet tiszteletlenséget érez: mert nagyon érzékeny valami ám egy ilyen nemzeti önérzet.

Hát ez már csakugyan egy kicsit sok, s ha még a szigort, fegyelmet s központilag értelmezett nemzeti önérzetet gyakorló mai Európa is megcsóválta a fejét, képzelhetni, mit szólt Amerika a dologhoz. Sajtó és kormány és közvélemény egyöntetűen háborodott fel az arcátlanságon; sajtó, kormány és közvélemény együtt ünnepelte a humoristát, aki kijelentette, hogy fütyül a japán kormányra, ha az ő művészi meggyőződéséről van szó, mint ahogy a saját kormányára is fütyülne, ha az befolyásolni merészelné, vagy beleszólna az ő művészetébe - fütyül bizony, harsányan és vidáman, s füttyszaván nemhogv fel nem háborodna Amerika, hanem tapsolna hozzá, kormányostól együtt, mert ez a kormány olyan megállapodást kötött választóival, hogy mindenki végezze el a maga dolgát, a köz az egyén s az egyén a köz érdekében, egyébként pedig azt gondolom, beszélem és dalolom, ami nekem tetszik, különben és kiváltképpen akkor, ha gondolni, beszélni és dalolni embertársaim nevében, azoknak beleegyezésével s mintegy titkos biztatására, művészmivoltomban, nemcsak szórakozásom, de hivatásom is.

Elképzelem a japán követ okos és értelmes kis sárga arcát, kedvesen ferde vágású szemének tűnődő pislogásait, ahogy eltűnődik ezen a hatáson. Nem számított rá. Tiltakozást várt vagy megnyugtatást, megértést vagy ellenkezést, mindenesetre államjogi, államközi viszonylatokra vonatkozó kérdésekhez hozzászóló vitát. Ezt a harsogva kitörő, éles, haragos és elképedt nevetést nem várta. Nem várta, mint ahogy egy tájékozatlan idegen nem értené, mit nevet elképedve a nála rangban, erőben, műveltségben, fizikumban különb bennszülött, akit, az udvarias köszönési formulát félreértve, felszólított, hogy porolja le a cipőjét, hiszen most mondta neki: alázatos szolgája vagyok.

Elképzelem az arcát, és képzeletben szívélyes hangon igyekszem megmagyarázni neki, hogy is áll a dolog.

Kedves Japán Úr, mert hiszen egy állam képviseletében tartózkodván köztünk, bátran nevezhetem így - kedves Japán testvér, ezt az „alászolgájá”-t éppúgy nem kell szó szerint

venni, mint ahogy önök nem veszik szó szerint a nagyon is túlzott keleti udvariaskodást. Ami önt elsősorban meglepte, hogy egy állam helyett egy emberrel került szembe, s hogy ezt az egyetlen embert, bár nem volt se diplomata, se egész államot képviselő nagykövet, csak egy egyszerű művész volt, magánművész, méghozzá humorista, úgy állították szembe önnel, mint egyenrangú felet a nagyhatalommal, akit ön képvisel - ezt az érthetetlen és felfoghatatlan fordulatot önnek csakugyan elég nehéz megmagyarázni. Egyszerűen el kell hinnie nekem, hogy a mi furcsa nyugati világfelfogásunkban nemcsak a nagykövet, de minden egyes ember tényleg és valóságosan az egész államot képviseli, s ebben a minőségben egyenrangú fél egy egész, valóságos másik állammal és országgal szemben.

Különös valami ez, lássa, de ahhoz, hogy felfogja e szemlélet lényegét, nagyon messze kellene kezdenem az oktatást: vissza kellene térnem a görögökhöz és rómaiakhoz, ahol az egész dolog elkezdődött, Európa és Ázsia számára. Vissza kellene térnem az óvodai és elemi iskolai tananyaghoz, amit ön, kedves Japán úr, sőt, kedves Ázsiai úr, nem járt ki és nem végzett el, s nem volna baj, hiszen az ázsiai óvoda és elemi a maga nemében, egy egyenrangú, sőt, sokak szerint különb kultúra forrása, nem volna baj, mondom, ha ön Ázsiából akarna vizsgázni, amit megtanult. A baj az, hogy önök Japánban és Ázsiában, Európából akarnak most egyszerre érettségizni és doktorálni és egyenrangúskodni, minden elemi és középiskolai előképzettség nélkül, és ez nem megy, kedves Japán úr, hiába van önnek kifogástalan eur-amerikai cipője és nyakkendője és oldalt választott frizurája és autóparkja és repülőraja és német mintára készült hadserege és angol mintára készült flottája. Ön egy vagy két évszázad rongyos szemeszterén bejárt a mi egyetemünkre, hallgatta az előadást, s most azt hiszi, éppen annyit tud, mint mi, mert a legutóbbi évtizedek néhány leckéjét megtanulta: valamit hallott harangozni diktatúrákról, antiliberalizmusról, állami fegyelemről, a szólás- és gondolatszabadság államilag hasznos korlátozásáról, sőt, elnyomásáról, és most azt hitte, a kor nyelvén beszél, ázsur beszél, európaiul és amerikaiul beszél, amikor figyelmezteti az amerikai kormányt minden állam közös érdekére a gondolatszabadság elnyomásában.

Nem úgy van az, testvér: a dolog nem ilyen egyszerű. Ez a gondolat- és szólásszabadság, amit sokak szerint korlátozni kell, megvolt nálunk, módjában volt kifejlődni, kivirágozni, gyümölcsöt érlelni, hallatlan kincsekkel ajándékozni meg a világot: módjában volt talán túltengeni is, elburjánozni, ezért lehetett szükség arra a szintén szabad szellemből született gondolatra, hogy hellyel-közzel gyomlálni is lehet már -, de ezt a gyomlálást csak mi végezhetjük el, mi, akik ismerjük a kertet, ön ebbe nem szólhat bele, kedves öcsém, mert önök felé ilyen kert sose létezett, mert az önök szép kis japán kertjében a bájosan megnyomorított és törpévé nyirbált és nyúzott bokrocskák és patakocskák és barlangocskák közt a szabad gondolat és szólás fája soha ki nem tárta még ágait az ég felé - mert az önök édes és romantikus országában azokban az években, amikor Descartes és Bacon és Hume és Kant könyvei szétrepültek az utcán, a szép kis japán sikátor két oldalát a földre fektetett arcok fölé púpozódó hátsó részek szegélyezték, végig, amerre a mandarin és kísérete elhaladt. Előbb ki kell járni ezt az iskolát, Ázsia Úr, csak aztán szólhatunk hozzá az olyan bonyolult, egyetemi képzettséget igénylő kérdésekhez, mint amilyen a szólás és gondolat szabadsága.

Kereskedjünk egyelőre a magunk portáján - tessék előbb elnyomni azt a szabadosságot, amiről a napokban volt alkalmam meggyőződni: egy tengerészismerősöm fotográfiákat mutatván nekem, amelyeken a fotografálógép lencséje előtt nyúzzák le a bőrét és hasítják fel a hasát japán és kínai és mandzsu katonák elfogott lázadóknak - nyúzzák és hasítják és nyírják bizony, a japán kertecske modorában. Tessék vigyázni, hogy az efféle magánügyeket ne lehessen lefotografálni Ázsiában - tapsolni fogunk a közlésszabadságnak e célszerű korlátozásához. Addig pedig...

Addig pedig hiába magyaráznám, mi az, aminek el kell tűnnie, hogy egy európai művész lelkében azért olyan nagy dolog az ember, az egyén - mert hosszú tapasztalatok után kiderült a számára, hogy két ember közt van akkora különbség vagy hasonlóság, mint két állam vagy ország vagy akár fajta között.

Az Est, 1935. augusztus 17.

MOLNÁR FERENC TISZTÁBBAN KÉPVISELI A FRANCIA SZELLEMET, MINT A PÁRIZSI ÍRÓK - MONDJA PAUL DERVAL, A FOLIES BERGÈRE IGAZGATÓJA

Hát nem furcsa az élet? Csupa véletlen.

Puszta véletlenségből eszembe jut este, no mondok, tizenegy óra, kimegyek egyszer magam is a közkedvelt budai bárba, hadd látom, hogy fejlődik az az idegenforgalom dédelgető napsugarától kibomlott, virágba szökkenő szép nyári Budapesten.

Ahogy ballagok a hídon, ezen az idegenforgalmon s általában ezeken a kulturális és művészi kölcsönhatásokon tűnődve, véletlenül eszembe jut, hiszen éppen délután hallottam valakitől, hogy Derval úr, a párizsi Folies Bergère fő-fő igazgatója és irányítója Pesten járt, valami nagy szerződtetésről van szó, Bársony Rózsi nevét emlegetik. Ez az én emberem, ez tudna beszélni erről, ami érdekel: hogy alakult ki újabban a régi viszony, ami, közismerten rokonságba hozta a francia és magyar szellemet? Milyen kár, hogy nem találkoztunk.

Hát, ahogy belépek a bárba, ki az első, akit meglátok egy nagy asztalnál, vidám társaságban?

Bársony Rózsi!

- Ezt a véletlent! - csaptam össze a kezem. - Éppen magára gondoltam!

Rózsi jóízűen nevet:

- Most mondjam azt, hogy én is?

- Mondhatja bátran, hogy maga is. Mindketten éppen magára gondoltunk.

- Igaza van, de hogy kerül ide? No, ha már idekerült, itt van, hadd mutassam be az uraknak. Tudja-e, hogy véletlenül sorsdöntő és nagyszerű pillanatban érkezett? Ez az úr itt, akinek be fogom mutatni - érdekes fej, mi? -, nem más, mint Paul *Derval* „directeur des Folies Bergère”, vagyis az összes párizsi mulatók és kabarék fejedelme, a híres Folies-ké és Moulineké és minden vidám színházaké, amelyek a legendás és főként nálunk népszerű „esprit parisienne”-t képviselik. Mit gondol, miért van itt?

- Maga miatt.

- Ördöge van, micsoda detektívtehetség! És vajon, mit akar tőlem?

- Várjon csak, hadd gondolkodom kicsit... megvan! Le akarja szerződtetni a fő-fő Folies Bergère-be.

- Óriási! Holnap reggel írjuk alá a szerződést Monsieur Derval - je vous introduit Monsieur F. K. le plus celèbre... (szerénységem tiltja folytatni, hátha az olvasó tud franciául).

Monsieur Derval amerikai szabású, de mozgásban és kifejezésben telivér dél-francia, széles ábrázata ragyog és izzik és mosolyog, vastag szemöldökei ugrálnak.

- Oh, la la... enchanté...

- Én is igazán örülök... Hát nem csodálatos véletlen - a sok évtizedes francia kecsesség („appas") és kedvesség és pikantéria legfőbb szakértője, a chanson divatcsináló Poiret-je, üzleti útja során pont egy magyar leányt szemel ki, hogy ezeket a legfőbb francia és párizsi értékeket képviselje a francia főváros legfranciább mulatójában? Ha már így összehozott a véletlen, meg szeretném kérdezni, mi a véleménye...

- Regardez, monsieur, je vous expliquerais...

S mielőtt szóhoz juthatnék, a pompás Derval úr egy Danton temperamentumával és egy Lloyd George tájékozottságával remekbe szabott tanulmányban válaszol mindenre, amit valóban *kérdezni akartam*.

- Tetszik tudni, az úgy van, hogy amit önök francia szellemnek neveznek, ebben a műfajban, az Párizsnak inkább a maszkja volt mindig, mint a valódi arca... Remekül sikerült maszk, tökéletesen hasonlít az eredetihez, mégsem az... Ne felejtse el, amit mi nyújtunk, nemcsak a mulatók, de a finomabb vígjátékot és bohózatot képviselő színházak is a külföld számára készül, angolok és amerikaiak és spanyolok - és nem utolsósorban magyarok számára. Mi a közönséget szolgáljuk ki, nekünk tükörnek kell lenni, ahol a külföldi, a *tulajdon képzeletének* arcát látja meg, amilyennek ő *szeretné* látni a francia esprit-t - könnyedség, vidámság, pikantéria, édes és nem tolakodó meztelensége testnek és léleknek... et tout ces tralala, vous savez... A francia színházi ember és a francia író *tudatában van*, hogy a könnyű múzsák hangjáért és stílusáért világszerte ő felelős... a bájos és egyszerű és önfeledtnek ható közvetlenség mögött, amivel a múzsákkal enyeleg és szeretkezik, ott lappang a mulatságos kis tudat, hogy a jelenetnek tanúja egész Európa és Amerika, a világ mint „voyeur". Nomármost, mi történt? Miközben a francia ízlés - sokkal érzékenyebb és delikátabb, mintsem ön gondolná (ismernie kellene a párizsi kispolgárt!) - lassanként bensőségesebbé és szellemibbé alakította ezt a stílust és hangnemet, megtöltvén érzelmes és bánatos elemekkel - egy tehetséges nemzet legtehetségesebb nemzedéke úgy beletanult a mesterségünkbe, hogy a végén jobban fogja csinálni minálunk. *Ők a maszkból és a maszk alól* jobban kitapogatták a valódi arcot, mint ahogy mások *meglátták mögötte* - a helyzet az, hogy az önök Molnárja, Heltaija, Fodorja hovatovább tisztábban képviselik a francia szellemet, mint Weber és Hennequin valamikor, vagy akár Courteline, Tristan Bernard, Jules Renard... Én abban a sajátosan és tökéletesen magyar és pesti művészetben, amit a maguk Rózsija csinál, kénytelen voltam felfedezni a sajátos és tökéletes valamit, amit a párizsi közönség szeret mint szívéhez nőttet és franciát... Furcsa paradoxon, mi? Az igazság mindig paradox, mert az élet is az... De mit magyarázzak, úgy látom, módunkban lesz valóságban ellenőrizni az elméletet...

Csakugyan, a bártulajdonos, a közönség lelkes helyeslése mellett, felszólítja a művésznőt, ha már véletlenül itt van, énekeljen valamit. Rózsi aranyos, nem kéreti magát, pedig egész nap dolgozott a filmműhelyben.

Mikor visszatér a helyére, őszinte elismeréssel próbálom előadni neki Derval úr érdekes dramaturgiai elméletét. Érdekes, magyarul még jobban hat, úgy látszik, igaza van Derval úrnak: kezdünk jobb franciák lenni őnáluk.

Sajnos, megzavarnak.

Véletlenül betoppan a Színházi Élet fotográfusa, rettenetesen elcsodálkozik, hogy véletlenül ilyen szépen együtt talált bennünket, hármasban. No, ezt a véletlent fel kell használni, jó, hogy nála van épp a masina.

Véletlenül rosszkedvemben talált, amiért megzavart fejtegetésemben, s így véletlenül alaposan összeszidom.

- Micsoda ember maga - mondom neki véletlenül -, először is jó tíz perccel elkésett, Rózsi már befejezte a produkciót, hát nem pontosan negyed tizenkettőre voltunk iderendelve - másodszor úgy beszéltük meg, hogy egyikünk se veszi észre, mikor fotografálják?

- De szerkesztő úr - és ha nem sikerül a kép, nem szerkesztő úr csinálná a legnagyobb murit?

Ebben véletlenül igaza van.

Színházi Élet, 1935. 33. szám

JAROSI ANZA IKAGADESZKA

Most persze azt hiszi az olvasó, ha elolvasta a címet, ez az Inti már megint halandzsázik, hogy nem unja még. Megnyugtatom magam, hogy ha majd kitűnő kollégám, *T. Otsuka*, a *Tokio-Nichi-Nichi* munkatársa, akivel ez alkalomból összeismerkedtem, beszámol másfél millió példányszámos lapjában a velem való találkozásról, ugyanazt fogja tapasztalni, a japán olvasó fejét rázva azt fogja mondani, iki jaroshi Tsuka vataksi halandzsuki. Vagyis ez az Otsuki már megint halandzsázik.

Amint látni tetszik, tűrhetően megtanultam japánul tegnap este, amint a felvételek is bizonyítják: japánul koccintunk ezekkel a remek fiúkkal.

Nagyon érdekesek, esküszöm. Valószínűtlenül csillogó fekete hajuk, ferdén bujkáló ragadozó-szemük csupa bizalom és közlékenység és közvetlenség, ahogy kíváncsian, szinte mohón fogadják a feléjük áramló kíváncsiságot. De ez csak külszín. Ha aztán beszélsz velük - nagyon könnyen ment a dolog, a németet és angolt éppen olyan gyalázatosan ejtik, mint jómagam, s így pompásan megértjük egymást - kiderül, hogy a húsz-huszonkét éves gyerekek, külön-külön, csupa diplomata és felelős tényező és Tokeramó a mellényzsebben: óvatosak, gyanakvók, tartózkodók és megfontoltak, mihelyt arról van szó, hogy valamit megtudjak annak a Japánnak terveiről, amely száz év alatt nagyobbat ugrott előre az európai kultúrában és civilizációban, mint Európa ezer év alatt, s amelynek ők képviselik a jövőjét, leendő tanárok és orvosok és politikusok és írók és közgazdászok, jelenleg sportbajnokok a főiskolai versenyeken. Száz évet mondtam, de százegyet kellett volna mondanom, tudni kell, hogy Japánban minden ember és intézmény egy évvel idősebb, mint Európában: ott a születés a fogantatástól számít, s nem a napvilág megpillantásától. Ezt már beidegezték ők is, úgy mondják meg életkorukat: Európában húszéves vagyok.

Egyébként a hangulat kissé nyomott, e pillanatban. *Zigaro*, a legfiatalabb, 752-t ugrott ugyan délelőtt, amivel díjat vitt el, viszont a staféta nem sikerült úgy, ahogy szerették volna. Csóválják a fejüket, nem tetszik nekik a dolog, mikor szóba kerül: szenvedélyes csicsergés indul meg (nem tehetek róla, engem ez a társalgás örökké arra a csicsergésre fog emlékeztetni, amit egy édes makitól hallottam, a madárkereskedésben, ahol életét eltöltötte, és más hangot nem is tudott adni, csak csicsergett), komor szemrehányások, önvád, elkeseredés. Szórakozottságomban aggódva pislogok az asztal alá, lehet, hogy suttyomban már fel is hasították a

hasukat, a megfelelő görbe zsebkéssel? Nem, nem, a harakiri-ősök utódai ugyan, mindannyian, de a huszadik század közepén.

A hírhedt japán udvariasság, amivel úgy küldenek vissza egy rossz kéziratot a szerkesztőségnek, ahogy nálunk a Kisfaludy Társaság díszoklevelét nyújtják át - ez a nyomasztó udvariasság nem olyan veszélyes a valóságban. Éppen úgy kezelnek, kedélyeskednek, majd hogy azt nem mondtam, büszkélkednek, mint az európai aranyifjúság, miközben sűrűn mutogatják villogó rizskása-fogsorukat szinte tudatos hiúsággal. A szerénységük, ezzel szemben, csakugyan egzotikus - ezt nem lehet levetkőzni, sok ezer éves hagyománya ez az olyan népnek, ahol az egyén sohase számított, csak a közös eszmék, az önzetlen rajongás *mások* érdemeivel szemben - a Kokoró (Szív) világa, ahogy Lafcadio Hearn megírta. Bármelyiket próbálnám rávenni, hogy önmagáról beszéljen, mindjárt valamelyik kollégáját kezdi dicsérni - ó, kérem, ebben én nagyon kicsi vagyok, tessék Manachéhez fordulni, annak kisujjában van az egész ázsiai és európai irodalom. Csakugyan, Manaché egész sereg nevet tud, Lengyel Menyhértről is hallott, viszont szerinte ez nem érdem, forduljak Jamamotóhoz, ez a legtájékozottabb közgazdasági szakértő. Jamamotónál ezek után már nem is lep meg, hogy ő viszont megint csak Otsukáért rajong, aki szerinte tökéletes ember.

Furcsa és szokatlan stílus európai fülnek - végeredményben, ha meggondolom, *per saldó* azért egyformán jövünk ki. Nálunk mindenki önmagát dicséri és a másikat szidja, ők magukat becsmérlik és a másikat magasztalják - a dicséret és gáncs mérlege ugyanaz, ha kiegyenlítek és levonom a túlzást, mindenkiről megtudom az igazat.

Jegyzőkönyvemben sebtiben még a következőket rögzítem le jelen beszámolóhoz.

A fiúk, komoly sportolókhoz méltóan, nem isznak, nem cigarettáznak, ja igaz, el ne felejtsem, az európai nő mindegyiknek tetszik, érdekes, inkább a molettje. Kivétel az újságíró, az rajong a sörért, és kitűnőnek találja a verpeléti dohányt.

A dinnyétől el vannak ragadtatva, ilyen nincs nekik otthon, rajonganak érte, de csak mértékkel fogyasztják. Ellenben folyton kenyeret esznek, szünet nélkül, ez olyan nekik, mint a lélegzetvétel. Vagy a rizs.

Kisujjuk körme két-három centiméternyire van megnövekedve: ez képviseli náluk a dandizmust, a piperkőcösztönt. Áldozatot hoznak érte, hiszen nyilván zavarja őket a sportban, mint hölgyeinket a rúzs vagy a fürdőcipő a strandon.

Az időjárásra panaszkodnak, meglepetésemre nem a hideget szidják, hanem a meleget (mindkettőben volt részük egy héten belül a „mérsékelt égöv" áldásaiból). Ezt szerénytelenségnek tartom, a negyvenfokos japán hőségekre gondolva. Igen, az ember idegenben igényesebb.

Nagy örömömre (ezt nem tudtam) a magyar fajjal rokonnak tartják magukat, a közös nyelvi gyökerekre is hivatkoztak. Mikor az egyik szóba hozta, hogy milyen könnyen tanulják és ejtik a magyar szavakat, a többiek odagyűltek, s vetélkedve hoztak példákat közös szavakra: *víz* az japánul *mizó, takaró*, az *vatelascsi tacsi*. És így tovább.

Őrült meglepetés: híres japán költőket kérek, az egyik *Indsamandsót* emlegeti. De hiszen ezt a nevet egy verskarikatúrám számára találtam ki, amit Kosztolányi japán fordításairól írtam. És kiderül, hogy *csakugyan* van egy ilyen nevű japán költő. Most már nem csodálkoznám, ha egy japán humorista kollégám véletlenül Kosztolányi nevet találna ki a magyar versről írt paródiájában.

A libamájat ők is szeretik.

Lefelé száguldó írásukról azt állítják, hogy a kínaiak, mandzsuk és hettiták is el tudják olvasni, csakhogy ők *más nyelven* olvassák ugyanazt a szöveget. Csodálkozásomra az egyik nagyon intelligensen megmagyarázza, hogy ez ugyanolyan, mint ahogy nálunk az *arab számokat* minden nép a maga nyelvén olvassa el.

Végre: Abesszínia nem érdekli őket.

Színházi Élet, 1935. 35. szám

VILÁGREKORD - HÚSZ KILOMÉTER ÓRÁNKÉNT!
(Harminc év előtti autók versenye)

Kitűnő barátom, Geiringer úr egy könyvet szorongat a kezében, az *Isten hozott* feliratú széles fehér szalag tövében. A könyv dátuma: 1905, címe: „A Magyar Automobil-klub évkönyve", s legérdekesebb része a hirdetési rovat, ahol a „legújabb típusú" gépkocsikat ajánlják.

Lehetséges ez? Ilyenek voltak?

Öt perc múlva tulajdon szemeiddel győződhetsz meg róla, hogy lehetséges: mint valami álomban, ahol az Időgépen utaztál, berobog az első *automobil*, a nyolc közül, amelyek részt vettek ezen a nevezetes versenyen. Gyorsasági verseny, mint a többi, harminc év handikeppel. Ennyi idősnek kell lenni a kocsiknak.

Az illúzió tökéletes. A piros sipkás siófoki önkéntes tűzoltóegylet zenekara rázendít a „Hallod-e, te körösi lány"-ra, viharos éljenzés. A megjelent notabilitások közt önkéntelenül Krisztinkovichot, Cserépyt s a hetyke, esisterreicht-bajuszú Born Frigyes bárót keresi a szemed.

Egymás után „robog" be a nyolc kocsi, s a célbírák ámulva állapítják meg, hogy az átlagsebesség *elérte a húsz kilométert óránként*. Észbontó iram!

A vezetők megfelelő méltósággal fogadják az ovációt. Kicsit lihegnek persze, de gondoljuk meg, mindössze hat órával ezelőtt indultak el Budapestről, s végig a vonalon lelkes ünnepléssel halmozták el a veszekedett gyorsaság hőseit. Öltözetük a legmodernebb (a kocsiknak megfelelően). Girardi-kalap, szürke zakó, fehér nadrág, sárga cipő, óriási virág a gomblyukban, lobogó Lavallier-nyakkendő. A motorházak nyitva vannak, hogy mindenki láthassa a boszorkányos szekerek hajtószerkezetét.

Micsoda társaság!

S mégis, aki, mint jómagam, néhány perccel elmúlt már negyvenéves, zavarodottan keresi magában, mi az, ami olyan ellenállhatatlanul komikus és groteszk ebben a látványban - olyan groteszk és képtelen, hogy a harsány nevetés mindenkiből kitör, s a vezetők se tudnak ellenállani, mint a kezdő színésznek, muszáj nevetniök, meglátván önmagukat a nézők szemében.

De hát *annyira* régi ez a dolog - *akkora* idő az a harminc esztendő?

Hiszen felnőtt suhancok voltunk már, amikor az *első* automobil végigrobogott Pest utcáin: előtte sose láttunk effélét, s egyáltalán nem tartottuk nélküle elképzelhetetlennek vagy fonáknak a világot.

Az önmagunk naivitását nevetjük?

Nem olyan egyszerű a dolog.

Ha régi hintók vonulnának fel, a múlt század elejéről vagy pláne római trigák, vagy ekhós-szekerek a középkorból: senki se nevetne, áhítattal és meghatva néznénk a múlt nagyszerű emlékeit. Pedig ezek sokkal kezdetlegesebb közlekedési eszközök voltak.

Régik és kezdetlegesek - de a *maguk nemében* tökéletesek. Ezek a kocsik azért hatnak olyan mókásan, mert az *elején* vannak egy fejlődési folyamatnak, aminek mi már ismerjük a fejlettebb állapotát, tehát *felismerjük* a kezdet hibáit, a próbálgatás ferde tévedéseit. Esetlenségük nevettető és bájos, egészen úgy, mint a csetlő-botló gyermeké, aki járni tanul.

Micsoda őrültség volt ez, ezekkel a kiugró, ferde kormányokkal, amik szinte lötyögtek és ezek a *kurblik*, amiket percekig kellett csavarni és biztatni, míg a motor elszánta magát, ha neki úgy tetszett. És miért kellett az első kocsikat a régi konflisok mintájára építeni, másként nem hitték volna el a járókelők, hogy igazi járműről van szó, ha nincs is előtte ló? Vagy éppen ezzel akarták jelezni a csodát, a bűvészetet, a káprázatot, a fából vaskarikát, hogy íme, lássátok, olyan, mint más rendes kocsi, csak nincs ló előtte és mégis szalad?

Valami csodálatos makacsság és tehetetlenség ez, amivel az új találmányok mindig utánozni próbálják, külső formájukban, a régi, elavult eszközöket, amiktől pedig éppen abban a lényegben különböznek, amit hangsúlyozni kellene - s nem azt az *eseményt*, aminek jegyében világra jöttek. Az első repülőgép is inkább megkergült szélmalomhoz vagy őrült kalapskatulyához hasonlított (was hat ein Fisch auf ein Baum zu suchen?),[11] mint eszményképhez, a madárhoz - s az a gyanúm, hogy a *rádió* és a *film* mai formája se találta el azt az egyszerű vonalat, amiben legbelsőbb tartalma: az örök élet s a világfül megnyilatkozik.

Az autó lényege a *sebesség* - ezt a fogalmat az áramvonal már megközelíti - végső kifejlésében a kilőtt *nyílhoz* vagy *löveghez* kell majd hasonlítania.

Ezek az édes autócsecsemők, autóembriók nemcsak hogy a sebességet nem fejezik ki, de lapos elejükkel és homorú öblükkel inkább holmi bölcsőre vagy hintaszékre emlékeztetnek, aminek legfőbb hivatása egy helyben ringani - tényleg csoda, hogy a himbálódzáson kívül még előre is mozogtak, mint valami evezőtlen csónak, amit *belülről* lökdösnek a part felé.

És tudják, hogy hívták őket, ennek ellenére?

Emlékeznek még a képletes elnevezésre?

„Kilométerfaló” - ez volt a nevük.

Azt jelentette ez a szó, hogy ezek a tragacsok, ezek a nyikorgó kávémasinák *falják* a kilométereket, eszik, zabálják, eltűnnek a gyomrukban a kilométerek, mint a városligeti gombócevő tátott szájában.

Hogy kellene akkor nevezni Sagrave ötszázkilométeresét?

Kilométerfaló!

Talán kilométer-kortyoló, kilométer-eszegető, kilométer-csipegető, kilométer-ízlelgető!

Faló!

Még ha trójai falót mondtak volna, arra inkább emlékeztetnek.

De így van ez - s ahogy elnézem őket, egyszerre ráeszmélek, hogy *általában* mi a különbség két dolog között, amiket állandóan összetévesztünk, holott csak láthatjátok, hol a döntő határ.

---

[11] Mit keres egy hal a fán?

Ezek a kocsik nem azért olyan nevetségesek, mert *régiek*, hanem azért, mert *ósdiak*.

A két fogalom lényegében tér el egymástól.

A *régi* sohasem komikus, egy befejezett állapotot mutat, azt, amit a nyugati nyelvek az *imparfait*, a *passé défini* nyelvtani alakjával fejeznek ki a ragozásban.

Az *ósdi* (bár a szó, amivel jelöljük, még messzebbre mutat, visszafelé a célukon) egy még ma is létező folyamat kezdeteit vagy korábbi állapotát jelzi.

Passé indefini. Befejezetlen múlt.

Önmagunkat látjuk, a tökéletlenség maskarájában.

Mi még élünk, de a maskara *elavult*, lekopott rólunk. Muszáj nevetni, hogy *milyen* gyerekek voltunk.

Ha valaki a tizennyolcadik század öltözékében vagy tógában menne végig az Andrássy úton: senki sem nevetne, csak csodálkoznánk vagy azt mondanánk: jelmezbálra megy, vagy mozi-felvételre.

De a húsz év előtti divatnál nincs valami kacagtatóbb számunkra.

Ezért nem komikus egy százéves festmény, ellenben őrülten komikus egy harmincéves fotográfia.

És ezek a harmincéves kocsik fotográfiák, nem festmények.

Az a gyanúm, a nyertes úgy jutott diadalához, hogy nem a maga, hanem a *másik* kocsijára ült fel, mint a két arab, akik lovaik lassúságára fogadtak a sivatagban.

Színházi Élet, 1935. 36. sz.

„ESTE, A PARKBAN, A HALK SZIKOMÓROK..."
Duna-hangulat

Dicsérni is csak halkan illik ezt a halk gyönyörűséget, ezt a kis pontját a szépségnek, mert egy darab az egész Duna-völgy. Budától Visegrádig, a pilisi hegyek keskeny katlanában áradozó folyó. Tele szigetekkel a Duna, s a szigeteken túl enyhén kígyózó kanyarok és kanyargó hegyvonalak. S így este, mikor a bécsi hajó elúszott, s odaát, Surányban felvillantak már a tábortüzek, olyan ünnepélyes csend áhítatába merül az egész, mintha egy láthatatlan karmester diktálná a *pianot*, hogy a díszletek szépsége méltón érvényesüljön a finálévilágítás varázsában.

A partig enyhülő kert szegélye végig az allé alatt megcsillan, mint egy estélyi öltöny uszálya. Egész közel a vízhez, ahol még nedves a homok az imént kicsapó hajóhullámoktól, néhány nyugszék, a nyugszékekben hallgató és pihenő vendégek. Észre se vennéd őket. A teniszpálya kavicsfövenyére okkerszőnyeget terített a bujkáló hold, olyan, mint egy négyszögletes tó, amit hálóval kerítettek körül, hogy egy hal se vesszen kárba. Háttérben az olasz stílű szálló kék falai mintha foszforeszkálnának.

Mélyen, szinte fájdalmasan festői táj: a természet művészetet játszik, verset ír, dalt komponál, ecsetet ragad: e pillanatban húzott halványsárga sávot az ég aljára, hátralép kissé, félig becsíptetett szemmel, hogy a hatást vizsgálja: nincs megelégedve, kicsit áthúzza a sávot, szürke

felhőpacsmagot dob a közepére, a világítást lecsavarja, most úgy látszik, elkészült, megáll az egész, mintha soha többé nem akarna változni.

S hogy örökké készülő inasa és tanonca, az ember is csináljon valamit, hozzájáruljon a hangulat tökélyéhez: íme, a hall felől halk muzsika szól. Szerencsés véletlen, nem sporteseményt közvetít a rádió, s nem is drámát és felolvasást, a cigánymuzsika is csak éjfélkor kezdődik majd! Mintha csak erre a kis pontjára az országnak gondolnának, vagy ezt választották volna ki, mint a legszebbet: a gramofonhangverseny egyik legstílszerűbb lemezét forgatja a rádió, az édes Rubinstein-szerenádot, amihez N. kisasszony énekli a maga áriáját, halkan, mélyen rezgő alt hangon, ízlésesen.

„Este, a parkban, a halk szikomórok..." És a többi.

Igazán elbűvölő, minden egybevág, a szerenád úgy lebeg a táj fölött, mint a soha vissza nem térő alkony hattyúdala, közelebb húzom nyugszékemet a vízhez, egy fűz eltakar, a fákon túl hallgatva figyel a ritka amatőr előadás válogatott közönsége is: három hölgy, ha jól látom a homályon át.

Azazhogy, most veszem észre, nem is egészen hallgatnak, csak halkan beszélnek, a társalgás vontatott. Nyilván annyi neszt engednek meg maguknak, ösztönszerűen, amennyi kevés elrontani a csendek hangversenyét, de elég hozzá, hogy elragadtatásuknak kifejezést adjon. Muszáj valamit mondani, muszáj nyilatkozni valahogy, ennyi szépség hatása alatt, ha másként nem, egy sóhajban, vagy egy ámuló halk sikolyban, egy odavetett szóban, ami *emlékeztet*, összekötni múltat a jelennel, amikor egy emlék káprázatából emlékké válik maga az élmény is - ennyi csak a társalgás, nemde hölgyeim? és nem követek el illetlenséget, ha nem árulom el magam, hogy itt ülök a fűz mögött, s önkéntelenül kihallgatom önöket, mint pihenő szatír a szilvánok és sellők duruzsolását: mert hisz itt heverésztek, ugyanitt, pár ezer éve ők is, Aquincum előtti időkben, ezen az elbűvölt fövenyen, a bujkáló hold szőnyege alatt.

Hiszen úgyis egy-egy szó, mondatfoszlány csak, amit elkapok... oly halkan és meghatottan beszélnek... lassan szokik csak hozzá a fülem, hogy a Rubinstein-szerenád hátteréből kiemelkedjék előtte a társalgás szövegének hevenyészett pasztellképe.

*

...felére lefogyott...

(Ez nyilván a holdra vonatkozik.)

...az rendben volna, hogy lefogyott, de ráncos lett a nyalka...

(Mégse a holdról beszélnek, annak nincs nyaka.)

...tiszta téboly, ahogy avval az emberrel bánik...

...nyugodt lehetsz, talál magának kárpótlást...

(Nem tudom, kiről van szó.)

...ezüst szalag...

(Értem, egy szép hasonlat a Dunáról - nem túl eredeti, de egyszerűségében szép.)

...hogyhogy ezüst szalag, hosszában? az rémes, már tavaly se lehetett hordani...

(Mégse a Duna.)

...és tudod, akkor én is elhallgattam... látom, hogy behunyja a szemét...

(Ezek csillagok lesznek, ahogy hunyorognak.)

...de tudod, egészen odavolt... a nyakkendője is lecsúszott, és nem vette észre...

(Mégse csillagok, mindenesetre egy szerelmes férfi, az is valami.)

...édes fiam, ne haragudj, én azt hiszem, egyszerűen álmos volt és elaludt a jelenlétedben... híres arról, hogy minden percben elalszik...

...Na ne mondj már ilyet... lehet, fiacskám, hogy nálad elaludt, de...

(Na végre, elfogta őket a varázslat: odafigyelnek, merengve a szerenádra, s találgatják, kitől van. Szeretnék odaszólni, hogy eltalálták.)

...Rubinstein semmi esetre... az nem is jön le víkendre, Bécsbe ment az ágytálkoncesszió miatt... meg akarja kapni a vezérképviseletet...

(Hm, úgy látszik mégse *arról* a Rubinsteinről van szó, aki a szerenádot írta. Nem stimmel az ágytál, bár nagyon szép szó erre, hogy: vágytál. Íme, amire vágytál. Aztán meg: vezérképviselet... egy betű híján... Úgy látszik, ezek reális dolgokról beszélnek.)

...ha én mondom, mérget vehetsz rá, egy fénypofa...

(Nem hagyom már becsapni magam, ez a fénypofa nem a hold, hanem valamelyik bridzspartner vagy tenisztréner.)

...de istuccse, saját szememmel láttam, ahogy lefutott...

(Mondom, tenisztréner, esetleg futballista. Az is lehet, hogy egy szem a harisnyán.)

...és a vége sávot hagyott maga után... odanézz!... most is lefutott egy... jaj, de szép...

(Mi ez? hisz ezek most már *tényleg* a csillagokról beszélnek, én is láttam, ahogy lefutott... most végre, amikor már nem tartottam őket képesnek észrevenni a természet csodáját!)

...érdekes ezekkel a csillagokkal... hogy van az, hogy olyan sok esik le minden évben, mégse fogynak el...

...nagyon művelt vagy, drágám, mondhatom... az nem igazi csillag, ami leesik... Nem ismered a Kant-Laplace-Humboldt világképet?

(Óriási!)

...Humboldt egy orvos volt...

...Humboldt orvos? Ne nevettesd ki magad...

...Hát mi...

...Vallásalapító izé...

...Szóval egy olyan affekta... nem szeretem az alapítókat...

(Jobb lenne, ha visszatérnének a magánügyeikre.)

...valami író jött délután...

...igen... a felesége egy hete van itt... eddig egész rendes volt, most nézd meg, mekkora hangja lett... hogy kiabál a személyzettel...

...mondd már, egy író... még ha nem tudom milyen is... Az a Shaksperné se csinált akkora murit, ha az ura lejött, pedig annak az ura mégiscsak...

(Hm, hűvös kezd lenni, jobb is, ha lefekszem, mint hogy ezt a szellemtelen locsogást hallgassam.)

Pesti Napló, 1935. augusztus 24.

HALLÓ, AZ EST! LONDON

Az Est hét repülőriportere megérkezett

- Jó estét. Jó estét, Az Est. Köszönöm, jól vagyok. Reggel hét órakor a Hangliban reggeliztem. Most este kilenc óra.

Itt ülök a világ közepén, a Piccadillyn. Üdvözlöm a velszi herceget, aki mint cseregyerek, ma érkezett Pestre. Egyelőre nem csináltam divatot Londonban, mint ő Pesten, de whiskyt már ittam.

A repülőút eszményi volt. Bécsig kis szelecske, Prágától Kölnig felhőtenger felett ragyogó napfényben megfejtettem a Pesti Napló vasárnapi keresztrejtvényét. Később zordon hegyek felett háromezer méteren berepült egy közönséges légy. Nem lehetett elkergetni az orrunkról. Azt hiszem, pesti légy volt. Nem is ütöttem agyon.

Naplemente után pillantottam meg

a tengert.

Húsz perc múlva az Önök munkatársa

felismerte a Themse torkolatát.

Onnan a Themse fölött vitt utunk Londonig. London nem város, hanem ország. Egy új jelző bukkant fel bennem: Anglia regényes lankák, sziklák, szelíd dombok; itt írták a Lowoodi árvát, az első bánatos nevelőnőregényt, és itt vannak a legédesebb reklámrajzok. Ez jutott eszembe, amikor megpillantottam a partot. Aki pályaudvaron érkezik Londonba, az nem kaphat fogalmat róla. Minden várost repülőgépről kellene először megpillantani. Teljes éjszakában landolunk. Kiszállva a gépből, Lindbergh szavait idézem.

- I am Karinthy.

Az Imperial Airways tisztje, aki elém jön, hogy mint a társaság vendégét üdvözöljön, rögtön megérti és méltányolja a tréfát. A bejárat előtt Sima László sajtóattasé fogad, Ráskay Lászlóval, Az Est-lapok londoni szerkesztőjével és egy nagy amerikai fotoügynökség riporterével. Az attasé úr saját kocsiján hoz be ide, ahonnan telefonálok.

Útközben megtudom, hogy a mai nap politikai eseménye: az angol külügyminiszter rendkívül súlyos nyilatkozata Olaszországról Genfben. Ezt az állásfoglalást angol-francia megegyezés eredményének tekintik.

London képét az emeletes tram-ok és a bus-ok és az alacsony, roppant jellegzetes házak adják meg.

Hallom, Serédi Jusztinián bíbornok hercegprímás őeminenciája ideérkezett a Benedek rendi apátság felszentelésére mint a pápa követe. Négyszáz éve nem járt magyar hercegprímás Londonban.

Sohasem láttam még kis helyen ennyi fényt, mint itt a Piccadillyn. Az önök munkatársa megállapítja, hogy Londonban tényleg számos utca van. Erről holnap bővebbet.

Meggyőződésem, hogy a világot a végén

mégiscsak át fogja alakítani a repülőgép, a rádió és az angol józanság.

Soha még ekkora szakadék nem volt a történelemben az ember és az ő munkája között. Az idő különben remek. Mellettem, ahonnan telefonálok, egy hölgy ül, levelet ír, mereng, közben a körmét rágja. Egyformák az emberek. Nagyon jó. Úgy érzem magam, mintha hazajöttem volna.

Jó estét, holnap is telefonálok.

Az Est, 1935. szeptember 13.

LONDON DERÜLTEN MOSOLYOG

Minden oka megvan rá

- Jó estét, Az Est! Ma tulajdonképpen huszonnégyszer annyit kellene beszélnem, mint tegnap, amikor egyórás londoni tartózkodásom benyomásairól számoltam be. De szerencsére az eseményeknek is van felső határuk, különben minden életrajz százezer kötetre terjedne.

Találkozás a fogalmakkal

Ma különben nyugvópontra jutottam abban a megállapításban, hogy London a fogalommá lett szavak konkrét eredetének városa. Azokról a dolgokról, amelyeket egy megszokott gyűjtőnévvel jelölünk, váratlanul kiderült, hogy eleven valóságok. Az utcán csatangolva egy szerény bolt fölött ezt a nevet láttam: Burberry. Arra gondoltam, hogy itt bizonyosan börberri-kabátokat árusítanak. Kísérőm azonban felvilágosított, hogy Mr. Burberry-ről van szó, egy valóságos emberről, akié a cég, ahonnan ez a világcég származik. Ugyan így megtaláltam Gillette urat és a többit.

A végén összezavarodtam és a Glove cégtábla mögött is Kesztyű urat gyanítottam, aki a kesztyűt kitalálta és először forgalomba hozta. Itt volt Lloyd úr kávéháza, ahol például ez a derék tulaj először kötött biztosítást a whiskyző hajóskapitányokkal. Láttam egy Shakespeare nevű kocsmát, nem beszélve a Globe színházról. Egyébként Norris urat is megtaláltam. Nagyon lesújtó szegény, amióta az adósok börtönéből is kitették, és talyigát húz kopott cilinderrel; elfogadva a néhány penny tiszteletdíjat, megengedte, hogy egy fotográfián szerepeljünk a Nelson-oszlop alatt.

Autónkat különben megállította egy Bobby, közlekedési hiba miatt. De nem lett baj, csak a józan ész követelményeire akart bennünket figyelmeztetni.

Itt Londonban minden iparnak külön utcája van. A Fleet Streeten csupa újságpalota, a banknegyed, amelyet Banknak hívnak; a Trafalgar Squaren utazási vállalatok.

Reggel gróf Széchenyi követ úrnál tisztelegtem. Nagyon kedves volt. Gratulált Az Est érdekes vállalkozásához. Azután a külügyminisztériumot látogattuk meg, ahol most Európa sorsa vajúdik a falak mögött. Az önök munkatársának személyesen volt módjában meggyőződni arról, hogy a második emeleten, ahol a tanácskozások folynak, nagy ablaktisztogatás és ajtófestés megy végbe. A küszöböket is sikálják. Mr. Warner, a külügyi sajtófőnök szívesen látott hivatalában egy kis filozófiai eszmecserére a Downing Streetre nyíló ablak alatt, ahol a galambok röpködnek.

Állatkert és jelszavak

A galambokról eszembe jutott az állatkert. Rögtön ki is mentünk. Megállapítottam, hogy itt is minden eredetibb, mint máshol. A londoni csimpánz valahogy még emberszerűbb. Mintha büszke volna rá, hogy ő inspirálta Darwint ebben az országban történt korszakalkotó felfedezésére. Őrülten mulattam a pingvineken, akiket pedig csak Anatole France könyvéből ismertem; az akváriumban pedig egy életunt tengeri potykafélén, aki oly bámulatosan hasonlít bizonyos kollégámra, hogy első meglepetésemben köszöntem neki. Szintén nem köszönt vissza rendesen, de uszonyával legyintett. Még ebben is hasonlít. A politikáról még annyit, hogy a plakátok és hirdetések városában a sok milliós pártok jelszavaikat krétával írják fel a falra. Nagyon tetszett nekem ez a slogan: „Mind Britain's business", vagyis: Ne feledkezz meg Anglia érdekeiről!

Együnk csak!

Az angol gyomorkultusz óriási. Mint megrögzött ínyenc, végigszimatoltam az utcát. Minden fogásnak külön boltja van. Egy helyen csak mélytengeri szörnyeket árulnak. Máshol a mártás édenkert és a pudingparadicsom virít. Van egy bolt, ahol a világ minden táján termő gyümölcsöt megkaphatod. Ugyanott nyolchónapos expedíciót szerelnek fel egy óra alatt. A grapefruit-ből készült limonádé a világ legjobb frissítője. Azt hiszem, ez az az ital, amelyet a Szomjúság című novellámban kerestem. Bíró Lajosék csendes kis új házában kínáltak meg vele.

Bíró Korda Sándorral dolgozik, aki ma fogalom Londonban. Az angol film megváltóját ünneplik benne. Holnap meglátogatom Wellst. Ő is filmet csinál.

Az angol mosoly

A Hyde-park és a Regent-park gyönyörű. A tág mezőkön nyugodtan heverésznek az emberek. Aki az első angolleckéjénél tart, a szó után azt hihetné, hogy a legszomorúbb városba érkezett. Minden második szó: I am sorry, vagyis: Szomorú vagyok, de csak annyi, mint nálunk a bocsánat! És mosolyognak hozzá. Az angol mosoly meleg, derült, nem az amerikai kényszeredett keep smiling fogvicsorító vigyora.

Még mindig lenyűgöz az autóbuszok áradása. Mint egy nagy tenger hullámai, úgy ömlenek elő százával az utcákból, pillanatnyi szünet nélkül. Az igazi közlekedés mégis a föld alatt van. Nyüzsgőbb, tarkább, mint emez. Hetven méter mélységig száguldoznak egymás felett és alatt. Föld alatti város alakul ki London alatt. Hallom, az amerikai hossz jótékonyan hatott ki a piacra. London nyolcmillió lakosának három esti lapja van és összesen talán öt kávéháza.

Az önök munkatársa most fontos riportra megy. Lefekszik. Tehát, jó éjt, I am sorry, vagyis nagyon jól érzem magamat.

Az Est, 1935. szeptember 14.

HALLÓ, AZ EST! ITT EURÓPA BESZÉL!
MADÁRTÁVLAT ÉS KUTYAFUTTA

(A kétnapos londoni lexikon)

Térkép. Európa térképe eleven valósággá vált. *Lassan*, de *egyfolytában* suhan végig rajta a szüntelenül szemed előtt ágaskodó motorburkolat tompa csúcsa, mint egy nagy mutatóujj, amit végighúznak előtted, ezen a térképen. Egyórai repülés után feltámad benned a földön

járók emléke, kezded magad egész jól kiismerni. Csak ahhoz kell hozzászoknod, hogy a valóság *hegy- és vízrajzi* ábra, nem politikai, s máris otthon érzed magad - legfeljebb a térképbe nyomtatott szöveg hiányzik még. Itt megjegyzem, hogy ezen az utóbbi hiányon könnyen lehetne segíteni, és nyilván fognak is segíteni - a repülőközlekedés fejlődése folytán semmi akadálya többé, hogy minden fontosabb város vagy akár hegy és folyó mellett egységes fehér mezőkön egységes fekete betűkkel (pár száz méteres betűkre gondolok) ott álljon az illető földrajzi képlet neve.

*

Külvárosok. A repülőtérről külvárosokon át visz a kocsi. Valamikor a pályaudvarok voltak a külvárosban. Ma a vonat a város szívébe szalad: óriási szállodát látsz, és kiderül, hogy a belsejében pályaudvar van, az érkező utasok rögtön felmehetnek szobáikba. Az is érdekes, hogy a bonyolult föld alatti városba, a sokemeletes *Underground*-ba nincsenek feltűnő lejáratok: legtöbb helyen egy bérház vagy szálloda kapualjából nyílik az akna lefelé.

Ez a ház 999 évre kiadó. Kérdésemre, mit jelent ez a furcsa felirat, megtudom, hogy London területének oroszlánrésze nem telekparcella, hanem *birtok*, örökös latifundium, néhány mammutkézben. E birtokokat nem lehet eladni, a háztelek éppen úgy bérlet lehet csak, mint a szántóföld, viszont ahhoz, hogy a telken kedve legyen házat építeni a bérlőnek, legalábbis ésszerű, hogy a bérletidő akkora legyen, ameddig egy ház eltart. Hogy miért nem ezer év, miért eggyel kevesebb, nem tudom: nyilván van valami törvény, ami limitálja a bérbeadást. Elég csinos limit. Általában nemhogy a házak, de a törvények se szoktak ilyen soká élni.

*

Törvény és konvenció. A törvények talán nem, de a konvenciók, úgy látszik, igen. Legalábbis itt Angliában, ahol tulajdonképpen nincs is törvény: az országot *precedenseken* alapuló konvenciók alapján kormányozzák, és ezzel mindenki nagyon meg van elégedve. Érdekes probléma. Lehet, hogy a konvenció erősebb kapocs és rendtartó erő, mint a törvény és alkotmány? *Konvenció és hagyomány.* Lehet, sőt nagyon valószínű. De meg kell szokni a külsőségeit. A konvenció külsősége a hagyomány. Ennek megvannak a maga szertartásai.

*

A bíró virágot szagol. Pillanatra bent voltam egy törvényszéki tárgyaláson. Éppen kezdődött az ülés, a taláros bírák bevonultak. Hat szolga fogadja őket az ajtóban, mindegyiknek a kezében virágcsokor. A tárgyalásvezető átvesz egy csokrot, és maga elé teszi az asztalra. A dolog eredete: valamikor nagy bűz volt ezekben a helyiségekben. A bűz elszállott, a virág megmaradt. Nem tudom, hogy vannak vele az angol rablógyilkosok - a költő bánatát bizonyára enyhíti, ha rózsaillatban olvassák fel halálos ítéletét, amit az igazságról szóló balladájával kiérdemelt.

*

Páncélos testőrök. Idetartozik az őrségváltás. A piros, cifra katonákon rendes páncél van, mint a tizenhetedik században, így vonulnak fel, s Viktória királynő, aki olyan kényelmesen ül szobrán, mint aki megérdemelte ezt a végleges nyugalmat, megértő mosollyal nézi őket.

*

Cheshire Cheese. A tizenhetedik század itt nemcsak emlék: a Cheshire Cheese nevű kocsmában 1687 óta egyetlen fél nap szünet nélkül mérik a roastbeefet, ugyanabban a szobában, ugyanazon a pulton. A sarokban rádió. A világ nem változik: amit fejlődésnek nevezünk, az *gazdagodása* az életnek, nem átalakulása.

*

Egyéb hagyományok: 1. Angol flegma. Az állatkertben izgatott ügyetlenségemben csaknem kiborítottam egy hathónapos csecsemőt a bölcsőjéből, utolsó percben kaptam el, s rémülten néztem az anya - egyszerű proletárasszony - arcába. Mosolygott, biztatóan intett a kezével, hogy nyugodjak meg, semmi baj, és azt mondta, *ő* mondta először: I am sorry, „Bocsánatot kérek", amiért a kisfia így megijesztett. Soha többet nem leszek vigyázatlan a tömegben. *2. Házam a kastélyom.* Egy külvárosi standard házikó (százával sorakoznak egyformán) ablakából *háttal kifelé* ül egy nénike, s beszélget be a szobába - a világ számára nincs más mondanivalója *testi* mivoltának termetes alvázánál. *3. Time is money.* Ha csakugyan itt találták ki az időnek pénzzel való mérését, akkor ez a találmány nem sok értékkel bír az idegen számára. Az ember nehéz perceket pocsékol a megszokott tízes számrendszernek a tizenkettes számrendszerbe való átszámításával, minden vonalon, különösen a pénzforgalomban. Leegyszerűsítve a mondást: sok hiábavaló időt tölt az ember a pénzzel, vagyis itt a pénzkiadáshoz is idő kell, nem csak a pénzkereséshez. Viszont a tizenkettes számrendszerre vezetem vissza Beaverbrook úr pártja előszavának, a „splendid isolation" eszméjének jogosultságát.

*

Prohibíció. Végre egy rendelet, amit egyáltalán nem tartok praktikusnak. Merőben hamis a feltevés, hogy az emberek kevesebbet fognak inni, ha naponta csak két órán át szabad szeszt kimérni. Emlékszem, a háború alatt egyszer behozták a víztakarékossági rendeletet, csak pár órán át voltak nyitva a vízvezetékek. Néhány nap múlva visszavonták, kiderült, hogy sokkal több víz fogyott: minden edényt teletöltöttek az emberek, túlzott előrelátásból, amiket aztán ki kellett borítani. Látatlanban biztos vagyok benne, hogy a szesszel is ez az eset.

*

Szódabikarbóna. (Vigyázat, személyes!) Szódabikarbónát viszont sehol se kaptam: a gyomrom, megszokván ezt a narkotikumot, eleinte dühösen égett, aztán megsértődött, és abbahagyta. Pénteken este a postán volt dolgom, s legnagyobb meglepetésemre kiderült, hogy ott lehet szódát kapni. Felbátorodva később bélyeget kértem a drogériában, de nem adtak. Hol itt a rezón?

*

Ácsorgás. Egy szerény épület előtt órák óta várakoznak, odahozott székeken, az ácsorgók, türelmesen és szívósan. Először azt hittem, népkonyha, aztán kiderült, hogy színház. Pénztárnyitásra várnak a nézők. Egy utcai énekes „dolgozik" köztük, alamizsnáért, ez a keresete.

Lyons Cornerhouses. Azt a bizonyos londoni *sarkot*, ami a dal szerint „minden utcán van", a *Lyons* cég foglalta le, átlagvendéglők ezreivel. A világ egyik leggazdagabb vállalata. Engem megindított és elringatott a kedves, fülbemászó dal; Lyon úrnak jó tippet adott.

*

Sírfelirat. Newton sírján a hosszú epitáfium ezekkel a szavakkal kezdődik: „Gratuletur sibi genus humanum tantum talentumque...” „Gratuláljon önmagának az emberi nem (hogy ekkora lángészt adatott kitermelnie magából).”

*

És még egy ember... Aki mintha kiegészítette volna előbbit... A Piccadillyn sétálva a villanylámpák és neoncsövek káprázatában, eszembe jut, amit valahol olvastam, hogy a világűrben, amit Newton fedezett fel, Edison óta egy *fényességi fokkal* fényesebb lett a földcsillag.

Lehet, hogy most visszasötétedik? Visszajövet, a repülőtereken a tízpercnyi pauza, amit a földön töltök, útlevelem adatainak vizsgálatával és ellenőrzésével telik el.

Az Est, 1935. szeptember 19.

EGY FÉL NAP, REGGEL TÍZTŐL ESTE NYOLCIG

Eredeti jegyzetek a lehajtható asztalkán, a Budapest-London vonalon közlekedő Daedalus légvonat fülkéjében

10 óra 20. Indulunk. Remek helyet kaptam, első sor bal, a pilóta kinyitotta rám az ajtót. Ezen az asztalon nemcsak olvasni lehet, de kényelmesen írni is, nem ráz, mint a vasút. Állítólag biztosabb is. Majd meglátjuk. Jól ki lehet nyújtani a lábat, ennek örülök. Hátam mögött hatéves kisfiú ül, másik oldalon, szemben vele, a mamája. Csak ezek magyarok. A többi, úgy látom, angol. Az egyik fiatalember már bent ül a gépben. Athénből jön, barátságosan fogadta az üdvözlésem. Hol a kristályvizem? Most hagytuk el a földet. Mégis venni kellett volna étkezőkosarat. Szépen keringünk, most nyílegyenesen Bécs felé. Egyelőre nem olvasok, majd ha unalmas lesz. Thomas Mann *Jakob*-ját, hol is tartok? Meg kellett volna jegyezni. A rádiós-tiszt, kedves fiatalember, integet, mutatja, hogy harmadfélezer méteren vagyunk, és 250-es tempóban megyünk. Szép. Nagy gép jön szembe velünk, érdekes, milyen simán lebeg, bennünket kicsit dobál a szél, egyelőre kellemes ez a ringatózás.

10 óra 50. A tiszt jobbra mutat, nagy város. Ahá, már ez Pozsony. Kezdem magam kiismerni a térképen. Legfeljebb negyedóra múlva Bécsben vagyunk, ötvenöt perc, amit a sebesvasút is három óra alatt tesz meg. Így számokban tudom csak méltányolni a gyorsaságot. Egyébként a repülés határozottan a *lassúság* képzetét kelti, a leglassúbb közlekedési eszköz, amit eddig ismertem, lassúbb a szekérnél is! Ez azért van, mert a világ olyan kicsi innen - az ember hozzászokott, hogy a *térképen* gyorsan húzza végig az ujját (ezt az ujjat a motorburkolat képviseli, ami folyton itt lebeg az orrom előtt, mint egy halfej), s most órákig fog eltartani, míg Európán végighúzódik. Lám, az ott már Bécs, tulajdonképpen oda kéne ugrani vagy suhanni, mint az ágyúgolyó, akkor talán észrevenném, hogy mégiscsak haladunk. Igen, az *állócsillagok* titka, amik mérhetetlen gyorsan száguldanak.

11 óra 15. Leszállunk. Imádom ezt a csendes keringést, elállított motorral, „bedőlve” ferdén: egész kényelmesen írok tovább, holott az egyik ablakon meredeken leferdül, a másikon magasan felszalad a láthatár. A „ferde vonal” ez, az új stílus (expresszionizmus stb.) alapvonala, éppoly korszerű, mint a gótika hegyesszögei, vagy a latin vízszintesek. Elragadtatva fordulok hátra, „remek volt, mi?” kérdem. A mama kétségbeesetten mered rám, legörbült szájjal, „ré-é-émes”, suttogja sápadtan. A gyerek, mint egy mérges házinyúl, ellenségesen pislog felém, fel van háborodva. Mindkettő előtt papírkosárka - *használat után*. Egész biztos, hogy semmi okuk nem lehetett rosszul érezni magukat, legfeljebb két percig himbálóztunk, az

is kellemes volt. Merő képzelődés az egész. A rettegés mint önálló kórkép, ősi, csökevényes ösztön. Lelkük mélyén egyszerűen *utálják* a repülést, mint a sün vagy a teknősbéka. De akkor miért szálltak fel? A repülés azoknak való, akikben az emberfaj géniusza már *akarja* ezt a dolgot, mint ahogy a gyík akarta, mikor szárnyat növesztett, és madár lett. Szerencsére kiszállnak.

12 óra. Prága már nincs messze. Előbbi jegyzeteimet elolvasva megállapítom, hogy a dolog nem olyan egyszerű. Persze, van azért átmenet. Érdekes megfigyelést tettem magamon is. Az ember mindent megszokik elég gyorsan, ugyanakkor konzervatívvá válik, pillanatok alatt. Eddig, azt mondja a lélek, de most egy fél lépéssel se tovább! Az imént beleegyeztem, hogy háromezer méteren a legjobb, de bosszant és kényelmetlen, hogy esetleg magasabbra akar menni, ötezernél azt fogom mondani, ebben maradjunk, most jó, de egy milliméterrel se magasabbra, mert az már túlzás. Jó, mondom, ezt a dobálást ki lehet bírni, sőt élvezni is, ennél jobban aztán ne dobáljon. És a legeszményibbnek tartom a nyolcórás utat, amit teszünk - egy perccel hosszabb már sok volna.

1 óra 10. Indulunk Lipcse felé. Imént olvastam egy félórácskát. Thomas Mann a *múlt mélységeiről* beszél. Azt mondja, mérhetetlen, sőt, talán feneketlen - kulisszákat emleget, én így mondanám: tükörszoba. Mikor azt hisszük, elértük az ősforrást, kiderül, hogy a jövő tükörképét kaptuk csak. Hogy is van a versben: *„rejtelmes ősöm, bárki voltál: arkangyal vagy orangután...?”* Lehet, hogy mégis szárnyas angyaloktól származunk? Most gőzgomolyocskák és felhőcskék száguldanak felénk, nyugtalanító gyorsasággal. A láthatár elborul, köröskörül, mintha teknőbe zuhantunk volna. Emelkedünk. Átvágunk egy felhőréteget, keményen és élesen. Pompás pillanat - ragyogó, verőfényes kék mennyboltozat, szikrázó nap. Alattunk, végig a láthatáron, megdermedt tenger, márványfelhők álló hullámaiból faragva. Négyezer méteren vagyunk. Egy úr, mellettem, a *Völkischer Beobachter*-t olvassa. Odalent, a felhők alatt, ha tér és idő összefolyik, vajon a múlt minő mélységei felé zuhan most az a világ, ami fölött lebegünk? Milyen lassan megyünk? Lassított filmje a megvalósult képzeletnek.

2 óra 10. Öreg légi medve vagyok, protektori jóakarattal fogadom és biztatom az újonnan beszállókat, Leipzigben. Mintha napok óta repülnék egyfolytában. Minden rendben volna, csak meg vagyok süketülve: nem a légcsavartól, amit megszoktam, hanem a gyors magasságváltozásoktól. Viszont már tudom, hogy minden állomáson be kell fogni az orrot és a fülek felé fújni, kétoldalt. Egy német bácsi ült mellém, komoly úr, első dolga, hogy becsukja a pilótaajtót, ami eddig nyitva volt, állítólag huzatot érez. Erős ellenszelet kaptunk, kezdődik a hullámzó, kellemes ringatózás. Kétszersültet nyelek s egy kis keserű pálinkát, amit Leipzigben vettem, a legremekebb gyomorregulátor. Nagyon kellemes és az íze... ho... óp! ez egy kicsit erősebb volt, meg is kapaszkodtam a karfába. Groteszk mozdulat. Bedőlünk kicsit, fordulunk... kellemetlen, hogy becsukta az ajtót a sógor, jobb volt, míg a pilótákkal beszélgethettem. Most egy egész erős ugrás volt... eddig a legerősebb... a német előredől, mintha rám akarna érni, és valamit kiabál felém... Nem hallom... Mi az, csak nincs megijedve? történt valami? vagy elragadta valami nagy indulat? Mit akar?... Végre megértem: azt ordítja: entschuldigen Sie, de a kalapja... mi van a kalapjával? az Isten szerelmére?... vagy úgy! hogy rátettem a táskámat a kalapjára, a hálóban - ez volt az egész, ezért ordít egy félórája magából kikelve? kérem, már le is vettem... azt hittem, a végrendeletét közölte velem. De lehet, hogy ez volt a végrendelete. Emlékszem, a Zeppelinen, irtózatos hóvihar örvényében az egyik tiszt, mikor reszketegen megkérdeztem tőle: „was Neues draussen?” - azt felelte: „Was interessiert mich, bin abgelöst, geh schlafen.”[12]

[12] „Mi újság odakint?” „Mit érdekel engem, leváltottak már, megyek aludni.”

3 óra 30. Indulunk Kölnből. A vihar elmúlt, szép simán suhanunk tovább, nem túl magasan. Isteni táj.

4 óra 50. Félórája furcsa, zümmögően édes hangulatban vagyok. A könyvet is letettem, pedig gyönyörű. Jákob és József beszélgetése a csendes libanoni kútnál, a szép alkonyatban... Mindjárt alkonyodik itt is... Nem értem ezt a boldog, csendes derűt, ami lassan körülvesz... A szelíden emelkedő hegyek, mint egy nagy terem drapériája... az egész olyan, mintha őszi estén a kandalló mellett ülnénk... hát nem meglepő? Most veszem észre, Köln óta egy émelygős német műdalt dúdolok magamban: „Es ist der Dank für meine Liebe, es ist der Dank für dass, was geschehen."[13] És könnyeket kell visszagyúrnom, micsoda ostobaság, mi érzékenyített így el? Semmi közöm a dalhoz, nem tudok rájönni, mi az.

5 óra 30. Leszáll a nap, szemben a légcsavarral. Tökéletes szélcsend. Falvak húzódnak alattunk lassan, tűnődve. Milyen boldogtalanok vagyunk. Milyen boldogok lehettünk volna. Milyen nagy dolog az ember. Milyen semmi, semmi, semmi, milyen nyomorult semmi az emberi fajta.

6 óra 40. A tenger.

7 óra 5. Látom az angol partokat. Az ott a Temze torkolata. Sötétedik.

7 óra 10. Fénygömbök emelkednek a sötétségbe balról, jobbról szelíd fényben hunyorogva felcsillan a parton Brighton. Mindjárt leszáll az éj.

7 óra 30. Kinyitom az ajtót, kimegyek a pilótákhoz. „Üdvözlöm önöket hazájukban!" Boldogan integetnek: az arcuk egészen más lett a „sweet home" leheletétől. Mintha a gép is biztosabban, büszkébben szárnyalna: szilárdan, biztosan fúrja magát előre, nem is levegő már ez: hazai föld, amit a légcsavar ekéje hasít.

7 óra 50. Ez a láthatárig terjedő csillagos ég a földön, ez már London. Tíz perc múlva leszállunk. Szent Isten - a felöltőm! Megvan. Hátramaradt a hálóban. Remélem, barátaim kijöttek a géphez. Hová megyünk vacsorázni? Szeretnék „lobster"-t enni ma este.

Pesti Napló, 1935. szeptember 22.

OROSZLÁNRA VADÁSZTAM MA REGGEL

Mióta két napon belül térültem-fordultam Londonból, a nyájas olvasó már mindenre képesnek tart, s nyilván azt hiszi, hogy a fent említett oroszlánvadászatot (mert abban természetesen nem kételkedik, hogy igazat mondok) valahol a Tanganyika környékén rendeztem ma reggel úgy nyolc óra körül, miután jelen cikket már itt írom a szerkesztőségben.

Egy pillantás a szemben levő fényképekre mindent megmagyaráz.

Véletlenül kerültem ki az Állatkertbe (bocsánat! mellőzzük az olcsó vicceket!) ilyen korán, s megállapítottam, hogy az internált tábor, vagy hogy nevezzem az állat urakat, későn kelő népség. Csak a mosómedve volt ébren, biztos restanciában van, s néhány bagoly, meg a fókák ordítoztak rekedten, meglátván személyemben az első vendéget, hogy vegyek nekik halat.

Amint magányosan ballagok a zsiráfok felé, az agutiketrec mögül egyszerre előugrik két oroszlán.

---

[13] „Köszönöm a szerelmet, köszönöm azt, ami történt."

Úgy, ahogy tetszik hallani.

Két oroszlán, két oroszlán bizony, ahogy Szomory Dezső mondaná, két oroszlán, két oroszlán, nem is két gödölye, két gödölye, ahogy viszont a kedves zsidó dal mondja.

A két oroszlán egyenesen felém rohant.

Első pillanatban, ahogy megláttam őket, rettenetes nagyoknak tűntek, legalább kétméteresek-nek, fejenként. Ahogy közelebb értek, egyre kisebbek lettek. Akár hiszik, akár nem! Önöket félrevezették az optikában azzal a perspektívával. Egyre kisebbek lettek, s mire odaértek hozzám, kiderült, hogy legfeljebb akkorák, ahogy a képen láthatók.

Szóval két oroszlánkölyök, de őrült édesek, olyan öthónaposak. Mancsuk és testük még tiszta cicaforma, a fejük már igazi oroszlánfej, hosszúkás, keskeny, komor, szinte gőgös: királyi fenségek biz ezek, a szakértő rögtön látja.

A két herceg - név szerint Rómeó és Júlia, trónörökös és királykisasszony - egyenesen két lábszáramra kapaszkodott fel, sürgetően és követelően, hogy azonnal játsszak velük. Miután Rómeó a nadrágomat is meg akarta kóstolni (mégiscsak birkagyapjú, ahogy a szabó mondta, nem pamut!), tanácstalanul néztem körül. Az őr már közeledett, nyugodtan és kényelmesen, s messziről integetett, hogy csak maradjak egy helyben, mindjárt leszedi őket. Reggeli sétájukat végzik éppen, ilyenkor nagyon elevenek, muszáj nekik hancúrozni.

Cuppantására a két sárga oroszláncica csakugyan lemászott rólam, utánaszaladtak. Persze magam is velük.

Eddig rendben lett volna, de a túlsó oldalon három négy-öt éves gyerek játszik a fűben. Ahogy meglátják a feléjük szaladó oroszlánokat, visítani kezdenek. (Igazat adtam nekik, hozzájuk képest nem is olyan kicsikék ezek az oroszlánok.) Az őr rájuk szól: ne moccanjatok, aki egy helyben marad, azt észre se veszik, ezek az után futnak, aki elszalad.

Az egyik gyerek megfogadja a tanácsot, ott marad. A másik kettő, usgye, elveti magát.

A két oroszlán - úgy látszik, nem tudják még a szabályt - egyenesen ahhoz a gyerekhez fut, aki ottmaradt. Szaglászni kezdik, hozzádörgölőznek, tapogatják. A gyerek visít.

Most kezdődik részemről az oroszlánvadászat. Az őr cuppog, csettint, hívja. Magam kergetem le őket a gyerekről. Nem akarnak leszállni róla. Erélyesebb eszközökhöz kell folyamodnom. Elszaladok, hogy magamra tereljem a figyelmüket. Észre se vesznek. Megállok. Abban a pillanatban az egyik odafut hozzám. A másikat kézzel szedtem le a gyerekről, adom át az őrnek.

Kérem, kérem, csak semmi ünneplés, tudják, nem szeretem az ilyet. Én csak kötelességemet teljesítettem.

Kollégám, Oroszlánszívű Richárd is hasonlóképpen cselekedett volna az én helyemben.

Az Est, 1935. szeptember 26.

BUDAPESTI BOKRÉTA GYÖNGYÖSÖN

(Helyszíni közvetítés)

Speaker: KARINTHY FRIGYES

Halló, halló!... Jó estét kívánok kedves hallgatóimnak... Remélem, jól hallják a hangomat még a kültelken is, az elsőrangú Herskovits-féle petróleumtölcsér, amin keresztül kiabálok, kiváló helyet foglal el a modern technika hangszóró- és hangerősítő-iparában...

Örömmel jelenthetem, hogy Gyöngyös szenzációja, a Budapesti Bokréta, hiánytalanul megjelent a Géringer-vendéglő kultúrpalotájában, s azonnal meg fogja kezdeni előadását. A notabilitások már helyet foglaltak, s mint látom, Skurek úr, a *Gyöngyösi Harsona* főmunkatársa is megjelent a sajtó képviseletében. Az ő hivatása lesz gondoskodni róla, hogy a népnevelés és közművelődés szempontjából is nagy jelentőségű művészi esemény, a bennszülött budapesti népi szokások bemutatkozása megfelelő méltánylásban részesüljön; itt az ideje, hogy Gyöngyös művelt közönsége megismerkedjen a hamisítatlan, szinte harmatos pesti néplélek egyszerű szépségeivel.

Halló, halló, a zene már rázendített az „Este majd várjon a Nemzetinél, ott, ahol a hatos megáll" kezdetű helybeli himnuszra, s a függöny lassan emelkedik.

Az első kép címe:

IDEGENFORGALOM

A szín egy jobb budapesti szálloda előcsarnokát ábrázolja. Ez a zúgás, amit hallanak, nem ventillátor, hanem a forgás zúgása: olyan gyorsan forognak az idegenek. Mint a nagyon gyorsan forgó dolgoknál, például a légcsavarnál, itt is az az eset, hogy magát az idegent nem is lehet látni, olyan gyorsan forog. De a társalgásból mindjárt megfognak győződni jelenlétéről.

PORTÁS: What do you want, womit kann ich dienen, combien de chambre vous désirez?

VENDÉG: Nekem mesélhet, sógor, én pesti vagyok. Szoba kéne.

PORTÁS: Hogy tetszik azt gondolni, négy hónapra, előjegyezve, zsúfolva vagyunk idegenekkel, nincs itt egy fürdőszoba se üres.

VENDÉG: Ejnye, azt a drót nélkül sistergő istennyiláját az antennájának, hát hol hajtsam le a fejem, a tizedik szállóban keresek már szobát, már a híd alatt sincs hely a belföldinek.

PORTÁS: Ide figyeljen, légyolybátyám, de ne szóljon senkinek, ki tudnám adni magának éccakára a liftet.

VENDÉG: Liftet? Mi vagyok én, pilóta? Oszt mit fizetnék érte?

PORTÁS: Harminc pengő az egész.

VENDÉG: Micsoda? Hiszen ebben a szállóban tudtommal ötbe kerül egy kétszemélyes apartman!

PORTÁS: De nem az idegenforgalom idején.

Halló, halló, a jelenetnek nagy sikere volt, következő szám:

A PESTI BEFONÓBAN

Szín: a korzókávéház különterme, eredeti díszletekkel, szereplők: három tősgyökeres pesti menyecske, ezek egy negyediket keresnek, lehet férfi is.

ELSŐ MENYECSKE: Tudod, aztán úgy összegabalyítottam a szálakat, hogy egyik se ismerte ki magát...

MÁSODIK: Régen szövöd már?

HARMADIK: Hogyne, két éve van viszonyuk. Mondd, édesem, mit főztél ma?

ELSŐ: Egy nagyon édes kis japánt, a főiskolások közül. Mit szólsz hozzá, Olga mégis megcsinálta a négy szűrt.

HARMADIK: Nehéz szűrök voltak?

MÁSODIK: Nahát, cifra szűrök voltak, mondhatom.

ELSŐ: És Olga felterítette?

HARMADIK: Már hogy terítette volna fel, hiszen ő volt az asztal.

Halló, halló, miután Olga menyecskéről kiderült, hogy tényleg ő volt az asztal a bridzsben, jön a következő szám, címe:

A VALUTABÖRZÉN

Ezt egy kis népdal vezeti be.

DAL

Mondja, mondja, kis Szekeres,
ugye maga se keres, rettenetes,
mondja, mondja, kis Faragó,
de nehéz a takaró, borzasztó,
mondja, Gombai, ugye vannak gondjai,
jaj, számomra borzasztó!

ELSŐ ARATÓ: No, milyen lesz a termés?

MÁSODIK: Még nem látszik. Schillingben semmi se mutatkozik, talán a font bevág.

HARMADIK: Az fontos. Hát a márkából, amit tavasszal vetettünk, kijön valami?

ELSŐ: Á, a tarhálógyerekek mindent letaroltak, lábon kellett volna eladni.

ELSŐ: Gyerekek, meneküljünk, jönnek a detektívek! Gyerünk a kazal alá!

Halló, halló, ezek eltűntek a földalattin. Következő szám:

SZEKEREK ÉRKEZÉSE

Szín: tér egy négyemeletes ház előtt. Két szekér áll meg, ketten kilépnek belőle, bőrbatyuval a hónuk alatt, a harmadik fent marad. Belátni egy negyedik emeleti lakásba, ahol a bőrbatyusok belépnek.

ELSŐ BŐRBATYUS: Adjisten, szerkesztram.

SZERKESZTŐ: Jaj istenem, mit akarnak?

MÁSODIK: Itt vónánk a szekérrel.

SZERKESZTŐ: De hiszen megmondtam, hogy elsején fizetek.

ELSŐ: Ammá nem a mi dolgunk, mint a nóta is mondja, hogy aszongya: „Végrehajtják a kaszárnya tetejét...” Na, gyerünk. Hórukk! (Kezdi kidobálni a bútorokat az ablakon a szekérbe.)

SZERKESZTŐ: Azt ne vigyék, az a létfenntartásomhoz tartozik, valamit csak kell tenni a fejem alá, amivel egész nap dolgozom!

ELSŐ: A fejével? Szó sincs róla, mi köze annak a létfenntartáshoz? Itt hagyjuk a hasát, ahonnan beszél, és a kisujját, ahonnan a szenzációs híreket szopja.

Halló, halló, a következő szám valami egészen érdekes és kivételes dolog, világvárosi fantasztikum, futurista és utópista szenzáció a valóságban, amilyeneket Verne és Wells álmodott meg. Címe:

MARSLAKÓK A FÖLDÖN

Szín: utcarészlet a külvárosban. Néhány bútor között, amik a kocsiúton fekszenek, ül egy család.

ARRA JÁRÓ ÚJSÁGÍRÓ: Hát maguk kicsodák?

FÉRFIHANG: Marslakók vagyunk.

ÚJSÁGÍRÓ: Mi a csudát? Nem ilyennek képzeltem magukat. Tényleg a Marsból jöttek?

HANG: Dehogy. A földszinti lakásból.

ÚJSÁGÍRÓ: Hát akkor mért marslakók?

HANG: Mert reggel a háziúr azt mondta: mars, lakó! és kitett bennünket ide a puszta földre.

Halló, halló, következő szám:

LEBESZÉLŐBEN

Szín: egyszerű rendőrségi szoba, ahol egy jóságos rendőrtanácsos fogadja a fürdőzőket, akiket hoznak.

TANÁCSOS: Hát maga honnan ugrott be?

FÜRDŐZŐ: A Lánchídról.

TANÁCSOS: És milyen volt a víz?

FÜRDŐZŐ: Nagyon kellemes.

TANÁCSOS: Nézze, mondok magának valamit, a Lánchíd az már egy régi, divatjamúlt dolog, jó ízlésű öngyilkos, aki a korral halad, onnan már nem ugrik. Várja meg, míg a Boráros téri híd elkészül, képzelje, milyen sikere lesz, ha elsőnek maga ugrik róla.

FÜRDŐZŐ: Akkor már sose lesz belőlem öngyilkos, elér a legnagyobb szégyen, ami öngyilkoskörökben kompromittálhatja az embert: természetes halállal fogok meghalni. (Sírva el.)

Halló, halló, műsorunk utolsó száma: bemutatkozik végre egy igazi, tősgyökeres magyar vidéki ember, az egyetlen, aki nem Pesten született, hanem azon a jóízű tősgyökeres vidéken. Felvesszük az adatait:

HANG: Hogy hijják?

VIDÉKI: Kenyeres.

HANG: Hány éves?

VIDÉKI: Megettem már a kenyerem javát.

HANG: És mi lesz, ha az egészet megette, mi marad magából?

VIDÉKI: Kaufmann.

Halló, halló, ezzel a műsor véget ért.

Ünnep, 1935. 38. szám

BOSZORKÁNYKASTÉLY ÉS KOLERABACILUS
Nagy idők, apró gondolatok

Ahogy az ember öregszik (talán a lelki „távolbalátás" ellensúlyozása céljából), egyre kisebb dolgok érdeklik. Egy világot próbáltunk összemarkolászni hadonászó húszéves tenyerünkkel, s ilyenkor, az ötvenes évek idején jutunk hozzá, hogy óvatosan szétnyitva öklünket, ráeszméljünk, milyen keveset fogtunk: közel kell emelni, hogy észrevegyük. De van ebben a szerénységben valami csendes irónia is. A kedves mondás: „ismertem ezeket a nagy időket kicsi korukból" - egyre nyilvánvalóbban, és gyakrabban igazolódik, s ballagva lefelé a lejtőn, csúfondáros kis mosollyal eszmélünk rá, hogy a roppant és szörnyű világ odakünt, korszakok és korszellemek, tömegek és társadalmak és országok, még nálunk, szegény kis porszeménél ennek a Nagy Valaminek, még nálunk is kevesebbet fogott egzakt megismerésben és felhasználható tanulságban. Jól emlékszem, hogy lázadozott fiatal becsvágyam és képzeletem a Tétel és Tanítás ellen, hogy „arasznyi létem" a röpke egyéni élet, jelentéktelen láncszemecske csak az évezredekre szóló Társadalmi Szerződések és Alkotmányok és Nemzedékek lusztrumában, mely rajtam keresztül köti össze a múltat a jövővel. Azóta kiderült, hogy abban az arasznyi létben legalább tizenöt „korszak" kiépülését és összeomlását éltem át, világalakító erők robbantak szét és enyésztek el, egyik a másik után, a történelem úgy ugrált körülöttem, mint a bakkecske, vagy valami évezredeket összesűrítő gyorsított film, miközben én, a magam életének kérészpozíciójával álltam egy helyben, s hovatovább azt kellett hinnem, sokkal öregebb vagyok, mint a világtörténelem. Hogyne, mikor mindegyik „új korszak" azzal a programmal jelentkezett, hogy ez mostan a végleges, s tervrajzát úgy méretezte, hogy még kései unokáim teendője is meg volt állapítva benne, előre; általában sokkal többet törődtek kései unokáimmal, mint velem, nyilván azzal a megfontolással, hogy velem már úgyse nagyon érdemes arra a pár percre. De az „új korszak" néhány év alatt megöregedett, a végén szép csendesen eltávozott a balfenéken, magával vitte kései unokáimat, és engem itthagyott. Végre is bizalmatlan lesz az ember, s ma már úgy vagyok vele, hogy nem látok túl nagy különbséget a kávéházi apostol világmegváltó eszméi s egy új kormányprogram között: a nagy szakáll, amivel jelentkeznek, nem téveszt meg, s rezgő mély hangjuk, amivel apai tanácsot adnak nekem, nem akadályoz benne, hogy kedves fiacskáimat ismerjem fel bennük, akikkel szemben az elnéző szeretet és tapintat tiltja véleményt mondani a feltalált spanyolviaszkról, amit mindent meggyógyító bölcsek köve gyanánt kínálnak fel a világnak.

*

De nem is érdemes véleményt mondani, a tapasztalat rávezetett, hogy megértésre a gondolkodó csak a *nála idősebbeknél* számíthat, a nála fiatalabbaknál soha: keserves megismerés ez (hiszen a gyakorlat szempontjából éppen fordítva kellene lenni), s egyben magyarázata annak a sok haszontalan és fölösleges kísérletnek, amivel a „bátor és cselekvő" ifjú nemzedékek évtizedeket lopnak el a fejlődés drága évszázadaiból, abban a rajongó meggyőződésben, hogy a régen levitézlett hamis módszer valami egészen új megoldás, amivel korszakokat lehet átugrani. Goethe jól tudta ezt, a második *Faust* kritikái után bosszankodva panaszkodott, hogy egyre kevesebb nyolcvanévesnél idősebb embertársat talál, akivel kibeszélgethetné magát: mit magyarázzon ezeknek az ötven-hatvanéves gyerkőcöknek? („Kinder, wenn Ihr nicht gar so dumm wäret!)[14] Mert hogyan is érthetnék meg például, hogy a világrengető „események", „döntő fordulatok", „korszakalkotó tettek" forgatagában a tapasztalt szemlélőt néha egészen kis dolgok érdeklik, s néha nem is a dolgok, csak a hozzájuk fűződő apró képzetek: a diktátor kiáltványából néha csak egy szó vagy egy vessző, a drámai fordulatból holmi kis furcsaság, ami valami egyszerű és groteszk dologra emlékeztet? Hiszen vitatkoznak rajta, s misztikus rejtélynek tartják a *Faust* utolsó soraiban ezt a nyilvánvaló és világos megállapítást: „Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis". (Minden mulandó dolog annyi, mint egy hasonlat.)

*

Az abesszín konfliktus hírei közt egy meghúzódó kis adat, nem az időszerű helyzetből adódó, egyszerű kereskedelmi tétel. Az olasz kormány eddig több mint háromszázmillió lírát fizetett ki annak az angol társaságnak, amelyik a Szuezi-csatornát bérli, hajóvám és személyilleték címén. Az olasz kormány katonákat szállít Afrikába s tudvalevő, hogy a csatornán minden áthaladó hajó és minden áthaladó utas kapupénzt és belépti díjat fizet Angliának, az Afrikába való könnyű utazás ellenértékeképpen. Ezt mindenki igen természetesnek találja (végre is a csatornaépítés sok pénzbe került, üzleti vállalkozás volt, be akarja hozni a költségeit), az olasz kormány is. És senki nem veszi észre, hogy e pillanatban, kivételesen, milyen groteszk és komikus ez az üzlet. Nekem a városligeti Boszorkánykastélyt juttatja eszembe. Az ember lefizet a kasszánál húsz fillért, mire joga van bemenni abba a helyiségbe, ahol először is sötétség várja, a sötétségben ijesztően dörömbölnek, aztán oldalba rúgják az embert, aztán zöcskölő járdára eresztik, aztán pörgő székre ültetik, aztán torzító tükör előtt ijesztgetik, végre beeresztik egy forgó hordóba, ahol okvetlenül hasra vágódik, és kalimpálva a fejére pottyan a normális látogató: mindezt pedig ugyanaz a vállalkozás csinálja vele, amelyik belépődíjat szedett tőle. Furcsa mulatság, úgy látszik, mélyen az emberi természetben rejtőző mazochisztikus hajlamokra épült üzleti gondolat sugallatára született meg. Tessék elgondolni. Egyik oldalon, a csatornán át, vonulnak az olasz katonák, miután Angliának nehéz pénzeket fizettek, hogy a leendő hadszíntérre jussanak - másik oldalon, a szárazföld felől, felvonul az angol haderő, gépekkel és fegyverekkel és repülőkkel, azzal a bevallott szándékkal, hogy szükség esetén megállítsa és összezöcskölje, ijesztgesse, esetleg fejbe rúgja az olasz haderőt, esetleg el is zárja előle a csatorna *kifelé vezető* útját, hogy csak a forgó hordón keresztül kalimpálhasson ki a hadszíntérről. Furcsa dolog, de mit lehet tenni? Ha egyszer a leendő hadszíntér olyan területen van, ahová csak az angolok jóvoltából lehet eljutni, akkor is, ha éppen az angolokkal kell megütközni ezen a hadszíntéren.

*

[14] „Gyerekek, ha nem lennétek oly ostobák!"

Pécsett egy idő óta diftériás nyulakat és kolerabacilus-telepeket lopnak a klinikáról, legutóbb megint több száz trillió kolerabacilust loptak el, rejtélyes célzattal. A nyulakat később visszaküldték, sőt több nyulat küldtek vissza, mint amennyit elloptak, de mit változtat ez a tényen? Ki tudja, az ellopott nyulakkal mint alapanyaggal és pénzverő mintával hány ezer és ezer nyulat fertőztek meg, állítottak elő, s ezek most ott vannak feltárolva valami pincében és raktárban, mint a titokzatos társaság vagyona és fenyegető fegyverkészlete. Miféle fantasztikus gengsztertársaság dolgozik itt, katasztrófapolitikusok, egy földrengésre számító banda, új világra berendezkedő haramiák, arra a pokoli világra, mely a földrengés után következik? Ebben az új világban nem az lesz gazdag és hatalmas, aki építő és alkotó energiákkal rendelkezik, hanem az, aki a másikénál hatásosabb romboló fenyegetések birtokába jutott. A félelem és megfélemlítés világa lesz ez. Az is lehet, hogy normális fizetési eszközzé válik a „kezeket fel", s a pénz nem olyan anyagokból készül majd, amik hasznot jelentenek annak a kezébe, aki kapja - hanem olyanokból, amik kárt okozhatnak annak a kezében, aki megfenyeget vele.

Képzeljék el, milyen egyszerű.

A szolgáltatott munka vagy érték fizetése abból fog állani, hogy az adós *elengedi* azt a két pofont, amit lekenhetne, miután nincs nálam revolver, amivel főbe lőhetnem, ha lekeni a pofont.

Pesti Napló, 1935. szeptember 29.

A PESTI IRGALOM HEGYE

(Látogatás a központi dologházban)

Mont de piété, monte di pietá...

Irgalom Hegye, így hívják nyugaton azt a helyet, ahol nem egészen önzetlenül, de annál megértőbben segítenek a *pillanatnyi pénzzavar* légszomjában fuldoklón, egy kis oxigénnel... A kecskeméti Irgalom-hegy szentélyében latrok jártak és fosztogatók... Az eset nagy feltűnést keltett, hát ilyen fontos dolog egy zálogház, kérdezték a boldogok, akik nem szoktak fuldokolni. Ma egy kis zálogház ablakában riadt kezet láttam, kis csomagot nyújtani át a korláton: szórakozott, féltő tekintet nézett a csomag után. Eszembe jutott Kecskemét, s arra gondoltam, követem útján a csomagot, mely a pesti Legfelsőbb Irgalom Hegyének csúcsára vezet.

*

Simon igazgató úr szívesen fogad a Lónyay utcai nagy palotában, s Zeider Wilibald főtanácsos úrra bíz, hogy mutassa meg a raktárt, s tájékoztasson.

Előbb a pincébe szállunk, a pincéből, zárt liften, fel az emeletekre.

Négy emelet, végig csupa zálogtárgy.

Hogy fogalmat adjak arról, ami itt látható, néhány adatot közvetítek.

Az itteni és a Balaton utcai raktárban közel *másfél millió* tárgy várja, hogy kiváltsák: ennek fő része ruhaneműű, kabát, bunda. Sorban utána szőnyeg, kerékpár, edény, különféle; végre 900 000 darab ékszer. A darabonkénti kölcsönzés alsó határa két, a felső tizenhat-tizennyolcezer pengő. E pillanatban az üzemnek körülbelül negyedszáz millió pengője fekszik hitelben, ami azt jelenti, hogy a raktár becsértéke mintegy ötvenmillió pengőt képvisel.

Másfél millió zálogtárgy.

Ez viszont azt jelenti, hogy Budapest egymillió lakosának minden egyes személyére másfél olyan magántulajdon jut, amit kénytelen zálogba tenni, hogy valami pénzhez jusson.

Ijesztő arány más nagyvárosokkal összehasonlítva, amit azonban enyhít a megfontolás, hogy a jobb ruhaneműt - s ezeknek nagy részét, a bundákat - az élelmes pesti polgár nem is annyira pénzzavar, mint inkább amiatt zálogosít el, hogy olcsó pénzért vigyázzanak a téli holmijára.

Egy szégyenlős télikabát

Először a bunda- és kabátraktáron futunk végig. Fantasztikus, mesebeli kabáterdő sötétlik körülöttünk, amerre a szem ellát - az erdőt hosszú, keskeny, homályba vesző folyosóösvények szeldelik. Ha egyedül hagynának, éppúgy eltévednék e kabátrengetegben, mint valami Bakonyban - igazán meseerdő; és mi ez? Mintha sóhajtanának és zúgnának és susognának az elátkozott kabátok. Vezetőm felvilágosít, hogy nem hallucinálok. Végig a láthatatlan falakon vastag szellőzőcsövek húzódnak, ezek árasztják állandóan a friss levegőt, amire éppolyan szüksége van ezeknek a kabátoknak, mint boldog, szabadon sétáló kabáttestvéreiknek az utcán. A kabátok egészségügyi berendezéséhez tartozik még a jól felszerelt, géperőre berendezett porolóüzem és molytalanító kamra. Mondhatom, csupa egészséges, jól táplált kabátot láttam - azt hiszem, időnként sétálni is viszik őket, az udvaron járnak körben, kemény lépésekkel, egyenlő távolságban.

De hogy boldogok-e?... Azt nem mertem megkérdezni.

Az egyiket mintha megismertem volna... Elfordult, hogy ne lássam. Nem izent semmit a gazdájának.

Egy szőnyeg könyörög

A másik raktárban összecsavarva, egymás mellé állítva, hatalmas arzenálja a szőnyeghengereknek. Halkan vonulunk el közöttük, vezetőm elmagyarázza, mekkora szaktudásra van szüksége a becsüsnek, hogy pillanatok alatt ítéletet mondjon a legváltozatosabb árupiacon. Igaz, hogy a piac specializálva van, ezeknek a szőnyegeknek például külön szakértői vannak, olyan értékről lévén szó, ami leggyakrabban marad vissza, kerül árverésre. Hirtelen hökkenve ugrom félre - az egyik szőnyeg megmozdul, előrebukik, lábam elé veti magát. Vezetőm udvariasan bocsánatot kér, és visszaemeli a szőnyeget, továbbmegyünk, de a látomás tompán, öntudatlanul utánam kullog. Vajon mit akart mondani az a szőnyeg, némán esdeklő tekintetével? Válts ki, vigyél magaddal, szabadíts meg, ez volt a tekintetében - mit vétettem, hogy nem láthatom viszont talán soha többé, a kedves, otthonos szobát, ahol hevertem s ismerős, családi talpak tapodtak? Magad hallottad: ha nem jönnek értünk, örök száműzetésbe jutunk, eladnak bennünket - el tudom-e majd felejteni a pici lábakat, amik rajtam tanultak járni? Azt hiszitek, ti emberek, felszabadítottátok a világot, mikor egymás helyett bennünket zártok el az adósok börtönébe?

Fájdalmas kis batyuk

És most szállunk alá a valódi mélységbe, a gazdasági pokol dantei alsó határa ez: a tizenhat pengőn aluli zálogtárgyak világa. Vigasztalan, hosszú, szinte végtelen sorokban padlástól az emeletig, apró polcok és rekeszek. És minden rekeszben egy *batyu*, tarka és szürke rongyokba bugyoláltan szánalmas csomagocska szégyenkezik. Egy lepedő meg egy huzat, két ing. Régi, nyűtt kabát, összecsavarva, benne, mint káposztában a töltelék, avas színű kék sapka. Pár

cipő, két párnaciha. Tucat törlőrongy, kopott női ruha társaságában. Hubertus-kabát, micisapka, vastag flanellsál. S a sok siralmas és rongyos, rikító reklámja a rendetlenségnek és elhanyagoltságnak, katonás rendbe szedve kiabál és panaszkodik és mutogatja sebeit és szennyét a rekeszekből. A rendszerbe osztott nyomorúság ez, civilizált őskultúra, steril szegényszag, ami átütközik a fertőtlenítőanyagon. Vezetőm elmondja, hogy bizonyos összegen alul inkább könyörületből hiteleznek a zálogtárgyra, mint a holmi ellenértékeként - a rizikó itt százszázalékos, az itthagyott tárgyaknak nincs kikiáltási ára az árverésen.

Ékszerek között

Rögtön utána a legmagasabb osztály következik: ékszerek közt vagyunk, itt vannak a legnagyobb értékek. Csodálkozásomra, hogy a zárt borítékok egyébként könnyen és hozzáférhetően heverésznek a nyitott faládikákban és asztalokon, megtudom, hogy az *egész* terem, ahol vagyunk, egyetlen biztos falú *széf*, páncélszekrény és wertheimkassza. Egyébként a tízezer pengőn felüli értékeknek még külön szekrénye van.

Azt is megtudom, hogy porszívót, írógépet s más olyan tárgyat, amit *részletfizetésre* szoktak árulni, ma már nem fogadnak el, a visszaélésekre való tekintettel. Kerékpárt is csak a kifizetett számla ellenében. Fegyvert egyáltalán nem.

Ellenben cigarettatárcákból hekatombát lehetne emelni.

És végre láttam azt a bizonyos legendás zsebórát is, eredetiben, amivel kapcsolatban a tréfás pesti jogász szokta mondani, ha megkérdezik tőle, hány óra?, hogy elromlott a cédula a zsebében, nem mutat időt.

Az átvevőiroda

Lefelé menet, a liftben, az egyik emeleten pillanatra felködlik az *átvevőiroda* pultja: embertömeg szorong mögötte. Ismerős arc bukkan fel, rögtön elfordul. Aztán gyanakodva pillant felém megint, ahogy elsuhanok a lift rácsa mögött. Csodálkozva villan át rajta: mi az, a családja talán zálogba tette az író urat?

*

Megjegyzem, nem is rossz ötlet. Néhány szellemi magántulajdonomat, amiket nem tudok felhasználni mostanában, szívesen adnám be magam is megóvásra.

Az Est, 1935. október 3.

„ISTENEK ELEDELE
Hormonok a láthatáron

Az istenek eledele, ahogy az új panaceát a francia orvosok elnevezik, nem nektár és nem ambrózia, s még csak nem is ama mennyekből alászálló *manna*, ami a pusztákból érkező zsidókat üdítette fel Kánaán közelében. Állagát tekintve annyira prózai anyagból készül, hogy úri társaságban az ember kénytelen óvatosan körülnézni - ugyanis ez a csodaszer, amit az orosz tudós felfedezett és a legfantasztikusabban különböző betegségek sorában egyformán óriási sikerrel kipróbált, valamint azt is kimutatta róla, hogy a Steinach és Voronoff-féle komplikált mirigyátültetésekkel szemben egyszerű belövellésre sokkal hatásosabban fiatalít,

mint ezek - ez az új Magisztérium és Életelixír és Bölcsek Köve lényegében nem egyéb, mint, izé, hogy is mondjam csak, a terhes nők vesetermékéből kipreparált váladék, amit eddig (Zondek-féle reakció) egereken próbáltak ki, diagnosztikai célzattal. De hiszen mindegy, honnan szedik, fő, hogy meglegyen - végre is emberek vagyunk, akikről már a régi költő megmondta, hogy *inter feces et urinam nascimur*,[15] de még ha illatos virágok lennénk (megjegyzem, talán jobb is volna), se kellene restelkednünk a jól trágyázott föld miatt, amelyből egyebek közt éteri illatát szívja a virág, megfelelő kémiai ravaszságokkal alakítva át a trágyabűzt rózsaolajjá. Hogy pedig annak a bizonyos „hetedik mennyországnak", amelyről a szerelmes költő beszél, hol vannak elhelyezve természetes határai, erre vonatkozóan egy bölcs mondás elég világosan és érthetően tájékoztatja a csapongó képzeletet - nincs tehát semmi ok rá, hogy a francia orvos elnevezését, tekintettel az alapanyagokra, túlzottabbnak vagy pláne káromlóbbnak érezzük, mint a legáhítatosabb imában alkalmazott mindennapi kenyér motívumát.

*

Annál kevésbé, mert hiszen a tudomány fejlődésével egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy az ember legszebb és legértékesebb tulajdonságai, testi és lelki értelemben egyaránt egyenes vonatkozásban állanak azokkal a bizonyos „hormonokkal", amiknek eredeti feladata a kétnemű fajta szétszortírozása s ugyanakkor egymásra utalása lévén, a megfelelő apparátusok közelében elhelyezett mirigyekből indulnak el a test minden részébe, az érzelmek központjába, a szívbe éppen úgy, mint az értelem hajlékába, az agyvelőbe. Az orosz professzor beteg szívet és elöregedett agyvelőt gyógyított hormonjaival, önmagán is kipróbálta a szert, s azt állítja, hogy további kutatásaihoz ennek a szernek köszönheti munkabírását és életkedvét. Hogy a nők a terhesség alatt, eltekintve testi kényelmetlenségektől, megfiatalodnak és egy sereg betegséggel szemben immúnissá válnak, rég tudott dolog, s tisztára a gazdasági korszellemnek tulajdonítható, ha ennek a természetes kozmetikumnak divatja mégis hanyatlóban van manapság. Magának a jelenségnek tudományos magyarázata egyszerűvé lett a felfedezéssel (a fiatalító gyógyszert maga a test termeli ebben az állapotban), és számomra, szenvedélyes utópista és rejtvényfejtő lévén, nem kevésbé egyszerű feltevések forrása fakad belőle.

*

Nem kell a terhességig menni (ebben, úgy vélem, nincs is nézeteltérés köztem és a hölgyek nagy része között), az ébredő szerelem tünetei magukban is bő alkalmat nyújtanak alább felvázolandó elméleteim számára, ami némi schopenhaueri nagyképűséggel akár a „szerelem metafizikájának" is nevezhetnék. Hogy a „szerelem szépít", üdít, fiatalít, sőt gyógyít is, ezt a köznapi tapasztalatot a mai tudós nemcsak hogy nem utalja már a babonák világába, de mint hormonális tünetcsoportot hajlandó hovatovább klinikai vizsgálódás tárgyává tenni. Egy velem egyidős kedves és szeretett barátomat figyeltem ilyen alapon, idén nyáron, aki hajló kora, sőt betegsége ellenére heves és boldog szerelembe esvén, hirtelen fiatalodni kezdett, sőt kezelőorvosa nagy meglepetésére (aki semmit sem tudott a dologról) korábban kezdett gyógyulni, mint ahogy a szóban forgó betegség és az előírt gyógymód szempontjából várni lehetett volna. Jól jegyezzük meg: egyelőre úgynevezett *lelki szerelemről* lehetett csak szó, mert a szerelmesek egyesüléseit bizonyos körülmények megakadályozták. De ez a lelki szerelem elég volt hozzá, hogy a boldogság és kielégülés reménye (a megfelelő előkészítő hormonok működése) megfiatalítsa a testet, elsimítsa a ráncokat, fiatalos ragyogást lopjon a szemekbe - az illető húsz év előtti önmagára kezdett emlékeztetni, nemcsak külsejében és

[15] ürülék és vizelet közt születünk

modorában, de munkájában is, a munka minőségéhez és mennyiségéhez szükséges munkakedv minden ismertetőjele mellett.

*

Ezek után a szépen hangzó, de nem kielégítő megkülönböztetés helyett, amit költészet s a vele egyelőre rokonságot tartó lélektan a „lelki szerelem" és „testi szerelem" kitételekben gyakorolt, egy kevésbé költői és mégis finomabb megkülönböztetést ajánlok, egységesebb szemlélet céljából.

Mondjuk így: fizikai szerelem és kémiai szerelem.

A két fogalom ugyanazt a két folyamatot hozza közös nevezőre, a testi élet határain belül tartva két rokon tünetcsoportot, s mégis módot ad rá, hogy egymástól élesen lehatároljuk őket.

S ami a legszebb: a legérdekesebb és legtanulságosabb tudomány, a fejlődéstan, egész határozott utalással igazolja a megkülönböztetést.

A kétivarú lények nemi vonatkozását kifejezetten és kétséget nem tűrő módon nem egy, hanem *kétféle* nemi jelleg szabályozza: a tisztán szervi (fizikai) és a hormonális (kémiai) nemi jelleg. Az első már a fogantatáskor determinálja a születendő lényt, a másik a pubertásban, tizenhárom-tizennégy éves korban.

Bár a céljuk, illetve irányuk (látszatra) ugyanaz, a két determinánsnak lényegében semmi köze egymáshoz.

Mintha a természet, mikor az egyivarú (sejtosztódó) szaporodásról, oly célból (és az a legfontosabb!), *hogy a minőséget a mennyiség rovására javítsa* (fejlődés, mutáció stb.) áttért a kétivarú (sejtegyesítő) szaporodás princípiumára: pályázatot hirdetett volna ennek a kívánt módszernek legjobb megoldására. S mikor a pályázatra *két egyformán tökéletes megoldás* érkezett be, a természet nem tudott választani, *s mindkét módszert* alkalmazta egy olyan feladat elvégzésére, amire bármelyik a kettő közül egymagában is elégséges lett volna.

Aminthogy *tényleg* vannak kétivarú állatok, melyeknél *csak* a kémiai, hormonális hatás alakítja hímmé és nősténnyé a példányokat, és vannak, amelyeknél a kezdetben megadott fizikai nemi jelleghez *nem* járul hozzá utóbb hormonális hatás, s a szaporodás mindkét esetben tökéletes.

*

Első pillanatra azt hinné a tudós, amit a gondolkodó (aszerint hogy materialista vagy spiritualista volt az illető) hirdetett természettudomány előtti időkben: hogy a kettő közül egyik fölösleges. Vagy a lelki szerelem az *igazi*, vagy a *testi*, a fizikai és kémiai szerelem esetében is problematikus a kérdés.

De a tudományos képzelet erőteljesebb, mint a filozofikus.

Ha igaz, hogy a fizikai kétivarúság célja a *minőség* javítása volt, miért ne tehetnők fel, hogy a később hozzájáruló *kémiai* kétivarúság *további* minőségjavítást céloz bennünk, egyelőre ismeretlen tendenciákkal?

A hormonok talán az Übermenschet készítik elő bennünk, a Tökéletes Embert, akit nem példányszáma, hanem *egyéni* nagysága különböztet meg, a tökéletes embert, akinek már nem kell meghalnia, hogy nála tökéletesebb kísérletnek adja át a helyét.

Talán ezt érzik a „lelki szerelem” rajongói, mértéktelen és korlátlan, halálon túli rajongással hirdetvén dicsőségét szerelmük tárgyának, akihez (úgy hiszik) „nem testi” szálak fűzik őket, egy földöntúli dimenzió káprázatában.

Pesti Napló, 1935. november 6.

HAZUDNI, MINDHALÁLIG

Kázmért őszintén és igazán szerettem mindig, s fokozottan szeretem, mióta valódi hősnek és vértanúnak láttam, a maga hitének és meggyőződésének védelmében.

Ez a hit és meggyőződés Kázmér számára a hazugság.

Kázmér meggyőződésből, rajongó hitből, művészetből és konok makacsságból hazudott egész életében. Hazudott, önzetlenül és érdektelenül, minden aljas szándék nélkül, pusztán a hazugság kedvéért, l’art pour l’art, csak hogy hazudva legyen ezen a világon. Soha hazugságaiból semmi haszna nem volt, nem számításból vagy előre megfontolt cél kedvéért hazudott, hanem azért, mert finom és érzékeny lelke nyilván látta az élet ostoba, nehézkes, értelmetlen kis igazságait: hazudott, mert képtelen volt egy igaz szót kimondani.

De nem kell azért olyasmit hinni, hogy Kázmér költészetből vagy a képzelet túltengése miatt hazudott: végső elemzésben a költészet is bizonyos cél vagy érdek kedvéért leplezi és változtatja meg az igazságot, hogy a valóságnál „szebb” vagy „értékesebb” fikciót hirdessen. Nem, Kázmér még csak költői babérokra se pályázott soha, vagy hogy színes képzeletét fitogtassa. Ő egyszerűen mindig és mindenütt *mást* mondott, mint ami igaz, de ez a más nem volt színesebb vagy különösebb annál, ami *tényleg* történt: csak éppen más volt.

És nem válogatott: apró dolgokban éppenúgy hazudott, mint fontos ügyekben, ő nem tett különbséget hazugság és hazugság között.

Mert Kázmér például (most veszem észre, nyilván nem is hívták Kázmérnak, ezt is csak hazudta, minden ok és érdek nélkül) olyankor is hazudott, mikor a hazugság éppen olyan érdektelen és jelentéktelen apróság volt, mint az igazság, ami helyett mondta.

Például egészen mindegy, ugye, hogy valaki ebben vagy abban a trafikban vette a cigarettát. De ha Kázmér mondjuk X. trafikban vette, az Y. trafik mellett, akkor azt mondta: - Bocsáss meg, hogy egy pillanatig késtem, bélyeget kellett vennem az Y. trafikban.

Egész aprókat is hazudott, amikkel szemben a leggyanakvóbb hallgató is védtelen, mert nem tudja megérteni, miért kellett ezt hazudni.

Például könnyedén és mellékesen megjegyezte, olyankor is, mikor alig figyelt oda valaki, hogy ma délelőtt találkozott Baloghgal, akinek rosszul megy. Baloghot esetleg nem is ismerték abban a társaságban, tehát egészen mindegy volt, hogy megy neki, és Kázmér egyedül, magányosan élvezhette csak a belső örömet és elégtételt, hogy ő nem is találkozott Baloghgal, és hogy Baloghnak nem is megy rosszul, esetleg nincs is a világon semmiféle Balogh.

De Kázmér, ismétlem, művészetből hazudott. Megtörtént, hogy megvakarta a fülét, holott a füle nem is viszketett, csak azért, hogy ha szóval nincs alkalma, legalább a mozdulatával hazudjon valamit. Vagy szórakozottan nézett maga elé, sóhajtott és legyintett, holott nem gondolt semmire.

Egyszer a Bálvány utcában merénylet történt, izgalmas és nagy horderejű esemény. Kázmér véletlenül arra járt, és látta az egészet.

Egy izgatott szerkesztőbe ütközött néhány perccel később a Vilmos császár úton.

- Jaj - kiabált a szerkesztő -, egy szemtanú kellene nekem, aki látta ezt a dolgot és el tudja mondani: száz pengőt fizetnék az illetőnek! Nem a Bálvány utca felől jössz véletlenül?

Kázmér vérvörös lett. Szegény ember volt, s aznap véletlenül életmentés lett volna számára a száz pengő. De a merénylőt nem lehet elárulni.

Felkapta a fejét, és büszkén jelentette ki:

- Nem, nagyon sajnálom, én a Nagymező utcán keresztül jöttem, és nem láttam semmit.

Pesti Napló, 1935. november 14.

VILÁG SZÍNJÁTÉKA
(A Színházi Élet százötven éves jubileuma)

REGGELI JELENTÉS

HALLÓ, HALLÓ! JÓ REGGELT KÍVÁNUNK KEDVES HALLGATÓINKNAK, NÉZŐINKNEK ÉS OLVASÓINKNAK! MA EGÉSZ NAP A 3426-OS HULLÁMHOSSZON KÖZVETÍTÜNK. A KÉPEK SÁRGA, A HANG VÖRÖS, AZ ÍROTT SZÖVEG FEHÉR ERNYŐN KAPCSOLÓDIK, SZÖVEGKÖZVETÍTÉSNÉL MÁS NYELVŰEK A FÖLD BÁRMELY RÉSZÉN, NE FELEJTSÉK EL AUTOMATIKUS FORDÍTÓKÉSZÜLÉKÜKET BEKAPCSOLNI, NEHOGY MEGISMÉTLŐDJENEK A MÚLT HETI PANASZOK. EZÚTON TUDATJUK AZ ÁZSIAI HALLGATÓKKAL, HOGY FÁRADSÁGOT NEM KÍMÉLVE ELKÉSZÍTETTÜK A KÍNAI FORDÍTÓSZERKEZETET IS, MELY CSAKÚGY, MINT A TÖBBI, A MAGYAR SZÖVEGET EGY GOMBNYOMÁSRA KÍNAIRA FORDÍTJA SZÓBAN ÉS ÍRÁSBAN.

HALLÓ, HALLÓ, ÍROTT SZÖVEG KÖVETKEZIK!

FEHÉR ERNYŐ!

Visszapillantás

Világlapunk, a „Comedia Munde” (Világ Színjátéka) ez idén ünnepli fennállásának százötven éves jubileumát - *valódi* értelemben, mert mai formájában és mai címével tulajdonképpen százévesek volnánk csupán. Történelmi szempontból mégis százötven évről van szó, hiszen nyilvánvaló, hogy vállalatunk őse a huszadik század elején virágzó „Színházi Élet” volt, mely huszonöt éves jubileumát 1935-ben ünnepelte. Átalakulása nem történt egyszerre, a folyamat a század végén indult meg, s forradalmi terjeszkedését, mint tudjuk, nemcsak a technikai átformálódásnak, de főként s elsősorban éppen a század végén kibontakozó *új világszemléletnek* köszönhette. Ez a régi szemléleteket döntő módon megváltoztató új világkép egybeesett az új közvetítési formákkal, s a papírkorszak hanyatlásának idején, mikor a papírból készült lappéldányok szétküldése helyett mi is áttértünk a rádióhullámok útján történő kép-, hang-, szövegvetítésre, az elsők között: így lett harmincmillió előfizetőnk már a század utolsó éveiben. Ami az új szemléletet illeti, művelt előfizetőinknek nem kell bővebben magyarázni,

mi volt a lényege. Telma Titusznak, a megölhetetlen embernek csodálatos felfedezése indította meg az új korszakot. E felfedezés lényege: *hogy a világon minden szerepet játszik egy óriási színjátékban*, mint burkolt hasonlat és metafora, allegorikus formákban szerepelt már a régi költők sejtelmeiben is, de nyilvánvaló igazsággá akkor vált, amikor az állat- és növényvilágban, az egész természetben *különféle megoldásokkal kísérletező Életközpont* titkát s a kísérletező Személy kilétét sikerült megtalálni és tudományosan körülírni. Azóta tudjuk, hogy a nagyszerű és izgalmas drámában szereplő élőlények, a Világűr roppant díszletei közt, szerepüket a kompozíció kedvéért játsszák, szigorúan megszabott kiosztásban, s ellentétben a régi felfogással, sőt annak egyenes megfordításával, létező és komoly valóságnak csak a Képzelet Alkotásait tekintjük, magát a jelenségek világát pedig költészetnek és káprázatnak. Csak azt tanítjuk iskoláinkban, ami a színpadon s a könyvekben történik - a többi pedig színjátéknak és költészetnek számít.

Színházi Élet, 1935. 43. sz.

VALÓSÁG VILÁGA

Novella

Írta: Budapesti Karinthy Ödön

Mostanában valahogy vonz a valóság, múlt és jövő - beiratkoztam a Folies Caprice-ba, három évre, egy kis természettudományra, nem az oklevél miatt, amit a szorgalmas színházlátogató szerezhet, csak hogy művelődjem. Történelmi olvasmányok érdekelnek főként, s nagy örömömre szolgált a napokban egy érdekes felfedezésem. A „Színházi Élet" őspéldányait lapozgatva a „Csodabár" múzeumban, valamelyik („Frigyes" nevű) ősöm érdekes szaktanulmányára bukkantam. - „Képzelet Világa" címen riportszerű pontossággal írja meg korának legérdekesebb eseményeit, a Bárczy-gyilkosságot, a Hamlet-botrányt, Ágnes asszony pörét ésatöbbi. Érdekes, ez a régi öreg író már sejtette - abban a korban, mikor valóságot és költészetet még összezagyváltak -, hogy történelemnek csak az számít, ami az emberi lélekben végbemegy, a többi káprázat, költészet, fikció, álom és mulandóság.

Színházi Élet, 1935. 43. sz.

ÉLETEM STATISZTIKÁJA

Első emlékem tulajdonképpen nem negyvenöt éves, mint ahogy a dátum mutatná, hanem százezer éves.

Pontosan emlékszem arra a pillanatra, amikor négykézlábról két lábra emelkedtem.

Barackot először hároméves koromban ettem.

Úszni négyéves koromban tanultam. A három dimenzióban való lebegés óriási hatással volt rám. Azt hiszem, ekkor kezdődött bennem a vágy, hogy repüljek, és meg vagyok győződve, hogy ez a dátum összeesett azzal a korszakkal, amikor fajtám, az ember is, szükségét érezte, műtanilag pótolni a szárnyakat.

Hatéves koromban kezdtem el gondolkozni. Azóta sok apró felfedezést tettem, amikről kiskorú fajtámnak még nem nagyon beszélhetek, vagy legfeljebb azon a nyelven csak, ahogy elemistákkal társalog az ember. Igyekeztem az ő hangjukon beszélni. Éppen ezért úgynevezett írói minőségemben nem fejlődött ki egyéni hangom. Írás közben nem magamra, hanem mindig azokra kellett gondolnom, akikhez szavaimat intéztem.

Jól tudom, hogy rajtam kívül még igen sokan vannak a világon, akik ha nem is mindig tudatosan, de körülbelül ott tartanak, ahol én. Ezek is tudják, miről van szó. Felesleges nekik magyaráznom.

Sok kedves emberrel kerültem össze. Személyesen és írásban. Megértésük és szeretetük sok kellemes emléket jelent számomra.

Az első halott, akit láttam: édesanyám volt.

Az első nő, akit szerettem: a már szintén halott feleségem.

A költészet részegítő mámorát tizenkét éves koromban ismertem meg.

Tizennyolc éves koromban a tudományét.

Húszéves koromban a barackpálinka mámorával ismerkedtem.

Nagyon szerettem a csirkepaprikást és a juhtúrós galuskát. Első gyermekem huszonöt éves koromban született - embert pusztítani már korábban tanítottak, rendszeresen, két hónapig. Gyakorlatilag még nem *hasznosítottam* eddig ezt a tudásomat.

Egy ismeretlen nő tizenöt évvel ezelőtt tévedésből felpofozott.

Nagyon érdekesnek találtam a termeszek és a darazsak életét és négy évvel ezelőtt egy viharos éjszakát, amit a Zeppelin fedélzetén éltem át.

Háromszor voltam életveszélyben. Rájöttem, hogy a természettől nem kell félni, csak az élőlényektől.

Múlt évben nagyon szép volt az ősz. 1931-ben Kecskeméten -31º-ot láttam a hőmérőn. Ma nincs különösen jókedvem, mert sok olyan dolgot kell elintéznem, aminél okosabbat és rokonszenvesebbet is tudnék. Közöttük például ennek az önéletrajznak az összeállítását.

Színházi Élet, 1935. 43. szám

KISTEXT A FARKAS JEGYÉBEN
(Látogatás a kispesti textilgyár ipartelepén)

Ezen a helyen huszonöt évvel ezelőtt szerény szövőüzem dolgozott harminc-harmincöt munkással, Popper úr tulajdona. Kanavászt készítettek, úgynevezett *Farkas* kanavászt (ez volt a cikk neve), Popper urat, aki maga is század eleji, vérbeli szakember volt, Ágoston váltotta fel, s olyan üzleti képzelettel kezdett dolgozni, mint a régi nagy ipardinasztiák alapítói. Védjegyül a farkast választotta - az étvágyára vagy a bátorságára gondolt ennek a nemes ragadozónak? A jelek azt mutatják, hogy kabalának volt olyan jó és termékeny ez a védjegy, mint a Romulust és Remust tápláló farkas jelképe.

*

Hogy a jelképben maradjunk, az etruszk textiltanya helyén textil-Róma nőtt ki a földből, hatalmas munkatelep, világszerte szétágazó kereskedelem központja. A kispesti textilgyár ma egész sereg épületében kettőezer-ötszáz munkást és tisztviselőt foglalkoztat - a munkásoknak külön kis városa, iskolája, sporttelepe, rendelője és könyvtára van. Egyetlen termében ezer szövőgépet számoltam össze - tovább nem tudtam számolni. Azt mondják, a fonókat *orsóval* mérik, mint ahogy tonnával mérik a hajót. Kistextéknél harmincezer orsó forog, ez nyilván jó sok. Nekem a sok számadat közül, amiket hallottam (nyersanyag, feldolgozás, vagontétel stb.) - bevallom, egy jelentéktelennek látszó kis feljegyzés imponált legjobban: tavaly, a sok száz anyag sok ezer változata közül, amiket a gyár termel, egy bizonyos delénből vagy kartonból, vagy nem tudom, miből, egy vagy két hónap alatt ötszáz kilométert adtak el. Ha ezt szőnyegnek terítik ki, a legnagyobb angol repülőgép két és fél óráig száll a szőnyeg fölött, míg a végére ér.

*

Tetszik tudni, mi az, hogy „vertikális termelés”? Én már tudom. Ez azt jelenti, hogy *függőlegesen* mindent az üzem csinál - maga fonja a gyapotot és a műselymet, maga fonja-szövi, „appretálja”, festi, „mercerizálja”, csomagolja. Mindehhez maga adja a gépet, ezeket a ravasz és okos, hihetetlenül ügyes háziszörnyeit a technika századának. Az egyik teremben automatikus szövőgépet láttam vagy százat: összesen három ember lézengett a teremben, az se csinált semmit. A gép maga forgatja és váltogatja az orsókat, megszövi a selymet, összehajtogatja és kiadja. Ennek a gépnek kilenc kezén, lábán és ezer ujján kívül szeme, füle és orra van, ezt nem lehet becsapni. Ha a sok száz kilométer finom fonalhálózat sűrű soraiban egyetlen szálacskát eltépsz, az egész behemót gép abban a pillanatban sértődötten megáll, és megvárja, míg a szálat összekötik. Éppen hogy nem csap a kezére a tolakodónak, vagy nem kiabál segítségért. Egy-két év múlva nyilván ez is meglesz. Emlékeznek önök „Új Íliász”-ra, az önálló gépek uralmára?

*

A függőleges termelésnek *egy telepen* való megoldását nálunk a Kistext hozta be. Mint laikus, talán nem egészen szakszerű kifejezést használok, mikor az egész munkát roppant *gusztusosnak* minősítem. Friss gépeken, példátlanul gazdaságos, szinte művészi tér- és anyag- és idő- és emberkihasználással rengeteg mindenfélét készítenek itt: egykettőre megoldják a nehéz problémákat, reggel kezdik, este végzik, nem lehet olyan anyagot mondani, amit itt nem csinálnak vagy ne volnának hajlandók holnapra megcsinálni. Igazgatók, tisztviselők, vegyészek, mérnökök, csupa fiatalemberek (csupa magyar, méghozzá), jókedvűek, vállalkozók, leleményesek, szeretnek dolgozni, érdekli őket a munka - élvezet hallgatni, ahogy lelkesen magyaráznak és - a maguk szerény módján - dicsekszenek az eredménnyel. Persze, az is valami, hogy ezúttal van kinek - imádom a gyáripart, a munka regényét, a valóság regényét, ahová a képzelet tornyából le-leruccanok, szomjasan tanulok, s egy óra múlva részletkérdéseimre kedves kalauzom már óvatosabban válaszol: talán attól tart, hogy túl gyors a felfogásom, s holnap új gyárat alapítok a szomszédjukban.

*

Aggodalma fölösleges, csak hiúságom az oka, hogy nem kérdem meg, mi az a hatvanhat *kártológép*, bólintok, mintha érteném. Ellenben az tényleg remek, amit a műselyemmel kitaláltak: a kész fonalat széttépdesik, s úgy fonják megint össze, ettől lágy és omlós lesz az anyag, egész olyan, mint a legfinomabb gyapjú, gyönyörűség tapogatni és gyűrni - ezt hívják

velnának, és sok mindenféle lesz belőle: *crêpe fantasie, velna imprimé, angorette, merinette* és amit akartok - a hölgyek már értik a dolgot. Szürcsölöm és ízlelgetem a dolgot, mint a pálinkaszakértő, *koktélt* csinálok magamnak a színek és tapintatok és szavak tarka kaleidoszkópjából. Számomra szín és szag és felület és szó összefolyik valami íny- és bőrcsiklandozó érzéssé, s egyszerre megértem a nőket - a női lélekben a kelmék neve éppolyan vágykiváltó inger, mint az anyaga: férfiember a vendéglőben érzi ezt, miközben az étlapot tanulmányozza, s összefolyik a nyála, ha ilyet olvas például: erdélyi lucskos káposzta.

Ízelítőül ebből az étlapból és koktélból néhány szó: *delén, karton, puplin, gabardine, flanell, bourette, damaszt, pejacsevics, tropikál, crêpe frotté luxuosa, crêpe de chine, suprema crêpe marocain, cloqué, moos-crêpe, brocat-cloth, nansouc, velour* ésatöbbi ésatöbbi. Megjegyzem, ezek mind csak alapanyagok - színben és mintában mindezekből egész mintakönyv áll rendelkezésre, nem is beszélve arról a rengeteg ruha- és fehérnemű-féleségről, amikre való felhasználás szempontjából csoportokra oszlanak ezek az anyagok.

*

Külön tündérkastély és leányálom a mintaszövő és festőgépek világa. Itt a határ fizikai és kémiai munka közt: a határon néhány őrült muris masina. Jacquard típusú szerkezetek, amik a mintát *beleszövik* az anyagba: olyanféle lyuggatott kartonlap szaladgál az emelők és orsók és hajócskák fölött, mint a gépzongora kottalapja, ez csinál szeszélyes és klasszikus és vidám muzsikát a szálak egyhangú elemeiből. Még érdekesebb viccet tippeltem ki magamnak a festőnyomóban. A tizenkét színnyomású minták közt feltűnt egy nagyon diszkrét és finom minta, valeuri fehér szálak csillognak és vibrálnak a színek közt - hogy csinálják ezt? Kiderül, hogy nagyon egyszerűen: az alapanyagba olyan szál van beleszőve, amit *nem fog a festék*, ez a szál kimarad, és természetes fehérségében megadja a pikáns és különleges hatást, a festett szálak között.

Hát azt tudják-e, mi a *bogáncsolás*? Ez arra való, hogy a túl sima anyagot *bolyhossá* tegye. Acélhengeren rengeteg apró acéltű, ezen szalad át a szövet, s a tű bolyhossá tépdesi. Természetes anyaggal is be szokták vonni ezt a hengert, az úgynevezett *takács-mácsonya* nevű növénnyel, ami csupa finom bogáncstövis - íme a művelet nevének származása.

A fogyasztók nyolcvan-kilencven százaléka természetesen *nő*, a társadalom minden rétegéből, *vertikális* megoldásban. Szükséglet? Hiúság? Ki tudja! A sok selyem és delén és szín és mintázat felhőzetében bukdácsolva egy régi hasonlatom éled fel: a nő öltözködése tulajdonképpen kivetített testi járulék, nem védekező apparátus, inkább kínáló és felajánló és csábító, mint a virágszirom, gyümölcszamat, lepkepor. Ami itt készül, nem a ruházkodás, hanem elsősorban a közlekedés céljait szolgálja: egy eljövendő nemzedék megálmodása, az asszonyok és leányok képzeletében, kerülő úton, a növények, az őstermészet isteni fondorlatával.

*

És ez a fordulat ugyanazokkal az eszközökkel dolgozik, mint a virágtestvérek birodalmában, mindenütt a világon. Ugyanezek a szirmok és levelek Afrikában s a svéd fjordok között. Engadin völgyében s a szibériai sztyeppék partjain. Üzleti nyelven szólva: a Kistext exportjának határai. Keleten Szíria, India, a Pamír-fennsík, Nyugaton Norvégia és Portugália. A magyar szövet és vászon egyenrangú versenytárs a legelőkelőbb sorban, a világpiacon.

*

Hanem zaj, az van... Most már értem a hasonlatot: lármás, mint a szövőszék. Mégis, ha a Gerhardt Hauptmann „Takácsok”-jára gondolok, mint a múlt egyik végletére, szemben a másik véglettel, amit a népdal örökít meg: a „fonóba szól a nóta”, el kell ismerjem a fejlődést, ami, úgy látszik, valahol a középen találja meg az aranyutat s az arany útját.

*

A magam részéről Zola szellemét idézem, igazolásul, hogy a *munka regényének* ez a fejezete, amit ma délután olvastam a valóság könyvében, a kispesti gyárban, felér egy verset alkotó inspirációval! S kívánok szerencsét a munka kis hadseregének, vezérkarának és katonáinak egyaránt - ne szakadjon meg az örök fonál, a két párka guzsalyán, ezen a két *horizontális* termelőtelepen.

Színházi Élet, 1935. 43. szám

SAJÁT KÜLÖN EGYPERCES DETEKTÍVREGÉNYEM
(Aminek az az előnye is megvan, hogy a megfejtésre nem kell holnapig várni)

I. AZ ALIBI

- Nem én követtem el, felügyelő úr.

- Jól van, Pista. Hát akkor mondd el szép sorjában, tegnap, szombaton hol voltál, és mit csináltál öt és hat között?

- Öt és hat között?!... Hát először is... öt óra felé a Károly körút tájékán csavarogtam, reménykedve, hogy *„leesik”* valami, tetszik érteni... Szerencsém volt, találkoztam a Stella Adorján úrral, aki régebbről ismer, és aki azon való örömében, hogy éppen húsz pengőt nyert bridzsen, két pengőt adott, ehhez még egy pengőt kértem a haveromtól, akinél szintén volt, mert megvágta a Freystädtler méltóságos urat. Együtt belógtunk a Stern bácsi ortodox zsidó kocsmájába, ahol *bronef*et, vagyis pálinkát ittunk, erre minden pénzünk elment. Beszeszelve lógtunk a körúton, még arra is emlékszem, hogy egy cipőüzletben láttuk a Salamon Béla urat, aki cipőket próbált ottan. Aztán elváltunk, a haveromnak még volt két tantusza, megvártuk a tizennégyes autóbuszt, és ő felszállt. Én a telefonfülke előtt ácsorogtam, éppen akkor szedték ki a pénzt belőle...

- Mennyi lehetett?

- Vagy háromszáz darab húszfilléres. Onnan tudom, mert beszélgettem a telefonossal, aki nagyon sietett, mert szolgálat után el akart menni a miniszterelnök úr választási program-beszédét meghallgatni! Aztán a Bandi úrral találkoztam, tetszik ismerni...

- Hogyne...

- Azzal elbeszélgettünk pár percig, aztán elváltunk, mert épp a Hunyady Sándor úr jött arra, még hallottam, hogy kérdezte, nincs-e valami jó tippje a délutáni ügetőre, a Hunyady úr mondta, nem megy ki, mert egy erdélyi írókollégája darabjának a főpróbájára kell mennie. Közben besötétedett, én a Nemzeti Színház elé értem, kezdtem kicsit fázni, ott topogtam a bejáró előtt, még azt is hallottam, ahogy a Csortos nagyságos úr a Somlay nagyságos úrnak a legújabb alakítását magasztalta.

Aztán két színiakadémista kisasszony után lógtam egy darabig, az előadásról beszélgettek, szembejött a Székely filmrendező úr, kérdezte, nem volna-e kedvük filmen fellépni, de ők nem akartak, azt mondták, előbb meg kell tanulni színpadon játszani. Aztán a maradék tízfilléresen megvettem *Az Est*et, a detektívregény nagyon izgatott, nem tudtam megfejteni, vettem a fáradságot, és felmentem a szerkesztőségbe, hogy megtudjam a megfejtést. Ott éppen a Lakatos urat találtam a titkár szobájában, nagyon dicsérte az Inti urat, és szeretett volna beszélni vele, de neki kint volt dolga, éppen az utalványát fizették ki a pénztárnál, hat óra lévén...

- No, Pista, lebuktál. Az egész alibid eleitől végig hazugság. Gyerünk a rendőrségre.

II. A MEGFEJTÉS

(Tényleg csupa hazugságot mondott a regény. 1. A Stella Adorján úr nem nyerhetett bridzsen, mert rosszul játszik, múltkor kibiceltem neki. 2. Freystädtlertől soha senki még nem kapott pénzt. 3. A Stern bácsi ortodox kocsmájában szombaton nem lehet fizetni. 4. Salamon Béla számára cipőboltban nincs megfelelő nagyságú cipő. 5. A 14-es autóbuszt nem lehet kivárni, olyan ritkán jön. 6. A telefonszekrényben nemcsak húszfilléres van, de mindenféle hamis pénz. 7. A telefonos nem ment programbeszédet hallgatni, hiszen a kormány egész programját már megvalósította. 8. A Bandival nem beszélgethetett anélkül, hogy a Bandi kölcsön ne kért volna. 9. A Hunyady nem mulasztja el az ügetőt egy főpróba miatt. 10. A Nemzeti Színház előtt nem fázhatott, mert ez a színház egész nap étoszt sugároz, tehát ott meleg van. 11. A Csortos nem dicsérte a Somlayt. 12. A lányok nem utasították vissza a filmszerződést olyan megokolással, hogy még tanulnunk kell. 13. A Lakatos engem nem dicsért. 14. Én nem vehettem fel szombaton pénzt, mert *Az Est*-nél mindig csak kedden van pénztár.)

Az Est, 1935. november 10.

MOSCHLECK-KENŐCS

Az ember először észre sem veszi.

Aztán már észreveszi, de unottan átlapozza.

Aztán átlapozná ugyan, de már kezdi bosszantani a dolog: ugyan mi a csoda ez, mit mérgesítik vele az embert, mikor enélkül is annyi baja van.

Mindegyik újságban és hetilapban, kezdve a hivatalos közlönytől, a nagy bulvárd-napilapon, a finom irodalmi revü, s a közgazdasági híradón át egészen a cipőfelsőrész-készítők szaktudósítójáig ugyanazon a helyen, a napilaphírek közt és a hirdetések előtt, egy jellegzetes rajz: megtört nénike, amint fájdalmasan tapogatja hol a derekát, hol a fejét, hol a gyomrát, mellette boldogságtól átszellemült, mosolygós arc, mintegy túlvilági mámorban hirdetve a Megváltót, és fölötte ilyenféle felírások:

„Már csak mászni tudott, mint a csiga”

(De a Moschleck-kenőcs csodát művelt)

„Mindenki elkerülte bűzös fülfolyása miatt”

(A Moschleck-kenőcsben nem csalódott)

„Végtagjai gumiszerűen összegémberedtek”

(Ma csak áldani tudja a Moschleck-kenőcsöt)

„Mintha ezer fűrész reszelte volna ízületeit”

(Egy csapásra a Moschleck-kenőcs mindent elintézett)

Végre nem bírod tovább, már csak mérgelődésből is elolvasod a kép alá szedett szöveget. Ilyenféle mondattal kezdődik:

Egy tisztviselőnő írja: vagy

Egy magas rangú államhivatalnok beszélt: vagy

Egy boldog unokanővér leveléből: vagy

Egy angol tábornok sürgönyei:

Ezután következik a híradás, körülbelül ilyen tartalommal:

„Éveken keresztül szenvedtem elviselhetetlen idült gyomorzúgásban. Végtagjaim megduzzadtak, fülcimpáimon fájdalmas csomók keletkeztek, orromon körte nagyságú hólyag fúvódott fel, ezenkívül belső reszketés és veseforróság gyötört. Már csak dobhártyámon keresztül tudtam lélegzetet venni, mert gégém és orrnyílásaim teljesen bedagadtak, illetve elfekélyesedtek. Hátgerincem hetvenkilenc szög alatt lefelé ferdült, olyannyira, hogy felső mellénygombomat csak a nadrággomblyukba tudtam bekapcsolni. Látásom teljesen elgyengült, és kellemetlenül viszketett, tüdőszárnyaim lankadtan verdestek, beleimen fájdalmas pörsenések ütköztek ki, ízületemen sűrű lepedék és csontjaimon libabőr képződött. Ezenkívül állandóan rosszul éreztem magam. Már-már csak vánszorogni tudtam, azt is csak visszafelé és négykézláb. Barátaim kezdtek elkerülni, tulajdon családom elhagyott, ügyfeleim másra bízták üzleteiket, ismerőseim, ha megláttak, átmentek a túlsó oldalra. Csak terhére voltam önmagamnak és a társadalomnak. Végigpróbáltam mindent, kilenc kórházban és egy siralomházban voltam bentlakó, egyszer már a tetemnézőbe is kivittek. Teljes kétségbeesésemben csak az öngyilkosság maradt hátra, azonkívül nagyon bosszantott is a dolog. Ekkor egy ismerősöm megkérdezte: »Miért nem próbálkozol Moschleck-kenőccsel, mely már oly sokaknak segített?« Megfogadtam tanácsát, s azóta mintha kicseréltek volna, sőt lehet, hogy tényleg ki is cseréltek, csak nem vettem észre. Moschleck-kenőcs már rövid használat után akár külsőleg, a talpak és fejbőr alá kenve, akár belsőleg, kevés keserűvízben feloldva, csodát mivel. A fájdalmak teljesen elmúltak, arcom rózsás és mosolygó lett, fogaim megnőttek, hajam visszanyerte üde, vakító fehérségét, izmaim ruganyossá és rugóim izmossá váltak. Moschleck-kenőcs az izomrostok közt felhalmozódott üvegszilánkokat feloldja és csontvelővé alakítja át, mely által az egész szervezet táplálva és gyógyítva lesz. Mindenütt kapható. B. H. vagy V. M. vagy S. Z.”

Kétségbeesetten dobod el az újságot, a többi hírtől, sőt a folytatásos regénytől és harctéri jelentéstől is elment a kedved, ezek után semmire se vagy többé kíváncsi.

De a Moschleck-kenőcs nem hagy békén. Másnap azon kapod magad, hogy izgatottan keresed azt az oldalt, ahonnan a jellegzetes elkámpicsorodott beteg, s a meggyógyult, boldog ábrázat vigyorog feléd.

S önkínzó kéjelgéssel olvasod betűről betűre, nagy figyelemmel és odaadással, hogy ezúttal milyen szörnyű betegségből mentette meg a philadelphiai egyetemi tanárt ez a minden földi bajra balzsamként ható csoda, a Moschleck-kenőcs. Olvasod, sőt *csak* ezt olvasod, és a fogadat csikorgatod kínodban és olvasod és újra kezded és megint elolvasod és a végén már nem is olvasol mást, csak ezt, mint akit valami csendes őrület szállt meg.

És lassanként rájössz, hogy nem is érdemes mást olvasni.

Hiszen nyilvánvaló, hogy a végén nem is lesz más az újságban, csak a diadalmas Moschleck-kenőcs csodatetteiről szóló legújabb híradás.

A politikai riport helyén ilyenféle közlemény megfelelő ábrával:

„*Egy magas rangú albán főminiszter írja*: Évek óta a legnagyobb nehézségekkel tudtam csak ellátni felelősségteljes hivatalomat. Acélos kormányprogramomon fájdalmas dudorok keletkeztek, célkitűzésem összezsugorodott, okfejtésem meggörbült, hivatalos kinevezéseim helyén viszkető göbök keletkeztek. Párthíveim elkerültek, választóim elhagytak, ellenzékem egyre növekedett. Már-már beadtam lemondásomat, mikor egy kormánypárti képviselő félrehívott és így szólt hozzám: »Miért nem próbálkozik Moschleck-kenőccsel, amelyről annyit hallani?« Megfogadtam tanácsát, s azóta minden megváltozott, mindenki ünnepel, a kincstár gyarapszik, a közbizalom óriási, ellenzékem teljesen eltűnt. Mindezt a Moschleck-kenőcsnek köszönhetem, mely a közhangulatot kedvezően befolyásolja, s a tüdőt is erősíti. Moschleck-kenőcs eltünteti az izmokban felhalmozódott deficitet... stb. L. M.”

A harctéri tudósítás helyett egyszerű jelentés:

„*Egy hadviselő állam írja*: Hónapok óta alig tudtam mozgatni addig oly szépen fejlődő arcvonalamat. Határaimon pangás keletkezett, kivitelem csökkent, behozatalomat csak a legkínosabb erőfeszítéssel tudtam megemészteni. Területeim legnagyobb részeit kellemetlen váladék borította. Túltengő hadiiparom következtében a telített piac felvevőképessége teljesen megszűnt, kereskedelmem ellankadt, gazdasági hátvédem recsegett és ropogott a csigolyákban. Szövetségeseim nem feleltek a levelekre, követeimet nem fogadták, a Népszövetség levette ügyemet a napirendről. Már-már arra gondoltam, hogy dicsőséges békét kötök, amikor egy ismerősöm, egzotikus törpeállamocska, így szólt hozzám: »Miért nem próbálkozik Moschleck-kenőccsel, amely állítólag jót tesz?« Hallgattam a szóra, s azóta minden pompásan megy. Csapataim diadalmasan nyomulnak előre, új szövetségesek jelentkeznek. Moschleck-kenőcs biztosságot önt a szívekbe, s jótékonyan befolyásolja a nemzeti öntudatot. H. Sz.”

S végre, a szépirodalom helyén:

„*Egy író írja*: Egy idő óta vészes téma- és ötletszegénység kínozott, alig tudtam átvánszorogni a papír felső végétől a közepéig. Jelzőim elfakultak, mondataimat gondolatvizenyő pöffentette, a dialógusok ványadtan lógtak kétoldalt. Olvasóim ásítva átlapoztak, kiadómtól nem tudtam előleget kapni, kollégáim kinevettek, a kritikusok filozófiai mélységemet kezdték dicsérni. Már-már arra gondoltam, hogy politikai pályára lépek, amikor egyik hitelezőm figyelmeztetett: »Miért nem próbálkozik Moschleck-kenőccsel, amivel már többen próbálkoztak?« Rászántam magam, s azóta minden remekül megy, mint a mellékelt ábrán látható. K. F.”

Az Est, 1935. november 16.

A BÁRZSING BALLADÁJA
Egy költő, aki nyelni tud

Az ifjú költő, aki délelőtt jelentkezik a csendes kávéház sarkában berendezett lelki rendelőmben, első pillanatra nem sokat különbözik a rendes jelentkezőktől. Kicsit talán csendesebb, szerényebb a szokottnál. Egyébként Morvai Gyulának hívják, huszonegy éves, foglalkozására nézve pincér, jelenleg munka nélkül. Versei szépen le vannak gépelve, rejtélyes, hogy jut írógéphez, mert ebédhez a jelek szerint nem túl könnyen jut. Kávéval kínálom, kortyolva

issza, de ez nem tűnik fel, biztosan *gourmet*, gondolom, s szórakozottan turkálok a versekben. Kicsit se lep meg a szertelen, világostromló hang; halk hangjából, mélabús tekintetéből, igénytelen viselkedéséből úgyis mindjárt sejtettem, hogy robbanó indulatok fűtik a verseit - a halk és turbékoló, leheletkönnyű sanzonokat többnyire lobogó sörényű, bariton hangon üvöltő költők írják. De az egyik vers, túlzott hevességével, mégis megállít, visszalapozok rá, figyelmesebben megnézem. Ez a vers egy férfihoz szól. Kifejezett, sőt nagyon is kifejezett szerelmi költemény, súlyosan minősülő szaderitiko-mazochisztikus önkívületben fogant áradozás. Ilyenek vannak benne (nem szó szerint idézve): „te édes, te drága, vágj, szúrj, metélj, tépj szét, szaggass ízekre, nyisd ki a mellem, ontsd a vérem" és a többi. Csodálkozva nézek a fiatalemberre és csak óvatosan merem kérdezgetni:

- Úgy látom, ez egy férfihoz szól. Valódi személy az illető?

- Hogyne.

- U... úgy. De ezek a furcsa vágyak, természetesen... képzeletbeli rajongásból származnak.

- Dehogyis kérem. Ez mind valóságra vonatkozik.

Torkomat köszörülöm.

- Úgy érti - egy izé... úgynevezett beteges vonzalom emlékei?...

Most ő néz rám csodálkozva.

- A... hogy tetszik érteni? Az illető tanársegéd a sebészeti klinikán, és engem kilencszer operált.

Vagy úgy. Az persze más, de még mindig elég különös, hogy valaki ilyen elragadtatással emlékezzék vissza sebészi beavatkozásokra. Úgy látszik, az ilyesmit nemcsak hogy meg lehet szokni, de a végén szenvedéllyé válhat. Olyan képtelenül hangzik, hogy mindjárt valószínűnek érzem.

- És miért operálta?

- Nyelőcsövet csinált nekem bélből és bőrből.

A dolog kezd érdekelni.

- Mikor történt ez?

- Egy hónapja volt az utolsó, befejező műtét. Az első másfél éve.

- Hát miért kellett magának nyelőcsövet csinálni?

- Mert a magamé tönkrement. Marólúgot ittam, véletlenül.

- Mikor?

- Nyolcéves koromban.

- Ú... gy. És tizenkét évig...?

- A hasfalba vágott nyíláson át táplálkoztam, gumicső segítségével, persze csak folyadékot. A nyílás még megvan, ha tetszik...

- Köszönöm, láttam már effélét. Szóval... tizenkét éven át... nem ment le se étel, se ital a torkán... A kávé, amit imént ivott, eszerint az első kortyok közé tartozott, amiket...

- Igenis, kérem. De azért nem felejtettem el az ételek *ízét* sem. Már hat évvel ezelőtt rájöttem, hogy ha a szájamban nagyon erősen összerágom és péppé morzsolom az ételt, a gumicsövön keresztül be lehet fújni a gyomromba. Talán ebben az időben kezdett el bennem dolgozni a

vágy, hogy igazi bárzsinghoz jussak, mint a többi embernek van. Akkor kezdtem el, szülővárosomban, nyaggatni az orvosokat. Egyik se vállalkozott, a tönkrement nyelőcső tágításra nem reagált, a kiirtás és műbárzsing beiktatása pedig más esetekben nagyon kevésszer sikerült, a csonk el szokott halni, és tönkreteszi a protézist. Feljöttem Pestre, sorra jártam a klinikákat, könyörögtem, próbálják meg velem - nem bánom, ha belehalok is, megelégszem a siker legkisebb esélyével, mert nem akarok így élni tovább. Felajánlottam magam kísérleti nyúlnak - miért kell mindig állatokon kísérletezni? Végre a V. klinikán B. tanársegéd úr (akihez a vers szól) vállalkozott a dologra. Boldogan feküdtem a kés alá. A műtétsorozatot jól ismertem, együtt beszéltük meg előre. A tanársegéd úr, szakítva az eddigi gyakorlattal, új módszert próbált ki rajtam. Békén hagyva az összezsugorodott nyelőcsövet, oldalt, mellette, csinált egy újat, részletekben. A vékonybélből, amelynek rendes perisztaltikái, vagyis önállóan lüktető mozgása van, érintésre összehúzódik és továbblöki az ételt - ebből kivágott egy darabot és felül beillesztette a gyomorfalba. Mikor ez odanőtt és élt, megint felvágott, ezúttal a mellemen, a belet felvezette a nyakig. A harmadik műtéthez bőrt használt, amit a nyakból vezetett le, ezt hozzávarrta a bélhez. A többi műtét csupa aprólékos, nehéz munka volt, vissza kellett kanyarítani a csövet, végre bevezetni a torokba. Sokáig tartott és voltak kritikus napjaim. Élet és halál között lebegtem sokszor, katzensteint is kaptam (sóoldat, az életben tartás *ultima ratió*-ja.), de kifogyó lélegzettel és kihagyó pulzussal, a halál torkában vergődve se bántam meg, soha, egy pillanatra se, hogy makacsul ragaszkodtam ahhoz, ami végre mégiscsak sikerült. Új nyelőcsövem nagyjában jól működik már, néhány apró javítás kell még, egy szétvált fedőbőrt, a nyakamon, még össze kell tapasztani, de a nehezén túlvagyok. Egyébként, ha a szerkesztő urat érdekli az eset, most szombaton a klinika be fog mutatni egy orvoskongresszus előtt.

- Olyan érdekes az eset, tudományosan is?

- A szaklapok szerint összesen hárman vagyunk a világon, akik kiállták ezt az új módszert.

*

Eltűnődve nézem a furcsa fiatalembert, akinek nyakán most fedezek fel egy forradást, félig a gallér alatt, s arra kell gondolnom, milyen kényszerítő valami lehet az a becsvágy, s mennyire nem irányítható... Képzeljék el, ha gépiesen csak a *ritkaság* értéke felé kívánkozna, milyen büszke lehetne rá ez a szerény fiatalember, hogy bátor életvágya, s az egészség tudatos akarása, hosszú és kitartó kálváriák után, a tudomány diadalának három első, eleven koronatanúja közé emelte. De íme, máris kiderült, hogy nem ezért, nem a tudomány igazolása kedvéért akar ép és egészséges lenni, viszont mégse puszta testi okokból, s hogy élvezni tudja az életet. Költő akart lenni, s most, a három közül, akik felülkerültek, megindul, fegyvertelenül, s mindent újrakezdve, a hírhedtség dicsőségéről lemondva, a hír felé, ahol új, nehezebb kálváriák sorozata vár rá, s a merőben kétes reménység, hogy itt is az elsők közé kerül.

Mert nem biztathatom többel, mint az orvosok, akikhez először fordult, hat évvel ezelőtt. A versei érdekesek, furcsa, egzaltált indulatok bujkálnak a zavaros, gyakorlatlan ütemek és rímek közt... mit lehet tudni, huszonegy éves, keveset tanult, csak a sebészetben járatos. Annyi bizonyos, hogy keresve se találhatott volna életmód szempontjából alkalmatlanabb pályát a kezdő költőénél, olyan ember számára, aki huszonegy éves korában kezd el enni, tehát sok restanciája van. Ki fog derülni, hogy most, mikor már volna *mivel*, nem lesz *mit* nyelnie, hacsak a csalódások keserű könnyeit nem, amihez kár volt végigszenvednie a bárzsing balladáját.

Miszerint...

Mit lehet tudni? A *testi* poklok kilenc kövét éppen úgy végigzarándokolta, mint Dante a lelki poklokét, akár az Ördögi Színjátékot, s megírhatja még, ha egyszer ráeszmél, mi történt vele.

Pesti Napló, 1935. november 17.

„SZOMORÚ VASÁRNAP”
A halhatatlan giccs

Szomorú vasárnap száz fehér virággal
Vártalak kedvesem templomi imával.
Utolsó vasárnap kedvesem gyere el,
Pap is lesz, koporsó, ravatal, gyászlepel.
Nyitva lesz szemem, hogy még egyszer lássalak,
Ne félj a szememtől, holtan is áldalak...

A fiatalember, aki hétfőn beült a taxiba, főbe lőtte magát, s akinek utolsó jegyzetei közt megtalálták fenti költeményt (egyébként méghozzá amerikai párbaj áldozata lett, hogy a kép teljes legyen), végre a publicisztikában is feltűnt, illetve érdeklődést csikart ki a költemény számára, aminek megzenésített szövege mellett immár az ötödik öngyilkosságot követik el a statisztika szerint, vagyis abban a társaságban, amelyikről hiteles adatok szólnak - ha ehhez hozzávesszük a szívbemarkoló dal névtelen áldozatait, ki fog derülni, hogy halálba lelkesítő, illetve keserítő, röviden lelkeserítő hatása legalább annyi áldozatot követelt, mint egy csatadal vagy forradalmi induló. A műveltségére és irodalmi ízlésére rátarti ifjú esztétalélek, ha egy-két dekadens költő kötetét, s ráadásul néhány tanulmányt is elolvasott a magasabb színvonalú folyóiratokban, szánalommal mosolyog, s őrült magasságban érzi magát a ponyvaízlésnek ez érzelem fertőzött mocsara fölött, kívül és fölül minden veszélyen: azt hiszi, vele már nem történhetik ilyen szégyen, ha ő egyszer öngyilkos lesz, igazolásul legfeljebb Walt Whitman vagy Rilke vagy akár Schopenhauer megfelelő passzusát fogja idézni, nem kompromittálja emlékét a költészetnek ezekkel a bádogvirágaival. Ám a tapasztaltabb kortárs, aki nemcsak a szellemvilágban, de a valódiban is barangolt néhány évtizedet, s volt bátorsága összehasonlítani a kettőt, egyiket a másikkal ellenőrizni és helyesbíteni - élet és irodalom öregebb és ravaszabb rókája óvatosabb lesz azzal a fölénnyel: az ő számára a giccs már nem olyan egyszerű dolog, megtanult félni tőle, s egy kicsit respektálja is.

*

Mint annyi más közhasználatban lebegő fogalmat, a „giccs” szó tartalmát se vizsgáltuk még meg, annyira biztosak voltunk benne, hogy minden pallérozott ízlésű ember ugyanazt érti alatta: a gyakorlatban úgyis felismerjük, megkülönböztetjük a művészileg értékestől, rábízhatjuk magunkat az ösztönünkre. Ám az ösztön (vesd össze a „józan észről” szóló elemzésemmel) kis területet világít csak be, s az a gyanúm, egy általánosabb érvényű meghatározás, mint annyiszor, itt is feje búbjára állítaná a konvenciót, s irodalmi közhiedelmet.

Mert nézzük csak meg közelebbről ezt a verset például. A felületes szemlélő első pillanatra megállapítja róla, hogy művészi értéke nulla, mert hiányzik belőle a költői alkotás első feltétele, hogy spontán élmény ihletét fejezze ki. Valóban, itt minden mesterkélt s előre megfontolt. Csupa kipróbált alkatrésszel dolgozik, könnyen emészthető s mégsem elementáris anyagból gyúrta össze a szakács: olyan, mint azok az olcsó ételek, amikhez előre összepancsolt, gyárilag előállított alapokat használtak - sütőport és generálszószt és cikóriát és konzervtejet

és tortatésztát és szaharint és margarint. Nincs benne semmi egyéni, eredeti, a tárgyhoz közvetlenül kapcsolt, a tárgy kedvéért újdonságképpen kitalált, *először* alkalmazott képzettársítás. Nem tesz hozzá semmit az alaphangulathoz, csak a régi közhelyeket variálja. Ezeket aztán zsúfolja és szaporítja, minden mérték és takarékosság nélkül, belerak mindent, „was gut und teuer"; cukrozza a mézet és szalonnázza a zsírt, hogy zamatos legyen, s még egy kis fokhagymát se sajnál a könnymirigytől, ha arról van szó, hogy könnyebben csússzon a bánat. Figyeljék meg a szavakat, így egymás mellett, kiemelve a versből: „szomorú", „virág", „templom", „ima", „bánat", „pap", „ravatal", „gyászlepel", „koporsó" (kétszer is, hogy el ne felejtsük véletlenül), „holt", „áldás", „könnyező". Itt minden együtt van, mint a nehéz zsidó tésztában, a *flódniban*: dió és mák és méz és lekvár.

*

Nagyon természetes, hogy megfekszi a gyomrod, kákabélű esztétalélek. De ki merné határozottan állítani, hogy a *te* gyomrod az egészséges, s nem a nagy tömegeké, amelyek könnyen dolgozzák fel, hogy vérré váljék bennük és gondolattá és érzelemmé és világfelfogássá és világfájdalommá csakúgy, mint benned Shakespeare és Tagore és Spengler igéi? Nem az ételen múlik, hanem a felszívó szervek erején és rugalmasságán, mivé alakítjuk magunkban ezeket a rosszhírű közhelyeket. Aztán meg sohase lehet tudni, miből lesz a cserebogár. Ami például az alkotókat illeti, a nagy költőket és művészeket, merem állítani, hogy a természeten és valóságon és a valóságban felfedezett igazságon kívül, ha volt valami, ami inspirálta őket, ez a valami soha nem a rokonlélek, a kongeniális szellem gondolata és felfedezése volt, hanem igenis ez a kétes eredetű, torokreszelő kotyvalék, a halhatatlan giccs, amelynek névtelen alkotója soha nem pályázott irodalmi sikerre és elismerésre, megelégedett a nagy tömegek közvetlen rokonszenvével. Mert a valódi művész abban különbözik közvetlen rokonától, a műértő széplélektől és megértő kortárstól, hogy éppolyan szívós és egyszerű lelki gyomra van, mint a legközönségesebb kocsmázó filiszternek, aki csipetkével enyhített paprikás pörköltjéhez és fél liter karcos kadarkájához nekibúsulva húzatja fülébe a keservesen cifrázó cigánnyal, hogy aszongya, csak egy kislány van a világon, vagy akár azt, hogy szomorú vasárnap - nagyokat bődül hozzá, s éppúgy érzi az élet teljességét, mint Shakespeare, aki témáit nem klasszikus remekművekből s nem Verulami Bacon bölcs gondolataiból, hanem az egykorú füzetes regények ponyvaképzeletéből merítette. A magam szerény és igénytelen múltjára emlékezve, csodálkozva eszmélek most rá, hogy az a csekély számú töredék, amiben a szigorú esztétikus elemzés is művészi értéket ismert el és fedezett fel, mindig giccses hangulatból született meg, s gyakran táplálkozott, titokban, a legalantasabb ponyvadalok és fércművek és verklimotívumok és gépzongora-betétek törmelékeiből. Egyik legválasztékosabb s legirodalmiasabb igényekkel kidolgozott költeményem írása közben egy undorító és gyalázatosan ostoba műdalt kellett folyton dúdolnom magamban, hogy mondanivalómat együtt tartsam, s legelvontabb elvi értekezésem alapgondolatára egy csokoládégyár reklámplakátja inspirált.

*

De tessék közelebbről megnézni a halhatatlan remekművek *tárgyát*: sematikus ábrázolásban ki fog derülni, hogy hajmeresztő giccsekhez hasonlítanak. Raszkolnyikov története ordenáré detektívregény, Werther problémáján bánatos mindenesek tűnődnek, vasalás közben vagy „mosogatás után" ama bizonyos szomorú vasárnapon, Homéroszt ugyanez az indulat fűtötte, ami a „te szőke gyereked, aki nem mehet a háborúba" s az *Ember tragédiája* a világ legjobb mozitémája.

Mert a giccset az teszi halhatatlanná, s örökéletűbbé a művészi alkotásoknál, hogy függetlenül a kor ízlésétől mindent magába szív, amit elmúlt korok elcsépeltek és levedlettek - s alapjában ez az elcsépelt és megszűnt és kihasznált valami, ez az uraságoktól levetett, kopott kabát és megcsömölt étel az, ami az örök emberit konzerválja: lévén ez a valami, múlandó tartalmon túl a múlhatatlan és változatlan *forma*.

*

Ezekután pedig ünnepélyesen bevallom, hogy a „Szomorú vasárnap" kezdetű dalt egy nappal előbb, múlt vasárnap este magam is lejegyeztem a noteszembe, ahogy a cigány diktálta, onnan írtam most a cikk fölé.

Pesti Napló, 1935. november 10.

„ELTÖRTÉK A HEGEDŰM..."
Lángész vagy őrült vagy szent

Madame Joliot, Irène Curie megkapta a Nobel-díjat, ahogy szülei megkapták, akik „véletlenül" felfedezték a rádiumot. Úgy látszik ebből az újabb kitüntetésből, mintha mégse véletlenül találták volna meg. A Nobel-díjat nem lehet örökölni, kénytelenek vagyunk feltenni, hogy a rátermettség örökölhető, de a rátermettség viszont nem ismer véletlent, legalábbis nem abban az értelemben, ahogy a fajbiológusok gondolják. A tizenkilencedik században voltak gyönyörű elméletek a lángészről és a huszadik században voltak gyönyörű elméletek a fajbiológiáról. Általában az elméletek gyönyörűek, csak az az egy kis bajuk, hogy egyrészt látni nem lehet tőlük világosan, másrészt gondolkodni nem hagyják az embert, éppoly kevéssé, mint ahogy nem lehet zongorázni egy olyan gépzongorán, amibe beletették azt a bizonyos előre elkészített és átlyuggatott celluloid lemezt. A gép forog, a zenemű pompásan lepereg, sehol semmi hiba, üteny és kontrapunkt egybevág, még a billentyűk is ugrálnak, mintha láthatatlan kéz szaladgálna fölöttük. Akinek az agyveleje egyszer bevette ezt a lemezt, az rendkívül pontosan és hibátlanul ítéli meg az élet dolgait, aszerint, hogy a Lombroso vagy a Kretschmer vagy a Spengler vagy akármelyik ikszbeli víg fajbiológista lemezét dugták bele. Ezek a gépagyvelők ma nagyobb elterjedtségnek örvendenek, mint a gépzongorák, s a néhány naturalista szegénylegény - egyre kevesebben vannak Európában, s egyre rosszabbul megy nekik, tekintély és hatalom dolgában - aki ragaszkodik hozzá, hogy a saját fejével saját maga gondolkodjék, valamint hogy saját idegein s tulajdon szívbillentyűin önmaga zongorázzék, nem jut el odáig, hogy másokra is hasson művészetével, örül, ha a sötétben tulajdon hangját hallhatja, mikor a gépzenekar egy percre szünetel. De megvan az elégtétele, hogy néhány percig elmélet mentes közegben szemlélheti a világot. Éppolyan elmélet mentesen („elmélet" alatt persze, félreértések kikerülése végett, szociológiai, politikai, fajbiológiai, „történelemtudományi", s más hasonló népszerű és alkalmazott elméletet értek, s nem valódi, vagyis tudományos elméletet), mint ahogy Irène Curie, Madame Joliot, férje társaságában felfedezte a mesterséges rádiumot, félig véletlenül és félig nem véletlenül a szabadon és függetlenül dolgozó *emberi értelem* ismeretlen, hála Istennek, ismeretlen elméletekkel gúzsba nem kötött törvényei szerint, nem lángeszi mivolta következtében, hanem egyszerűen úgy, hogy ezt a szabad és független értelmet vidáman és passzióval megfeszítette, mint ahogy egy izmot feszít meg az erős ember, amikor nehéz fába vágja a fejszéjét. S hogy éppen ő volt az, akinek sikerült kettészelni a fát, erről is csak félig és csak bizonytalanul az örökölt erők, „lelkiség" és „testi habitus" tehet, félig és sokkal valószínűbben a jó környezet, a jó példa, az a természetté és lelkiséggé és testi

habitussá vált jó szokás, ami minden derék és jószándékú és tisztességes lelkes emberre „jellemző”, függetlenül ízlésétől és pártállásától.

*

Most, ami az ízlést illeti, az megint más. Aljechin sakkvilágbajnok ízlése például túlzott mértékben hajlik a whisky terpentinzamata felé, amiből futó kellemetlenségei lettek, szubjektíve és objektíve, elvesztett egy csomó partit, amit nem kellett volna elveszítenie, s öt napra fel is függesztették a mérkőzést. Dicséretére legyen mondva ellenfelének, Euwe-nak, aki a világbajnokságot szeretné elhódítani tőle, hogy ennek a fordulatnak egy csöppet se örült, sőt kijelentette, hogy ilyen körülmények közt az egész mérkőzés, még az ő esetleges győzelme is problematikussá válik. Ebben a látszólagos finnyásságban a nagy ellenfél lángeszének mélységes megbecsülése rejlik. Hála Istennek, a sakkjátékban való siker olyan képességeken múlik - s ebben talán egyedül áll ez a nemes sport (sokan művészetnek, sokan tudománynak tartják) -, amelyeknek megítéléséhez semmiféle „elméletre” nincsen szükség, mivel a képességeknek már minimális fölénye, a legkisebb klassziskülönbség is, abszolút bizonysággal érvényesül az erők harcában. Normális körülmények között, aki csak egy picit jobban sakkozik nálam, az okvetlenül megnyeri velem szemben a mérkőzést, miután a mérkőzés elegendő számú játszmát biztosít az erősebb fél számára, hogy a tulajdon (s nem a játék teljesen egzakt) természetéből folyó esetleges hibákat kiküszöbölje. Itt nem használ semmiféle „szempont” - aki a sakkban világbajnok, az nem ennek vagy annak a csoportnak a „véleménye” és „nézete” és „sakkelmélete” szerint, hanem egészen bizonyosan *azért* világbajnok, mert a világon a legjobban ő tud sakkozni. A sakkvilágbajnok nem azért világbajnok, mert az ő mentalitása legjobban idomult hozzá a kor szelleméhez, a történelem logikájához, az „idők” követelményeihez, és nem azért, mert ő egy tökéletesebb lelkiséget vagy fajtát vagy világfelfogást képvisel, nem azért, mert ő egy nemzet vagy osztály, vagy fajta akaratának „kiteljesülése” és vezető és irányító egyénisége, de nem is azért, mert csodálatos szuggesztív erejével meghódította, s kezében tartja a nagy tömegeket: hanem azért, mert jobban tud sakkozni, mint a többiek, és ehhez térben és időben semmi máshoz nincsen köze, mint a sakkozáshoz, aminek szabályai és törvényei addig, amíg tartjuk magunkat hozzájuk, teljesen függetlenek a *mikor*-tól és a *hol*-tól, mert Aljechin a tizenharmadik században éppen úgy legyőzte volna a rosszabb sakkozókat Honoluluban és Velencében, mint ahogy most legyőzi Amszterdamban és Moszkvában. Szép játék a sakk, s az ember fájó szívvel gondol rá, hogy az irodalomban, közgazdaságban és politikában miért nincsenek éppolyan megállapított és elfogadott alapszabályok, mint a sakkban, hogy mérni lehessen hozzájuk, abszolút és relatív értelemben, a hozzáértés fokát és mértékét. Képzeljük el, milyen gyönyörűen rendbe jönne a világ, ha ezekben a művészetekben vagy tudományokban vagy sportokban (nem az elnevezésen múlik, valóban) mindig és mindenütt a kétségen kívül legtökéletesebb szakember, a *hozzáértés* bajnoka irányítaná a dolgokat nem egyesek vagy tömegek „véleménye” szerint, hanem a *dolog természetének* megfelelő legjobb erő és tehetség.

*

Egyelőre sajnos, ezekben a dolgokban elméletekre vagyunk ráutalva, olyan területen, ahol nemhogy az alapszabályokban, de még az alapfogalmakban se állapodtunk meg. Az elmélet gépzongorája harsog az elfeketülő mezők helyett, s termel, ha nem is gondolatokat, mindenesetre nézeteket és véleményeket és meggyőződéseket. Nem emberek, elméletek szaladgálnak körülöttünk, emberformában, emberi érzéseket és indulatokat utánzó taglejtésekkel. Tegnap egy csomó ilyen elmélet, ilyen gépzongora berontott a Zeneakadémiára, nagyobb kárt nem tettek, csak éppen összetörték egy szegény diák hegedűjét. Az illető, hallom, tavaly megnyerte

a Reményi-díjat, tehát nyilván tehetségesen hegedül. Remélem, jóakaratú barátai vesznek neki új hegedűt, mert nagyon valószínű, hogy sokkal több esélye van valami zenei Nobel-díj elnyerésére, ha tovább is szorgalmasan tanul és dolgozik, mint bármelyiknek a zajongó és önérzetes elmélet-gépzongora közül, akik hegedűjét eltörték, arra, hogy fajbiológiában vagy történelemtudományban vagy politikában végleges és megbízható eredményt mutassanak fel.

Pesti Napló, 1955. november 24.

ELLENTÉT

Tézis, antitézis - ha jól tudom, a hegeli filozófiának volt alapvető tengelye, s népszerű divattá is az ő korában vált a tételekkel és ellentételekkel dolgozó dialektika, irodalomban és politikában. Unalmas szalmacséplés volt, s igazán termékennyé és művészivé az igazságkeresésben, csak a paradoxonban vált, abban a finom „játékban", amit az angol írók míveltek legnagyobb sikerrel. Ma már nyilvánvaló, hogy a jó íróknak személyes stílgyakorlatából több „örök igazság" származott, mint ezekből a filozófiai rendszerekből.

Az „ellentét" nagyképű világmagyarázó módszere viszont, sőt „ezzel ellentétben" legfeljebb szórakoztató játék alakjában jöhet számításba.

De játéknak elég mulatságos, sőt tanulságos is, mert kiderül belőle, hogy korunk gyermeke milyen felületesen használja a szavakat: ha tetten éred őt szóhasználata közben, kiderül, hogy éppen csak gyakorlatilag ismeri a szavak jelentését, annyit tud róluk, hol és mikor *szokták* használni őket - nem használja a szavakat, még szabad idejében sem, az igazságkeresés és ténymegállapítás *látszólag* haszontalan, nemes sportjára, a *belső*, önmagunkkal való beszélgetésre, köznyelven *gondolkodásra*, csak az érintkezésben dolgozik velük.

Minap ezt az egész egyszerű kísérletet próbáltam ki, egy ráérős társaságban: minek mi az ellentéte?

Persze nem árultam el, amivel minden kissé gyakorlottabb gondolkodó tisztában van, hogy egész sereg konkrét és elvont fogalomnak egyszerűen nincs ellentéte, illetve nem lehet ellentétet konstruálni hozzá (mert hiszen nyilvánvaló, hogy az egész „ellentét"-dolog nem valóságos, hanem csak emberi módon konstruált vonatkozások feltevéséből áll). Például ha azt mondom, hogy „madzag" vagy azt mondom, hogy „középarányos", ennek nehéz volna ellentétet találni.

De hiszen a játék éppen abból állott, hogy egyrészt szabatos ellentéteket találjunk, másrészt első pillanatra ellentét nélkül szűkölködő fogalmakhoz is szerkesszünk ellentétet, ha kell egy kis erőszaktól se riadva vissza.

Könnyűkkel kezdtük.

Erre a fogalomra például, hogy „semmi", kórusban felelte a társaság, hogy „minden".

De aztán jöttek fogasabb problémák.

Például valaki azt mondta: „nemzés".

Jó ideig tartott, míg ajánlatomra elfogadtuk ellentétül azt a fogalmat, hogy „ölés", miután az egyik cselekedet életet ad, a másik életet rabol.

Kiderült, hogyha a „félnek” az „egész” az ellentéte, akkor a „negyednek” csak a „fél” lehet, mert hiszen az ellentét éppen abban rejlik, hogy ugyanakkora legyen, mint önmaga, tehát megsemmisítse mint olyant, úgyszólván fölöslegessé tegye.

Magának az „ellentét” fogalomnak természetesen az „azonosság” felel meg mint ellentét.

Érdekes, hogy a „játék” ellentétében nem tudtunk megegyezni, az egyik párt a „munka” fogalmat ajánlotta, a másik ezt, hogy „meggyőződéses ügybuzgalom”. Ellenben a sakkjátékra elfogadtuk ellentétül a bakkarát.

„Kisszakasz” ellentéte „átszállójegy”, és „ellenség” ellentéte nem „barát”, hanem „bajtárs”.

Az is kiderült, hogy a víznek nem a tűz az ellentéte, hiszen rokon anyagokból állanak, hanem kettős ellentéte van: a hő és a gáz.

Végre abbahagytuk a játékot, mert képtelenek voltunk arra, hogy a „szegény költő” ellentétét a valóságban megtaláljuk. Valaki azt ajánlotta: „gazdag államférfi”, de nem fogadtuk el.

Magát a játékot „ellenben” melegen ajánlom vitatkozóknak és verekedőknek.

Pesti Napló, 1935. november 27.

MICIMACKÓ MEGÉRKEZETT
Az első Micimackó-könyv a magyar könyvpiacon

Tulajdonképpen nem is illik, hogy Micimackónak a magyar gyerekirodalomba való ünnepélyes bevonulásáról én számoljak be, aki a kaput kinyitottam számára, vagyis lefordítottam őt, helyesebben „átültettem”, ahogy mondani szokták. Praktikusabb is az volna, ha más írna róla, az legalább dicsérhetné a fordítót, amit én nem tehetek meg, pedig kedvem volna hozzá, mert mondhatom, hogy a magyar nyelven megjelent könyvet átolvasva éppen úgy, vagy még jobban röhögtem és élveztem, mint mikor angolul került a kezembe. Hiába, más azért az, anyanyelven olvasni valamit, különösen, ha ilyen... bocsánat, most veszem észre.

Egyébként az Athenaeum kiadóhivatalában várakoztam éppen, szórakozottan lapozgatva az angol könyveket, mikor kitűnő kollégámnak, a fiatal, de jól ismert és népszerű Milne mesternek *Winnie the Pooh*-ja kezembe került. Először a rajzocskák leptek meg, egyszerű és finom vonalaikkal, aztán belekukkantottam a szövegbe.

Az egyik oldal ilyenformán kezdődött:

„A kis Malac (Malacka) nagyot ugrott ijedtében, de ugyanakkor el is szégyellte magát gyávaságáért, s hogy ne vegyék észre a dolgot, még egypárat ugrott utána, s könnyedén megjegyezte, hogy ilyenkor reggel szokta elvégezni mindennapi tornagyakorlatát.”

Tyű, mondtam magamban, ez az én emberem. Hiszen ez az állatokat, s méghozzá nem is igaziakat, csak játékállatokat, vagyis tárgyakat úgy látja és szólaltatja meg, ahogy titokban jómagam szoktam (csak nem merem mindig bevallani), hogy bennük van az ember, sőt sokkal őszintébben és igazabban bennük, mint ahogy a valódi nyilatkozik meg, különösen, ha az illető felnőtt, tehát nagyképű és fontoskodó. Úgy látszik, megtaláltam azt az embert, aki velem együtt megértené Cini fiamat, aki ötéves korában könnyes szemmel állt meg egy letört lábú baba előtt, és azt mondta: „sze-e-gény” - s hiába oktattam őt, fontoskodó felnőtt létemre (mentségemre legyen mondva, minden meggyőződés nélkül), hogy egy holt tárgyat nem lehet sajnálni, mert az nem érez és nem szenved.

Együltömben végigolvastam *Winnie the Pooh*-t (még most is hálás vagyok az igazgató úrnak, aki ilyen soká váratott), s félórán belül megállapodtunk a fordításban.

Nekem, bevallom, különösen a versek tetszettek ebben a könyvben. Eredetiben ahhoz a műfajhoz tartoznak, amit a boldog és ráérős irodalom *nonsense poetry*-nek nevez, magyarul, illetve pestiül „blődliző költészetnek" és aminek az a lényege, hogy a felnőtt és logikus lélek számára látszólag értelmetlen és irracionális gondolatokat és érzéseket úgy fejezze ki, hogy a dolgok lényege, a minden jelenség mögött ott rejtőző álomszerűség, az álom kecses és csöppet se ésszerű, de mindig komikus, tehát mindig józan ősvilága átüthessen rajta. Ennek a költészetnek olyan lángelmék voltak a művelői, mint a híres *Alice Csodaországban* szerzője és a németek közt Morgenstern. Érdekes, hogy a gyerekek mindig szerették ezt a fajta költészetet: ők közelebb vannak ahhoz az ősvilághoz. Milyen kitűnően játszik a hangszereken. Egy példa:

Csütörtök reggel újra itt a hideg,
Zuzmaraingben a bozót didereg,
Ilyenkor érzed, mi mélyen igaz,
Hogy az meg ez meg ez meg az.

Tudni kell, hogy ezt a szép költeményt Micimackó szavalja, aki nagyon szereti a költészetet, egy költő veszett el benne, de kicsit ostobácska lévén, úgy segít magán, hogy a csattanónál valahogy elsikkasztja a gondolatot, a forma mögé.

Azonkívül nagyon a szívemhez nőtt, fordítás közben, a bánatos csacsi, Füles alakja, aki fájdalmas mazochizmusban élvezi árvaságát, egy elérhetetlen boldogságról álmodozva az üres mézescsupor és szétpukkant léggömb roncsai fölött. Na és a többi: Nyuszi, Kanga, Zsebibaba, Bagoly és Róbert Gida. Angyali társaság.

Micimackó megjelenését a magyar könyvpiacon olyan szenzációnak érzem, mint mikor távoli névrokona, Mikimauz jelent meg először a filmen. Van is köztük valami - ellentétes - vonatkozás. A rajzfilmek népszerű hőse a jelenségek világában való korlátlan szabadságot, a fizika és élet törvényeinek fittyet hányó *vágyálmot* fejezi ki - Micimackó inkább a komikusan és emberien piszmogó *szorongást* a valósággal szemben, amin nem lehet segíteni, alkalmazkodni kell hozzá.

S végre a nagy kérdés, hogy mit szólnak majd hozzá a *gyerekek*, akiknek írták?

Abból, hogy a tehetséges és *művészösztönű* felnőtteknek is tetszik, arra következtetek, hogy a gyerekek száz százalékig meg fogják érteni. Nem hiszek az olyan gyermekirodalomban, amit magam ne olvasnék gyönyörűséggel. Nincs köztünk olyan nagy különbség, mint ahogy általában hisszük, a végtelenhez mérve rövid életünket. Vannak *tények*, amik életünk első éveiben nyilvánvalóbbak, mint később: és ezek az igaziak.

Hogy is mondja Micimackó?

Erdei körökben az a nézet,
Hogy a Mackó szereti a mézet.
Ez nemcsak afféle
Szerény
Vélemény,
Ez tény, tény, tény!

Pesti Napló, 1935. december 1.

FÖLDÖNFUTÓ GAZDAGOK

Roda Roda, német humorista kolléga a Központi kávéházban ül néhány hete, bágyadtan bordó mellényben, sakkozik, neje őnagysága mellette ül és német újságot olvas, láthatóan restellve, hogy nem tud magyarul. Nagyon kedves emberek, mint régi ismerőst, szívesen invitálnak asztalukhoz. Érdeklődésemre, hogy minő üzleti vagy irodalompolitikai ügyben tartózkodnak Budapesten, elmondják, hogy semmi különösebb dolguk nincsen, pár hetet töltenek itt, „elkölteni azt a pár száz pengőt". Kiderül, hogy a kedves mesternek van Pesten egy kis követelése valahol, amit természetesen nem lehet kivinni az országból, viszont semmi akadálya, hogy helyben „leélje" jogos tulajdonát. Nem csinálnak semmit, sakkoznak, újságot olvasnak, penzióban laknak, néha vacsorára mennek, várják, míg elfogy a pengő, aztán utaznak vissza...

Illetve, ami azt illeti, hogy „vissza".

Nincs nekik semmi visszamennivalójuk, és nincs is „vissza" a számukra. Három évvel ezelőtt feladták a lakásukat, és azóta egyik országból a másikba vándorolnak. Nincs semmiféle politikai okuk emigrálni. Ezt a furcsa állapotot a világ furcsa gazdasági rendje hozta magával. Roda Roda Európa-szerte népszerű humorista lévén, vagyonkája főként azokból a kintlevőségekből áll, amik különféle országokban felgyűltek kiadóknál, ügynököknél, színházaknál.

De a pénzről, ami az övé, Európa új gazdasági bölcsessége úgy intézkedett, hogy csak abban az országban érvényes, ahol fekszik, nem cserélhető be idegen valutára.

Meseszerű valami ez, olyan, mintha régi legendában vagy az Ezeregyéj tréfás-fantasztikus történetei közt olvasnád.

A kártyásmondás: „megy a pénze után", egészen vaskos és valóságos értelmet nyert.

Valamikor azt, akinek pénze volt, úgy szolgálta a pénz, mint alázatos inas vagy hű feleség. Ha otthon élt az ember, öltöztette és vetkőztette, gondoskodott róla, ha kellett, házat épített neki, fürdőt készített számára, megfőzte az ebédjét, fogadta a vendégeket, este diszkréten visszavonult szerény cselédszobájába, a bankba, hogy ne zavarja az álmát. Elkergette a koldusokat, vagy elintézte az előszobában. Ha meghalt, gondoskodott a temetéséről és az utódairól. Ha utazni szottyant kedve, elkísérte mindenüvé, tárgyalt a hotelben, érintkezett a bennszülöttekkel, mert zseniális lingvista lévén, tudvalevően a világ minden nyelvén folyékonyan tudott beszélni.

Most egy kicsit megfordult a helyzet.

A pénzből hegy lett, illetve sok apró dombocska, különféle országokban, s a pénzes Mekkából Medinába szaladgáló kis Mohamed, aki kénytelen a hegyhez futni, mert a hegy nem megy többé hozzá.

A pénz lett az érv, s a pénz tulajdonosa lett az alkalmazkodó cseléd, aki utána jár. Elfelejtette a nyelveket, mindenütt csak az ország nyelvét beszéli.

A felületes szemlélő csodálkozva látja, hogy a tőkecsoportok egyszerre milyen vállalkozó kedvre pezsdültek: mindenütt építenek, alkotnak, abbahagyták a spekulációt, arra használják a vagyont, amire való, terjeszkednek, internacionális alapon. A beavatott tudja, hogy kényszerhelyzet ez, nem tudják mozgatni különféle országban elhelyezett pénzüket, kénytelenek a helyszínen felhasználni, ha nem akarják elveszteni, vagy ami ugyanannyit jelent, tespedni hagyni a bankban.

Íme, így fordult visszájára az országok elszigetelődése, a határok kínai fala. A pénz, ami ingatlanná vált, nem tudván megfelelni eredendő hivatásának, a helyszínen kezdi terjeszteni az idegen kultúrát: Londont épít Párizsban és New Yorkot Tokióban, közvetett és rejtett úton nivellálja a világot, úgy, ahogy mindjárt kezdenie kellett volna öncélú mohósága helyett.

Így lett a szükségből erény. Az ingatlan-pénz majd felépíti aztán a mozgó házakat és városokat, amikben kényelmesen utazhatnak majd a földönfutó gazdagok: Laputát, a levegőben lebegő metropolist.

Pesti Napló, 1935. december 3.

SZOPHOKLÉSZ MEGHAL, SHAKESPEARE ÉL
Vagy megfordítva?

Mert fordítva is mondhatnám. Ha a hírhedt wilde-i mondást végiggondolom (hogy lássuk, mennyire nem érdemes egy „jó bemondást" végiggondolni), az is kiderülhet, hogy a költő meghal, mikor az élet kezdi leutánozni művészetét, az is, hogy akkor kezd csak élni igazán, a hatásában. De a költő nem a hatásában, hanem a művészetben szeret élni: a problémának két megoldása van, mint a másodfokú egyenletnek, aszerint, hogy gyakorlati vagy művészetközponti a szemléletem. Papírral az orrom előtt jobban kiismerem magam az utóbbi szemléletben, s így a múlt héten, itt Pesten lezajlott, szinte groteszkül előírásos görög sorstragédiában hajlandó vagyok a klasszikus szerzők művészetének hanyatlását látni - mi szükség a drámáikra, mikor a valóságban sokkal élesebb a kompozíció és a „deus ex machina", a magasabb erkölcsi erők beavatkozása, mint valami naturalista motívum szerepel? Talán még emlékeznek rá, bár nyolc napja is elmúlt, mi történt a bűnös tanítónővel és édesanyjával. A leányt megejti egy lelkiismeretlen csábító, mikor a gyerek megjön, a csábító meglép, nem is közelebb, mint Amerikába, ahol különben is sok görög nevű város található: a világ összeszűkülése óta az Atlanti-óceánon még mindig van akkora távolság, mint az Égei-tenger túlsó partja volt. Az ifjú új életet kezd, nagy vagyonhoz jut, megbetegszik, s közelgő halálát érezvén szabályszerű lelkiismeret-furdalás fogja el, lehet, hogy Erünnisz-görlök üldözték valahol a huszadik emeleten. Egy tollvonással jóváteszi bűnét, s egész vagyonát törvénytelen gyermekének ítéli végrendeletében. Hosszú keresés után megtalálják az anyát, s egy hivatalos személy, mint a kiengesztelés és boldogság angyala, megjelenik a nyomortelepen, hogy a nagy szerencsét közölje: íme, a gyerek, aki átoknak született, most a jólétet és boldogságot hozza a szenvedések jutalmául. De az anya elsápad, aztán zokogva elmondja, hogy a megváltás későn érkezett, a gyerek sok évvel ezelőtt meghalt. Adatokat kérnek, nem tud halotti bizonyítványt produkálni. A dolog furcsálni kezd, nyomoznak - anya és leánya a rendőrségre kerülnek, ahol nagyon hamar és nagyon töredelmesen bevallják, hogy kétségbeesésükben és reménytelen szegénységükben ők ölték meg a gyereket: felvitték a Gellérthegyre, s az anya, leánya hallgatólagos beleegyezésével, egy öleléssel megfojtotta, eltette láb alól - ha nem volna frivol a hasonlat, azt lehetne mondani, takarítás és leépítés címén a Dunába dobtak egy sorsjegyet, amit később főnyereménnyel húztak ki. Jellemüket az teszi tragikussá, hogy nem elvetemült gonosztevők, az anyáról kiderül, hogy szörnyű bűnbánat gyötörte azóta, többször követett el öngyilkossági kísérletet a gyerek vértanúhalálának évfordulóján. Most az ügyészségen várják a bűnhődéssel együttjáró katarzist.

Aki véletlent lát a csodálatos egybeesésen, hogy egy bűntényről, ami soha nem derült volna ki, egy másik bűn kiengesztelése rántja le a leplet, nem is égbekiáltó, hanem az égből a földre kiáltó példával hirdetvén, hogy ha nem tudod végigjárni a hűség és hit és bizalom kálváriáját,

maga a kilátásba helyezett jutalom fordul ellened, hogy napvilágra hozza az igazságot, mint valami klasszikus végítélet - az nem érti a görög sorstragédiák lényegét, s talán észre sem veszi a hasonlóságot. Számomra a valóságban megismétlődő dráma stílusában annyira hű mása eredetijének, hogy szinte fölöslegessé teszi - azt a néhány kórust és ellenkórust, ami még hiányzik belőle, könnyen hozzáképzelem, s nem érzem szükségét, hogy a bűn és bűnhődés törvényét Szophoklész tragédiáiból ismerjem meg.

*

Ha Shakespeare egy estére kilép stratfordi sírjából, hogy elmenjen a moziba (ahogy ismerem, moziba menne és nem színházba), ahol most a *Szentivánéji álom* pereg, Reinhardt rendezésében: ámulna, s a tulajdon *költői* nagyságával szemben érzett alázattal ismerné el, hogy *Othelló*-n, *Lear király*-on, s talán még *Hamlet*-en is túl a *költészet az*, ami hiánytalanul megmaradt és életben maradt belőle, s nem az „életábrázolás" virtuóz művészete. *Othelló*-t, *Lear*-t és *Hamlet*-et hovatovább elcsépelik a valóság othellói és hamletei, s a belőlük vett és alkalmazott idézetek, s egy kicsit igaza van Mayer úrnak, aki a színházban unatkozva állapítja meg, hogy ez a Shakespeare mindenesetre nagyon művelt ember, tele lévén régi idézetekkel, de sok eredetiség nincs benne. A *Velencei kalmár*-on kívül nem is nagyon ajánlanám filmen való feldolgozásra Shakespeare sorstragédiáit, s ezt is inkább a környezet kedvéért. Úgy látszik, a színpadi klasszikusok közül csak azokat érdemes a film nyelvére lefordítani, amelyeknek *belső* tárgyához tartozik a környezet, s így a filmváltozat nemcsak érdekes kísérlet, de szükséges és teljességtágító kiegészítés, mintha csak a művet magát eredetében már az eljövendő filmművészet öntudatlan megálmodása inspirálta volna, mintha „filmre lenne írva", a film megszületése előtt. Wagner „Allkunst"-ja már határozottan utal a képzelet világának közeledő Megváltójára és Felszabadítójára, a filmre, s a *Bolygó hollandi* például tiszta filmdráma, ahogy magasabb értelemben filmdráma *Faust, Peer Gynt* és az *Ember tragédiája* is. A művészet történetében nem szokatlan jelenség, hogy egy remekműnek várnia kell, míg a hozzávaló műfaj technikáját felfedezik, s ábrázolni tudják a Látomást, ahogy költője előtt megjelent. A *Szentivánéji álom*, úgy érzem, megalkotása óta most került először színre a látomáshoz méltó ábrázolásban. A színpad, minden trükkjével együtt, beleszámítva a modern forgókorongokat, s vetített díszleteket, olyan durva és erőszakolt és szorongató kerete volt az álom és valóság e korlátlan áradozásának, mintha felhőt és pirkadatot dugaszolt palackokban árusítanának, vagy mintha egy Mendelssohn-koncertet szájharmonikán adnának elő. Most végre, hogy megszületett a *mozgó nézőtér*, mely a rendező jóvoltából erdőn és mezőn és csillagokon át együtt száguld a kacskaringós úton a költő képzeletével, most, íme, kibomlik a szó tartalma, a kép, s a kép tartalma, a jelkép, és kitárul, eleven valósággá virágzik a hasonlat, a vers üteme ott lüktet megint, ahonnan származik, a természet ritmusában, a jelzők élőszóval beszélnek magukért, s a rímek csattanását susogó hajnali szellő, s csalogánycsattogás feleselése igazolja. Ahogy a valóságos alkonyi köd tündérekké és manókká szakadozik szét, ahogy a nyár eleji hold magához rántja Tavasz és Nyár tündérét, Oberont és Titániát, megszólal bennük a gyermeki áhítat hajnali csengettyűje, s esztétikai elemzés és poétikai vizsga nélkül, tulajdon szemünkkel látjuk csörgedezni minden költészet ősforrását, a mítoszokat. Reinhardt munkája kiváló munka, s a szerző kései, elkorcsosult utódai nevében csak hálámat tudom kifejezni a film hatása alatt, mert ezek után már azt sem tartom lehetetlennek, hogy egy kongeniális rendező valamikor majd filmen fejezze ki a drámát, ami egy *lírai vers* börtönében várja, hogy színre kerüljön, lévén *minden* költői műfaj, lényegében dráma és színjáték. Csak egyet még: soha ilyen fájdalmasan nem nélkülöztem a *színeket*, mint most. Itt az ideje, hogy a színes film végre diadalmasan elfoglalja a helyét.

Pesti Napló, 1935. december 8.

KÖLTÉSZET A KÖNYVKIRAKATBAN
Végre egy stílszerű reklám

Most veszem észre, ahogy a címet leírtam, egyáltalán nem hangzik viccesen, holott azt hittem, valami kontrasztot vagy paradoxont mondok vele. Istenem, hát hol legyen a költészet, ha nem a könyvkirakatban? - vonja vállát a józan ész, viszont a józan ész régen megszokhatta, hogy a görbe dolgok világában a ritkaságszámba menő egyenes dolgok hatnak optikailag a leggörbébben. Természetesen *annyira* azért ez a dolog se egyenes, nem kell megijedni, a szóban forgó költészet, amit a belvárosi könyvesbolt kirakatában felfedeztem, nem egy verseskönyv például, csak egy prózai regény, és nem is a regényről van szó, hanem a költőies kirakatrendezésről, ahogy a bolt a könyvet reklámozza.

Egyébként igen jeles író legújabb műve a könyv, amit a kirakatrendező így megtisztelt, kiállítása is szép és ízléses, megérdemli, hogy az utca közönségének figyelmét felhívják rá. A könyv néhány példányából emelvényfélét raktak össze a kirakat közepén, az emelvény teteje asztalszerűen elsimul, az asztallapon egy nyitott példány hever, művészi hanyagsággal odavetve. Oldalt, keretben, mint valami kedves ismerősünk arcképe, akit asztalunkon tartunk, az író látható, az asztal bal sarkán karcsú, magas vázában elsárgult faág, ha jól látom, tölgy, diszkréten a könyv fölé hajol. Egy sárga levél, az ősz borongós hangulatát idézve, a könyv lapjára hullott, s leheletszerű könnyűséggel, mintegy merengve lebeg rajta - a kép igazán nagyon hangulatos, még nem volt módomban olvasni a könyvet, de így látatlanban is érzem, hogy valamiképpen a regény hangulatát vagy tartalmát vagy mondanivalóját akarja kifejezni.

Nagyon helyeslem a jó bor jó cégérét, s ha az effajta propagandának nem furcsasága, hanem viszonylagos szokatlansága mégis megállít, ez éppen azt jelenti, hogy elvben semmi groteszket nem találok benne. Groteszk és stílszerűtlen, ha meggondolom, éppen az, amit ezzel szemben megszoktunk, hogy a legordenárébb szükségleti cikkek cégére csupa szívdöglesztő költészetet áraszt. Hát nem különös, hogy különösen hat, amikor egyszer, kivételesen, költészetet találnak fel költői keretben? Azon persze senki se csodálkozik, ha a henteskirakatban Scott Walter-i regényes várkastélyt pillant meg, hájból és töpörtyűből építve, előtte paprikás szalonnából kanyargó kerti ösvény a várkisasszony részére, s a borongós, osszániai alkony peremén egy véreshurka jelzi a lebukó napot. Vagy angyalcsoportozatot ábrázol a cukrászbolt, a textilesekről nem is beszélve, akik egész mesevilágot rendeznek be tágas kirakataikban, operai díszletek közt, körfüggönnyel és hangulatvilágítással. Egy pásztortűz körül merengő társaság előtt megjelenik a Hegyi Tündér, hogy elmesélje Seherezáde legszebb regéjét a jégering csodás bűverejéről, máshol megint Loreleyt láthatod, szikla peremén, amint a kirakat alján ringatózó megigézett halásznak elmeséli titkát, hogy tette őt boldog emberré a Bredovics-féle izzlap, amit a hóna alatt visel. Egy harisnyagyár legutóbb Van Zanten boldog éveit dramatizálta meg, egész sereg emberevő görlt varázsolt a kirakatszínpadra, rendes zsidó ember keresztet vet rémületében, ahogy a villogó fogak rávicsorognak, ha nem hajlandó vásárolni. Másutt a csemegebolt zenekart állított össze, malacbandát *valódi* malacokból: a malachullák hegedűt és bőgőt tartanak karjaikban, csákó van a fejükön, citrom a szájukban, így vigyorognak tréfásan maguk is a tréfás jeleneten.

Mindezt úgy megszoktuk, hogy fel se tűnik, s megszoktuk azt is, hogy a művészetet hovatovább kisajátítja magának ipar és kereskedelem. Ha a világlapok ünnepi albumát átlapozod, szinte zavarba jössz, milyen kevés bennük az olvasni való szöveg. Egy-két ismeretterjesztő cikk, novella, a rendes rovatok s közben, illusztrációnak, néhány szürke fotográfia. De lapozz csak hátrább, és lapozz az elejére, egyszeriben kitárul előtted az Ezeregyéj csodavilága. Eredeti színes műmellékletek, valóságos műremekei a képzőművészi képzeletnek, költemény és dinamikus próza, e ritka műfajokhoz méltó tipográfiai rendezésben, óriási, gótikus betűkkel

szedve, kiemelve és aláhúzva és előtérbe hozva és márványba vésve, mint a szobrok és síremlékek szövege. Pillanatra azt hiszed, élet vándora, a Halhatatlan Művészet csarnokába kerültél, de ha elolvasod a lángoló szöveget, s a remekbe faragott költeményt, az utolsó sor, az utolsó rím elárulja, hogy a művészt egy tojáspótlék vagy egy szájszagtalanító labdacs inspirálta ilyen ellenállhatatlan erővel. Igazi művészetet, ha nem is tartalomban, mindenesetre formában, már csak a reklámbirodalomban találsz, s ha ezt összeveted azzal az új esztétikával, mely makacsul hirdeti, hogy a művészetben minden a formán múlik, és semmi se múlik a tartalmon, semmi okod kételkedni többé, hogy a művészet szőröstül-bőröstül eladta magát az iparnak, s most őt szolgálja, mint ahogy valamikor a hadisportot vagy az egyházat szolgálta - a formaesztétikus számára igazán mindegy lehet, hogy a költő Achillesnek, Mohamednek vagy a Stux és Davidsohn cégnek csodatetteit énekli meg, ha egyszer jól és művészien csinálja a dolgát. Bevallom, az idei képkiállítás, a képzőművészeti csarnok termeiben, meglehetősen hidegen hagyott, ellenben egy életre belém véződött két reklámplakát az utcán: remek nőt ábrázolt az egyik, gyönyört pergetve szájából, a másik, valami gumitalp hirdetése, ezoterikus figurát, szinte metafizikai ábrázolásban, amint háttal a nézőnek átszellemülve és légiesen suhan a háttér felé, végtagok nélkül, szem és orr és száj nélkül, cél nélkül és hit nélkül, egy elmosódó fehér ködfolt Nirvánájába. Egyetlen talp látható világosan az egészből, hirdetve (a szöveg szerint), hogy „minden elszakad...", elmúlik, elenyész, mint a Lét és az Élet, csak a talp marad meg, mint Buddha mosolya és Ábrahám kebele, a talp, a talp, mert ez a talp... hiszen tetszik tudni. Még ma is kísért ez az ábra, ázsiai misztikumával, s a magam számára titokban meg is zenésítettem a szöveget.

Hát csak ezt akartam mondani. Úgy látszik, kortünet, hogy mi eltévelyedésnek érezzük, mikor a reklám művészete egyszer önmagának, a művészetnek csinál reklámot. S egészségtelen hiperesztéziánkban édeskés giccsnek találjuk, hogy a szépre valami széppel igyekszik felhívni a figyelmet az, akinek tetszik. Múltkoriban beszéltem a giccsről, s arról, ami benne halhatatlan: annyit kellett volna csak mondanom, hogy a giccsben ugyanaz a halhatatlan, ami az igazi művészetben a szépség, amiről nem vagyok hajlandó lemondani akkor se, ha történetesen, más anyag híján, töpörtyűből volt kénytelen kifaragni a művész, s nem a szépséghez méltó márványból vagy bronzból.

Egy szó mint száz: ne érezze pleonazmusnak a kereskedő, ha szép reklámot szeretne csinálni annak a legfőbb reklámnak, az ábrázoló irodalomnak, ami Isten gyártmányát, a világot óhajtja népszerűsíteni. Csináljon iskolát a belvárosi könyvesbolt! Tűnjenek el az unalmas polcok és lapkivágások a lakonikus „most jelent meg" és „vient de paraitre" körszalagokkal! Tessék elképzelni. Hát nem volna kedves, ha Petőfi új kiadását a kirakatban rendezett sírhanttal hirdetné a kiadó, amint hűtlen özvegye éppen a költő fejfájára akasztja az eldobott özvegyi fátyolt? Estefelé ki is lehetne világítani, s láthatóvá lenne a kísértet, amint (egyszerű automata szerkezet segítségével, ami eddig azokat a kopogó alakokat mozgatta) feljön a síri homályból az éj közepén, s oda leviszi azt.

Végrendeletemben már intézkedtem, hogy posztumusz nagy filozófiai művem újonnan megjelent kötetét erre a célra alkalmazott gyönyörű, eleven fiatal leányok olvassák a kirakatban, mámorosan sóhajtozva a gyönyörűségtől.

Pesti Napló, 1935. december 13.

PÉNTEK, TIZENHARMADIKA, LUCA NAPJA

Jézusmária, mondja a babonás ember, és keresztet vet, mikor reggel a naptárra néz. De még a nem babonás ember se tud elnyomni egy grimaszt - hát egy kis túlzás, kénytelen elismerni, három ilyen baljós dátum egybeesése, talán még nem is volt.

Én igazán nem vagyok egy babonás ember, mondja fölényesen a babonás ember, de miket összebeszélnek, az embert idegesítik, akkor aztán a babonától való félelmében csinál mindent megfordítva, és kész a pech, ami a babonát igazolja - tetszik tudni, ez a természettudományos alapja a babonának, ezért nem szeretem én az ilyesmit, inkább nem kezdek semmibe pénteken.

Az ember végre is babonás lesz, mondja a nem babonás ember, volt nekem egy nagybátyám, a világ legvidámabb embere, egy vasgyúró, kérem, és egyszer egy szállodában pont a tizenhármas szobában... én nem hiszek az egészben, de elhalasztom a fontos ügyeket, semhogy tizenharmadikán...

A babonát általában tisztelik, sőt bizonyos mértékig hivatalosan is elismerik a jogosultságát: tessék megnézni a villamosok és autóbuszok menetrendi kimutatását, ahogy sorjában következnek a számok, a tizenhármas ki van hagyva, és zárjelben megjegyzés olvasható, hogy aszongya, babona miatt ilyen szám nincs.

Ha a közönség zsebéről van szó, a magas állam és város is jobbnak látja nem sokat harcolni a babonák sötét hatalma ellen, inkább ráhagyja, jó, jó, nincs tizenhármas kocsi, majd bolond vagyok üresen szalajtani, senki se szállna föl nekem.

Pedig inkább oktatni és nevelni kellene a közönséget, bizonyítani nekik a babonák tarthatatlanságát, csupa tizenhármas villamost kellene járatni, hogy megszokják, és rájöjjenek, hogy üres rémképektől félnek.

Nevetséges.

Mondd már, hogy péntek. És hogy tizenharmadika. És hogy Luca napja. Hát aztán? Miben különbözik a többitől? Peched lesz? No és tizenkettedikén talán nem volt peched? És azt hiszed, tizennegyedikén nem lesz? Nagyon tévedsz.

És mitől pechesebb az, hogy a kettő vagy akár három összeesik? Ezt nem értem. A logika szerint két tagadás egy állítás, tehát a pénteknek és a tizenharmadikának meg kellene semmisíteniök egymás peches hatását, semlegesíteni kellene nekik egymást, mint a szódabikarbóna.

Apropó, szódabikarbóna, délben tényleg kicsit jobban égett a gyomrom, mint rendesen, s ebéd utáni szundikálásom alkalmából elég rosszat álmodtam.

Azt álmodtam, hogy világcsászár vagyok, s az emberiség valami szörnyű nagy világmegváltást vár tőlem, valami jótéteményt, amitől egyszerre minden rendbe jön.

Véletlenül eszembe jutott, hogy péntek és tizenharmadika van, s leülvén trónusomra, a Lucaszékre, egy remek ötletem támadt. Egy tollvonással eltöröltem a naptárból a pénteket is meg a tizenharmadikát is, nekem soha többé ne jelentkezzenek, baljós károgással, se külön-külön, se együtt.

Rém boldog volt a világ, mikor rendeletemet kihirdették, mindenütt hálaünnepélyeket rendeztek a tiszteletemre.

Másnap megyek sétálni az utcára, hát látom, mindenkinek lóg az orra. Megkérdezem az elsőt, aki szembe jön, mi történt? Jaj, felelé az illető, felséges császár úr (mindjárt megismert), hát nem tetszik tudni, hogy szombat van és tizennegyedike? A két legpechesebb nap!

Nem lehet az embereken segíteni.

Elismertem, hogy peches császár vagyok, lemondtam rangomról, és felébredtem a csengetésre.

Számlával jöttek.

Pechük volt.

Úgy kell nekik, miért jönnek pénteken és tizenharmadikán.

Az Est, 1935. december 14.

PIROS

Most már bevallhatom, mint meggyógyult beteg, akit feltételesen kiengednek az intézetből - elmesélhetem, tárgyilagosan és fölényesen (figyelték már, milyen gyanús elfogulatlansággal szoktak beszélni betegségükről a kikúrált elmebetegek és milyen műveltek? minap egy úriembernek, aki túl sokat tudott nekem az elmebetegségekről beszélni, nyíltan megmondtam, hogy uraságod vagy elmeorvos, vagy elmebeteg, de az is lehet, hogy mind a kettő) - szóval, most már beszélhetek a pirosmániámról, felvilágosíthatom ismerőseimet, akik aggódtak értem, miután pirosbetegségem, úgy látszik, múlóban van, jelen cikket például fekete töltőtollal írom már, kék tintával, tessék idenézni, aki nem hiszi.

Kezdődött pedig a dolog egy szép piros cigarettaszipkával, rubinpiros volt, áttetsző, csak úgy szikrázott, nagyon megszerettem. Jól jegyezzük meg, *piros* volt, és nem *vörös* - hová gondolnak, kérem! utálok minden színt, amit *jelképnek* használnak az emberek, ahelyett hogy gyönyörködnének benne! -, világospiros, cinóber és nem kármin, ami szerintem legalább annyira különbözik a pirostól, mint a zöld vagy fekete. Ezt a szipkát még ajándékba kaptam, egy ideig csak a szipkák közül választottam ki kedvenc szipkámnak, és nem is sejtettem, hogy végzetes szenvedélyem e szipka iránt tanúsított különleges vonzalmammal kezdődik.

Mert egy napon rájöttem, hogy nemcsak szipkában, de cigarettadobozban is legszebb a szép, áttetsző piros. Nem is nyugodtam addig, míg be nem szereztem egy ilyen piros cigarettadobozt, s mert a dobozhoz jobban illettek a piros végű cigaretták, hozzászoktam, hogy főként ilyeneket vásároljak, ha nem is sikerült olyan olcsón hozzájutni, mint a többihez.

Így indult a betegség, aminek lejtőjén nem tudtam többé megállni.

Következő szerzeményem piros aprópénzerszény volt, patkó alakú, szattyán. Jól emlékszem, régi, barna erszényemet szándékosan hasítottam be, hogy ürügyem legyen újat vásárolni. Aztán piros pénztárca jött, majd a piros fedelű noteszek egész sorozata, minden zsebben egy.

Hogy stílszerű legyek, most már vérszemet kaptam, mint a bika a piros posztótól. Következett a piros öngyújtó, ezért már harcolni kellett, az egész városban nem lehetett kapni, a végén külön emailréteget galvaníroztattam egy ezüst öngyújtóra, hogy piros legyen. Ezzel még nem volt baj, de mikor gyönyörű cymaórámat vittem be a műóráshoz, hogy fessék pirosra, az órás sokáig, hallgatagon forgatta az órát, valamit súgott a segédnek, aki a telefonhoz sietett - jobbnak láttam sietve ellépni, és egy ismerős órást venni rá, hogy pirosítsa ki az órámat.

Hetekig tartó nehézséget a piros töltőtoll okozott, ebonitban nincs piros (szakértő lettem közben). Londonból küldött végre valaki, ajándékba. A piros zsebkés is rendkívül ritka, s mikor a kereskedő rájött a mániámra, háromszorosra taksálta az utolsó darabot, ami kapható

volt. Piros radírgumit, piros manikűrkészletet aránylag könnyebben találtam, viszont rettenetes nehéz volt piros szemüvegkerethez jutni. Megjegyzem, csak a *zsebben hordható* tárgyakra vonatkozott rögeszmém, s nem csapott át külső dolgokra: ezt úgy magyaráztam lázas estéimen, hogy a ruháim tulajdonképpen eleven állatok, s illik, hogy piros vér folydogáljon ereikben. Ezért áttértem a piros zsebbélésekre s már majdnem keresztülvittem a pirosítást, amikor egy váratlan esemény hirtelen véget vetett betegségemnek.

Egy boltban, ahol dacosan és harciasan megkérdeztem, hogy van-e piros inggombjuk, hátul, a nyakba, mosolyogva biztosítottak, hogy *csak* piros van, más nincs is, miután az utóbbi időben divatba jött és nagyon keresik.

Azonnal abbahagytam a pirosgyűjtést.

Pesti Napló, 1935. december 18.

MIRE KÉPES AZ EMBER
Egy kávéskanál metafiziológia

Egy régi anekdota szerint az öreg és dúsgazdag Schwartz bácsi egy életen át dolgozott vidéki kastélyában, kerülve a társaságot, óriási remekművén, amelyet halála után unokatestvérére hagyott. Kétezer sűrűn teleírt fekete kötetet találtak a hagyatékban, s több hétig tartott, amíg a terjedelmes mű címét megtalálták. A cím így hangzott: *Was Juden imstande sind.*

Van olyan elmélet, mely szerint a majom az állatok társadalmában, karakter szerint, olyanféle szerepet játszik mint a zsidók az embertársadalomban: ügyesek, ravaszok, agilisak, jó megfigyelők, intelligensek, családszeretők, de felületesek is, nem alkotnak és nem építenek. Ha ez igaz és ha az is igaz, hogy az emberi nem a majomtól származik, a végső következtetést nehéz másképpen levonni, mint azzal a megállapítással, hogy ilyenformán az emberek általában hasonlítanak a zsidókhoz. Fenti mondás tehát, hogy: *Mire képesek a zsidók?* eszerint így tágítható: *Mire képesek az emberek?*

*

Úgy látszik, többre, mint amennyire képesnek tartja magát.

Egy kitűnő sebésszel beszéltünk erről tegnap este: orvosi és magánemberi emlékeiből idézett néhányat. Általában, óriási klinikai gyakorlatából azt a tanulságot vonta le, hogy a gyönyörűen fejlődő sebészet egy nagy nehézséggel küzd további fejlődési szempontjából, s ez a nehézség az *emberi test megbízhatatlansága*. Nagyrészt technikai tudományról lévén szó, az volna az eszményi állapot, ha ez a bonyolult gépezet *csakugyan* úgy viselkedne, mint egy gép, s a kezdő sebész, laikus korából hozott optimizmusában, annak is szokta tekinteni; túl erős benne az anatómiai atlaszok s fiziológiai törvények sematizmusának emléke. Sok tapasztalat és sok keserű csalódás kell hozzá, hogy egy reális pesszimizmus fejlődjék ki benne, felismervén, hogy ez a gép vagy mégse igazán gép, vagy olyan bonyolult, hogy úgyszólván sohase ismerhetjük ki teljesen. Ettől lesz aztán óvatos a régi, jó orvos, ezért nem szeret általánosítani, se a diagnosztikában, se a műtőasztal mellett, legkevésbé a kórjóslatban. Igen, no persze, nagyon jól tudja ő is, hogy ennél meg ennél a kórképnél ekkor meg ekkor csalhatatlan biztonsággal ez meg ez a műtét bizonyult célravezetőnek - de azt is tudta már, hogy ugyanilyen esetekben, anélkül hogy bármily elképzelhető gátló okot fel lehetett volna fedezni, az eredmény nem úgy festett, mint ahogy várni lehetett, máskor megint kiderült, hogy a „sürgős műtét” nem is volt olyan sürgős, az illető elmulasztotta, és meggyógyult olyan bajból, amibe minden rendes

ember belehal. A természet néha „csodát tesz”, néha pedig nem tesz csodát, és sokszor az a csoda, hogy nem hajlandó a legegyszerűbb és legnormálisabb funkciót elvégezni. Mintha egy ismeretlen és kiszámíthatatlan összetevő működne az élettani erők jól ismert együttesében, s ez az összetevő néha a jelenlétével, néha a távollétével zavarná a számítást, nem stimmel miatta a végeredmény. Az idegek s az agyvelő speciális orvosai ezekben a finom különleges szövetekben keresik azt az ismeretlent, s azt gyanítják, hogy még olyan durva folyamatokban is, mint egy seb gyógyulása, a központi, de legalábbis a nyúltagyvelő diszpozíciója mondja ki az első és utolsó szót, ezért egyéni és különleges eset úgyszólván minden kóreset. Itt egészen bonyolult és szinte kiszámíthatatlan elektromos működésekről van szó. Egy belgyógyász, nagy meglepetésemre, minap elmagyarázta nekem, hogy szervi szívbaj *nélkül* is meghalhat az ember szívszélhűdésben, véletlenül, egy úgynevezett „téves beidegzés” következtében. A szívet kormányzó idegekben sokféle „inger” szaladgál, s csak annyi kell, hogy egy ilyen ingeráram hamis vágányra szaladjon, kész a „Kurzschluss”, a bénulás és az örök sötétség. Az öntudatlan vagy félöntudatos ingerhatások világában is előfordulhat olyasvalami, mint például, mikor az *ember félrenyel*, köhög és csuklik, esetleg meg is fullad. Ez is olyan.

*

Továbbá ilyeneket mesélt még.

Fiatal korában egy faluban teljesített szolgálatot. Odavetődött egy nap, vándorcirkusszal, egy fakír, aki közismert trükkjeit mutatta be: hosszú tűkkel szurkálta át az arcát, s a nézők tetszésére bízta, hogy vérezzen vagy ne vérezzen a seb. Egy hónappal a cirkusz távozása után hatéves parasztgyerkőc állította meg az elhagyott utcán. Tessék nézni, nagyságos úr, én is meg tudom csinálni, amit az a bohóc. És hibátlanul végigcsinálta a produkciót, vérrel és vér nélkül, ahogy parancsolták. Az orvos elhűlt, hogy íme, a véletlen kiugratta ezt a ritka teljesítményt egy *másik fenoménból*, de mekkora volt meglepetése, mikor a gyerek nevetve elárulta, hogy ő nem fenomén, hogy a faluban *legalább harminc gyerkőc van már, aki ugyanezt megcsinálja*, miután egyszer látták és eltanulták, sejtelmük se lévén róla, hogy ez valami ritka csoda: úgy látszik, *éppen* azért tudták megcsinálni, mert még nem tartották csodának.

Majdnem hasonló tapasztalatai voltak egy másik faluban, ahol kamaszodó sihederek tetszés szerint *tolták át a szívüket bal oldalról jobb oldalra*, mint ahogy némely ember a fülét tudja mozgatni - el tudták állítani, percekre, a pulzusukat, mindenféle mókát csináltak „akaratlagosan” belső szerveikkel, egyszerűen azért, mert ez a játék egyidőre divatba jött a faluban.

Közismert dolog az is, hogy hipnotikus álomban - nem beszélve a nyers kataleptikus tünetekről - mindenféle szellemi (főként a mnemotechnika világába tartozó) „túlteljesítményeket” produkál a páciens; folyékonyan beszél franciául, holott éberen egy mondatot nem tudna ezen a nyelven összeállítani. Naiv dolog valami rejtelmes atavizmusról, „másik életről”, énhasadásról, gondolatátvitelről elmélkedni ezzel a tünettel kapcsolatban. Egyszerűen arról van szó, hogy emlékrezervoárunkban („engramm” raktárunkban) sokszázszor annyi tartalék van, mint amennyit felhasználunk belőle - csaknem *minden* tudatos és tudattalan hatás nyomot hagyott bennünk, és csak az életünket védő gátlások fegyelmező takarékossága nem engedi érvényesülni őket, éber és normális állapotban. Egy matematikustól hallottam, hogy a Frankl Móric hírhedt gyorsszámolására minden normális értelem képes volna, ha felszedett gátlásai nem akadályoznák meg benne. Paradoxonban szólva: művelődésünk és fejlődésünk, egy életen át, tulajdonképpen *annak a tudásnak az elfelejtéséből és azokról a képességekről való leszokásban áll, amikkel a világra jöttünk*.

*

Igaz, hogy ez az elfelejtés és leszokás is valami született képességünkön múlik, aminek célját, okát és irányát nem ismerjük.

Mit tudhatja a sebész, mikor tehetetlenül teszi le a kést, mert minden számítás ellenére *adott esetben* nem tud segíteni, miféle rejtelmes tendenciája a „test lelkének" volt az, ami megállította a kezét? Abból az általánosított alaptételből indulunk ki, hogy a test „mindenáron" élni akar, s a mi dolgunk csak az, hogy segítsünk a természetnek - de néha úgy viselkedik a valóság, mintha tulajdon testünkben valami szándékosság alakulna ki, mely *nem az életünket, hanem a halálunkat akarja*.

Az állati és növényi fajták életének kutatója ezt az „élniakarást" már régen áttette egyénről a fajtára, kénytelen lévén elismerni, hogy például a lepkék egyenesen *úgy vannak alkotva*, azzal a határozott utasítással, hogy a fajtával szemben vállalt kötelezettségüket leróva, egyéni mivoltukban *sürgősen és haladéktalanul igyekezzenek elpusztulni*, félreállani az útból.

De még a fajták feltétlen „életakarásáról" se mondták ki az utolsó szót.

Mindenesetre feltűnő, hogy milyen kevesen tesszük meg, mi „egyének" azt, amire képesek volnánk.

Pesti Napló, 1935. december 22.

GOMBÓCVERSENY
Karácsonyi sporttudósítás

A gombócversenyre, amit Cini már szerdán bejelentett, ketten neveztek be, Gyula és Sanyi - a harmadik versenyző természetesen maga a házigazda volt, Cini, akinek agyában a gondolat, ennek a magas színvonalú sporteseménynek a terve megszületett. Nyilván úgy történt a dolog, hogy voltak, akik az iskolában kétkedéssel fogadták Cini önérzetes kijelentéseit, s ő egy cyránói gesztussal „párbajra hívta az egész földszintet". Ketten jelentkeztek az Osztály becsületét megvédeni. A mérkőzés idejét csütörtök estére, színhelyét a mi szerény, de vendégszerető házunkban állapították meg.

Ezt a döntést Cininek persze még előbb közölni is kellett velünk, mégpedig ravaszul, mert az önálló jogkört feltételező előzetes intézkedés visszatetszést szült volna. Tehát azon kezdte ebédnél, hogy barátfülét nem eszik, miért nincs szilvás gombóc, abból húszat is megenne. Húsz, az talán túlzás, vetettem oda könnyedén, s már másról akartam beszélni, de Cini nem szállt le a tárgyról, hát fogadjunk, mondta, legyen például holnap estére szilvás gombóc. Jó, legyen szilvás gombóc, nekem mindegy, én úgyse eszem, és már rá akartam térni arra a dologra, amit olvastam, de Cini megjegyezte, nem hívhatná meg két barátját is. Jó, hát hívd meg, mondtam, tudniillik azt olvastam ma reggel... de Cini diadallal közölte ezek után, hogy már meg is hívta őket, és hogy mindketten nagyon szeretik a gombócot. Most már nem lehetett visszaszívni adott szavamat.

Csütörtök délután héttől - mint utóbb kiderült - Cini nagyrészt a konyhában tartózkodott, gyötörte Rózsit a gombócok miatt. Ragaszkodott hozzá, hogy legalább száz szál gombóc kerüljön terítékre, s a készülő nyersanyagot szakértő szemmel vizsgálta, nagyság, külleg, belleg és állag szempontjából, mint a gyakorlott tréner, mikor a kardot vagy futball-labdát, vagy gerelyt, vagy más sporteszközt vizsgálja, hogy megfelel-e a verseny követelményeinek - vagy mint mikor futtatás előtt a lovakat ellenőrzik.

A meghívottak pontosan fél kilenckor megjelentek. Két szerény, udvarias, jó modorú fiatalember, tizennégy évesek, mint Cini. Fellépésüket a helyzethez illő tisztességtudó, de korántsem megszeppent komolyság jellemezte - a tapasztalt párbajvezető rögtön leolvashatta volna róluk, hogy el vannak szánva levonni a konzekvenciákat s nem tágítani az utolsó gombócig. Sanyi szelíd arca fölött egy sima és redőtlen homlok hirdette a rendkívüli bátorság és tetterő lenyomatát, fölfelé fésült hirtelenszőke haja várakozóan meredt a magasba. Gyula valamivel nyugtalanabbnak látszott, pislogva nézett körül, mintegy - végkimerülés esetére - vészkijáratot keresve.

Keveset beszéltek. Iskolai és családi körülményeikre vonatkozó kérdéseimre halkan, lesütött szemmel válaszolgattak, főként igennel és nemmel, kerülve minden fölösleges szót.

Nem sejtve, miről van szó, arra gondoltam, hogy a hangulat feszültségét meg fogja szüntetni a vacsora, intézkedtem, hogy tálaljanak.

A vacsorát kitűnő gulyás hús vezette be (ínyesmester receptje). A fiúk nem nagyon kínáltatták magukat, mindent megettek, amit tányérjukba merítettünk. Cini is derekasan evett, de feltűnően bíztatta, különösen Sanyit, aki rejtélyesen mosolygott. Gyula hamar letette a kanalat, s mintha valamire készülne, meghökkenve nézte társait. Ha egy kicsit jobban figyelek, már akkor feltűnt volna a szertartás „előmérkőzés" jellege, hiszen úgy dobálták magukba, könnyedén, a húsdarabokat, mint mikor félidő előtt pár perccel a bajnokok egy kicsit rugdalóznak a labdával, vagy mint mikor start előtt „bemelegítik" a lovacskákat, vagy, még találóbban, mint mikor koncert előtt hangolnak a zenészek: plim, plim, egy húrt feszítenek a hegedűn, torkukat köszörülik a fúvósok.

Behozták a gombócos tálat, kicsit elcsodálkoztam a gombócok kaszárnyai mennyiségén, de mint előzékeny házigazda, egy szót se szóltam.

Most már mégis észre kellett vennem, ahogy a három fiú szeme némán összevillan, mint három toledói penge, tisztelgésnél.

Gyula ideges volt. Gyorsan és kapkodva kezdte, úgy látszik, a startnál le akarta hengerelni ellenfeleit. Hamar elkészült. A tizedik gombócnál tartott, mikor Cini még csak a hatodikat, Sanyi az ötödiket fogyasztotta, tempósan, mindegyiket kettévágva előbb, mintegy jelezve, hogy nincs csalás, egyik gombóc sincs üresre fúrva belül. A tizenegyedik gombóc után Gyula elsápadt, hősiesen beleharapott a tizenkettedikbe, de már nem ette végig.

Feladta a harcot.

A döntő küzdelem most már Cini és Sanyi közt zajlott le.

Cini valamivel gyorsabban evett, de kifogástalan sportstílusban, egyenletes időközökben szurkálva fel a gombócokat, a lélegzetvétel beosztására is ügyelve. Izmai megfeszültek. A tizennyolcadik gombócnál, szerencsétlenségére, félrenyelt egy falatot, köhögni és csuklani kezdett. Innen kezdve - holott még öt gombóc előnye volt - a szakértő már láthatta, hogy letört. Valószínű, hogy az előmérkőzés merítette ki, nagyon is elbizakodott volt. Még nyelte a gombócokat, egyiket a másik után, de ez már nem volt az igazi, az időközök egyre hosszabbak lettek, s a lassan és szívósan előnyomuló Sanyival szemben a huszonnegyedik gombócnál előnye két gombócra zsugorodott össze.

Már ekkor tudtam, hogy Sanyié a pálma. Gyönyörű stílusban dolgozott, valódi klasszismunkát produkált, mint a régi, nagy gombócevők. Nem sietett, mégse késett le. A finisben éppolyan nyugodt volt, mint a startnál. Engem Nurmira emlékeztetett ellenállhatatlanul, a csodafutóra, a „futógépre", ahogy nevezték, aki ötven kilométeres távokat egyenletes, könnyű ügetéssel

„biztosra” nyert, stopperórával tenyerében, amit közben folyton nézett, hogy ne strapálja magát fölöslegesen.

A harmincegyedik gombócnál Cini letette a villát. Sanyi a harmincharmadiknál tartott, nyugodtan evett, fel se nézve tányérjáról, mint akit nem érdekel, mi történik körülötte.

Ünnepélyesen felálltam.

- Nyertél, Sanyi! - mondtam elismerően.

Sanyi most nézett fel először, könnyű, szerény mosoly futott át az arcán.

- Bár nem tudtam az elején, miről van szó, utólag kénytelen vagyok elismerni, hogy fair play volt, és hogy győzelmed reális. Mit kívánsz pályadíj gyanánt?

Sanyi egy pillanatig habozott. Futó pillantást vetett a tálra. Aztán lesütött szemmel szólalt meg:

- Hát... ha mindenáron meg tetszik jutalmazni akarni... azt az öt gombócot kérném... ami még a tálban maradt...

Az Est, 1935. december 25.

MONDD MEG ŐSZINTÉN - VOLT VELE DOLGOD?

Micsoda hülye kérdés. Hogy volt-e dolgom őnagyságával. Már maga a kérdés szemtelen, indiszkrét, tolakodó - viszont nem lehet haragudni érte, és főként Lajosra nem, akitől számtalanszor kérdeztem magam is effélét, ő se haragudott érte, legfeljebb kitért a válasz elől - nemcsak hogy nem haragudott, egyenesen hízelgett neki a feltevés, hogy lehetségesnek tartom, hogy volt dolga illető őnagyságával, ha tagadta is, illetve, ha úgy is tett, mintha megbotránkozna ezen a feltevésen. Lajossal szemben nem adhatom a felháborodottat, hiszen akkor visszamenőleg neki is meg kellene sértődnie effajta enyelgő kérdéseimért, nem ítélhetem el magam hasonló kérdéseim miatt, a múltban, azzal, hogy megsértődöm, akár a magam, akár őnagysága nevében.

Tehát nem mérhetem végig egy lesújtó tekintettel, nem provokálhatom, mindezek a dolgok különben is roppant gyanúsak volnának, és inkább kompromittálnák őnagyságát, mintsem hogy tisztára mossák a becsületét. Muszáj válaszolni valamit.

Természetesen azt válaszolom... Vagyis miféle ostobaság, hogy *azt* válaszolom. Nem *azt* válaszolom, mert „azt” válaszolni már annyit jelentene, hogy válogatok a lehetséges válaszok között, holott természetesen, csak egyetlen lehetséges válasz van, az igazság. Vagyis természetesen az igazságot válaszolom:

- Ugyan, te hülye, elment az eszed? Hogy képzeled?

- Hogy képzelem, hogy képzelem... Köszönöm, nagyon jól képzelem... különben is nem arról van szó, hogy hogy képzelem, vagy nem képzelem, hanem arról, hogy volt, vagy nem volt?

- Mit feleljek egy ilyen marhaságra? Természetes, hogy nem volt.

- Mért volna ez olyan természetes? Ami a természetet illeti, vannak, akik szerint éppen az a természetes, hogy a férfiaknak és nőknek, ha tetszenek egymásnak, dolguk legyen egymással. De tegyük fel, hogy tényleg nem volt.

- Nem „tegyük fel”, mert „tegyük fel”-ről csak addig lehet szó, amíg én nem feleltem a kérdésre. Miután azonban feleltem, nem lehet azt mondani, hogy „tegyük fel”, hogy nem volt, hanem csak azt, hogy nem volt.

- Jó, jó, azért nem kell ugrálni. Én elhiszem, hogy úriember vagy. Remélem, te is annak tartod magad.

- Remélheted. Éppen azért csodálkozom, hogy te, akit szintén úriembernek tartalak, ilyen kérdésekkel...

- A kérdésen már rég túl vagyunk, barátocskám, mert a válaszról folytatunk eszmecserét. Mint úriember, természetesen akkor se vallanád be, ha tényleg lett volna dolgod őnagyságával. Vagyis letagadnád.

- Na hallod. Hát persze.

- Akkor szabadjon kérdezni, mi a különbség mostani határozott állításod és abban az esetben kifejtett tagadásod között, ha tényleg lett volna dolgod?

- Hogy mi különbség egy állítás és egy tagadás közt? Nem rossz. Csekélység. Ez csak különbség!

- Semmi különbség nincs. Honnan tudhatom kívülről, hogy egy határozott „nem!”-et állításnak vegyek, vagy tagadásnak?

- Igazad van. Most veszem észre, ez felháborító. De hát ki fogja akkor őnagysága női becsületét megvédeni?

- De ki támadta?

- Hogy ki támadta? *Te* - te támadtad!... Az úriemberség és lovagiasság problémája nem ott kezdődik, mikor az ember *válaszol* - hanem ott, amikor kérdez! Ilyet nem lehet kérdezni - aki ilyet kérdez, az nem úriember -, s a kérdéssel magával sértette meg őnagysága női becsületét.

- Szóval nem vagyok úriember. Hát mondok valamit - úgy látom, ezek után őnagysága becsületét úriember nem is védheti meg.

- Hanem?

- Tudod, ki és hogyan mentheti meg őnagysága becsületét százszázalékos bizonyossággal? Egy finom és tisztességes férfi, aki előzően elterjeszti magáról, hogy ő nem úriember, hogy egy szavának se lehet hinni - s aki ezek után arra a kérdésre, hogy volt-e dolga őnagyságával, azt feleli, hogy *volt* - abban a biztos tudatban, hogy úgyse hisznek neki. Mert most már bevallhatom: ha *igennel* felelsz, meg lettem volna győződve, hogy viccelsz, és hogy nem volt dolgod - amiről vitánk után egyáltalán nem vagyok meggyőződve.

Pesti Napló, 1935. december 31.

MIT TEGYEN AZ ÍRÓ A HÁBORÚVAL SZEMBEN?

Kedves Kosztolányi Dezső,

tudom, nem ízlésed (nekem se) komoly kérdésben a kedélyeskedő hang, amibe óhatatlanul beleesik az ember, ha levélformát választ. Formaérzékem mégis azt súgja, hogy ezúttal nem kínálkozik más megoldás - a háborús valóság és az író lelkiállapota, s hogy a kettő hogy hat egymásra (szerinted csak előbbi hat utóbbira, utóbbi semmit se tehet előbbi ellen) sokkal

nehezebb dió, semhogy néhány aforizma kalapácsütésével mímelni a feltörés *szándékát* ne tűnnék nyegleségnek a Babits által idézett Kant-értekezés után. Viszont válaszod mellé (amennyire a *Nyugat* szűk margója engedte, hogy az általad annyira hangsúlyozott anyagszerűség törvényére hivatkozzam) néhány széljegyzet került, idegeskedő ceruzámból, s ez azt jelenti, hogy *Veled* személy szerint vitatkozott bennem valami. Alábbiakat tehát vedd úgy, mintha Téged akarnálak meggyőzni. Nyolcvan évvel ezelőtt, a rajongó intellektualizmus és racionalizmus korában, miután más „nézeted", „véleményed", „meggyőződésed" van a dolgokról, mint nekem, talán verset írtam volna Hozzád Petőfi modorában, „isten veled elátkozott barát, veszett ebként ki lelkem megmarad" kezdetűt. Ma, a sejtelmek, ösztönös utalások, művészi intuíciók, közvetett megismerések, „érzelmi zavarok", paradox *ambivalenciák* divatjának idején viszont elég groteszk módon, magam is úgy érzem stílszerűnek, hogy az író szerepéről szóló „éberálmodat" a Te *Unterbewusstod* szempontjából kell elemeznem. Lehet, hogy elemzésemet megint Te nézed majd éberálomnak, s egyszerűen visszaelemzel. Állok, sőt álmodok elébe, nagyon érdekel. Elemezgessük egymást, kedves Kosztolányim, így majd csak elmúlik az idő valahogy, addig, míg a háború szakemberei, kapitalisták és ágyúmérnökök elkészülnek a maguk dolgával, amihez nekünk, mesterségünknél fogva, mint mondod, semmi közünk.

Szerinted nem is tehetünk mást, hiszen mi a „homályos és névtelen természetnek cinkosai vagyunk csak", mi nem adunk *interjút*, csak *megnyilatkozunk*.

Te úgy nyilatkoztál, hogy érzésed szerint az írót akkora veszedelemben, mint a háború, nem lehet külön mértékkel mérni, nem lehet számára előjogokat biztosítani. Nyilván az *elmúlt* világháború emlékeire gondolsz, amikor velem együtt megpróbáltál a kritika és hozzászólás előjogával élni, s azt vetted észre, hogy a tényeken ez semmit sem változtatott. Megértetted hát, hogy kilátásosabb a „tiszta" művészettel foglalkozni, mint Madách Keplerje mondja: „Forogjon a világ, ahogy akar - kerekeit többé nem igazítom". Másrészt Petőfi is eszedbe jutott, őt mégse sorolhatjuk abba a kategóriába, akiket „sokat markoló, keveset fogó" kontároknak nevezel, sőt félművelt szélhámosoknak, mert Élet, Halál, Jövő, Társadalom, Túlvilág s egyéb efféle foglalkoztatja őket. Petőfivel kapcsolatban megállapítod, hogy versei nélkül éppúgy lezajlott volna a forradalom, ő is csak a napfelkeltét kukorékoló kakas volt (egyébként maga se állította, hogy a napot ő keltette fel).

Kedves Kosztolányim, a példád azért nem jó, mert Petőfi a háború *mellett* kardoskodott, és nem ellene, s a rá való hivatkozás csak annyiban igazolná felfogásodat, hogy a háborús uszítók éppolyan ártalmatlanok, mint a pacifisták: az író szempontjából egész mindegy, uszítunk vagy fékezünk - az a kérdés, melyik gesztus szebb, művészibb, formában tökéletesebb, ez esetenkint a helyzet inspirációjától függ. Viszont felmerül a kérdés, hogy akkor miért véled a tényleges uszítók, hadiszállítók és politikusok érdekből történő uszítását a háborúk *valódi* okának?

Igaz, hogy alább („lelkek mélyén szunnyadó ösztönök" stb.) ezt az okot az embernek úgynevezett *agressziós* hajlamából vezeted le. Az a makacs meggyőződésem - pardon az illetlen szóért! azt akartam mondani: érzésem, sejtelmem, ösztönöm, *Unbewusstom* -, hogy ezen a ponton látomásod félrevezet, behelyettesítéssel dolgozik. Azon alapszik, onnan ered, hogy emlékeid szerint „háborúk, sajnos, mindig voltak". Ez egyszerűen nem igaz. Amit *ma* értünk háború alatt, s amiről a vita folyik (általános védkötelezettség, technikai „áttétel", propagandával *szuggerált* - és nem felszabadított - destrukciós erők), az nagyon későn keletkezett, forrása nem az ösztönvilág, hanem nagyon is tudatos, rafinált (pervertálódott) kultuszok, csaknem azt mondhatnám, valláserkölcsi törvények, melyeknek iránya nem az ösztönélet levezetése, éppen ellenkezően, annak *elfojtása*, mint a régi totem-tabu törvények, vagy például

az incestustilalom. Te összetéveszted a testi szükségletekből származó harcot a lelki szükségletekből származó kultúrferdeségekkel. Mint művelt ember, jól tudod, hogy ami például az *emberevést* illeti, amit a felületes és félművelt műkedvelő egy-kettőre hajlandó húsevő ösztönünkből levezetni, az utóbbi évtizedek gondos és szakszerű, egzakt kutatásának *sehol a világon* nem sikerült megtalálni a leghalványabb nyomot se, ami azt bizonyítaná, hogy azok a törzsek, melyekben divatban volt vagy ma is divatban van az emberevés, *éhségből* ettek embert, a kultúra primitív fokán. Ellenkezően, az emberevés mindenütt már egy viszonylag *igen magas* kultúrfokon jelent meg mint egy bonyolult és ravasz valláserkölcsi kultúra jelképe és szertartása: s ami a legszebb, *igen gyakran* növényevő törzsekben, vegetáriánus törzsekben, drága Kosztolányim, amik éppen úgy utálták, kezdettől fogva és ösztönszerűen a húsevést, mint a nemes és pompás szarvasok, vagy mint mi ketten a gáztámadást.

No persze a vérontás, amiről beszélsz (vagy egyszerűbben *ölés*, ahogy a vallás nevezi), s amiről helyesen mondod, hogy az ember sohase tudja fenntartás nélkül elítélni, s amit „D'Annunzio és Majakovszkij egyformán dicsőít", nem emberevés, erről magam is elismerem, hogy ösztönszerű, *éppen azért, mert egyéni* tehetség vagy indulat vagy erő forrásából fakad, s mint ilyen igenis lehet tárgya a *művész* (mondjuk: író, bár szerintem, ami az író százszázalékos művészségét illeti... de ez messze vezetne) rokonszenvének csakúgy, mint ellenszenvének. De honnan veszed, hogy amit mi, „pacifisták" (remélem, nem rám célzol a gúnyos macskakörmökkel) háborúnak nevezünk, annak *lényegét* a vérontásban látjuk? Nagyon hülye pacifista az - emlékezz rá, milyen hévvel pellengéreztem ki ezt a típust a *Krisztus vagy Barabbás*-ban -, akit csak a kiontott vér döbbent rá, hogy a háború utálatos és *embertelen* kultusz. A háború lényege a *rabszolgaság*, nem az ölés, ellentéte nem a *béke*, hanem az *egyén* szabadságvágya, hogy önmaga választhassa meg ellenségét és testvérét, ki-ki a maga körein belül, fellázadva a természetellenes kényszer ellen, mely arra szorít, hogy *ne* a magam ellenségét öljem meg, hanem a másét, ne azt egyem, ami *nekem* ízlik, hanem azt, ami másnak. Innen nézve kiderül, hogy nem a militarista a primitív, természetes, ősi és örök életű ember, hanem ellenkezően, a pacifista. Mindezzel csak azt akarom mutatni Neked, hogy az érvelésnek az a rendszere, amivel dolgozol, az *ellenkező* felfogás kialakulására éppoly alkalmas. Azt mondod: nem méltó mihozzánk olyan „nagy" dolgokkal foglalkozni, mint az igazság. De azért a cikkedben háromszor fordul elő a büszke kijelentés: ez az igazság.

Kedves Kosztolányim, ha elemzés, legyen elemzés: megmondom Neked, mi az, ami Téged (ízlés szerint) elválaszt a békéért harcoló íróktól. Túlfűtött képzeleted az ő „békéjük" alatt valami színtelen, szürke, egyhangú világot vetít eléd, s miután velem együtt az ember *fejlődését* nem célszerűségi egyszerűsödésben, hanem gazdagodásban reméled, mint művész nem kérsz abból a jövőből, melyből ki akarják lúgozni a vér és bűn színeit, ízét, illatát. De hiszen erről szó sincs. Ama falanszter felé, amitől visszariadsz, éppen az *örök háború* mutat - olvastad Babits *Elza pilótá*-ját? Abba a hibába esel, mint mindenki, aki homályos benyomás, emlék, vágy hatása alatt *előbb* foglal állást, s csak aztán keresi hozzá az érveket: *autisztikus* módon, ha pacifistát vagy optimistát mondasz, egy hülye és tehetségtelen pacifistát képzelsz el, ha pedig belenyugvót és pesszimistát, akkor egy zseniálisat és nagyszerűt, mint amilyen Magad is vagy. De a világ gazdag, és a megfordított szerepre is találhatnék rengeteg példát.

Azt mondod, a háború egy napig se tarthatna, ha nem felelne meg az emberi természetnek. Általában nagyon imponál Neked, Kosztolányim, a Természet. Mindig ezzel a földrengéssel jössz, például: az istennyilával már nem nagyon mersz példálódzni, mióta kocsit hajtanak és atomot rombolnak vele. De ami az „emberi természetet" illeti, nem tudom, miért felelne meg neki a háború inkább, mint például a bridzs vagy a kemény gallér - és én, ha időm engedi, egyszer még bebizonyítom Neked, hogy - eltekintve e két kultusz elterjedtségétől - sok

háborúról mondtak már le az emberek egy bridzsparti miatt. Mégse fogom azt állítani, hogy a bridzs és a kemény gallér ősidőktől való, tehát örökké tartó dolgok.

Általában ami ezt az „örök", mert „ősi" izét illeti... tudod már, mit akarok mondani. Miért lenne örök valami azért, mert mindig volt? Nem tudok abban hinni. Amit mondani akarok erről, az - ne félj - nem tudományos, nem is metafizikai megfontolás. Egy nagyon egyszerű és nyilvánvaló alaptévedésre hívom fel a figyelmed, egy helytelen *szóhasználatra*, amibe Magad is beleesel. „Ez a *valóság*", mondod, kegyetlen és szigorú nyomatékkal. Nem veszed észre, hogy egy „volt" szó hiányzik? „Valóság" - ez a szó helyesen csak a múltra, esetleg a jelenre vonatkozhatik. A prófétákat és váteszeket Te se szereted - a *valóság* szót tehát nincs jogod a jövőre alkalmazni.

Ennyit, édes Kosztolányim, „a papír szűk síkján", ahonnan szerinted az író ne mozduljon el. Magam se óhajtok egyelőre elmozdulni, de ezt a síkot nem tartom olyan szűknek. A szem vagy gyűjtőlencse kisebb terület, mégis egész jól elférnek benne fent említett gondolatok.

Hiszem, veled együtt, hogy mi, írók se vagyunk kivételek - de ellenkező értelmezésben: hiszem, hogy a világon és a jövőn *nekünk* is módunkban van annyit változtatni, mint a tudósoknak és a gazdagoknak, ha jó helyen ragadjuk meg az ekét, amit azért adtak a kezünkbe, hogy a világot ne hagyjuk itt egészen úgy, ahogy találtuk.

Szeretettel ölel
KARINTHY FRIGYES

Nyugat, 1935.